Anul VI. IANUARIE—FEVRUARIE 1895 No. 1 şi 2.

ARHIVA

Organul Societăţiĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞĬ

Director: A. D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimiterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa la domnul *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

EDITURA SOCIETĂŢEI

IASI
TIPOGRAFIA NAŢIONALA
1895.

ARHIVA
ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

Anul VI. Ianuar și Fevruar. 1895 No. 1 și 2.

A. D. XENOPOL

CHESTIUNI PEDAGOGICE

I

Pedagogia

Pedagogia este o artă și o știință în acelaș timp, saŭ maĭ bine o artă ce să întemeiază pe principiĭ științifice, precum e și arhitectura care să razimă pe matematecă, saŭ muzica care are de bază teoria științifică a armonieĭ.

Ca artă, ia presupune talent pedagogic, fără de care principiile cele maĭ temeinice nu însamnă nimic. Arta pedagogică poate fi luminată de principiile științiĭ; ia să poate desăvîrși prin practică; presupune însă în totdeauna o predispunere înăscută. Te naștĭ profesor saŭ crescător de copiĭ, după cum te naștĭ arhitect, pictor, saŭ muzicant, și învățătura în această ramură poate desăvîrși, niciodată însă înlocui natura.

In prelegerile mele [1]) mă voĭ ocupa de știința pedagogică, de partea eĭ reflexivă; căcĭ arta pedagogică, chiar dacă aș poseda-o, nu o voiŭ putea comunica ascultătorilor meĭ.

1) Ținute la cursurile libere ale societățiĭ științifice și literare 1894—1895.

Cînd s-a născut știința pedagogică? Ca îndeletnicire practică totdeauna s-aŭ crescut copiĭ; dar creșterea să făcea într-un chip rutinar, fără a-șĭ da samă de ținta urmărită. Chiar la popare însămnate, ca Greciĭ și Romaniĭ, care urmăreaŭ în viața lor, decĭ și în creșterea copiilor, scopurĭ anumite, pedagogia era o practică, și numaĭ prea puține maxime teoretice să întîlnesc prin scriitoriĭ lor. A trebuit să vină vremile noastre, pătrunse în totul de spiritul reflexiv, predominate de gîndirea științifică, pentru ca pedagogia să între și ia pe această cale, să devină din o practică și o artă neconștiută, o știință conștiută. Astăzĭ avem o știință pedagogică foarte vastă care să tot adaoge pe fiecare zi, căcĭ și pe tărîmul eĭ, ca și pe tărîmul tuturor manifestărilor intelectuale, descoperirĭ noue vin necontenit să să adaugă la tezaurul de cunoștințĭ adunat de timpurĭ.

Pedagogia aduce cele maĭ marĭ foloase omenireĭ. Intr-adevăr cunoștințele să înmulțesc pe zi ce merge; să cere o tot maĭ mare sforțare a mințiĭ, spre a le putea domina; să pun decĭ tot maĭ marĭ încordărĭ de către partea fiziologică a sufletuluĭ spre a putea să corespundă necesităților părțiĭ sale psihologice. Iar pe de altă parte, greutățile viețiĭ să înmulțesc, și moralitatea omuluĭ este tot maĭ mult încercată, spre a părăsi calea cinstită, și a apuca pe cea abătută. Pedagogia decĭ capătă pe fie-ce zi maĭ mare importanță, spre a pune mintea în putința de a stăpîni masa cea imensă de cunoștințĭ care sporește pe fie-ce moment. S-aŭ trecut timpurile, cînd să puteaŭ pierde doĭ saŭ treĭ anĭ de zile, pentru a învăța scrisul și cetitul, și 12 pentru a învața o limbă. Astăzĭ este neaparat a poseda în cîte-va lunĭ cunoștințele începătoare, și în cîțĭ-va anĭ maĭ multe limbĭ de-odată, spre a putea apoĭ, cu ajutorul lor, pătrunde în cunoștințele maĭ înalte.

Dacă pedagogia nu ar fi pus la îndămînă mijloacele de a invața grabnic pe om cele ce trebuie să știe în zilele noastre, atuncĭ cum ar putea el să țină pasul cu cultura uriașă ce ne împresoară? Iată decĭ un punt în care pedagogia a repurtat strălucite izbînzĭ. Deși maĭ puțin caracterizate, nu maĭ puțin însămnate sînt cîștigurile sale în partea fizică și morală a educațieĭ. În cea fizică ia caută a mănținea față cu marile sforțărĭ intelectuale, echilibrul

puterilor fizice; în cea morală, să îndrepte, cu toate greutățile vieții, purtarea omuluĭ spre bine, tot prin mijloace raționale și ghibace, iar nu prin acele rutiniere ale timpurilor vechĭ.

Cîmpul pedagogieĭ este foarte întins și trebuie, înainte de a întra în însășĭ materia sa, să ne dăm samă de cuprinsul eĭ. Creșterea copiilor, adecă pregătirea oamenilor pentru viața reală! Dar cît de variată e aceasta, și decĭ cît de variate trebue să fie și țintele pedagogice!

De la început chiar, întîlnim o deosebire mare, fundamentală, stabilită de natura însășĭ între ființele omeneștĭ, acea a sexurilor: cel bărbătesc și cel femeesc, care de și aŭ multe punte de asămănare, prezintă totușĭ prin menirea lor, prin rolul ce le este dat a-l împlini în societate, și deosebirĭ peste care nu să poate trece. Să vorbește mult în timpurile din urmă despre emanciparea femeilor, despre o deplină egalizare a lor cu barbațiĭ. Deși sînt partizan al uneĭ mult maĭ largĭ sfere de acțiune pentru femeĭ, socot că o deplină a lor egalizare ar întimpina greutățĭ de neînvins. Sînt de părere să li să deschidă mult maĭ multe cariere de cîștig, de agonisit viața într-un chip onorabil decît aŭ ele astăzĭ: bună oară acea de medicĭ, de avocațĭ, de amploiate la diverse dregătoriĭ, și nu numaĭ la posturile inferioare din biurourile postale, și aceasta pe motivul că femeile sînt maĭ harnice, maĭ oneste și maĭ corecte în îndeplinirea indatoririlor lor decît barbațiĭ. Cît despre capacitatea lor, apoĭ mi să pare că atuncĭ cînd găsim femeĭ ocupînd cu onoare postul cel maĭ înalt în stat, acel de rege, li să poate încredința și altele maĭ micĭ. Dar sînt de părere, că nu li să poate încredința rolul politic, și aceasta pe motivul cel foarte firesc că nu pot fi chemațĭ a conduce țara de cît aceĭ ce la vreme de nevoie pot s-o și apere cu sîngele lor, și dă! orĭ ce s-ar zice, Amazoanele aŭ fost o excepțiune între femeĭ, și sexul frumos nu pare a fi menit spre a mînui sabia. Drepturile nu sînt decît corelativul unor îndatorirĭ: și dacă nu să pot împiedeca, fără o supremă nedreptate, femeile de-așĭ cîștiga viața zilnică prin ocupațiunĭ rezervate pînă acum numaĭ barbaților, ele nu pot pretinde la exercitarea unor drepturĭ, ale căror indatorirĭ corelative nu sînt în stare să le îndeplinească. Din această deosebire de destinație a femeiĭ și a barbatuluĭ, cea din-

tăĭ, menită a deveni mumă de familie, al doilea, factor politic și soldat, să vede cît de mare deosebire va trebui să fie în creșterea lor, în pregătirea barbaților și a femeilor pentru rolul ce-l vor juca în societate.

Natura a maĭ pus încă și altă deosebire între oamenĭ, acea a raseĭ care este și ia atot puternică. Fiecare rasă, chiar fiecare combinare deosebită a raselor în popoare, dă naștere la individualitățĭ și la caractere deosebite. Nu poțĭ crește pe Francezul cel vesel și iute la gîndire ca pe ticăitul dar adîncul German, pe Italianul pasionat ca pe flegmaticul Englez, pe Romînul cel inteligent ca pe greoiul Bulgar. Pedagogia va lua, nu numaĭ decĭ în practica eĭ, dar și în principiile eĭ teoretice, o coloare deosebire de la popor la popor, și de aicea provine deosebirea de organizare în scoalele și în sistemele de învățămînt și de creștere în feliuritele țărĭ.

O a treia mare cerință, de care e mult maĭ greŭ a să ținea socoteală în creștere, și care este cu toate acestea cea maĭ de samă, se referă la caracterele individuale. Fiecare copil are constituția sa fizică, morală și intelectuală deosebită. Dacă este să dezvoltăm și nu să torturăm individualitățile, ar trebui să cerem de la fiecare numaĭ atîta cît poate să dee, deoarece natura însășĭ le-a pus niște margine peste care ele nu pot trece. Apoĭ ar trebui, aplicată la fiecare o metodă de creștere corespunzătoare cu caracterul eĭ. Individualitățile prea timpuriŭ coapte trebue moderate; cele tîrziĭ, întețite; inteligențele prea viĭ reținute; cele maĭ leneșe imboldite; caracterele maĭ îndărătnice, maĭ predispuse la răle apucăturĭ, trebuie îngrijite mult maĭ de aproape, decît acele bune și blînde. Ar trebui decĭ, dacă ar fi să îndeplinim idealul pedagogieĭ, ca fiecare copil să fie crescut și instruit a parte. Dar aceasta e oare cu putință? De sigur că nu. Cel mult regiĭ și bogătașiĭ ceĭ marĭ pot să-șĭ deie acest lux; eĭ pot avea crescătorĭ și profesorĭ privațĭ pentru copiiĭ lor, și fiecare copil poate fi studiat maĭ întăĭ de aceĭ însărcinațĭ cu creșterea luĭ, și apoĭ tratat în chip corăspunzător. O observație să prezintă însă de sine, și nu mă pot împedeca de a o face. Dacă nu este cu putință a să da fiecăruĭ copil profesorĭ a parte, și dacă o clasă întreagă este nevoită să învețe o lecție dată, cu toate că ia poate fi prea grea, saŭ să rămînă neînțălea-

să, pentru lipsă de explicare îndestulătoare, unora din ceĭ ce aŭ ascultat-o, ar trebui cel puţin ca la înterogărĭ, profesorul să împlinească lipsa complectă de învăţămînt individual; să facă atuncĭ pe aceĭ ce nu aŭ pătruns pe deplin înţălesul explicăreĭ, să-l pătrundă; prin întrebărĭ potrivite, să deschidă mintea lor către părţile maĭ grele ale materieĭ; cu alte cuvinte să să ocupe în parte de inteligenţele cele maĭ puţin înzăstrate, pentru a face să folosască şi lor invăţătura, în chip cît să poate de deplin. Cum e cu putinţă însă să să ajungă la aceasta, cu clase numeroase de 40—50 saŭ chiar 100 şi maĭ bine de elevĭ, cum sînt acele inferioare de la unele licee ale statuluĭ, de prin provinciĭ, maĭ ales cînd e obligatoriŭ a asculta pe elevĭ odată cel puţin pe lună? Şi nu e aicĭ răul; căcĭ eŭ aş cere maĭ mult; anume, ca fie care elev să fie ascultat, dacă nu la fiecare lecţie, dar la două, cel mult la treĭ. Răul este în marele număr de elevĭ, pe care trebuie să-i asculte un profesor; căcĭ atuncĭ acesta nu maĭ cercetează, ci numaĭ frunzăreşte mintea elevilor. Cum s-ar putea înlătura acest răŭ foarte simţit din învăţămînt? Ar fi multe sisteme, pe care însă nu le pot expune aice, fiind că ar rîpi prea mult timp; apoĭ lecţiunile mele aŭ de scop a vă lumina asupra chestiunilor pedagogice, fără a avea pretenţia de a le da soluţiunea, care trebuie să fie deosebită după scoale, clase, încăperĭ şi cîte alte consideraţiĭ practice, ce nu le putem nicĭ macar enumera.

Trecem la alte deosebirĭ în modul de aplicare a principiilor pedagogice.

Nu toţĭ oamenii sînt meniţĭ pentru aceiaşĭ carieră; nu toţĭ decĭ aŭ nevoie de acelaş feliŭ de pregătire. Uniĭ muncesc cu braţele, şi vor putea numaĭ prea puţin să-şĭ înzăstreze mintea; alţiĭ aŭ nevoie de a-şĭ dezvolta maĭ ales facultăţile intelectuale. Uniĭ vor fi meniţĭ a duce viaţa prin saloane elegante, alţiĭ în arşiţa soareluĭ, saŭ în fundul minelor: uniĭ vor fi chemaţĭ a comanda, alţiĭ a asculta, şi aşa maĭ departe. Gîndiţi-vă numaĭ la deosebirea creştereĭ şi a cultureĭ de care aŭ nevoie: servul, ţaranul, meseriaşul, artistul, profesorul, avocatul, medicul, inginerul, soldatul şi ofiţerul, preotul şi slujbaşul. Fiecare trebuie să posedă alte cunoştinţĭ: fiecare are nevoe de altă creştere pentru aşĭ îndeplinĭ sarcina sa cu vrednicie şi pricepere.

Nu să pot supune cu toțiĭ aceluiașĭ tratament; nu să poate da tuturor nicĭ aceiașĭ creștere; nicĭ aceiașĭ instrucție. Ce ațĭ zice de ideia de a să învața piano în scoalele primare rurale, saŭ danțul în seminarele preoțeștĭ? Apoĭ disciplina pentru oștenĭ care trebuie maĭ ales să învețe a-șĭ îndeplini datoria cu o exactitate matemateca, va fi de sigur maĭ severă în scoalele lor, decît în cele civile, unde ar fi o rigoare neîndreptățită. Dacă însă creșterea și instrucția trebuie să fie deosebite după clasele sociale, după profesie, decĭ și după scoalele corespunzătoare, să-nțelege ca și principiile pedagogice vor varia de la scoală la scoală, și iată decĭ și aice o cauză de deosebire în tratarea pedagogieĭ.

Maĭ rămîne de atins încă un punct însămnat de deosebire în această privire, anume acel ce provine din natura autorităților ce trebue să să ocupe cu copiiĭ.

Creșterea și instrucția începe în casa părinților; ia urmează în scoală, și să desăvîrșește în viața cea mare. Să nu credețĭ că cu scoala omul a sfîrșit creșterea și învățătura luĭ. El numaĭ s-a pregătit în ia, pentru a să supune uneĭ noue, mult maĭ grele încercărĭ, acea plină de ascuțișurĭ, de pericole și de prăpăstiĭ a vieții de sine stătătoare. Omul învață și să educă pînă întră în groapă. Acolo numaĭ să sfîrșește educațiunea, pentru că toate să sfîrșesc. Care este scoala cea maĭ puternică? Este de sigur experiența. Dar fiind că adesea-orĭ învățămintele ce ia ni le dă, sînt plătite cu durerĭ prea marĭ, de aceia scoala e menită a ne ușura trecerea de la viața cea fragedă și fericită a copilărieĭ, la acea adese orĭ, prea amară a omuluĭ făcut. In privirea învățătureĭ, scoala nu este decît o întroducere, dar o întroducere folositoare, care ne deschide căile, spre a putea învața maĭ departe, ne coace mintea spre a putea înțelege, ne face capabilĭ de a ne insuși prin noĭ înșine și fără ajutor tezaurele vastelor cunoștințĭ.

Dacă viața cea mare esă din cadrul pedagogieĭ, de sigur că scoala cît și casa părintească întră pe deplin în ia; dar atît țelurile cît și mijloacele pedagogice puse în lucrare de una și de alta sînt iarășĭ pe deplin deosebite.

Principiile pedagogice trebuind decĭ să sufere modificărĭ atît de numeroase, după sfera în care ele trebuiesc aplicate, să înțălege cît de vastă trebuie să fie o enciclopedie a științeĭ educațiuneĭ.

In cele cîteva lecţiunĭ ce voĭ ţinea înaintea domniilor voastre, să înţelege de la sine că nu mă voĭ putea întinde decît prea puţin asupra materieĭ ce este să tratez, şi că mă voĭ mărginĭ a vă expune numaĭ *principiile generale ale acesteĭ ştiinţĭ* care să aplică în toate cazurile—ramurile eĭ cele marĭ, care rămîn aceleaşĭ, orĭcît s-ar schimba, din an în an, frunzişul saŭ înflorirea arboreluĭ ce le poartă.

Omul este compus din două părţĭ esenţial deosebite, dar care staŭ în cea maĭ strînsă legătură una cu alta : corpul şi sufletul. Acest de pe urmă are el însuşĭ două soiurĭ de activităţĭ, una de natură fizică care întreţine viaţa în corp, şi alta de natură intelectuală, oarecum floarea existenţiĭ, mintea. Ambele activităţĭ ale sufletuluĭ, ca unele ce nu sînt decît manifestarea aceleiaşĭ puterĭ, în două direcţiunĭ, să determină şi să influenţază mutual. Mens sana in corpore sano, este o veche zicătoare care, cu toate excepţiile ce le poate înfăţoşa, să adevereşte totuşĭ în imensa majoritate a cazurilor.

Pedagogia, care să ocupă cu intreaga fiinţă omenească, trebue să să îndeletnicească cu ambele activităţĭ ale sufletuluĭ : cu cea fizică saŭ fiziologică şi cu cea intelectuală. Studiul eĭ să va împărţi decĭ în două marĭ părţĭ : una relativă la funcţiunile fizice şi a doua relativă la funcţiunele minţeĭ. Cred că răŭ s-a făcut pînă acuma deosebirea între fizic şi inteligenţă, în sensul că prin cel întăĭ să înţelegea corpul, iar prin a doua mintea. Nu poate fi vorba de corp ca atare, căcĭ ce s-ar putea face cu un cadavru, care totuşĭ corp este? E vorba de activitatea *vieţeĭ* fizice care nu este decît una din formele activităţiĭ sufletuluĭ, cea fiziologică. Pe lîngă aceasta, sufletul maĭ are şi o activitate psihologică, acea manifestată prin funcţiunele intelectuale.

Aceste din urmă să subîmpart iar în două marĭ categoriĭ, din care una să referă la funcţiunele pur intelectuale ale minţeĭ, iar cealaltă să va raporta la prefacerea gîndireĭ în fapte, adecă la partea morală a sufletuluĭ, la voinţă şi la caracter. Una va avea de scop imbogăţirea minţeĭ cu cunoştinţĭ folositoare ; cealaltă va urmări indreptarea purtăreĭ.

Studiul pedagogieĭ să va împărţi decĭ în treĭ marĭ părţĭ.

1) Educaţia fizică,
2) Educaţia şi instrucţia intelectuală,
3) Educaţia morală.

Educaţia fizică va avea de obiect îngrijirea de corp saŭ maĭ bine zis de funcţiile fiziologice ale sufletuluĭ, de activitatea luĭ fizică. In acest punct pedagogia să atinge cu *igiena*, cu care însă nu trebue confundată. Igiena are de scop indicarea condiţiilor celor maĭ favorabile de dezvoltare a corpuluĭ şi de regulata funcţiune a organelor sale, *fără privire la inteligenţă*. Educaţia fizică urmăreşte ţinta de a găsi armonia necesară între funcţiunile fiziologice şi acele intelectuale ale sufletuluĭ. Ia va considera corpul, nu pentru el însuş, ci ca un organ al activităţiĭ sufleteştĭ.

Educaţia intelectuală va urmări două ţinte deosebite: întaĭ, întărirea facultăţilor, adecă a diverselor funcţiunĭ ale vieţiĭ mintale; va căuta să întărească memoria, să trezască curiozitatea, să dee zbor imaginaţieĭ, să formeze judecata şi raţionamentul, să rafineze simţurile. Aceasta va fi obiectul educaţieĭ intelectuale propriĭ zise. Al doilea, va înzăstra spiritul cu cunoştinţele necesare scopuluĭ urmărit de fiecare individ; cu această parte să va ocupa instrucţia.

Educaţia morală va avea de ţintă formarea voinţeĭ şi a caracteruluĭ. Ia va căuta să ajungă la acel rezultat, de a determina pe om, a preface în fapte numaĭ acele gîndirĭ saŭ simţiminte care pot să impace, în chip armonic, cele două cerinţĭ: al bineluĭ proprieĭ fiinţe şi al bineluĭ aproapeluĭ.

In lecţia viitoare ne vom ocupa cu educaţia fizică.

II

Educația fizică

Ființele viețuitoare sînt alcătuite din un substrat material, corpul lor, și o putere internă, de o natură absolut misterioasă, care le deosebește de natura neînsuflețită; această putere e viața. Ambele elemente sînt în cea mai strînsă legătură unul cu altul, și de aceia nicĭ pedagogia, adecă știința creștereĭ sufletuluĭ, nu poate să lese în părăsirea substratul material, adecă corpul, prin care activitatea putereĭ interne să manifestează.

Totuși noĭ credem că răŭ s-a făcut pînă acum o deosebire între elementele ființeĭ omeneștĭ, în acest înțăles: că pedagogia ar avea să să ocupe pe deoparte de suflet, pe de alta de corp; că educația intelectuală și morală ar avea de obiect sufletul, iar cea fizică corpul. In realitate și educația fizică și acea morală și intelectuală aŭ unul și acelaș obiect: a dirigui, întări și îndrepta activitatea sufletească. Intr-adevăr să să observe, că corpul, ca atare, e ceva inert, mort, ceva asemenea cu elementele primordiale, chimice, din care e format; că nu e înzăstrat nicĭ cu mișcare proprie, nicĭ cu simțirĭ, nicĭ cu viață; că toate aceste insușirĭ îĭ vin de la suflet; de la acea putere internă care răsădește în el principiul vieții. Lucrarea sufletuluĭ să împarte însă în două marĭ ramurĭ: una care alimentează viața fizică și pune în mișcare funcțiunile fiziologice ale organizmuluĭ; cealaltă care pune în mișcare activitatea luĭ intelectuală. Aceiașĭ putere care face să să poarte sîngele prin arteriĭ și vine, aceiașĭ putere care contrage mușchiĭ, care determină creșterea, care provoacă mistuirea și secrețiunile, aduce totodată și închegarea cugetăriĭ, simțiriĭ și voințiĭ. Cea maĭ bună dovadă că întrea-

ga viață să alimentează din un singur izvor, ne o dă moartea, care stînge de o dată și activitatea fizică și cea intelectuală. Dacă spiritul urmează maĭ departe a trăi în o altă lume, aceasta este o chestiune de care nu putem a ne ocupa aice. Este însă netăgăduit că în lumea noastră pămîntească, cu moartea să stînge întreaga ființă omenească, și aceasta, nu fiind că corpul săŭ a dispărut, ci din aceia că activitatea îndoită a sufletuluĭ, ca izvor de viață fizică cît și ca izvor de viață intelectuală, s-a retras din el.

Dacă însă aceiașĭ putere dă ființă pe de-o-parte funcțiilor fiziologice ale corpuluĭ, pe de alta celor întelectuale ale minţeĭ, este invederat că ambele aceste modalitățĭ ale lucrăriĭ sufleteștĭ vor trebui să stea în cea maĭ strînsă legătură; că orĭce să va petrece în sfera uneia din ele, va avea răsunet în cealaltă, de oarece ambele nu sînt decît un mod deosebit de manifestare a uneia și aceleiașĭ puterĭ. Iată decĭ explicat secretul acțiuneĭ, așa numite pînă acum, a sufletuluĭ asupra corpuluĭ și a acestuia asupra sufletuluĭ. Nu e vorba de o inrîurire mutuală a substratuluĭ fizic și a infioririĭ intelectuale, ci de răsfrîngerea uneĭ forme de activitățĭ sufleteștĭ asupra celeilalte.

Pe cînd în doctrina, care considera corpul și sufletul ca două sfere absolut deosebite, înrîurirea lor mutuală era ceva aproape neexplicabil, atare greutate dispare, cînd ne convingem că nu corpul inrîurește asupra sufletuluĭ și vice-versa, ci activitatea fiziologică a însușĭ acestuia asupra activitățiĭ sale intelectuale și din protivă.

Să înțelege decĭ ușor pentru ce pedagogia trebue să să ocupe de partea fizică a existențiĭ, adecă de activitatea fiziologică a sufletuluĭ—cum să zice de obiceiŭ—de corp.

Organele corpuluĭ slujesc în de comun de canalurĭ numaĭ pentru strecurarea activitățiĭ fiziologice a sufletuluĭ. Așa sînt: pielea, mușchiĭ, arteriile și vinele, plămîniĭ, rînichiĭ, ficatul, inima. O singură specie de organe slujesc de canal de strecurare comun pentru ambele activitățĭ sufleteștĭ, acea fiziologică și acea intelectuală. Aceste organe sînt acele ce alcătuesc împreună sistemul nervos. Nerviĭ slujesc parte la diriguirea mișcărilor pur organice, cum sînt acele ce ascultă de centrul mareluĭ simpatic; altele la îndreptarea mișcărilor reflexe și instinctive cum sînt unele ganglioane; altele în fine la transmiterea mișcărilor voluntare,

maĭ ales crierul mic, şi iarăşĭ altele, maĭ intelectuale pentru a zice aşa, la punerea în comunicare a spirituluĭ cu lumea din afară—firele nervilor senzitivĭ—şi în sfîrşit centrul cel mare al crieruluĭ, la elaborarea însăşĭ a vieţiĭ intelectuale—fără ca toţĭ aceştĭ nervĭ şi centre nervoase să înceteze tot odată a avea un rol capital şi în menţinerea vieţiĭ organice.

Nerviĭ, fiind decĭ organul fizic care este însărcinat şi cu lucrările intelectuale, trebuie să formeze obiectul principal al studiuluĭ, în educaţia fizică, ca parte din pedagogie.

Nicăirea, ca la acţiunea pusă în lucrare de nervĭ, nu să poate vedea că activitatea intelectuală a sufletuluĭ este numaĭ părechea nedespărţită a celeĭ fiziologice. Fenomenele fizice ce să produc la o lucrare fiziologică să repercutează în domeniul intelectual, producînd efecte analoage, deşi de un caracter cu totul deosebit.

Pentru ca nervul să lucreze în chip normal, ca vehicul al funcţiuneĭ intelectuale, să cere îndeplinirea maĭ multor condiţiunĭ pe partea corpuluĭ. Aceste sînt în deobşte în număr de 4: 1) hrana saŭ asimilarea elementelor externe; 2) vivificarea acestora prin oxigen; 3) secreţiunea materiilor vătămătoare şi 4) alternarea de o dihnă şi încordare a nervilor.

1) În privirea asimilăriĭ materiilor externe, este de observat, că organizmul, şi în primul loc materia nervoasă, trebuie să fie perpetuu udată şi regenerată de un sînge viguros care să conţină în el toate elementele, de care corpul are trebuinţă spre a exista. Fiind însă că nu vroim să facem un curs de igienă, ci unul de pedagogie, apoĭ vom face asupra hraneĭ numaĭ observaţiile trebuitoare sfereĭ de cugetare de care ne ocupăm.

Corpul omuluĭ creşte o bucată de vreme: de obiceiŭ pînă la 21 de anĭ. In timpul creştereĭ sale, el va avea nevoie proporţional de maĭ multe alimente, decît atuncĭ cînd dezvoltarea luĭ s-a oprit, şi cînd alimentarea trebuie numaĭ să repare pierderile suferite. De aceia nu trebue să ne mirăm, cînd copiiĭ ne cer maĭ des demîncare, decît obicinuim să mîncăm noĭ oameniĭ în vrîstă. Apoĭ ştiţĭ că copilul cînd e mic, şi cînd corpul săŭ creşte tocmaĭ cu cea maĭ mare repejune, suge lapte aproape încontinuu şi nu mînîncă

numaĭ atuncĭ cînd doarme. Cum vroițĭ ca deodată, îndată ce s-aŭ făcut ceva maĭ mare, să-l supunem la regimul nostru alimentar, cu mîncarea de 3 saŭ de 4 orĭ pe zi? Dar chiar în vrîstă adolescentă, cînd corpul să formează pe deplin, el are nevoie de maĭ multă mîncare, și fiind că stomacul nu poate primi decît o cîtime anumită de alimente, acest maĭ mult să rezolve în o mîncare maĭ des repetată. De aceia este de dorit ca, în toate instituțiile de creștere ale copiilor, să să întroducă, în afară de prînzurile obicinuite. la 7, 11, 6 și 9 și o mică gustare la 4 oare. Ia poate fi foarte frugală, să constee maĭ la urmă în o simplă bucată de pîne; dar nu e bine să să lese stomacul copiluluĭ lipsit de alimentare 7 oare în șir.

Ce materiĭ alimentare sînt de dat de preferință copiilor? De sigur ca o combinare deosebită, după localitățĭ, rase, clime și obiceiurĭ, care combinare să repare maĭ bine lipsurile cauzate de funcționarea organelor și de creșterea corpuluĭ. Pentru fiecare regiune, pentru fiecare popor, pentru fiecare vrîstă ar trebui să să studieze chestiunea în mod chimic, spre a să determina natura alimentelor ce trebue a să da copiilor. Chestiunea nu e așa de ușoară, după cum ia este privită de obiceiŭ.

2) Pe lîngă hrană, sîngele are nevoie, pentru a putea sluji la alimentarea corpuluĭ, de a fi încarcat necontenit cu oxigen proaspăt: oxigenul slujește maĭ ales la încălzirea corpuluĭ prin combinarea luĭ cu elementele hrănitoare ce conțin carbon. Din oxidarea (arderea) acestor elemente, să produce căldura la animalele cu sînge cald, precum este și omul, și să desface acidul carbonic, gaz nepriincios organizmuluĭ care și este eliminat. Oxigenul să primește de corp în starea luĭ gazoasă, din aer, și este întrodus prin respirație în plămăĭ. Aicĭ el să alipește de globulele singeluĭ, fără a să combina cu ele, și este dus în țăsăturile corpuluĭ, unde să produce combinarea cu cărbunele ce-l întîlnește în ele. Globulele să încarcă apoĭ cu acidul carbonic liberat din combinația chimică acid carbonic ce este apoĭ readus în plămîĭ și aruncat afară prin actul expirăriĭ.

Un aer curat, oxigenat va fi decĭ o condiție din cele maĭ neapărate pentru buna calitate a singeluĭ, decĭ pentru puterea sa hrănitoare față cu nerviĭ. De aceia este o ce-

rinţă pedagogică de primul rang, aerarea necontenită a încăperilor, unde să adună elevii; un cubaj metric al camerilor proporţionat cu numărul lor; încunjurarea scoaleĭ cu vegetaţie, de oare ce plantele aŭ proprietatea de a absoarbe acidul carbonic, dăunător omuluĭ, şi de a da drumul oxigenuluĭ, de care el are nevoie.

3) Secreţiunea este funcţiunea aceia care eliminează din corp materiile improprii nutriţiuneĭ, şi care s-aŭ întrodus prin alimente, odată cu părţile folositoare. Dintre toate organele de secreţiune, acel care capătă o importanţă pedagogică este pielea. Pielea, prin întinsa eĭ suprafaţă, slujeşte la două scopuri: maĭ întâĭ că hrăneşte cu oxigen ţesăturile exterioare ale corpuluĭ; apoĭ eliminează, prin evaporaţie şi sudoare, o mulţime de materiĭ dăunătoare corpuluĭ. Ambele aceste funcţiunĭ să fac prin *porii* pieliĭ. Este decĭ de cea maĭ mare importanţă, ca porii să fie totdeauna liberĭ şi să nu lăsăm ca eĭ să fie astupaţĭ. De aicĭ nevoia curăţenieĭ, spalatul şi întrebuinţarea băilor; curăţirea rufelor şi uzul hainelor permeabile, prin care să poată pătrunde aerul, de şi ele reţin căldura.

4) Să cercetăm însă a patra condiţie a buneĭ funcţionărĭ a sistemuluĭ nervos, alternarea de muncă şi de repaos, care ne va da maĭ multe de spicuit pentru ştiinţa pedagogică.

Inteligenţa, ca una ce este o putere neponderabilă, nu ar trebui să fie supusă oboseleĭ: intr-adevăr cum să ne închipuim că poate să obosască ceva nematerial, ceva decĭ care nu să poate uza, căcĭ obosala nu provine de aiurea decît din consumarea materieĭ. De îndată ce este inlocuită prin elemente nouĕ, puterea revine şi obosala dispare. Obosala nu este decĭ decît conştiinţa slăbireĭ materieĭ, şi dacă inteligenţa ar fi numaĭ spirit, fără nicĭ un substrat material, ia nu ar putea niciodată să obosască. Cu toate acestea, experienţa nu dovedeşte că lucrarea intelectuală oboseşte şi ia, ca şi lucrarea corporală, şi lucrul să explică, dacă luăm aminte că lucrarea intelectuală nu să efectuază, decît prin canalul nervilor, adecă prin mijlocirea funcţieĭ fiziologice saŭ materiale a organuluĭ. Şi inteligenţa va avea decĭ nevoie de odihnă, de reîntremarea puterilor, fiind că nervii ce-ĭ slujesc de substrat material aŭ nevoie de a-şi reîmprospăta puterile.

Odihna nervilor ca organ al inteligenţeĭ să face pe două căĭ: una fizică şi una intelectuală. Cea fizică este *somnul*, cea intelectuală, *distracţia*. Somnul repară puterile întreguluĭ organizmu, obosit prin muncă, saŭ şi numaĭ prin încordarea stăriĭ de veghiare. Natura însuşĭ a măsurat cît somn trebuie, spre a readuce în deplină funcţionare organele obosite. In de comun va fi a treia parte din zi, 8 oare pe 24. Maĭ puţin, este încordare; maĭ mult, lene. Este însă de observat, că somnul pentru a fi liniştitor, şi a-şĭ produce într-adevăr efectul săŭ reparator, trebuie să să petreacă noaptea. A face din noapte zi şi din zi noapte, este tot ce poate fi maĭ protivnic roluluĭ ce somnul este chemat a-l avea în întremarea organizmuluĭ.

Distracţia este odihnirea inteligenţeĭ şi a centrelor nervoase, în care ia să elaborează, în timpul trezireĭ. Este o slăbire a încordăreĭ, puse în lucrare prin munca intelectuală. Inteligenţa tot lucrează şi în timpul distracţieĭ, însă primeşte maĭ mult impresiunele, decît le cuprinde, le înlănţueşte şi le rumegă. De aceia nu însamnă a să distrage de la o ocupaţie intelectuală, cînd să joacă o partidă de şah, joc care cere o mare încordare şi o însămnată putere de combinaţie intelectuală. Tot atît de puţin distrăgător este jocul de cărţĭ, saŭ orîce alt joc la noroc pe banĭ, deoarece încordarea minţeĭ prin dorinţa cîştiguluĭ, rîpeşte aceşteĭ îndeletniciri caracterul distractiv. Să înţelege că distracţia nu poate înlocui reparaţia fizică, adusă prin somn, şi că dusă prea departe, ia însăşĭ oboseşte.

Nervul ostenit însă nu poate sluji de vehicul ideilor. Cu cît îl chinuim maĭ mult, cu atîta să arată maĭ refractar, şi nimic nu este maĭ puţin pedagogie, decît a obosi peste măsură materia nervoasă, a vîri cum să zice cu maiul ideile în crieriĭ oamenilor. Noţiunile, pătrunse în un crier obosit, să pierd îndată, şi nu rămîne nimic din intipărirea lor, decît obosala.

Cîte-va observaţiĭ practice să impun de la sine: întăĭ este încărcarea peste măsură a programelor scolare, care aŭ tendinţa de a ingloba în ele toate ştiinţele, aşa că în scoli să învaţă multe, însă nimic serios, nimic desăvîrşit. Ingrămădirea materiilor maĭ are şi alte defecte, pe care le vom analiza cînd vom vorbi despre educaţia intelectuală; aicĭ atîta vroim să observăm că ia nu lasă copiilor timpul

neapărat, întăĭ pentru somn, şi al doilea pentru recreaţie. aceasta spre marea daună a dezvoltăreĭ lor intelectuale, Orĭce modificare a programelor, în sensul sporireĭ timpuluĭ consacrat reparaţieĭ puterilor, este o reformă salutară.

Recreaţia, pentru a merita acest nume, trebuie să ţină un timp maĭ îndelungat. Nu însamnă recreaţie cele 10 minunte între oare, saŭ $^1/_2$ de oară după dejun şi tot atîta după masă. Cînd începe mintea copiluluĭ a întra în jocul liber al noţiunilor, care constitue recreaţia, este iar luat la muncă. Eŭ aş fi de părere ca din două zile una, după dejun, să să înveţe numaĭ o oară, şi să să lese tot timpul rămas pînă la masă, pentru recreaţie.

Ne rămîne pentru a termina cu educaţia fizică, a ne ocupa de *gimnastică*. Aceasta a fost întrodusă oarecum ca mijloc sistematic de întărire a corpuluĭ, împărechiet cu o distracţie intelectuală, provenită din plăcerea ce o sîmte acel ce a efectuat o mişcare oarecare, după toate regulele. Gimnastica a fost cultivată în vremile vechĭ cu multă stăruinţă. La Grecĭ şi la Romanĭ ia forma, pentru a zice aşa, fondul educaţiuneĭ.

Ia era de nevoie, fiind-că viaţa celor vechĭ cerea o pregătire fizică puternică, pentru apararea patrieĭ. Apoĭ eĭ ţineaŭ foarte mult la desvoltarea estetică a corpuluĭ. Cu venirea la predomnire a creştinizmuluĭ care despreţuia corpul şi punea valoare numaĭ pe suflet, care maĭ ales fugea de frumuseţa fizică ca de o nadă a iaduluĭ, ingrijirea de corp trebui să fie părăsită, şi aşa fu în tot timpul viaculuĭ de mijloc. La renaştere, corpul vine iar în favoare, şi curînd îngrijirea de dînsul luă loc şi în educaţie. Să reîntroduseră sistemele măestrite ale celor vechĭ, spre a-l aduce la o dezvoltare armonică a proporţiunilor sale; gimnastica fu din noŭ întrebuinţată, pentru a întări dezvoltarea corporală. Ia începu iar a fi considerată ca un mijloc neaparat al educaţieĭ fizice.

Ce rol să poate atribui gimnasticeĭ în această parte a pedagogieĭ? Fără îndoială ca unul foarte însamnat; maĭ întăĭ din punctul de vedere că mulţimea ocupaţiilor intelectuale trebuind, în orĭce caz, să restrîngă timpul recreaţieĭ, este bine ca oarele ce îĭ sînt consacrate să fie întrebuinţate cu maĭ multe întensitate la dezvoltarea corpuluĭ.

Apoĭ fiind că emulaţiunea ce exerciţiile gimnastice tre-

zesc în aceĭ ce le încearcă, adauge acelor mișcărĭ un element intelectual care fac din ele, pe lîngă un exercițiŭ folositor corpuluĭ, și o distracție intelectuală. Gimnastica însă trebue să fie totdeauna potrivită cu puterile individuale ale fiecăruia elev, și în această privire supraveghetoriĭ trebue să modereze ardoarea prea mare a celor slabĭ de a ajunge pe ceĭ tarĭ. In sfîrșit gimnastica nu trebue să să degenereze în acrobație, și maĭ ales trebue înlăturate, exercițiile prea periculoase care nu pot fi de un folos maĭ mare corpuluĭ, prin aceia că nu pot fi efectuate decît cu primejdie.

In rezumat dar, educația fizică are de scop întărirea corpuluĭ, pentru ca prin această întărire generală, să să aducă acea a sistemuluĭ nervos, organul inteligențeĭ. Educația fizică este decĭ baza materială a educațieĭ intelectuale. Ia tinde a aduce la o deplină funcționare lucrarea fiziologică a sufletuluĭ pentru ca prin mijlocirea acesteia să să poată manifesta, în toată puterea eĭ, lucrarea sa intelectuală.

III

Educația intelectuală

Educația fizică nu este decît un mijloc de a pregăti și a face cu putință educația intelectuală. A să îngriji numai de creșterea și funcționarea corpului, a face deci din educația fizică un scop, iar nu un mijloc, este a degrada natura omenească; căci ceia ce caracterizază pe om este mintea lui; aceasta este elementul esențial al ființei omenești, partea ei caracteristică. Spartiații care chiar desprețuiaŭ cultura minții și considerau ca scop suprem al educației, numai dezvoltarea corpului, spre a avea o oștire puternică, nu a lasat nici o urmă vrednică de oameni în istoria lumei. Ei nu aŭ produs nici un om învățat, nici un poet, nici un artist, și poporul lor ar fi putut lipsi din șirul timpurilor, fără ca omenirea să piardă, pentru aceasta, ceva din comoara cunoștințelor sale.

Scopul de pe urmă al educației este deci dezvoltarea părții intelectuale a puterilor sufletești. Și aici, ca și la partea lor fiziologică, educația trebuie să tindă a asigura dezvoltarea *sănătoasă* a acelei activități. Ce este sănătatea corpului este ușor de aprețuit. Nu e tot astfeliŭ cu sănătatea sufletului. Aice adesea ori putem să ne înșălăm; să luăm drept dezvoltare normală, una bolnăvicioasă; drept manifestare de putere, un act de slăbăciune.

Sănătoasă este o minte, cînd pricepe clar și ușor întipăririle exterioare, cînd le readuce tot așa de ușor și de limpezi în conștiință, cînd le combină în judecăți puternice și bine închegate, cînd simțirea sa este mulțămită de partea frumoasă a lucrurilor naturii și cînd voința ei își pune ca țintă scopuri morale, adecă realizarea binelui. De aice să vede că educația intelectuală va trebui să fie pri-

2

vită din maĭ multe puncte de videre: întăĭ, din acel al formărei, al producereĭ şi închegării noţiunilor: *educaţia intelectuală propriŭ zisă*; din aplicarea acestora spre producerea uneĭ vieţĭ emoţionată de frumos: *educaţia estetică*, şi din îndreptarea lor spre faptele bune: *educaţia morală*. In fiecare din aceste părţĭ ale educaţieĭ vom deosebi însă două lucrărĭ deosebite; întăĭ: procurarea noţiunilor, şi al doilea, prelucrarea lor spre scopurile urmărite de educaţie. Fiecare din aceste părţĭ ale educaţieĭ va avea, ca corolar neaparat, *instrucţia*. Educaţia intelectuală, instrucţia intelectuală; educaţia estetică, instrucţia estetică, şi educaţia morală, instrucţia morală.

Să ne ocupăm întăĭ de instrucţia şĭ educaţia intelectuală propriŭ zisă. Ele vor avea de scop, pe de o parte, procurarea tuturor noţiunilor trebuitoare vieţeĭ; pe de alta întărirea facultăţilor inteligenţeĭ pentru a uşura dobîndirea, păstrarea şi fructificarea cunoştinţelor. Aşa e de nevoie, nu numaĭ de a ne înzăstra memoria cu o sumă de cunoştinţĭ; trebuie să ne silim totodată a pune aceste facultăţĭ în stare de a reţinea, tot maĭ bine, noţiunile introduse în minte. Nu ajunge numaĭ cît să reproducem judecăţĭ şi raţionamente făcute, de alţiĭ, ci trebue să ne deprindem mintea însăşĭ, cu închegarea unor atari legăturĭ între noţiunĭ; nu este îndestulător să ne treacă pe dinaintea simţurilor o sumă de întipărirĭ; trebuie să deprindem simţurile noastre cu pătrunderea tot maĭ adîncă a acelor întipărirĭ, spre deplina lor apropriare. Pe cînd instrucţia urmăreşte numaĭ scopul cel întăĭ, înzăstrarea minţeĭ cu cunoştinţĭ noue, educaţia intelectuală tinde a întări facultăţile eĭ, spre a le da cea maĭ întinsă putere de lucrare.

Instrucţia şi educaţia trebuie să meargă totdeauna împreună, şi de aceia trebuie alese obiectele de învăţătură aşa, ca să îndeplinească ambele scopurĭ ale dezvoltăreĭ intelectuale: şi înzăstrarea minţeĭ, şi întărirea facultăţilor. Am putea întări memoria mecanică, punînd bună-oară să să înveţe pe de rost cuvintele unuĭ dicţionar; dar ce folos am trage, pentru înzăstrarea minţeĭ, din o atare învăţătură? Nimic saŭ prea puţin. De aceia, să dă, spre a întări memoria mecanică, de învăţat, bunăoară tabla luĭ Pitagora care ne slujeşte maĭ tîrziŭ la operaţiile aritmeticeĭ, saŭ excepţiile din gramatică care ne uşurează învăţarea limbelor.

Este tocmaĭ de cel maĭ mare interes de a combina invățăturile astfeliŭ, încît pe de o parte să contribuie la întărirea facultăților, pe de alta să înzăstreze mintea noastră cu cunoștințele esențiale ale timpuluĭ în care trăim. Asupra acestora, trebuie observat că ele s-aŭ înmulțit într-un chip însămnat, și că este peste putință de a le introduce, fie chiar și în chip elementar, pe toate în scoală. Scoala decĭ trebuie să facă o alegere și să combine așa programele eĭ, încît 1) să deie loc, între studiile ce să fac în ia, elementelor tuturor cunoștinților celor maĭ esențiale ale timpuluĭ; 2) să facă ca predarea lor să stee în legătură cît să poate maĭ deplină cu întărirea puterilor intelectuale; adecă să îndeplineasca și scopul educativ. Aice stă greutatea cea mare a întocmireĭ programelor scolare.

Să cercetăm maĭ cu deamăruntul această chestiune interesantă:

Facultățile intelectuale, care trebuie intărite, sînt: atențiunea, memoria, judecata, raționamentul și imaginația. Cea d-intăĭ slujește la înzăstrarea mințeĭ cu cunoștințele trebuitoare. Omuluĭ lipsit de atențiune, îĭ pot scapa o sumă de lucrurĭ interesante care cu toate aceste ating simțurile luĭ. Memoria este una din insușirile cele maĭ prețioase; la ce ne-ar servi dobîndirea cunoștințelor, dacă ele ar dispărea îndată după prinderea lor? Invățătura fără memorie ar fi numaĭ o obosală fără folos. Cu cît mintea va deprinde însă maĭ bine a fixa noțiunile dobîndite, cu atîta cîștigul va fi maĭ mare. Judecata și raționamentul sînt însușirile principale ale cugetăreĭ omeneștĭ. Pe cînd memoria o posedă și animalele, judecățile ce aceste din urmă combină sînt numaĭ cu totul elementare, iar raționamentul, adecă combinarea judecăților între ele, pare a le lipsi în totul. Judecata și raționamentul, tocmaĭ fiind că sînt o parte atît de esențială a minții omeneștĭ, aŭ nevoie de o cultură deosebită, și ele vor deveni cu atît maĭ puternice, cu cît exercițiul cărora vor fi supuse va fi maĭ lung și maĭ variat. Imaginația, adecă jocul maĭ liber al combinăreĭ noțiunilor, are nevoie și ia de a fi cultivată, parte spre a fi stîrnită, în mințele maĭ leneșe care nu-i daŭ zborul, parte pentru a fi dusă pe căile cele bune, în acele unde ia este prea aprinsă.

Ce materiĭ de învățătură s-aŭ ales în programele sco-

lare, care înzăstrînd mintea cu cunoştinţele trebuitoare, să contribuie tot odată la întărirea acestor facultăţi esenţiale ale eĭ?

Pentru *atenţiune*, s-aŭ introdus studiul ştiinţelor naturale care aŭ darul de a trezi interesul celuĭ ce şi le însuşeşte. Natura e plină de secrete, din care o parte, cele maĭ uşoare, au şi fost pătrunse de mintea oamenilor. Este firesc lucru, ca inteligenţa să caute a înţelege, a dezlega orice taină întîlneşte în calea eĭ. Secretele natureĭ vor avea decĭ totdeauna darul de a atrage luarea aminte a cugetăriĭ.

Ca material de cunoştinţĭ, ştiinţele naturale înfăţişază pe cel maĭ folositor, întru cît trăim în mijlocul natureĭ, şi trebuie decĭ să cercetăm şi să cunoaştem mediul în care ne purtăm. Ele răspund decĭ pe deplin celor două scopurĭ urmărite de dezvoltarea intelectuală: instrucţiunea şi educaţiunea.

Cîmpul lor însă fiind foarte vast, studiul lor trebuie mărginit. Nu să pot înveţa toate ştiinţele naturale în scoalele maĭ inferioare, şi nu să pot înveţa maĭ ales în toată a lor întindere. A să alege ce trebue şi cît trebuie să să înveţe este una din probleme cele maĭ grele ale pedagogieĭ practice,

Memoria este de două soiurĭ: memoria mecanică şi cea raţională. Cea mecanică leagă noţiunile una de alta în ordinea succesiuneĭ lor, fără de a căta la raporturile intime în care ele pot să steie. Aşa să imprimă în cunoştinţă: nume propriĭ, cifre, date şi alte elemente ce nu pot fi stabilite pe calea raţionamentuluĭ: ia este foarte trebuitoare în viaţă şi este bine de întărit în copiĭ. Este de observat că cu cît aluatul minţiĭ e maĭ moale, adecă cu cît ia este maĭ tînără, cu atît să imprimă maĭ uşor în ia întipăririle memorieĭ mecanice; de aceia este bine a să da, maĭ ales copiilor micĭ, materiĭ care cer aplicarea memorieĭ mecanice, şi cu cît înaintează în vrîstă, a li să da de acele care cer, pe lîngă memoria mecanică, punerea în lucrare şi a aceleĭ raţionale. Memoria raţională este acea care fixază în minte noţiunile cu ajutorul judecăţeĭ şi a raţionamentuluĭ, şi are nevoie de aceste operaţiĭ, spre a readuce noţiunile în cercul luminos al conştiinţiĭ.

Ca materiĭ pentru întărirea memorieĭ mecanice, sînt în

primul loc limbile, maĭ ales în ceia ce privește tezaurul de cuvinte și formele gramaticale etimologice; aceste trebuesc propuse la vrîsta cea maĭ fragedă. Maĭ tîrziŭ să întroduce exercitarea memorieĭ mecanice, combinată cu acea raţională, prin studiul geografieĭ și al istorieĭ. Aceste două studiĭ aŭ, asupra celuĭ al limbilor avantajul, că prezintă un interes foarte viŭ, cînd sînt predate cu inteligenţă: geografia ca cunoștinţă a spaţiuluĭ în care ne mișcăm; istoria ca acea a timpuluĭ ce să scurge.

Limbile ne sînt de ajutor în relaţiile noastre cu oamenií de neam străin și ca organ de înţelegere pentru scrierile acestora; istoria ne dă înţălegerea trecutuluĭ și deci explicarea prezentuluĭ; iar geografia ne face cunoscută lumea întreagă în care trăim și pe care trebuie să o cunoaștem. Prin urmare credem că întrebuinţarea acestor materiĭ, pentru cultivarea memorieĭ, este din cele maĭ nimerite.

S-înţelege că și aice trebuie făcută o alegere inteligentă a materieĭ, și că precum nu este cu putinţă, nicĭ folositor, a să studia toate limbile, tot așa nu să poate expune intreaga sumă a faptelor geografice și istorice. Dintre limbĭ fiecare popor va învaţa acele de care el are o maĭ mare nevoie, însă toate popoarele vor trebui să inveţe limbile acelor neamurĭ care aŭ contribuit maĭ mult la propășirea omenireĭ, precum cea franceză, engleză, germană saŭ italiană, saŭ cel puţin a uneia din ele care apoĭ, prin traducerĭ, pune in putinţă de a-șĭ apropria și productele celorlalte limbĭ. Din istorie și geografie va trebui în primul loc să ne însușim cunoștinţele referitoare la propria noastră ţară; deoarece, maĭ înainte de a cunoaște lucrurĭ maĭ îndepărtate, este bine a cunoaște lumea ce ne atinge, saŭ ne-aŭ atins maĭ deaproape. Cu acest studiŭ trebuie totdeauna să să înceapă acel al geografieĭ și acel al istorieĭ, și numaĭ, după ce ne-am însușit cunoștinţele trebuitoare pentru înţelegerea proprieĭ noastre fiinţĭ, să să proceadă la dobîndirea acelora ce slujesc la cunoștinţa altora.

Pentru judecată și raţionament, să intrebuinţază ca mijloc de studiŭ: matematicele, limbile clasice și filozofia.

Cele d-intăĭ sînt menite prin însășĭ natura lor, a întări facultatea de combinare a noţiunilor. Natura lor inductivă, scoţind adevărurĭ tot maĭ speciale din adevărurĭ generale, este cu deosebire potrivită pentru exercita-

rea raţionamentuluĭ, pe lîngă că studiul lor să poate gradua cu încetul de la simplu la compus; de la uşor, la tot maĭ greŭ. Apoĭ matematicele prin preciziunea demonstrăreĭ, prin exactitatea rezultatelor dobîndite, pot maĭ ales contribui la încrederea, că mintea este menită a căuta şi descoperi adevărul. Matematicele aŭ un domeniŭ insă uriaş: cercetările lor ajung la problemele cele maĭ grele de rezolvit pentru mintea omenească, şi deci este firesc lucru ca studiul lor să fie mărginit şi ca intindere şi ca adîncime, după scopul scoaleĭ în care ele să predaŭ. Cît despre contribuirea matematicelor la folosul vieţeĭ, este învederat că cunoştinţele elementelor lor sînt neapărate orĭcăruĭ om; însă că ele, cu cît să înalţă, cu atîta pierd din nemijlocita lor utilitate.

Alăturea cu matematicele să maĭ consideră şi limbile clasice ca un mijloc de a intări puterea raţionamentuluĭ. Această intărire insă făcîndu-se prin organul studiăriĭ unor limbĭ, a căror construcţie însăşĭ este logică şi bazată pe raţionament, deprinde mintea cu analiza cugetăreĭ, cu legarea prezisă a noţiunilor şi are deci pentru cultivarea formală a inteligenţeĭ o însămnătate netăgăduită. Valoarea studiuluĭ acestor limbĭ trebuie însă mărginită la acest punt: căcĭ toate celelalte foloase ce ele ar aduce, precum însuşirea frumoaselor ideĭ ale autorilor vechĭ, să pot dobîndi şi prin traducerĭ, şi decĭ ca procurare de noţiunĭ, valoarea limbilor clasice este aproape nulă. Ele nu pot servi instrucţiuneĭ decît pentru specialiştĭ, şi valoarea lor, dacă există, trebuie căutată numaĭ în puterea lor educativă, ca mijloc de întărire a părţiĭ formale a gîndiriĭ [2]).

In această privire nu să poate tăgădui eminenta lor însuşire, de a ne învaţa să cugetăm, chiar prin modul cum ele înlănţuiesc noţiunele, de a închega fraza aşa de puternică, încît gîndirea ce este de rostit să pătrundă din ia, limpede ca cristalul şi tăietoare ca un briceag.

Matematicele ne învaţă a cugeta, a judeca şi a raţiona: limbele clasice ne daŭ mijlocul de a rosti cugetările in chipul cel maĭ plastic, cel maĭ potrivit şi cel maĭ apropiat cu gîndirea ce trebue reprodusă. Cele dintăĭ limpezesc opera-

---

2) Ele pot avea un rol însamnat ca organe de tranzmitere a cugetăriĭ în educaţia estetică, de care ne vom ocupa altă dată.

ţiile interioare ale gîndireĭ; cele de al doilea învaţă a turna gîndirile în formele limbistice şi deci limpezesc raportul dintre limbă şi cugetare.

Un al treilea mijloc de cultură a judecăţiĭ şi raţionamentuluĭ, mijloc rezervat de la sine numaĭ pentru minţile maĭ coapte, este filozofia. Aicea cugetarea nu este susţinută prin nicĭ un mijloc exterior: figurĭ, cifre, limbi. Ideile sînt combinate numaĭ între ele. Este decĭ o operaţie maĭ grea intelectuală şi de aceia e potrivită pentru clasele din urmă. S-înţelege că şi studiul filozofieĭ conţine o mulţime de materiĭ, din care e bine să să aleagă acele ce pot părea maĭ apropiete cu inteligenţele ce vroim a dezvolta.

Imaginaţia joacă un rol foarte însamnat în cugetare. Ia este putera creatoare a eĭ. Dacă celelalte facultăţĭ pun mintea în stare de a reproduce, prin ideĭ, realitatea lucrurilor, imaginaţia, prin combinarea cea nouă şi neaşteptată a noţiunilor, aduce descoperirile în ştiinţĭ şi concepţiile originale în artă. Fără imaginaţie, mintea omuluĭ ar putea deveni cel mult o oglindă credincioasă a realităţeĭ. Cu ajutorul eĭ, omul devine el însuş creator; prin combinarea nouă a noţiunilor, dă naştere unor concepţiĭ şi forme, cărora însăş realitatea cată a să supune.

Această însuşire atît de eminentă a minţeĭ este însă şi foarte periculoasă. Combinarea noţiunilor făcîndu-să în chip liber, după înboldirea internă, ele pot să să combine, pe cît în creaţiunĭ sublime, pe atît şi în caricaturĭ informe; şi dacă imaginaţia poate conduce la descoperirea unor marĭ adevărurĭ şi da naştere în arte la forme neperitoare, ia poate, pe de altă parte, să producă cugetărĭ fantastice, pe cît şi să creeze închipuirĭ bolnăvicioase. Ia este poate facultatea aceia ce are maĭ mult nevoie de a fi disciplinată şi a căreia disciplină este cea maĭ greŭ de întocmit.

Imaginaţia la copiĭ este de obiceiŭ vie, ceia ce să vede în jocurile lor, în care să îmbracă cu aparenţa vieţeĭ nişte obiecte din natura neînsufleţită. Studiul şi disciplina scoaleĭ taie însă în curînd aripele imaginaţieĭ; de aceia să să observe, că fetiţa, după ce începe a umbla la scoală, îşĭ uită păpuşele, şi băetul, soldaţiĭ de carton. Această paralizare a imaginaţieĭ, prin gîndirea sistematică a scoaleĭ, este periculoasă, şi imaginaţia trebuie trezită pe altă

cale, învioșată și întărită, dîndu-i totodată și o direcție productivă, din ceia ce era pînă atuncĭ numaĭ un mijloc de distracție. Aceasta parte atît de esențială a dezvoltăriĭ intelectuale, este însă aproape lasată în părăsire, și maĭ nicĭ un obiect de studiŭ, nu este menit în special a dezvolta imaginația. Să învață într-adevăr literatura, atît cea națională cît și cele străine; însă studiul lor să face maĭ mult în senzul dezvoltăriĭ memorieĭ și a înzăstrăriĭ mințiĭ cu cunoștințĭ literare, nu în scopul de a trezi și învioșa imaginația. Să studiază maĭ ales istoria literatureĭ în scopul de a cunoaște bine ce s-a scris; dar nu să dă cetire productelor însuș ale poeților, atrăgîndu-se luarea aminte asupra frumuseților închipuireĭ lor, pentru a trezi astfeliŭ în mintea copiilor jocul liber al noțiunilor.

Imaginația poate fi trezită, nu atît prin materiĭ speciale, predate anume în acest scop, cît prin modul de predat a profesoruluĭ, în maĭ multe din materiile învățămîntuluĭ: în istorie și în geografie, afară de literatură, unde dezvoltarea imaginațieĭ ar trebui să fie țălul principal al cursuluĭ.

După ce am arătat ce trebuie să să învețe în scolĭ și în ce scop trebue să să învețe, ne trage rîndul a expune cum este ca aceste materiĭ să fie propuse, spre a ajunge la adevarata lor țintă, la împlinirea indoituluĭ lor scop: înzestrarea mințeĭ cu cunoștințĭ și întărirea facultăților eĭ.

(Va urma)

V. C. BUȚUREANU

Analiza apeĭ minerale purgative de la Copoŭ.

In vara anuluĭ 1894 s-a descoperit la Copoŭ, în via d-luĭ C. Gh. Mircea o apă minerală a căreia efecte medicale aŭ probat că poate servi cu succes ca apă minerală purgativă. Am fost invitat a efectua analiza acesteĭ ape, ceia ce am început în ziua de 30 Octombre, cînd am vizitat localitatea pentru a efectua operaţiunile la izvor.

Apa minerală iesă din un izvor ce e la o adîncime de vreo 10—12 metri; apa să adună în o fîntînă bine petruită, şi care să poate de asemenea închide bine. Fîntîna este în mijlocul vieĭ, departe de orĭce izor de infecţiune. Debitul nu a fost încă determinat, dar să scoate pe zi 50—60 litrurĭ de apă. Izvorul iesă dintre păturĭ de argilă albastră ce alternează cu argilă roşie feruginoasă, năsip, prundiş; în argilă să găsesc nodule de cristale de gips.

La izvor am făcut următoarele determinărĭ:

Temperatura apeĭ e de 9° 5. Apa are reacţiune alcalină şi prin agitare dezvoltă puţine bule de gaz. Gustul e puţin alcalin la început şi la urmă e puţin amar, fără a fi sarat; de aceia cînd apa e scoasă proaspătă din fîntînă, e plăcută la băut. Dacă să lasă maĭ mult timp în contact cu aerul, pierde anhidrida carbonică, lăsînd a să forma un mic depozit neadherent de var, şi în acelaş timp la băut are un gust amar maĭ pronunţat şi foarte puţin sarat.

Fixarea anhidrideĭ carbonice s-a făcut asupra 250 c.c. cu clorură de boriu amoniacală.

Cu această ocaziune s-aŭ luat maĭ multe litrurĭ de apă pentru a servi la dozarea elementelor principale, iar restul operaţiunelor precum şi căutarea bromuluĭ, ioduluĭ şi litiuluĭ, s-a făcut asupra uneĭ cantităţĭ de vre-o 40 litrurĭ apă luată maĭ în urmă.

Analiza calitativă a lasat a să recunoaşte prezenţa următoarelor elemente: sodiŭ şi anhidridă sulfurică în cantitate maĭ mare, apoĭ magneziŭ, calciŭ, anhidridă carbonică, clor, etc în cantitate maĭ mică; prin analiza spectrală s-a recunoscut prezenţa potasiuluĭ şi a litiuluĭ.

Iată acum şi rezultatele analizeĭ cantitative făcută asupra aceşteĭ ape.

Densitatea, s-a găsit atît cu areometrul cît şi cu picnometrul termic ca fiind: 1·017 la 15⁰.

Determinarea materielor fixe. Operîndu-să asupra 100 c.c. apă, s-a obţinut după uscare la 150⁰.: 2 gr. 1062 saŭ la litru: 21 gr. 062. Operîndu-să asupra 200 c.c. şi uscîndu-să la 180⁰ s-a obţinut: 4 gr. 1044 saŭ la litru: 20 gr. 5220. Făcîndu-să media s-a găsit: 20 gr. 744 substanţe solide fixe la un litru de apă.

Pentru a să controla rezultatul s-a transformat extractul în sulfat şi după calcinare cu carbonat de amoniŭ s-a obţinut: 21 gr. 4620 sulfaţĭ.

Dozarea cloruluĭ, bromuluĭ şi ioduluĭ împreună. S-a întrebuinţat maĭ întăĭ metoda volumetrică, şi s-a găsit 0 gr. 3224 clor la litru. Prin metoda gravimetrică s-a găsit: 0 gr. 3158; luîndu-să media rezultă că, un litru de apă conţine clor, brom, iod împreună: 0 gr. 3191.

Separarea şi dozarea bromuluĭ şi ioduluĭ. S-a operat asupra 20 litrurĭ apă, care a fost evaporată în o capsulă mare de porţelan, pînă ce s-a redus volumul la un litru; s-a filtrat pentru a separa substanţele depuse prin ferbere, şi în care voiŭ căuta maĭ pe urmă bariul şi stronţiul, iar licidul filtrat a fost din noŭ evaporat pînă la formarea uneĭ mase solide umede, care a fost apoĭ tratată cu alcool ca de ordinar. Licidul obţinut în definitiv, a fost supus încercăriĭ pentru *iod*, care a dat rezultate negative.

După evaporarea licidului pentru a alunga sulfura de cărbune, s-a reluat cu apă şi s-a obţinut 105 c.c. licid, din care s-aŭ

luat 25 c.c. în care s-a precipitat clorul şi bromul. S-a obţinut 3 gr. 7630 clorură şi bromură de argint, din care s-a luat 2 gr. 7515 şi s-a încălzit în un curent de clor, ceia ce a produs o pierdere de 0 gr. 0193, şi care corespunde cu 0 gr. 01 brom la litru.

Atuncĭ: din	. .	0 gr. 3191 clor, brom
scăzind	. . .	0 gr. 0100 brom
rămîne	. . . . .	0 gr. 3091 clor la litrul de apă.

Dozarea anhidrideĭ sulfurice. Operîndu-să asupra 10 c.c. apă s-a obţinut: 0 gr. 1089 anhidridă sulfurică saŭ 10 gr. 890 la litru. O altă operaţiune asupra 20 c.c. a dat 0 gr. 2176 anhidridă sulfurică; saŭ în definitiv 10 gr. 890 anhidridă sulfurică la litru.

Dozarea anhidrideĭ silicice, feruluĭ, aluminiuluĭ, calciuluĭ şi magneziuluĭ. S-a operat asupra 1 litru apă; după evaporare la uscare în prezenţă cu un mic esces de acid clorhidric, s-a reluat cu apă acidulată cu acid clorhidric, ceia ce a lasat anhidrida silicică insolubilă. S-a obţinut astfeliŭ 0 gr. 01 anhidridă silicică la litru.

Licidul filtrat a fost tratat cu clorură de amoniŭ şi amoniac pentru a precipita ferul şi aluminiul, care apoĭ aŭ fost separate prin metodele cunoscute. S-a obţinut astfeliŭ: 0 gr. 0125 oxid feric, căruia corespunde 0 gr. 0112 oxid feros; şi 0 gr. 0190 alumină.

In licidele filtrate şi de spalare adunate la un loc s-a precipitat calciul cu precauţiunele obicinuite pentru a-l separa bine de magneziŭ, sub formă de oxalat de calciŭ, care a fost cîntărit sub formă de oxid de calciŭ. S-a obţinut astfeliŭ 0 gr. 5098 oxid de calciŭ la litru. Magneziul a fost precipitat sub formă de fosfat amoniaco-magnezian, şi după calcinare cîntărit sub formă de pirofosfat; s-a obţinut 0 gr. 8388 oxid de magneziŭ. Pentru asigurare s-a făcut o nouă operaţie asupra 200 c.c. numaĭ pentru aceste 2 din urmă dozărĭ; şi s-a obţinut: 0 gr. 5078 oxid de calciŭ şi 0 gr. 8348 oxid de magneziŭ. Luînd media rezultă:

0 gr. 5088 oxid de calciŭ şi 0 gr. 8368 oxid de magneziŭ la litrul de apă.

Dozarea lithiuluĭ. S-aŭ luat 50 c.c. din licidul obţinut pentru căutarea bromuluĭ şi s-a precipitat litiul cu toate precauţiunele

cerute de acest dozaj, sub formă de fosfat de litiŭ; s-a obţinut 0 gr. 1400 fosfat de litiŭ, saŭ la un litru de apă 0 gr. 0025 litiŭ.

Separarea şi dozarea potasiuluĭ şi a sodiuluĭ. Operîndu-să asupra 50 c.c. s-a obţinut 0 gr. 7040 clorură de sodiŭ şi potasiŭ, saŭ la litru 14 gr. 0800. S-a precipitat potasiul cu clorură de platină şi s-a găsit la litrul de apă 0 gr. 1660 potasiŭ, căruia corespunde 0 gr. 3170 clorură de potasiŭ.

Atuncĭ: din . . .	14 gr. 0800	clorură de sodiŭ şi potasiŭ
scăzind . . .	0 gr. 3170	clorură de potasiŭ
rămîne . .	13 gr. 7630	clorură de sodiŭ.

Căreia corespunde: 5 gr. 4205 sodiŭ saŭ 7 gr. 3059 oxid de sodiŭ la litru.

Dozarea anhidrideĭ carbonice totale. Pricipitatul obţinut după 20 zile de la fixare (asupra 250 c.c.) a fost supus la acţiunea aciduluĭ clorhidric, şi anhidrida carbonică, absorbită în tuburĭ cu var sodat. S-a obţinut astfeliŭ: 0 gr. 8832 anhidridă carbonică totală la litru.

Dozarea calciuluĭ şi magneziuluĭ precipitate prin fierbere. S-a operat asupra 400 c.c. şi după 2 oare de fierbere s-a filtrat, şi precipitatul a fost dizolvit în acid clorhidric, şi apoĭ s-a dozat în soluţiunea obţinută calciul şi magneziul. S-a obţinut 0·300 oxid de calciŭ şi 0 gr. 0288 oxid de magneziŭ.

In licidul fiert şi filtrat s-a dozat calciul ramas solubil şi s-a găsit: 0 gr. 2075 oxid de calciŭ.

Atuncĭ: din	0 gr. 5088	oxid de calciŭ total
scăzind . .	0 gr. 2075	oxid de calciŭ solubil
rămîne . .	0 gr. 3013	oxid de calciŭ precipitat.

Dozarea materielor organice. Cu ocaziunea separăreĭ litiuluĭ s-a constatat prezenţa unor materiĭ organice solubile în alcool eterat care fiind dozate aŭ dat în mod aproximativ: 0 gr. 1020 materiĭ organice la litru.

Căutîndu-să anhidridă fosforică, nu s-a găsit.

In definitiv s-a găsit că: un litru de apă analizată conţine următoarele elemente:

	gr.
Clor	0 · 3091
Brom	0 · 0100

Anhidridă sulfurică . . .	10 · 8900
„ carbonică totală . .	0 · 8832
„ silicică .	0 · 0100
Oxid de sodiŭ	7 . 5059
Oxid de potasiŭ. . . .	0 · 2340
Oxid de litiŭ . .	0 · 0054
„ „ calciŭ	0 · 5088
„ „ magneziŭ	0 · 8368
„ feros	0 · 0112
„ de aluminiŭ . .	0 · 0190
Materiĭ organice	0 · 1020

Aceste elemente pot fi calculate și grupate astfeliŭ:

		gr.
Clor total		0 · 3091
din care: combinat cu potasiul .	0 · 1510	0 · 1637
„ „ litiul .	0 · 0127	
„ „ sodiul		0 . 1454
Anhidridă sulfurică totală		10 · 8900
din care: combinată cu calciul . . .	0 · 2970	1 · 9080
„ „ magneziul . .	1 . 6110	
„ „ sodiul		8 · 9820
Anhidridă carbonică totală		0 · 8832
din care: combinată în calciul . .	0 · 2189	0 · 5397
„ „ magneziul .	0 · 0317	
„ „ sodiul	0 · 2821	
„ „ ferul	0 · 0070	
Liberă		0 · 3435
Oxid de sodiŭ total		7 · 5059
din care: combinat cu clorul	0 · 1274	7 · 1084
„ „ anh. sulfurică .	6 · 9810	
„ „ anh. carbonică.		0 · 3975
Oxid de calciŭ total		0 · 5088
din care: combinat cu anh. sulfurică .	0 · 2075	
„ „ anh. carbonică .	0 . 3013	
Oxid de magneziŭ total:		0 · 8368
din care: combinat cu bromul . . .	0 · 0025	
„ „ anh. carbonică .	0 · 0288	
„ „ anh. sulfurică .	0 · 8055	

Gruparea ne dă rezultatul următor:

Magneziŭ	0·0015	
Brom	0.0100	
	0.0115	Bromură de magneziŭ
Potasiŭ	0.1660	
Clor	0.1510	
	0·3170	Clorură de potasiŭ
Litiŭ.	0·0025	
Clor	0·0127	
	0·0152	Clorură de litiŭ
Sodiŭ	0·0945	
Clor	0·1454	
	0·2399	Clorură de sodiŭ
Oxid de sodiŭ . .	6·9810	
Anhidridă sulfurică .	8·9820	
	15·9630	Sulfat de sodiŭ
Oxid de magneziŭ . .	0·8055	
Anhidridă sulfurică .	1.6110	
	2·4165	Sulfat de magneziŭ
Oxid de calciŭ . . .	0·2075	
Anhidridă sulfurică .	0.2970	
	0·5045	Sulfat de calciŭ
Oxid de calciŭ . . .	0.3013	
Anhidridă carbonică .	0·2189	
	0·5202	Carbonat de calciŭ
Oxid de magneziŭ . .	0·0288	
Anhidridă carbonică .	0·0317	
	0·0605	Carbonat de magneziŭ
Oxid de sodiŭ . . .	0·3975	
Anhidridă carbonică .	0·2821	
	0.6796	Carbonat de sodiŭ
Oxid feros	0·0112	
Anhidridă carbonică .	0·0070	
	0·0182	Carbonat de fer

In rezumat decĭ: un litru de apă conţine:

	gr.
Bromură de magneziŭ . . .	0 · 0115
Clorură de potasiŭ	0 · 3170
Clorură de litiu	0 · 0152
Clorură de sodiu . . .	0 · 2399
Sulfat de sodiu	15 · 9630
Sulfat de magneziu	2 . 4165
Sulfat de calciŭ	0 · 5045
Carbonat de calciu . . .	0 · 5202
Carbonat de magneziu	0 · 0605
Carbonat de sodiŭ . .	0 · 6796
Carbonat de fer	0 · 0182
Anhidridă silicică	0 · 0100
Alumină	0 . 0190
Materiĭ organice	0 . 1020
Total	20 · 8771
Anhidridă carbonică liberă . .	0 · 3435

Calculîndu-să oxiziĭ metalicĭ în sulfaţĭ s-a găsit următoarele rezultate:

gr.		gr.	
7 · 5059	Oxid de sodiŭ dă .	17 · 1910	sulfat
0 · 5088	Oxid de calciŭ . .	1 · 2360	„
0 · 8368	„ „ magneziŭ . .	2 · 5100	„
0 · 1660	„ „ potasiŭ .	0 · 3700	„
0 · 0015	„ „ litiŭ . .	0 · 0200	„
0 · 0112	„ feros	0 · 0237	„
	Anhidridă silicică	0 · 0100	
	Alumină	0 · 0190	
Materiĭ fixe în stare de sulfaţĭ		12 · 3797	calculate
„ „ „ „ „ „		21 · 4620	aflate.

După rezultatele precedente să poate vedea, că această apă minerală face parte din grupa apelor sulfatate sodice magneziene.

Pentru a să pute vedea maĭ bine valoarea acesteĭ ape vom da tabloul comparativ cu alte ape analoage din străinătate şi din ţară:

Substanțele constitutive	Copou (Via Mircea)	Montmirail (Franța)	Miers (Franța)	Victoriaquelle (Austria)	Frantz Josep quelle (Austria)	Hunyad-Lazlo (Austria)	Hunyadi Ianos (Austria)	Birmensdorff (Svițera)	Sedlitz (Bohemia)	Püllna (Bohemia	Saidschutz (Bohemia)	Friederichshall (Saxe miiningen)	Buda	Cozla No. IV.	Breazu.
Bromură de magneziu	0·0115	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·0108	—	—	—
Iodură de sodiu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·0057	—	—	—	—
Clorură de magneziu	—	—	0·7000	—	1·6700	—	—	—	0·4000	2·5600	0·3000	3·9390	—	0·0233	—
Clorură de potasiu	0·3170	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·0803	—
Clorură de litiu	0·0152	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·0316	—
Clorură de sodiu	0·2399	—	0·0200	—	—	—	1·3000	—	—	—	—	7·9560	1·3050	0·5834	0·6843
Sulfat de sodiu	15·9630	5·1000	2·6700	20·9000	24·0000	22·8000	22·5000	6·7000	—	16·1190	6·0913	6·0560	15·0158	—	9·9646
Sulfat de potasiu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·6250	0·5334	0·1982	0·0849	—	0·5193
Sulfat de magneziu	2·4165	9·3000	—	32·4000	24.6000	24·2000	22·3000	21·1000	13·5000	12·1210	10·9615	5·1502	16·0158	3·7652	4·9816
Sulfat de calciu	0·5045	0·2000	0·9500	1·6000	1·8500	1·6000	—	0·4000	1·4000	0·3390	1·3129	1·3465	—	1·4091	1·1732
Carbonat de calciu	0·5202	—	—	—	—	—	—	—	—	0·1000	—	0·0147	0·9330	0·1666	—
Carbonat de magneziu	0·0605	—	—	—	—	—	—	—	—	0·8480	0·7159	0·5198	—	0·1795	—
Carbonat de sodiu	0·6796	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·7960	—	1·2044
Carbonat de fer	0·0152	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·0042	—	0·0142
Azotat de magneziu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3·2788	—	—	—	—
Alumină	0·0190	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Anhidridă silicică	0·0100	—	—	—	—	—	—	—	—	0·0230	0·0047	—	0·0011	0·0066	0·0087

Nu ne rămîne decît dé zis cîte-va cuvinte asupra calităţilor acesteĭ ape.

Este evident că efectele purgative ale acesteĭ ape sînt de netăgăduit. Dar un fapt asupra căruia atrag atenţiunea d-lor medicĭ cariĭ o vor recomenda este următorul: deoarece această apă conţine foarte puţin sulfat de magneziŭ, s-ar putea întrebuinţa şi în alte scopurĭ decît ca purgativă, şi anume s-ar pute vedea ce efecte are asupra digestiuneĭ, căcĭ să ştie că sulfatul de sodiŭ este unul din agenţiĭ ceĭ maĭ energicĭ asupra stomahuluĭ. Pe lîngă aceasta, prezenţa uneĭ cantităţĭ apreciabile de clorură de litiŭ, ne face a crede că, efectele acesteĭ ape ar fi multiple.

TEODOR T. BURADA

Condica Șireților

O veche instituție juridică.

În anul 1851, stăpînitor pămîntului Moldoveĭ fiind Grigore Alexandru Ghica Vodă, s-a descoperit în Iașĭ o bandă de plastografĭ, alcătuită din mai mulțĭ boeri și avocațĭ în tovărășie cu evreul Ilie Hohman și Gheorghe Caruz, Grec de origine, care era uneltitorul plastografiilor descoperite, avînd mare ghibăcie a imita scrierea și subscrierea orĭ cuĭ.

Plastografia nu era ceva necunoscut la noi în țară, ea fusese practicată încă din timpurile vechi, mai cu seamă de călugăriĭ greci, în scop de a despoia pe oamenĭ de averile lor în favoarea mănăstirilor ce le erau închinate. Astfeliŭ egumenul Mănăstiriĭ Pângarați, grecul Nil (1631) pusese pe popa Pavel se falsifice un document în favoarea mănăstiriĭ lui. Alte falsificări se văd făcute de călugăriĭ grecĭ de la biserica Golia.[1])

Faptele comise de banda de mai sus eraŭ grave. Eĭ aŭ plastografiat iscăliturile oamenilor celor maĭ cu vază și maĭ avuțĭ din țară. Așa aŭ plastografiat scrierea și subscrierea Logofătuluĭ Costachi Conachi, unul din proprietariĭ ceĭ marĭ aĭ Moldoveĭ, trecut din viață la 1849, doĭ anĭ înainte de a să descoperi făptuitoriĭ, iscăliturile reposatuluĭ Mitropolit al Moldoveĭ și Suceveĭ, Meletic, a Episcopuluĭ de Roman, Veniamin Roseti și alțiĭ.

1) Xenopol. Istoria românilor Iași 1890 Tom. III pag. 454.

Actele plăzmuite de aceștĭ plastografĭ, prin care să îndatora la plățĭ de sumĭ colosale averile persoanelor pe a căror socoteală ele să fabricaŭ, aŭ deșteptat pe moștenitoriĭ acestora, carĭ urmărind pe făptuitorĭ, i-aŭ descoperit dîndu-ĭ pe mîna justițieĭ.

Toată lumea, de la mic pînă la mare, maĭ cu samă boeriĭ ceĭ maĭ avuțĭ, eraŭ înspăĭmîntațĭ de aceasta faptă; și, ducîndu-se la Domn, aŭ cerut asigurarea avereĭ lor și pedepîsirea făptașilor.

Domnitorul ascultînd tînguirea boerilor, a poruncit să să cerceteze faptele cu de-amăruntul, și făptașiĭ să să dee judecățiĭ fără întîrziere.

Aducîndu-se la îndeplinire poronca domnească, Tribunalul criminalicesc, prin hotărîrea sa din 15 Iulie 1853, rămasă definitivă, potrivit art. 253, 170, 143, 140 din condica criminală din 1826, osîndește pe făptuitorĭ, după gravitatea faptelor lor, pe uniĭ ca să stee închișĭ la mănăstire spre canonisire, pe alțiĭ să să globească la cutia milelor, pe avocațĭ numițĭ pe atunci vechilĭ, să li-să rîdice dreptul de a să maĭ putea înfățoșa înaintea Tribunalelor din țară, spre a apara pe înpricinațĭ, făcîndu-se prin fapta lor „nevrednicĭ de a profesa epanghelma de vechil"; pe ceĭ *cinstițĭ cu ranguri de boerie*, potrivit art. 358 Reg. org., să să degradeze în veleag, prin înbrăcarea de sucmane.

În ziua de 18 Iulie 1853, să execută hotărîrea Tribunaluluĭ, degradîndu-să maĭ întîĭ în ograda curțiĭ Domneștĭ osîndițiĭ cinstițĭ cu *rangul de boerie*, trimițindu-se apoĭ pe la mănăstirĭ, spre canonisire.

Modul cum s-a procedat la degradarea osîndiților, să vede în programa ce urmează, pe care noĭ nu găsim de prisos a o reproduce aicĭ. Iată-o:

Programă:

Pentru esecuția degrădăreĭ fețelor țivile sorțite la așa osîndă.

§. 1.

Degradația se va esecuta în piața palatuluĭ administrativ.

§. 2.

Două companiĭ militare cu ofiţeriĭ lor, sub comanda unuĭ Stab-ofiţer în deplină uniformă, vor sta în piaţă spre săvărşirea execuţieĭ.

§. 3.

Osîndiţiĭ se vor aduce de către D-luĭ vel Armaş, de la Criminal, sub convoĭ milităresc, la locul degradaţieĭ, înaintaţĭ de către D. Şeful Poliţieĭ capitaleĭ şi un peloton de infanterie cu ofiţerul lor şi doĭ doboşerĭ, şi urmaţĭ de un peloton de jandarmĭ cu ofiţerul lor călărĭ. DD. comisarĭ aĭ cvartalurilor vor merge călărĭ pe la flancurile arestanţilor, fiind în deplină uniformă toţĭ d-niĭ funcţionarĭ. Doboşeriĭ vor bate marşul esecuţieĭ, în toată călătoria pînă la palat.

§. 4.

La apropierea osîndiţilor de front, d-l Stab-ofiţer va comendui a să alcătui împrejurul lor carè, lăsînd în înlăuntru pe d-l Prezidentul Tribunaluluĭ criminalicesc şi pe d-l vel Armaş.

§. 5.

După orînduirea d-l Presidentuluĭ, osîndiţiĭ se vor aşeza în şîr, la locul ce le va însemna.

§. 6.

D-l President va da în ştire D-luĭ Stab-ofiţer, ca să comandeze a să da de către doboşerĭ signalul spre a să păzi linişte şi tăcere, după care va încredinţa d-luĭ vel armaş acta, poroncindu-ĭ să citească sentenţa ceea ce se va împlini de către acest din urmă, cu glas răsunător.

§. 7.

După cetirea sentinţeĭ d-l Stab-ofiţer va comendui de a se lăsa întrarea în carè, a D. ftori Armaş, ce se va găsi lîngă carè, cu sucmanele şi căciulele pregătite, şi tot odată va comendui şi doboşerilor, baterea execuţieĭ necontenit pînă ce, de către D. ftorĭ Armaş să va îmbrăca pe toate feţele degradate, cu sucmane şi căciule.

§. 8.

În timpul execuției d-nii comisari și pelotonul de jandarmi, vor priveghe a se păzi liniște în public, cu neapropierea luĭ de caré și tăcere.

§. 9.

Săvîrșindu-să execuția degradației, să vor expedui cu convoĭ de jandarmĭ la locurile destinate.

Luare aminte: Sucmanele și căciulele se vor da din acele ce să găsesc în rezervă la tribunalul criminalicesc, pentru îmbrăcarea arestanților.

Toate aceste relațiunĭ expuse până acum, în ceia ce privește pedepsele date plastografilor, precum și modul cum s-a procedat la degradarea lor, să află la arhiva Curțiĭ de apel din Iașĭ, secț. II, în dosarul No. 55 din 1853, pe care l-am cetit cu mare interes, curioz fiind să știŭ, ce pedepse prevedea condica penală din 1826, pentru plastografĭ, și a face în acelaș timp, un studiŭ comparativ, între pedepsele actuale, și acele din trecut; aceasta am făcut-o maĭ mult în vederea unuĭ proces de fals în acte publice și private, ce trebue să apăr ca avocat, înaintea justițieĭ. M-am apucat decĭ și am cetit cu de-a măruntul pedepsele prevăzute în hotărîrea tribunaluluĭ, și am văzut, că art. 253, rostește următoarele:

1. Cel ce va preface act domnesc seaŭ judecătoresc cum și cel ce va face mincinoasă iscăliturĭ saŭ pecețĭ: unul ca acesta după împrejurările fapteĭ să va pedepsi, adecă, de va fi vinovatul din ceĭ proștĭ, se va bate la poarta curțiĭ gospod cu toiage și se va osîndi la groapa Ocniĭ pentru un an de zile, iar de va fi din ceĭ maĭ de ispravă, îmbrăcîndu-se în strae țăreneștĭ, să va trimite la mănăstire pentru un an de zile.

2. Cel ce va face mincinoase scrisorĭ a particularnicilor seaŭ va preface pe celea adevărate de deosebite glăsuirĭ:

Să să vegheaască cu o pedeapsă maĭ măsurată adecă cu bătae, și cu închidere de șese lunĭ.

3. Cel ce cu mincinoasă diată, saŭ danie saŭ alte scrisorĭ mincinoase va amăgi judecata spre a se face nedreaptă hotărire:

Unul ca acesta să să veghească cu pedeapsa hotărîtă la tema al doilea.

Pentru aceştî maî sus arataţî, pe lîngă celelalte, să să scrie şi în *condica şirefilor*.

În privinţa esistenţeî acesteî condicî, cercetînd în trecut deosebitele legislaţiunî penale care s-aŭ succedat şi aŭ avut tărie la noî în Moldova, n-am găsit nimic despre o asemenea condică, în care se scriea numele vinovatuluî cu fapta comisă, ne avînd alt scop decît a lovi în moralul delinquentuluî.

Pedepse de asemenea natură, întîlnim în legislaţiunile noastre penale, încă din timpurile cele maî vechî. Aşa în pravila luî Vasile Lupu Vodă [2], pe lângă următoarele soiurî de pedepse: tăierea capuluî, arderea de viŭ în foc, tăierea capuluî maî întăi, apoî arderea trupuluî în foc, înţăparea, spînzurarea, scoaterea ochilor, tăierea mânilor, tăierea nasuluî, vărsarea de plumb topit în gură, însămnarea la nas de o parte, pecetluirea în mână, bătaia cu toiagul, bătaia prin târg, închiderea în temniţă, închiderea în gros, închiderea în mănăstire, băgarea în catargă, [3] globirea, maî găsim şi : *purtarea de cozile cailor, purtarea pe uliţe în piele şi bătaie, purtarea făptuitoruluî pe uliţele tîrguluî în piele pe măgar, cu faţa spre coada magaruluî, mânat de dărlog de către muierea luî.*

Pravila luî Andronachi Donicî din 1814 la titlu 41, prevede pe lîngă pedepsele ce urmează: punerea în ţapă, arderea cu foc, scoaterea ochilor, scoaterea unuî ochiŭ numaî, tăierea mânilor [4], tăierea uneî mînî numaî, bătaia, închisoarea, globirea la cutia obştieî, şi : *tăiarea păruluî.*

Condica criminală din 1826, enumeră următoarele soiurî de pedepse: moartea vinovatuluî prin tăerea capuluî [5] saŭ prin spînzurare [6], vecînică închidere în groapa

2) Carte românească de învăţătură de la pravilile înpărăteştî şi de la alte judeţe. Tipărită in tiparul domnesc din mănăstirea Treî-svetitele din Iaşî. 1646.

3) Catarga de la gr. κάτεργον=*galère*, adică osîndirea la galere, ceia ce la noî nu poate ave alt înţeles decît munca silnică, care la popoarele maritime să făcea prin văslarea cu deasila la bărcî.

4) Prin art. 298 din Reglementul organic a Valachieî această pedeapsă să desfiinţează; iată ce zice acel articol: „Domnul va putea să micşoreze pedeapsa vinovaţilor, şi încă a-î ierta la unele întîmplărî. Pedepsele cu tăierea mînilor saŭ cu moartea precum şi cazna saŭ muncile, să strică şi să disputernicează fără a să maî putea urma de acum înainte".

5) După obiceiul ţăriî, boierilor li-să tăia capul, iar celor de rînd li-să curma viaţa prin ştreang.

6) Pedeapsa morţiî prin spînzurare, şi bătaia cu biciul, nu cu mult maî înainte, să executa prin călăul Gavril Buzatu, unul din banda luî Voicu,

Ocniĭ saŭ a temniţeĭ, saŭ pentru evgheniști, perderea cinuluĭ și a evgheniеĭ și defaimarea în faţa obșteĭ prin imbracare de sucman, vremelnica inchidere la Ocnă, saŭ în temniţă, vremelnica închidere la mănăstire, punerea în obezĭ ca să slujască la mănăstire, ridicarea la camara gospod [7]), bataia cu toiage saŭ cu biciul, bataia la faţa loculuĭ, bataia pe toate uliţele orașuluĭ, bataia în respinteni, bataia la poarta Curţiĭ domneștĭ, bataia la Isprăvnicie, izgonirea din ţară, pierderea dreptăţilor politiceștĭ, globirea la cutia milelor, cetirea fapteĭ întru auzul obștieĭ în treĭ rîndurĭ, expunerea chipuluĭ osînditului de cătră gelat spre defăimare în patru locurĭ a orașuluĭ și alăturarea pricinii osînditului în scris, tunderea păruluĭ capuluĭ în public la femeĭ, și trecerea numeluĭ făptașuluĭ în *condica șireţilor*.

Pe lîngă aceste pedepse prevăzute prin legislaţiunile noastre penale maĭ eraŭ în obiceiul ţăriĭ: înbourarea în frunte și în spinare, [8]) pecetluirea hainelor de pe condam-

---

hoţ vestit, ce a pradat la drumul mare, făcînd și maĭ multe omorurĭ, care Voicu a fost apoĭ spînzurat, iar Gavril Buzatu, a fost iertat, cu condiţiune de a deveni calău și a rămînea închis la criminal. Funcţiunea de calăŭ a încetat sub domnia luĭ Grigore Ghica Vodă. Cele de pe urmă execuţiĭ ce le-a făcut Gavril Buzatu a fost aceia de la moviia Sarandiĭ de la Frumoasa, de lîngă Iașĭ, unde a spînzurat în 24 Oct. 1847, pe fraţiĭ Iancu și Teodor Cuciuc, și acea de la Dorohoĭ, în luna Noemvrie, acelaș an, cînd a spînzurat pe soţia luĭ Gheorghe Cuciuc, Ecaterina, Armaș mare fiind atuncĭ Epaminonda Samurcaș, fiul vestituluĭ protomedic a Moldoviĭ, Dimitrie Samurcaș. Uniforma luĭ Gavril Buzatu era: pantalonĭ roșĭ cu lampas negru ca de un lat de mână, spenţer iarăș roșu de postav, cu guler negru și cu bumbĭ de metal; pe cap avea un soiŭ de chivără ca a cazacilor rușĭ, de blană neagră de miel, cu fundul de postav negru, plecat în partea dreaptă, cu un canaf iarăș negru. Pe după gît avea atîrnat biciul cu care bătea. Cînd mergea să spînzure, avea cu el ștreangurile de frînghie.

7) Inchisoarea pentru ceĭ cinstiţĭ cu rangurĭ de boerie, pentru evghenisiĭ.

8) În timpurile maĭ de mult, a fost obiceiul la noĭ, ca boeriĭ să infiereze cu iniţialele lor, în frunte saŭ în spate pe ţiganiĭ fugarĭ ca să să poată găsi maĭ ușor. Eĭ îĭ maĭ însemnaŭ încă și pe braţe cu aceleașĭ iniţiale, prin un feliŭ de tatuare, care să făcea în modul următor: să lega braţul în două locurĭ, pentru a să împedeca circulaţia sîngeluĭ, și apoĭ în spaţiul acelor două legăturĭ, să împungea mîna cu un ac pînă dădea sîngele, scriindu-se iniţialele boerilor, și apoĭ preserînd peste acele inpunseturĭ praf de pușcă, îĭ dădea foc, remăind apoĭ acele iniţiale însemnate, fără a să maĭ șterge vre-odată.

Modul acesta de înfierat, fie pe frunte fie pe spate, prin mijlocul unuĭ fer înroșit în foc, să găsește la noĭ ca pedeapsă contra condemnaţilor recidiviștĭ, numindu-se *imbourare*, fiind că pe ferul cu care să însemna era capul unuĭ *bour*. Aceasta să poate vide din: „Anaforaoa Divanului Domnesc din 1840 Mart 6, cu No. 727, atingătoare de *imbourarea nepărăsiţilor de rele.*" (Vezĭ Adunare de ofisurĭ și deslegărĭ, publicate de Banul Dimitrie Hasnaș. Iașĭ 1844, pag. 239).

Origina infierăriĭ e foarte veche; o găsim la popoarele din anticitate, precum la Grecĭ, la Romanĭ, la Galĭ, Germanĭ și la alte popoare. Romaniĭ înfieraŭ în frunte pe sclaviĭ fugarĭ cu litera F; câte odată li să punea numaĭ un

nați, 9) bataia cu urechea la stîlp 10), falanga 11), punerea coarnelor pe cap, 11) și altele.

Intrînd în vorbă despre această condică cu maĭ mulțĭ bătrînĭ, cari s-aŭ ocupat cu pravilele țăriĭ, i-am întrebat dacă își aduc aminte să să fi pastrat din vechime pe la Divan vre o condică numită a *șireților*, în care să să treacă ca pedeapsă numele osîndiților celor ce aŭ plăzmuit plastografiĭ și alte delicte prevăzute de art. 253 cond. crim.

Singur numaĭ Dl. Scarlat Șișcanu, care cu drept cuvînt să poate numi depozitarul celor intîmplate din trecut, comoară neprețuită pentru noĭ, înzestrat cu o memorie de necrezut, mi-a spus că: „fiind protocolist la lucrările Sfatuluĭ administrativ, întru una din zile aflîndu-se în sala Sfatuluĭ, pe cînd să urma instrucțiunea vinovaților, Logofătul Costachi Sturza președintele sfatuluĭ și ministru trebilor din năuntru, unul din ceĭ întăĭ boerĭ din țară in timpurile acele, om luminat și de un spirit pătrunzător, luîndu-să la vorbă cu colegiĭ săĭ despre plastografia comisă de Iordachi Harnav și ceĭlalțĭ, a avut curiozitatea să vadă ce pedeapsă dă legea la ceĭ ce plăzmuesc plastografiĭ, și căutînd în condica criminală din 1826 în vigoare pe atuncĭ, care să afla pe masa Sfatuluĭ, a văzut că legiuitorul la alin. III. de sub art. 253 cond. crim. prevede că, pe lîngă pedepsele prevăzute de acel articol, numele vinovatuluĭ și a fapteĭ sale *să să scrie și în condica*

---

cerc de fer la gît, saŭ o brățea pe care era sapat numele stăpînuluĭ lor. (Vezĭ Legea Aelia Sentia. Gai. 1. 13—15.)

Semnul *bouruluĭ* să maĭ punea la noĭ de către geometriĭ statuluĭ în copacĭ ca semne de hotare.

9) Pe la anul 1806, sub a treia ocupațiune rusască, pe când Senatorul Milasevicĭ era cărmuitor in Moldova, aflăm că s-a pecetluit hainele de pe o condemnată, stînd ast-feliŭ fără, a le pute scoate de pe ia, timp de un an în mănăstirea Agapia

10) Această pedeapsă să aplica la casapĭ și la pitarĭ carĭ nu vindeaŭ drept la cumpănă. Iată ce aflăm în *Istoria Moldoveĭ* de Postelnicul Manolachi Drăghicĭ, Iașĭ 1857, t. II. pag. 47. că să petrecea sub Alexandru Mavrocordat Vodă poreclit și Deli Beĭ (1782)): „Iar care din casapi saŭ pitari îndrăznea se vînză lipsă pedeapsa era știută. să-l bată cu urechea la stîlp, unde sta cîte o zi întreagă în ochiĭ publiculuĭ, și ceĭ mulțĭ rămîneaŭ zăluzĭ și smintițĭ de minte în toată viața".

11) Despre această pedeapsă ne spune Postelnicul Manolachi Drăghicĭ loc. cit. că Alexandru Mevrocordat Voda poreclit Deli Beĭ, cînd se întîmpla să iasă tiptil (incognito) prin oraș, precum obicĭnuiaŭ Domniĭ din vechiŭ, *falanga* mergea cu dînsul pentru Zapciĭ.

12) Obiceiul de a să pune coarne pe cap ca pedeapsă, n-a fost aplicat decât numaĭ țiganilor de către stăpâniĭ lor. Câte odată în vîrful coarnelor să puneaŭ și clopoțeĭ.

șireților. Cum să poate! zise cu mirare ministrul Sturza să să facă o greșală așa de mare, și să nu să infiinţeze iarăși în Divan *condica șireților*, care pe cît îmi aduc aminte dacă nu mă înșel, a fost înfiinţată la noi în ţară de către bunul meŭ Moruz Vodă".

De atunci nu s-a mai vorbit nimic despre aceasta condică, nimene n-a cercetat să afle cînd și de cine ia a fost înfiinţată la noi în Divan, pînă la anul 1855, cînd reposatul Teodor Codrescu, dă la lumină în tomul IV-lea a *Uricarului*, pag. 123, o copie de pe cartea domnească a luĭ Alexandru Mavrocordat Voevod, din 1786 Maĭ 1, prin care să înfiinţa la Divan *condica șireților*.

Cercetînd și noi acea copie, am aflat-o la pag. 294 din *Condica de cărţi de judecată* a *Divanului Domnesc din anul 1786*. Această copie e frumos scrisă pe o pagină întreagă a condiceĭ. Titlul și litera de la începutul Cărţiĭ domneștĭ, sînt scrise cu cerneală roșie. Condica conţine în totul 368 paginĭ, și să află în arhiva statuluĭ din Iașĭ, înscrisă în repertor la lit. K. No. 372.

Iată dăm și noĭ aicĭ, acea copie:

Noĭ Alexandru Ión Mavrocordat Voivoda cu mila luĭ D-zeŭ Domn Ţăriĭ Moldoveĭ.

Fiind că de la o samă de vreme s-aŭ obicĭnuit mulţĭ oamenĭ ce sunt cu totul plecaţĭ pe calea strîmbătăţiĭ a umbla și împrotiva dreptăţiĭ, a supara și a păgubi obștia, și de-a pururea a porni, și a întărta ne sfîrșite pricinĭ de giudecăţĭ la Divan, a cărora sfîrșit este de mare sărăcie și stîngere la amîndouă părţile; osebit de multă supărare ce să pricinuește Divanuluĭ. Decĭ pentru ca să contenească de acum înainte această ră urmare a acel fel de oamenĭ viclenĭ și șireţĭ, s-aŭ socotit de către Domnia mea, cu sfatul de obștie, ca după ce la Divan să vor dovedi vre uniĭ, că cu pîră nedreaptă aŭ umblat cu vicleșug asupra altora ca să ia și să apuce moșiĭ, viĭ, livezĭ, ţiganĭ, dughene, banĭ și altă orĭ ce, fără a nu avea pic de dreptate ci numaĭ cu chipurĭ vicleșugite. Uniĭ ca aciea, după-ce să vor hotărî și să vor sfîrși osebite pedepsele lor, adică să plătească cheltuelile și pagubile ce s-aŭ pricinuit părţiĭ ceĭ drepte, și apoĭ spre pilda altora, bătîndu-se cu toege la poarta Curţiĭ gospod, să să treacă numele acelor viclenĭ *șireţĭ într-aceasta Domnească a Divanuluĭ condică*, cu aratarea pricinii și a vicleșuguluĭ lor metahirisire, ca, după aceea să fie cunoscuţĭ și știuţĭ de șireţĭ, să nu li-să maĭ dee ascultare jalobeĭ lor și ziselor lor,

saŭ vre o mârturie de vor da pentru orĭ ce, la care și cu jurămînt, în samă să nu să ție, ci de-a pururea să să socotească ca niște oamenĭ de prisosit, viclenĭ și șirețĭ și întocmaĭ cu tâlharii; după-ce cu vinovăția luĭ să va trece întru această condică cu iscăliturile Dumilorsale veliților boerĭ a Divanuluĭ, și cu pecetea Domnească, să fie precum maĭ sus saŭ arătat. Și de să va întîmpla vre uniĭ dintr-aceia să fie la rînduiala mazililor, saŭ a neguțitorilor, saŭ la alt rufet, să să dee în bir cu țara, ca să-ĭ veghie urmașiĭ lor a maĭ metahirisi acea vicleană urmare.

(Locul peceții gospod) 1786 Maĭ 1.
Procit. vel Logofăt

Acest hrisov de mine s-aŭ găsit și spre știință l-am trecut, într-această condică în zilele prea înălțatuluĭ Domn Ioan Sturza Voevoda, la aniĭ 1828 Martie 6, în orașul Iașiĭ.

Feodor Gașpar, Sardariŭ și condicariŭ gospod [13]).

Despre existența acesteĭ cărțĭ domneștĭ, nu maĭ remîne nicĭ o îndoială, după cum singur ne spune condicarul Feodor Gaspar, că el singur a găsit-o și a trecut-o în zilele luĭ Ioniță Sturza Voda, an. 1828 Mart 6, în condica din anul 1786. Că copia acesteĭ *cărți* are aceiașĭ putere și face credință ca și originalul, ne-o arată cele conținute în adresa Secretariatuluĭ de stat, din 17 Iulie 1839, No. 1514, către Logofeția dreptățiĭ că: „condice găsite în arhiva statuluĭ, sînt acte vrednice de credință“ [14]). Că a fost obiceiul a să scrie numele celor *carĭ aŭ umblat cu vicleșug asupra altora*, în o condică ce să păstra la Divan, ne-o arată și art. 253 al. III. din condica criminală din 1826, când rostește, că, pe lîngă cele-lalte pedepse prevăzute de acel articul: *„să să scrie și în condica șireților“*.

Pînă în ce an s-a trecut numele osindiților în acea condică, n-am putut afla cu toate cercetările ce am făcut, atît în Arhiva statuluĭ, în arhivele Trib. și a Curțiĭ de Apel din Iașĭ, cît și în scriptele vechĭ și în memoria bătrînilor noștri.

---

13) In reproducția acesteĭ cărțĭ domneștĭ făcută de reposatul Teodor Codrescu în „Uricariu“ vol. IV pag. 123, despre care am vorbit, să găsesc următoarele greșelĭ de cetire: în loc de: *Feodor Gașpar*, condicariŭ: Iordachi, Gașpar; în loc de *jaloba*, jalba,; la finele cărțiĭ în loc: *să-ĭ veghie urmașiĭ lor*, e scris, să-ĭ veghie urmașilor; de asemenea lipsește adnotarea că *cartea* ar fi purtat pecetea gospod, cea maĭ deplină dovadă a autenticitățiĭ eĭ.

14) Adunare de Ofisuri și deslegărĭ în ramul judecătoresc, publicate de Banul Dimitrie Hașnaș, director divanului domnesc. Iașĭ 1844 pag. 211.

Maĭ cercetînd pe d-l Scarlat Şişcanu despre acea condică, D-sa m-a încredinţat, că: „în acelaş an (1851) pe cînd Logofătul Costachi Sturza s-a mirat în Sfat, cum de nu s'a păstrat la Divan condica şireţilor, curioz fiind de a vede asemene condică şi cine anume eraŭ trecuţĭ în ia, a întrebat atît pe Gheorghe Asaki, care fusese arhivist la Arhiva statuluĭ [15]), cît şi pe preşedintele Tribunaluluĭ criminal, comisul Gheorghe Platon, de nu cumva aŭ vre-o ştiinţă de *condica şireţilor*, care din vechime să ţinea la Divan; şi unul şi altul aŭ respuns negativ. Asaki însă l-a asigurat că o asemenea condică nu să poate să nu fi avut fiinţă, dar că lesne a putut să să piardă prin nestatornicia timpurilor, precum: revoluţiunea volintirilor din 1821, care îndată după aceia a atras după sine *bejenia*, şi în fine invaziunea ţăriĭ de către Ieniceri, carĭ aŭ adus atîta groază în popor, încît nu să ştiea om cu om, (zavera), şi că dacă acea condică după cum probabil poate fi, a fost depusă lā adăpost de siguranţă, împreună cu alte arhive ale ţăriĭ în Monastirea Secu [16]) de sigur că ia nu maĭ are fiinţă astăzĭ, ştiut fiind că Ienicerii, în urmărirea ce făceaŭ volintirilor grecĭ, după ce aŭ pradat multe odoară mistute acolo spre pază, şi aŭ pus sub sabie tot ce era suflare de om, aŭ dat foc mănăstiriĭ [17])."

---

15) Arhiva statuluĭ din Moldova s-a infiinţat în anul 1832 Ian. 1, şi să numea „Obsteasca arhivă a Knejieĭ", cînd tot atuncĭ s-a numit pe Aga Gheorghe Asaki de Arhivist. Cancelaria eĭ să compunea dintr-un secretar care era Iordachi Mălinescu, şi doĭ scriitorĭ: Dvoreninul Neculaĭ Ciurea şi Onofreĭ Florescu. Arhiva era aşezată într-un *ghevghir de sub ghimnasia Vasiliană din ograda bisericeĭ Treĭ-Ierarhĭ*. (Vezi dosarul No. 1. 1832 Ian. 1. a lucrărilor arhiveĭ statuluĭ din Moldova). Asaki a funcţionat pînă la 27 Sept. 1849, cînd a dimisionat, numindu-se în locul său pe Vornicul Vasile Alexandri. La 1856 April 26 să numeşte pe Teodor Codrescu arhivist statuluĭ, care remîne pînă la 25 Oct. acelaş an, cînd demisionînd să numeşte Aga Alecu Soroceanu, apoĭ la 30 Dec. 1856, să numeşte iarăşĭ pe Gh. Asaki postelnic, care merge pînă la 23 August 1858.

16) Zidită de Nestor Ureche la anul 1595.

17) În timpul asediuluĭ Mănăstireĭ Secu de către Ienicerĭ, reposatul Iancu Constantin, cunoscut la noĭ sub numele de *Iancu Bacalu*, să află şi el atuncĭ adăpostit în mănăstire făcînd parte din volintirĭ. Turciĭ sub comanda luĭ Cioban-Oglu, văzînd că le este peste putinţă de a aduce tunurile spre a bombarda mănăstirea, fiind locurile strimte, aŭ trimes pe un Neamţ anume Wolf, starostele sudiţilor austriacĭ din Bacăŭ, care ştiea bine limba turcească, ca să parlamenteze cu volintiriĭ şi să le propună să predee armele şi să deschidă porţile mănăstiriĭ. Pe cînd volintiriĭ ce eraŭ sub ascultarea luĭ capitan Iordachi, stăteaŭ pe gîndurĭ, oare să să predee orĭ nu, Iancu bacalul, împre-

„Platon la rîndul săŭ a afirmat numaĭ, că la întrarea sa în funcţiune de Preşedinte Tribunaluluĭ criminal, nu numaĭ că n-a găsit o asemenea condică, dar nicĭ macar a auzit pomenindu-se de aşa ceva, ci ştie numaĭ că la Tribunal să păstra o listă în care să treceaŭ numele osîndiţilor şi nimic maĭ mult.“

De aicĭ videm că să poate foarte bine ca *condica şireţilor* să să fi mistuit de flacărĭ în Mănăstirea Secul, după cum spusese Gheorghe Asaki, iar cele zise în Sfat, de câtră Logofătul Sturza: „că dacă nu să înşală, precît îşĭ aduce aminte, condica şireţilor a fost înfiinţată de bunul săŭ Muruz Vodă“, cade în faţa celor arătate.

Fără îndoială că unele instituţiunĭ vechĭ, pe care timpurile noastre pretinse maĭ înţelepte şi maĭ luminate, le-aŭ părăsit, aveaŭ şi ele părţile lor cele bune.

Lăsînd la o parte pedepsele cele barbare din timpurile vechĭ, observăm că pe lângă ele eraŭ şi de acele, care tindeaŭ la represiune prin lovirea în sentimentele de onoare, precum: *tăerea păruluĭ capuluĭ în public la femeĭ, primblarea gol călare pe măgar pe stradă, expunerea chi-*

---

ună cu alţĭ zece volintirĭ, văzînd că să hotăriseră cu toţiĭ să predee armele şi să să deschidă porţile mănăstiriĭ, — fapt ce i-aŭ adus la perire, căcĭ Turcii i-aŭ tăiet pe toţĭ, jăfuind şi dînd foc mănăstireĭ, fiind-că Wolf î-ĭ tradase,— şi-aŭ făcut planul în capul lor, şi-aŭ găsit că e mai bine să iasă din mănăstire pe furiş decît să maĭ aştepte deschiderea porţilor, şi aşa luîndu-şĭ armele cu eĭ s-aŭ dus cu toţiĭ la portiţa din dos ce era în zidul mănăstiriĭ, şi găsindu-o închisă, cu zăvoare şi cu tarĭ încuetorĭ, unul dintre volintirĭ atuncĭ, un călugăr sîrb, tînăr şi voĭnic, a pus spetele în portiţă şi împingînd-o a dat-o la pămînt, eşind apoĭ cu toţiĭ în grabă din mănăstire, s-aŭ întîmpinat cu o ceată de saijĭ (rîndaşĭ la caĭ) Turcĭ, ce adapaŭ caiĭ în părăul Seculuĭ, caiĭ aveaŭ şelele pe eĭ şi încărcaţĭ cu desagĭ, legaţĭ unul de coada altuia; această situaţiune înfăţoşînd viaţa saŭ moartea între eĭ şi saijĭ, Iancu bacalu cu ceilalţĭ s-aŭ repezit desnăjduiţĭ asupra saijilor, şi după o luptă cu iataganele şi o schimbare de gloanţe, au isbutit să ucidă pe saijĭ, şi suindu-se apoĭ pe caiĭ saijilor, aŭ rupt-o de fugă, rămîind maĭ mulţĭ răniţĭ între care şi Iancu bacalu, şi aŭ ajuns la satul Zvorişte, ţinutul Dorohoĭ şi de acolo trecînd cu toţiĭ Prutul în not, au ajuns la Lipcanĭ, moşia Cucoaneĭ Catinca Ghica, fiica reposatuluĭ Hatman Costachi Ghica, văduva despărţită de Visternicul Neculaĭ Roznovanu. Acolo autorităţile ruseştĭ, nu i-aŭ lăsat să stee, spunîndu-le că nu pot rămîne pe hotarul ţăriĭ, pornind şi de acolo înainte, pe căĭ necunoscute, aŭ suferit de foame tot drumul, negăsind nimic de ale mîncăriĭ decît numaĭ ciulinĭ, pe care î-ĭ ferbea şi după-ce le desfáceaŭ cojile le mîncaŭ cu mămăligă. Ajungînd apoĭ la moşia boeruluĭ Razu maĭ în spre centrul Besarabieĭ, aŭ desfăcut acolo caiĭ şi odoarele din desagĭ răpite de la saijĭ, şi cu pararele prinse din vînzare, s-aŭ întors iarăşĭ în ţară fie care pe la locurile lor. Calul ce căzusă în partea luĭ Iancu Bacalu, la impărţala făcută, a fost vîndut cu 5000 leĭ vechĭ, fiind de rasă arabă (Aceste relaţiunĭ mi s-a comunicat de d-l Şişcanu, căruia însuşĭ Iancu bacalu i le spusese).

pului osînditului în public spre defăimare, și altele, precum și scrierea numeluĭ și a fapteĭ osînditului într-o condică anume, *condica șireților*.

Din aceste pedepse, credem că această din urmă, ce nu poate atinge întru nimic pretențiunile noastre de cultură și de civilisație, ar trebui înființată în zilele noastre anume, pentru ca toate pedepsele infamante să aibă ca urmare, trecerea într-o anume condică, care să poarte numele ce l-a avut, *condica șireților*.

Să presupunem că omenirea a făcut progres și în simțimîntul de onoare ; o asemenea pedeapsă deci, ar fi viŭ simțită, de toțĭ aceĭ în care ia ar lovi ; de sigur că un avocat, care ar fi vîndut pe clientul săŭ, un medic ce ar fi dat medicamente spre lepadare, un camatar ce ar fi înșelat în socoteala dobînzilor, un martur mincinos, un plastograf, un expert ce s-ar fi înțeles cu una din părțĭ, și cîte alte meserii de felul acesta, ar fi mult maĭ bine reprimate, dacă autoriĭ unor asemenea delicte, s-ar vide trecuțĭ și în *condica șireților*, căreia însă, ar trebui să i să dea o publicitate periodică, repețindu-să în fiecare an, publicarea în Monitorul oficial, a numelor cuprinse în ia, căcĭ, de și astăzĭ hotărîrile Tribunalelor și a Curților de Apel sînt trecute în condicĭ, și ceĭ arestațĭ, ecruațĭ în penitenciare, totușĭ aniĭ trecînd, și aceste condicĭ ne fiind publicate, eĭ pot după o trecere de timp, să să furișeze iară în societate, ca oamenĭ detreabă. Cel maĭ minunat mijloc de represiune ar fi din contra, cînd în fiecare an, cel osîndit, ar trebui să să aștepte să-șĭ vadă numele iarășĭ reprodus oficial, după *condica șireților !* credem chiar că atare pedeapsă, ar fi așa de grozavă, încît Tribunalul ar fi silit să determine, anume în curs de cîțĭ anĭ ar trebui ca o persoană să figureze în condica șireților. Cu sistemul nostru de astăzĭ, nimic maĭ ușor, decît de-a vedea pe un om osîndit pentru cele maĭ mîrșave fapte, pus iarășĭ în funcțiune după cît-va timp, dacă a servit de instrument oamenilor zileĭ, dacă a sprijinit bine la alegerĭ, întrebuințînd orĭce înșălăciunĭ, escrocheriĭ și alte fapte care degradează omenirea, numaĭ să-șĭ ajungă scopul.

In cazul cînd ar exista o condică *publică* a șireților, orĭ cine s-ar pute însărcina să aducă îndată în publicitate

în caz de trebuință, un estract de pe acea condică, și atunci zeŭ, nu știŭ cum să va pute încredința o funcțiune publică, celuĭ înscris în ia, și prin aceasta, să între iarășĭ în tabăra oamenilor cinstițĭ.

La o viitoate reformă a codulũĭ penal, ar fi de dorit decĭ, să să prevadă și reinființarea *condicei șireților,* pe care bătrîniĭ noștri o găseaŭ de folos, căcĭ Doamne! astăzĭ, mulțĭ și-ar maĭ găsi loc acolo!

Dr LEON C. COSMOVICI

Posibilitatea fîntînilor arteziene în Romînia.

Inainte de orice discuţiune, să căutăm a lămuri cuvîntul de *fîntînă arteziană.*

Prin acest termin să înţălege, *o săpătură în pămînt, maĭ mult saŭ maĭ puţin adîncă (după localităţĭ), prin care să rîdică apa pînă la vr-o înălţime oare-care deasupra gureĭ aceleĭ săpăturĭ şi fără întrebuinţarea vre-une-ĭ maşinĭ.*

De aseminea fîntîni să află în multe părţĭ ale Europeĭ şi în Franţa aŭ început a să săpa încă din anul 1126.

I.

Apele din aceste fîntînĭ precum şi toate celelalte ce izvorăsc icĭ colea, fără a să înălţa în sus, sînt rezultatul apelor de ploae ce să strecor prin păturele pămîntuluĭ şi care, de la o vreme să opresc la diferite adîncimĭ, unde, rareorĭ formează lacurĭ, ci maĭ adesa iaŭ forma de rîurĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin adîncĭ. In şerpuirea lor pe sub pămînt, unele din aceste ape daŭ peste coasta une-ĭ văĭ şi astfel ies din noŭ la suprafaţa pămîntuluĭ pentru a forma un pîrău, rîŭ. In acel loc avem izvorul aceleĭ ape curgătoare.

Alte ape sub-pămîntene, nedînd peste o coastă de vale şi ne putînd eşi din noŭ la suprafaţa pămîntuluĭ, să tot întind printre păturĭ şi dacă apele de ploae ce le hrănesc sînt în mare cîtime şi pot ajunge pînă la dînsele, atuncea acele ape să întind sub formă de lacurĭ, şi în acest caz la acea adîncime şi-n acele locurĭ, avem o adevărată pînză de apă sub-pămînteană.

Dacă apele de ploae sînt în mică cătime, saŭ nu pot ajunge pînă la acele adîncimĭ, atuncea acele ape sub-pămîntene, rămîn aproape pentru vecie închise între acele păturĭ, ca în nişte vase şi sub forma de viţe maĭ mult saŭ maĭ puţin groase şi cu întinderĭ foarte schimbăcioase.

II.

Ca să să înţăleagă cele spuse pînă aci, precum şi cele ce aŭ a urma, trebue de amintit următoarele fapte:

1. Maĭ toate felurile de rocĭ, lasă ca apa de ploae să să strecoare prin masa lor, însă cu intensităţĭ deosebite.

2. Păturile care lasă apa, să să strecoare maĭ repede prin trînsele, sînt cele năsipoase şi maĭ ales cînd sînt curat de năsip.

3. Argila cînd este uscată şi ia este foarte *permeabilă* —după cum să spune—adecă lasă apa să treacă cu uşurintă prin trînsa. Dar de la o vreme şi maĭ ales dacă păturele de sub dînsa s-aŭ îmbibat de apă, aşa că ajung impermeabile, argila să umple şi ia de apă şi nu maĭ lasă să maĭ treacă prin trînsa cîtimĭ altele, adecă ajunge şi ia *impermeabilă*.

4. O pătură ajunsă *impermeabilă*, poate la un moment dat să devină iarăşĭ permeabilă, de îndată ce perde o cătime din apa ce-o imbiba, şi această descarcare de apă să poate întîmpla în maĭ multe modurĭ:

a). Saŭ că păturele de sub argilă să descarcă de o parte din apa ce cuprindeaŭ, prin o scurgere maĭ înlăuntrul pămîntuluĭ, şi atuncea, acele păturĭ vor suge o cătime aproape egală de apă din pătura de argilă de deasupra—cînd această din urmă să va maĭ usca.

b). Saŭ păturile de la suprafaţa pămîntuluĭ, din cauza seceteĭ, să usucă şi atuncĭ sug din lăuntrul pămîntuluĭ apa trebuitoare şi decĭ pătura de argilă dedesupt să va descărca de o cătime de apă, egală celeĭ ce aŭ împrumutat-o păturilor maĭ superficiale.

Păturele de argilă dară, ce să aflu la diferite adîncimĭ în scoarţa pămîntuluĭ, sînt supuse la fluctuaţiunĭ în ceia ce priveşte lasarea (permiabilitatea) saŭ ne lasarea (impermiabilitatea) apeĭ de ploae să să strecoare prin trînsele. *Şi aceste sînt rocele sedimentare, cele maĭ răspîndite în scoarţa globuluĭ.*

III.

Dacă ne întoarcem la prezența apelor sub pămîntene, în urma celor spuse maĭ sus—ușor înțălegem:

1. Cum să face că nu în orĭ și ce loc, săpînd în pămînt, dăm peste apă. Nu în toate părțile să poate avea apă în fîntînă.

Ba chiar să poate ca doĭ megieșĭ—pe care numaĭ un zaplaz (uluc) îĭ desparte—săpind în pămînt aproape unul de altul, unul să dee peste apă și celalt nu. Saŭ să poate că, unul din megieșĭ săpînd o fîntînă, după ce celalt îșî făcuse una, să rămîe el cu apă și din fîntîna celuilalt, apa să sece.

In cazul întăi, vița de apă sub pămînteană îșĭ are cotitura numaĭ pe terenul unuia din megieșĭ. In cazul din urmă ambiĭ megieșĭ aŭ căzut pe aceiașĭ viță și chiar în albia apeĭ. De sigur că cel ce să află în susul apeĭ, astupînd albia, va opri apa la dînsul și aceasta, ne maĭ putînd curge în jos, va saca din fîntîna celuilalt.

2. Iarășĭ ne putem lămuri cum, în o localitate ca Iașul și în alte părțĭ din România, unde solul este format din păturĭ maĭ mult de argilă, amestecate icĭ colea și cu năsip, să află apă, la diferite adîncimĭ. Și dacă debiturele acelor ape variază precum și calitățile, iarășĭ să lămuresc, urmărind apele de ploae ce să strecoară pînă ce ajung la acele albiĭ.

IV.

Revenind la apele din fîntînele arteziene, în urma celor ce s-a spus, știm că 'șĭ datoresc originea, tot apelor de ploae.

Dar cum să face, că acele ape țișnesc pînă la o înălțime oare-care deasupra gureĭ fîntîneĭ, aceasta e partea însemnată și de discutat: însemnată, fiind că nu e destul să zicem, „*că apa să „rîdică în virtutea principiuluĭ vaselor comunicante*“ după cum să spune de regulă, saŭ că „*să fie o pătură permeabilă cuprinsă între două păturĭ impermeabile*“. Pătura de pămînt în acele locurĭ unde să află fîntînĭ arteziene, sînt așezate în niște condițiunĭ aanumite, *condițiunĭ ce nu s-aŭ înțăles de mulțĭ din ceĭ ce aŭ cetit*, și din care cauză, am să caut să le daŭ o descriere maĭ dezvoltată.

Figura alăturată, care să găsesce în orĭ şi ce carte, reprezintă numaĭ o tăetură făcută prin coastele şi fundul văilor, în care să află condiţiunele trebuitoare pentru asemenea fîntînĭ. Din ia să vede, că atît fundul văiĭ cît şi coastele, aŭ o

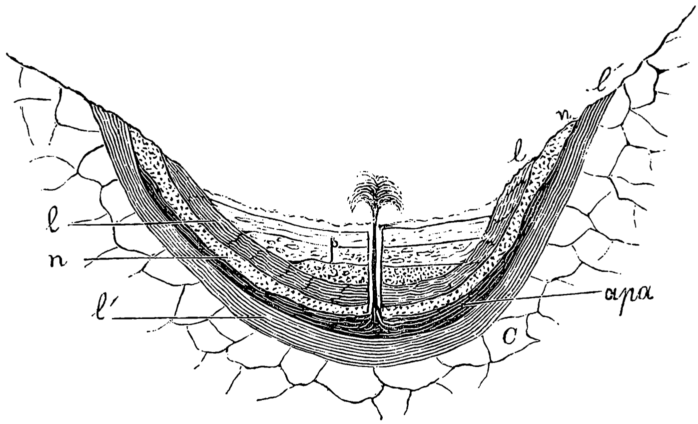

pătură de năsip -*pătură permeabilă* (n)—cuprinsă între alte două păturĭ de argilă *l* şi *l'*—*păturĭ nepermeabile.*

Dar să maĭ vede, că toate aceste păturĭ ies la iveală, sus pe podiş.

Nu numaĭ atîta. In asemenea locurĭ maĭ trebue ca păturele să fie în formă de covată, *adecă valea să aibă formă de covată*, **deci închisă din toate părţile**. Cînd zic dară, că figura reprezintă o tăetură făcută prin coastele văiĭ, maĭ trebue să adăog, că acea tăetură făcută în orĭ şi ce direcţiune (Nord-Sud, Răsărit-Apus etc.), va prezinta totdeauna acelaş aspect.

Apa de ploae căzînd pe podiş, de îndată ce va da peste pătura de năsip (n) ce să desemnează ca un cerc în jurul văiĭ, să va strecura prin trînsa, pînă ce va ajunge în fundul coveţeĭ (văiĭ). Argila de desubt fiind nepermeabilă, nu va lăsa apa să treacă maĭ departe. Dar nicĭ cea deasupra nu o va lasa să să înfiltreze în spre suprafaţa externă, şi acea pătură argiloasă fiind nepermeabilă.

După un timp îndelungat—şi-n condiţiunele descrise—apa va fi nevoită a să rădica de jur împrejurul văiĭ, întocmaĭ cum s-ar rîdica, dacă am varsa apa între două lighene puse unul în altul. (Pe o figură ca acea alăturată, apa să vede foarte bine ce raporturĭ are cu păturele impermeabile). Atuncea în adevăr, să-

pînd în fundul uneĭ asemenea văĭ, apa să va rîdica în mod natural, *pînă la o înălțime aproape egală niveluluĭ de sus al apeĭ din coastele văiĭ.* Da, să rădică în vîrtutea principiuluĭ vaselor comunicate, căcĭ păturele după cum am aratat, îndeplinesc condițiunele unor asemenea vase.

V.

Și dacă la Grenelle în Paris, s-a capatat o fîntînă arteziană după o muncă de 8 anĭ (1833—1841) și acolo apa era așezată sub pătura de năsip gloconios, ce să razimă pe o pătură de argilă în covată. Pătura de năsip, esă la iveală la o foarte mare distanță de Paris, tocmaĭ la *Troyes* în departamentul Aube.

Basenul parizïan este în covată și dacă la suprafață, basenul este dechis dinspre Sud-Est în spre Nord-Vest, acea deschidere atinge numaĭ păturele superficiale și de loc cele adîncĭ.— Și apoĭ, apa din fîntîna arteziană de la Grenelle, vine tocmaĭ de la adîncimea de 545 metri și este o apă călduță.

La 1850 aŭ început a să săpa, tot în Paris—la Passy—o altă fîntînă arteziană și ajungîndu-să aproape la aceiașĭ adîncime, ca și la Grenelle, s-a dat peste apă călduță, ce a început a să rîdica cu multă repejune. In acelaș moment s-a observat o scădere mare în debitul fîntîneĭ arteziane de la Grenelle. Faptul acesta, dovedește pe deplin, că în covata de argilă ce formează fundul basenuluĭ parizian, covată de o mare întindere și adîncime, să află o pînză de apă, și că acel licid să rîdică destul de sus (coastele basenuluĭ parizian fiind mult maĭ înalte de 545 metri, pe coastele basenuluĭ.

Maĭ rezultă, că în basenul parizian s-ar maĭ putea sapa și alte fîntînĭ arteziene, ce vor fi hrănite tot de acea pînză de apă; numaĭ să riscă, ca cele două existente și capatate cu foarte multă trudă și cheltuelĭ enorme, să peardă mult din debitul lor.

VI.

Să vedem dară, dacă în România avem asemenea păturĭ și prin urmare, dacă este cu putință să avem și la noĭ, fîntînĭ arteziene.

Dacă urmărim păturele de pămînt în Muntenia, constatăm că

multe din ele sînt rîdicate în munţiĭ noştri, să îndoesc în valea Dunăreĭ, trecînd sub alte păturĭ orizontale şi să rîdică din noŭ, în Balcanĭ, eşind iarăşĭ la iveală.

S-ar părea la prima vedere—şi după cum o cred uniĭ—că acele păturĭ ar fi în covată. Da, sînt în formă de covată, dacă le observĭ pe o tăetură Nord-Sud, adică plecând din munţiĭ noştri şi ajungînd în Balcanĭ. Nu maĭ avem formă de covată, plecînd de la Apus spre Răsărit. Cu alte cuvinte, nu avem păturile de la noĭ, în formă de o adevărată covată, adecă basenul dunărean (nu zic valea) nu este închis din toate părţile, precum este cel parisian.

Pe cînd în acest din urmă basen, valea Seneĭ este săpată numaĭ în păturele superficiale, păturĭ ce umpul ligheanul format de păturile jurasice şi cretacee de la periferie, la noĭ, valea Dunăreĭ nu este datorită numaĭ unei simple erosiunĭ a păturelor ce aŭ umplut îndoitura păturilor jurasice şi cretacee, ce-şĭ datoresce înfăţoşarea, chiar moduluĭ de îndoire al acestor păturĭ, ce nu aŭ fost rîdicate de jur împrejur, adecă în lighean, ci numaĭ la Nord (Carpaţĭ) şi la Sud (Balcanĭ).

Vra să zică, în Muntenia, nu avem un basen în condiţiunele cerute, pentru ca săpînd în valea Dunăreĭ, să căpătăm fîntînĭ arteziene.

In Moldova, nicĭ atîta, deoarece păturele adîncĭ, nicĭ macar în o direcţiune nu au forma de covată, adecă îndoite. La noĭ, numaĭ capetele apusene a le păturelor aŭ fost rîdicate maĭ mult saŭ maĭ puţin deasupra niveluluĭ măreĭ.

In fine în România, în păturele indoite, nu avem un năsip, cuprins între doue straturĭ de argilă şi încă acel năsip să fie la iveală pe vîrful coastelor văiĭ Dunăreĭ, singura vale din în România, cu aspectul unu-ĭ basen.

Decĭ nicĭ această a doua condiţiune indispensabilă pentru fîntînĭ arteziene, nu să întîlnesce în structura soluluĭ romînesc.

VII.

S-a ivit o altă părere, care pînă la oare-care punct ar merita o crezanie.

In munţii Munteniei, aflîndu-să capetele păturelor jurasice şi cretacee, decĭ la suprafaţă aflîndu-să şi crăpăturele ce despart

păturele între dînsele, desigur că apele de ploae, precum și acele ce rezult din topirea omeților, să vor înfiltra printe pături și-n definitiv vor ajunge în fundul bazenuluĭ dunărean—bine înțăles, la foarte marĭ adîncimĭ.

Așa ar fi, dacă-n adevăr păturele s-ar găsi în condițiunele ce reprezentăm prin figurile schematice. In realitate nu este așa. Munțiĭ nu-șĭ datoresc reliefuI exact numaĭ capetelor păturelor, ce s-a rîdicat, ci sînt datorițĭ saŭ unor seriĭ de ondulațiunĭ al acestor păturĭ, saŭ unor dislocăreĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin pronunțate. Prin urmare infiltrațiunele nu să fac așa regulat, după cum să presupune, ci cît să poate maĭ variat, ceia ce nu poate fi arătat în un asemenea articol și fără a avea desenurĭ exacte de modul de așezare a păturelor pe o întindere determinată.

Și chiar așa dacă ar fi, tot acea apă nu să va rădica la suprafața pămîntuluĭ din valea Dunăreĭ, presupunînd că vom putea ajunge la dînsa (și cu ce cheltuelĭ !), căcĭ valea este deschisă înspre Marea Neagră și apa să scurge înspre dînsa.

Pentru a nu ne repeți, în urma celor arătate, aplicînd condițiunele cerute pentru a avea o fîntînă arteziană și la cazul presupus aci, găsind că nu sînt îndeplinite ; vom conchide decĭ că și această părere cade, și decĭ *fîntînĭ arteziene nu putem avea în Romînia.*

GR. C. BUŢUREANU

Le Tertre d'Andrei

Dans le courant de l'année 1892, en commun avec mon ami N. Beldiceanou, j'ai entrepris l'exploration du tertre appelé par les paysans des environs „d'Andrei [1]), situé sur le territoire de la commune de Belceşti, district de Iassy.

Le tertre se trouve derrière le local de la mairie, à l'orient du village; il a l'aspect d'un cône tronqué, trés élargi

1) Les paysans ne savent rien sur ce tertre; par même d'où provient le nom de tertre *d'Andrei*

Movila luĭ Andreĭ [1]).

In anul 1892, împreună cu amîcul meŭ N. Beldiceanu, am cercetat movila numită de săteniĭ „a luĭ Andreĭ", [2]) care să află în comuna Belceştĭ judeţul Iaşĭ.

Movila să află în dosul localuluĭ Primărieĭ, în partea despre ost a satuluĭ; are aspectul unuĭ trunchiu de con foarte lăr-

1) Reproducem articolul d-luĭ Buţureanu şi în limba franceză, fiind de interes pentru ştiinţa preistorieĭ.

2) Săteniĭ nu pot să spue nimic despre movilă, aşa aŭ apucat-o eĭ din moşĭ şi strămoşiĭ lor; chiar nicĭ despre numele de a luĭ Andreĭ nu ştiu să-şĭ deie samă.

à la base ; il est complétement dépourou d'arbres et recouvert d'herbe que paissent les bestiaux du village.

Ses dimensions sont les suivantes: le pourtour 90 mètre: la hauteur verticale, au dessus de la prairie qui l'entoure, 4 m. 527 ; le diamètre de la base, 30 m. (fig. 1).

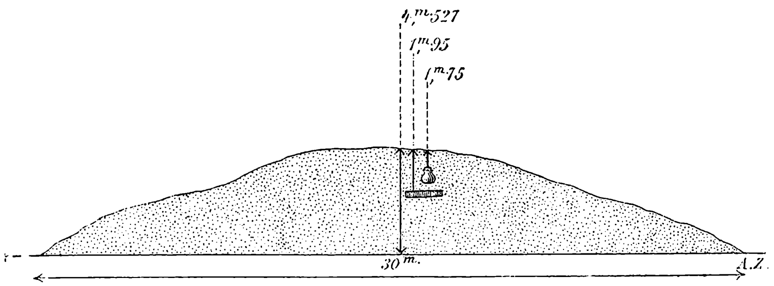

(fig. 1)

L'exploration du tertre a été faite au moyen d'un fossé large de 1 m. 50 qui le coupe par son milieu en deux parties.

Le terrain du tertre jusqu 'à sa base consiste dans de la terre arable, présentant seulement par çi par là de petits morceaux de pierre calcaire ou des galets de grès.

A une profondeur de 1 m. 75, j'aĭ trouvé un pot fracturé, plein de terre, assis verticalement, ayant au fond un

---

git la bază, nu are nicĭ nu arbore pe ia; este acoperită cu verdeață, pe ia pasc vitele satuluĭ.

Măsura la baza de jur împrejur este de 90 metri, înălțimea sa deasupra tapșanuluĭ pe care este ridicată e de 4 m. 527, iar diametrul bazeĭ cam de 30 m. (vezĭ fig. 1).

Explorarea movileĭ am făcut-o prin un șanț de lărgimea de 1 m. 50 care să tae movila prin centrul eĭ în două părțĭ.

Terenul movileĭ pînă la bază e pămînt arabil, prezentînd numaĭ icĭ colea cîte o mică bucată de piatră calcaroasă saŭ petricele rotunzite de grez.

La o adîncime de 1 m. 75 am dat peste o oală sfarmată în bucățĭ, plină cu pămînt, așazată în direcțiune verticală, avînd la

peu de cendre, sans nul autre reste (fig. 2). Adroite et à gauche, de petits depôts de cendre.

Près du pot, à une distance de 25 ct., j'aĭ trouvé un morceau de couteau en silex et la moitié d'un poinçon de lance aussi en silex (fig. 3). A une profondeur

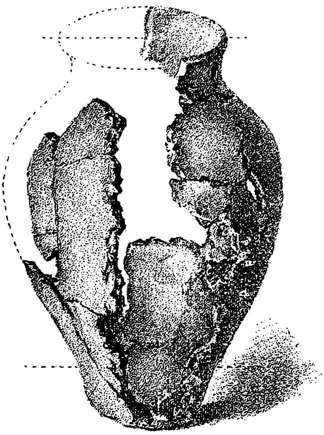

(Fig. 2)

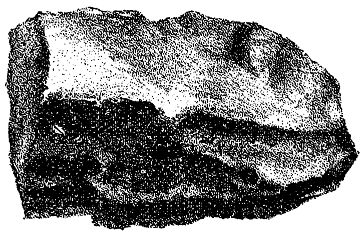

(Fig. 3)

de 1 m. 95 un squelette était, couché tout au long, dans la direction du Nord-est au Sud-ouet. Les os en etais tellement fragiles, qu' ils se pulvérisaient au moindre choc. J'ai tout de même pu constater les circonstances suivantes : le corps étaist couché la face en haut, attendu que les clavicules étaient situées sur la colone vertébrale, et les os

---

fund puţină cenuşă, fără nicĭ un alt rest în ia ; în dreapta şi stînga micĭ depozite de cenuşă.

Lîngă oală, la o distanţă de 25 cent., am găsit o bucată de cuţit de silex şi o jumătate vîrf de lance de aseminea de silex. La adîncime de 1 m. 95 am dat peste un schelet care era aşezat cu lungimea sa de la N. O. spre S. V.; oasele însă erau atît de fragile, încît la cea maĭ mică atingere să prefăceaŭ în pulbere ; totuşĭ am putut constata următoarele : corpul era cu faţa în sus, căcĭ claviculele erau deasupra oaselor şireĭ spinăreĭ ; osaele ilia-

iliaques etaient tournés avec leur concavité vers le haut. Les os des pieds etaient rapprochés les uns des autres. Les mains étaient collées le long du corps et, d'après la disposition des phalanges, elles étaient ouvertes à l'extérieur. Les os de la tête ne formaient plus qu'un amas informe de calcaire.

Quoique le sondage eût été continué jusqu'à plus de 4 m. de profondeur, on n'a plus rien trouvé.

Le pot dont nous avons parlé mesure 250 m.m., ayant comme largeur principale 205 mm. Le diamètre de l'ouverture en dedans est de 86 m.m.; celui du fond à l'intérieur mesure 97 m.m.; l'épaisseur du fond est de 15 m.m.; celle des parois varie entre 6 et 9 m.m.

La pâte du pot est inégale, de couleur noire, mal cuite. Les endroits qui on tété exposés davantage au feu, possèdent une couleur plus rougeâtre. Le feu a été apliqué à l'intérieur et à l'extérieur; car on reconnait ses traces à l'intérieur par des taches rougeâtres et à l'extérieur par une tache plus

---

ce eraŭ cu partea interioară la suprafaţă, iar oasele picioarelor eraŭ foarte aproape unele de altele. Mînele erau dispuse de ambele părţĭ ale corpuluĭ şi, după dispoziţia falangelor, eraŭ cu podul palmeĭ în afară; oasele capuluĭ formaŭ un depozit calcaros inform.

S-a sapat şanţul pînă la adîncimea de maĭ bine de 4 metri, dar nu s-a maĭ găsit nimic.

Oala găsită (fig. 2) este inaltă de 250 m.m., cu lărgimea cea maĭ mare de 205 m.m., diametrul gureĭ în lăuntru este de 86 m.m., iar a funduluĭ în afară este de 97 m.m.; grosimea păreţilor funduluĭ este de 15 m.m., iar păreţiĭ oaleĭ variază în grosime între 6 şi 9 m.m. Oala este făcută din o pastă neegală, de o coloare neagră şi în genere rău arsă; pe unele locurĭ însă a fost supusă la o arsură maĭ mare; pe acolo oala este maĭ roşietică; focul să vede că a fost şi prin lăuntru şi prin a-

grande de même couleur. Il est travaillé à la main ; l'impression des doigts se reconnait dans plusieurs endroits, au fond, tant à l'intérieur qu' à l'extérieur. L'enfoncement du col est précisement de la grosseur du doigt. L'aspect du pot est très irrégulier à l'intérieur ; plus régulier à l'extérieur.

De tout ce qui precède on peut induire, que le tertre a servi de tombeau. Dans ces temps-là, lorsqu'une inhumation avait lieu, on étendait sur le cadavre une couche de terre, sur laquelle on plaçait l'urne mortuaire et dans cette dernière on mettait, à ce qu'il parait, du feu et l'on brûlait quelques victimes.

Le cadavre était disposé la face en l'air. Le manque de tout métal, la présence des deux fragments de silex et le pot d'une facture si primitive, travaillé à la main, prouve que le tombeau appartient à l'époque de la pierre et, d'après la forme des silex, à celle de la piere polie, ou à l'époque néolithique.

---

fară, căci atît în lăuntrul oaleĭ să văd urmele luĭ prin pete roşietice, cît şi în afară prin o pată maĭ mare. Este lucrată cu mîna; prin multe lourĭ să văd urmele degetelor, maĭ ales în fundul oaleĭ, prin lăuntru cît şi prin afară ; de asemenea îndoitură de la gît e tocmaĭ cît grosimea degetuluĭ. Aspectul oaleĭ pe din lăuntru este foarte neregulat ; prin afară maĭ regulat.

Din toate acestea putem induce : că movila a servit de mormînt. In acele timpurĭ, cînd să făceaŭ inhumaţiile, să punea peste cadavru o pătură de pămînt, şi apoĭ o urnă mortuară, în care să vede că să punea foc, şi să ardeaŭ oarecare sacrificiĭ. Cadavrul să aşaza cu faţa în sus. Lipsa orĭcăruĭ metal saŭ urmă de metal, prezenţa celor două bucăţĭ de silex şi oala atît de rudimentară, făcută cu mîna, ne dovedeşte că mormîntul aparţine epoceĭ petreĭ şi, după forma silexurilor, petreĭ şlefuite saŭ epoceĭ neolitice.

Du local de la mairie de Belcești, on voit à l'horizon qui s'ouvre vers le couchant une quinzaine de tertres de la même forme et cinq autres vers l'orient ; aucun de ǔs autres tertres n'a été exploré.

De lîngă primăria comuneĭ Belceștĭ să văd, în orizontul ce să deschide spre apus, încă vre-o 15 movile de această formă, iar spre răsărit vre-o 5 ; afară de acestă movilă, nicĭ una din cele ce să văd n-aŭ fost încă explorate.

ANA CONTA CHERNBACH

Iarnă.

In florĭ albe de zapadă
Stă cireșul nemișcat
Nu cumva să-ĭ zboare floarea,
Ducînd visu-ĭ minunat.

Eĭ visază primavară,
Că-l alintă boare caldă,
Și că-n roua floriĭ albe
Musculițele să scaldă.

A. C. CUZA.

Aŭ plecat....

Aŭ plecat drumeţiĭ,
Rămas bun le-am spus....
Anĭ aĭ tinereţeĭ
Pentru ce v-aţĭ dus?

Trece primăvara,
Pentru ce, nu ştiĭ:
Toamna friguroasă
Cade pe cîmpiĭ.

Stă bătut de jale
Codrul pustiit,
Cîntecele sale
S-aŭ călătorit.

Intr-un colţ de lume
Singur tu petrecĭ....
Aŭ plecat drumeţiĭ
Nu maĭ vin în vecĭ.

I. LAUR

Uneĭ artiste

Pour toujours

I

In grădina cu nalțĭ arborĭ, stam o sară la răcoare;
Printre crengĭ, frunziș și ramurĭ, un vînt lin să strecura
Ce făcea să joace umbra, aruncată-n depărtare
De a le soareluĭ blînzĭ raze ce spre asfințit cădea.
Privileşte-ncîntătoare a natureĭ re-nviate,
Cu al arborilor freamăt şi al paserilor cînt
Ce ascunse prin desişurĭ desfac a lor dulce noate
Pe murmurul de pădure ce le ține hangul blînd.
Liniştea părea din fire că în sufletu-mĭ coboară;
Credeam că măcar o clipă ah! în pace voĭ trăi,
Legănat de dulce gîndurĭ, pe aripĭ de primăvară,
Iar inima va muți . . . . .
Cînd de-odată sîmt cum vine un dor tainic, adînc, mare
Ce întreaga mea ființă o făcu ca să tresare.

Din afundurĭ depărtate, din noianul cugetăreĭ
Alerga la suprafața sufletuluĭ liniştit
— Ca bulboana ce străta e straturile-adîncĭ a măreĭ
Inălțîndu-se spre față, turburată şi cumplit —
Chipul eĭ de farmec plin;

Și de-ndată peste toată cugetarea, biruință
Puse el atot puternic. Simții iarăși viul chin
Reluînd în stăpînire pe întreaga mea ființă,
Ah! s-a dus! iată gîndirea ce cuprinse a mea minte
Ca o apă-nghițitoare, ca o flacără fierbinte.

Ce mă chinuești femeie! Cu ce oare îți greșiiŭ
Ca să te înfigĭ în minte-mĭ ca pironul în sicriiŭ?
Numaĭ cît o scurtă clipă te-aĭ oprit în a mea cale,
Dimineața de odată cu cel soare-aĭ răsărit,
Și spre sară, tot cu dînsul, aĭ apus, aĭ asființit!
Cum să poate scurta clipă să imprime atîta jale?
Mă revolt, mă scutur, doară cea săgeată va cădea
Aruncată de privirea-țĭ și căzută-asupra mea;
Totul însă e în zadar
L-al tăŭ nume iubit, dulce, toate fibrele tresar.

II

Credeam că-n amorțire de acuma voĭ trăi
Uitasă al meŭ suflet ce este a iubi.
Ca iarna ce să lasă pe verdele cîmpieĭ,
Așa îngrămădise aniĭ ce aŭ trecut
Mormîntul lor cel rece pe-avîntul poezieĭ;
Movilă uriașă pe glasul meŭ cel mut.

Dar aĭ venit femee, o clipă te-am zărit;
O clipă numaĭ ochiu-țĭ pe mine-aŭ odihnit
Și precum unda, mult timp de iezăturĭ oprită
Ce stavila răzbit-a și-a curge a plecat,
Cu val răcoare udă cîmpia veştejită,
De arșița de soare — pămîntul însătat;

Așa în al meŭ suflet al poezieĭ val
Ce mult timp să oprise de-al vieții rece mal
Il rupse, plecînd iarăși cu unda-ĭ răcoroasă
Cîmpia-mĭ sufletească să o rodească iar;

Să reînvie-ntrînsa cea vînă mult frumoasă
A limbeĭ simțitoare, graiul cel dulce-amar.
Ș-acum din noŭ în mine cum fierbe versul simt;
Și trebue fără voie ah! trebue iar să cînt!

III

Cînd spun că inima mă doare,
Nu înțeleg închipuirea mințiĭ celeĭ simțitoare,
Ci însuș carnea roșie, vie
Care se bate-n peptu-mĭ și sîngele învie.
In ea chiar sîmt săgeata crudă cum să înfige-adînc,
De cîte orĭ gîndesc la tine... ș-atuncĭ încep să plîng!

I. BONIFACE-HÉTRAT

Frustra!

I

L-aŭ huiduit nevrednicele gloate
Batjocorîndu-ĭ cugetul senin;
Ș-apoĭ l-aŭ schingiuit; și el pe toate
Le-a suferit,—de-atîta milă plin,
Incît ceru pentru calăĭ ertare.
Și miĭ de veacurĭ trece-vor ca clipe
Dar nu să va uita sublimul vis,
Ce a purtat pe diafane-aripe
Pe-acela ce cu sîngele-ĭ a scris
In tragedia lumeĭ: Indurare!

II

Dar azĭ din ce în ce, plin de mîhnire,
Vezĭ în Calvar o dramă de prisos.
Cînd te gîndești, ce deznădejduire
Nu l-ar cuprinde-acuma pe Hristos
De s-ar trezi din somn, să maĭ revină!..
Ce s-a făcut din plăzmuita-ĭ lume?
Ce urme a lăsat pe-acest pămînt
Măreața-ĭ moarte-n al frățieĭ nume,
In numele a tot ce-ĭ drept și sfînt,
A tot ce sufletul ți-l însenină?

III

„Iubiți-vă“,—grăia o voace blîndă ;
Și-acei ce răspîndeaŭ povața Luĭ,
Au fost și eĭ tîrîțĭ la trista-osîndă,
In van rostind: „Să nu facĭ nimăruĭ
Ce nu doreștĭ sà-țĭ facă altul ție“...
Dar n-a putut nemica să-nfrîneze
Ideia nouă-n zboru-ĭ neoprit ;
Căcĭ ia era menită să-ntrupeze
Pe lume un traiŭ atît de fericit,
Cum n-a maĭ fost, nicĭ n-a putut să fie.

IV

La Roma, unde o fiară răzvrătită,
Să-șĭ lumineze intinsele grădinĭ,
Ca să stîrpească *secta* pribegită,—
Ardea în loc de torțe pe creștinĭ,—
Să-nalță astăzĭ mîndre catedrale !
Bătrînii zeĭ din capiștea păgînă,
Invinșĭ de Zeul-Om, aŭ dispărut ;
Și după Roma, lumea cea bătrînă
Primi și dînsa cultul ne-ntrecut,
Menit a o-ndruma pe-o nouă cale.

V

De-atunci fatala moarte,—orĭ cît de crudă,—
Nicĭ nu maĭ îngrozea pe muritorĭ,
Ce-șĭ aşteaptaŭ,—în ultima lor trudă,
Evlavioșĭ, de-odihnă doritorĭ,—
Resplata pentru-o viață de durerĭ;
Un raiŭ, pe care, ca și maĭ-nainte,
Avuțiĭ pe pămînt și l-aŭ mutat;
Pe cînd ceĭ micĭ, orbițĭ de cele sfinte,
Cu gîndul către ceriurĭ îndreptat,
N-aveaŭ de-cît... atîta mîngîere.

VI

Visâ mulțimea-atot îndurătoare
In timp de viacurĭ visul eĭ pios;
Dar azĭ—să aibă partea eĭ sub soare,
Sătulă de-aşteptărĭ făr-de folos,—
S-a deșteptat desmoștenita Plebe!
Și-ĭ prea tîrziŭ să fie stavilită,
Acum cînd cerul nu-ĭ maĭ este țelul:
Stă gata ia, de patimĭ imboldită,
Să-nfrunte-n luptă focul și oțelul,—
Ca raiul pe pămînt să și-l înjghebe!...

VII

Un raiŭ!... Şi-auzĭ un strigăt ce te-ngheaţă!
Şi creşte el, de şi înăbuşit...
Să fie-un strigăt dătător de viaţă?
Să fie-un „de profundis“ aiurit,
Ce-l cîntă-a groază-un glas de cucuvae?
Un raiŭ!... Şi vezĭ cum tot s-adună-n pripă
Imense cete, ce, ca uraganul,
Vor spulbera o lume într-o clipă,
Incît o să roşească oceanul
De sîngele ce-a gîlgîi-n şiroae!

VIII

Un raiŭ!... Şi mulţĭ apostolĭ de paradă
Strigînd *„nainte!“* celor impilaţĭ
Vor şti, la timp, lăsîndu-şĭ turma pradă,
Să-şĭ spele mînele,—cinstiţĭ Pilaţĭ!—
Cînd oara de restrişte crud va bate!
Iar sincerii, călcaţĭ vor fi-n picioare
De cetele stîrnite, ş-or pieri
Cum pe altar pier jertfe-ispăşitoare:
Căcĭ groaznica furtună va izbi
Deopotrivă în vrajmaş şi-n frate!

IX

Ce! nu-i destul că lumea, îngîmfată
De-al ei progres, în mersu-i *triumfal*,
Iea-ntr-ajutor știința-naintată
Ca să să schimbe-ntreagă-n arsenal
De arme făurite din sudoare?..
Ce! nu-i destul să-auzi mereu palavre
Ce-ndrituesc sălbaticul războĭ,
Cînd știi că vravurile de cadavre
N-aduc folos celor flămînzi și goi!...
Nu-i nou nimica sub bătrînul soare!

X

Un raiu ici pe pămînt să și-l înjghebe,
Cînd n-a putut s-o facă blîndul Crist?! ...
Ce-ar zice el, văzînd sărmana Plebe?
Ce-ar zice, auzîndu-i cîntul trist
Și-atît de crud, cum numai Foamea-i crudă?

. . . .

XI

Ca și Sisif strivit de greaua-ĭ stîncă,
Ce tot cădea-napoĭ,—Nazarineanul
Ar sta-îngrozit și-n aiurare—adîncă,
Privind acum Golgota, acum noeanul,
Ce-n vecĭ acelaș drum și-l tot urmează...
Și indreptînd spre cer a sa privire
De jalea doruluĭ neimplinit,
S-ar întreba: ce rost e-n omenire
De la apus și pîn-la răsărit
Și de la mează-noapte pîn-la-amează?

XII

Ce noimă,—cînd ființa cea sărmană,
Ce-ĭ zice om, cu minte inzestrat,
Hrănește-n sîn o viperă vicleană,
Ce făr-de milă-l mușcă ne-ncetat
Schimbîndu-ĭ scurta viață-n lungă-osîndă?
Ce noimă,—cînd iubirea cea de sine,
Izvorul de păcate, îl schimbă-n jder
Ce, dus pe căĭ piezișe și haine,
Ișĭ strînge inima într-un cerc de fier
Să nu străbată-n ia simțirea blîndă?...

XIII

Și rănile i s-ar deschide iară
Martiruluĭ. El ar cădea-n genunchĭ,
Zdrobit de trista patimă de fiară
A omuluĭ stricat pîn-în rărunchĭ,
Precum era și-n timpul restignireĭ....
Și, lăcrămînd, el și-ar ascunde fața,
Și de rușine și de chin amar,
Că și-a jertfit pentru mulțime viața,—
Precum și-ar da-o și-astăzĭ,—în zadar
In numele Dreptățiĭ și-al Iubireĭ!

Dechemvrie 1894.
Craiova

SPIRU V. HASNAȘ

Sonet

Un vis a fost: crezut-am că pe mine
M-a strînge fericirea-n brațe! dară
Viclenele iluziĭ mă-nșelară,
Ș-asupra-mì tot nenorocire vine.

Eĭ fie! Ca potop te varsă iară
Smulgîndu-mĭ iar al viețiĭ fir din vine,
Nenorocire crudă! nu pe tine
Te blăstăm bînd din cupa ta amară;

Ci pe această omenire-n care
Abia viața-mĭ duc de azĭ pe mîne
Trăind în suferință, desperare,

Și pe acele săcăturĭ stăpîne
Ce chefuesc în lumea asta mare
Necunoscînd ce-ĭ lupta pentru pîne!

Bucureștĭ, 1894.

Furtună

Pădurea geme şi vueşte,
Căcĭ pe de-asupra eĭ aleargă
Furtuna. O armată 'ntreagă
De tunete în jos izbeşte
Şi braziĭ la pămînt trînteşte.

Iar ceru-ĭ una cu pămîntul ;—
S-arunc oceanele de ploaie
De sus; pădurea să îndoaîe
Cînd oastea mi ş-o poartă vîntul ;
Sărmana ! sie-şĭ e mormîntul.

S-aprind copacĭ şi luminoasă
Coloane vîjie în aer ;
Să-nalţă fioros un vaer
De glasurĭ dulcĭ şi dureroasă
Prin mirosul cel de pucioasă.

Furtuna nu mă înspăimîntă,
Din contra, vrau numaĭ furtună.
Atuncĭ gîndirea îmĭ adună
In minte chipul *eĭ* de sfîntă,
Ce dureros mă maĭ încîntă !

IOHANNA MINCKWITZ.

Din Eminescu

Criticilor meĭ

Viele Blumen giebt's, doch selten
Solche, die auch Früchte bringen:
Denn gar viele welken, eh sie
Durch des Lebens Pforte dringen.

Leicht ist's Reimerei'n zu schmieden,
Wenn ihr nichts zu sagen habt,
Hohler Phrasen Tross zu häufen,
Der mit Reimgeklingel trabt.

Doch wenn heisse Sehnsuchtsqualen
Dir das Herz zerfleischend wühlen,
Deine Seele weit sich öffnet
All' den Stimmen, den Gefühlen:

Denn Gedanken—gleichwie Blumen—
Klopfen an des Lebens Pforte,
Suchen in die Welt zu dringen,
Rasch zu kleiden sich in Worte.

Für dein tiefstes Seelenleiden,
Für dein tiefstes Leidgeschick,
Hast du Richter, sprich, erträgst du
Ihren starren Eisesblick?

Ach, wenn über deinem Haupte
Droht der Himmel einzubrechen,
Wo kannst du dann Worte finden,
Um die Wahrheit auszusprechen?

Kritiker, an deren Früchten
Schwerlich sich ein And'rer labt;
Leicht ist's Reimerei'n zu schmieden,
Wenn ihr nichts zu sagen habt.

Din George Coşbuc.

Cìntece

XXXIX.

Ist das Leben dir vergällt,
Weih' dich Amor, flieh die Welt.

Wenn dich Schwere Sorgen plagen,
Schweig' und trinke! Lass' das Klagen!

Wühlt dir Sehnsucht tief im Herzen,
Lindre mit Gesang die Schmerzen.

Durch „die Drei" kannst du gesunden,
Heilen deiner Seele Wunden.

Drum probier sie alle drei...
Hilft der nichts von der Arznei,

Dann gieb' auf dein Narrenleben,
Mag der Tod Vernunft dir geben!

DĂRĬ DE SAMĂ

Alcoolizmul și criminalitatea. *Beția trebue pedepsită, discurs de deschidere a anului judecătoresc 1894—1895 de* ***Ioan T. Bastachi*** *procuror general pe lîngă curtea de apel din Galați.*

Constătăm cu plăcere că discursurile de deschidere ale înalților magistrați din parchet iaŭ pe fie-ce an maĭ mult caracterul unor ĭmbierĭ la reforme folositoare; că ating chestiunĭ generale, în loc de a să ocupa, ca maĭ înainte, cu împăcarea unor controverse juridice. Citām numaĭ discursurile d-luĭ Ciru Economu asupra apelor în Romînia, al d-luĭ M. Suțu asupra instituțieĭ juraților și în sfîrșit acel al căruĭ analiză o dăm aice al d-luĭ Ioan Bastachi, asupra bețieĭ.

După ce d-l procuror general de Galațĭ expune istoricul bețieĭ, arătînd că e tot așa de veche ca și lumea, susține că forma eĭ actuală, cea maĭ periculoasă, alcoolizmul, datează de la invenția Arabilor, de-a preface vinul în spirt, care prefacere a fost apoĭ aplicată și la alte alimente. D-sa trece apoĭ la expunerea statistică a devastărilor pe care alcoolizmul le face în neamul omenesc, arătînd cu cifre că o mare parte din nebunĭ și cea maĭ mare parte din criminalĭ să recrutează printre alcoolicĭ; apoĭ urmările cele fatale ce acest viciŭ îl are asupra progenitureĭ, pricinuind pierzaniĭ, născuțĭ morțĭ, imbecilĭ, idioțĭ, nebunĭ, epilepticĭ etc. Sumele ce să cheltuesc, pentru a să otrăvi pe sine însuși, sînt fabuloase; așa în Anglia să cheltuește pe an pentru spirt pînă la 4,000,000,000 de francĭ!!

S-a luat contra aceste calamitățĭ diferite măsurĭ, între altele s-a legiferat în contra bețieĭ și de această normă legiuitoare să ocupă discursul d-luĭ Bastachi.

După aceia, d-sa trece în revistă legislaţiile tuturor ţărilor care cred că beţia trebue pedepsită, şi anume: Italia, Austria, Şviţera, Belgia, Olanda, Germania, Danemarca, Svedia, Norvegia, în sfîrşit Rusia şi Anglia, cele două ţări cunoscute ca cele mai expuse acestui flagel.

Numai România vra să fie mai cuminte decît toate ţările civilizate. Ia lasă fie-cărui om libertatea deplină de a bea şi a să îmbăta cît are poftă, şi cu toate aceste, lucru straniŭ, măcar ar fi trebuit să copiăm legea contra beţiei din Franţa care a fost întrodusă în această ţară în anul 1873. Dar să vede că şi iubirea noastră de momiţărie franceză s-a frînt înaintea ideei aceleia de a atenta la libertatea individuală *de a bea*. Şi cu toate aceste, ne ducem de rîpă, mai ales prin efectele pierzătoare ale alcoolului. D-l A. C. Cuza, deputat al Iaşului, s-a făcut organul marelui pericol ce ameninţă naţia romînească, scăderea elementului autochton, care scădere este în mare parte datorită viciului beţiei. Cîtimea alcoolului consumat sporeşte îngrozitor, spre marea bucurie a statului care încasază cu atît mai multe dări cu cît locuitorii săi sînt mai beţivi. Ce să zicem! părinteasca îngrijire! La 1883 să consuma 13,000,000 de litru de alcool, contra 29,000,000 dîn 1893. Şi lucru curioz pe cînd statul caută să încaseze mult din alcool, nu prin taxe prea grele (să ia numai 50 de lei de hectolitru, pe cînd în Anglia bună oară taxa e de 485 de lei pe hectolitru), ci prin încurajarea beţiei, deoarece nu să iaŭ nici unele măsuri spre a o descuraja— întrebuinţarea berei una din băuturile cele mai întăritoare şi cele mai igienice, este lovită prin taxele cele mai grele (de 6 ori mai mult ca în ori-ce altă ţară europeană).

Măsurile ce ar fi de propus, pentru a eşi din starea periculoasă în care ne aflăm, sînt după d-l Bastachi: o lege represivă contra beţiei; fabricarea liberă a berei şi încurajarea fabricărei vinului; în locul măsurilor de priveghere multiple, sfătueşte d-l Bastachi, una singură, care le implică pe toate, monopolul alcoolului.

A. D. Xenopol

Stemele țărilor daco-romane, Cabirismul și Mitraismul de *Episcopul Ghenadie*

București, 1894.

Studiile arheologice cer, de la ceĭ ce să ocupă cu dînsele pe lîngă un spirit conștiincios și cît să poate de just, maĭ ales mijloace băneștĭ importante. Așa să explică de ce, în Occident, prelații ceĭ marĭ și aristocrații de frunte ne daŭ contingentul cel maĭ însemnat de arheologĭ. La noĭ, reposatul Melchisedec, ne arătase ce rezultate bune poate da munca unuĭ om, unde toate aceste însușirĭ cerute să întrunesc pe deplin. Episcopul Ghenadie, cunoscut prin colecția sa prețioasă și rară de documente privitoare la istoria neamuluĭ nostru, imitînd exemplul acestuia, a căutat, precum zice însușĭ „un mijloc de ucis timpul“ pe această cărare a studiilor arheologice. P. S. Sa ni să prezintă, ca „dar de nuntă“, închinat M. Lor Regeluĭ și Regineĭ, cu o cercetare, al căreia obiect ni-l spune clar încă din primele rîndurĭ ale lucrăriĭ :

„Toate închipuirile ce aŭ intrat în stemele vechĭ ale țărilor „romîne, în sigilele orașelor noastre, ale domnitorilor, saŭ ale „decoboritorilor lor, odată făceaŭ parte din cultul religios al po- „poruluĭ vechiŭ romînesc. Cu întroducerea creștinizmuluĭ în Dacia „de către învățăceiĭ Apostolilor și de legiunile romane, Soarele „și Luna cu o Stea, Corbul saŭ Vulturul, Bourul, Leul, Șarpele „Peștele și Copacul, toate obiecte de cult ale religiunilor daco- „romane, aŭ încetat de a maĭ fi adorate cu cinstire dumneze- „ească ; dar ele s-aŭ păstrat pînă astăzĭ prin icoanele lapidare, „dezgropate de sub straturile de pămînt suprapus, de vieacurĭ „și să găsesc în memoria poporuluĭ romînesc, vădite pînă astăzĭ

„prin zicătorile, poveştile, credinţele şi cîntecele luĭ şi în sfîrşit „prin eraldica romînească“ [1]).

Ideia fundamentală a cărţiĭ fiind precizată prin rîndurile citate, să vedem în cîte-va cuvinte, care este metoda autoruluĭ. Ca să dăm un exemplu de cum este condusă, în tot decursul lucrăreĭ, cercetarea diverselor simboale ajunse semne eraldice, vom face pe scurt un rezumat din capitolul privitor simboluluĭ „*Vultur*“, nu fiind-că acesta ar fi cel maĭ reuşit din cele scrise, dar pentru-că printr-însul căpătăm o idee clară de modul de dezlegare al problemelor ce autorul şi le propune. Începe prin a face istoricul acestuĭ simbol cu aspectul de Vultur, la maĭ multe popoare ale anticităţeĭ; arată mijlocul cum s-a întrodus în ierarchia cultuluĭ mitriac această pasere, dînd chiar naştere unuĭ grad de apotheozare numit vulturul. In corelaţiune cu această din urmă idee, prezentă cîte-va monumente mitriace din epoca greco-romană, unde Vulturul ni să înfăţişază purtînd în totdeauna în „ghiarele sale focul ceresc, fulgerul şi trăsnetul“ ; maĭ departe ne face să vedem cum simbolul acesta religios întră şi „în atri„buţiunile regale ale celor maĭ multe din popoarele vechĭ şi, ca o „complectare a studiuluĭ, nisă aduce toate prerogativele politico„sociale ale şefilor de popoare vechĭ,“ prerogative strins legate de ideografia Vulturuluĭ; în fine printr-o tranziţie naturală I. P. S. Sa să întreabă „ce însemnătate poate să aibă Vulturul „pe stema Munteniеĭ şi în particular, ce a voit Negru Vodă să „arate cu Vulturul, coloniştilor din Omlaş şi Făgăraş?“ Răspunsul ni-l dă, spune autorul, analogia cu credinţele aflate la poporul persan. „Regiĭ Persieĭ, ca şi imperatoriĭ romanĭ, cînd pu„neaŭ Vulturul cu un cap pe sceptrul lor, arătaŭ lumeĭ, că eĭ „sînt stăpînitoriĭ poporuluĭ, peste care eĭ dominaŭ. Cînd însă „Vulturul de pe sceptru avea două capete, ca la Regiĭ de pe „urmă aĭ Persieĭ şi imperatoriĭ bizantinĭ, atuncĭ această ideo„gramă arăta lumeĭ, că purtătorul unuĭ asemenea sceptru îşĭ avea „privirile sale vultanice îndreptate spre răsăritul şi apusul lumeĭ, „că el voia prin cucerirĭ militare, saŭ misiunĭ religioase, ca ceĭ „din Bizanţiŭ, să-şĭ întindă autoritatea lor politică asupra tutu„ror popoarelor lumeĭ“ [2]). Tot paragraful asupra Vulturuluĭ să

---

[1]) Ghenadie. op. cit p. 11.
[2]) Ghenadie. op. cit. p. 104

încheie, precum era firesc, cu concluzia că: „Domnitorii Munte-„niei cu Negru Vodă în frunte, prin Vulturul monocefal pus pe „stema țării lor, voiaŭ să arate la aĭ săĭ și locuitorilor vechĭ aĭ „Munteniei autoritatea lor politică cu toate apanajele eĭ“. — Intru cît sînt însușirile bune ale metodeĭ și părțile vulnerabile ale eĭ, să poate străvedea ușor din cele citate pînă aicĭ.

In amănunte lucrarea prezentă un interes tot așa de viŭ.

Cultul Cabiric, susține autorul, a fost adorat în Thracia sub denumirea de Men, saŭ, după dialectul Argeilor bizantinĭ, numit și Ἴω, și aduce în sprijinul acesteĭ părerĭ oare-care texte noĭ care îmĭ scăpaseră din vedere în studiul meŭ asupra cultuluĭ Cabirilor. Atuncĭ admisesem eŭ, că zeiĭ cabiricĭ din Dacia să contundaŭ cu zeul κύριος ἥρως, un Cabir unic, care după felul monumentelor găsite în Thracia și portul caracteristic al vestmintelor, ne înfățișază perfect acelaș tip al zeuluĭ Cabir. Argumentele noue carĭ confirmă alăturarea Cabirilor de zeiĭ Thracieĭ și prin urmare de zeiĭ Phrygieĭ, locașul susținut de noĭ ca patrie primitivă a cultuluĭ stelar, uranic al Cabirilor, ne arată că P. S. Sa împărtășînd părerea expusă de noĭ în lucrare, a cătat să deie acesteĭ ideĭ o bază maĭ largă, maĭ sigură.

Maĭ importantă ar fi observația P. S. Sale privitoare la peșterile în care s-ar fi slujit odinioară cultul Cabiric în Dacia. In lucrarea mea pusesem întrebarea: „Nu cum-va să să fi cele-„brat și în Dacia, tot în peșterĭ, mistere în onoarea Cabirilor“? Susținusem atuncĭ, pe baza tabelelor cabirice publicate, că „bol-„tele formate artificial de șerpĭ saŭ de clădirĭ arcuite, sînt re-„prezentărĭ de peșterĭ întocmaĭ ca și în Mithriace, sanctuare, spe-„ciale ale zeuluĭ Mithra“. Și aduceam în sprijinul ideeĭ mele „cre-„dința respîndită printre popoarele Dacieĭ, în coborîrea luĭ Za-„molxis, zeul saŭ profetul local, pentru cît-va timp, într-o cavernă, „de unde apoĭ a eșit din noŭ la lumină“. Totul însă remăsesă afirmat într-un chip vag, precum din lipsă de date, nu-mĭ era permis să fac maĭ preciz. P. S. Sa aduce însă un argument minunat și, pentru ceĭ care sînt deprinșĭ cu studiĭ de asemenea natură arheologică, hotărîtor. — Anume, mănăstirile actuale din Oltenia, Bistrița, Polovraciĭ și Tismana, sînt ridicate pe locurĭ, unde fuseră probabil adorate odinioară zeitățile cultelor vechĭ cabirice și mithriace în Dacia; căcĭ, spune P. S. Sa

în apropierea acestor mănăstirĭ sînt şi peşterĭ, carĭ prin legendele raportate la ele,—„poporul spune că acolo aŭ trăit vraciĭ vechilor"—şi prin intocmirea lor topică, sînt minunate pentru a fi slujit unor asemenĭ practice ale cultelor vechĭ daco-romane. „În peştera a doua de la Tismana,—şi aicĭ mă raport la cuvintele însăşĭ ale autorluĭ—„pe lîngă celelalte elemente ale cultu-„rilor vechĭ daco-romanice, poporul vede în dungile saŭ vîntu-„rile petrelor şi un „bălaur, numit al Sfîntuluĭ şi despre care „să zice că Sfîntul găsindu-l în peştere, l-a izbit de stîncă, „unde stă încrustat şi pînă astă-zĭ". p. 29. Dacă ne luăm după principiul sociologic al conservăreĭ neştirbite a formelor şi credinţelor vechĭ, prin schimbările aparente ale lucrurilor, sîntem în drept, după presupunerea P. S. Sale, să admitem că în acele puncte s-aŭ ridicat mănăstirĭ de strămoşiĭ noştri, unde odinioară fuseseră locaşurile religioase ale străbunilor lor păgînĭ. Cu toată circmspecţiunea decĭ, care să impunea în asemene puncte obscure ale cercetăreĭ vieţiĭ religioase din trecut, rămîne totuşĭ observaţia autoruluĭ asupra acestor alăturărĭ între locaşurile sfinte moderne şi locaşurile de cult vechiŭ, interesantă şi justă.

Intru cît priveşte însă cercetările amănunţite ale autoruluĭ, asupra mănăstirilor romîneştĭ atît din prezent cît şi din trecut, spre formarea păreriĭ „că poporaţia veche a ţărilor romîne, „Daciĭ, aŭ înclinat şi înclină şi pînă astăzĭ spre viaţa celibatară, „iar elementul roman nu", rămîne pentru noĭ cam problematic. Ideia „că Daciĭ prin elementul gheto-sarmatic eraŭ dispuşĭ spre „viaţa contemplativă, ca toţĭ Thraciĭ şi Slaviĭ de astă-zĭ", fiind resturĭ din adoratoriĭ de odinioară aĭ Cabirismuluĭ şi Mithraismuluĭ, şi trebuiaŭ să încline spre viaţa contemplativă, monahală, —rămîne de sigur o idee fericită, dar, din punct de vedere istoric, cam greŭ s-ar putea demonstra cu fapte precise. O singură întrebarea aş avea de pus în această privinţă: e oare sigur P. S. Sa, că poporaţiunile adoratoare din Dacia ale Cabirismuluĭ, poporaţiunile pre-romane, eraŭ înclinate spre viaţa monahală, contemplativă? Mi să pare că în acest punct lucrul ar trebui să rămînă în umbră, odată ce fapte prescize lipsesc; ceia ce să şi vede la autor, din sfiala cu care înaintează opinia aceasta.

Înţelesul fundamental „ce are soarele, cînd îl vedem aşe-

„zat în fața luneĭ, după cum îl întîlnim pe toate figurile eral-
„diceĭ romane îl explică autorul lucrăreĭ prin arătarea propunereĭ
„că luna după cultul cabiric ca și după cel mitriac, înfățișază
catabasia, saŭ pogorîrea sufletelor omeneștĭ pe pămînt, pe cînd
„soarele însamnă *anabasia*, saŭ suirea sufletelor la cer, locuința
„cerească a omuluĭ, unde el trebuește să rămînă pentru vecie".
p. 41. Adevărul este, că această alăturare între figurile soare-
luĭ și a luneĭ pe tablele raportate la cultul mithraic și cabiric, și
simbolurile luneĭ și a soareluĭ, după cum spune P. S. Sa, în eral-
dica romînă, nu pot fi ceva fortuit; trebuește probabil admis
această transmitere hereditară de forme, de la o pătură culturală,
cea daco-romană, la cea următoare romînă. Numaĭ dacă tran-
ziția aceasta de forme între cele două păturĭ ar fi și maĭ vi-
zibil aratată!

Eŭ totușĭ aș avea o observație de făcut în această pri-
vință: în loc de a admite că, simboalele foastelor credințĭ reli-
gioase păgîneștĭ, prin faptul pejoratizăreĭ inerente tuturor fe-
nomenelor culturale vechĭ, aŭ fost reduse la simple semne e-
raldice, n-ar fi maĭ aproape de adevăr părerea că simboalele
soareluĭ, luneĭ, cerbuluĭ, etc, aŭ fost luate direct din natură saŭ prin
alte împrejurărĭ introduse, decît să le socotim drept resturĭ re-
ligioase, precum excrescențe astăzĭ arată existența unuĭ organ
dispărut? N-ar fi oare maĭ exact, în loc de a zice „că acest
„cult mitraic, acum amestecat cu cabirismul, a trecut peste
„viacurĭ și cu simbolurile luĭ a intrat in eraldica romînească.
„păstrîndu-se pînă în practicele viețeĭ" (p. 35), să susținem maĭ
simplu că simbolurile aŭ fost împrumutate în timpurĭ maĭ mo-
derne de aiurea, saŭ din realitatea lucrurilor? Maĭ cu samă că
autorul spune singur la p. 50 „că soarele și luna cu steua aŭ
„fost foarte des întrebuințate în apusul Europeĭ pe pecețĭ și
„bule între aniĭ 921—1790". Prin urmare, dacă aș avea o do-
rință de împlinit din partea lucrăreĭ P. S. Sale, ar fi tocmaĭ
să mi-să arate în chip lămurit trecerea aceasta și pejoratizarea
simbolurilor religioase, precum eraŭ soarele și luna bunăoară
în cultul mitriac, și cabiric la popoarele dunărene, pentru-ca să
ajungă niște simple semne eraldice, unde pecetea religioasă a
simboluluĭ a dispărut cu totul. Căcĭ o repet, nu mi să par
tocmaĭ prea convingătoare alăturările făcute de P. S. Sa între

condițiile de admisibilitate a mistuluĭ d. ex. în gradul heliac, în cultul mitriac, și cele cerute unuĭ domn romîn. Să poate foarte bine ca aceste condințiĭ „frumusețea, puterea fizică și cea morală cu sfințenia“ și altele multe enumerate de autor, să fie asemenĭ celor cerute pentru a fi un domn romîn bun; dar este posibil ca ele să nu fie atît izvorite din condițiile religioase ale Dacilor, cît maĭ mult din natura lucruluĭ: un domn trebuind să întrunească în sine toate condițiile de perfecție ca și mistul din ordinul heliac. Așa în cît mi-ar veni maĭ ușor să puĭ în dubiŭ decît să admit fără discuție concluzia P. S. Sale că: „Romîniĭ, fără vre un amestec cu vre unul din popoarele Occidentuluĭ, aŭ păstrat tradițional aceste elemente ale Cabirismuluĭ și ale Mitraismuluĭ lor religios, împrospătîndu-le pe flamurile crailor epocilor barbarice, și apoĭ perpetuindu-le prin „graiul lor și într-o stemă rutinară,—și fără regule eraldice,—a „banatuluĭ Olteniei“.

Dacă demonstrarea ar fi fost făcută și cu maĭ multe argumente, atuncĭ chestiunea spinoasă, dacă poporul vechiŭ dac a fost sfărîmat cu totul de războaele luĭ Traian, saŭ a urmat maĭ departe existența sa, negreșit supus noueĭ stărĭ de lucrurĭ, ar fi adus un noŭ sprijin în favoarea ideeĭ d-luĭ Xenopol, de continuitate a neamuluĭ romînesc. Căcĭ dacă admitem acest raport strîns, pe care P. S. Sa îl prezintă între figurile eraldiceĭ noastre romîne și simbolurile religioase ale vechilor culte din Dacia, atuncĭ presupunerea uneĭ disparițiunĭ complete a poporuluĭ dac, precum și trecerea elementelor romîne în peninsula Balcanică, după retragerea legiunilor romane, și revenirea lor maĭ tîrziŭ în părțile noaste, rămîne o simplă iluziune, precum și cată să fie, fără nicĭ un fond istoric, fără o realitate bine definită. Dacă lucrarea autoruluĭ ar fi vrut să demonstre, chiar și numaĭ acest punct, în afară de amănuntele celelalte ale studiuluĭ, care îșĭ aŭ negreșit importanța lor, menirea și valoarea scriereĭ ar fi fost împlinită și importanța lucrăreĭ însemnată, precum am arătat.

Rezumând impresia noastră asupra studiuluĭ întreprins de P. S. Sa Episcopul Ghenadie, dacă depărtăm unele erorĭ de ortografie ale numelor geografice și maĭ ales ale numelor comune,— „carea“ pus pretutindenĭ în loc de care, „vekĭ“ în loc de vechĭ și în general k pentru ch,—erorĭ de sigur voluntare, fiind-că

să repetă continuŭ; dacă înlăturăm unele apropierĭ întru cît-va hazardate și nu în de ajuns probate; dacă luăm în samă însășĭ greutățile de nebiruit ale cercetărilor arheologice de asemenea natură, frumusețea și noutatea ideiĭ—a demonstra trecerea gradată a simboalelor religioase din cultul mitriac și cabiric la niște pure semne eraldice,—de sigur ar fi fost de ajuns să atragă atenția noastră asupră lucrăreĭ de față. Fără a susține cu P. S. Sa „că viața trecutuluĭ romînesc trebuește toată căutată în religiunile Romînilor“, vom crede totușĭ că „arheologia „romînească, care nu va cunoaște saŭ va desprețui religiunile acestuĭ popor, va rămînea totdeauna fără material științific și va „fi întemeiată, după cuvîntul Evangheliei pre nisip, saŭ după „cel al Romînilor în vînt“. p. 135. Și fiind-că sîntem în momentul de a părăsi aceasta lucrare, pe care am cercetat-o și controlat-o în măsura puterilor noastre, înarmat cu „tot duhul blîndețeĭ și al buneĭ-voirĭ“ precum o spune înaltul Prelat, nu ne rămîne decît să salutăm cu bucurie această operă, pentru-că dînsa înfățișază o manifestare frumoasă, pe terenul științeĭ, ale uneĭ păturĭ din societatea noastră care, în goana neîncetată a neamuluĭ romînesc spre lumină și cultură, remăsese ceva în urmă.

Th. Antonescu.

O pagină din viaţa Mareluĭ Stefan de Ioan C. Georgian, *profesor la liceul Sf. Sava Bucureştĭ 1894.*

Broşura conţine o reproducere a uneĭ seriĭ de articole apărute în *Lupta*, în care articole d-l Georgian pretinde că dă la lumină o mare descoperire istorică, anume că *Ştefan cel Mare ar fi domnit în Muntenia 16 anĭ; de la 1477, cînd el ucide pe Ţepeluş în bătălia de la Rîmnicul-Sarat şi pînă la 1493, data întronăreĭ luĭ Radu cel Mare.*

Să să noteze bine că d-l Georgian îşĭ propune să dovedească că domnul Moldoveĭ *a domnit în Muntenia ca domn al aceleĭ ţărĭ, ceia ce implică faptul că în acest răstimp de 16 anĭ nu a domnit vre-un domnitor muntean în Muntenia*; căcĭ de altfeliŭ, nu cred că descoperirea d-sale, despre care cum spune d-sa, „orĭ ce Romîn ar trebui să să întrebe cu uimire, de unde a scos-o autorul", să să refere la faptul *cucerireĭ* Munteniеĭ de către Stefan cel Mare, care cucerire este cunoscută pînă şi de eleviĭ claseĭ a 4-a primară.

Aşa Stefan cucereşte Muntenia în 1471, cînd scoate din scaun pe Radu cel Frumos şi îl înlocueşte cu Laiot Basarab; a doua oară Muntenia este cuprinsă dĕ Stefan, împreună cu Mateiŭ Corvin, după bătălia de la Valea Albă, cînd domnul Moldoveĭ şi cu regele Ungarieĭ restituesc în scaun pe Vlad Ţepeş 1476, care este însă ucis în acelaş an de Laiot Basarab ce reocupă tronul. În sfîrşit Muntenia este cucerită a treia oară de Stefan, în 1481 cum vom vedea, şi nu în 1477, cînd bate şi ucide pe Laiot Basarab, pronumit şi Ţepeluş, în bătălia de la Rîmnicul-Sarat.

Prin urmare încît să atinge de cucerirea *momentană* a Munteniеĭ din partea luĭ Stefan, nu poate fi vorba de

nicĭ o descoperire, întru cît domnul Moldoveĭ a ocupat cu armele Muntenia, nu odată, ci de treĭ orĭ, ba chiar de patru, dacă ne amintim că tot din atacul său, îndreptat contra luĭ Vlad Țepeș în 1462, să explică detronarea acestuia și înlocuirea luĭ cu Radu cel Frumos, pus de Turciĭ ceĭ ajutațĭ indirect de domnul Moldoveĭ.

Dacă este că d-l Giorgian să fi descoperit un *fapt imens*, necunoscut istoricilor din secolul nostru, și „despre care orĭce Romîn să va întreba cu uimire de unde l-a scos autorul" trebuie ca d-sa să dovedească o domnie reală a luĭ Stefan cel Mare în Muntenia, în care domnie Stefan ar fi fost el *stăpînul direct* al aceleĭ țărĭ, ar fi *ocîrmuit-o prin slujbașiĭ săĭ*, ar fi făcut în ia *acte de dispoziție*, prin dăruirĭ de moșiĭ la boerĭ saŭ mănăstirĭ; s-ar fi intitulat, în documente eliberate de el în Muntenia, saŭ chiar în acele din Moldova, din acel răstimp de 16 anĭ, ca *domnul Moldoveĭ și al Munteniei*, după cum face bunăoară Mihaiŭ Viteazul în domnia luĭ, nu de 16 anĭ, ci numaĭ de *2 lunĭ*, în Moldova, cînd după cucerirea și a aceste̡ĭ țărĭ, în 1600, el dă două documente din Iași, la două mănăstirĭ din Moldova, și să intitulează în ele ca domnul Munteniei, Ardealuluĭ și Moldoveĭ.

Mărturisesc, că cetind întroducerea cea atît de dojenitoare a d-luĭ Georgian asupra chipuluĭ cum s-a scris istoria Romînilor în viacul nostru, mă așteptam la niște desmormîntărĭ de documente din care să reiasă fapte ca acele arătate. Nu prea pricepeam, ce e drept, pentru ce atîta indignare, din partea meritosuluĭ descoperitor al *faptuluĭ imens*, contra acelor istoricĭ ce nu avuse fericirea a descoperi eĭ documentele pe care pusese mîna d-l Georgian.

Care nu-mĭ fu însă mirarea, cînd văzuĭ că d-l Georgian vroia să stabilească acest fapt noŭ, al domnieĭ de 16 anĭ a luĭ Stefan cel Mare în Muntenia, pe *materialul cunoscut de pînă acuma și pe care material istoriciĭ bicisnicĭ din secolul nostru nu și-aŭ dat osteneala a-l ceti și a-l înțelege !*

Lucrul era grav ! după cetirea *Noueĭ paginĭ* a d-luĭ Georgian am văzut însă că să îndeplinea încă odată versul din fabulă :

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

D-l Georgian vra să dovedească două împrejurări nouă în istoria Romînilor și anume:

1) Că la **1477** Stefan cel Mare ucide pe Țepeluș Vodă în bătălia de la Rîmnicul-Sărat.

2) Că la acea data *1477* și pînă la **1493** nu a fost domnie separată în Muntenia, și că Stefan cel Mare aŭ domnit și în acea țară.

Ambele aceste susțineri le vom numi, pentru a fi politicoși, niște naivități istorice, după cum vom dovedi-o cu prisosință.

Inainte însă de a o face, trebuie să cercetăm, pe ce izvoare să întemeiază d-l Georgian pentru a scoate marea sa descoperire. Aceste nu sînt decît două cronici ale Munteniei, cronica anonimă a țării Romînești și acea a „ilustrului“ (!?) Constantin Căpitanul. Toate manuscriptele de cronici, cercetate de d-l Georgian la mănăstirea Neamțului saŭ la biblioteca academică, și care manuscripte sînt luate de spiritul critic al d-lui Georgian drept izvoare nouă, nu sînt decît copii cu variante ale acestor două cronici. Textul lui Dlugosz invocat de d-sa, și care are o valoare mai mare, ca fiind acel al unui contimpuran, spune cu totul altă ceva decît ceia ce crede a găsi în el d-l Georgian, adecă o întărire a versiunei cronicarilor munteni. Imprejurarea apoi că Stricovsky a văzut în Muntenia in 1575 portretul lui Stefan cel Mare în etacul principelui, și zidirea unei biserici, în Rîmnicul-Sărat, de Stefan cel Mare, acolo unde ucisese pe Țepeluș, numai dovezi ale domniei eroului moldovan în Muntenia nu pot constitui.

Dar ce valoare pot avea textele chiar cele mai lămurite ale cronicarilor, chiar dacă ar fi contimpurani și nu ca cronicarii munteni, posteriori cu două secole, cînd *documentele* spun cu totul altă ceva? Cronicarii în timpurile noastre de istorie critică, pot sluji de temelie serioază pentru amărunțimi, numai cînd faptele principale enunțate de ei sînt constatate și sprijinite prin dncumente, saŭ cînd să întîlnesc asupra aceluiași punct cronicari deosebiți; în orice caz însă niciodată spusele unui cronicar saŭ chiar acele concordante ale mai multora nu pot să fie preferate arătărilor documentale. A să susține a însă părerile unor cronicari în *contra documentelor*, aceasta a putut trece numai doar

prin capul d-luĭ Georgian. E drept că d-l Georgian nu *cunoaşte existenţa documentelor*; dar cînd cineva nu este înarmat, nu esă la bătălie, şi d-l Georgian ar trebui să invoace ca scuză a nemaĭpomeniteĭ sale argumentărĭ istorice, ignoranţa d-sale. Nu ştim dacă i convine să-o facă.

Vom dovedi decĭ istoriceşte, adecă pe baze documentale, contrarul celor susţinute de d-l Georgian, şi anume:

I) Că Ţepeluş a fost într-adevăr bătut şi ucis de Stefan cel Mare la Rîmnicul-Sărat, însă nu *în 1477 ci în* **1481**, în cît Stefan cel Mare nu ar fi putut domni în Muntenia, chiar în ipoteza d-luĭ Georgian, decît 12, nu 16 anĭ.

II) Că el nu a domnit nicĭ o zi în acea ţară, în sensul administrativ al cuvîntuluĭ, de oare-ce a pus domn, vasal luĭ în Muntenia, pe Vlad Călugărul, care la 1484 părăseşte chiar şi supunerea ce trebuia să o păstreze faţă cu Stefan, şi trece în partea Turcilor, cărora le şi ajută la cucerirea Chilieĭ şi a Cetăţeĭ-albe.

Ad. I. Pentru a dovedi pe deplin grosolana neştiinţă a d-luĭ Georgian, pînă şi în chestiunile cele maĭ elementare ale istorieĭ Romînilor, vom lua lucrurile ceva maĭ de sus, cu atît maĭ mult că aceasta e neapărat spre a înţelege confuzia pe care o face Dlugosz in pasajul invocat de d-l Georgian. Iată fazele succesive ale schimbărilor întîmplate în Muntenia cu dovezile pe care să întemeiază stabilirea lor:

In 1472 Stefan cel Mare bate pe Radu cel Frumos, îl alungă din scaun, prinde pe soţia şi pe fiica luĭ, şi pune în locul luĭ în Muntenia, ca domn pe Laiot Basarab.

Dovezile: a) Cronica putneană, (Ion Bogdan, *Vechile cronicĭ moldoveneştĭ pînă la Ureche*, p. 135—136): „În 1472 Noemv. s-aŭ pornit Ştefan Voivod împotriva Muntenilor împreună cu Laiot Basarab, împotriva luĭ Radu Voevod şi s-aŭ bătut 3 zile la Cursul-Apeĭ şi aŭ fugit Radu. Lăsat-aŭ Ştefan Voeovod în domnie pe Basarab".

b) Cronica moldo-polonă, (Bogdan *ibid* p. 226) aproape acelaş text.

c) Constantin Căpitanul, *ilustrul* cronicar după d-l Georgian (*Magazinul istoric*, I, p. 106): „In vremile aceste, (1472) Ştefan Vodă de la Moldova văzînd că Radu Vodă a venit cu Turciĭ şi a scos pe Laiot Basarab şi l-a gonit, nu s-aŭ îngăduit şi a cerut ajutor de la Leşĭ şi a scos pe Radu Vodă şi a aşazat pe Laiot în scaun".

d) Doc. din 1471, (*Monumenta medii aevi historiae Poloniae*, XI, p. 463) din care să vede că Stefan cere ajutorul Poloniei contra luĭ Radu Voevod.

c) Doc. din 1472 *Glasnic*, organul societăţeĭ literare ştiintifice sîrbeştĭ, Belgrad XI, p. 153), în care să vede că Radu a murit în acest an, rămînînd decĭ Laiot Basarab domn neturburat în Muntenia.

Laiot Basarab, care trece la Turcĭ şi le ajută contra luĭ Stefan în bătălia de la Războienĭ (Inscripţia pusă de Stefan pe biserica de la Războienĭ), *este scos din domnie de Stefan, impreună cu Mateiŭ Corvin, care ambiĭ pun înapoĭ în scaunul Munteniei pe Vlad Ţepeş, cel scos de Stefan în 1462, şi care Vlad Ţepeş stătea adăpostit la curtea regeluĭ Mateiŭ. Vlad Ţepeş însă nu domneşte decît cîteva lunĭ şi este ucis de Laiot Basarab ce să întoarce în domnie cu ajutor turcesc.*

f) Scrisoarea din 11 Noemv. 1476 a luĭ St. Batori Voevodul Ardealuluĭ către Sibienĭ, în care Batori le spune că „s-aŭ apropiat de Tîrgoviştea din care ar fi fugit perfidul Basarab“ (Teleki, *Hungadiak kora Magyarszagon,* Pesteni, X, 575);

g) Scrisoarea luĭ Mateiŭ Corvin din acelaş an 1476, în care spune că: după fuga ruşinoasă a impăratuluĭ turcesc din Moldova, una din armatele mele *înainte de a ajunge Voevodul Moldoveĭ*, năvăli asupra luĭ Basarab voevodul Munteniei şi l-aŭ alungat în Turcia. Armata mea însă a pus stăpînire pe acea ţară şi Vlad Dracul (Ţepeş) capitanul meŭ, bărbat întru toate duşman Turcilor, din vroinţa şi dispoziţia mea a fost primit voevod de către locuitoriĭ acesteĭ ţărĭ (Esarcu, *documente extrase din arhivele Veneţieĭ,* XIV, 1476).

h) Document din 4 Decemvrie 1476: „căcĭ Basarab voevodul Munteniei care să pregătise cu mare ajutor al împăratuluĭ turcesc în protiva noastră, *înainte ca Moldovanul să să uniască cu armata maghiară*, a fost bătut“. (*Monumenta Hungariae historica, acta extera*, V, p. 335).

i) Relaţia ambasadeĭ moşuluĭ luĭ Stefan cel Mare, Ţamblac, la Veneţia, arată că reîntronarea luĭ Vlad. Ţepeş să făcuse, nu după cum arată făloasele documente maghiare, numaĭ de Mateiŭ Corvin, şi înainte de a veni domnul Moldoveĭ, ci cu concursul acestuia. Stefan spune prin Ţamblac senatuluĭ veneţian că: „am mers eŭ dintr-o parte şi căpitanul regeluĭ Mateiŭ din cealaltă, şi unindu-ne am pus în domnie pe zisul Vlad Dracul (Ţepeş) şi i-am lăsat 200 de oamenĭ de pază, şi după aceia am plecat; dar îndată să înturnă acel necredincios Basarab şi ucise pe Dracul împreună cu toţĭ aĭ săĭ, afară de 10. (Esarcu *Documente citate*, X, 1478 Maĭ 8).

j) Leonardo Botta către ducele de Milano, 1476: „aŭ tăiat în bucăţĭ pe Dracul căpitanul zisuluĭ rege Mateiŭ“ (*Mon Hung. hist.,* acta extera. VI, p. 340).

Laiot Basarab este acelaşi cu Ţepeluş Vodă.

l) Regina Bona cătră cumnatul eĭ, 9 Iulie 1480: „Basarab cel Tînăr pronumit şi Ţepeluş Voevod, cel supus Turcilor (*Mon. Hung hist.*, *ibidem*).

m) Aceiaş cătră Heleonora, 9 Iulie 1480: „Basarab cel mic pronumit Ţepeluş" (*ibidem*).

Laiot Basarab saŭ Ţepeluş a domnit pînă la 1481.

n) Document de la Stefan cel Mare 1480 Octomb. 5 în care pomeneşte de venirea luĭ Ali-Beg şi cu fratele săŭ Skender Beg şi cu Ţepeluş, robind ţara noastră, Moldova, pînă la Lunca Mare" (*Arhiva istorică* a d-luĭ B. P. Haşdeu, I. 1. p. 106).

o) Document muntenesc din 1481 emanînd de la „io Vlad Basărab sin Dobrocago Basarab" adecă de la Vlad (Laiot) Basarab fiul luĭ Basarab celuĭ Bun (Sbornicul din Sofia, IX, p. 334).

p) Document din 1481: „cu toate că Ţepeluş voevodul părţilor Transalpine aŭ sculat pe neamurile şi popoarele ţăriĭ luĭ cu gîndul de a merge la cetatea Kilia spre a o bate, acum însă numitul Ţepeluş cu toate puterile sale stă tăbărît sub munţĭ, aşteptînd sosirea Turcilor" (Teleki, *Hunyadiak kora Magharszagon*, XII. p. 133).

Toate faptele cuprinse în aceste documente capătă o strălucită confirmare prin inscripţia pusă de însuşĭ Stefan cel Mare pe biserica de la Bădăuţĭ (Bucovina) care sună astfel în traducere romînă:

BĂDĂUŢĬ.

La anul 6989 (**1481**) luna Iuli 8, în ziua sf. mucenic Procopie, Io. Stefan Voevodul, cu a luĭ D-zeŭ milă stăpînul ţăreĭ Moldoveĭ, fiu luĭ Bogdan Voevod şi cu prea iubitul fiul săŭ Alexandru, *făcut-am războiŭ la Rîmnic cu neastîmparatul Basarab Veovod domnul ţăreĭ Româneştĭ, numit şi Ţepeluş, şi ajutat-a D-zeŭ luĭ Stefan Voevod şi a biruit pe Basarab Voevod şi fost-a risipă mare de tot pe Basarab.* Drept acea Stefan Voevod bine voit-a din a sa bună voinţă şi bun cuget şi a zidit templul acesta cu numele sfîntuluĭ mareluĭ mucenic Procopie, la anul 6998 (1487) şi l-a săvîrşit în acelaş an, luna Noemvrie 13. [1])

---

1) Acest document însemnat care hotăreşte în chip neîndoelnic chestiunea detronăriĭ luĭ Ţepeluş la 1481 şi identitatea luĭ cu Laiot Basarab, mi-a fost comunicat de d-l. N. Beldiceanu, neobositul explorator al arheologieĭ romîne, care posedă cea maĭ bogată culegere de inscripţiĭ din toată ţara. D-sa a promis pentru un număr viitor al Arhiveĭ un studiŭ asupra bisericeĭ din Bădăuţĭ cu facsimilul inscripţieĭ.

Observăm că inscripţia stabileşte identitatea între Ţepeluş şi (Laiot) Basarab, identitate pe care noĭ o admisesem în Istoria Romînilor (II p. 423) după documentele citate maĭ sus sub literile *l*, *m*. Inscripţia nu pomeneşte însă de moartea luĭ Ţepeluş, care este arătată de Ureche, şi este admisibilă, întrucît de la 1481 înainte, Ţepeluş nu să maĭ întîlneşte pomenit nicăirĭ.

Reiesă decĭ din acest şir întreg de documente autentice şi contimpurane de a căror existenţă d-l Georgian habar n-are, că *Laiot Basarab saŭ Ţepeluş fusese detronat de Stefan şi Mateiŭ Corvin la 1477 şi înlocuit cu Vlad Ţepeş, care însă fiind ucis indată după aceia de Laiot, acesta reocupă tronul Munteniei pe care-l păstrează pînă la 1481, cînd este bătut şi ucis de Stefan cel Mare în bătălia de la Rîmnicul-Sarat.*

Acuma după ce posedăm o bază documentală îndestulătoare, să analizăm spusele luĭ Dlugosz care, ca cronicar contimporan, de şi străin şi depărtat, trebuie să fie luat în bagare de samă. Dlugosz spune (vol. II. p. 562, nu 560, cum citează d-l Georgian): „că în anul 1477, barbatul mărinimos Stefan voevodul Valahieĭ (termin ce însamnă Moldova în scriitoriĭ polonĭ) năvăli cu armata în Basarabia (Muntenia), prinse pe guvernatorul eĭ Radu fiul luĭ Vlad Dracul (Vlad Dracul fiul luĭ Mircea şi tatul luĭ Vlad Ţepeş, care Ţepeş este numit de documentele timpuluĭ tot Vlad Dracul), aşezat de Turcĭ, pe care i-l detere dincoace cetăţeniĭ din Braşov, şi toată Basarabia fiind în puterea sa şi punînd în locul săŭ un principe cu numele *Cipulisa* (Ţepeluş), o face supusă sieşĭ".

Este evident că în această naraţiune, Dlugosz confundă două schimbărĭ petrecute în Muntenia, în una singură. Nu la 1477 a fost scos Radu cel Frumos din Muntenia de către Stefan. Aceasta să întîmplase în 1472, cînd fusese înlocuit Radu cel Frumos cu Laiot Basarab saŭ Ţepeluş; iar în 1477, precum s-a văzut din documentele citate, fusese scos tocmaĭ Laiot Basarab saŭ Ţepeluş şi înlocuit cu Ţepeş. Dlugosz vorbeşte învederat de schimbarea d-intâiŭ, acea petrecută la 1472 când Radu cel Frumos este înlocuit cu Laiot Basarab, Ţepeluş, însă o pune la o dată greşită, acea de 1477. Iată adevăratul înţeles şi corecţiunea ce trebuie făcută în textul luĭ Dlugosz, dacă este să consune cu adevărul apodictic constatat prin documente.

D-l Georgian — care nicî prin cap nu-l tae de faptele conţinute prin documente, să găseşte nedumerit, şi ca singur păcătos material critic, pentru interpretarea mareluĭ istoric polon, întrebuinţază textul cronicaruluĭ muntean,— caută să scape, cum să zice prin tangentă, din încurcătura în care-l pune fenomenala d-sale neştiinţă a faptelor istorice. Este înteresant pentru a cunoaşte, cu ce specie de istoric avem a face, să reproducem observările D-sale:

„Este însă nepotrivire între aceste isvoare, Dlugosz şi cronica anonimă, asupra numeluĭ domnitoruluĭ învins saŭ ucis de Stefan. Letopiseţele româneştĭ numesc pe acel Domn *Ţepeluş*; pe cînd Dlugosz îl numeşte *Radul fiul luĭ Vlad Dracul*: iar *Ţepeluş* ar fi fost, după istoricul polon, prefectul pus de Stefan, ca loc-ţiitorul săŭ în ţara supusâ: dacă numele *Czipulisza* s-ar putea interpreta prin acel românesc de *Ţepeluş*.

Aceste nepotrivirĭ nu infirmă faptul de căpitenie: *cucerirea Ţăreĭ Româneştĭ* de către Stefan, pe care ambele izvoare o recunosc. Aceasta este esenţial. Restul, de şi poate avea importanţă, pentru noĭ aicĭ este secundar.

Intrebe-se alţiĭ, şi cerceteze cine a fost Ţepeluş, cine a fost Radul? Domnitorul învins la Rîmnic a fost omorît, cum zic Letopiseţele, saŭ numaĭ prins cum zice Dlugosz? Care dintre aceste două izvoare merită maĭ mult crezămînt: contimporanul Dlugosz saŭ Letopiseţele locale? Aceste întrebărĭ merită a fi dezlegate, însă nu aicĭ. Repet, *lucrul esenţial* nu este pus în dezbatere. Şi apoĭ, este mirare, că *amănuntele* unuĭ fapt, uitat cu totul de patru-sute de anĭ, să fie încurcate şi obscure? Să fim prea mulţumiţĭ, că faptul însuşĭ este readus în memorie, şi bine dovedit. De rest, maĭ ocupe-se şi alţiĭ.“

Va să zică unde istoria a curs lină, oricît de neadevarată ar fi fost, pe baza unor texte de nicĭ o valoare, acolo d-l Georgian dădu elocvenţeĭ sale pene deplin avînt. Unde e hopul maĭ greŭ, să să ocupe alţiĭ! Indămănatec chip de a scrie istoria! Apoĭ faptul de căpitenie pe care trebuia să-l demonstre d-l Georgian nu este de loc *cucerirea Munteniei*; acest fapt este cunoscut şi răscunoscut. D-sa să însărcinase să dovedească cà Ţepeluş a fost ucis în bătălia la Rîmnic în 1477, pentru ca să lese luĭ Stefan cel Mare ceĭ 16 anĭ de domnie în Muntenia, şi Dlugosz,

izvorul cel atît de slăvit al d-luĭ Georgian, spune că în acel an Țepeluș *a fost pus în scaun*, ceia ce mi să pare că nu este identic cu a fi ucis. Și cînd d-l Georgian întîlnește o așa de flagrantă contrazicere în singurele două izvoare pe care să întemeiază — în necunoștință completă a tuturor celorlalte — d-sa lasă ca această contrazicere s-o descurce alții!!

Vedem deci cum chiar un istoric ca Dlugosz s-a putut înșăla asupra evenementelor timpuluĭ săŭ propriŭ, de îndată ce el le-a reprodus numaĭ după spusele altora. Da ce să zicem, cînd e vorba de cronicarii munteni, oamenĭ lipsiți de orĭ ce cunoștințĭ istorice, și care scriŭ despre evenementele trecute, după nesigure tradiții. Iată ce va să zică a să scris istoria numaĭ după cronicarĭ, metoadă ce să întrebuința pe timpul Grecilor, al Romanilor și în viacul de mijloc, dar care astăzĭ nu maĭ este practicată de nicĭ un scriitor ce are măcar o zare de cunoștințĭ istorice.

Din toate cele spuse reiesă însă, că Ureche cronicarul moldovenesc, cel tratat de d-l Georgian *ca un izvor de a doua mînă și care nu ar merita crezarea cronicarilor muntenĭ*, are deplină dreptate cînd spune, că în anul 1481 fost-aŭ războiŭ în țara Muntenească de s-aŭ bătut Stefan Vodă cu Țepeluș Vodă la Rîmnic, și cu mila luĭ Dumnezeŭ aŭ biruit Stefan Vodă, și mulți Muntenĭ aŭ perit și pre Țepeluș încă l-aŭ prins viŭ și i-aŭ tăiat capul. Și aŭ pus Stefan Vodă domn țării Munteneștĭ pe Vlad Vodă Călugărul, carele maĭ apoĭ aŭ făcut vicleșug asupra luĭ Stefan Vodă pentru că dădu ajutor Turcilor cînd aŭ mers de aŭ luat cetățile și aŭ pradat țara".

Intr-adevăr, Ureche scrie maĭ bine de 150 de anĭ după petrecerea acestor fapte; dar el culegea științele luĭ din letopesețe vechĭ, între care citează letopesețul cel vechiŭ moldovenesc și pe cel vechiŭ slavonesc, cronicĭ scrise la mănăstirea Putna (cronica putneană) și aiurea și *contimporane cu evenementele*. De aceia spusele luĭ Ureche concoardă aproape și în cuvinte cu arătările cronicei putnene care spune, că „în anul 6989=1481 Iulie 8, aŭ fost războiŭ cu Țepeluș la Rîmnic și cu voia luĭ D-zeŭ aŭ biruit Stefan Voevod, i-aŭ tăiat și i-aŭ măcelărit și aŭ făcut multă moarte printr-înșii, iar pe Țepeluș l-aŭ alungat din țară. Lăsîndu-le domn pe Vlad Călu-

gărul să întoarse Stefan Vodă în ţara sa". (Ioan Bogdan, *vechile cronici moldovenești pînă la Ureche*, p. 196). De asemenea cronica moldo-polonă scrie sub anul 1481 „că, în Iulie 8 aŭ fost războiŭ cu Ţepeluș pe apa Rîmnicului în ţara Muntenească și l-aŭ bătut Stefan Voevod". (Idem. p. 226).

Ca să-și poată face cetitorii o idee despre modul copilăresc cum înţelege d-l Georgian să facă critica textelor istorice, dăm loc aceleĭ ce o face tocmaĭ asupra textuluĭ croniceĭ putnene, reprodus maĭ sus.

„Incă de la începutul acestuĭ studiŭ am prevestit pe cetitorĭ, că izvoarele moldoveneștĭ aŭ o valoare secundară, și am explicat acest lucru din faptul, că Moldoveniĭ aŭ scris foarte tîrziŭ Istoria ţăriĭ lor. Vornicul Ureche a scris cronica sa la un secol după Stefan: și după cum am constatat de la început, el însușĭ recunoaște neîndestularea izvoarelor moldoveneștĭ, de care s-a servit, pentru a compune cronica sa.

Ureche știa însușĭ, că sînt multe nepotrivirĭ, și în letopiseţul cel vechiŭ moldovenesc și în propria sa operă. Dar maĭ ales, declaraţia luĭ Ureche, că *multe aŭ luat din scrisorile străine*, ne arată lămurit, că în mare parte cronica luĭ este un izvor de ordine secundară. Decĭ, nu trebue să ne mirăm, de nepotrivirile ce ar apărea atît în cronica luĭ Ureche, cît și în alte cronicĭ moldoveneștĭ maĭ vechĭ.

Lucrurile spuse pînă aci explică, pentru ce izvoarele moldoveneștĭ sînt relativ neînsemnate pentru chestiunea noastră.

Cronica putneană zice, că bătălia de la Rîmnic cu Ţepeluș a avut loc la anul *1481*, Iulie în 8, pe cînd, atît Letopiseţele munteneștĭ cît și Dlugosz o pun în 1477 și specifică epoca anuluĭ : ziua Sf. Martin, adecă către 11 Noemvrie. Cum să rezolvește această nepotrivire? In *principiŭ*, adevărul pare a fi de partea letopiseţelor munteneștĭ—izvoare locale, și a luĭ Dlugosz—contimporan. *De fapt*: cronica putneană nu să prezintă ca un izvor de o seriozitate absolută, prin lucrurile pe care ia le spune. Să să observe, ce zice cronica despre expediţia luĭ Baiazid: Sultanul a venit asupra Moldoveĭ în **Martie** 6992; apoĭ în *curs de* **două lunĭ următoare**, **August și Iulie**, luâ Kilia. Cum?

August și Iulie sînt cele două lunĭ următoare luĭ Martie? Dacă tot atît de exactă este cronica și în privința anilor apoĭ e destul de bine; dar nu să poate pretinde, că ia are o maĭ mare autoritate de cît letopisețele munteneștĭ și de cît Dlugosz. Aceste sînt cuvintele pentru care eŭ admit ca sigur anul 1477, pentru bătălia de la Rîmnic. Orĭ-cum ar fi, cronica putneană confirmă cel puțin faptul bătălieĭ de la Rîmnic cu Țepeluș și victoria luĭ Stefan".

Ca și cînd cronicele muntene pe care le urmează d-l Georgian, fiind că așa îĭ place, ar fi maĭ vechĭ decît izvoarele moldoveneștĭ. In orĭ ce caz există contrazicere între izvoarele muntene, moldovene și Dlugosz. La ce trebuie să recurgă istoricul spre a limpezi adevărul? De sigur că la documente, cînd le are la dispoziție, și încă așa de numeroase și de concludente precum sînt în cazul de față; d-l Georgian însă nicĭ nu știe că există documente în istoria Romînilor, deoarece în intregul d-sale studiŭ *nu pomenește absolut nicĭ unul.* D-sa ca mijloc de critică recurge la sofisme de avocat de rînd, căutînd să răstoarne mărturisirea cronicei putnene pentru că această cronică ar spune că August și Iulie ar fi lunĭ următoare după Martie. Și cum adecă, sînt ele premergătoare??

Mi să pare că s-a dovedit pe deplin, că Țepeluș Vodă adecă Laiot Basarab a fost bătut și detronat (ucis după cum spune Ureche) de Stefan cel Mare în bătălia de la Rîmnicul-Sarat care a avut loc la *1481* și nu la 1477, după cum o așază d-l Georgian.

Ad. II. Vroim să dovedim acuma, pe baza documentelor, că Stefan cel Mare nu a domnit prin propria luĭ persoană nicĭ o zi în Muntenia, ci s-a mulțămit, după sistemul timpuluĭ, de cîte orĭ a cucerit acea țară, a înlocui pe domniĭ detronațĭ de el, cu alțiĭ, pe care îĭ credea că-ĭ vor fi devotațĭ; dar care, îndată după întronare, să întorceaŭ în contra-ĭ, încît nicĭ supușĭ nu-ĭ maĭ rămîneaŭ. Nu să găsește nicĭ un singur document de la Stefan cel Mare, dat din Muntenia în care să să intituleze de domn aceleĭ țărĭ; de asemenea nicĭ unul din numeroasele documente emanate în Moldova de la marele domn, în răstimpul dintre aniĭ 1841—1493, nu conțin altă titulatură decît acea de *domn al Moldoveĭ*, și în nicĭ unul din ele nu să ada-

uge, *şi al Munteniei*, cum ar fi fost prea firesc să să întîmple, în cazul cînd Stefan cel Mare ar fi fost şi domnul acelei ţări.

Pe lîngă această dovadă negativă, mai avem şi una pozitivă, anume aceia, că în tot decursul, de la 1481 pînă la 1493 găsim *documente muntene emanate de la Vlad fiul lui Vlad cel Mare* (adecă de la Vlad Călugărul fiul lui Vlad Dracul, saŭ al lui Vlad Ţepeş; vom vedea că asupra filiaţiei lui este îndoială). Citām următoarele documente cunoscute nouă :

a) 1483 Iunie 1, prin care Vlad, fiul lui Vlad cel Mare, dărueşte o moşie mănăstirei Tismana (Venelin, *Vlaho-Bolgarskaia gramota*, p. 124).

b) 1483 Iunie 5, prin care Vlad vodă, fiul lui Vlad cel Mare, întareşte o cumpărătură de moşie lui Mihail *Arh. ist.*, I (1, p. 371.)

c) 1486 April 23, prin care Vlad Vodă, fiul lui Vlad vodă, confirmă luî Slav şi altora o parte din satul Brătilov *(Columna lui Traian)* 1476, p. 468).

d) 1490 Ianuarie 7, prin care Vlad Vodă fiul lui Vlad cel Mare, dărueşte satul Ciurii mănăstirii Tismana, (*Arh. ist.*, I, 1, p. 66).

e) 1490 April 12, prin care Vlad, fiul lui Vlad cel Mare, dă nişte sate mănăstirei Govora. *(Sbornicul din Sofia* IX, 1893, p. 341.

f) 1490 Iulie 26. prin care Vlad Vodă, fiul lui Vlad cel Mare, dărueşte mai multe moşii boierului Laţcu (*Arh. ist.*, I, 1, p. 5).

g) 1490 Septemvrie 3, prin care Vlad Vodă, fiul luĭ Vlad cel Mare, dărueşte o moşie lui Stan (Venelin l. c., p. 129).

h) 1492 Decemvrie 30, prin care Vlad Vodă, fiul lui Vlad cel Mare, face o danie mănăstirii Cotmana (Engel, *Geschichte der Walachey*, p. 183).

i) 1493 Septemvrie 11 prin care Vlad Vodă, fiul lui Vlad cel Mare, dă Băleştii de pe Jiŭ jupînului Hrănitul (*Sbornicul din Sofia* IX, p. 343. Documentul este interesant prin aceia că pomenind în textul lui pe Radu Voevod cel Frumos, ca frate al lui Vlad, ar arăta că Vlad Călugărul era fiul lui Vlad Dracul cel I şi frate cu Ţepeş, iar nu fiul acestui din urmă, care este numit în documentele timpului tot Vlad Dracul).

j) În sfîrșit maĭ aducem un document din 1494 Martie 16, după detronarea luĭ Vlad Călugărul, pe cînd el stătea adăpostit în Brașov, din care să vede că Vlad fiul luĭ Vlad cel Mare era mazilit.

l) Că Vlad acesta, fiul luĭ Vlad cel Mare, este Vlad Călugărul al cronicarilor moldovenĭ, să vede din o scrisoare a voevozílor Transilvanieĭ Ladislaus de Lazonţ și Bartolomeŭ Dragfi din 1493, prin care să înștiinţază căpitanul Secuilor că „că necredincioșiĭ Turcĭ, cu o mare putere și o strașnică pregătire, luînd cu sine pe Călugărul Vodă (Kalogyer Vayvoda) și pe toţĭ Munteniĭ, aŭ de gînd fără îndoială a pătrunde în ţara noastră“ (*Transilvania* de Baritiu, VII, 1874, p. 29). Și că acest Vlad Călugărul era fiul luĭ Vlad Dracul (celuĭ I după doc. sub litera *i)* să vede din scrisoarea următoare adresată luĭ după eșirea luĭ din scaun, în 8 Ianuarie 1493, în care regele unguresc îl intitulează: „magnificul Vlad Voivod fiul defunctuluĭ Dracul, credinciosul nostru iubit.[1]) (*Transilvania*, 1876, p. 30). Se dovedește decĭ, atît pozitiv cît și negativ, că în răstimpul de la 1481—1493 a domnit în Muntenia Vlad Călugărul, cel pus în domnie acolo de Stefan cel Mare, iar nu acesta însuș.

Prin urmare ambele afirmaţiunĭ ale d-luĭ Georgian, că Ţepeluș ar fi fost detronat în 1477 și, că de la acea dată pînă la 1493, a domnit Stefan cel Mare în Muntenia, sînt niște părerĭ sprijinite în vînt.

Dar d-sa însușĭ simţind că nu poate pune în îndoială domnia luĭ Călugărnl în Muntenia, cu toate că nu are nicĭ o idee despre documentele care constată această domnie, la sfîrșitul scrieriĭ sale, aruncă în baltă toată uriașa strădănuire pusă pentru a dovedi „faptul imens“ și previne pe cetitorĭ, că „acest Călugăr n-a fost o persoană imaginară, ci numaĭ a fost rîdicat la domnie dintr-o situaţie inferioară, pe care el o ocupase în realitate sub Stefan

---

1) Este încă o greutate: Vlad I Dracul tatăl luĭ Vlad Ţepeş, murise în 1446 (Chalcocondila p. 337) iar Mateiŭ Corvin începu a domni în 1458. Cum decĭ putea să numească el pe Vlad I Dracul „fidelis noster dilectus?“ Se pare că el înţelge sub Dracul pe Ţepeș; dar atuncĭ dacă Vlad Călugărul era fiul luĭ Ţăpeş, cum putea el fi frate cu Radu cel Frumos (doc. sub lit. b) care după toate izvoarele era frate cu tată-săŭ. Atuncĭ ar trebui să fie frate luĭ Ţepeş, și cu toate aceste scrisoarea luĭ Mateiŭ îi zice lămurit *fiŭ*.

Nota nu este scrisă pentru dl. Georgian, şi pentru care documentele sînt *terra incognita*.

Vodă. In adevăr, Ureche zice, în textul adus maĭ sus, că: *Vlad Vodă Călugărul aŭ făcut vicleşug asupra luĭ Stefan Vodă* **a stăpînă-săŭ**; adecă, *Stefan era stăpînul luĭ Vlad*, şi acesta era supusul celuĭ dintăiŭ; ceea ce arată, ca *Vlad* era departe de a fi domnul neatîrnat al Munteniei, devremece el *era supusul luĭ Stefan*". Apoĭ aceasta este evident că dacă Stefan cel Mare pusese în scaun pe Vlad Călugărul, trebuia ca acesta să-ĭ fie supus, vasal, după cum îĭ fusese şi Laiot Basarab, înainte de a trece la Turcĭ; dar altă ceva este că domnul Munteniei *pus de Stefan în scaun* să fi fost supusul acestuia şi *cu totul altă ceva este ca Stefan cel Mare să fi domnit în Muntenia*.

Apoĭ la care din cele două păreri să opreşte d-l Georgian? Fost-a Ştefan cel Mare domn în Muntenia, saŭ a avut în Muntenia un domn supus, vasal luĭ? Dacă această din urmă este părerea d-luĭ Georgian, atuncĭ nu trebue s-o buciume ca o mare descoperire, căcĭ aceasta s-a ştiut de şa primele începuturĭ ale istoriografieĭ romîne pînă astăzĭ, li să învaţă în toate cărţile de scoală, începînd de la clasa a IV-a primară. „De la întronarea luĭ Vlad Ţepeş prin Stefan cel Mare în 1462, istoria Munteniei nu este decît o răsfrîngere a celeĭ a Moldoveĭ, care sub conducerea luĭ Stefan cel Mare determină în totul soarta maĭ mareĭ eĭ surorĭ" (*Ist. Romînilor din Dacia Traiană*, II, p. 420): atîta este adevărul şi nimic maĭ mult. Despre o domnie efectivă a luĭ Stefan cel Mare în Muntenia, poate fi vorba numaĭ în critica minte a d-luĭ Georgian. Dar chiar supunerea luĭ Vlad Călugărul către Stefan, nu ţinu decît 3 anĭ. La 1484 el îl trădâ, după cum făcuse şi Laiot Basarab, şi trecu în partea Turcilor, cărorĭ le ajută la cucerirea Chilieĭ şi a Cetăţeĭ Albe, după cum o arată toate vechile cronicĭ ale Moldoveĭ.

Şi acum după ce s-a dovedit uimitoarea neştiinţă a d-luĭ Georgian, dată la lumină prin nenorocita sa descoperire, ne întrebăm, cum îndrăzneşte un asemenea nepriceput să lovească în faţă un număr destul de însămnat de barbaţĭ ce s-aŭ ocupat în chip serioz cu istoria naţională, precum sînt d-niĭ Hasdeŭ, Ureche, Papadopol-Calimah, Odobescu din ceĭ maĭ bătrînĭ şi din ceĭ maĭ tinerĭ, Tocilescu,

Onciul, Bogdan, fără a mă pomeni și pe mine, cu toate că și eŭ am lucrat ceva în această ramură?

Numaĭ în țara noastră, unde neștiința să poate resfăța în tot largul eĭ, unde cu sumeție și *toupeŭ* poțĭ trece drept ceia ce nu ești, să pot întîmpla asemene lucrurĭ: ca un începător de felul d-luĭ Georgian să treacă drept om învățat. Am întîlnit doar maĭ multe persoane din societatea *cultă*, care mi-aŭ spus: „bine, cum să poate să nu fi văzut nicĭ un istoric și maĭ ales d-ta care te aĭ ocupat maĭ special cu Stefan cel Mare, *documentele* pe care le arată Georgian. V-a pus în cofă răŭ!“ Iată opinia publică științifică în România; iată starea de barbarie intelectuală în care zăcem. De aceia și d-l Georgian are cutezanța a prezinta îndrugarea d-sale istorică la un premiŭ academic! apoĭ cel puțin aice credem că va fi pus la locul cuvenit. Și cu toate aceste, îmĭ aduc aminte că înaintea unor oameni tot învățațĭ, juriul instituit pentru concursul la catedra de istorie universală de la Universitatea din Bucureștĭ, d-l Georgian era cît pe ce să răpună pe Neculaĭ Iorga!!

In o altă țară, o scriere ca *Noua pagină* a d-luĭ Georgian ar duce imediat pe profesor în judecata unuĭ juriŭ, și fără îndoială că și-ar perde catedra. La noĭ n-are de ce să să teamă. Nu există doar măsurĭ contra neștiinței profesorilor; cel mult dacă să ocupă legile și regulamentele cu moralitatea lor. Știința este un lucru secundar. De aceia d-l Georgian poate să maĭ scrie încă *minunățiĭ* ca acele din Noua pagină, și, dacă va învîrti bine condeiul, poate să fie sigur de izbîndă, căcĭ va avea totdeauna majoritatea publiculuĭ pentru el.

Eĭ bine! noĭ ceștialalțĭ, puținteii, ne vom face datoria, de a demasca neștiința și îngîmfarea literară saŭ științifică, orĭ unde îl vom întîlni, convins fiind că la urma urmelor triumful nu poate rămînea decît adevăruluĭ.

A. D. Xenopol.

DOCUMENT

De la Constantin Cantimir 1692.

Jŏ Costandin voevod bojio milostiio gospodar zemli Moldavscoi. Facem știre cu această carte a Domiimiali, cum aŭ venit dumnialuĭ Antiohie ce-aŭ fost cliuciar mare de făcu mare ja'ob la Domniamé, zicînd c-aŭ avut mare pîră și gîlceavă cu Apostul Talpeș și cu Stefan Corné și cu Ulé pentru nește părți de ocină ce o avé dumnialui la sat la Corlătești și la Giurineștĭ pe Horăiata, la ținutul Tutoviĭ, și neputîndu-se tocmi cu răziașiĭ, fost-am trimis Domnăiamea pe Velicĭco[1] vornicul[2] ca să socotiască și să aleagă de osebi lui Antiohie cluciariul, socotind Domniamia pe Velicĭco vornicul boiar de cinste și de credință și nu va fățări și va alege cu dreptate. Că după ceaŭ mărsŭ acolo, n-aŭ căutat să facă dreptate, după cum aŭ fost poronca Domniĭmiale și să giudece după obiceiul țrăĭ (sic), precum s-ar hi venitu părțile luĭ Antiohie, să le hie scos și de o parte într-amîdoaî săliștele, unde aŭ avut zapisŭ și cu Hăleșteu ce ș-au fost făcutu, precum am răspunsu Domniamé și la divan; ce el n-au căutat dreptaté lor, ce aŭ luatu *mîndé*[3]) 100 de stupi de la Apostol Talpeș și de la

---

1) Velicĭco Costin fratele cronicaruluĭ Miron Costin.— Videm decĭ că Velicĭco este aratat ca traind la 7200—1692 August 30. Este decĭ exacta dată pusă de Nicolae Costin morțiĭ unchiuluĭ său 7200 și nicĭ că putea să fie altfeliŭ, căcĭ nepotul trebuia să cunoască data morțiĭ unchiuluĭ, cu atît maĭ mult că ia fusese imbinată ca acea a tătăluî său. Ne mirăm cum de d-l Ureche *Miron Costin* I. p. 339 bazîndu-se pe o gazetă germană a căreia dată este nesigură, a putut pune la îndoială aratarea cronicarilor noștri. Documentul pe care-l publicăm ridică atare îndoială. Luind de călăuz pe dl. Ureche și eu am pus data morțiĭ Costineștilor în 1691. *Ist. Românilor*. IV. p. 357.

2) Velicĭco era vornic, ceea ce iarășĭ consună cu arătăcile luĭ Neculaĭ Costin, că Cantemir ar fi făcut pe moșul luĭ vornic, dînd hătmânia pe care o avuse pînă atuncĭ, gineruluĭ luĭ Cantemir Bogdan.

3) *Mîndea* adecă mită. Maĭ jos acest cuvînt este scris *Mîtdea*. Nu știm dacă această adoua scriere a cuvîntuluĭ nu va fi o eroare *Mîndea* ar însamna *dare la mînă*.

Cornia și de la Ulia și cu giudețul său aŭ scos pe Antiohie dintr-amîndoaî săliștile și din hăleșteu și din prisacĭ și din pomeţĭ și din casă ce ș-aŭ fost făcut, și i-au dat loc pentru loc peste al cincelea hotar, la cîmpu despre Gura Horăetiĭ și făcîndu-ĭ această strămbătate Velicĭco vornicul luĭ Antiohie, de l-aŭ scos din locul său de tot, fostuia zis Antiohie lui Velicĭco vornicul, că ce îĭ face strămbătate ca aciaia, de-l scoate din daniĭ și din schimbătnrĭ și din cumpărăturile care le are acolo cumpărăte cu știrea răzeșilor lui; de carele n-au fost obiceiul țăreĭ. Iar el aŭ zis că n-are cum să facă într-altŭ chip, că așia l-am învățat Domniiamia și n-are cum să facă. Drept peste poronca Domniĭmiali, vrînd să acopere (sic) *mînda* ce luase el și să nu i să vădiască lucrul, aŭ zis luĭ Antiohie: iată că ț-oi face o mărturie la mîna ta, ca să aibi credință că ț-am făcut strînbatate pe poronca Domniĭ, iar tu să o țiĭ și cu vréme să o arățĭ la giudețĭ mărturiia aceasta care îțĭ fac, și atuncia s-a vedia c-aĭ avut strînbătate și giudețĭ pe poroncă, și-țĭ veĭ lua moșiia.

Care mărturie văzînd Domniĭamia, scris de Velicĭco singur cu mîna luĭ, urnindu-ș fapta luĭ cea ré care o au făcut-o pe *mîndă* cu mari nedreptate. Și știind Domniĭamia că nu i-am dat luĭ poroncă ca aceasta, chemat-am pre tot sfatul Domniimiali, pre dumnialor boiariĭ ceĭ marĭ și micĭ și pe toțĭ mazilii și am făcut divan, și am pus de aŭ cetit mărturia luĭ Velicĭco deplin, de aŭ auzit tot divanul de strînbătatea ce-au făcut el luĭ Antiohie [1]) și așia am socotit și am giudecat împreună cu tot sfatul Domniĭmiali, și am ales ca să triimițĭ iarășĭ doĭ boiarĭ de cinste și de credință, ca să socotească și să aliagă pe zapisă și pe giudețul ce giudecasăm Domniĭamé atuncĭ, care și acmu am socotit și am giudecat, ca să știe Antiohie, moșiia acolo unde are pe zapisă ce are daniĭ și de schimbăturĭ și de cumpărăturĭ dintr-amîndoaî săliștile, din Corlăteștĭ și din Giurineștĭ ce a hi cumparat cu știre reziașilor săi și să-ș ție hăleșteul care l-aŭ făcut el iar cu voia răziașilor săi,

1) Nu credem să fi fost o calomnie inventată de domn pentru a compromite pe Costin, pe care apoĭ îl și ucide. Afirmarea că s-aŭ cetit mărturia luĭ mincinoasă in divan pare a exclude atare putință. Dacă însă imputarea este adevărată, atuncĭ procedarea luĭ Costin este într-adevăr foarte curioază și aruncă o tristă lumină asupra boerimeĭ timpuluĭ. De sigur că Cantemir s-a folosit de această împrejurare pentru a disgrația maĭ iute pe Velicĭco Costin.

și pe cîtu 'i s-ar veni părțile de ocinĭ pe zapisă ce are, să le aleagă și să li stîlpască de o parte într-amîndoaî săliștile și să le caute și drésăle cari s-ar afla maĭ vechĭ moșinașĭ, și cumpărătoriĭ aceiă să întoarcă a celoralalțĭ cariĭ s'or hiĭ îndesat a cumpara maĭ pre urmă. Iar pentru Borăștiĭ de sus și Streșineștĭ, unde au fost dat Talpeș și Cornia lui Antiohie loc pentru loc, cu giudețul luĭ Velicĭco și eĭ acolo moșĭnașĭ n-aŭ fost, ce i-au fost dâtu-ĭ (sic) moșia altor răziașĭ cu care n-au fost avînd triabă și l-au scos din Corlăteștĭ și din Giurineștiĭ, ca ș-acolo însă să le ia sèma de va hi fost Corné și Talpeș de moșie sau macar cumpărătoriĭ maĭ vechĭ de cît cluciariul Antiohie și a hiĭ cumparat Antiohie făr ștreștioc lor să-ĭ întoarcă luĭ Antiohie ce ar hi dat, și să-ș ție el numaĭ driapte daniĭ ce a hiĭ avănd, iar de a hiĭ maĭ vechiŭ cumpărătorĭ Antiohie de cît dănșiî și s-or hiĭ îndesat a cumpăra Talpeș și Cornia, făr de ștria luĭ Antiohie, să le întoarcă Antiohie toate cumpărăturile lor. Iar pentru daniĭ ce or hiĭ maĭ avănd Talpeș și Cornia, să giure eĭ precum le sint lor driapte daniĭ acialia să și le ție,și de nu s-ar puté învoi, să le ție la un loc, să le stîlpască de osăbĭ. Iar pentru iazul ce aŭ făcut Talpeș și Corné lui Antiohie acolo la Borăștĭ, pentru să-ĭ ia iazul luĭ Antiohie cel de la Corlăteștĭ, să le întoarcă toată cheltuiala Antiohie, să-ș ție și acela hăleșteu căcĭ l-au ezit pre moșiia luĭ Antiohie, și eĭ nehiind cu nemic moșĭnanĭ acolo, ce numaĭ au înblatu cu mare vicleșugurĭ și cu *mîtde* de au scos pe Antiohie din daniĭ și din schimbăturĭ și din cumpărăturĭ care nu aŭ avut cu voia răzĭașilor luĭ, și peste giudețul domniĭmiali carele arată maĭ sus. Că și întăiŭ la divan și acum pre urmă totu acesta giudețĭ li-am arătatu, ca să-ș ție Antiohie iazul ce șî l'au făcut pe părțile ciali de ocĭnĭ ce aŭ avutu, și să-ș ție și părțile ce-aŭ avut dintr-amîndoaî săliștile din Corlăteștĭ și din Giureștĭ. Iar acea socotială ce-au făcut vornicul Velicĭco atuncea, să nu hie întro nemică și nice de o treabă' nemăruĭ, căci s-aŭ aflat c'au înblatu rău și pre strănbătate. Iar pentru boiariĭ ce scriu maĭ sus, că să vor trimite socotitorĭ și așăzătorĭ acestor ocinĭ, într-această dată nu s-aŭ pututu triimite, fiind Domnia-mia purcegător la oaste în triaba luminatiĭ înpărățiĭ, iar după ce ne va aduce milostivul Dumnezău aceasta socotială și alesătură,

or face-o boiarii ce s'or triimite cu acia triabă pe giudeţul şi socotiala ce-a arata mă sus.(cis) Aceasta scriem Domniiami.

U. Ias lto. 7200—1692, Aug. 30.

Lăsăm mărturie pre milostivul Dumnezău, cum de la noĭ nicĭ o învăţătură vornicul Velicĭco n-aŭ avut, să facă strînbătate, nicĭ întru o parte; înainte a tuturor boiarilor şi a tot divanul l-am învăţat cum s-ar pute nemeri să facâ direptate şi aşăzare aceĭ gălcevĭ cé era pentru acelĭ ocĭni.

Iarăş noi în urmă eşindu Antiohie clucériul din ţar în ţara românéscă, scriindu de acolo cum am avut ré strămbătate din hotărătura lui Velicĭco vornicul, şi noĭ iară l-am chemat şi i am zis pentru jaloba ce jeluia clucériul, pentru căcĭ au făcut strîmbătate, ca nu l-am trimes să facă strămbătate nicĭ într'o parte ca să îndrepteze şi să facă bună aşăzare, nicĭ *mîtda* să ia, că înţălesem Domniiame că au luat prisăcĭ de stupĭ; el să apuca tare înainte a tot sfatul Domnieĭ mele cum léu făcut socotélă diréptă, iar acum în urmă să văzu şi maĭ chiiar [1] lucrurile lui cele fără trébă şi luatura mîtdiĭ ce-au tras către sine, au făcut strîmbătate luĭ Antiohie clucériul, ce tot cele pomenite maĭ sus socotele luĭ să nu hie întru nimic, şi aceĭ boiarĭ trimiţĭ cu suflet nevătîmat direptu pre obicéiul ţarăĭ vor tocmi şi or aşăza.

[L. P.]

Tudos Dubău vel. log. iscal.

S-tru Spăridon Condica V-a 37
Plicu XIII Nr. 7.

com. de L. Tanoviceanu
adnotat de A. D. Xenopol

1) *Chĭiar=clar*, cuvînt latinesc ce nu este decĭ astăzĭ un neologismu decît dacă în forma luĭ, care a reprimit pe *b* în contra regulelor de formaţiunĭ ale limbiĭ romîne.

NOTIŢĬ

Notiţĭ Istorice.

I

Philippe de Mézieres vorbeşte (după date pe care probabil le adunase prin apropierea cruciateĭ din 1365) de Romînĭ în două locurĭ.

1) In Songe du vieil pélérin („ms. 1682 din Bibl. de l'Arsenal, la Paris" f° 55 V°): „En paou de jours entrèrent en Lathane et, un paou retournant, costièrent la Grèce et vindrent en l'empire de Boulgarie, ou royaume de Rasse cerquant les pays d'entour: Albanie, Dalmasie, *et la terre d'Alexandre de Balgerat en Abblaquie*, et de là ou royaume de Russie..... (Songe ie scris în 1389, dar după date adunate de autor în călătoriile sale prin Germania, Ungaria, etc., în 1364—5). Important pentru fixarea datei pănă cînd a domnit în Muntenia Alexandru Basarab—1365.

2) In *Chevalerie de la Passion* (Arsenal, ms. 2251, scris în 1396) autorul recomandă cavalerilor să meargă în Siria saŭ Egipet. Totuşĭ „ils vont quetant les montaignes, les terres inhabitables, et les desers de Servie et de la double Allaquuie, si ne sera pas merveille s'il s'en repentiront.

Sînt, interesante date, ca înfăţişînd ce să ştia în apus de noĭ în v. al XIV-lea."

II

Cînd s-a născut Bogdan, fiul lui Ştefan cel mare? Iată cînd: o scrisoare a pretendentuluĭ Ioan Bogdan (sec, 16-lea). care să dădea drept fiul unuĭ al doilea fiŭ al luĭ Ştefăniţă (pe lîngă Ion cel Cumplit)—adauge, la o cerere de ajutor către Electorul Saxonieĭ, o genealogie, care (toate cele-l-alte date sînt perfect exacte) pune naşterea luĭ Bogdan, din Ştefan şi fata domnuluĭ Munteniei, la 1475.

III

O relaţie *contimporană* (Zeitung), pune bătălia dintre Despot şi Lăpuşneanu la 18 Novembre 1561, „bey einem dorff Bottisan."

Aceaşĭ genealogie zice că Ion cel Cumplit de fiul luĭ Ştefăniţă cu „fillia mareschali Bachaoli."

IV

Aŭ existat negocierĭ între Polonĭ şi Brancovanu în primăvara luĭ 1698, prin solĭ specialĭ din amîndouă părţile: Brancovanu, care a căpătat un remontoir a promis (ca şi C. Cantemir) închinarea, cînd ţara ar fi fost înainte ocupată. Lupta Poloniĭ (ie o lungă poveste) să-l aducă a o face înainte, pentru ca electorul-rege să să poată scuza înaintea împaratuluĭ, suzeran al ţăriĭ, cu această chemare. Brancovanu nu era prost, şi nu s-a făcut nimic el a rămas cu remontoarul şi Poloniĭ cu făgăduinţa.

V

Ion Laski, un nobil transilvanean, captiv la Turcĭ 25 de ani, spune într-o carte (ms. la Nürumberg. Stad. bibliotek) asupra lor:

Videntes enim levitatem christianorum in vestitu et aliis quibuscungue, arident et eos capras et simeas (sic) vocant (scris la 1491).

N. Iorga.

Publicăm următoarea scrisoare venită din Basarabia, din care constatătm cu plăcere, că rigoarea de pînă acum în privința introducereĭ cărților romînești aŭ maĭ slăbit, și că guvernul nouluĭ împarat pare a inaugura o eră maĭ favorabilă naționalităților. Păstrăm limba autoruluĭ.

Rudi, Ianuarie anul 1895.

Stimaților domnilor Șaraga,

Cărțile cerute de mine, carele d-voastră mi liațĭ expediat recomandat, eu le-am primit ; avețĭ a sci, că cărțile aŭ fost trecute prin censura împerială, care să afla la Odessa, semnul censureĭ acestaĭ Д Ц permis de censură (L.S.). . . . . . acuma putețĭ sci că cărțile didactice și literature romîne întră-n Rusia: cum se vede acuma-s maĭ puține dificultățĭ.

Domnilor, prin această scrisoare, vă rog, ca să-mĭ trimetețĭ la adresa me, un alt număr de cărți: prețul lor vil trimit bănești și vă rog, ca să nu facețĭ zăbavă, ci cum ițĭ primi degrabă să li expediațĭ.

Să avețĭ în vedere, că până acuma în Basarabia veche, de la 1812 ani, nimene din Romîniĭ localĭ nu s-aŭ ocupat cu învățătura literatureĭ romîne, și maĭ ales în districtul Soroca, cu toțiĭ saŭ dat la învățătura rusască, așa că nimene nu știe nicĭ o literă romînă, afară de unile bisericĭ, unde încă să afla cărțĭ romîneștĭ și câte un dascal saŭ preut care pot zice pe romanie, da de acolo tot rusește, așa că poporul să află ca-ntr-o haos ; eŭ unul am început a mă ocupa cu limba noastră, și mă bucur că mulțĭ mă urmează cu plăcere a să da la cunoștința literatureĭ sper că pe încetul, Romîniĭ noștriĭ să vor trezi din som-

nul lor..... neajunsul îlŭ simţim în cărţĭ: ar fi foarte bine dacă aţĭ bine voi, ca să-mĭ trimeteţĭ un număr de cărţĭ, didactice, cu fabule, anecdote, poveştĭ şi ceva maĭ învaţate şi sacre; ele s-ar vinde, şi eŭ baniĭ aş trimite.

P. S. Vă rog, bine voiţĭ a-mĭ scri revista „Vieaţa“ a luĭ A. Vlahuţă şi *Evenimentul literar* în anul prezent apar saŭ ba?

Anume cărţile carĭ le am înserat maĭ jos după catalogurĭ.

2 Pop Mihail I-a carte de scriere şi cetire
3 „ II-a „ „ „ „ „
2 Puiu A. T. Carte de Cetire p. cl. II primare.
1 „ „ „ „ „ „ III „
1 „ Istoria Romînilor p. clasa prim.
1 N. D. Beldiceanu „ „ „ III
1 „ legende istorice „ „ II
1 Melik I. M. Geometria cl. prim.
1 Rămnicescu G. I. Poesiĭ fabule şi Anecdote
1 Elena Sevastos Poveştĭ No. 1.
1 Cartea buneĭ cuviinţe.—Regule după carĭ trebue să să poate persoanele de orĭ ce vîrstă şi condiţie spre a evita diferite greşelĭ şi necuviinţe în viaţa socială.
7 Roşculescu Al. Caligrafia Model pentru scris
1 Constantinescu I. Pk. Esplicarea evangheliilor Dom.
1 Panu Anton, Colecţiune de cîntece pentru stea Vieleim şi Colindă ce să cîntă la naşterea luĭ Christos, pentru care vă trimit 5 ruble hîrtie rusască.

Din viața Paharnicului Gheorghe Săulescu profesor în Iașĭ pe la anul 1828.

Gheorghe Săulescu s-a născut la 1792, din părinţĭ răzeșĭ, în un sat din judeţul Fălciŭ, de unde a venit la Episcopia din Hușĭ, și acolea a început a învaţa carte; apoĭ, prin ce împrejurare nu să știe, el s-a dus la Iașĭ și s-a pus cu seriozitate a învaţa carte la școala domnească, unde dezvoltînd un talent și devotament pentru studiĭ, mitropolitul Veniamin Costache l-a trimis la Academia din Atena, alţiĭ spun la Hios, unde a studiat pînă la 1821, timpul revoluţiuneĭ greceștĭ, în care timp Săulescu a pornit spre ţara sa, venind pe marea la Veneţia și apoĭ la Viena, unde a stat un timp tot pentru studiĭ; de aci s-a întors în ţară la Iașĭ, unde împreună cu Fabian, Iconomul Ioan Silveanu și alţii, sub conducerea referendaruluĭ Gh. Asachi, aŭ reînfiinţat școala din Treĭ-Ierarhĭ numită Vasiliană, după numele domnitoruluĭ Vasile Lupu, fondatorul acesteĭ școlĭ, așa că la 1828 Săulescu să vede decretat profesor de istoria universală la această școală.

El a lucrat și tipărit în romînește istoria uĭniversală și cronologia la 1837, în tipografia Mitropolieĭ de Iașĭ; asemenea o gramatieă, un abecedar și altele; să ocupa cu filologia încă de prin acest timp și a ţinut corespundenţe cu Eliade din Bucureștĭ, Gh. Bariţiu din Transilvania și cu Aron Pumnul din Bucovina și alţii. Săulescu era un profesor conștiincios și exact la datorie și căuta maĭ ales pe acele timpurĭ a purifica limba de cuvintele slavone, în cît, într-un abecedar al săŭ, pe Maica Domnuluĭ a numit-o Vergură și pentru aceasta și altele ș-a adus marĭ supărărĭ, aproape să fie surgunit. El a fost mult criticat maĭ încoace, pentru gramatica și fabulele sale, precum și

pentru inovaţiile ce voia să întroducă în limbă, însă nu tot-de-auna sînt drepte criticele; trebue ţinut socoteală şi de mediul în care trăeşte acel om — pe la 1830 — pe timpul cînd gramatica romînă atuncî începe aşa a să alcătui; apoî puţinî oamenî înţelegeaŭ tendinţele luî, şi maî ales censura care forfeca orîce idee de emancipare, fie literară, fie politică. Săulescu cunoştea bine limbele elină şi latină, ştia şi limbele franceză şi germană, asemenea înţelegea şi limba slavonă, încît îî trebuia pentru glosariul limbeî romîne ce să încerca de pe atuncî a-l lucra; el era şi bun patriot, lucra şi dorea ca ţara lui să ajungă mare, visul luî de aur era pentru Daco-Romînia, el zicea încă că „Dobrogea are să fie a noastră“ Impreună cu Gh. Asachi el a descoperit acte prin care să dovedea că Vasile Lupu domnitorul ţăriî a lasat scoalelor din Treî-Ierarhî treî moşiî, pe care le stăpîneau călugăriî grecî şi pe care moşiî, după îndelungate judecăţî, le-a scos de sub stăpînirea lor; el la 1851 a ocupat cea din urmă funcţiune, de inspector scoalelor superioare din Iaşî şi din toată ţara, şi a condus cu mult tact şi înţelepciune şcoalele din Moldova pînă la 1853, cînd l-a înlocuit eruditul profesor August Trib. Laurian, iar el s-a tras cu pensie în viaţa privată, lucrînd şi aci la glosariul săŭ, pe care cred că moştenitoriî săî trebue să-l fi dat la Academie. Pe lîngă acestea aduna din popor feliurite cuvinte şi feliurite conăcăriî şi descîntece. El întimpina şi greutăţî în culegerea acestora, aşa că în una din zile el a dat peste o babă care nu voia să-î spue un descîntec de „diochiŭ“ sub cuvînt că trece puterea aceluî descîntec de la *dênsa* la *el*, aşa că văzînd îndărătnicia babeî, pe d-o parte o plăti cu un cot de rochie, iar pe d-altă parte a întrebuinţat o stratagemă — că baba să-î spuie descîntecul ca să-l scrie şi apoî el, Săulescu să i-l spue babeî înapoî şi numaî aşa a reuşit a căpata acel descîntec.

Săulescu era unul dintre ceî întâî învaţaţî din Romînia de pe acele timpurî, în cît la 1856, el împreună cu Mihaiŭ Cogălniceanu aŭ fost rînduiţî de Vodă Ghica în o comisiune pentru a cerceta veracitatea fragmentuluî istoric a luî Hur. Săulescu lucra pentru mărirea şi înflorirea ţăriî sale, dar nu să amesteca în vîrtejul luptelor politice; însă,

la împrejurărĭ grele, domniĭ ţăriĭ îl chema şi pe el la multe sfaturĭ, aşa că la 1855 când s-a făcut congresul de Viena în chestia războiuluĭ din Crimeea (în care congres să trata şi interesele romîneştĭ), şi el face parte din o comisiune cu Costache Negrea şi alţiĭ de a compus faimoasa suplică ce s-a dat congresuluĭ pentru a ni să înapoia toată Basarabia până la Nistru. Săulescu pentru meritele sale a fost rîdicat la rangul de boerie de mare Postelnic, el a fost însurat, a trăit în casele sale pe strada numită astă-zĭ de la el „Săulescu", a crescut şi rîdicat pe fraţiĭ Platonĭ, ba să zice chiar că şi pe fraţiĭ Fătuleştĭ, tot el i-ar fi adus la carte în Iaşi din judeţul Fălciŭ.

Numerile viitoare vor conținea:

C. I. Lupu Istoricul Vranceĭ,
A. D. Xenopol Originea partiduluĭ liberal. Primul proect de constituție din Moldova de la 1822.
idem 10 lecțiunĭ de pedagogie, (urmare).
idem O suire pe Pilatus.
N. Iorga Un călător englez in țările romîne înainte de eterie.
Gh. Erbiceanu Originea povesteĭ Treĭ fețĭ-logofețĭ.
Arhiereul Narcis Crețulescu. Planul uneĭ lucrărĭ asupra mănăstirilor țăriĭ.
C. Hogaș Amintirĭ din o călătorie. (urmare)
I. Boniface-Hétrat Edgard Poe.
I. Tanoviceanu Adaus la articolul prepus femenin *eĭ*
idem Statistica criminală a Romînieĭ.
I. Simionescu Nouele teoriĭ asupra Nervilor.
Gr. C. Buțureanu Puterea de expanziune a Romînilor.
P. P. Negulescu Teoriile cosmogonice din punt de videre psichologic.
N. Iorga și Const. Erbiceanu. Scrisorile Doamneĭ Ecaterina soția luĭ Alexandru II 1580.
Gr. Alexandrescu Asalt, schiță din resboiul din 1877.
St. C. Ioan Tudurache Z. Crămpeĭ, după natură
D-na Ana Conta Chernbach, Cornelia Chernbach, Adela Xenopol, N. Beldiceanu, I. Boniface-Hétrat, Raul Stavri, Grigore N. Lazu, I. Paun, I. Laur Poeziĭ.

Documente interesante precum: documente engleze relative la epoca Fanarioților; o scrisoare a unuĭ anonim către Mateiŭ Basarab din 1650; maĭ multe scrisorĭ private de pe timpul luĭ Brancovanu; extract din cronica saxonă a luĭ David Chytray. etc. etc.

Domniĭ abonațĭ sînt rugațĭ a achita abonamentul către d. A. D. Xenopol Iașĭ.

Anul VI. MARTIE—APRIL No. 3 și 4.

ARHIVA

Organul Societății Științifice și Literare

DIN IAȘĬ

Director: A. D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimiterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole și orĭ-ce corespondență, a să adresa la domnul *A. D Xenopol, Iașĭ.*

EDITURA SOCIETĂȚII

IAȘI
TIPOGRAFIA NAȚIONALA
1895.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul VI. Mart și April. 1895 No. 3 și 4.

C. ERBICEANU ȘI N. IORGA.

Scrisorĭ ale uneĭ familiĭ domneștĭ din Muntenia și Moldova în veacul al XVI-lea. [1]

Cele opt scrisorĭ pe care le publicăm aice, aŭ une orĭ un interes istoric, în înțelesul îngust al acestuĭ cuvînt: astfel, scrisoarea grecească din 14 Ianuar 1584 [2]) vorbește de revenirea în domnie a lui Petru Șchiopul, de surgunirea luĭ Mihnea și de cauzele părăsireĭ de acesta a scaunuluĭ domnesc din Muntenia — „ca să nu se îngreuie cu desăvărșire creștiniĭ". — Cea din urmă din cele italiene cuprinde instrucțiile date de doamna Ecaterina, soția luĭ Alexandru al II-lea și mama luĭ Mihnea, unuĭ trimes în Muntenia, la acesta, iar cele-l-alte cuprind— afară de cea din 1 Nov. 1587 (italiană)—indicațiĭ de natură politică.

---

1) Aceste scrisorĭ aŭ fost dăruite Academieĭ romîne de dl. Urbani de Gheltof din Veneția. Alte documente de familie ale luĭ Mihnea și rudelor sale aŭ fost cumpărate de la același de d. D. A. Sturdza. — D. C. Erbiceanu a fixat textul documentelor greceștĭ, care se publică aicĭ, și a adaus traducerea lor. Notele d-luĭ Erbiceanu sînt însemnate cu (E).

2) No. III.

Interesul cel mare al scrisorilor — interes tot atît de *istoric*, ca şi cel excluziv politic — stă însă în aceia, că ele ne întroduc în intimitatea uneĭ familiĭ domneştĭ din această epocă. Vedem pe aceştĭ precursorĭ din al XVI-lea veac, aĭ Fanarioţilor, ceia ce nu ne este iertat pentru alţĭ domnĭ maĭ *interesanţĭ* de cît dînşiĭ, dezbrăcaţĭ de pompa oficială, în tot adevărul naturiĭ lor. Nu se deosebesc de cum ni-ĭ reprezentă, şi ceia ce ocupă maĭ toate scrisorile, e preocupaţia banuluĭ şi a domniiĭ, care-l procură. [3])

Personagiile sînt:

a) Mihnea, domnul Munteniiĭ;

b) Mama sa Ecaterina, Italiancă din Pera, grecizată cu desăvîrşire. E fata luĭ Niccolò Vallarga [4]) şi are două surorĭ: o oare-care Lucreţia, care-şĭ trimete în Moldova gineriĭ, cînd Petru Şchiopul capătă din noŭ domnia, şi

c) Mărioara (diminutivul e romănesc şi arată, că familiile de origină străină ale domnilor, se romanizaŭ oare-cum, cel puţin ca nume), căsătorită cu Fabrizio [5]) Adorno, dintr'o familie dogală genoveză, stabilit, se pare, şi el în Pera.

Acesta nu maĭ trăia probabil la 2 Dec. 1578, cînd sora sa, doamna, ĭĭ trimesese banĭ pentru casa pe care voia să şi-o facă la S. Maffeo, mănăstire situată în Murano lîngă Veneţia, unde e adresată scrisoarea din 16 Febr. 1574 şi acea care poartă data de maĭ sus. Două scrisorĭ ale Ecaterineĭ, dintre care una databilă pe la 1585, i se trimet, la Murano: doamna pomeneşte în ele de călugăriţe.

De şi chiemată cu stăruinţă de Ecaterina (scrisoarea din dec. 1578), Mărioara nu pare a fi venit în Muntenia. O vedem dedicînd în 1590, în numele luĭ Mihnea, altarul cel mare de la S. Maffeo din Murano, cu această inscripţie, comemorînd reluarea domnieĭ de nepotul eĭ, în 1585:

„Matthaeo D. N. Iesu Christi | apostolo et Evangelistae | Ioan. Mihnas e Corvina regia familia | Alexandri F. [6]) Mihn

---

3) De altmintrelea, sînt toate scrisorĭ de afacerĭ.

4) Mort in 1574 deja. V. scrisoarea I („fù filiola di messer Nicolò Valargo“).

5) Φαμπίρτζον; Φραπρητζένα.

6) Fiul luĭ Alexandru, mort în Iulie 1577 care Mihnea avea şi el un fiŭ cu numele de Mircea. *Nicolai Olahi Hungaria et Atila*, ed. Kollar (Viena, 1763), p 57 (întărit şi de *Viaţa şi traiul luĭ Nifon* de Gavriil protul, ed. din Bucureştĭ, 1888 p. 69. Tot acolo (p. 56) asupra legăturilor de familie dintre Dăneştĭ (Mihnea era din această familie *ibid.*) şi Ion Corvin.

N. [7]) | Raduli principum pronepos [8]) | Voievoda Valaviae [9]) | Transdanubian. regionis in Dacia Romana colonia | cum intelligeret se in avitum principatum | sancti huius patrocinio [10]) divinitus restitutum.

Procurante matertera Maria Adorna Valarga | Constantinopolitana | e Pera genuensium colonia ut et apostolici in Mihnam beneficii et a Mihna soluti pro ipsa voti extaret monumentum | MDXC [11])“ adecă:

„Luĭ Mateiŭ apostolul și Evanghelistul domnuluĭ nostru Isus Hristos. Ioan Mihnea din familia regească a Corvinilor, fiul luĭ Alexandru, nepotul luĭ Mihnea, strănepotul luĭ Radu Voevod al Valahiiĭ regiune transdunărene, în Dacia, colonie romană, cînd a înțeles că cu ajutorul aceluĭ sfînt a fost restituit din mila luĭ D-zeŭ în scaunul părintesc.

Prin îngrijirea mătușeĭ sale de pe mamă, Maria Adorna Valarga din Constantinopole, din Pera, colonie genoveză, ca să fie dovadă și a bine-faceriĭ apostoluluĭ cu Mihnea și a făgăduieliĭ îndeplinite de Mihnea în numele ieĭ.“

Supt pilastrul capeleĭ celeĭ marĭ, se cetește următoarea:

„Maria | Adorna | Valarga | Perotta | MDXC.“ [12])

Această biserică S. Maffeo din Murano iera, după cît se pare *biserica familieĭ*: în ea, se celebră, zece anĭ după săparea inscripțiiĭ, căsătoria Doamneĭ Maria, fata luĭ Petru Șchiopul, văduvă a spătaruluĭ Zotu Țigara, cu nobilul venețian Polo Minio (28 Nov. 1600).

Nu știŭ dacă Mărioara trăia la această din urmă dată: la 19 Sept. 1598 însă, femeia luĭ Mihnea iera refugiată cu fiul săŭ la S. Maffeo, probabil lîngă ruda sa. [13])

---

7) Mircea Ciobanul.

8) În potriva păreriĭ admise decĭ (Xenopol, III, 3, după documentul slavon al luĭ Alexandru al II-lea, publicat în traducere în *Arhiva istorică*, I[1], 39; vezĭ însă textul slavon, cu titlul domnesc genealogic identic, al documentuluĭ din 1575 (*Arh. ist.*, *l. c.* p. 50): АНЕѰЇ8 care însamuă nepot=*neveu*, se raportă la Mircea, nepotul de frate al luĭ Mihnea cel Rĕŭ, și nu la Alexandru) Mircea Ciobanul era fiul luĭ *Radu cel Mare*, și nu al luĭ Mihnea cel răŭ,

9) Precum se zicea în al XVIII-lea veac *Moldachie* p *Moldavie*, ast-fel se întîlnește une-orĭ numirea analogică de *Valavia* pentru *Valachia*.

10) Asupra *patrociniuluĭ*, care a ajutat pe Mihnea la redobîndirea domniiĭ, v. Xenopol. III, 311.

11) Inscripțiile mi-aŭ fost comunicate de d. Urbani de Gheltof. cf *Guida Zanetto* pentru Veneția, p. 66 (indicație a aceluiașĭ).

12) Veneția, Archivio di Stato, *Avvogaria di commun, libro matrimonî*, III, f 192 (va fi reprodus în *Actele și fragmente*, pe care le public, v. III.)

13) Hurmuzaki *Documente*, III[1], 524.

I.

16 Febr. 1574.

La Veneția, Doamneĭ Maria Valarga. Laudă luĭ Isus. 1574. azĭ în 16 Fevruar, în Pera. Copie.

Prea iubită, ca și o soră. Nu ți s'a scris înainte, fiind-că n'a fost prilej : scrisoarea de față va fi pentru a-țĭ spune, că prea luminata Domnieĭ-tale soră mi-a trimes cu Mihaĭ Chiotul treĭ sute treĭ-zecĭ și treĭ de galbenĭ de aur, cu poruncă să-ĭ fac să ajungă în mînile Domnieĭ-tale și fiind-că n'aveam cum să ți-ĭ trimet înainte, îĭ veĭ avea cu zăbavă prin fiul mărețuluĭ bail Barbaro, cum veĭ vedea din polița alăturată, bună pentru 332 de galbenĭ. Și cu un galbăn, care s'a păgubit, din pricina pieselor stricate saŭ maĭ ușoare, fac 333 de galbenĭ. Și veĭ înfățișa această scrisoare domnuluĭ Dominic, fratele mieŭ, și veĭ avea la vreme plata, și cu cel d'intăiŭ prilej veĭ scrie ziseĭ doamne, sora Domnieĭ-tale, că aĭ primit banii, ca să aibă

I.

16 Febr. 1574.

Per Venetia. Per madonna Maria Valarga. *Laus Jhesu.* 1574 adì 16 febraro, in Pera. *Copia.*

Carissima a quanto sorella. Per avanti non vi si a scritto per non esser statto ochasion : la presentte sarà per dir vj come la Jllustrissima vostra sorella mj hà mandatto con Michalj Siotto [14]) ducati trecento trenta tre d'oro, con ordine che ve lj facj capitare in vostre manj, et perchè non aveva modo per avantj di memeterlj (*sic*), li averette con jl spazo, che sarà jl filiolo del magnifico balio Barbaro, [15]) come per la poliza quì inclusa vederette, per ducati 332 et ducato uno che si à fatto danno, in rottj et scharsi, che fanno ducati 333, et presentarette detta lettera a messer Domenico, mio fratello, che al tempo averette il pagamento et con prima comodittà scriverette a detta Signora, vostra sorella, della receputta, aciò che abi causa dj proveder dellj altri per la vostre spese. E più mi à mandatto due lettere

---

14) Din Chio.
15) Marc.-Antonio Barbaro (—1574) (V. *Revista Tocilescu*, III, 179).

de ce să îngrijască de alțiĭ, pentru cheltuiala Domnieĭ-tale. Și mi-a maĭ trimes două scrisorĭ pentru Domnia-ta, și, fiind-că sînt răŭ îndoite, nu se pot pune aicĭ *(acomodare)* și una din iele am data-o luĭ Domnul Stamatelo Camilafco, și am dat de știre pomenituluĭ domn Dominic, în privința celor 333 de galbenĭ, și, dacă aĭ avea vre-o parte de nevoie, să ți-o deie în socoteală, și sînt sigur că ți-a scris, și ceia-l-altă scrisoare voiŭ căta s'o potrivesc supt aceasta, așa că va ajunge bine, și maĭ ales nu veĭ uita să daĭ de știre pomeniteĭ surorĭ a Domnieĭ-tale, că aĭ primit aceștĭ banĭ. Alta nu maĭ ieste. Dumnezeŭ să te păzească de răŭ.

Azĭ avem 1 Mart: cea de maĭ sus ie o copie a uneĭ hîrtiĭ a mele, așa că, în lipsa aceleia, să-țĭ poată sluji aceasta, și cu aceasta veĭ avea scrisoarea de schimb, adecă a doua, și, dacă cea d'intăiŭ nu va ajunge pănă la Domnia-ta, veĭ fi plătită pe temeiul acesteĭ de a doua, care ți-a fost trimeasă cu fiul baileluĭ Barbaro, cum ți s'a spus maĭ sus, și fiind-că, în trecuta lună Fevruar, n'am avut pănă azĭ nimic de la doamna sora Domnieĭ-tale, nu-țĭ împărtășesc nicĭ ieŭ nimica, afară numaĭ că aud de la oameniĭ, carĭ sosesc zilnic, că ie sănătoasă cu domnul ieĭ

---

per voi, et, per eser mal piegatte, non si puol acomodar, et la una di esse hò datto a messer Stamatello Camilafcho, et hò avisatto a detto messer Domenico per li sopradetti ducati 333, et se averette qualche parte di bisognio, vi dia a bon conto, che son di certo vi abia scritto, et l'altra lettera la vederò acomodar sotto questa, che averà buon rechapitto, et sopra tutto non mancharette di avisar a detta vostra sorella della receputta di essj. Non altro. Idio di mal vi guardj.

Siamo adj primo dj Marzo: la dj sopra è copia de una charta mia, che, jn manchamentto di quella, questa vi posa servire, et con la presente averete la lettera di cambio, cioè la segonda, et, quando che la prima non capitase, sarete sattisfata per la segonda, la qualle fù mandà con il fillio del signor baillo Barbarö, come di sopra vj se à detto, et perchè il s.° Fai.° [3]) al presente non abiamo dala signora vostra sorella cossa alcuna, non vj fazo parte, salvo che da li hominj, che capitano a la zornata,

16) Scorso Febraio?

Alexandru, și, dacă va veni ce am scris maĭ sus pentru Domnia-ta, veĭ fi înștiințată și, cu cea de față, veĭ avea și o scrisoare a eĭ; de și e greŭ s'o pun supt aceasta, din iubire pentru dînsa, o voiŭ pune. Domnul nostru Hristos păzească-te.

Al Domniiĭ tale

Benedict de Gagliano.

(V⁰) Să se deie în mîna Doamneĭ Mărioara, fata răposatuluĭ domn Neculaĭ Valargo.

În Veneția.

---

jntendiamo esser sana con suo signor, Alecsandro [17] et, se capitarà il sg. [18] per voj, sarete avixatta, et con la presente averete una sua; seben è dischomode a metter sotto questa, per amor di essa l'acomodaremo. Nostro il Signor Christo vi garde.

vostro Benedeto di Gagliano.

(V⁰) Sia datta in mano di Madona Mariora, fù filiola di messer Nicolò Valargo.

In Venezia.

2 Dec. 1578.

---

17) Alexandru († 1577), soțul Ecaterineĭ.
18) *Sopradetto.*

II.

Dumnezeŭ:

Sănătate şi închinăciune de la mine, doamna Ecaterina a toată Ungrovlahia, şi de la domnul nostru, Mihnea Voievod a toată Ungrovlahia, Senioriei tale. Şi am primit scrisoarea Senioriei tale şi am aflat despre sănătatea Senioriei tale şi m'am bucurat mult. Şi să te găsească scrisoarea mea în sănătate şi mare mîntuire. Şi dacă întrebĭ şi despre noĭ, cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ sîntem bine pănă astăzĭ. Dar să ştiĭ, sora mea, după ce mi-a dat Dumnezeŭ această fericire, să pot să trimet banĭ Senioriei tale, am dat întăia dată cu punga cea roşie o sută de galbenĭ printr'un Frînc, ca să ţi-ĭ aducă, şi apoĭ 200 de galbenĭ cu Benetto Tagazza. Şi Senioria ta mi-aĭ scris, cum că voieştĭ să facĭ casă la mănăstire, şi atuncea ţi-am trimes 2000 de aspri cu Benetto Tagazza, şi cînd ţi-am trimes nastrapa [1]) cu linguriţile şi cînd ţi-am trimes paharul şi

---

II. Θεός

Εἴγηαὶς καὶ πρωσκηνήματὰ : ἄπω ἐμένα τὴν ντόμνα Ἐκατερηνὰ πάσης Οὐγγροβλαχήας καὶ ἄπο τὸν αὐθ(εντα) τὼν Μήχνε βωιβωδὰ πάσης Οὐγγροβλαχήας. Εἴς τὴν αὐθ(εντί)α σοῦ κηράτζα Μαρηώρα. καὶ ἐπερήλαβα τὴ γράφη τῆς αὐθ(εντί)α σοῦ. καὶ ἐμαθά περὴ τὴν εἴγηα τῆς αὐθ(εντί)α σοῦ καί ἐχάρηκα πόλα. καὶ νὰ σὲ εὔρη ἐυ γραφὴ μοῦ ἐν ἠγήα καὶ μεγάλα σωτηρείᾳ. ὡτϊ ἀνερότας καὶ περὴ αἰμᾶς, με ᾿τὴν βοηθηὰν τοῦ θεοῦ, καλὰ ἠμεστὲαι, ὡς τὰ σοιμερὼν. ὤμος νὰ ἠξεύρης, ἀδελφὴ μου. ἀφόντες μὲ αἴδοκεν ὠ θεὸς. τοῦ τὴν τῆ χάρη τὸ πός ᾿ἄσπρα σοῦ ἔχο στελμενὰ τῆς αὐθ(εντί)α σου αἴδόκα τὴν πρό.η βολα με᾿ το πουγγκὴ τὸ κοκηνὸ αἴκατο φλουρηὰ με᾿ νὰ Φ(ρ)αγγὸ νὰ σοῦ τὰ φερὴ. καὶ εἴστερα διακόσηα φλουρ(ι)ὰ μέ᾿ τὸν μπένετο Ταγάτζηα, καί ἡ αὐθ(εντί)α σοῦ μὲ αἴγραψες τὸ πός θέλης νὰ κάμις σπϊτοὶ εἴς τὸ μοναστήρη, καὶ τοτές σοῦ ἐπέστηλα ἤκοση χηληαδὲς ἄσπρ(ων) μέ᾿τὸν μπένετο Ταγάτζηα. καὶ ὄντα σοῦ ἔπεστηλα τὸν ναστράπα με᾿ τὰ χουληάρηα ἄλα διακόσηα φλουρὴα. μέ᾿τον μπένετο Ταγάτζηα καὶ ὄντα σου ἔστηλα, τὸ ποτήρη καὶ δίω γούνες τόσκα, καὶ δίω σαμούρηα, ὀχηγούνες με-

---

19) Tablà, tipsie (E.)

două blănĭ toscane și două samururĭ, nu blănurĭ marĭ, separat, și alte 200 de galbenĭ, cu Benetto Tagazza, și maramele. Și valoraŭ toate la un loc o mie de aspri ; alte două sute de galbenĭ cu Benetto Tagazza, și, de cînd a murit fericitul domn [20]), ieste ca o jumătate de an acum, ţi-am trimes 400 de galbenĭ, iarășĭ cu Benetto Tagazza, și să-mĭ scriĭ, dacă i-aĭ primit, să știŭ și ieŭ, și încă n'am observat catastihele, de cumva ţi-am trimes și altele: și Senioria ta, cîte însă aĭ trimes, toate le-am primit, și caseta cu orĭ-ce avea înnuntru și *tiriimaza* (?) și paharele, socotit în lăuntru toată hîrtia (lista). Ca să viĭ aicĭ — și să nu-ţĭ pară ciudat pentru ce te aduc: este pentru că eștĭ Frîncă, și alta, pentru că în acest loc este (că) se schimbă domniĭ și nu-ĭ aice casa noastră. Și, pe de altă parte, te roagă Domnul Mihnea Voievod, nepotul tăŭ, să trimeţĭ doĭ căţeĭ frumoșĭ-frumoșĭ, micușorĭ, de partea bărbătească și femeiască. Și ţi se închină Doamna Lucreţia cu toţĭ copiiĭ seĭ, ţi se închină (*sic*). Nimic alta, și Dumnezeŭ cu Senioria ta. S'a scris în luna luĭ Decembre în 2.
1578 anul de la Hristos.

γάλες μόνε αἴτζη μόναχα καὶ τοὺς μαχραμάδες. καὶ ἔξηζε πάσα ἔνη ἄπε χηλήα ἄσπρ(α) ἄλα διακόσηα φλουρηὰ με 'τὸν μπένετο Ταγάτζηα. καὶ ἀφόντες ἐπεθανὰ ὁ μα(κα)ρήτης ἀφένπης. ἶνε ἄνα μήσοι χρόνος τόρα. ἔχο σοῦ πεττελμενὰ τετρακόσηα φλουρηὰ. πάλα με 'τὸν μπένετο Τάγατζηα. καὶ νὰ μέ γράψης ἂν τὰ ἐπερήλαβες. νὰ ἠξεύρο καὶ ἐγὸ καὶ ἀκόμη δὲν ἐκήταξα τὰ καταστίχα ἂν τηχήα σοῦ ἐπέστιλα καὶ ἀλὰ. καὶ ἡ αὐθ(εντί)α σοῦ ὅμου τῆ ἐπέστιλες ὥλα τὰν αἰπερήλαβα καὶ τὴν κασέτηνα με 'ὅτη καὶ ἂν ἦχε μέσα. καὶ τὸ τηρημάζη. καὶ ποτήρηα. ἄλω γαρηφὴς μέσαι πᾶσα χάρτη. διὰ νὰ ἔρθης αἶδὸ. καὶ νὰ μὴ θάρης γηὰ τῆ δὲ σὲ φερρένω. εἶνε γηὰ τῆ ἦσε Φάγγησα, καὶ ἀλὸ γηὰ τῆ αἴ τοῦτος ὁ τόπος ἦναι καὶ ἄλα ζοὺν τοὺς ἀφεντάδες καὶ δὲν ἦν ἐγον 'ι ἦκος μ(ᾶς) καὶ ἄλο σὲ παρακάλη. ἀφέντης ὁ Μίχνα βοϊβόδας. ἀνήψιος σου γιὰ (?) δίω σκήλο ποὺ ἄπε τὰ καλὰ καλὰ. μϊκρουτζηκὰ. ἀρσαινηκὸ καὶ θηληκὸ. καὶ προσκηνᾶ σὲ ἡ κηράτζα Λουκρέτζηα με' ὅλα τῆς τὰ πέδϊα σὲ προσκηνούν. ὄχη ἀλὸ καὶ ὁ Θεὸς με' τὴν αὐθ(εντί)α σοῦ—'Εγράφτη. μϊνήου δϊκεβρήου. Εἰς τὴν β'.

+ αφοη, ἔτως τοῦ χριστοὺ

---

20) Socoteala nu se potrivește cu datele documentelor italiene și germane ale timpuluĭ (Hurmuzaki, *Documente*, IV^2,, p. 98 (3 August); V, p. 4 (15 August) asupra morţiĭ luĭ Alexandru.

Scriŭ eŭ, Doamna Ecaterina a toată Ungrovlahia, sora senioriiĭ tale.

(Pe margine) lingurile şi năstrapa şi cele două blănurĭ toscane, tot aşa paharul de argint, două samururĭ micĭ şi treĭ marame şi 100 de galbenĭ, cînd ţi-am trimes 400 de galbenĭ.

Dată astăzĭ, 25 Maiŭ 1579.

A adus-o un grec.

(V⁰) Către prea onorata şi prea nobila doamnă Mărioara, în Veneţia, cu respect şi cinste să se deie.

Prea onorateĭ şi prea nobileĭ mele Doamne surorĭ, multe închinăciunĭ. [1])

+ γράφὼ ἐγὸ ντόμνα Ἐκατερήνα. πάσης Οὐγγροβλαχήας. ἀδέλφη τῆς ἀφεντηᾶ σου.

(Marg.: τὰ χουλιάρια ἡ τὸ παστραπὰ (*sic*) ἡ τοτο (*sic*) δὺο γούναις τὰ τόσκα. ὁ μίος το ποτίριν τὸ ἀργιρὸν ἡ δύο σαμούρια μηκρὰ ἡ τρεῖς μαχραμάδες ἡ ἕκοτο φλοριὰ ἔσται . . . . τὰ (?) τετρακόσια φλοριά.

(V⁰: τὼ τιμϊωτάτη καὶ εὐγενεστάτη κιράτζα Μαρῆωρα. Εἲς τὴν Βενετία. Εὔλαβως καὶ τϊμίως δοθείη).

Data adj. 25 mazo 1579.

porso uno Greho

τιμιωτάτη καὶ εὐγενικῆ μοῦ κιρὰ ἀδελφοὶ πολλὰ προσκυνήματα.

+ τὴ (original: pecetea ruptă)

1578—91.

III.

Dumnezeŭ.

Sănătate și heretisirĭ de la mine, Doamna Caterina, suroriĭ mele, Doamna Mărioara. Și, dacă întrebĭ și despre mine, [dacă] sîntem bine, cu darul luĭ Dumnezeŭ; și țĭ se închină Lucreția, sora ta, și toțĭ copiiĭ ieĭ, și am primit lucrurile, care nĭ le-aĭ trimes: patru *agnus* (iconițe prezervătoare) și portretul tăŭ și două canafurĭ, ce mi-aĭ trimes cu acel negustor, și la mulțĭ anĭ. Și i-am dat luĭ și o blană să'țĭ aducă și am rugat să trimată στρεσπέναι (?) luĭ Tagazza; și să petrecĭ frumos și regulat și domnește și să mă heretiseștĭ cu călugărițile toate la mănăstire, unde șezĭ, și nu alt-fel. Și D-zeŭ cu șenioria ta.[21]).

(V⁰) Să se dea scrisoarea la Veneția, doamneĭ Mărioara Fabrizio, în cinstitele mînĭ.

III. Θεὸς

+ Ἠγιαίς καὶ χαιρετημματὰ. ἄπο ἐμενὰ τῆ τόμνα Κατερήνα. Εἴς τὴν ἀδελφὴ μου τῆ κοιράτζα Μαργιόρα. καὶ ἀνερωτὰς καὶ περὴ ἐμ(ᾶς) ἂν η εἴμεσται καλᾶ. με' χάρη Θεοῦ. καὶ προσκήνασαι. ἡ Λουκρέτζηα ἡ ἀδελφη σου. καὶ ὅλα τὴς τὰ πεδιὰ .και περήλαβα τὰ πράματα ποῦ μου ἔστιλαις, τέσαιρα φηλαχτὰ καὶ τῆ φηγούρα σοῦ και δῖω σκούπες που μ' ἔστϊλαις μετ' αϊκοίνο τὸ πραματευτΐ καὶ 'σπόλατὴ καὶ δόκα τὸν ναι. μηὰ γούνα νὰ σοῦ φερὴ. καὶ παράκγϊλα νὰ σοῦ πέψη τῆς. στρέ ὸ πεναι (?) τῆ Τογάτζηας καὶ νὰ πέρνασε ὅμορφα καὶ ταχτϊκὰ καὶ ἄρχοντηκα. καὶ νὰ μέ χαιρετᾶς τὶς καλόγρηαις ὅλαις αὔτου στό μοναστίρη ποῦ καθαισταὶ. ὄχη ἄλο. καὶ ὁ θεὸς μὲ'„ τὴν α(ὐ)θεντί)α σοὺ.

(V⁰) δώθὴ τώ γραφεὶ εἴς τῆ Βαιναίτηᾶ εἴς τῆ κηράτζα Μαργιὼρα. τῆ Φραπρητζένα. εἴς τὰς τϊμϊας χεῖρας δόθεΐη.

---

21) Scrisoarea e posterioară intrăriĭ în mănăstire a Mărioareĭ (către 1578), anterioară maziliriĭ luĭ Mihnea, pare-se (1583) saŭ datînd din a doua domnie a luĭ (1585—91?)

4 Febr. 1559.

IV.

Pentru Veneţia, pentru Doamna Mărioara Valarga. Laudă luĭ Dumnezeŭ. Azĭ, 4 Februar, în Pera.

Măreaţă (doamnă,) ca şi o soră. Zilele trecute am primit scrisorĭ de-ale Domnieĭ-tale şi, la un loc cu dînsele, am avut o scrisoare pentru prea-luminata Doamnă, sora Domnieĭ-tale, pe care am trimes-o bine, şi zilele acestea a venit Domnul Andreĭ Spatarul şi mi-a adus două sute doĭ galbenĭ, între cari eraŭ uniĭ ungureştĭ şi cu lipsă, şi am făcut socoteală că fac cincĭ galbenĭ lipsă, şi ast-fel i-am încredinţat luĭ Domnul Domizo, frate-mieŭ, ca să-ţĭ facă plata, cum a făcut şi altă dată, şi ast-fel veĭ scrie cu cea d'intaiŭ scrisoare a Domnieĭ-tale, Doamneĭ, sora Domnieĭ-tale, că s-aŭ primit, ca să-ţĭ poată trimete alţiĭ. Domniata îmĭ scriĭ, că ţi-am trimes înainte 700 de galbenĭ de aur, pe cînd credeaĭ că ieraŭ 800 de galbenĭ. În această

---

4 Febr. 1579.

IV.

Per Venettia, per madonna Mariora Valarga. *Laus Deo.* 1579 adi 4 di Febraro, in Pera.

Magnifica quantto sorella. Li giornj pasatj hò recevutto de le vostre et soto quelle hò avuta (o) una lettera per la Illustrissima signora vostre sorella, la qualle hò dato bon recapito, et questj giornj è venuto S. Andrea Spattaro et me à portato ducati duxento due, infra llj qualli erano parechi Ungarj et scarssi, et abiamo fato conto que valeno ducati 5 de j mancho, et cossì li abiamo remessi a messer Domizo, mio fratello, que vi faza il pagamento, come zà à fatto per il passato, et cossì con la prima vostra scriverete ala signora vostra sorella di averllj recevuttj, acciò que vi posa mandar delj alttrj, la qualle me scrive, come per avantj vj mandaj ducati 700 d'oro, dove che que (*sic*) credevj che fossero ducati 800; in (?) questo giudichavj che la

afacere, te-aĭ gîndit că Doamna, sora Domnieĭ-tale, are a-ţĭ da 200 de galbenĭ pe dată, și aceĭ o sută de galbenĭ cari lipsiaŭ te umpleaŭ de mierare, și tot așa și Doamna, sora Domnieĭ tale, credea că așa este și așa mi-a scris, spuind că ea trimetea tot-de-a-una 200 de galbenĭ în fie-care dată și că data aceia aŭ fost o sută, și nu 200, pentru care am trimes chiar scrisoarea sa, pe care a a-dus-o Domnul Mihaĭ Cinqueboro, împreună cu blănile de cacom, și ni-a adus data aceia de cît o sută de galbenĭ și blănile de cacom. Pentru care i-am trimes înnapoĭ acea scrisoare, ca să vadă Domnia-eĭ greșala ce s'a făcut, și va găsi adevărul cum veĭ afla de la Domnia eĭ: cele ce ţĭ le spun maĭ sus și nu alt-fel. Fiind-că a trecut vreme la mijloc și socot că nu-ĭ însamnă și a uitat, dar noĭ aice îndată-ĭ însemnăm cum mi-ĭ aduc și-ţĭ deschidem credit. și nu veĭ avea nicĭ-o pagubă de la noĭ și veĭ avea tot-de-a-una ce veĭ vrea. Însă scoate-ţĭ din minte această în-chipuire și încrede-te în mine. Care (Doamna) se aflâ bine

---

signora vostra sorella ve xà a mandare ducati 200 per vollta, et quellj venir mancho ducati cento vj maravelliavj, et cossó ancora la signora vostra sorella credeva esser cossì et cossi me à scrito, digando que essa semper mandava a ducati 200 (pers) (?) volta, et quela partita come furono cento et non 1200 (*sic*) del que abiamo mandato la lettera sua propria, que purton signor Michallj Cinqueboro con li zebelinj et non porttò quella vollta altro que ducati 100 et li zebelinj, dove la abiamo mandata deta lettera jndrieto, achioque sua signoria veda lo erore que vienn.... (?) fatto et troverà la verità, come da sua signoria averete: quanto di sopra vj dicho et non altramentti, que il tempo pasò dj mezo et credo non li notta et à dessmentegato; mà noj qui subito que lj portano lj notiamo et vj damo credito et da noj non averette dano alcuno, et semper averete il vostro gusto; perhò cavate questa fantaxia da adoso et darette fede a me. La qualle sta benissimo, echiam ancora il signor vostro Vevodo [22]),

22) Mihnea.

şi tot aşa şi Domnul Voievodul Domnieĭ-tale, Dumnezeŭ să-ĭ deie viaţă lungă şi mila de a putea să cîrmuiască acea ţară cu mulţămirea acelor oamenĭ săracĭ, ca să mă rog la Domnul Dumnezeŭ pentru mîntuirea sa. Domnul nostru Hristos păzească-te de răŭ.

Al Domniiĭ tale

Benedict de Gagliano.

Măreţiĭ doamne Màrioara Valarga, ca o soră preaiubită. Veneţia.

---

que il signor Idio lj dia longa vita et grachia di potter governar quello paixe a sattissfazione di quellj poverj ominj, achiochè prega il S. Idio dela sua salute. Nostro il signor Christo da mal vi garde.

vostro Bene(de)tto di Gagliano.

Alla magnifica madonna Mariora Valarga, da sorella carissima. Venettia.

V.

Prea nobileĭ și prea onorateĭ și iubiteĭ mele surorĭ, doamna Mărioara. Eŭ, iubita ta soră, doamna Ecaterina, mult salut, și nepotul tăŭ, fiul meŭ, Mihnea Voievod și femeia luĭ, Doamna Neaga (?[23]), mult te salută. Rugăm pe Domnul Dumnezeŭ, ca scrisoarea mea să te găsească sănătoasă și salvată; și, dacă întrebĭ și despre noĭ, sîntem bine pănă acuma, slava Domnuluĭ. Dar de loc să nu te scîrbeștĭ pentru nenorocirea care ne-a găsit, pentru că așa ieste obiceiul acestuĭ loc: cînd voiesc să puie pe un om, îl scot pe cel d'intăiŭ și îl trimet în alt loc, după cum aŭ făcut luĭ Petru Voievod, moșul nepotuluĭ tăŭ, și acum am auzit de la „Ἀφρυτές“, iar în Bogdania[24]) și dacă întrebĭ și despre sora noastră, este bine și se află, cu fetele eĭ, în Constantinopole; dar bărbatul și gineriĭ eĭ se găsesc în Moldova cu cumnatul meŭ, omul de care-țĭ scriŭ.

V.

Τῇ εὐγενεστάτῃ, καὶ τιμιοτάτῃ καὶ πεφιλημήνι μου ἀδελφῇ κυρία Μαριώρα. Ἐγὼ ἡ ἠγαπημήνι σοῦ ἀδελφῆ δόμνα Αἰκατερήνα. πολλ(ὰ) σὲ χαιρετῶ καὶ ὁ ἀνεψιός σου ὁ υἱός μου ὁ Μίχνο Βοηβόδ. καὶ ἡ συζηγὸς του ἡ θόμνα Νάγ(*sic*). πολλὰ σὲ χαιρετοῦν. δεόμεθα κ(ύριο)ν τὸν θεὸν τοῦ εὑρὴν σε ἡ γραφή μας ἐν ὑγείᾳ καὶ σωτηρίᾳ. καὶ ἀνερωτὰς καὶ περὶ ἡμῶν. καλῶς ἔχωμεν ἕως τοῦ νῦν, χάριτη θεοῦ. ὅμως μηδὲν πεικρένεσαι διὰ τὴν συμφορὰν. ὁποῦ μᾶς ηὗρεν. διότι ἔτζη εἶνεν τὸν τόπον ἐ τοῦτον ἡ συνήθεια ὅταν θέλουν νὰ βάλουσιν ἄλλον ἄνθρωπον. εὐγάζουν τὸν πρώτον καὶ τὸν. στέλνουν εἰς ἄλλον τόπον. ὁσὸν πῶς τὸ ἔκαμαν εἰς τὸν Πέτρο Βοηβόδ. τὸν θεῖον τοῦ ἀνεψιοῦ σου. καὶ τώρα ἄκον ἀποὺ Αφρυτές πάλιν ἐις τὴν Μπογδανίαν. καὶ ἀνερωτὰς καὶ διὰ τὴν ἀδελφὴν μᾶς. εἶνεν καλὰ καὶ εὑρίσκεται με ’ταῖς θυγατέραις τῆς εἰς τὴν πόλιν. ἀμὲ ὁ ἄνδρας τῆς καὶ οἱ γαυροὶ τῆς εἰρήσκοντε εἰς τὴν Μπογδανίαν με’ τὸν ἀνδραδελφὸν μοῦ .τὸν ἄνθρωπον. ὅπου σὲ γράφω. καὶ ἐγὼ εὑρίσκωμε ἧς τὴν Ῥόδον μέ ’ τὸν υἱὸν μοῦ.

---

23) Nag(?) De ica vorbește, fără aĭ pomeni numele, documentul italian deja citat (Hurmuzaki, IV[1] 1584, no. 83).

24) În August 1582. (*ibid.*, V, 78; IV[2], 113) Petru revenia de la Alep (ult. citație).

Și eŭ mă aflu în Rodos [25]) cu fiiu-mieŭ Mihnea Voievod, și sîntem bine, mulțămită luĭ Dumnezeŭ, și nu te întrista, pentru că aceste lumĭ aŭ astfel de obiceiŭ; cînd scot pe un om, nu-l lasă să șadă la Constantinopol, și am aflat că aĭ primit dela Luca Secondo și de la bailul Contarini [26]) și dela Mihail, dacă ți-a trimes ceva, după cum îmĭ scriĭ. Acum, cu deosebire în acest timp, ți-am trimes din trecuta lună Maiŭ aspri 20,000, adecă două-zecĭ de miĭ, și i-am dat fiuluĭ luĭ Benetto Tagazza, ca să ți-ĭ trimată și nu știŭ dacă i-aĭ luat saŭ nu. Și, dacă nu i-aĭ luat, să-ĭ cauțĭ la unchiul luĭ, ca să-ĭ primeștĭ și să-ĭ aĭ pentru cheltuiala ta, și du-o cum poțĭ. Pentru că acuma ieŭ n'am putința de a-țĭ trimete de cheltuială ca înainte, de oare ce ne-a scos din domnie; și nu ne-aŭ scos din vre-o pricină, ci singurĭ noĭ ne-am luat lumea (în cap) și pentru ca să nu se îngreuie creștiniĭ cu desăvîrșire, am lăsat lumea. Și roagă din noŭ pe Dumnezeŭ, și să ne încredem în numele luĭ: vom lua înnapoĭ domnia, dacă vrea Dumnezeŭ. Și-țĭ

τὸν Μίχνο Βοηβὸδ. καὶ εἶμεστην καλὰ χάριτε θεοῦ. καὶ μηδὲν πεικρένεσαι, διότι ἔ τοῦτοι οἱ κόσμοι ἔτζη τὸ ἔχουν οὐζάτζα: ὅταν εὐγάλουν ἄνθρωπον δὲν τὸν ἀφίνουν νὰ κάθεται εἰς τὴν πόλιν. καὶ ἔμαθα πῶς ἐπερίλαβης ἀποῦ τὸν Σεκοῦντ Λοῦκα καὶ ἀποῦ τὸν μπαΐλον τὸν Κονταρὶν καὶ ἀποῦ τὸν Μιχαὴλ. εἶ τι σὲ ἔστηλα. καθῶς μι τὸ ἔγραφες. τόρα ἐξόχως ἀπ᾽ αὐτὰ σὲ ἔστηλα ἀποῦ τὸν περασμένον Μάϊον ἄσπρ(α) 20.000. ἤγουν εἴκοσι χιλιάδες. καὶ τὰ ἔδωσα τοῦ μπενέττου Ταγάτζα τὸν υἱὸν. νὰ σὲ τὰ στίλῃ. καὶ δὲν ἠξεύρω ἐπερίλαβες τὰ ἤ ὄχι.καὶ ἂν δὲν τὰ ἐπερίλαβες. νὰ τὰ γυρεύσεις ἀποῦ τὸν θεῖον του νὰ τὰ πάρεις. καὶ ἔχε τὰ διὰ ἔξοδὸν σου καὶ πορεύσου. ὡς εἰμπωρῆς. διότι τόρα ἐγὼ δὲν ἔχω τὸν μόδον νὰ σε στέλλω ἔξοδον σὰν πρώτο. διότι μᾶς εὐγάλαν ἀποῦ τὴν ἀνθροπί(αν). Καὶ δὲν μᾶς εὔγαλαν διὰ τίποτε ἀφορμὴν. μόνε μᾶς ἐνέβασαν τὸν κόσμον καὶ διὰ νὰ μὴν βαρεθοῦν οἱ χριστιανοὶ κατὰ πὰνο μᾶς ἄφίσαμεν τὸν κόσμον. Καὶ πάλιν παρακάλη τὸν θεὸν. καὶ θαρσοῦμεν εἰς τὸ ὄνομὰ τον ἐγλήγορα πάλιν νὰ τὸν πάρουμεν. ἂν θέλῃ ὁ θεὸς. Καὶ στέλνω σὲ τόρα μὲ᾽ τὸν κομιστὴν τῆς γραφῆς μπογκσία δὺο ἄσπρα καὶ ἕν ἀνκομματὰ λεχικὴ πάνιν φίλας περ εὔμορφον καὶ τζατου-

---

25) Mihnea fu strămutat la Tripoli, „environ ung an“ innainte de 9 April 1585 (*ibid.*, *Sup.* I[1], 93).
26) Polo Contarini, bail până la sfîrșitul luĭ 1582.

trimet acuma, cu aducătoriul acesteĭ scrisorĭ, două bogasiĭ (stofe aziatice) albe și o bucată iarășĭ leșască, supțire, foarte frumoasă și „țatunin“ negru, doĭ-spre-zece coțĭ, și „camuhan“ blănit, doĭ-spre-zece coțĭ, ca să-țĭ facĭ haine, și primește puțin pentru mult, ceia ce s'a găsit; și cele ce ți le-am trimes cu papa Nicol sînt un lighian și ibric și o plapomă, împrejur cu atlaz roșu și la mijloc aurie, și două bogasiĭ albe și iarășĭ două pentru o păreche de cerșafurĭ, și ți le va aduce cu alte lînurĭ, pe care ți le-am dat, și plapoma, de care-mĭ scriĭ, nu am chip acum; altă dată, dacă vom fi bine, îțĭ vom trimete-o, și-țĭ trimet și o față de masă albă și nimic alta. Și Dumnezeŭ cu tine.

1584, în luna luĭ Ianuarie 14.

Ieŭ Doamna Ecaterina,
scriŭ din Rodos.

νὶν μαῦρον πίχες 12 καὶ καμουχὰν μπαγουνάτζον πίχες 12. νὰ κάμης φορέματα. καὶ δέξου τὸ ὀλίγ ον) εἰς πολλὰ το εὑρισκόμενον. Καὶ ἐκεῖνα. ὁπού σὲ ἔστιλα μέ ' τὸν παπὰ Νικόλ εἶνεν λεκάνι. καὶ ειμπρίκη. καί πάπλωμα τὸν γύρον ἀτλάζειν κόκκινον. καὶ εἰς τὴν μέσι χρυσὸν. καὶ δύο μπογασία ἄσπρα. Καὶ πάνιν διὰ ἕνα ζεύγαριν σεντόνια. καὶ θέλει σὲ τά φέριν. μέ ' ἄλλα λιανικὰ. ὁπού τὸν ἔδωσα. καὶ τὸ πάπλομα. ὁπού μὲ γράφης. δὲν εἶχα τὸν μόδον τόρα. εἰς ἄλλην φορὰν ἄν ἴμεστε καλὰ. θέλομεν τὸ στίλ(ειν). καὶ στέλνο σὲ καὶ ἕν ἄσπρα [27]) πεζομάντυλον. ἄλλον οὐχὶ. Καὶ ὁ θεὸς ἔμετα σοὺ.

1584 Ἐν μηνὶ Ἰαννουαρὶ 14.

Ἐγὼ τόμνα Αἰκατερίνα γράφ(ω) ἐκ Ῥόδου·

---

[27]) În original: ἄντρα.

După 1585 [28]).

VI.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ, Doamna doamnă Ecaterina, a toateĭ Ungrovlahiĭ, sănătate și bucurie suroriĭ mele, Mărioara, și de la fiul mieŭ, Mihnea domnul, salutărĭ, și călugăriților pocăință, și la toțĭ aĭ noștri închinăciune. Și mă rog luĭ Dumnezeŭ să vă afle scrisoarea mea sănătoșĭ și mîntuițĭ. Dacă întrebĭ și despre noĭ, am suferit mult și ne-aŭ surgunit la Tarambul [29]), și am petrecut un timp îndelungat, și iarășĭ mulțămim prea bine luĭ Dumnezeŭ (că) iarășĭ ni-a dat domnia, și sîntem bine, cu ajutoriul luĭ Dumnezeŭ și cu rugăciunile prea sfinteĭ mele, care înnarmează la orĭ-ce nenorocire; măcar până în fundul pămîntuluĭ să fie omul, și Dumnezeŭ, dacă-l iubește, iarășĭ îl scoate de acolo. Dar, o sora mea, nu ți-am trimes nimica, căcĭ n'am avut chip; după aceia îțĭ voiŭ trimete. Numaĭ roagă pe Dumnezeŭ să fim bine, și ieŭ am grijă de tine; și ieŭ, Gheorghe, care sînt cu Battista, mă închin Domniiĭ tale.

(V^0: Deie-se în onoratele mînĭ ale prea onorateĭ și prea nobileĭ doamne Mărioara luĭ Fabrizio, la Murano, în Veneția).

VI.

Ελέω θεῷ. κυρία ντόμνα 'Εκαθερίνα πάσης Οὐκροβλαχίας ὑγιές κα χαιρετήματα εἰς τὴν ἀδελφί μου τὴν Μαργιώρα καὶ ἀπὸ τὸν νηὼν μου. τῶν Μέχνα ἀφέντη χαιρετήσματα. καὶ εἰς τής καλωγρές μετάνοιαν, καὶ εἰςεὔλους τοὺς ἐδικούς μας χαιρετήσματα. καὶ παρακαλῶ τῶν θεὸν νὰ ανηβρῆ ἡ γραφὴ μου ἐν ἠγίᾳ καὶ σωτηρείᾳ. Ἀνεροτᾷς καὶ περὶ ἡμᾶς. ἐπάθαμεν πολᾶ καὶ μᾶς ἐξόρησαν εἰς τῶ Τάραμ. πουλούσιν, καὶ ἐκάμαμεν ἡ κανὼν γηερὸν. καὶ πάλην εὐχαριστοῦμεν τῶν μπανάγαθων θὲον πάλιν μᾶς ἐδώρισε τὴν αὐθ(εντία) καὶ ἥμεσθεν καλᾶ με' τὴν βοήθειαν τοῦ θεοῦ καὶ με' τὴν πρέσβειαν τῆς παγίας μου. ὅπου ἐλπήζη τοῦ κ'ἀποτιχάνη μακάρη εἰς τα κάτοτα τῆς γῆς νὰ ἦνε ὁ ἄν(θρωπ)ος. καὶ ὁ θεὸς νὰ τὸν ἀγαπᾶ πάλην τῶν εὐγάζη ἀπ' ἐκῆ. Ἄλλ'ῶ ἀδελφεί μου τίποτες δὲν σὲ ἔστιλα ὅ δὲν ἦχα μόδω ἄ μὴ. μήτα ταύτα σὲ θέλω στίλη. μόνε παρακάλλιε τῶν θεὸν νὰ ἡμέσθην καλλᾶ. καὶ ἐγὼ ἔχο τὸν ἔγνας τοῦ καὶ ἐγὼ ὁ Γεώργιως, ὅπου ἐνμουν με' τῶν Μπατίστα. προσκηνῶ τὴν αὐθεντίαν σοῦ.

(V^0) Δοτοὶ εἰς τὰς τιμίας χεῖρας τῆς τιμιωτάτης καὶ εὐγενεστάτης κηρίας Μαργιώρα τοῦ Φαμπήρτζου. εἰς τὰ Μουρᾶ. εἰς τὴν Βενετίαὶ.

---

28) Data readucireĭ în scaun a luĭ Mihnea.

29) *Tarabolos*-Tripoli (Africa). „En Barbarie" (Hurmuzaki, *Documente*, *Sup*. I^1, 93).

4 Nov 1567.

VII.

Isus.

Mult măreței doamne Mărioara Valarga, azi, în 11 Noiembre 1587.

Măreață și vrednică de cinste (doamnă). După ce-ți scrisesem, m'aŭ aflat două plăcute scrisorĭ ale Domnieĭ-tale, din aceiași zi, din 23 ale luniĭ trecute, la care, cît trebuie, îțĭ voiŭ răspunde. Văzînd cele ce le spuĭ asupra banilor, ce ți-aŭ fost trimeșĭ de mult acuma prin Sófia, [30]), neapărat că aĭ maĭ mult de cît dreptate, dar, pe de altă parte, ceĭ din Sófia se îndreptățesc, spuind că n'aŭ putut să schimbe aspriĭ [31]) și la urmă, i-aŭ luat pentru dînșiĭ și aŭ scris aicĭ [32]), la tovarășiĭ lor, să facă o scrisoare de schimb pentru treĭ sute de talerĭ, — că la atîta spun că se ridică ceĭ 20 de miĭ de aspri —, ca să ți-ĭ plătească

---

11 Nov. 1587.

VII.

Iesus.

Alla molto magnifica Signora Mariora Valargo, adì X) e di 9-bre 1587.

Magnifica et honoranda. Dopo scritovi, trovòmi due grate lettere vostre, de una medesima giornata, deli 23 de pasato, ale quale di quanto ocore li farò la resposta. Visto quanto dite ziercha li denarij che già tempo vi sono stati mandati per via de Soffia, chiaramente ne havete più che ragione, mà de altra banda queli de Soffia se ne schusano, dicendo non havere potuto cambiare li asprie che sul fine hanno preso per loro et quì anno scrito ali suo compagni che dovesero fare una di cambio per tt.

---

30) Orașul.

31) Asprul avea maĭ mare preț decît cel din veacul nostru (2 banĭ și jumătate). Petru Șchiopul primia, în surgunul său la Alep, 40 până la 60 de aspri pe zi (Hurmuzaki, *Doc.*, III, 35). Taleriĭ, de care ie vorba, sînt *leĭ turceștĭ*. Un taler=66 aspri.

32) La Pera?

în două lunĭ, cum vor vedea scrisoarea de schimb. Unde, văzînd cît timp a trecut, n'am vrut să trimet încă odată, ca să nu fie zăbavă și maĭ multă, (și) am rugat pe aceștĭ tovarășĭ aĭ lor să-mĭ facă scrisoarea aceia de schimb, cum li s'a poruncit, și așa mi-aŭ și făcut-o, pentru 291 (de lire) și 3 solizĭ, că atîta fac ceĭ 300 de talerĭ, care 291 de (lire), 3 solizĭ sînt 6.12 solizĭ la sută (??), că atîta ie cursul. Care scrisoare de schimb ți-o trimet închisă în aceasta, adresată luĭ Iosif Pergo, prin scrisoarea din partea luĭ Dimitrie Seradura și Michele de Largo. Însă, îndată ce veĭ avea scrisoarea de față, veĭ trimete la zisul Pergo și-ĭ veĭ da această scrisoare de schimb, ca s'o primească, fiind-că trece vremea, și ca să poțĭ avea aceĭ banĭ la timp. Și alta n'am putut să fac, nefiind nicĭ-un lucru în mîna mea, dar, din parte-mĭ, n'am întărziat să mă îngrijesc și să fac ce a fost cu putință, cum voiŭ face tot-de-a-una, dacă va veni prilej, și scrisorile Domniiĭ-tale, pe care le aĭ scris luĭ domnul Pascal și luĭ domnul Ioan al luĭ Marin de Pazzo, ierĭ s'aŭ trimes cum trebuie. Alta n'am ce să-țĭ

---

trecento, che tanto dicono montare li aspri vintimilla per pagarveli frà duè mesi, comme serà visto la di cambio, dove, vedendo il tempo scorso, non volsi più rimandare, aciochè non andase più jn longo, hol pregato a questi suo (*sic*) compagnj che mi dovesero fare la detta di cambio jn modo ch'è stato ordenato, e cussì me l'ano fatto jn l. 291 $\bar{3}$, che tanto vaglano li tt. 300, li quali l. 291 $\tilde{3}$ sono s. 6 X[1]) (*sic* ?) per cento, che tanto al presente ne core, la quale di cambio vi mando jnchlusa in questa dritta a Josepo Pergo per letera de Dimittri Seradua et Michele de Largo, però, subito havuto che haverete la presente, mandarete a trovare il detto Pergo, et mandargli la detta di cambio, aciochè l'acetti et che il tempo ne core, aciochè dapuoj posete havere detti denari jn tempo, et altro jo non hol potuto fare, non sendo stato jn mano mia cosa alcuna, mà di canto mio non hol mancatto procurare et fare il posibille, come sempre ne farò, venendo l'ocasione et le letere vostre, che avete scrite a m. Pasquale e m. Gio. de Marino de Pazzo, ieri sono

spun prin aceasta, numaĭ să bine-voieştĭ a-mĭ scrie despre primirea acesteĭ scrisorĭ de schimb. Şi cu aceasta sfîrşesc rămîind la poruncile Domniiĭ-tale şi Dumnezeŭ să-ţĭ deie fericire.

A Domniiĭ-tale

slugă: Neculaĭ a luĭ Petru, Piraga (?)

Mult măreţiiĭ Doamne Mărioara Valarga, în Veneţia.

(pe V° o socoteală şi: „Prea luminate şi . . . " (?)

---

mandate a bonisimo recapito. Altro per questo non mi ocore dirvi; sollo vi piacerà dirmi de la rezeputa di ditta di cambio, e con ciò facio fine, restando ali comandamenti di lef, e Dio vi feliciti.

D. V.

Sr. Nicolo de Pro Piraga (?)

Al (*sic*) molto magnifica Signora Mariora Valarga, in Venezia.

(Pe V° o socoteală şi „Ill ro. et Act." . . . .)

Pe la 1590.

III.V

Domnule Marino. Cum veĭ ajunge în Muntenia sănătos, precum să-ţĭ deie Dumnezeŭ, Domnul nostru, veĭ spune Domnieĭ sale, fiuluĭ mieŭ, să caute a trimete acuma, cînd are vreme şi putinţă, atîţia banĭ în Italia, în cît, întîmplîndu-se ceva, aĭ noştri să poată trăi cu cinste, şi arată-ĭ chipul cum poate să facă aceasta în taină (şi) cu siguranţă, de-oare-ce, trimeţînd baniĭ în Veneţia saŭ în Genova, cu împrumut [33]), va lua patru la sută pe an, rămîindu-ĭ capitalul tot întreg, peste care rămîne tot-de-auna stăpîn, putîndu-l vinde după plăcere. Arată-ĭ cheltuiala ce am făcut pentru biserică [34]) şi altar peste 1,300 de galbenĭ şi cît ie de lăudătoare această faptă pentru Domnia-sa.

Apoĭ, cît despre plecarea mea, ca să mă închin Dom-

Pe la 1590.

VIII.

Signor Marino. Come sarete arrivato a salvamento in Valacchia, che Dio, nostro Signor, ve lo conceda, direte al mio Signor figliolo [35]), che veda adesso che ha tempo et comodità, di mandare in Italia tanti danari, che, occorrendo alcuna cosa, li nostri possano vivere honoratamente, et dimostrateli li modi di farlo secretamente con sicurezza, poi chè, mittendo in Venetia ò in Genova li danari su li aconti, ne cavarà quattro per cento a l'anno, restandoli sempre intiero il capitale; del quale n'è sembre patrone, potendolo vendere a suo piacere. Rapresentateli la spesa che io hò fatto di più di 1,300 cecchini ne la fabrica dela chiesa, e del' altare [36]), et quanto sia gloriosa questa opera a sua signoria.

Quanto poi a la mia andata per fare riverentia a sua si-

---

33) Aconto, însamnă *corespondent*. Aicc ie *a conto*, în două cuvinte şi însamnă probabil rentă veneţiană.
34) *Fabrica* bisericiĭ, supt care se înţelege orĭ-ce lucrare relativă la aceasta
35) Ecaterina se afla poate în Murano, la sora sa.
36) Despre altar şi inscripţia, vezĭ introducerea.

nieĭ sale, cum mi-a dat de ştire, spune-ţi-ĭ că nu doresc nimic maĭ mult de cît aceasta şi că, dacă aş putea să-l văd aievea, aş muri cu mîngîiere foarte mare, dar că mă las totuşĭ în voia sa, precum îĭ scriŭ.

Maĭ spune Domniiĭ sale de sfaturile pe care le-am avut de multe orĭ împreună, pentru binele săŭ şi al fiilor săĭ.

Spune-ĭ că această haină, pe care o ducĭ Domnia-ta, să mi-o trimată blănită cu blana care-ĭ va plăcea Domniiĭ-sale.

Vorbeşte-ĭ din parte-mĭ pentru Pascal Dabri, pentru care îĭ scriŭ să-l primească drept slugă.

Şi Domnia-ta adu-ţĭ aminte să-mĭ scriĭ cîte-odată de starea şi sănătatea Domnieĭ-sale, pentru care mă rog necontenit de la Dumnezeŭ.

---

gnoria, si come m'à dato intentione, diteli ch'io non bramo cosa più di questa, et che, quando potessi vedere la sua presentia, morerei ingrandissima consolatione, mà però che mi rimetto ala sua voluntà, sicome li scrivo.

Racontate anco a sua signoria li ragionamenti che più volte habbiamo avuti insieme dele cose, per beneficio suo, et de' suoi figlioli. Diteli che questa veste, che voi portate, me la mandi fodrata di quella pelle che li piacerà.

Raccomandateli da mia parte Pasquale Dabri, del quale io li scrivo, che l'accetti per servitore.

Et voi racordatevi di scrivermi qualche volta del stato e dela sanità dì sua signrnia per la quale io prego continuamente Iddio.

I. TANOVICEANU.

Creşterea criminalităţiĭ în Romînia

Cauzele şi mijloacele de combatere.

Intr-un studiŭ penal publicat în 1892 sub titlul „Reforma legislatiuneĭ penale în Romînia", am promis că vom arăta care sînt rezultatele pedepseĭ în ţara noastră şi în alte ţărĭ, şi maĭ vîrtos în Franţa. Afirmam, şi ne rezervam să probăm prin statistica penală, că atît noĭ, cît şi celelalte popoare, sîntem pe o cale greşită cînd îndulcim necontenit pedepsele [1]).

Ne îndeplinim astă-zì făgăduiala dată publicînd prezentul studiŭ, care nu este decît continuarea şi complectarea a celuĭ publicat acum treĭ anĭ.

Statistica criminală este şi trebue să fie făclia legiuitoruluĭ penal; după ia să poate judeca necesitatea şi direcţiunea modificărilor, şi tot ia va arata care este rezultatul lor, cu alte cuvinte dacă modificarea a fost saŭ nu fericită. Acum cînd e vorba de a să revizui legislaţiunea noastră penală, prezentul studiŭ are un interes de actualitate.

Dealtmintrelea credinţa noastră este că în afară de acest interes statistica criminalităţiĭ romîne prezintă un interes deosebit şi pentru ţara noastră şi pentru ştiinţa penală în general.

Pentru noĭ Romîniĭ această statistică ne va servi să ne deschidă ochiĭ spre a vedea prăpastia adîncă pe care alunecăm de 30 de anĭ din cauza uneĭ legislaţiĭ streine nepotrivită ţăriĭ noastre. Legislaţiunea penală romînă, fructul unuĭ optimizm, foarte natural pentru epoca de renaştere în care a fost alcătuită, (anul 1864), a dat nişte rezultate atît de deplorabile, în cît nu

1) Această „Arhiva" an. III p 626—644.

maĭ poate fi ertat acelora care conduc destinele Romînieĭ, să le ignoreze saŭ să nu ia măsurĭ grabnice de indreptare, et. A face altfeliŭ ar fi să nesocotească cea maĭ dintîĭ datorie a lor.

Pe de altă parte această statistică credem că prezintă în acelaşĭ timp un mare interes şi pentru ştiinţa penală în general. Ia ne arată cît de întemeiate sînt criticile ce să aduc vechiĭ scoale penale de adepţiĭ scoaleĭ pozitiviste penale şi cît de mare dreptate avea Holtzendorf cînd recunoştea cu multă sinceritate că vechile principiĭ penale aŭ făcut bancrută prin rezultatele lor. In Romînia penalizmul clasic a fost şi este în floare de peste 30 de anĭ; nicĭ-o voce discordantă nu s-a auzit în mijlocul acestuĭ concert de legiuitorĭ, judecătorĭ, profesorĭ şi publiciştĭ. In două lunĭ nişte traducătorĭ cu oare-care cunoştinţe juridice aŭ alcătuit un cod de 400 de articole, care s-a votat în întreg şi fără nici-o discuţiune de Camera legiuitoare. In loc de principie şi de cunoştinţe de drept saŭ de trebuinţele ţeriĭ, care le lipsaŭ aproape cu desăvîrşire, codificatoriĭ noştri aveaŭ o stea polară la care să închinaŭ : *îndulcirea pedepselor*. Gloria luĭ Becaria din 1764 nu lăsa să doarmă pe compilatoriĭ codiceluĭ nostru penal din 1864. H. Spencer, un filozof reacţionar şi ignorant, susţine că la un popor maĭ înapoiat în civilizaţiune trebue un Codice penal maĭ aspru ; să vede că profunziĭ noştri legiuitorĭ din 1864, eraŭ de altă părere, saŭ poate eĭ credeaŭ că Romîniĭ sînt cea maĭ civilizată naţiune şi de aceia îĭ inzestraŭ cu cea maĭ blîndă legislaţiune penală din Europa !

Codicele penal francez şi codicele penal prusian, care le serveaŭ drept modul, aŭ părut prea aspre pentru Romînia, şi aveaŭ dreptate ! Cum ne puteam noĭ, floarea civilizaţiuneĭ europeneştĭ, să ne comparăm cu nişte selbaticĭ ca Prusieniĭ şi Francejiĭ, ca să luăm codicele lor penale, barbare ca şi eĭ înşişĭ ?

Dar nu ne-am mulţumit cu aceasta, şi în 1874 din noŭ am îndulcit oare-care pedepse.

Să vedem rezultatele acestuĭ ultraclasicizm penal.

I

De sigur că trăim într-un secol cu totul materialist ! Indiviziĭ, ca şi naţiunile, nu cugetă astăzĭ de cît la un lucru : *să trăiască bine*, şi pentru aceasta cu toţiĭ luptă pentru ca să cîş-

tige banĭ, știință și salubritate. Chestiunile de morală socială, ne par că sînt niște abstracțiunĭ saŭ nimicurĭ, menite să ocupe numaĭ timpul filozofilor saŭ altor oamenĭ, care n-aŭ nimic maĭ bun de făcut. Astfeliŭ să explică faptul, că dintre toate ramurile statisticeĭ, cea penală este aceia de care lumea să intereseză maĭ puțin.

Publiciștiĭ și publicul nostru nu știŭ, și nicĭ nu vor să știe, care este criminalitatea în Romînia, și cum este mersul eĭ. Indată ce un plumitiv află că balanța comerciuluĭ s-a modificat cu 2 saŭ 3 milioane, saŭ că drumurile de fer, orĭ poștele și telegrafele, aŭ dat într-o lună a anuluĭ curent 100,000 leĭ maĭ puțin saŭ maĭ mult de cît luna corespunzătoarea anuluĭ trecut, el să grăbește a incadra acest fapt în două saŭ treĭ coloane de proză, iar colegiĭ săĭ, plinĭ de umilință, că le-a apucat altul înainte, să mulțumesc să anunțe acest lucru între noutățile zileĭ!

In cît despre statistica judiciară, care să publică de 18 anĭ în țara noastră, ia trece nebăgată în samă, probabil fiind-că ia singură dă toate ramurile statisticeĭ, să referă la morala socială, de care niminĭ nu voește să să ocupe! Jurnalele, care toate vor să fie *fin de siècle,* să ocupă de statistica agricultureĭ, a comerciuluĭ, a drumurilor de fer, a morbilitățiĭ și mortalitățiĭ, adică de starea materială a societățiĭ, rare-orĭ de statistica instrucțiuneĭ, adică de starea intelectuală, și maĭ nicĭ o dată de statistica judiciară, care arată intru cît-va starea morală a unuĭ popor.

Și cu toate acestea, dacă este vre-o ramură a statisticeĭ care să merite luarea aminte a orĭ-căruĭ cap cugetător, aceasta este de sigur statistica penală.

Căcĭ ne întrebăm, la ce ar folosi de a deveni cineva avut ca un nabab, dacă nu e sigur că va putea conserva acea ce a agonisit prin o viață întreagă de muncă și de privațiunĭ? In ce poate servi geniul luĭ Comte, învățătura unuĭ Littré, sănătatea luĭ Chevreul, dacă un mizerabil asasin ne omoară saŭ ne face infirmĭ pe viață? Cum, în fine, va merge civilizațiunea înainte, dacă trîntoriĭ să vor bucura de munca oamenilor harnicĭ, și tălhariĭ vor omorî pe oameniĭ pacinicĭ?

Antropologia ne spune că omul selbatic, era înapoiat în totul și prin urmare și în morală, care nu diferea mult de a a-

nimalelor; civilizîndu-se specia umană a progresat în toate privinţele, sub raportul material fizic, moral şi intelectual. In ceia priveşte progresul material, fizic şi intelectual, el să continuă pe fie-care zi cu atîta energie în cît să poate observa aceasta de orĭ-cine, chiar fără ajutorul statisticeĭ.

Sub raportul moral însă, mersul progresiv saŭ regresiv nu să maĭ poate observa cu aceiaşĭ inlesnire, de aceia este necesar să ne înarmăm cu un instrument de observaţiune şi acest instrument este statistica penală.

E adevărat că bătrîniĭ care, din cauza etăţiĭ lor aŭ un cîmp maĭ larg de observaţiune, ne spun fără ajutorul statisticeĭ, că sub punctul de vedere moral societatea merge înapoĭ. Cînd eĭ leagă extremităţile vieţiĭ lor, comparînd prezentul cu un trecut depărtat, cu toţiĭ într-un glas ne spun că demoralizaţia creşte pe fie-care zi. Insă niminea nu vrea să creadă pe bătrînĭ; tineriĭ să mulţumesc să zîmbească de aceste ieremiade şi să zică, cu poetul Oraţiu, că bătrîniĭ sînt *laudatores temporis acti*. Eĭ uita însă că, chiar Oraţiu, poate într-un moment de pesimizm exagerat, s-a arătat maĭ bătrîn de cît toţĭ bătrîniĭ în celebrele versurĭ.

Actas parentum, pejor avis
Tullit nos nequiores, mox daturos.
Progeniem vitiosiorem.

Prin urmare chestiunea nu e aşa de uşoară, în orĭ-ce caz ia nu să rezolvă prin o scurtă frază dintr-un autor, orĭ cît de genial ar fi el, ci prin observaţiunĭ necontenite şi fără spirit preconceput; ia merită toată luarea aminte a sociologuluĭ şi a legiuitoruluĭ. Şi, dacă zicem aceasta, nu o facem cu gîndul să rezolvăm un proces între tinerĭ şi între bătrînĭ. In adevăr dacă starea morală de astăzĭ, să va constata, că este maĭ rea de cît cea de erĭ, vina e maĭ mult a generaţiuneĭ bătrîne, care a preparat-o, de cît a celeĭ tinere care a primit-o moştenire de la ia, şi-ĭ sufere consecinţele. Chestiunea importă însă sub un alt punct de vedere: trebue a cunoaşte răul spre a-l putea combate; un medic înainte de a căuta remediul uneĭ boale, face diagnosticul eĭ, clinica precede terapeutica şi tot ast-feliŭ trebue să proceadă şi ştiinţele sociale.

Iată dar importanța statisticeĭ penale, care e cea maĭ principală din ramurele statisticeĭ morale. Trebue să ne informăm de la dînsa, dacă criminalitatea, această boală socială, scade saŭ creşte, spre a putea lua în cunoştința de cauză, măsurile necesare spre folosul societățiĭ. De asemenea, statistica penală singură, ne poate spune, cu siguranță, dacă o măsură saŭ o instituțiune socială, a avut bune saŭ rele consecințe asupra moralitățeĭ publice.

Aceasta ne-a făcut să studiem statistica penală a țăriĭ noastre, care după cît ştim pînă astăzĭ n-a fost socotită de nimenea că merită această cinste. Cercetările de statistică penală, pe care le publicăm imbrățişază o periodă de 18 anĭ, începînd cu anul 1869, cînd s-a publicat prima statisitică judiciară în Romînia, şi sfîrşind cu anul 1886 ultimul an care s-a publicat de biuroul statistic, de pe lîngă Ministerul justițieĭ [2]). Acest timp de 18 anĭ, fără a fi lung, este totuşĭ îndestul pentru a arăta o tendință ; în orĭ-ce caz nu putem face maĭ mult. Am fi voit să dăm media quiquenală, precum s-a făcut în Franța pentru statistica penală de la 1826—1880, însă neavînd de cît treĭ lustrurĭ complecte, am renunțat la această ideie, cu atît maĭ mult cu cît adesea-orĭ vom avea necesitate să relevăm diferințele dintre doĭ anĭ succesivĭ.

Poate că ar fi locul să arăt aicĭ defectele statisticeĭ penale romîneştĭ, însă nu voesc să mă abat în digresiunĭ, ce ar lungi foarte mult acest studiŭ, ci prefer să întru imediat în materie.

II

Fără nicĭ-un preambul, voĭ începe prin a pune sub ochiĭ lectorilor rezumatul statisticeĭ penale a Romînieĭ din 1867—1886, rezervîndu-ne ca să relevăm îndată cît de tristă este această constatare pentru viitorul țeriĭ noastre.

---

2) Acest studiŭ s-a făcut la sfîrşitul anuluĭ 1892.

Tabela No. I.

Anul	Prevenițĭ				Condamnațĭ
	Juraţĭ	Tribu-nale	Jude de pace	Totalul preveni-ţilor.	Totalul condam-naţilor.
1867	—	—	—	19·042	13·659
1868	--	—	—	25·789	18·266
1869	1798	24·053	3990	29·841	17·966
1870	1845	28·310	5611	35·766	20·457
1871	1937	33·211	7423	42·571	24·293
1872	2501	37·143	5302	44·946	23·699
1873	2619	44·897	6759	54·275	28·738
1874	1493	47·970	20·441	69·904	34·432
1875	1688	57·185	25·096	83·969	43·299
1876	1578	63·505	22·914	87·997	43·605
1877	1474	61·909	22·157	85·540	40·493
1878	1780	72·105	28·431	102·316	53·077
1879	1518	68·319	36·793	106·630	55·175
1880	1560	37·379	62·847	101·786	51·945
1881	1505	29·486	67·932	98·923	50·123
1882	1429	35·038	79·504	115·971	56·995
1883	1172	37·287	79·686	118·145	57·529
1884	1522	36·010	87·295	124·827	61·184
1885	1265	39·961	100·455	141·681	73·922
1886	1463	40·146	102·593	144·202	75·464

Acest prim tabel de şi extras din publicaţiunile oficiale ale Ministeruluĭ de Justiţie nu este exact; a trebuit dar să facem un altul rectificat. (Tabela No. 1 bis). Inexactitatea provine de acolo că uniĭ prevenițĭ şi condamnaţĭ sînt trecuţĭ de două orĭ: o-dată la judecătoriile de pace, şi a doua oară la Tribunale, cînd ceĭ condamnaţĭ de judecătorul de pace fac apel la Tribunal

Pentru ca să ajungem la cifra exactă a preveniţilor a trebuit să scădem din cifra totală a preveniţilor fie-căruĭ an pe indiviziĭ care aŭ făcut apel în contra cărţilor de judecată şi care prin urmare saŭ numărat încă o dată ca prevenițĭ la tribunal.

Pentru condamnaţĭ procedarea a fost identică, din numărul total al condamnaţilor fie-căruĭ an am scăzut cifra acelora al căror apel s-a respins de tribunale. In primiĭ 7 anĭ, adică în aniĭ 1867—1873 am fost în neputinţă de a face acest calcul, fiind că statisticele acestor anĭ nu arată cîţĭ indivizĭ condamnaţĭ de judecătoriĭ de pace aŭ făcut apel, şi cîte din aceste apelurĭ aŭ fost respinse.

Insă fiind siliţĭ să facem această omisiune, trebue să atragem atenţiunea că ia are de rezultat de a face să pară ca creşterea criminalităţiĭ e maĭ mică de cît este în realitate. In adevăr dacă am şti ce sumă să scădem din preveniţiĭ şi condamnaţiĭ anuluĭ 1867, cifrele 19642 şi 12659, care servesc ca puncte de plecare ar fi şi maĭ micĭ şi prin urmare s-ar vedea că creşterea reală a criminalităţiĭ este şi maĭ considerabilă de cît să vede în tabelul rectificat.

In treacăt voĭ observa că pentru a calcula numărul preveniţilor şi condamnaţilor la 1000 de locuitorĭ, am ţinut samă de creşterea populaţiuneĭ între aniĭ 1867 şi 1886 consultînd statistica întitulată „Mişcarea populaţiuneĭ“ şi determinînd pe fie-care an populaţiunea ţeriĭ prin adausul creşteriĭ anuale la populaţiunea anuluĭ precedent [3]).

Vom maĭ observa în fine că în cercetările noastre am exclus în mod constant Curţile de Apel, fiind că ele sînt instanţe de apel în materie corecţională. Relativ la preveniţĭ, această exclusiune ne era chiar impusă de logică, altfeliŭ preveniţiĭ de la Curte ar fi figurat de 2 orĭ în suma totală a preveniţilor, o dată la tribunal şi altă dată la Curte. Insă în privinţa condamnaţilor exactitatea calcululuĭ ar fi cerut ca să scădem pe ceĭ achitaţĭ de curţile de apel, n-am maĭ făcut însă acesta, fiind că numărul lor este atît de mic în raport cu numărul total al condamnaţior, încît aproape nu modifică în nimic raportul ce le-am dat despre crişterea populaţiuneĭ. De exemplu, dacă din 17·966 de condamnaţĭ în 1869 primul an în care să poate face acest calcul, vom scădea 513 indivizĭ achitaţĭ de curţĭ; rămîn 17453, şi din 70383 condamnaţĭ în 1886 scăzind 1304 indivizĭ achitaţĭ de Curţile de apel rămîn 69079. Aşa că, în definitiv această scădere, pe care am omis-o voluntar, nu ar modifica de cît foarte puţin raporturile care reprezintă creşterea criminalităţiĭ în Romînia între aniĭ 1869 şi 1886. In orĭ ce caz e uşor de observat din calculul de maĭ sus că dacă am fi ţinut samă şi de ia, apoĭ am vedea că creşterea criminalităţiĭ este şi maĭ mare, de cît cea arătată în tabelul No. 1 bis, de oare-ce nu-

---

3) Acest sistem de şi nu dă cifra exactă a populaţiuneĭ a fost admis şi de d. Naciau în „Chestiunea populaţiuneĭ în Romînia, Bucureştĭ 1891“.

mărul achitărilor de Curte scade din ce în ce maĭ mult: în 1869 să achită 1 condamnat la 34, iar în 1886 abia 1 la 62. Din tabelul No. 1 bis să vede că numărul condamnaților anuluĭ 1886 e de 3.45 maĭ mare de cît a anuluĭ 1869, iar dacă vom ține samă și de achitările la Curte această proporție să urcă la 3.50.

Prin urmare ambele omisiunĭ din tabelul No. 1 bis. departe de a fi făcute din spiritul preconceput de a exagera creșterea criminalitățiĭ, aŭ din contra de efect că ascund o parte din această creștere.

Tabela No. 1 bis.

Criminalitatea în România.

	Preveniți				Condamnați			
	Nr. total al preveniților	Ceĭ pușĭ de 2 orĭ (jud. pace și Trib)	Numărul exact	La 1000 locuitori	Nr. total	Ceĭ pușĭ de 2 orĭ (jud. pace și Trib)	Numărul exact	La 1000 locuitorĭ
1867	19.642	—	—	4.26	13.659	—	—	2.96
1868	25.789	—	—	5.55	18.266	—	—	3.93
1869	29.841	—	—	6.37	17.966	—	—	3.83
1870	35.766	—	—	7.57	20.457	—	—	4.33
1871	42.571	—	—	8.95	24.293	—	—	5.11
1872	44.946	—	—	9.44	23.699	—	—	4.98
1873	54.275	—	—	11.19	28.738	—	—	6.04
1874	69.904	921	68.983	14.49	34.432	228	34.204	7.19
1875	83.969	1.668	82.301	17.17	43.299	662	42.637	9.11
1876	87.997	1.687	86.310	20.14	40.605	538	43.007	10.04
1877	85.540	1.640	83.900	17.29	40.493	647	39.846	8.21
1878	102.316	1.586	100.730	20.78	53.077	482	52.595	10.84
1879	106.630	2.540	104.090	21.38	55.175	1.392	53.783	11.05
1880	101.786	6.558	95.228	19.52	51.945	2.942	49.003	10.05
1881	98.923	6.118	92.805	18.6	50.123	2.652	47.471	9.59
1882	115.971	7.742	108.229	21.63	56.995	3.701	53.294	10.65
1883	118.145	7.028	111.117	21.86	57.529	3.399	54.130	10.65
1884	124.827	8.744	116.083	22.50	61.184	3.900	57.284	11.10
1885	141.681	9.334	132.347	25.21	73.922	4.727	69.195	11.28
1886	144.202	10.153	134.049	25.16	75.464	5.081	70.383	13.21

Din aceste 2 tabele să vede că numărul preveniților s-a urcat în timp de 20 de anĭ (1867—1886) de la 19.642 la 134.049, iar al condamnaților de la 13.659 în 1867 la 70.383 în 1886. Cu alte cuvinte numărul preveniților în anul 1886 a fost de aproape 7 orĭ maĭ mare de cît în 1867, iar al condamnaților din 1886, de peste 5 orĭ maĭ mare de cît al condamnaților din 1867. Dacă

ţinem samă de înmulţirea populaţiuneĭ care în 1867 să evaluază la 4.611.213 iar în 1886 la 5.328.261, vedem că numărul preveniţilor a crescut în acest timp de la $4._{26}$ ‰ la $25._{16}$ ‰, iar al condamnaţilor s-a suit de la $2._{96}$ ‰ la $13._{21}$ ‰. Prin urmare chiar ţinînd samă de creşterea populaţiuneĭ, totuşĭ numărul preveniţilor s-a înmulţit aproape de 6 orĭ în Romînia în 20 de anĭ, iar numărul condamnaţilor de peste 4 orĭ!

Creşterea criminalităţiĭ în ţara noastră este dar spăimîntătoare.

Dar pentru ca să ne facem o idee maĭ exactă de tristele rezultate ale legislaţiuneĭ noastre penale exotice şi ale indulgenţiĭ exagerate a judecătorilor noştri, vom compara stasistica noastră penală cu acea a altor ţerĭ. Din această comparaţiune să va vedea că dacă criminalitatea progresează în toate ţerile, fiind-că pretutindenea domina în parlament în scoală şi în justiţie vechile şi periculoasele principiĭ ale scoaleĭ clasice, protectoarea infractorilor, apoĭ nicăerĭ nu să vede o creştere maĭ spăimîntătoare ca la noĭ, fiind-că nicăerĭ legislaţiunea penală nu a fost făcută de nişte oamenĭ maĭ streinĭ de necesităţile sociale ale ţeriĭ lor şi maĭ necunoscătorĭ de adevăratele principiĭ ale uneĭ sănătoase legislaţiunĭ penale.

III

Franţa are o excelentă statistică penală publicată în anul 1882 sub auspiciile Ministeruluĭ justiţieĭ, care poate fi considerată cu un model de statistică penală. Ia cuprinde 55 anĭ (1826—1880), şi e calculată pe mezie quinquenale, adică în loc de a să da cifrele pe fie-care an, să arată mezia anuală adunîndu-se cincĭ anĭ şi împărţindu-se suma cu cincĭ.

Dăm aci tabelul criminalităţiĭ franceză între aniĭ 1826-1880[4]).

	Preveniţĭ				Condamnaţĭ			
	Curţĭ cu juraţĭ	Tribu-nale.	Judecă-toriĭ de pace.	Total	Curţĭ cu juraţi	Tribu-nale.	Judecă-toriĭ de pace.	Total
1826—1830	7 130	178 021	132.450	317 601	4.348	150.821	112.996	268.165
1831—1836	7.466	203.207	136.975	347.646	4.300	175 736	114,439	294.475
1836—1840	7.855	191.787	197.720	397.362	5 088	166.836	173.640	345.564
1841—1846	7.104	195.525	261.295	463.924	4.791	172.695	234.597	412 083
1846—1850	7.430	221.414	258 382	487.226	4.697	196.384	239.621	433.702
1851—1856	7.104	245.146	530.909	783 159	5.085	221.350	496.950	723.385
1856—1860	5.383	207.420	529.298	742.101	4.075	188.902	497.363	690 340
1861—1866	4.550	172.020	537.527	714.097	3.131	156.474	507.796	667.704
1866—1870	4.275	166.565	426.279	597.119	3.280	153 339	404.380	560.999
1871—1876	5.072	188.855	461.063	654.990	3 955	175 206	442.696	621.857
1879—1880	4.374	196.483	463.398	664.255	3.419	184.119	446.399	633.927
In 1889	4.113	2[illegible]8.322	438.618	671.053	2 989	216.061	420 249	639 299

Din acest tabel să vede că numărul preveniţilor a crescut de la 317.601 în 1826—1830 la 664.255 în 1876—1880, iar al condamnaţilor de la 268.165 s-a suit la 633.927; cu alte cuvinte în 55 de anĭ criminalitatea franceză abia s-a îndoit dacă ne raportăm la preveniţĭ, iar dacă ţinem în samă de condamnărĭ ia este de aproape două orĭ şi jumatate maĭ mare de cît în anul 1826.

In realitate însă criminalitatea franceză nicĭ achiar nu s-a îndoit între aniĭ 1826—1880, fiind-că pe de-o-parte în 8 iunie 1851 şi 23 ianuarie 1873 s-a creat noĭ contravenţiunĭ din care una singură, beţieĭ, dă un contingent anual de 60,000 indivizĭ, iar pe de alta parte în acest timp populaţiunea franceză a crescut cu aproape 7 milioane de locuitorĭ.

Vom maĭ adaoga că în ultimiĭ anĭ 1880—1889, dacă vom ţinea samă de creşterea populaţinniĭ, criminalitatea franceză a remas aproape staţionară. Aşa că în definitiv să poate zice că în 63 de anĭ criminalitatea franceză abia s-a îndoit.

Italia. Statistica penală italiană nu să întinde pe un număr aşa lung de anĭ, ca statistica franceză, din cauza că Italia a ajuns foarte tîrziu la unitatea sa naţională. Totuşĭ lăsînd aniĭ intermediarĭ, găsim că în Italia aŭ fost condamnaţĭ:

	Judec. de pace	*Tribunale*	*Curţĭ cu juraţĭ*	*Total*
In anul 1873	204.860	61.753	7.270	273.883

4) Cifrele pe anul 1889 sînt extrase din M. Block Annuaire de l'Econ. polit. et de la statist. Paris 1893 p. 389—409.

Iar în anul 1888 282.646 52.369 5.366 340.381 [5])

Prin urmare în timp de 16 anĭ criminalitatea italiană n-a crescut de cît cu 66.498 de persoane, adică abia cu 25%, și, dacă vom ține samă de creșterea populațiuneĭ putem zice că criminalitatea italiană a remas aproape staționară în timp de 16 anĭ, cam în același timp în care la noĭ s-a impătrit!

Belgia. In Belgia aŭ fost condamnațĭ:

		Curțile cu jurațĭ	*Tribunal*	*Total*
In anu	1840	476	12.591	13.067
	1885	157	36.599	36.756

Din aceste cifre rezultă că criminalitatea belgiană s-a întreit în 45 de anĭ, și, dacă vom ține in samă de creșterea populațiuneĭ, putem afirma cu siguranță că în 1888 criminalitatea era cel mult de 2 ½ maĭ intensă de cît în 1840.

Prin urmare criminalitatea în Romînia a crescut în *20* de anĭ aproape de 2 orĭ maĭ mult de cît a crescut criminalitatea belgiană în timp de 45 de anĭ. Ce e drept că sămănăm cu Belgia, și cu drept cuvînt ne întitulăm de Belgia orientuluĭ!

In *Anglia.* Aŭ fost judecațĭ:

		Pentru crime	*Pentru delicte și contrav.*	*Total*
In anu	1857	20.239	369.233	389.472
	1886	13.974	639.776	653.750

Așa dar în Anglia, ne ținînd samă de creșterea populațiuneĭ, criminalitatea aproape s-a îndoit în 30 de anĭ, iar dacă ținem samă de această creștere criminalitatea engleză abia s-a sporit cu 50 %, în timp de 30 de anĭ.

Prusia. In Prusia aŭ fost judecațĭ:

		Crime și delicte	*Contrav.*	*Furturĭ de lemne*	*Total*
In anu	1854	99.928	165.102	325.848	590.078
	1878	152.333	343.328	363.151	858.812

Criminalitatea prusiană a crescut dar abia cu 40 % în timp de 24 de anĭ, chiar dacă am neglija creșterea populațieĭ.

Austria. In Austria criminalitatea crește foarte repede to-

---

5) Acești anĭ nu sînt aleșĭ în mod arbitrar, ci sînt primul și ultimul din tabelul de mișcarea criminalitățiĭ în Europa publicat de dl E. Ferri, profesor la Universitatea din Pisa la finele operiĭ sale: Sociologia Criminale. Torino 1892; Confrunta publicațiunea oficială intitulată: Movimento della delinquenza degli-anni 1873—1883. Roma. 1886 pag 2 și 3.

tuşĭ criminalitatea austriacă este departe de a merge aşa repede ca acea romînă. Aŭ fost condamnaţĭ în această ţară:

		Crime	*Delicte*	*Contrav.*	*Total*
In anu	1874 caeau	28.405	1190	275.935	305.530
„	1887 condamnat	29.706	5400	558.453	593.559

Prin urmare orĭ-cît de repede ar fi creşterea criminalităţiĭ în vecina noastră Austria, în care aproape să îndoeşte în 13 anĭ, ia este totuşĭ în această privinţă cu mult în urma noastră.

In toate celelalte ţărĭ europene criminalitatea de şi creşte, însă creşte cu mult maĭ încet ca la noĭ.

V

Ne oprim aci cu această statistică comparativă. Ori-cît de disparată ar fi ia, fiind-că nu cuprinde nicĭ aciiaşĭ anĭ, nicĭ aceleaşĭ infracţiunĭ, totuşĭ un lucru e clar: acela că criminalitatea în ţara noastră creşte maĭ repede de cit în orĭ-ce ţară cultă a Europeĭ. Şi dacă am comparat ţara noastră numaĭ cu ţările culte ale Europeĭ, cauza nu este, fiind-că voeam să facem o comparaţiune tendenţioasă, cu spirit preconceput, ci fiind-că ne lipseşte statistica judeciară a popoarelor maĭ puţin culte ale Europeĭ şi ale Asieĭ. De ar fi avut-o ne temem că concluziunea ar fi fost şi maĭ generală, adică ar fi constatat că în nicĭ-un stat criminalitatea nu creşte ca la noĭ [6]).

Cum să explică faptul că numărul persoanelor certate de justiţie în Romînia să înmulţeşte pe fie-care an într-o proporţiune spăimîntătoare şi care nu are păreche în toată Europa civilizată? Şi, care ar fi mijlocul de a pune capăt acesteĭ rele direcţiunĭ a societăţiĭ nostre şi a determina o reacţiune binefăcătoare?

---

6) Dacă vor fi adevărate cifrele următoare luate de Revue enciclopedique după „Le Voltaire", apoĭ este o ţară care ne întrece în creşterea criminalităţiĭ, şi anume Egiptul de cînd a început ocupaţiunea engleză. Crimele in Egipt aŭ crescut, după raportul procuroruluĭ general indigen de la 285 în 1884, la 529, 550, 760, 1144, 1205, 1979 şi 1762 în 1891; delictele de la 4846 în 1884, la 6992, 7359, 8203, 14968, 15752, 16,281 şi 21.974 în 1891 şi in fine contravenţiunile s-aŭ suit de la 10.000 în 1884 la 49 425 în 1891. (Revue encyclopédique 2 eme année p 1484 Nu. din 10 Oct. 1892.

Prin urmare criminalitatea egipteană sub ocupaţiunea englezească a crescut în timp de 8 anĭ, dacă vor fi adevărate aceste cifre, de la 15.131 la 73.161 cu alte cuvinte încincit în 8 anĭ. Iata singurul Stat care ne întrece în creşterea criminalităţiĭ, dacă, încă o dată o repet, această statistică va fi exactă.

Iată chestiunile pe care avem să le examinăm în prezentul studiŭ. Să înţelege că respunsul la prima chestiune va face obiectul principal al cercetărilor noastre. In cît despre remediul răuluĭ, adică înlăturarea cauzelor creşteriĭ criminalităţiĭ, nu vom spune de cît puţine cuvinte, fiind-că arătînd cauzele acesteĭ creşterĭ, indicăm implicit remediul răuluĭ, de-oare-ce spre a-l face să înceteze nu trebue de cît să să combate cauzele care-ĭ daŭ naştere.

De aceia în formă de concluziune, vom arăta la finele acestuĭ studiŭ, care sînt după părerea noastră mijlocele spre a combate criminalitatea pretutindenea, iar maĭ ales în ţara noastră.

Cauzele îmulţireĭ criminalităţiĭ în România

I

Fără să avem prezenţiunea să le enumărăm pe toate, vom încerca a spune cîte-va din cele maĭ principale.

Sînt maĭ întîĭ cauze generale care fac să să înmulţască criminalitatea în toată Europa; despre ele ne vom ocupa maĭ puţin fiind-că aceste cauze explică pentru ce criminalitatea creşte în ţara noastră, nu ne arată însă pentru ce ia creşte la noĭ maĭ repede de cît în alte ţărĭ, chestiune pe care ne-am propus să o rezolvăm. Pe de altă parte aceste cauze aŭ fost deja relevate şi studiate de alţiĭ înaintea noastră şi noĭ nu am putea de cît să rezumăm saŭ să parafrazăm cele zise de eĭ.

Printre cauzele generale vom cita înmulţirea populaţiuniĭ şi strîngerea eĭ în oraşe, progresul poliţieĭ, slăbirea sentimentuluĭ religios şi creşterea inegalităţiĭ sociale, uşurinţa şi profitul profesieĭ de răŭ făcător.

Insă înainte de a examina aceste cauze, trebue să zic cîte-va cuvinte în treacăt despre ingenioasa opiniune a d-luĭ Poletti asupra creşteriĭ criminalităţiĭ:

Toată lumea admite că criminalitatea s-a îmulţit şi să îmulţeşte în Europa, şi în consecinţă toţĭ ceĭ care studiază această chestiune îngrijaţĭ să întreabă care ar fi mijloacele ca să pună obstacul creşteriĭ continue a criminalităţiĭ. D-l Poletti într-o operă publicată în 1882 sub sitlul: *Il sentimento nella scienza del*

diritto penale susţine că aceasta e o idee greşită cu alte cuvinte dînsul pretinde că criminalitatea departe de a creşte scade pe fie-care zi. Pentru a proba această idee paradoxală autorul italian face comparaţiune între activitatea destructivă a delictuluĭ şi activitatea conservativă şi productivă a celorlalte acţiunĭ omeneştĭ. Luînd ca exemplu pe Franţa dînsul spune: e adevărat că de la 1826 la 1878 criminalitatea franceză (activitatea delictoasă) a crescut de la 100 la 254, dar în acelaşĭ period importurile aŭ crescut de la 100 la 700 milioane şi tot aşa şi exporturile, bugetul Statuluĭ s-a întreit, transmisiunile ereditore s-aŭ suit de la 1346 milioane la 3646 milioane, institutele de binefacere au acordat ajutoare de 4 orĭ maĭ mult, capitalul societăţilor de asigurare mutuală s-aŭ încincit etc. Aşa că dacă activitatea destructivă a crescut, activitatea morală, productivă şi conservativă a crescut într-o maĭ mare proporţiune şi una nu trebue luată fără alta. In adevăr, după d-l Poletti activitatea criminală nu e de cît residuul acţiunilor sociale, obţinut cu un proces de eliminaţiune a acţiunilor corecte, şi e evident că cu cît activitatea generală va fi maĭ mare, cu atît residuul criminal va fi maĭ considerabil. Aşa că, în rezumat, după autorul italian creşterea criminalităţiĭ nu e de cît aparentă, şi nu trebue să ne îngrijască; cu progresul omenireĭ activitatea omenească crescînd e natural să crească proporţional şi activitatea delictoasă.

Dl. Poletti n-a convins pe niminea cu această demonstraţiune şi ideile sale ori-cît de consolatoare ar fi pentru omenire aŭ fost combătute cu succes de d-niĭ G. Tarde, E. Ferri şi Garofalo [7]).

Dînşiĭ aŭ observat cu drept cuvînt că activitatea destructivă saŭ necorectă nu e în raport neapărat cu activitatea conservativă saŭ corectă, şi pentru a proba aceasta aŭ citat maĭ multe exemple: 1) Scrisorile la poştă aŭ crescut în Franţa de la 125 milioane în 1847 la 342 milioane în 1867, şi totuşĭ numărul scrisorilor căzute în rebut a scăzut cu a 5-a parte. 2) Scrisorile recomandate sustrase aŭ scăzut de la 41 la 11 pe an, între 1860 şi 1867, de şi numărul recomandărilor s-a făcut de 2 ½

7) Tarde Criminalité comparée Paris 1886 p. 72 şi urm; Garafalo. Criminologia Torino 1891 p. 131 şi urm.—Ferri. Sociologia Criminale p. 223 şi urm.

orĭ maĭ mare. 3) Procesele civile aŭ rămas staţionare în Franţa în această periodă (1826-1878), iar cele comerciale aŭ scăzut. 4) *Crimele* să impuţinează în toată Europa. 5) In Anglia afacerile aŭ crescut cel puţin tot atît cît şi în Franţa şi totuşĭ criminalitatea n-a mers în acelaşĭ raport. 6) D-l Garofalo observă că criminalitatea e foarte rară în Olanda, Elveţia şi Anglia, şi e maĭ deasă în Franţa, Ungaria, Italia şi, putem adaoga noĭ, Romînia, eĭ bine, poate cineva pretinde că în primele treĭ ţărĭ progresul civilizaţiuniĭ şi înmulţirea activităţiĭ sociale sînt maĭ micĭ de cît în cele din urmă patru?

De altmintrelea după cum observăm Tarde nu trebue a opune un act licit unuĭ furt, ci o donaţiune căcĭ acesta e opozitul săŭ real.

In fine, la rîndul meŭ spre a arăta cît de falşă e teoria d-luĭ Poletti, voĭ face o comparaţiune: să presupunem că din cauza militarizmuluĭ european am ajunge într-un moment ca toţĭ oameniĭ în stare de a purta arma, ar umbla înarmaţĭ ca militariĭ. Din această cauză şi fiind-că spiritul militar şi războinic s-ar răspîndi atuncĭ în toată societatea europeană, natural că omorurile şi rănirile s-ar înmulţi, saŭ cel puţin putem să presupunem acest lucru. Ei bine! nu ar fi absurd ca un optimist să ne consoleze de această lipsă de siguranţă zicîndu-ne: e adevărat că acum pe fiecare an din 100 de oamenĭ 5 sînt omorîţĭ iar 20 răniţĭ, pe cînd înainte vreme abia să omora 1 şi să răneaŭ 2 la 100, dar nu trebue să uitaţĭ că atuncĭ nu purtaŭ arme decît 5 oamenĭ la 100, pe cînd acum poartă 60 la sută, aşa că, tot maĭ de treabă sînt oameniĭ înarmaţĭ din zioa de astăzĭ. Cu drept cuvînt s-ar putea răspunde optimistuluĭ, ca să nu zic sofistuluĭ: puţin îmĭ pasă mie de aceste calcule şi proporţiunĭ, căcĭ, orĭ-ce aĭ zice, nu e maĭ puţin adevărat că astăzĭ riscăm cu mult maĭ mult de a fi omorîţĭ saŭ răniţĭ de cît înainte vreme, şi prin urmare siguranţa persoaneĭ fiind maĭ mică, aceasta nu poate fi un progres, cel puţin sub raportul moralităţiĭ şi al siguranţeĭ individuale [8]).

In cît pentru ţara noastră această discuţiune este fără folos, căcĭ chiar de am admite opiniunea d-luĭ Poletti, niminĭ nu

8) D-l Tader, face o comparaţiune analogă cu riscurile de călătorie pe drumuĭ de fer.

va putea pretinde că bugetul, averea particulară, comerciul, etc. s-a impătrit în timp de 20 de anĭ (1867—1886).

Prin urmare optimizmul d-luĭ Poletti nu trebue să ne amăgească, nu în progresul civilizaţiuneĭ saŭ în creşterea activităţiĭ oneste trebue să căutăm cauzele imulţiriĭ criminalităţiĭ, adevăratele cauze sînt cele arătate maĭ sus, pe care le vom releva una cîte una, în paragrafele următoare.

II

Creşterea populaţiuneĭ şi concentrarea eĭ în oraşe.

Populaţiunea Europeană creşte pe fie-care an şi oraşele să măresc necontenit prin atracţiunea ce ele exercită asupra populaţiuneĭ de la ţară. Londra, care abia cîteva zecimĭ de anĭ în urmă numără 2 milioane locuitorĭ şi Parisul care numără un milion, aŭ acum împreună o populaţiune de aproape 7 milioane de locuitorĭ. Petersburgul, Berlinul, Viena şi toate capitalele şi oraşele marĭ ale Europeĭ şi ale Americeĭ aŭ crescut şi cresc necontenit cu mare repeziciune. In anul 1831 Londra avea 1.300 miĭ locuitorĭ, Parisul 900,000, Petersburgul 430.000, Viena 300 miĭ şi Berlinul 240,000; iar în anul 1891, Londra avea 4.211.056 locuitorĭ. Parisul 2.424.705, Petersburgul 929.000, Viena 1.364,548 şi Berlinul 1.579.244. Prin urmare populaţiunea acestor 5 capitale a crescut în timp de 60 de anĭ de la 3.170.000 locuitorĭ la 10.532.805 !

Şi nu numaĭ capitalele ci şi alte oraşe aŭ crescut în mod considerabil în acest interval de 60 de anĭ; vom cita Moscva de la 260.000 locuitorĭ la 753.469, Varşovia de la 135.000 la 443.426, Glascov de la 148.000 la 658.198, Manchester de la 165.000 la 505.343, Birmingan de la 109,000 la 429.171, Marsilia de la 118 miĭ la 403.749.

In anul 1831 erau 33 de oraşe în Europa care avea o populaţiune de peste 100,000 locuitorĭ, azĭ numărul lor s-a suit la aproape 109; Anglia singură are 33 atare oraşe ! Tot în 1831 eraŭ abia 35 de oraşe cu 50.000—100.000 locuitorĭ, pe cînd actualmente numaĭ în Anglia sînt 43 oraşe care aŭ o ast-feliŭ de populaţie [9]).

---

9) Pentru aceste comparaţiunĭ ne-am servit de o insemnare manuscrisă din 1831 a d-ruluĭ G. Demetriade făcută în anul 1831 după maĭ multe geografiĭ şi de M. Block. Annuaire de l'Econ. polit. de de la statistique Paris 1893.

Această tendință care să obsărvă în toată Europa, să vede și în țara noastră: Bucureștiĭ, Ploeștiĭ, Botoșaniĭ etc. aŭ văzut populațiunea lor înmulțindu-se considerabil în puțin timp. In cît despre populațiunea țăriĭ întregĭ ia a crescut de la 4,611.213 în 1867 la 5.328.261 în 1886, adică cu 717.048 locuitorĭ afară de imigrațiunea din țările streine. Maĭ ales între aniĭ 1882 și 1886, creșterea populațiuneĭ a fost insemnată: 68.614 în 1881, 56.809 în 1882, 80.232 în 1883, 77.665 în 1884, 89.767 în 1885 și 7.8081 în 1886; în total 451.168 numaĭ în 6 anĭ [10]).

Evident că: cu cît crește populațiunea uneĭ țărĭ cu atît să înmulțește și criminalitatea sa, și chiar să poate da ca o axiomă, că dacă nu ar lucra alte cauze, activitatea criminală s-ar înmulți proporțional cu creșterea populațiuneĭ. Prin urmare e netăgăduit că creșterea populațiuneĭ romîneștĭ e una din cauzele înmulțireĭ criminalităţiĭ noastre, însă această cauză e una din cele maĭ puțin importante. Spre a proba aceasta, vom observa maĭ intăĭ că populațiunea țăriĭ noastre a crescut între aniĭ 1867—1886 cu 700.000, adică abia cu o șeptime, pe cînd criminalitatea s-a împătrit; cu alte cuvinte creșterea populațiuneĭ criminale este de 27 de orĭ maĭ repede de cît a populațiuneĭ cinstite,

O altă probă maĭ decizivă.

Populațiunea țăriĭ a crescut in total cu 451.168 locuitorĭ între aniĭ 1881 și 1886, pe cînd în ceilalțĭ 14 anĭ (1867—1881) creșterea a fost cu mult maĭ mică abia de 265.880; prin urmare populațiunea Romînieĭ a crescut de 2 orĭ maĭ mult în ultimiĭ 6 anĭ de cît în primiĭ 14. Dacă trecem acum la populațiunea criminală vedem că proporțiunea este departe de a fi aceiașĭ: în primiĭ 14 anĭ, numărul condamnaților s-a făcut de 3 $^{1}/_{2}$ maĭ mare (de la 13.659 la 49.003), pe cînd între aniĭ 1881 și 1886, cînd a fost creșterea cea maĭ mare a populațiuneĭ țăriĭ, criminalitatea n-a crescut nicĭ chiar cu $^{1}/_{2}$ din ce era maĭ înainte (49.003 la 70.383). Proporțiunea este dar foarte diferită.

Vor maĭ observa că populațiunea crește în toată Europa, și totușĭ nicăerĭ criminalitatea nu face așa progrese inspăimîntătoare ca la noĭ; aceasta este, credem noĭ, o probă decizivă că creșterea populațiuneĭ deși este una din cauzele înmulțireĭ cri-

10) Mișcarea Populațiuneĭ pe aniĭ respectivĭ. Public. a Ministerul de Interne.

minalilor, însă ia nu este singură, nicĭ cel puţin una din principalele cauze ale acesteĭ înmulţirĭ.

Acelaş lucru îl vom spune şi despre emigraţiunea în oraşe. De sigur că centrele marĭ de populaţiune sînt maĭ totdeauna focare de corupţiune şi de criminalitate, însă, probă că nu acesta e cauza principală a înmulţireĭ criminalilor, este că în toate ţările Europeĭ, şi maĭ vîrtos în Englitera să observă acelaşĭ fapt şi totuşĭ nicăerĭ populaţiunea criminală nu creşte ca la noĭ.

Englitera maĭ ales este un exemplu deciziv al acestuĭ adevăr şi de aceia ne vom opri maĭ mult asupra statisticeĭ populaţiuneĭ sale.

In 1831 Englitera avea numaĭ 12 oraşe cu o populaţiune maĭ mare de 50.000 oamenĭ în total însumînd acele oraşe 2.664.000 locuitorĭ, în 1891, aceleaşĭ oraşe aveaŭ o populaţiune de 7.635.000 locuitorĭ, la care dacă vom adaoga 21 de oraşe cu populaţiune de peste 100.000, însumînd 3.430.000 oamenĭ şi 43 oraşe cu peste 50.000, însumînd aproape 3.000.000 locuitorĭ, avem ca rezultat definitiv că pe cînd în 1831 nu existaŭ în Englitera de cît 12 oraşe cu o populaţiune superioară de 50,000 locuitorĭ, în total 2.664.000 oamenĭ, în 1891 oraşele cu maĭ mult de 50,000 locuitorĭ aŭ fost în număr de 76, cu o populaţiune de 14.000.000 locuitorĭ [11])

Evident că nicăerĭ în Europa nu există o maĭ mare imigraţiune în oraşe, şi trebue să adăogăm că şi creşterea populaţiuneĭ este foarte însemnată: în 1831 ia era de 24.392.485, iar în 1891 de 37.879.285. Prin urmare în timp de 60 anĭ populaţiunea Engliteriĭ a crescut cu 14 milioane de locuitorĭ, şi întreg acest excedent s-a concentrat în oraşele de peste 50.000 locuitorĭ.

Şi totuşĭ, Englitera e una din ţările în care criminalitatea progresează maĭ încet de cît în orĭ-ce altă ţară. Ce probă maĭ topică să poate aduce că creşterea populaţiuneĭ şi concentrarea eĭ în oraşe nu sînt principalele cauze ale creştereĭ criminalităţiĭ?

Prin urmare nu acestea, ci altele trebue să fie cauzele principale ale creşteriĭ criminalităţiĭ in Europa şi în ţara noastră.

---

11) Vezĭ pentru izvoarele noastre., nota de maĭ sus.

III

Progresul poliţieĭ şi al celor lalte autorităţi

Progresul poliţieĭ şi al celor-l-alte autorităţĭ însărcinate cu prinderea răŭ făcătorilor şi trimiterea lor înaintea justiţieĭ este netăgăduit, şi acest progres este general în toată Europa. Din această cauză numărul răŭ făcătorilor descoperiţĭ şi daţĭ pe mîna justiţieĭ să înmulţeşte pe fie-care an, iar numărul celor nedescoperiţĭ devine din ce în ce maĭ mic.

Nu trebue însă ca să ne facem mare iluziune în această privinţă ; orĭ-cît ar progresa poliţia, totdeauna vor rămînea mulţĭ, forte mulţĭ delicuenţĭ nedescoperiţĭ şi prin urmare nepedepsiţĭ, şi motivul este că dacă poliţia progresează în arta sa, şi delicuenţiĭ nu să lasă maĭ pe jos în a lor, care este de a comite infracţiunĭ fără a fi descoperiţĭ. Chiar în Franţa, a căreĭ poliţie a ajuns la cel maĭ mare grad de dezvoltare, în cît să poate considera ca cea maĭ bună poliţie de pe glob, d-l Proal spune că între aniĭ foarte apropiaţĭ 1875-1881, aŭ fost judecaţĭ pentru furt în meziŭ 34.501 indivizĭ, iar 38.682 de furturĭ aŭ remas nedescoperite, pentru incendiŭ 472 persoane aŭ fost condamnate, iar autoriĭ a 2210 incendiurĭ aŭ remas nedescoperiţĭ saŭ aŭ scăpat de pedeapsă pentru lipsă de probe [12]. Şi încă dintre ceĭ 34.501 indivizĭ care aŭ fost judecaţĭ pentru furt în fie-care din aniĭ 1875-1881, uniĭ aŭ fost achitaţĭ, aşa că numărul real al nedescoperiţilor este cu mult maĭ mare.

Cine nu ştie de altmintrelea că chiar în anul 1892, poliţia pariziană cu toată abilitatea şi reputaţiunea sa proverbială şi cu tot imensul săŭ serviciu de spionaj, nu a reuşit să descopere pe făptuitoriĭ crimelor de exploziune cu dinamită, care aŭ pus în groază întreaga populaţiune pariziană ?

Maĭ mult de cît atît : să pare că în realitate progresele poliţieĭ sînt maĭ lente de cît progresele făcute de delicuenţĭ în arta de a comite infracţiunĭ fără a fi prinşĭ, aşa în cît această cauză de creştere a criminalităţiĭ, singură care este îmbucurătoare, să pare că nu există în realitate. In adevăr, să spune că dacă cifra infractorilor creşte pe fie-care an, cauza este că pe fie-care

---

12) Proal. La crime et la plaine Paris 1892 p. 115 şi 116.

aŭ graţie progreselor poliţieĭ, numărul delicuenţilor descoperiţĭ este maĭ mare, iar al celor nedescoperiţĭ scade necontenit; însă statistica penală a Franţeĭ desminte cu desăvîrşire această afirmaţiune. Din statistica criminală a acesteĭ ţărĭ pe aniĭ 1860—1890 rezultă că numărul afacerilor penale abandonate din cauza *necunoaşteriĭ autorilor infracţiuneĭ*, a crescut de la 53 °/₀ în 1860, la 63 °/₀ în 1890, numărul incendiatorilor nedescoperiţĭ a ajuns la 72 °/₀, al punătorilor de obstacole la drumurile de fer 86 °/₀, al autorilor de furturĭ calificate de 90 °/₀! [13])

Aşa dar nu trebue să ne facem iluziune prea mare în privinţa progreselor poliţieĭ, abilitatea poliţieĭ creşte fără îndoială, însă abilitatea răufăcătorilor progresează cel puţin în aceaşĭ măsură cu a poliţieĭ.

Trebue să observăm de altmintrelea că dacă progresele poliţieĭ faţă cu prinderea făcătorilor de rele ar fi reale, aceasta ar fi o cauză de scăderea, iar nu de înmulţirea criminalităţiĭ. In adevăr, dacă pe fie-care an numărul delicuenţilor descoperiţĭ în comparaţiune cu al celor rămaşĭ nedescoperiţĭ, ar fi în creştere, evident că aceasta ar produce un efect bine făcător asupra criminalităţiĭ; delicuenţiĭ ştiind că din ce în ce şansele lor de scăpare să micşurează din cauza abilităţiĭ poliţieĭ, s-ar feri să maĭ comită infracţiunĭ, temîndu-se că vor fi descoperiţĭ, şi criminalitatea s-ar micşora în loc să crească. Criminalitatea însă creşte pretutindenea, cea ce probează că progresele poliţieĭ nu sînt aşa marĭ după cum s-ar crede, saŭ cel puţin sînt paralizate de progresul paralel saŭ superior al făcătorilor de rele.

Impreună cu mulţĭ criminaliştĭ noĭ am prenumerat şi progresele poliţieĭ în descoperirea delicuenţilor printre cauzele care explică creşterea criminalităţiĭ, ar fi însă o greşală şi mare greşală, de a considera acest progres ca o cauză a înmulţireĭ criminalităţiĭ. Maĭ întâĭ noĭ am arătat cu statistica penală franceză că proporţiunea delicuenţilor descoperiţĭ către ceĭ nedescoperiţĭ, nu a crescut ci a scăzut cu 10 °/₀ în timp de 30 de anĭ; afară de aceasta chiar dacă contrariul ar fi adevarat, progresele poliţieĭ după cum am spus, micşorînd şansele de nepedepsire, ar fi o cauză de scădere, iar nu de creştere a criminalităţiĭ. In fine vom

13) Revişta franceşă. Ilustration din 26 Sept. 1894. p 244.

observa că chiar dacă progresele poliţieĭ în descoperîrea infractorilor ar fi reale, şi ele n-ar exercita nicĭ o influenţă binefăcătoare asupra criminalităţiĭ, totuşĭ nu să poate susţine că ele ar fi o cauză de creştere reală a număruluĭ deliquenţilor, ci numaĭ aparentă ; cu alte cuvinte pe fie-care an mărindu-se proporţiunea discoperiţilor asupra nedescoperiţilor, *s-ar părea* că criminalitatea creşte, pe cînd în realitate ea poate fi staţionară saŭ chiar în descreştere. Ast-fel în cît progresele poliţieĭ pot explica întru cît-va *creşterea număruluĭ deliquenţilor*, însă ar fi o eroare de a fi considerat ca una din cauzele creşteriĭ criminalităţiĭ.

Adevărul este însă că descoperirea infractorilor departe de a merge progresînd, scade pe fie-care an, aşa în cît dacă voim să maĭ găsim o adevărată causă de creştere a criminalităţiĭ, nu trebue să o căutăm în progresele poliţieĭ, eĭ în *progresul răufăcătorilor în ştiinţa de a nu fi descoperiţĭ.*

IV

Starea socială

De şi am fost acuzaţĭ că nu cu rea credinţă căutăm şi indicăm în altă parte causele creşteriĭ criminalităţiĭ [14]) sîntem departe de a tăgădui că chestiunea socială nu ar fi una din cauzele care face ca numărul infracţiunilor să crească necontenit. Recunoaştem că miseria aduce crima ; atît sîntem de convinşĭ de acest adevăr, în cît credem că trebue să fi cineva ignorant saŭ de rea credinţă pentru ca să susţină contrariul. Maĭ mult decît atîta, sîntem alăturĭ cu socialiştiĭ cînd eĭ cer ca clasa muncitoare să fie maĭ bine răsplătită pentru serviciile ce ea aduce omenireĭ. Cu alte cuvinte instituţiunile sociale trebuesc făcute în interesul celor maĭ mulţĭ, iar nu în interesul cîtorva privilegiaţĭ şi în paguba mulţimeĭ.

Astăzĭ clasa conducătoare, avută şi puternică, face legile în interesul eĭ şi asupreşte pe săracĭ, cufundîndu-ĭ şi maĭ mult în neagra mizerie.

Spre a ne convinge de acest adevăr nu vom face apel la argumentele vre-unuĭ socialist, ci ne vom referi la zisele unuĭ

---

14) Ziarul socialist „Munca“ anu III (1892) N-le 34—36.

distins economist, d-l E. Alglave profesor la facultatea de drept din Paris. In cursul săŭ de „Sciinţa financiară“ dînsul arată că impositele fiind pre consumaţiune lovesc maĭ mult, pe clasa săracă de cît pe avuţĭ. Omul sărac—zicea d-l Alglave—consumă tot ce produce, prin urmare el plăteşte imposit pe venit, pe cînd dacă cineva e avut şi poate iconomisi o parte a venituluĭ săŭ, acea parte scapă de imposit. Aşa că în definitiv cu cît cineva va fi maĭ avut şi cu cît va putea pune la o parte maĭ mult din venitul săŭ cu atît el va plăti un imposit proporţionalmente mai mic [15])

Prin urmare sărăcia în organisaţiunea socială actuală ţine în lanţurĭ de fer pe sărac, din care numaĭ întîmplarea saŭ un ajutor streiņ îl poate scăpa. Uneorĭ ignorant, alteorĭ puţin dotat sub raportul intelectual, lipsit de capital, acest important factor al producţiuneĭ şi lovit de imposit cu nedreptatea unuĭ părinte vitrig, cum s-ar putea ca săracul să nu remînă în mizerie din leagăn pînă în mormînt?

Şi-aŭ tăcul marĭ iluziunĭ săracii cu religiunea creştină şĭ maĭ ales cu revoluţiunea francesă care-şĭ luase drept deviză libertatea, egalitatea şi fraternitatea, însă egalitatea a rămas şi azĭ un simplu vis; ca şi apa luĭ Tantal ea să retrage tocmaĭ în momentul cînd săracii să cred maĭ aproape de ea.

Aşa dar, de şi nu putem să tratăm această chestiune cu toată întinderea ce merită, cunoaştem foarte bine influenţa eĭ asupra criminalităţiĭ, şi sîntem departe de a o tăgădui. Insă nicĭ iubirea săracilor şi interesul ce purtăm soarteĭ lor, şi nicĭ temerea de injuriile socialiştilor ignoranţĭ, nu ne vor face să scrim ceva în contra conştiinţeĭ noastre şi a adevăruluĭ, dînd acesteĭ cauze de îmulţire a criminalităţiĭ maĭ multă importanţă de cît merită. Şi, ne este uşor să probăm că, nicĭ sărăcia nu este una din principalele cauze ale îmulţireĭ faptelor ilicite.

Pentru acestă vom observa maĭ întăĭ că deşi mizeria naşte crima, însă crima să poate naşte şi fără ca să existe mizeria, ia este anterioară chestiuneĭ sociale şi probabil că-ĭ va supravieţui. Dacă peştiĭ ceĭ maĭ marĭ mănîncă pe ceĭ maĭ micĭ, şi dacă, admiţind tradiţiunile biblice, Cain a omorît pe fratele săŭ Abel, acestea de sigur că nu provin din cauza mizerieĭ. Sînt după zioa

---

15) Emile Alglave, Cursul săŭ la Facultatea de drept din Paris pe 1883.

luĭ Vauvenargues „des canailles en gants jaunes“, după cum există și miserie cinstită.

Bieţiĭ săracĭ, să par că eĭ fură maĭ mult și fac maĭ multe crime, pentru că eĭ fiind maĭ ignoranţĭ, să prind maĭ cu înlesnire, și furînd puţin n-aŭ ce da la avocaţĭ, și la ceĭ care-ĭ prind pentru ca să scape de rigorile legiĭ! Veșnic va fi adevărată ironia luĭ Proudhon: un sărac a furat o pîine, el e pus la închisoare: le miserable! pourquoi n'a-t-il volé des millions!

In timpurile noastre e lesne de probat că avuţiĭ fură cel puţin atît cît săraciĭ: fondurile guelfe în Germania, Banca Romană în Italia, Panama în Franţa, nu sînt oare atîtea probe că Vauvenargues avea dreptate? Maĭ ales la noĭ în ţară hoţiile Celebre Strusberg, Ambron și Cravley și altele sînt făcute de săracĭ saŭ de canaliile cu mănușĭ galbene?

Dar într-una singură din aceste splendide afacerĭ s-a furat de cîţĭ-va privilegiaţĭ de la biata ţară maĭ mult de cît aŭ furat toţĭ săraciĭ din principatele romîneștĭ de la prima descălecătoare și pînă astăzi! Și, în întreaga lume civilisată zecimile de milioane de săracĭ fură maĭ puţin de cît miile de avuţĭ care fac parte din pătura cultă a societăţilor. Toată diferenţa este că săracul plătește faptul său cu închisoarea, iar avutul, cînd e prins plătește cu parte din baniĭ pe care-i-a furat!

Prin urmare, de și miseria împinge spre crimă, dar chiar furtul, care dintre toate infracţiunile pare cel maĭ mult influenţat de mizerie, e departe de a fi apanajul exclusiv al alaseĭ desmoștenite; poate cineva să fie sărac, foarte sărac, și să nu fure.

Dar maĭ este o altă probă decizivă că nu chestiunea socială a provocat creșterea crîminalităţiĭ în ţara noastră.

In adevăr nimenea nu poate pretinde că între aniĭ 1867 și 1886 starea socială s-a schimbat și că mizeria a devenit în Romînia de 4 orĭ maĭ mare în acest scurt interval. Inţelegem să să susţină că starea socială a muncitoruluĭ romîn a rămas staţionară între aniĭ 1867 și 1886 admitem chiar să să pretindă că s-a inrăutăţit întru cît-va, de și noĭ nu credem aceasta, dar în orĭ-ce caz niminea nu va putea susţine în mod serios că în 1886 starea muncitoruluĭ romîn a devenit de 4 de 3 chiar de 2 orĭ maĭ rea de cît în 1867.

In fine spre a încheia cu această cauză, vom observa că ches-

tiunea socială este maĭ intensă în occident de cît la noĭ şi totuşĭ după cum am arătat criminalitatea în ţata noastră merge maĭ repede de cît în orĭ-ce ţară a occidentuluĭ. Ce altă probă maĭ vădită că de şi sărăcia provoacă crima, însă nu ia este cauza principală a creşteriĭ număruluĭ răŭ făcătorilor? Sînt în adevăr infracţiunì provenite din mizerie, însă imensa mare majoritate a infracţiunilor derivă din alte cauze. Să poate chiar susţinea că nu există nici-o adevărată crimă provocată de mizerie, căcĭ acela care comite o crimă împins de mizerie este maĭ mult un nenorocit decît un criminal; adevăratul culpabil în asemenea caz este societatea şi organisaţiunea sa, iar nu bietul individ care nu este de cît o victimă a fatalităţiĭ.

(Va urma.)

V. C. BUȚUREANU

Cercetări asupra cognacului

Introducere

Una dintre băuturele alcoolice ce să consumă astă-zĭ maĭ mult în orașe, este alcoolul provenit din distilarea vinuluĭ, cunoscut sub numele de *cognac*. Din cauza condițiunilor cu totul arbitrare în care să fabrică cognacurile, ceia ce aduce după sine calitățĭ ce variază foarte mult, atît din punct de vedere al forțeĭ alcoolice cît și a purităţiĭ, este cu neputință a să pronunța cineva cu siguranță din punct de vedere științific și higienic, asupra unor asemenea băuturĭ. In timpurile din urmă a avut loc o polemică cu ocaziunea analizelor asupra cognaculuĭ Naville.—In mod forțat, fiind obligat a lua parte la această polemică, pentru a-mĭ da samă în mod experimental despre aceia ce trebue să ne așteptăm a găsi la un adevarat cognac, am întreprins o serie de experiențe asupra condițiunilor de preparare a cognaculuĭ prin distilarea vinuluĭ, precum și asupra calităților productuluĭ obținut, a căror rezultate îmĭ propun a le face cunoscute în cele ce vor urma, rămînînd a continua cu rezultatele cercetărilor în numerele viitoare a acesteĭ reviste.

Maĭ înainte însă voi căuta a arata în rezumat cum stă această chestiune în Franța, patria cognacului, descriind din punct de vedere tecnic procedeurile de preparare, și discutînd din punct de vedere higienic metodele de purificare întrebuințate ; apoĭ vom descrie calitățile cognacurilor ce se vînd la noĭ, fie fabricate în țară, fie aduse din străinatate, și vom termina cu descrierea experiențelor și a rezultatelor ce am obținut, precum și concluziunile la care am ajuns.

Cognacul în Franța.

In această parte a lucrăriĭ adică în privința istoriculuĭ și a metodelor tecnice ne vom servi de scrierea d-lui Baudoin, director laboratoruluĭ de chimie agricolă din Cognac întitulată: „*Les eaux-de-vie et la fabrication du cognac.*"

Alcoolul din vin este cunoscut în Franța sub diverse numirĭ, din care, acel ce să dă alcooluluĭ din vin propriu zis, este: *cognac* saŭ *armagnac, spirt de Montpellier* etc. Cel maĭ renumit alcool de vin este acel din departamentul *charantes*; după tradițiune să crede că pe la 1620 s-a început în aceste localitățĭ distilația vinuluĭ, iar alcoolul ce rezulta era expediat prin portul La Rochelle, saŭ după alte părerĭ prin Tonnay-Charente. La început proprietariĭ de viĭ de lîngă Cognac vindeaŭ Olandejilor vinul ce le remănea din recolte, și, abea maĭ tîrziŭ, începură a distila vinul pentru a vinde alcoolul. — Renumele Cognaculuĭ ajunse a fi mare pe timpul luĭ Ludovic al XVI-lea, ceia ce făcu maĭ tărziŭ, ca mulțĭ comercianțĭ Englejĭ să stabilească magaziĭ în acele locurĭ pentru a putea asigura un export regulat.

Pămîntul pe care să cultivă viile ce daŭ vinul din care să scoate cognacul, este un pămînt calcaros, con-

ţinînd cridă cloritoasă; proporţiunile de calcar în sub-sol se rîdică pînă la 76%.

Regiunele în care să cultivă acele viĭ să împart în: *La grande champagne* pe ţărmul stîng al Charenteĭ, încunjurată de: *La petite champagne*; apoĭ urmează zonele: *fins bois*, *les borderies*, *les bons bois*, *les bois ordinaires* şi în fine *les bois communs*.

Viţele, ce să cultivaŭ înainte de invazia filoxereĭ, maĭ răspîndite eraŭ: *Folle blanche* şi *Folle à grains jaunes*, iar astă-zĭ este viţa americană hultuită pe viţa europeană.

Vinul făcut din viţa Folle blanche, nu e fermentat pe strugurĭ şi peliţă, din care cauză nu să poate păstra, lipsindu-ĭ taninul; de aceia *să distilează vinul îndată ce fermentaţia e terminată*, şi să obţine un alcool de calitate superioară faţă cu acel scos din vinurile maĭ vechĭ.

Distilaţiunea vinurilor să face în aparate ce pot varia în formă şi complicaţie: în general să poate zice că o asemenea operaţiune să conduce aşa:

Vinul fiind întrodus în aparat, să încălzeşte treptat saŭ la foc direct, saŭ prin un curent de vaporĭ. La început să obţine un product care are 53% alcool. Să distilează pînă ce productul arată 0° la alcoolmetru Din 12 hectolitri de vin să scot 4 hectolitri de produs care are o tărie de 27° şi să numeşte *brouillis*.—Cînd după 3 distilaţiĭ să obţin 12 hectolitri de brouillis, să întroduce acest licid în caldare şi să distilează cu multă precauţiune; productele care trec la început arată 94 şi conţin aldehidele; ceĭ întăĭ 12 litri, adică $^1/_{10}$ din capacitatea căldăreĭ să daŭ deoparte ca *produs de cap*; urmează apoĭ alcoolul bun la gust, care este cules pînă cînd alcoolmetrul arată 50°.— Productele ce distilează în urmă se pun de o parte şi constitue *coada*. Capul şi coada amestecate aŭ 22°; *ele sînt amestecate şi distilate din noŭ cu vin.*

Să vedem acuma ce consideraţiunĭ de ordine higienică să aŭ în vedere la apreciarea calităţilor de cognac. Pentru aceasta mă voiŭ referi la scrierea citată maĭ sus a d-luĭ Baudoin.

După ce, începînd de la pag. 49, să descriŭ productele ce trec la distilaţia vinurilor şi care compun cognacul, la pag. 55 găsim tabloul ce arată toxicitatea lor, şi apoĭ:

„Este uşor de văzut, din acest tabloŭ, că în produc-„tele de cap, aldehida este corpul cel maĭ toxic şi în pro-„ductele de coadă alcoolul amilic.

„*Beţia cauzată de aldehidă este fulgerătoare şi debitan-„ţiĭ de alcool de sfecle daŭ afară pe clienţiĭ lor cînd aceş-„tia aŭ băut această infernală băutură.*“

„Furfurolul care nu figurează în acest tabloŭ este „tot atît de toxic ca şi alcoolul amilic etc...“

Apoĭ la pag. 63 găsim:

„Să înţelege uşor că distilaţiunea continuă nu con-„vine fabricaţiuneĭ alcooluĭ de vin. In această distilaţiu-„ne în adevăr, să formează în mod constant producte de „cap pe care nu le putem separa.

„Distilaţiunea intermitentă convine singură producţiu-„neĭ cognaculuĭ, şi vom urmări o operaţiune pas cu pas „pentru a ne da compt de inconvenientele primeĭ metode, „(continuă) şi de avantajele celeĭ a doua“ etc.

Cum să împacă însă aceste rîndurĭ cu cele următoare:

La pag. 60 găsim:

„Ne mirăm de îndărătniciea ce pun uniĭ scriitorĭ „specialiştĭ în a trata metodele noastre de *învechite*. „Această rutină permite de a lupta contra fabricanţilor „de alcool de fantazie, şi în deşert cetim în o scriere „specială aceste rîndurĭ: *s-a observat în adevăr că pri-„mele marce de cognac iesă aproape totde-a-una din sta-„bilimente montate după ultimele perfecţionărĭ aduse aparate-*

„*lor distilatorii.* Noĭ auzim zicînd contrarul pe toţĭ ne-
„gustoriĭ.“........... Trebue decĭ a proscrie cu energie
„din distilarea cognaculuĭ aparatele cu colonă de analiză,
„aparatele cu platourĭ, rectificatoriĭ, deflegmatoriĭ, etc.“

Apoĭ la pag. 236 găsim :

„Astfeliŭ chimiştiĭ aŭ ajuns a proba că un ames-
„tec de alcool rectificat şi de apă este maĭ pur decît
„vechile noastre alcoolurĭ din vin. Dacă s-ar conchide
„din această lucrare, că vechile alcoolurĭ sunt funeste, ne-
„am înşela. De curiozitate punem sub ochiĭ lectorilor
„rezultatul cercetărilor d-luĭ Mohler. Aceasta m-a fă-
„cut să zic, că coeficientul de impuritate a unuĭ alcool
„din vin n-are nicĭ o valoare comercială ; *căcĭ în ce mă*
„*priveşte pe mine, prefer productele noastre impure tipuluĭ*
„*ideal, compus din alcool etilic pur şi apă distilată.*“

Acum să facem puţin critica, din punct de vedere
higienic, a lucrurilor expuse până acum.

Din două lucrurĭ unul : Saŭ este nevoe ca la disti-
larea cognaculuĭ să să dee deoparte productele de cap, şi
în acest caz nu înţelegem senzul cuvintelor citate de
la pag. 60 şi 236 ; saŭ, dacă nu e nevoe de separarea
lor, atuncĭ ce rol aŭ cele citate de la pag. 55 şi 63 ?
Ceia ce reiesă însă din cele precedente este că : frica de
concurenţă e maĭ mare de cît interesul de a da în con-
sumaţie un produs maĭ pur.— Puţin importă pe fabri-
cant şi vînzător puritatea produsuluĭ : cognacul poate fi cît,
de impur, fie el chiar pe aceiaşĭ linie cu: „*această infer-*
„*nală băutură*“, numaĭ cumpărătorĭ să fie. Şi aşa de marĭ
sînt simpatiile pentru fabricanţĭ, în cît şi chimistul,
care trebue să fie şi higienist în acest caz, nu hezită
a exclama : „*căcĭ în ce mă priveşte pe mine* ......“.—Dar
vom insista maĭ tărziŭ în detail asupra chestiuneĭ din
punct de vedere higienic.

Cognacul în Romînia.

Să vedem acum ce fel de cognacurĭ indigene și străine se vînd în țară la noĭ, din punct de vedere al impurităților, rămînînd a reveni asupra lor, pentru a arăta dacă sînt autentice din vin, saŭ sînt artificiale orĭ de fantazie.

La institutul de chimie din Iașĭ s-aŭ analizat cognacurile citate în tabloul ce urmează, unde vom indica impuritățile ce conțin ca medie a maĭ multor analize.— Eșantilioanele analizate aŭ fost trimise de diverse autorităţĭ, saŭ luate de la diverșĭ debitanțĭ, făra însă a afirma că sunt originale orĭ producte de falșificare saŭ de imitare.

No.	M A R C A	Alcool /	Aldehide	Furfurol	Alc. superioare
			Gr.	Gr.	Gr.
1	Cognac fără etichetă	39—65	0·007—0·07	0·003—0·015	0·03—0·413
2	,, de butoiŭ	49·0	0·013	0·005	0·089
3	,, grecesc	43·6	0·030	0·005	—
4	,, francez	51·2	0·085	0·003	—
5	,, Jilescu	45·2	0·044	0·012	—
6	,, Naville	50·2	0·064	0·012	—
7	,, ,, din butoiŭ	37·6	0·034	0·013	—
8	,, ,, fin bois	48·5	0·080	0·007	2·163
9	,, ,, regal	52·9	0·039	0·011	—
10	,, ,, gr. fine Champ.	44·4	0·035	0·007	1·613
11	,, Marmora	47·1	0·079	0·004	0·040
12	,, Gonzales	47·2	0·033	0·009	0·158
13	,, Pelletant	22·4	0·004	0·002	0·164
14	,, Metaxas I	41·1	0·025	0·008	—
15	,, ,, II	47·3	0·025	0·015	—
16	,, Fabrica Metaxas vas No. 3	47·2	0·054	0·034	3·61
17	,, ,, ,, ,, No. 4	44·9	0·180	0·004	0·29
18	,, Georgopol	41·8	0·040	0·013	—
19	,, C. Carlova	37·6	0·059	0·007	—
20	,, S-t Rieul	46·6	0·063	0·003	—
21	,, Beaujour et fils	46·0	0·052	0·002	—
22	,, Martell	46·0	0·069	0·003	—

Ştiindu-se că pentru alcoolurile din grîne să admit ca limite de impurităţĭ la litru: $0^{gr}02$ pentru aldehide, $0^{gr.}01$ pentru furfurol, şi $0^{gr.}160$ pentru alcoolurile superioare, să poate uşor vedea că, dacă s-ar admite pentru cognac aceleaşĭ limite ca şi pentru alcoolul din grîne, maĭ toate cognacurile citate în tabloul precedent ar trebui scoase din consumaţiune, maĭ ales din cauza aldehidelor, căcĭ aceste predomină în general.

Dar imediat ni să prezintă chestiunea care nu e stabilită încă în mod hotărîtor, relativă la norma ce trebue urmată în apreciarea calităţiĭ cognacurilor.— Avem două păreri ce staŭ în faţă : una, bazată pe normele de apreciare a cognaculuĭ în Francia, Germania, etc., admite a să căuta numaĭ dacă cognacul e natural saŭ artificial, fără a să lua în consideraţie impurităţile, *orĭ care ar fi proporţiunea lor;* altă părere, pusă în practică, după cît ştiŭ, pînă acum numaĭ în Sviţera, admite aceleaşĭ limite pentru impurităţĭ la alcoolul din vin ca şi la alcoolurile din grîne etc.

Să discutăm acum aceste părerĭ, atît din punct de vedere higienic cît şi practic.

Eŭ cred că, din punct de vedere higienic, este absolută nevoe a să admite limite pentru impurităţĭ şi la cognacurĭ, căcĭ nu e nicĭ drept, nicĭ umanitar, ca higieniştiĭ să să preocupe numaĭ de sănătatea acelor ce consumă băuturĭ alcoolice preparate cu alcool din grîne, lăsînd pe aceĭ ce beaŭ cognac saŭ alt alcool de vin, să ingereze peste 1 gr. de aldehide la litru, saŭ peste 2 gr. alcoolurĭ superioare, impurităţĭ ce să găsesc în unele producte autentice. [1])

[1]) A să vedea la fine tabloul cu rezultatele analizelor făcute de d-l Rocques de la Laboratorul municipal din Paris.

De asemenea, e greŭ de explicat, pe ce motiv să o-bligă pe fabricantul de alcool din grîne, a rectifica alcoolul seŭ care va servi la fabricarea de rachiŭ, rom, licorurĭ etc. pe cînd fabricantul de cognac e lasat să vîndă alcool din vin, conţinînd orĭ ce proporţiune de impurităţĭ? Oare aldehidele şi cele-l-alte impurităţĭ sunt dăunătoare numaĭ atuncĭ cînd să găsesc în un alcool de grîne, şi incetează de a fi toxice cînd sînt conţinute în un cognac? Sînt de părere, că orĭ şi cine va recunoaşte că nu.

Aceĭ ce susţin părerea întăia zic: 1) Că cognacul e o băutură de lux şi luată in cantitate mică şi diluat în cafe saŭ alte băuturi, nu poate fi dăunătoare; 2) că, pentru a se elimina impurităţile din cognacurĭ, acestea ar trebui supuse distilaţiuneĭ fracţionate; însă prin acest mijloc se face că cognacul să-şĭ piardă aroma caracteristică, şi prin urmare valoarea sa comercială şi 3) că, prin admiterea de limite la impurităţile din cognac, s-ar favoriza fabricarefa cognacurilor artificiale, şi că din această cauză, trebue a ne preocupa numaĭ de-a deosebi cînd un cognac e veritabil din vin, şi cînd e preparat în mod artificial, şi a elimina din consumaţie pe acest din urmă.

Pentru a-mĭ pute da samă de valoarea acestor o-biecţiunĭ am întreprins experienţele următoare, cu scop de a vedea: 1) Dacă să pot obţinea producte veritabile, posedînd impurităţĭ sub limite; 2) dacă există vre-un mijloc sigur şi eficace pentru a deosebi un cognac artificial de unul veritabil şi 3) dacă cognacurile vîndute la noi, fie din străinătate fie din ţară, sînt veritabile saŭ nu.

(Va urma)

A. D. XENOPOL

CHESTIUNI PEDAGOGICE

IV

Metoada.

Cum trebue să proceadă profesorul pentru a întroduce cunoştinţile cele nouă în mintea copiilor? Aceasta însemnată întrebare să rezolva prin cercetarea *metoadei de predare*, adică a mijoacelor întrebuinţate de profesor, spre a face ca nouele ideĭ să devină, cît maĭ curînd şi cît maĭ deplin, proprietatea tinerilor inteligenţĭ.

Pentru a înţelege pe deplin această întrebare, nu va fi fără folos, a arunca o privire asupra moduluĭ cum să procedà în vremurile maĭ vechĭ, avînd în videre maĭ cu osebire ţara noastră.

Cum să predaŭ materiile în şcoalele noastre din veacul trecut, în vestitul învăţămînt grecesc din epoca fanariotă, cea maĭ înaltă rostire a învăţămîntuluĭ din trecutul neamuluĭ romînesc? Toată luarea aminte să dădea numaĭ limbeĭ greceştĭ. Să începea decĭ cu deprinderea cetireĭ acesteĭ limbĭ, şi anume după metoada silabisireĭ, adică a combinăriĭ sunetelor literilor între ele, fără privire la cuvinte, de exemplu: *vita alfa* = *va*, *vita epsilon* = *ve*, *vita ita* = *vi*, *vita omicron* = *vo*, *vita ipsilon* = *vi*, *vita omega*=*voo*, şi aşa maĭ departe, toate consoanele combinate cu toate vocalele, şi apoĭ cu diftongiĭ; după aceia cu două

consoane, de ex.: *vita lamda omicron = vlo; vita ro ipsilon = vri.* După cum lesne puteţĭ înţelege, copilul era nevoit să înveţe pe de rost, *prin memoria mecanică*, toate aceste combinărĭ de sunete, întru cît altfel, cum vroiaţĭ să-şĭ fi dat el samă că o *vită* şi un *alfa* alcătuesc împreună sunetul *va?* De aceia şi învăţarea arteĭ cetituluĭ era foarte anevoioasă, şi să credea că rezultatul este foarte priincios, cînd copilul învăţa a ceti în doĭ saŭ treĭ anĭ. Imediat după ce ştia ceti, era pus la studiul limbeĭ greceştĭ. Predarea acesteĭ limbĭ să făcea în limba modernă, iar materia ce să dădea de învăţat copiluluĭ ţintea tot maĭ mult greceasca antică: căcĭ Grecii nu să puteaŭ hotărî a recunoaşte în eĭ un neam ce se cobora numaĭ cît din vechiĭ Elinĭ, dar care de altfel nu le maĭ sămana de cît prea puţin; eĭ îşĭ închipuiaŭ că aŭ tot firea şi însuşirele străluciţilor lor străbunĭ, şi spre a le sămăna, credeaŭ că e îndestulător să le imiteze limba, din nenorocire singurul lucru ce să putea imita macar pînă la un punct. Limba greceascâ să învăţa însă prin studiul gramaticeĭ; declinaţiĭ şi conjugaţiĭ *in abstracto*, fără aplicare la vorbirea zilnică; acordurĭ de pronume, de adiective, în masculin, femenin şi neutru; apoĭ în singurit, plural şi dual; acordurĭ de verbe în diferitele numĕróse timpurĭ şi modurĭ ale bogateĭ şi încurcateĭ conjugaţiĭ greceştĭ, cu optativele, aoristele I şi II-lea, cu conjugaţiile active, pasive, medie, reflexive, ba adesea orĭ cu formele deosebite ale dialectelor ionic, doric, eolic şi atic o încurcătură ne maĭ pomenită de regule şi mai ales de excepţiĭ, învăţate pe de rost, fără nicĭ o legătură cu organizmul viŭ al limbeĭ; iată munca tot atît de uriaşă pe cît şi de starpă cu care eraŭ torturate tinerile inteligenţĭ. Cursurile de gramatică eraŭ foarte voluminoase. Aşa Raicevicĭ ne spune, că un dascăl grec din Muntenia găsise mijlocul de a scrie un volum în

4° asupra uneĭ a patră părţĭ a gramaticeĭ luĭ Theodor Gazi; un alt dascăl grec scrie un volum de 500 de paginĭ asupra întrebuinţăreĭ particuleĭ greceştĭ τι. De aceea să nu ne mirăm, dacă Mitropolitul Iacov, însărcinat cu ancheta asupra pricineĭ puţinelor progrese pe care le făceaŭ copiiĭ în şcoala domnească, spune în raportul săŭ, că „pînă acum în şcólele nóstre se învaţă cu numirĭ şi cu canoane şi cu mulţime de cuvinte, însărcinînd mintea ucenicilor şi poruncindu-le acele numaĭ date lor să citească şi ca papagaliĭ să le înveţe pe de rost, nimica cu totul ştiind saŭ înţelegînd din cele ce învaţă, din care pricină maĭ că zece şi doisprezece anĭ îmbătrînesc în gramatică uceniciĭ". Cînd un copil nu ştia lecţia, atuncĭ i să aplica un numĕr de vergĭ la palme, la tălpĭ saŭ pe corp. Credeaŭ pe semne dascăliĭ grecĭ, că vor face se pătrundă maĭ uşor învăţătura lor în mintea copiilor, prin alte părţĭ ale trupuluĭ. Şi într-adevăr, orĭ pe unde am fi putut întra maĭ uşor atare învăţătură, de cît prin bietul cap, în zădar chinuit şi îndobitocit prin nişte metoade lipsite de orĭ ce bun simţ.

Să căutăm a ne da samă pentru ce atare metoadă de predare era rea, şi pe ce principiĭ trebue să să întemeieze una bună şi raţională.

Mintea îşĭ culege toate elementele cunoştinţilor eĭ din lumea din afară, şi după ce şi-le a însuşit, le prelucrează, şi abstragînd din ele ideile, pune pe aceste în legătură prin cugetare şi raţionament, înjgheabă într'un cuvînt toată acea complicată clădire intelectuală care se numeşte raţiune.

Aşa a urmat omenirea în cursul veacurilor îndelungate de cînd îşĭ frămîntă existenţa pe pămînt, şi încetul cu încetul, treptat, treptat, prin lupte şi experienţe, adesea orĭ scump plătite, aŭ agonisit ea tot acel tezaur intelectual cu care ne mândrim astăḑĭ. Comorile intelectuale adunate

pînă acuma, fiind însă foarte bogate, și aceste avînd a fi transmise generațiilor viitoare, să înțelege de la sine că va trebui să ne dăm silința de a ușura apropriarea lor cît maĭ deplină de poporul copiilor, pentru ca la rîndul săŭ, prelucrîndu-le și îmbogățându-le, și el se le trimeată maĭ departe. Va trebui însă, pentru a ajunge acest scop, să nu ne îndepărtăm dela calea 'urmată de natură în educarea omuluĭ. Este aceeașĭ operație întelectuală, numaĭ cît prescurtată, perfecționată și pusă în lucrare cu conștiință, spre a ușura și a înlesni calea anevoioasă a învățămîntuluĭ natureĭ.

Omul a învățat cele ce le știe, prin întipărirĭ venite din lumea din afară. Aceiașĭ cale va trebui să o apuce și o metoadă rațională de învățămînt.

Ideile nu există în stare latentă în minte, din care stare ele se fie trezite prin învățătură, ci aceasta trebue să caute a înavuți inteligența cu cunoștințĭ procurate din lumea reală. Învățătura nu trebue să tindă de cît la oglindirea lumeĭ reale în mintea omenească; ea trebue se tindă a alcătui în minte un echivalent intelectual al lumeĭ fizice ce să învîrtește în jurul nostru. Învățămîntul deci trebue se iee o formă realistă, adică se fie bazat pe noțiunĭ reale, și să nu întroducă în mintea copiilor cuvinte nouă, fără a li să arata figurile naturale ce ele însemnează; căcĭ altfel s'a imbogățit numaĭ auzul, cu facultatea reproducereĭ luĭ prin graiŭ, cu niște sunete noue, iar acestor sunete saŭ cuvinte, nu corespund niște imaginĭ intelectuale, niște ideĭ. Învățătura dobândită pe așa cale — așa era învățămîntul grecesc — este numaĭ o sacă nomenclatură, fără să corespundă unuĭ tezaur de cunoștințĭ care să imbogățască conștiința. Învățămîntul trebue decĭ să fie *intuitiv*, adică tot-deauna copilul să vadă obiectul, înainte de a i să spune numele; atuncĭ numele,

adecă sunetul vorbireĭ, să aplică la o imagină concretă, percepută de simţurile luĭ, şi el prinde, odată cu aceasta nouă agonisită a inteligenţeĭ sale, şi o îmbogâţire a tezauruluĭ de cuvinte din care se compune limba. Dacă i s-ar fi dat numaĭ cuvîntul, fără obiect, ar fi rămas în gura luĭ un sunet, fără miez ; dacă imaginea nu ar fi fost însoţită de un sunet, de un cuvînt special, caracteristic, noţiunea cea nouă s'ar fi perdut cu timpul în nămolul celor lalte. Pe cît deci limbă este un instrument preţios de cultura inteligenţeĭ, cînd ea îndeplineşte rolul pentru care este menită, acela de a fixa în minte noţiunile eĭ, pe atîta ea poate deveni un mijloc de tîmpire, atuncĭ cînd înlocueşte aceste noţiunĭ, prin cuvinte fără temelie.

Învăţămîntul intuitiv maĭ are încă o minunată însuşire, acea de a trezi curiozitatea şi gustul de învăţătură, Ceea ce ne interesează în lume, este în primul loc natura ce ne încunjoară. Fenomenele eĭ fiind rezultatul unor cauze ascunse, este firesc lucru ca percepţia lor să trezască în minte dorinţa de a pătrunde în firea lor întimă.

Pentru ca se fie curiozitatea aţîţată şi menţinută, se cere ca învăţămîntul noŭ să să lege tot-dea-una de nişte rădăcinĭ în mintea copiluluĭ.

Tot-dea-una trebue căutat a lega învăţătura nouă, încă necunoscută tinerilor inteligenţĭ, de nişte cunoştinţĭ pe care ele le posedă. Unul din corolarele cele marĭ ale principiuluĭ învăţămîntuluĭ intuitiv este plecarea de la *cunoscut* la *necunoscut*.

Într-adevăr cunoscutul este o bază sigură, pe care profesorul o găseşte în tînăra minte, şi pe ea poate clădi edificiul stiinţeĭ, până atuncea streină copiluluĭ, făcîndu-l să dobândească cunoştinţĭ tot nouă, pe care le leagă de baza primitivă. Ceia ce era necunoscut devine, prin apropriarea minţeĭ, ceva cunoscut, şi baza edificiuluĭ ştiinţeĭ

tot crește, să înalță, pînă să desevîrșește. Orĭ ce cunoștință nouă trebue legată de acele preexistente în minte, și talentul profesoruluĭ constă, în a prezenta nouă învățătură, așa în cît ea să nu pară cu totul străină, ci, fără să simtă óre cum, copilul, să i-se hultuiască o ideie nouă pe cele ce le posedă.

Tot pentru a mănținea și ațița curiozitatea, e de nevoe a pleca în expunerea științeĭ de la ce e simplu la ce e maĭ complicat. Cunoștințele simple nu aŭ nevoe de a fi analizate și desfăcute în elementele din care să compun, pentru a fi percepute de minte. Pentru înțelegerea celor simple, nu să cere decît atenția ; pentru înțelegerea celor complexe, atenția și analiza. Apoĭ elementele complexe constaŭ din o combinare a celor simple, încît cunoscîndu-le pe aceste, ușor putem să ne dăm samă de combinarea lor în toturi maĭ complicate. O cunoștință nouă va fi tot dea-una maĭ cu interes aperceputá de mintea tînără, cînd expunerea va pleca de la cunoscut la necunoscut și de la simplu la compus.

Pentru ca această curiozitate să fie deșteptată, pentru ca dorința de a ști ce este în dosul fenomenelor să să trezască în mintea copiluluĭ, trebue bine înțeles, să-ĭ arătăm întăĭ fenomenele și apoĭ explicarea. O procedură în sens invers n-ar avea nicĭ un înțeles.

Percepțiunile culese din lumea exterioară sunt însă prelucrate de minte în noțiunĭ, cugetărĭ, judecățĭ, rațioramente, imaginĭ fantastice ; mintea clădește din ele acea lume internă, care, de și product a celeĭ externe, devine în curînd stăpînă acesteia, fie în realitate, prin o lucrare îndreptătoare asupra eĭ, fie cel puțin, prin pĕtrunderea tainelor și a legilor existențeĭ. Lumea internă, inteligența nu este numaĭ o copie a celeĭ din afară, ci o exisență *suĭ generis*, tot atît de măreață, tot atît de minunată, tot atît

de neînţăleasă ca şi aceea din care a pornit. Ceea ce caracterizază tocmaĭ pe om, este acest tezaur intern de gîndirĭ şi de cugetărĭ care-l face stăpîn peste natură, care sileşte pe aceasta din urmă se slujască adesea orĭ nevoilor luĭ, şi chiar acolo unde trebue numaĭ să privească şi să admire, pătrunde totuşĭ jocul ascuns care rostogoleşte în eternul infinit milioanele de corpurĭ cereştĭ, şi, prin această pătrundere, le stăpîneşte din depărtare.

Spre a desvolta în mintea copiluluĭ această lume internă, să cere ca să procedăm iarăşĭ în acelaşĭ mod precum a procedat natura—căcĭ natura a fost tot dea-una cea maĭ bună a omuluĭ învăţătoare. Natura a dat oamenilor impresiunile şi i-aŭ lăsat pre eĭ să le prelucreze în concepţiunĭ intelectuale. Nicăirea ştiinţa nu a venit de-a gata minţeĭ omeneştĭ, ci ea a trebuit să să muncească singură spre a ţese cunoştinţa din materialul dat.

Cîtă muncă a pus omenirea, pînă a acordat toate datele natureĭ, pînă le-a urmărit şi le-a pătruns, pînă a putut înjgheba complexul de gîndirĭ care reproduc în oglinda inteligenţeĭ haosul, pus în ordine, al intipăririlor externe! Eĭ bine această muncă este vecĭnic trebuitoare, spre a pătrunde maĭ departe în tainele existenţeĭ, şi cu ea trebue să deprindem generaţiile tinere, a căror sarcină va fi tocmaĭ de a adînci, a întinde şi a întemeia maĭ bine încă cunoştinţele noastre. De aicĭ rezultă, că al doilea mare principiu pedagogic, pe lîngă învăţământul intuitiv, este acela, că mintea trebue deprinsă *la lucrare proprie;* că nu trebue se i-se aducă toate gîndirile deagata, ci trebue condusă aşa, ca să le găsească pe cît să poate chiar singură. Să înţelege că trebue pusă pe drumul cel maĭ uşor spre a ajunge acolo; dar tot dea-una este bine a inteţi numaĭ mintea şi a o lăsa să găsească ea singură răspunsurile la întrebările puse.

A treia cerinţă, tot atît de însemnată ca şi cele două

analizate pînă aicea, este de a învaţa pe copiĭ şi arta de a rosti în chip potrivit cugetările lor. Căcĭ acestea nu aŭ valoarea deplină, nicĭ chiar pentru eĭ, decît întru cît devin elemente ale vieţeĭ sociale. Numaĭ în societate cu asemeniĭ săĭ, omul poate să-şĭ desvoalte deplinătatea fiinţeĭ luĭ, şi organul principal de rostire a relaţiilor sociale este *limba*. Se cunoaşte decĭ, de ce imensă valoare va fi rostirea cît maĭ clară, maĭ lămurită şi maĭ credincioasă a cugetelor cătră alţĭ oamenĭ, cu care să află în legătură. Se pune de obşte puţină valoare pe această parte esenţială a orĭ căruĭ invăţămînt, şi dacă profesorul să interesază de ştiinţa elevuluĭ săŭ, el dă maĭ tot-dea-una puţină luare aminte moduluĭ cum el îmbracă acele ştiute de el în formele rostireĭ: vorbire saŭ scriere. Şi cu toate acestea lucrul este esenţial; căcĭ cea maĭ adevărată cugetare, confuz esprimată, póte se nu convingă; cea maĭ frumoasă gîndire, nepotrivit formulată, ne lasă rece; cel maĭ nobil avînt al sufletuluĭ, când nu-şĭ găseşte rostirea adevărată, rămîne fără efect. Limba şi scrierea joacă în viaţa omenească un rol neasemenat. Ea este maĭ ales partea caracteristică a fiinţeĭ omeneştĭ, şi a nu i să da îngrigirea cuvenită, însamnă a nu ne interesa tocmaĭ de elementul săŭ cel maĭ de căpitenie.

Principiile fundamentale ale orĭ-căreĭ educaţiĭ intelectuale vor fi decĭ:

Intuiţiunea cu corolarele eĭ,
Desvoltarea cugetăreĭ propriĭ şi
Cultivarea facultăţeĭ vorbireĭ.

Aceste principiĭ nu eraŭ cunoscute nicĭ în apusul Europeĭ, în timpul viaculuĭ de mijloc, în care sistemul de învăţătură era aproape acelaşĭ pe care îl întîlnim la noĭ în epoca Fanarioţilor. De la Baco de Verulam însă, în veacul al XVII-le, să proclamă, ca bazele fundamentale ale

unuĭ învățămînt rațional, cele două principiĭ dintăĭ : Învățămîntul intuitiv și întărirea putereĭ de cugetare.

De la el încoace o sumă de marĭ pedagogĭ, precum : Locke, Commenius, Rousseau, Pestalozzi, Fröbel, în timpurile maĭ nouă, Spencer, Bain, și mulțĭ alțĭ pedagogĭ aĭ tuturor țărilor, aŭ căutat a face din instrucțiunea și educațiunea intelectuală o artă bazată pe principiĭ științifice, care să înlesnească tot maĭ mult pătrunderea cunoștinților în tinerile inteligențĭ.

La noĭ în țară sistemul cel ucigător de spirit cuprins în vechile metoade, să perpetuâ un timp mult maĭ îndelungat, deși chiar în epoca Fanarioților întîlnim spirite sănătoase, ca acel al Mitropolituluĭ Iacob, care pare a fi posedat cunoștința pedagogieĭ apusene, căcĭ proclamă aproape aceleașĭ principiĭ educative. Așa în acelaș raport, adus maĭ sus, sprijine și el marele principiŭ că „învățătura trebue să sporească de la cele știute la cele neștiute, iar nu cu întunecare din cele neștiute la cele știute“. Tot el, reflectînd la principiul că mintea nu trebue supra-obosită, adaugă „că nu trebue să se îngreueze mintea ucenicilor cu mulțimea materielor, ci tot-dea-una să înceteze în vremea cînd ar maĭ putea înțelege, căcĭ cînd maĭ puțin ostenește ținerea de minte, atuncea, după odihnă, maĭ mare să arată și maĭ puternică“ [1]. Dar ce puteaŭ asemenea părerĭ izolate și fără resunet asupra învechiteĭ a școalelor rutină ? De aceea în zădar fură scrise acele înțelepte cuvinte, și ele maĭ mult ne interesază prin neașteptarea de a fi fost rostite de gîndul unuĭ prelat moldovan din veacul al XVIII-lea, decît ca proclamare de maxime pedagogice la noĭ în țară. Nu numaĭ însă în veacul al XVIII-lea, în timpul învățămîntuluĭ grecesc, ci pînă

1) Uricarul luĭ Th. Codrescu, III, pag. 12 și urm.

adînc în acesta în care trăim, s'aŭ urmat în școalele noastre tot vechile sisteme de predare a învățăturilor. Ba chiar astăzĭ încă putem zice că, în majoritatea școalelor noastre, învățămîntul intuitiv este încă o dorință nerealizată; și cum s'ar putea el înființa, cînd cele maĭ multe școlĭ sunt lipsite de ajutoarele trebuitoare luĭ? hărțĭ, figurĭ geometrice, atlasurĭ de botanică, zoologie, colecțiĭ de geologie, mineralogie, instrumente de fizică, chimie și așa maĭ departe.

Și cu toate acestea, dacă voim ca învățămîntul să devină într-adevăr un focar de lumină, trebue să-l practicăm așa precum ne arată că trebue să o facem, o sănătoasă pedagogie. Dar dacă învățămîntul intuitiv este încă în mare parte o dorință nerealizată a învățămîntuluĭ nostru, cum stă cu al doilea principiŭ, acel al trezireĭ proprieĭ cugetărĭ? În acest punct putem zice că stăm încă și maĭ răŭ, din două motive: Viciosul sistem de predare a multor obiecte din școalele noastre, și îngrămădirea prea multă de materiĭ, care nu maĭ lasă elevuluĭ nicĭ un timp, pentru propria prelucrare a celor învățate.

Ne vom ocupa aicĭ cu punctul al doilea, rămînînd ca să atigem pe cel dintăĭ, atuncĭ când ne vom indeletnici cu metoadele de predare a diferitelor obiecte.

Am atins chestiunea supra-încărcăreĭ programelor în lecția a II-a, cînd am vorbit despre dauna pe care o aduce copiilor silitorĭ, răpindu-le din timpul trebuitor somnuluĭ și distracțieĭ. Aicĭ avem să ne ocupăm încă odată de această chestiune capitală în învățămînt, încă din alt punct de vedere, acel al jignireĭ principiuluĭ desvoltăreĭ lucrăreĭ propriĭ a inteligențeĭ. Apoĭ cînd în cele maĭ multe școlĭ se predaŭ lecțiunĭ cîte șase oare pe zi, și copiiĭ sînt nevoițĭ să memorizeze pe a doua zi cincĭ saŭ șase materiĭ deosebite, pentru care le maĭ trebue încă patru saŭ cincĭ

oare, ce timp maĭ ramîne copiluluĭ pentru a-şĭ dezvolta puterea proprieĭ cugetărĭ? Cînd are el timp să mediteze asupra uneĭ probleme, uneĭ compoziţiĭ, care tocmaĭ ar putea să-ĭ pună în lucrare puterea creatoare a inteligenţeĭ luĭ? De aceia şi profesoriĭ, ţinînd samă de aceasta absolută lipsă de timp, nu daŭ probleme de dezlegat elevilor, saŭ dacă le daŭ, nu izbutesc la nimic cu ele; maĭ nicĭ unul nu găseşte soluţia. Compoziţiile să daŭ iarăşĭ prea rar, şi atuncĭ din fugă, în o oară, în care restimp, este peste putinţă ca copilul să-şĭ amintească întăĭ noţiunile ce i-să cer, să le pună în ordine sistematică şi să-şĭ îmbrace cugetările în forme stilistice potrivite şi alese.

Am spus şi voĭ repeta necontenit, cu rizicul de a trece drept un noŭ Cato: să învaţă prea mult în şcoalele noastre şi să învaţă prost. Maĭ cu folos s-ar alege copiiĭ cu jumătate din cîtimea materielor predate, dacă calitativ predarea ar fi superioară.

Este de cea maĭ imperioasă necesitate reducerea simţitoare a programelor; iar învăţarea materiilor să să facă în scopul de a să dezvolta propria putere de cugetare a elevilor.

Tot aşa e şi cu al treilea principiŭ: deprinderea cu rostirea potrivită a cugetărilor. Ia ar putea fi controlată şi îndreptată de profesor numaĭ la ascultare; dar aceasta făcîndu-să în fugă, cum vroim să o poată îndeplini profesoriĭ? De asemenea, prin teme şi lucrărĭ scrise, s-ar putea îndrepta facultatea rostireĭ; dar pentru aceasta, ar trebui ca compoziţiile să dispună de un timp maĭ îndelungat, aşa ca elevul sà poată da luarea aminte şi limbeĭ în care-şĭ încheagă ideile, şi profesorul să poată ceti toate compunerile în clasă, spre a atrage luarea aminte a fie-căruĭ elev asupra lipsurilor saŭ a greşelelor ce a comis.

Dar unde să poate macar gândi la atare sistem în

întocmirea actuală a școalelor noastre? Copiiĭ scriŭ din fugă, în o oară, compoziția, necugetată, nerumegată, fără stil, fără gramatică, fără ortografie, și profesorul o citește acasă la el și îĭ pune nota ce i-să cuvine. Și ce folos s-a tras de la asemenea procedare?

Dacă nu unul absolut nul, de sigur că însutit maĭ puțin de cum s-ar alege din o aplicare strictă a metoadeĭ raționale.

V.

Metoada de predare a limbelor.

Să cercetăm acum, cum să pot aplica cele treĭ principiĭ arătate maĭ sus, la predarea diverselor obiecte de învățătură. Nu ne vom ocupa cu învățăturile de tot elementare; care nu intră în cadrul acestor conferințĭ.

Vom mărgini lecțiunea de astăzĭ numaĭ la modul de predare limbelor: cele clasice, cele moderne străine și limba romînească.

Am văzut, într-o lecțiune anterioară, scopul ce să urmărește cu învățarea limbilor clasice; anume acela de a întări, odată cu facultatea raționăriĭ, și acea a îmbrăcăreĭ gîndiriĭ în formele limbistice. Pentru a ajunge acestă țintă, trebue să aplicăm studiuluĭ limbilor clasice principiile cercetate în lecțiunea trecută; și maĭ ales pe unul din ele, acel al dezvoltăriĭ proprieĭ cugetărĭ, întru cît limbile clasice sînt menite în deosebĭ pentru cultivarea judecățiĭ și a raționamentuluĭ. Dintre cele două limbĭ clasice, observăm însă că cea maĭ potrivită, la noĭ cel puțin, spre ajungerea acestuĭ scop, este latina; această limbă înfățoșază întăĭ o construcție mult maĭ strîns legată de cît cea grecească; această din urmă, prin mulțimea raporturilor de acțiune, stabilite prin numeroasele timpurĭ și modurĭ ale conjugațiuneĭ, poate

dezvolta mult fineța cugetării, dar nu rigoarea eĭ logică. Apoĭ limba latină e mult maĭ ușor de învățat, maĭ ales pentru un Romîn, de cît cea grecească, intru cît oferă un tezaur însămnat de cuvinte asemănător cu acel al limbiĭ romînești. Dacă s-ar răstrînge apoĭ învățarea clasică numaĭ la limba latină, i s-ar putea da maĭ multe oare de predare, ceia ce ar face cu putință o maĭ temeinică a eĭ învățătură. Căcĭ să nu ne înșelăm, la noĭ numaĭ ne dăm apareță de a învăța chiar și limba latină; cît despre cea grecească, nu maĭ rămîne nicĭ o îndoială, că e numaĭ o zădarnică pierdere de timp. Dacă ar fi să să învețe cum trebue, și ea ar putea, tocmaĭ prin dezvălirea finețelor cugetăriĭ, să contribuiască puternic la înavuțirea inteligențeĭ; dar așa cum să studiează la noĭ, că ceĭ ce daŭ bacalaureatul, adeseorĭ nicĭ nu știŭ să o citească corect, nu să maĭ chiamă a o învăța, ci a-ĭ jertfi nu maĭ zădarnic un timp ce s-ar putea întrebuința maĭ cu folos în alte ocupațiunĭ Invățarea însă și a limbeĭ latine lasă mult de dorit. Ca exercițiŭ de gîndire, și nu ca obiect de memorizare saŭ de desfătare a imaginațieĭ, ar trebui să să repete mult maĭ des. În Germania și în Franța, să consacră, în învățămîntul clasic, cel puțin o oară pe zi limbeĭ latine, și aceasta este neapărat. Exercițiul intelectual pe care îl procură învățarea limbeĭ latine, trebue privighiat maĭ de aproape decît cel ce ni-l daŭ matematicile. Acestea pot maĭ la urmă fi învățate și în afară de ajutorul profesoruluĭ; pe cînd exercițiul provenit din învățarea limbeĭ latine, va fi cu atît maĭ folositor, cu cît să va face sub neîncetatul control al profesoruluĭ. Folosul studiuluĭ limbilor clasice, și acel al latineĭ în deosebĭ, însă începe abea, cînd, cunoscînd formele, am deprins a despica, cu ajutorul lor, frazele din autorĭ. Ca la învățarea orĭ căreĭ limbĭ, nu scheletul gramatical, ci corpul real al limbeĭ, ne va da cheia alcătu-

ireĭ eĭ. Latina însă e o limbă moartă, adecă ce nu maĭ e vorbită; prin urmare cunoştinţa eĭ nu va putea fi căpătată pe calea exempluluĭ, prin graiul cel viŭ; dar tocmaĭ aicĭ stă însuşirea eĭ cea maĭ preţioasă; tocmaĭ fiind că nu o putem învăţa pe calea imitativă şi instinctivă a graiuluĭ zilnic, sîntem nevoiţĭ să o învăţăm prin cugetare, pe calea raţională. Prin această nevoinţă sîntem puşĭ în stare a pătrunde în alcătuirea eĭ, şi a ne da samă de modul cum gîndirile trebue închegate în limbă. Transportăm apoĭ acest studiŭ reflexiv asupra limbeĭ noastre, pe care o ştim înainte de a o învăţa, dar pe care, şi pe aceia, trebue să o învăţăm după ce o ştim. Prin studiul conştiincios al limbeĭ latine, am ajunge a limpezi mult facultatea noastră de preciză cugetare şi de preciză rostire a celor cugetate. Pentru aceasta, însă învăţarea eĭ ar trebui să să facă aşa, ca să ceară cît maĭ mult punerea în lucrare a proprieĭ cugetărĭ a elevuluĭ, bine înţăles îndrumată, călăuzită şi îndreptată de ştiinţa veghetoare a profesoruluĭ. Traducerile în care de obiceĭ să razămă învăţarea limbeĭ latină, traducerĭ făcute adesea-orĭ cu ajutorul juxta-linearelor luĭ Sommer, nu corespund de loc uneĭ învăţăturĭ serioaze; ar trebui mult maĭ mult întrebuinţate traducerile inverse din romîneşte în latineşte, care să pună maĭ viŭ în lumină, cum o gîndire obicĭnuită trebue să fie redată în forma cea maĭ logică. Cetirea autorilor, de şi trebue însoţită de traducere, spre a-ĭ înţelege, să să facă maĭ mult pentru analizarea frazelor şi descoperirea gîndireĭ, decît pentru rostirea eĭ în romîneşte. Nu este însă un mijloc maĭ nimerit pentru uciderea orĭ-căruĭ profit la învăţarea limbeĭ latine, de cît întrebuinţarea juxta-linearelor, care desfăcînd propoziţia latinească în propoziţia modernă, scuteşte pe elev de a eĭ dezlegare, şi îĭ rîpeşte toată puterea educativă.

Cu totul alt feliŭ trebue învăţate limbele moderne, căcĭ

cu totul altul este scopul pentru care voim să ni-le însușim. Cu toate aceste, spre a vedea tocmaĭ cît e de greșită metoada ce să întrebuințează în învățarea, atît a acestor limbĭ cît şi a celeĭ latine, n-avem decît să vizităm pe rînd un profesor de latină şi unul de germană saŭ de franceză. Ce vom observa? Cu toțiĭ pun pe copiĭ să traducă din autorĭ, îĭ întreabă ceva din formele conjugăriĭ și ale declinăriĭ, din acordul părților de cuvînt, și lecțiunea e gata.

Am văzut că scopul, urmărit în învățarea limbelor moderne, este căpătarea unuĭ mijloc de a pătrunde gîndirile rostite saŭ scrise în aceste limbĭ. Deci învățarea lor ar trebui să tindă, în locul întăĭ, la însușirea corpuluĭ viŭ al limbeĭ străine, fără a ne preocupa atît de gramatica, de excepțiile, idiotizmele și finețele limbeĭ, saŭ ale ortografieĭ, maĭ ales a celeĭ atît de grele a limbeĭ franceze. Trebue să ne hotărîm odată a înțelege, că este peste putință a să învăța perfect limba franceză saŭ germană în cîțĭ-va anĭ, și în cele puține oare ce li să consacră în școală. Ar trebui să să caute a să pune o bază temeinică pentru învățarea maĭ departe a acestor limbĭ; dar să să ajungă tot odată la putința de a înțelege macar întru-cîtva, și a să putea sluji de o limbă modernă. Pentru aceasta, ar trebui să să facă fără încetare exercițiĭ practice, traducerĭ care aci sînt la locul lor; alcătuirĭ în limbele străine, însoțite de observărĭ gramaticale. Am spus ca să să facă traducerĭ; însă din ce autorĭ, iată întrebarea cea insămnată. Noĭ credem că ar trebui să să lese absolut la o parte literatura clasică franceză saŭ germană: pe Corneille, Racine, Montesquieu, Lafontaine maĭ ales, care să vede că a părut ușor alcătuitorilor programelor noastre, fiind că conține fabule, dar n-aŭ luat samă că tocmaĭ, prin minunata adăptare a concepțiilor străine ale fabulelor la geniul limbeĭ franceze, este unul din autoriĭ ceĭ maĭ greĭ de înțeles. A-

semenea din germană, ar trebui să să lase la o parte pe Goethe, Schiller, Lessing și alții, care tocmaĭ, fiind-că înfățișază culminarea cugetăriĭ poporuluĭ german, numaĭ ușorĭ nu pot fi. Apoĭ cum ne putem închipui, dacă maĭ avem macar o umbră de minte sănătoasă, că niște elevĭ care nu știŭ ce va să zică : apportez moi un verre d'eau, să poată învăța limba franceză, traducînd versurĭ din Le Cid saŭ din Athalie? Să uită, în învățarea limbelor moderne străine, principiul elementar al învățămîntuluĭ intuitiv : de la ușor la greŭ, de la cunoscut la necunoscut, de la simplu la compus.

Să procede pe dos, pentru-că pe dos aŭ fost mințile acelor ce aŭ alcătuit asemenea programe, și bieții profesorĭ, chiar dacă ar vroi, nu pot face alt-feliŭ decît să să supună autorităţiĭ. În loc de a traduce pe Télémaque, le petit Carème saŭ l'Art poétique, eŭ cred că ar fi mult maĭ nimerit ca să învețe începătoriĭ niște dialogurĭ practice, care să le dee putința, cum să zice, *a rupe* ceva franțuzește. Ceĭ maĭ inaintațĭ ar trebui pușĭ la cetirea unor cărțĭ elementare, care să conțină o limbă simplă și ușoară, și apoĭ încet, încet să să complice, pînă cînd în anul ultim s-ar putea, poate, încerca și traducerea cător-va autorĭ, din ceĭ maĭ ușorĭ. Așa s-ar învața *limba franceză*, iar nu numaĭ noțiunĭ de literatura aceste̥ĭ limbĭ și puțină spoială gramaticală, invățătură ce nu răspunde de loc la scopul la care țintește studiul limbilor moderne.

Altă cerință neapărată pentru bunul rezultat al studiilor, ar fi să avem profesorĭ care să cunoască pe deplin, limba străină ce este de predat, pe de alta cea romînă, în care aŭ să să facă explicările. Pentru aceasta, pregătirea noastră universitară este neîndestulătoare. Limba germană să învață numaĭ în școala normală superioară, și nu să cere examenul. Limba franceză să învață ca curs ordinar,

însă—şi nici că să poate altfeliŭ—să rezumă tot în cunoştinţele literare şi traducerĭ din autorĭ. Lucru caracteristic este, că la examene, studenţiĭnu sînt ţinuţĭ să traducă orĭ unde li s-ar deschide un autor, ci numaĭ din partea cu care declară că s-aŭ pregătit. Cît despre aceia că să răspundă în limba franceză, saŭ să facă o compunere în această limbă, nicĭ vorbă nu poate fi. Pentru-ce? pentru-că eĭ pot şti orĭ ce din studiile franceze: istoria literatureĭ, gramatică comparată a limbelor neolatine, analize de autorĭ; numaĭ limba nu pot să o ştie, pentru-că n-aŭ învăţat-o. Dar merg maĭ departe, susţin că chiar dacă ar fi învăţat-o, cu învăţătura din ţară, nu să poate ajunge la posedarea perfectă a graiuluĭ străin. Ar trebui decĭ neapărat ca toţĭ aceĭ ce să destină pentru catedrele de franceză, să fie trimişĭ macar treĭ anĭ în Franţa, spre a-şĭ însuşi limba aceşteĭ ţărĭ, înainte de a li să încredinţa catedrele respective. Nu să poate îndeplini lipsa, aducîndu-se Francejĭ în Romînia, căcĭ aceştia nu ar şti romîneşte, şi predarea lor nu ar fi înţăleasă. De aceia ceĭ maĭ bunĭ profesorĭ de franceză pe care îĭ avem, sînt tot aceĭ Francejĭ ce prin o îndelungată petrecere în ţară şi-aŭ însuşit bine limba romînească. Dar numărul acestora să restrînge pe fie-ce zi, şi trebue să ne gîndim serioz la înlăturarea aceşteĭ lipse, care ameninţă să ucidă în ţara noastră învăţarea limbeĭ franceze.

Cu germana stăm maĭ bine. Ia fiind foarte bine cunoscută şi vorbită aproape ca şi limba lor, de Romîniĭ din Transilvania şi din Bucovina, să pot recruta elemente profesorale destoinice între fraţiĭ noştri din ţările subjugate.

Să venim însă la limba romînă. Limba noastră maternă o cunoaştem, şi nu poate fi scopul de a învăţa s-o vorbim; maĭ bine saŭ maĭ răŭ, în orĭ-ce caz o cunoaştem; nu cum să întîmplă lucrul cu limbele străine moderne.

Pe de altă parte cunoştinţa şi vorbirea eĭ fiind maĭ mult instinctivă decît reflexivă, ia nu poate de loc sluji la educaţia logică a cugetăriĭ. În ce scop să învaţă decĭ limba romînă în şcolĭ? în acel simplu, dar tot-odată foarte însemnat, de a ne-o însuşi în forma eĭ cea maĭ deplină. Învăţăm romîneşte, pentru a ne deprinde cu o frazeologie corectă, pentru a ne însuşi un tezaur cît maĭ mare de cuvinte adevărat romîneştĭ ce să află în limbă; pentru a curăţi limba de cuvintele moarte ce-o încurcă, precum şi a o apăra contra năvălireĭ neologismelor ucigătoare de spirit. Învăţăm limba părinţilor noştri spre a deprinde întorsăturile de fraze adevărat romîneştĭ, rostirile eĭ, şi idiotizmele eĭ particulare; pentru ca, într-un cuvînt, gìndirea noastră să îmbrace o haină de rostire cît să poate de potrivită cu geniul naţionalităţiĭ noastre.

Cum ar trebui procedat pentru a ajunge la aceasta ţintă?

Evident că într-un chip cu totul altul de cum să procede pentru învăţarea limbelor clasice saŭ acelor moderne străine. Aicĭ nu avem de urmat aşa de riguros principiul de la uşor la maĭ greŭ, deoarece ca limbă (nu ca ideĭ), orĭce autor ar putea fi pus în mîna copiluluĭ. Pentru studiul limbeĭ romîne, va trebui pe cît să poate să punem pe copiĭ să citească multe bucăţĭ alese din scriitoriĭ noştri ceĭ maĭ de samă, şi apoĭ să li să deie compoziţiĭ care să fie citite de profesor în clasă, faţă cu toţĭ, îndreptate şi corectate.

Gramatica, numaĭ ca aplicaţie practică de regulele vorbireĭ. Notiţele literare asupra autorilor, puţine şi scurte. Maĭ mult să vadă copilul *cum* a scris cutare autor, de cît să înveţe pe de rost *ce* a scris. Maĭ ales însă să ne ferim ca de ciumă de mania filologică, studiŭ foarte bun şi folositor la universitate, dar de nicĭ o samă pentru şcoalele secundare. Şi într-adevăr la ce poate sluji unuĭ copil, eşit din liceŭ, o cunoştinţă perfectă a timpuluĭ cînd a trăit

autorii romînĭ, cu enumerarea tuturor operelor lor, împreunată cu una tot atît de deplină a derivaţiilor cuvintelor limbeĭ noastre din latina, saŭ şi din alte limbĭ, cînd el, eşit din şcoală nu poate alcătui fără greşală contra geniuluĭ limbeĭ, nicĭ cea maĭ mică compunere în ia?

Vedem decĭ că învăţămîntul limbelor, urmărind o ţintă deosebită, după natura limbeĭ ce este să să predeie, şi metoda de întrebuinţat pentru a lor predare tredue să fie deosebită. Să nu ne înşălăm decĭ prin identitatea titluluĭ, că avem a face cu aceiaşĭ materie, numaĭ în alt idiom. Nu este vorba numaĭ de predarea unor limbĭ deosebite: este vorba de ţintele absolut deosebite, urmărite prin predarea lor, şi decĭ de chipul cum aceasta trebue să proceadă. Notaţĭ un lucru foarte straniŭ care să petrece în şcoalele noastre: să învaţă cincĭ, şese limbĭ: latină, greacă, franceză, germană, romînă şi une-orĭ italiană, ba chiar şi engleză, fără ca la sfîrşitul studiuluĭ să să aleagă copilul cu cunoştinţă, nicĭ teoretică nicĭ practică, a nicĭ uneia din ele, nicĭ macar cu cunoştinţa deplină a proprieĭ sale limbĭ. Toate acestea limbĭ, învăţate aşa pe apucatele, nerumegate, neasimilate, să prefac într-un material ce apasă asupra minţeĭ, cum apasă mîncarea nemistuită asupra stomaculuĭ.

Dacă însă să învaţă răŭ limbile la noĭ în ţară, trebue să mă rîdic cu toată puterea contra uneĭ alte împrejurărĭ, anume contra învăţăreĭ prea deplină a limbilor străine, în dauna limbeĭ naţionale de către aceĭ copiĭ, care sînt trimişĭ din pruncia lor peste hotar, spre a-şĭ face studiile. Aceştia revin, bine înţeles, cu o cunoştinţă adeseaorĭ perfectă a limbeĭ ţăreĭ în care aŭ învăţat; dar limba romînă e stîlcită de eĭ într-un chip îngrozitor, şi nicĭ maĭ este putinţă ca să să maĭ îndrepte. Gîndirea lor a deprins să să deie după calupul strein, şi va turna în el şi formele limbeĭ

materne. Dar nĭ-să obiectează, că învățăturile fiind slabe în România, aceĭ ce pot să o facă, pentru ce să nu să adape chiar de la obîrșia lor, și anume de la primele lor începuturĭ? Este netăgăduit că nicĭ mijloacele, nicĭ profesoriĭ, nicĭ metoadele noastre nu să pot măsura cu aceleașĭ elemente din apusul civilizat: dacă nu pentru alt motiv, apoĭ pentru acela că noĭ sîntem numaĭ niște copiĭ și nu putem avea valoarea originalilor. Dar cînd un cîștig să poate dobîndi numaĭ cu o pierdere, atuncĭ trebue să ne întrebăm dacă nu cumva jertfa, ce o facem pentru a dobîndi acest cîștig, nu e prea mare. Eĭ bine, eŭ consider limba ca un bun atît de prețios, încît pare că nu aș da-o, pentru toate comoarele de învățăturĭ ale lumeĭ, dacă ar trebui ca prin ele să o pierd pe dînsa.

Într-adevăr să vedem dacă limba străină, chiar învățată din pruncie, poate să devină un organ firesc de *cugetare* pentru cel ce a învățat-o? Orĭ ce rasă are complexitatea organizăreĭ sale deosebită, o țăsătură organică și nervoasă particulară care adesa-orĭ să manifestează pînă și în trăsăturile exterioare ale fețeĭ. Limba uneĭ rase, a unuĭ popor este, ca gîndire și ca rostire, reprezentanta intelectuală a acesteĭ organizărĭ deosebite.

Dacă poțĭ învăța pe deplin limba unuĭ popor străin, nu poțĭ să-țĭ prefacĭ tot odată și organizarea nervoasă după acea a poporuluĭ a căruĭ limbă aĭ învățat-o; încît învățarea uneĭ limbĭ străine este adaptarea unuĭ organ străin de rostire la o inteligență anume condiționată de natură. Limba străină, orĭcît de bine ar fi posedată, va rămînea tot străină, dacă o raportăm la complexiunea organică pe care ia să suprapune. De aceia să să observe un lucru ce poate părea straniŭ la prima vedere. Nu există nicĭ un mare poet care să fi scris cugetările luĭ în alte limbĭ decît în acea o poporuluĭ din care făcea parte. Suprema

expresiune a rostireĭ limbistice, poezia, nu poate să rodească cugetărĭ sub condeiŭ, decît în idiomul firesc al poetuluĭ. În o limbă străină inspiraţia sacă curînd. Dante a scris divina comedie în italieneşte, de şi o începuse în latineşte. Alexandri, de şi a fost educat în mare parte în Paris, şi cunoştea deplin limba franceză; de şi în toată viaţa luĭ s-a slujit de această limbă, în corespondenţa luĭ, a scris neperitoarele luĭ inspiraţiĭ în neculta limbă romînească, pe care a ştiut s-o poleiască şi s-o înalţe aşa de sus; iar d-ra Văcărescu care a uitat testamentul ilustruluĭ eĭ străbun, deşi a scris un volum de poeziĭ în franţuzeşte, nu cred că va fi citată şi ia în istoria literatureĭ aceşteĭ limbĭ.

În ştiinţă, să-nţelege că organul de rostire fiind indiferent, întru-cît el trebue numaĭ să slujască de purtător al adevăruluĭ, să va putea întrebuinţa şi idiomul străin. Ba e bine chiar să o facem, pentru a pune lumea cultă apusană în cunoştinţa propăşireĭ ştiinţifice a ţăreĭ noastre.

VI

Propunerea știinților

Pînă acuma să face încă o împărțire greșită a învățămîntului: în literar și științific, în sensul acela, că cel de-întăĭ s-ar îndrepta cătră cultura formală a mințeĭ, ar avea de scop dezvoltarea facultățeĭ de rostire a cugetărilor, iar cel de al doilea ar înzăstra mintea cu noțiunile trebuitoare viețeĭ.

Nu în aceasta stă deosebirea între ambele sfere ale învățămîntuluĭ; căcĭ este netăgăduit, că și întărirea facultăților judecățeĭ și a raționamentuluĭ tinde tot la rostirea maĭ clară, maĭ înlănțuită și maĭ preciză a noțiunilor, și cu toate acestea, am văzut că să întrebuințază, spre ajungerea acestuĭ scop, două seriĭ de studiĭ deosebite; unul din ramul literar — limbile clasice, și altul din ramul științific—matematicile. Iată decĭ că o parte foarte însemnată din studiile științifice contribuește la întărirea facultăților suflieteștĭ, și joacă decĭ un rol, maĭ mult formal decît material, în cultura mințiĭ. Apoĭ învățămîntul literar are el o valoare numaĭ formală? Nu introduce el în minte și cunoștințĭ pozitive, de care ne slujim în viață? Deși studiul limbilor clasice nu înfățoșază atare însușirĭ, fără îndoială că acel al limbilor moderne și acela chiar al celeĭ naționale îl posedă într-un mare grad.

Nu stă decĭ deosebirea între învățămîntul literar și

cel științific, în formalizmul celuĭ întăĭ și realizmul celuĭ al doilea.

În ce constă atare deosebire? Cred că numaĭ în metoda de predare, condiționată în chip deosebit, la studiile literare și la cele științifice, prin diversitatea obiectelor propuse.

Metoda de predare în științĭ, indiferent dacă să referă la științĭ deductive, precum sînt matematicile, saŭ la de-acele inductive, precum sînt fizica, chimia, să deosebește de acea întrebuințată în predarea limbilor, prin *preciziunea* eĭ. Aicĭ stă deosebirea *pedagogică* între modul cum să predaŭ științele și modul cum să predaŭ limbile; aicĭ stă și deosebirea în rolul pe care îl aŭ pentru cultivarea mințiĭ elevilor, și numaĭ din acest punct de vedere pot să mă ocup eŭ de chestiunea metoadeĭ, în niște lecțiunĭ de pedagogie; căcĭ să nu confundăm metoadele de investigațiune științifică care duc la descoperirea adevăruluĭ, cu metoadele de propunere ale obiectelor învățămîntuluĭ, care aŭ de scop întroducerea cunoștințelor în mințile tinere. Tot metoade sînt și unele și altele; însă natura și caracterul lor sînt cu totul deosebite.

La propunerea limbilor să întîlnesc regulele în tot-deauna sparte de o mulțime de excepțiĭ. Apoĭ chiar cînd rațioamîntul este pus în lucrare, precum la desfacerea înțelesuluĭ uneĭ fraze (maĭ ales în limbile clasice) acel raționamînt nu urmează o inlănțuire strictă, ci una liberă și deosebită la fie-care propoziție, la fie-care construcție. Fie-care greutate ce să înfățoșază de dezlegat este alta, și mintea trebuie să să mlădieze după fie-care din ele, pentru a-ĭ străbate înțelesul și a o domina. În învățămîntul literar, mintea elevuluĭ să deprinde cu varietatea, cu neașteptatul, cu întîmplătorul. Ia trebue să steie tot-deauna gata, spre a înfrunta necunoscutul, ce poate răsări la fie

ce moment în calea sa. Principiile sînt puţine, nesigure şi şovăitoare; foarte bogate, şi încurcate vor fi din contra formele singulare. Asupra lor va trebui aţintită mintea, pe ele va trebui să şi-le însuşască. Cunoştinţele literare vor fi decĭ maĭ ales o cunoştinţă de amănunţimĭ.

Cu totul alt caracter aŭ acele ştiinţifice; aicĭ să înfăţoşază grupurĭ legate logic între ele, precum în clasificărĭ saŭ legĭ generale de coexistinţă ca în geografie, cosmografie, în fizică, chimie, zoologie saŭ botanică (structura animalelor saŭ a plantelor), saŭ seriĭ de fapte succesive strîns înlănţuite, ca în materiile istorice. Pretutindenea individualul cade pe al doilea plan şi caracterul obştesc devine predomnitor. Mintea elevuluĭ să deprinde cu ideĭ generale, de care atîrnă cazurile singulare; rezolvirea problemelor nu maĭ este, decît aplicarea acelor regule la cazul concret. Principiile fundamentale alcătuesc aicĭ partea cea maĭ însămnată a cunoştinţilor. Mintea să deprinde cu perceperea elementelor generale din natură, cu liniamentele cele marĭ după care este ia întocmită. Să înţelege că, odată cu aceste generalităţĭ, mintea primeşte şi percepţiunĭ singulare, după cum în învăţămîntul literar să cuprind şi noţiunĭ maĭ obşteştĭ. Deosebirea însă între cele două forme ale învăţămîntuluĭ este, că acel literar întroduce în minte, în primul loc, noţiunĭ şi ideĭ singulare, pe cînd acel ştiinţific întroduce noţiunĭ şi ideĭ generale. *Învăţămîntul literar deprinde mintea cu concretul, acel ştiinţific cu abstracţiunea.*

O altă deosebire între aceste două forme ale învăţămîntuluĭ este următoarea: acel literar are un caracter nedeterminat; noţiunile ce el le întroduce în minte, aparţin vieţeĭ de toate zilele; ele nu sînt precizate nicĭ în formă, nicĭ în cantitate, nicĭ în calitate; ele pot fi deosebite, în deosebitele minţĭ, deşi sînt însemnate prin aceleaşi

cuvinte. Relațiile între niște elemente nehotărite împărtășesc acelaș caracter de nehotărîre ; aceste relații nu vor fi absolut necasare, ci ar putea fi și altfeliŭ de cum ele să prezintă. Lipsește într-un cuvînt, în învățămîntul literar, preciziunea atît a noțiunilor, cît și a relațiilor în care ele staŭ. Totul e maĭ liber, atît forma noțiunilor cît și legătura în care staŭ.

Din potrivă materiile științifice sînt caracterizate prin o preciziune maĭ mare, saŭ maĭ mică ; dar în orĭ-ce caz o formă determinată, de la cea maĭ mare preciziune (matematica) prin una maĭ puțin riguroasă (geografia, cosmografia, fizica, chimia) la alta și maĭ puțin severă (economia politică, filozofia, dreptul) pînă la cea maĭ liberă (istoria), care alcătuește transiția la formele literare. De aceia și istoria a fost mult timp, dar vom vedea că fără drept, clasată între genurile literare. Să înțălege că și relațiile între noțiunĭ maĭ precize vor împărtăși caracterul elementelor puse în legătură ; că vor fi decĭ de o preciziune corespunzătoare cu acea a noțiunilor închegate prin ele.

A doua deosebire între învățămîntul literar și acel științific este *ca cel întăĭ este maĭ liber, al doilea maĭ închegat.*

Mintea omenească pentru a fi în deplina stăpînire a tuturor facultăților sale are nevoie de ambele aceste forme ale învățămîntuluĭ. O cultură pur literară fără corolarul științific, lasă mintea nedeplin dezvoltată, lipsită de deprinderea a să urca la principiĭ, a concepe lucrurile din puncte de vedere generale ; va îngusta tot-deauna orizonul, va închide perspectivele cele marĭ și adîncĭ, și ne va face să vedem în lume numaĭ forme individuale, fără legăturile acele superioare care le cristalizază în noțiunĭ saŭ ideĭ.

La rîndul eĭ o cultură, curat științifică nicĭ nu poate

fi gîndită; căcĭ orĭ-ce transmitere de cugetărĭ să face prin organul graiuluĭ; decĭ, vrînd nevrînd, trebue ca ideile științifice, pentru a pătrunde în minte, să îmbrace forme literare. Dar nu de această necesitate neapărată, a întrebuințăriĭ graiuluĭ scris saŭ rosit, e vorba cînd ne ocupăm de cultura literară, ci e vorba de poleirea, rafinarea, curățirea și potrivirea cea maĭ perfectă a limbeĭ pentru a deveni organul cugetăriĭ, și aceste însușirĭ nu să pot dobîndi fără studiŭ. O cultură științifică cît de deplină va rămînea, la rîndul eĭ, șchioapă, dacă nu va fi îmbinată cu o cultură literară, și cu cît va fi maĭ bine deprins graiul a să mlădie după gîndirĭ, cu atîta însușĭ știința să va folosi maĭ mult. Chiar în școalele acelea, unde nu să învață limbile clasice, încă să învață limbile moderne și limba națională, și să dă decĭ o însămnătate cultureĭ literare a minteĭ.

După ce am cercetat raportul ce există între învățămîntul literar și acel științific, să trecem la cercetarea metoadelor de întrebuințat în propunerea acestuĭ din urmă.

Am văzut că obiectele științifice, ce să predaŭ în școală, urmează un șir de crescător în privirea preciziuneĭ noțiunilor lor și a legătureĭ dintre ele, începînd de la matematică și sfîrșind la istorie. Nu ar fi bine ca mintea să înceapă de la una din aceste materiĭ și apoĭ să treacă la altele, căcĭ, deprinzindu-să bună-oară numaĭ cu cugetare nepreciză, i-ar veni greŭ maĭ tîrziŭ a să da la acea care cere preciziune; de asemenea dacă s-ar începe de la obiecte cu noțiunĭ precize, s-ar înțeleni prea tare jocul liber al minteĭ, care e de nevoie, pentru a-șĭ însușĭ cunoștințele maĭ puțin riguroase în forme. De aceia este bine a să urma paralel studiul tuturor feliurilor de cunoștințĭ, și să să eie sama, în privirea șiruluĭ în care ele trebuie tratate, numaĭ la împre-

jurarea, dacă cunoştinţa unora nu este condiţionată de cunoştinţa prealabilă a altora; bună-oară istoria nu să poate învăţa înainte de geografie, fizica saŭ mineralogia înainte de geometrie; geologia înainte de geografie, botanică, zoologie, şi aşa maĭ departe.

Materiile ce trebuie să să studieze în deosebitele clase să vor împărţi deci după principiul arătat, principiŭ care însă adese-orĭ, la noĭ în ţară, nu să respectă.

Cum trebue să să proceadă la predarea materiilor ştiinţifice? Principiile generale ale învăţămîntuluĭ, pe care le-am cercetat în o lecţiune anterioară, ne spun că trebuie procedat de la cunoscut la necunoscut, de la uşor la greŭ, de la simplu la compus.

Propunerea matematicilor impune de la sine atare metodă, pentrucă în această ramură de ştiinţĭ nu să pot atinge chestiunile maĭ grele, pînă maĭ întâĭ nu să vor cunoaşte cele maĭ uşoare. Înlănţuirea firească a adevărurilor matematice hotăreşte numaĭ decît metoada lor de predare. Cum s-ar putea bună-oară învăţa scăderea înainte de adunare, saŭ rezolvirea ecvaţiilor de gradul al doilea înaintea aceleĭ a celor de gradul întâĭ: s-ar părea chiar că sistema impusă de matematice, în studiul lor, a deschis mintea pedagogilor de a cere aplicarea aceluiaşĭ principiŭ, de la cunoscut la necunoscut, de la uşor la greŭ, de la simplu la compus, şi în celelalte materiĭ ale învăţămîntuluĭ.

Am văzut însă într-o altă lecţiune că scopul învăţămîntuluĭ matematicilor nu este atîta pentru cîştigarea de cunoştinţĭ trebuitoare (afară bine înţeles pentru specialiştĭ: inginerĭ, architecţĭ, artilerişti saŭ de elementele neapărate orĭ căruĭ om), cît maĭ ales pentru întărirea putereĭ de cugetare şi de raţionamînt, şi acuma, putem adăugi, şi pentru deprinderea cu preciziunea în gândire. Metoadele predăriĭ trebuie să fie conforme cu acest scop

al studiuluĭ matematicilor; să caute a dezvolta în elevĭ spontaneitatea raţionamentuluĭ; să-ĭ facă, pe cît să poate, să găsască eĭ demonstrarea teoremelor şi dezlegarea problemelor; iar profesorul să intervină numaĭ spre a-ĭ ajuta, spre a nu să pierde prea mult timp, şi spre a îndruma pe elev pe calea cea maĭ uşoară, spre a ajunge la ţinta urmărită. O învăţare pe de rost a teoremelor şi problemelor matematice, adecă aplecarea medoadeĭ învăţăriĭ limbilor la studiul matematiceĭ, ucide orĭ ce folos ce tinerile minţĭ l-ar putea trage din ele. Fiind însă că teoremele şi demonstrările lor să pot găsi în cărţĭ, de aceia este de neapărată nevoie să să exercite pe elevĭ în dezlegarea de probleme. Aceste însă trebuie să fie riguros gradate cu cunoştinţele şi puterea intelectuală a tinerelor inteligenţĭ. Rezolvirea uneĭ probleme cere însă, înainte de toate, liniştea cugetăriĭ, şi îndepărtarea orĭ căruĭ moment emoţional: căcĭ cînd aceste să amestecă, şirul gîndirilor să turbură; mintea nu maĭ e stăpînă pe înlănţuirea lor, necontenit ruptă de tremurul simţireĭ. De aceia eŭ sînt cu totul în contra sistemuluĭ de a să da probleme de rezolvit, cu mărginirea timpuluĭ, în care operaţia trebue efectuată, bunăoară la temele lunare saŭ maĭ ales la concursurĭ. Elevul este necontenit cu gîndul împărţit între gîcitoarea de aflat şi scurtarea timpuluĭ ce-ĭ maĭ rămîne, spre a nu căpăta o notă ră; la concurs să adauge un element mult maĭ puternic, zădărirea instinctuluĭ de conservare, pus în pericol prin nereuşită. Darea decĭ de probleme la concursurĭ constitue cea maĭ flagrantă nedreptate. Teama de a nu putea dezlega, încurcă poate pe aceĭ maĭ destoinicĭ dintre concurenţĭ, de îndată ce eĭ sînt naturĭ maĭ emoţionale. Să strămută concursul de pe tărîmul ştiinţific, singurul îndreptăţit, pe acel al însuşirilor caracterelor. Nu

izbutesc ceĭ maĭ capabilĭ, ci adesea orĭ ceĭ maĭ liniştiţĭ, maĭ puţin expuşĭ puternicilor emoţiunĭ.

Problemele ar trebui date tot-deauna de dezlegat, de astăzĭ pe mîne, pentru ca o noapte cel puţin să să interpună între cunoaşterea şi dezlegarea lor, noapte în care mintea să poată efectua lucrarea eĭ neconştiută, adeseorĭ atît de folositoare.

Dacă trecem de la ştiinţele abstracte a le matematicilor la acele concrete a le fiziceĭ şi chimieĭ, în care observaţia şi experienţa joacă un rol atît de însămnat, ne vom convinge uşor că în aceste ramurĭ de învăţăturĭ nu ar trebui făcută nicĭ o explicare, fără a îmbia pe elevĭ a face eĭ înşiĭ observaţia în cauză, saŭ fără a repeta înaintea lor experienţa trebuitoare. Aceste ştiinţĭ aŭ de scop explicarea natureĭ; decĭ este firesc lucru de a prezinta întăĭ minţiĭ fenomenul material, apoĭ a adăogi explicarea luĭ intelectuală. În cele maĭ multe din scoalele noastre este cu neputinţă de urmat atare metoadă, singura raţională, fiind că saŭ lipsesc instrumentele trebuitoare, saŭ profesoriĭ nu ştiŭ cum să le mînuiască. Imĭ aduc aminte că un inspector al învăţămintuluĭ, făcînd unuĭ profesor de ştiinţile fizice, observaţia că de ce nu întrebuinţa maşina electrică, spre a arăta elevilor efectele electricităţeĭ, el primi de la profesor răspunsul, că nu vra să-şĭ pună viaţa în primejdie cu asemenea maşină. Cînd s-învaţă în cozmografie constelaţiile saŭ poziţia steleĭ polare, ar trebui ca profesorul, în loc de a arăta grupele de stele pe hîrtie, să adune pe eleviĭ săĭ în o noapte senină, şi să le arăte aceste grupe şi poziţiĭ pe însăşĭ bolta cerească, şi să le atragă atenţia asupra faptuluĭ, că toate nenumăratele puncte luminoase ale tărieĭ să învîrt în jurul steleĭ polare, care rămîne fixă, invitîndu-ĭ a petrece o parte din noapte spre a să convinge de acest adevăr. O singură noapte de obser-

vaţie a elevilor, în asemenea condiţie, le-ar da o bază mult maĭ puternică, pentru cunoştinţa lumeĭ, decît toate explicările din graiŭ saŭ poate cetirea prin cărţĭ, căcĭ ar fi ceva văzut, perceput de însăşĭ simţurile elevilor.

Tot aşa trebuie procedat şi în botanică, în zoologie, în mineralogie. Pretutindenea explicarea trebue să fie însoţită de înfăţoşarea obiectelor explicate, precum corola, calicele, pistilele şi staminele florilor, feliul frunzelor, al rădăcinilor, caracterul săminţelor, saŭ scheletele animalelor, saŭ formele acelora. De aceia trebuie duşĭ copiiĭ la menajeriĭ, saŭ la muzee de ştiinţele naturale. Eŭ nu ştiŭ însă că din şcoalele noastre să fi mers vr-un profesor de ştiinţele naturale cu eleviĭ săĭ să viziteze vre-o-dată o menajerie saŭ muzeul de ştiinţĭ naturale, negligenţă din cele maĭ regretabile. Numaĭ unde nu putem vedea forma reală, acolo să ne mulţumim cu figurĭ. Cea maĭ puternică întipărire asupra minţiĭ o face animalul, planta saŭ mineralul real; maĭ slabă este acea a animaluĭ împăiat, a planteĭ uscate în ierbar, a formeĭ cristalelor, reprodusă în lemn; şi maĭ slabă acea a figureĭ acestor corpurĭ reproduse prin desemn. Profesorul n-ar trebui să lase nicĭ-odată prilejul de a arăta elevilor săĭ, în primul loc, corpurile viĭ; în al doilea acele moarte; în al treilea cel puţin figurile lor. A să propune însă ştiinţele naturale, fără nicĭ unul din aceste ajutoare, este a să obosi numaĭ în zădar minţile copiilor.

Sînt nevoit din cauza scurţimeĭ timpuluĭ să ating numaĭ în treacăt toate aceste amănunte chestiunĭ de metoadă: dar pentru profesorul inteligent ajunge adesea orĭ o indicaţiune, suggerarea uneĭ ideĭ.

Imĭ maĭ rămîne de vorbit despre metoada propunereĭ greografieĭ şi a geologieĭ. Aceste două ştiinţĭ aŭ de scop studiul pămîntuluĭ: cea d-întăĭ în starea luĭ actuală; cea

de a doua în privirea prefacerilor căror el a fost supus în decursul timpuluĭ. Studiul geografieĭ să făcea pînă maĭ dăunăzĭ, în chipul cel maĭ neraţional. Imĭ aduc aminte că am deschis cea întăĭ carte de geografie, în un pensionat grecesc din Iaşĭ—ultima rămăşiţă din epoca fanariotă—era pe la 1859—acel al luĭ Pericle Athanasiade, în care să învaţă greceasca antică prin mijlocul greceşteĭ apla, amîndoauă limbĭ necunoscute elevilor romînĭ. Să învăţa şi franceza, iar geografia ce mi s-a pus în mînă era un manual pentru clasele primare de Meïssas şi Michelot. Ia începea prin fraza: „La géographie est la description de la terre. Le terre a le forme d'un globe ou d'une boule immense". Cîte cuvinte atîtea gîcitorĭ, afară poate de acel de *boule* care ştiiam din percepţia simţurilor ce însamna. Să începea decĭ studiul geografieĭ cu sfîrşitul. Astăzĭ să procede altfeliŭ. Să studiază întăĭ poziţia şi forma curţeĭ şcoaleĭ; după aceia a drumuluĭ pe care şcolarul îl face pentru a merge acasă, căutînd să să deprindă cu orientarea după cele patru puncte cardinale. După aceia să extind cunoştinţele la satele saŭ oraşele învecinate, la plasă, la districte, la regiune, la ţară, apoĭ la ţările învecinate şi la cele maĭ îndepărtate, a continente, mărĭ şi oceane, şi în fine la pămînt. Cînd să vorbeşte de acest din urmă, mintea este plină de o mulţime de noţiunĭ referitoare la el, şi cînd rosteşte numele luĭ, mintea încarcă noţiunea corespunzătoare cu tot bogatul eĭ cuprins; nu maĭ este o goală abstracţiune, un cuvînt fără înţeles.

De asemenea cînd profesorul vorbeşte elevilor săĭ de munţĭ rîurĭ, lacurĭ, peninsule, insule, cascade, strimtorĭ, istmurĭ, ar trebui să le arăte cel puţin în miniatură reproducerea văzută a acelor elemente, dacă nu poate să le arăte elementele însăşĭ. Tot aşa în geologie, maĭ bine

decît i-ar explica elevilor ce sînt rocele stratificate și cum ridicăturile scoarței globuluĭ, poate să le încline saŭ să le ridice, s-ar duce pe elevĭ la o tăietură de pămînt făcută undeva în oraș, li s-ar arăta straturile reale, și rămășițele de scoicĭ saŭ alte animale de apă găsite în ele, apoĭ direcția ce aŭ acele straturĭ. Eleviĭ ar învăța acele straturĭ într-o oară, maĭ multă geologie, decît într-un an de predare de pe catedra, ca în deobște toate științele natureĭ, învățate pe corpul viŭ al acesteia însășĭ.

Trebuie aplicată în toată întinderea eĭ metoada intuitivă, acea a percepțieĭ prin simțurĭ, în loc de acea a simpleĭ transmisiunĭ de ideĭ, care nicĭ-odată nu poate înlocui puternica întipătire a lucrurilor.

H. TIKTIN.

A AJUNGE.

Specimen din „Dicționarul român-german."

ajunge (*a*) **I.** *v. trans.* **1.** erreichen, einholen. *Pe harap îl agĭungea, l-agĭungea și-l și 'ntrecea* (ALEXANDRI, BALADE POPULARE, SERB-SĂRAC) er erreichte den Mohren und überholte ihn auch. *Mergĭ înainte, că te ajung* geh' voran, ich hole dich schon ein, ich komme nach. *Tocmaĭ când scóseră pânile din traistă, ĭaca un al treilea drumeț necunoscut îĭ ajunge din urmă* (CRÉNGĂ, CONV. LIT. XVI 485) als sie eben die Brode aus den Säcken zogen, siehe! da holt sie ein dritter, unbekannter Wanderer ein. *Rótele se gonesc una pe alta și nu se ajung niciodată* (PANN, POVESTEA VORBEĬ II 80, Sprichwort), die Räder laufen einander nach und erreichen sich doch nie. *Pe dată ce s'a ajuns ținta aspirațiunilor sale* (FILIMON, CIOCOIĬ 8) sobald er das Ziel seines Strebens erreicht hat. *Cu chipul acesta . . cel maĭ mare scop al săpatuluĭ e ajuns* (DATCULESCU, HORTICULTURA 8) auf diese Weise ist der Hauptzweck des Grabens erreicht.— Redensarten: *Spune-ĭ [craĭuluĭ] . . că e bĕtrân, că l-a ajuns dilele* (DELAVRANCEA, SULTĂNICA 94) sage dem Könige, dass er alt ist, dass seine Zeit um ist. *Vedeaĭ ómenĭ cinstițĭ, ajunșĭ de bĕtrânețe, de frică munțĭ urcând, ca'n cele tinerețe* (ZILOT, CRONICĂ) man sah edle, hochbetagte Männer vor Angst Berge erklimmen, wie in der Jugend. — **2.** erleben. Maĭ fericit eraĭ de o mie de orĭ sĕ pascĭ porciĭ . . decât sĕ maĭ fi ajuns dilele aceste (CONV. LITER. XV 447) du wärest tausendmal glücklicher, wenn du Schweine hütetest, als dass du diese Tage erlebtest. — Besonders häufig in Flüchen und Betheuerun-

gen. *Sĕ n'ajungĭ (sĕ vedĭ) ḑiŭa de mâine!* mögest du den morgigen Tag nicht erleben! *N'aş maĭ ajunge Pascile!* ich will Ostern nicht erleben! — **3.** *ajung sĕ..* oder *a..* ich bringe es dahin, ich gelange dahin, zu.., es kommt mit mir so weit, dass... *In sfîrşit am ajuns sĕ-l înduplec* endlich habe ich es dahin gebracht, ihn zu überreden. *Eŭ nu ţe-aş dori vre-odată sĕ ajungĭ sĕ ne cunoscĭ* (EMINESCU, POESIĬ ed. Şaraga 143) ich möchte dir nicht wünschen, dass du je in die Lage kämest, uns kennen zu lernen. *Astfel gingaşa Ruxanda ajunsese a fi parte biruitoruluĭ* (C. NEGRUZZI, PĔCATELE TINEREŢELOR 117) so war denn die zarte R. des Siegers Beute geworden. Vgl. II 3. — **4.** *pe cineva cu tîrgul* handelnd den Preis erreichen, den Jemand anzunehmen gewillt ist: mit Jemandem handelseinig werden. *Ţe-oiŭ da două-ḑecĭ. «Mĕ eĭ în rîs.» Ţe-oiŭ da treĭḑecĭ. «Încă maĭ aĭ mult păn' mi-ĭ ajunge cu tîrgul»* (C. NEGRUZZI, PĔCATELE TINEREŢELOR 83) ich gebe dir zwanzig. «Du spottest meiner.» Ich gebe dir dreissig. «Da fehlt noch viel, bis wir handelseinig werden.» Daher reciproc: *a sĕ ajunge din preţ, din zestre* sich über den Preis, die Mitgift einigen COMUNICAT, LA HASDEŬ. — Vgl. III 1. — **5.** (werfend, schlagend etc.) treffen. *Bate'n cal nebun cu frîul — şi-l ajunge carabina* (COŞBUC, BALADE ŞI IDILE 29) er schlägt mit dem Zügel wie toll auf das Pferd ein, — da trifft ihn das Geschoss der Carabine. — Redensart familiär: *l-a ajuns cu caîaŭa* (eigentlich: er ist ihm mit dem Hufnagel in's Fleisch gedrungen), das hat getroffen, der Hieb sitzt. — **6.** *mĕ ajunge un bine, un rĕŭ* Gutes, Böses kommt über mich, trifft mich. *Şi sórele mirat stă'n loc că l-a ajuns acest noroc* (COŞBUC, BALADE ŞI IDILE 21) und die Sonne bleibt stehen, verwundert, dass ihr dieses Glück geworden. *Şi blestem din suflet, dóră de l'a ajunge urgia ceréscă* (DELAVRANCEA, SULTĂNICA 17) und ich fluche ihm aus tiefster Seele, hoffend, dass ihn der himmlische Zorn treffe. *Astăḑĭ ajungându-mĕ nevoïa, îmĭ trebue ajutor de la tine* (CLAÏN, INVĔŢĂTURĬ, LA HASDEŬ) heute, wo ich in Noth gerathen bin, bedarf ich deiner Hülfe. — **7.** *mĕ ajunge somnul, ostenéla etc.* der Schlaf, die Müdigkeit etc. übermannt, überwältigt mich. *Corăbierul nostru, ajuns de ostenélă şi de somn, s'aŭ culcat în cinul săŭ* (BARAC, HALIMA VII 129) unser Schiffer, von Mü-

digkeit und Schlaf übermannt, legte sich in seinem Boote nieder. *Şi întorcându-mĕ în palat, m'aŭ ajuns bĕutura şi m'am culcat* (daselbst IV 4) ich kehrte in das Schloss zurück, wo ich, vom Rausche überwältigt, mich schlafen legte. *Tocmaĭ pe când părerea de rĕŭ îl ajunsese şi maĭ şi decât pînă acĭ* (ISPIRESCU, LEGENDE, Bucur. 1882, 109) gerade als ihn die Reue noch stärker als bisher übermannt hatte. — **8.** învechit: *l-a ajuns judecata* er ist verurtheilt worden. — **9.** MIRON COSTIN, LETOPISEŢE ed. Iaşĭ 1844, I 296: *Gândind boeriĭ cumcă este agĭuns vizirul de la cineva cu darurĭ* da die Bojaren vermutheten, dass der Vezir von Jemand mit Geschenken bestochen sei. Vgl. 4 und III 1. — **10**. *ceva nu mĕ ajunge* etwas reicht mir nicht (hin), langt mir nicht: *a*) *Voesce sĕ stîngă o lumînare, dar nu-l ajunge suflarea* (ALEXANDRI, OPERE I 1638) er will ein Licht auslöschen, doch der Athem versagt ihm. — *b*) *cum îl ajunge capul* (und ähnl.) soweit seine Verstandeskräfte reichen, so gut er es versteht. *Cu eĭ se sfătuia împĕratul, şi grăia care cum capul îĭ* [acusat. plur.] *ajungea* (CONV. LIT. XIV 292, in einer Conăcărie), mit ihnen pflegte der König Rath, und sie sprachen ein Jeder, wie er es eben verstand. *Sciŭ că nu-l ajunge capul sĕ facă asemenea pazarlîcurĭ* (ALEXANDRI, OPERE I 1237) ich weiss wohl, dass er zu beschränkt ist, um solche Handelsgeschäfte zu machen (oder: dass solche H. seinen Horizont übersteigen). — **II**. *v. intr.* **1.** *la un loc* an einen Ort gelangen, hinkommen, an demselben anlangen, ankommen. *Ţiganul când a ajuns la mal, atuncĭ s'a înecat* (PANN, POVESTEA VORBEĬ II 86, Sprichwort), als der Zigeuner an's Ufer gelangt war, da ertrank er. *A ajunge pe mâna cuĭva* in Jemands Hände gerathen. *Ce ţi-ĭ ţie, Gĭurgĭu meŭ, ce-aŭ ajuns pe capul tăŭ?* (POMPILIŬ, BALADE 42) was fehlt dir, mein G., was ist dir widerfahren? *Pentru ca sĕ nu agĭungă fetele luĭ Cazimir după ómenĭ marĭ* (NECULAĬ COSTIN, LETOPISEŢE ed. Bucur. 1872 I 380) damit Casimir's Töchter nicht die Gattinnen hochgestellter Männer würden. *A ajunge departe (cu ceva)* weit kommen, es weit bringen (mit etwas). *Trĕba a ajuns pînă acolo că..* die Sache kam so weit, dass.. *Unde am ajuns?* wohin ist es mit uns gekommen? — Redensarten: *a*) familiär: *atuncĭ sĕ ajungĭ tu (când..)* du kannst lange warten (bis..), das wirst du nicht

erleben (dass . .). — *b) ĭ-a ajuns cuțitul la os* (und ähnl.), seine Lage ist unerträglich geworden. — *c) a ajunge la sapa de lemn* an den Bettelstab kommen. — **2.** învechit: *la cineva* J e m a n d e n a n g e h e n, s i c h a n i h n w e n d e n, z u i h m s e i n e Z u f l u c h t n e h m e n. *Inzădar . . ajungea pre la toțĭ pașiĭ, dându-le banĭ, sĕ fie într'ajutor sĕ mazilĕscă pre Mihaĭ Vodă* (MUSTE, LETOPISEȚE ed. Iașĭ 1844, III 41) vergebens wendete er sich hülfeflehend an alle Paschas und gab ihnen Geld, dass sie die Absetzung des Fürsten Michael bewirkten. *Socotea Ión Vodă sĕ agĭungă și la Henric, craĭul leșesc, de ajutor* (NECULAĬ COSTIN, LETOPISEȚE ed. Bucur. 1872 I 458) Fürst Johann dachte daran, auch den Polenkönig Heinrich um Hilfe anzugehen. — **3.** mit prädicativem *adj.* oder *subst.*: w e r d e n (vgl. I 3). *Copilul ajungând mare* wenn das Kind gross wird. *A ajuns tare și mare* er ist ein grosser Herr geworden. *Țiganul când a ajuns împĕrat, maĭ ântâĭŭ pe tată-săŭ a spînḑurat* (Sprichwort), als der Zigeuner König wurde, hängte er zu allererst seinen Vater auf. *Nu plânge pe ceĭ ce mor, ci pe ceĭ ce trăesc. Ce ajung eĭ, sĕ păzĕscă D-ḑeŭ!* (SOFIA NĂDEJDE, NUVELE II 80, von Findelkindern), beklage nicht die sterbenden, sondern die, die leben bleiben. Was aus diesen wird, ist schrecklich. — Redensart: *a ajuns din cal măgar* er ist vom Pferd auf den Esel gekommen, er ist heruntergekommen. — **4.** r e i c h e n: *a)* = sich erstrecken. *Nu voĭŭ pĕrul sĕ mi-l tae ce-mĭ ajunge la călcâe* (EMINESCU, POESIĬ ed. Șaraga 68) ich will nicht, dass man mir das Haar abschneide, das mir an die Fersen reicht. — *b)* = wohin gelangen können: r e i c h e n, l a n g e n. *Mița dacă n'ajunge la carne, ḑice că pute* (Sprichwort), wenn die Katze nicht zum Fleisch gelangen kann, sagt sie, es stinkt. — Redensart: *nu-ĭ ajungĭ cu prăjina la nas* er trägt die Nase hoch. — *c)* = genug sein: (h i n)- r e i c h e n, a u s r e i c h e n, l a n g e n, g e n ü g e n. *Bună e mânica lungă, dar pânza nu va s'ajungă* (PANN, POVESTEA VORBEĬ I 161) gut ist ein langer Aermel, aber die Leinwand will nicht reichen. *Miĭ de lacrimĭ nu-ĭ ajung [amoruluĭ], și tot maĭ multe cere* (EMINESCU, POESIĬ ed. Șaraga 207) Tausende von Thränen genügen der Liebe nicht, sie fordert deren immer mehr. *Ajungă atâta sânge vĕrsat* (C. NEGRUZZI, PĔCATELE TINEREȚELOR 118) lass genug sein an so vielem Blutvergies-

sen.— Redensart (in Mährchen) : *cale lungă sĕ-ĭ ajungă* (wenn der Wanderer mehrere sind: *sĕ le-ajungă*) einen langen, langen Weg. *Şi merg eĭ şi merg, cale lungă sĕ le-ajungă* (CRÉNGĂ, CONV. LIT. XI 178) so wandern sie immer weiter und weiter. *Apoĭ, cale lungă sĕ-ĭ ajungă, întîlni un călugăraş* (DELAVRANCEA, SULTĂNICA 258) dann, nach langer, langer Wanderung, traf sie einen jungen Mönch. — Impersonal ALEXANDRI, POESIĬ POPULARE 190: *ajungă-ţĭ de şagă* lass genug sein der Scherzes.— **III.** *a sĕ ajunge* **1.** *cu cineva* s i c h m i t J e m a n d e m (heimlich) v e r s t ä n d i g e n. *E sigur sĕ câştige procesul.., pentru că s'a ajuns cu o parte din divanişti* (ALEXANDRI, CONV. LIT. VII 449) er ist sicher, den Process zu gewinnen, weil er sich mit einem Theile der Richter verständigt hat. *S'aŭ ajuns hatmanul şi cu Iordachi visternicul.. sĕ rîdice pe Dimitraşco Beĭzadea.. domn în locul tatâne-săŭ* (NECULCE, LETOPISEŢE ed. Iaşĭ 1844 III 269) der General verschwor sich auch mit dem Schatzmeister Iordachi, dass sie den Prinzen Dimitraşco an Stelle seines Vaters zum Fürsten erhöben. — **2.** *nu sĕ ajunge* e s l a n g t n i c h t. *Cât nu sĕ ajunge din averea mufluzilor spre plata împrumutătorilor* (CODUL CARAGEA, LA HASDEŬ) insoweit das Vermögen des Falliten zur Zahlung der Gläubiger nicht hinreicht. *Nu sĕ ajunge cincĭ leĭ* es fehlen fünf Lei (zur vollen Summe).—**3.** TRANSILVANIA: *mĕ ajung cu* i c h l a n g e, k o m m e a u s m i t. *Economul bun se ajunge cu puţin* (BARITZ ŞI MUNTÉNU, DEUTSCH-ROMÄN. WÖRTERBUCH) ein guter Wirth kommt mit Wenigem aus. *A tuturor atâta era cu câtu-se putea agĭunge* (PALIA, EXODUS 16, 18, CIPARIU CRESTOMATIA 64) Alle hatten so viel, dass sie damit auskommen konnten.— ‖ *ajuns* **I.** *adj.*: *ajuns de cap* (auch *la cap*, *de minte*, *la minte*) g r u n d g e s c h e i d t, g e r i e b e n. *Talpa ĭaduluĭ însă, maĭ ajunsă de cap decât toţĭ draciĭ, ḑise..* (CRÉNGĂ, CONV. LITER. XII 26) Satan's Mutter aber, die gescheidter als alle Teufel war, sagte... *Titirez era mic la statură, dar ajuns la cap* (SBĬERA, POVEŞTĬ 181) Titirez war klein von Gestalt, aber grundgescheidt. -- **III.** *subst.*: *bun ajuns!* g l ü c k l i c h e A n k u n f t! (Gruss an einen Wanderer) ALEXANDRI, POESIĬ POPULARE 240.— **III.** *de ajuns*, auch *îndeajuns* g e n u g, h i n r e i c h e n d, z u r G e n ü g e. *Aĭ banĭ de ajuns*

du hast Geld genug. *O ḑi din viaţă sĕ-mĭ fi dat, o ḑi-mĭ era de-ajuns* (EMINESCU, POESIĬ ed. Şaraga 186) hättest du mir nur einen Tag von deinem Leben gegeben, ein Tag war mir genug.— Familiär: *de ajuns şi de rĕmas*, auch *de ajuns şi de'ntrecut* genug und übrig, vollauf. *Lemne, slava Domnuluĭ, sînt de-ajuns şi de'ntrecut în pădure* (CONV. LITER. X 381) Holz giebt es Gottlob genug und übrig im Walde.— **Gram.** *Imperat.* **ajunge**, *perf.* **ajunseĭŭ** (*vechĭŭ* **ajunş**), *part.* **ajuns**; MOLDOVA *a* **agĭunge**; MACEDONIA **agĭundzere**, *perf.* **agĭumşu**, *part.* **agĭumtu** (?).— **Etim.** Lat. *adjungo,-ĕre.*

ANA CONTA CHERNBACH

Furtună—Linişte

Săgeţĭ de fulger cerul despică,
Spre norĭ vîrtej de stropĭ să ridică,
Iar ploaea cade, s-aruncă în ropot ;
Sub norĭ de plumb, talang lung de clopot.

Cu ochĭ măriţĭ, suride bătrînul
Şi ascultă, ascultă ......
Pierdut îĭ e gîndul
În bolţĭ de azur cu făclii de stele,
În mărĭ de-argint cu prund de mărgele,
Cînd semnul crucei mîna-ĭ îndoae
Iar trupul strins îĭ tremură-n ploae.

I. LAUR

Uneĭ Artiste

Pour toujours

IV.

Din vecĭnicile drumurĭ aĭ răsărit, cometă
Şi întîlnind în cale-ţĭ nemernica planetă
Bucăţĭ aĭ împrăştiet în lumile cereştĭ ;

Ş-acum zborĭ maĭ departe, puternică, cumplită
Fără macar să-ţĭ pese de altă nefericită,
Ce poţĭ cu a ta ciocnire s-o sfărimĭ, s-o zdrobeştĭ.

V.

Nu te mira dacă îţĭ scriŭ în limba versurilor sfinte ;
Căcĭ tu cunoştĭ doară prea bine ce clocoteşte-n a mea minte.
Şi cînd vulcanul să aprinde, potop de foc şi de scînteĭ
Din gura-ĭ larg deschisă varsă, umbrind cu fumu-ĭ preajma eĭ.
Cu-atît maĭ mult azĭ trebueşte să-ţĭ scriŭ în limba poezieĭ,
Cu cît durere am a-ţĭ spune, şi nu cîntarea veselieĭ.

Te-aĭ dus iubito-n depărtare fără s-aştepţĭ ca înc-odată
Să pun pe mîna ta micuţă o sărutare înfocată ;
În sufletu-ţĭ să să reflecte al buzelor cerc arzător

Ca semnul dragosteĭ fierbinte care mă arde cu-al eĭ dor
Te-aĭ dus fără s-aştepţĭ iubito să te maĭ văd încă o clipă
Şi aĭ sburat în depărtare, ca păsăruica pe aripă.

Aş vra să ştiŭ macar atîta, dacă în momentul cînd te-aĭ dus
Din ochiul tăŭ măcar un strop, măcar o lacrimă a curs?
Dacă în inimaţĭ fecioară a tremurat măcar o coardă?
Dac-o oftare a năbuşit a răsuflăreĭ tale poartă?
De n-aĭ plecat cu dragi-ţĭ ochĭ ţîntiţĭ numaĭ spre viitor,
Fără nicĭ un regret în sinu-ţĭ, în sufletu-ţĭ făr nicĭ un dor?

Dar ce nebun sînt eŭ a crede, că dacă te iubesc pe tine,
Şi tu tot cu iubire trebuĭ să cauţĭ înapoĭ la mine?
Iubirea nu să dă în schimb pe poezie, vers şi cînt,
Ci pe o dreaptă răsplătire, amorul ne-mpărţit şi sfînt.
Iar poezia şi cîntarea menite-s numa-n sărbătoare
A îmbrăca simţirea dulce şi a iubireĭ dragă floare.

De nu poţĭ inima să-ţĭ daĭ, n-aĭ drept să cerĭ nimic în loc,
Ci las să arzĭ să te topeştĭ de-al dragosteĭ mult aprig foc,
Vina-ĭ a cuĭ, dacă născuţĭ la o prea mare-ndepărtare
De timp şi loc, v-aţĭ cunoscut atuncea cînd adînca mare
Să aşternusă între voĭ. Vina-ĭ a cuĭ, dacă nu poţĭ
Pe a eĭ întindere imensă, nicĭ să pluteştĭ, nicĭ să înoţĭ?

Sfărîmă-ţĭ decĭ inima-n tine, asupra ta te încovoae
Şi arcul săgetar de dorurĭ asupra ta însuţĭ îndoae
Dar nu cîrti, nicĭ cu blăstemul să-ţĭ umpli gura nu aĭ drept
Ci muşcă-ţĭ în tăcere dorul ce să frămîntă în al tăŭ piept.
De este-un vinovat—acela este prea mare pentru tine;
E soarta! dar poţĭ tu lupta cu naltele puterĭ divine?

VI.

S-aproprie momentul cînd nalta fericire
Ce de-atîta timp aştept
În braţă o să-mĭ cadă, cu dulcea ta iubire;
Cînd inima-ţĭ va bate pe tremurîndu-mĭ piept.

Dar aşteptarea dulce a dulceĭ îmbătărĭ
Cu teamă-ĭ însoţită;
Căcĭ înainte chiar de naltele-ĭ plăcerĭ,
Cu groază mă gîndesc ce iute-a fi sfîrşită.
Chiar pîn-a nu să naşte, eŭ văd al eĭ mormînt;
Căcĭ trecătoare-s toate pe trecător pămînt!

VII

Şi dacă chiar o sărutare eŭ aş culege pe a ta buză
S-ar şterge-ale eĭ urme lesne precum să pierde-n vînt o spuză
Şi dacă chiar aş strînge-n braţe corpul tăŭ tînăr şi mlădios
— Vis de iubire vis frumos —
Totuşĭ cutremurul fiinţeĭ din cea electrică scînteie
S-ar stînge şi el cu încetul, precum să stîng toate, femeie!
Frumosul vers ce înfloreşte pe urma sfîntă a iubireĭ
E singur vecĭnic, şi nu piere, căcĭ e-ntrupare a gîndireĭ;
Singurul rest ce maĭ rămîne din focul iute peritor
Al stînsuluĭ amor.

A. C. CUZA

Unuĭ misantrop

Că oamenii sînt toţĭ netrebnicĭ
Ce tot bîrfeştĭ ?
I-ţĭ recunoaştem cu plăcere
Că om nu eştĭ.

Medicina....

Medicina-ĭ o ştiinţă
Şi o artă, fără doară,
Şi de-acea-ĭ greŭ de-a spune
Care-anume te omoară.

Unuĭ om cu cap

Pe capul tăŭ poţĭ să fiĭ mîndru,
E mare cu toţiĭ convin,
Dar tocmaĭ de-aceea mi-e teamă
Că poate să nu fie plin.

Ca stînca...

Ca stînca de granit e opera de artă.
Şi critica ?.... doar valurile măreĭ :
Le-auzĭ vuind, în frămîntarea lor deşartă,
Şi rezultatu-ĭ spuma ce să dă uităreĭ.

N. MUSCA

Sonet

În drumul încurcat spre vecĭnicie
Te-am întîlnit, copila mea iubită,
Cu ochiĭ stînșĭ, cu fața veștejită,
Cu sufletul lipsit de bucurie.

„Deșteaptă-te“ ți-am zis, și înainte
Ți-am arătat o lume zimbitoare—,
„Eŭ sînt al tăŭ, durerea ta mă doare,
Ascultă-mă, urmează-mĭ, fiĭ cuminte!“

Și am crezut că ți ĭ veni-n simțire.
Cînd îmĭ întinsășĭ mîna ta cea rece.
Dar eŭ priveam tăcut, cu îngrijire;

Mergeam avînd virtutea drept lumină;
Dar nu putușĭ în lumea mea a trece,
Ci aĭ rămas iar singură, străină.

SPIRU V. HASNAȘ

Sonet

Să zbuciumă prin ramurĭ verzĭ și vîntul,
Și tînguindu-să-ntr-o doină — plînge ;
Durerea celor asupriţĭ ișĭ stînge
Într-însa ; doară doina e cuvîntul

Nenorocireĭ. Vîntule-om înfrînge
Pe ceĭ ce azĭ ne pregătesc mormîntul —
Și-n goana desperăriĭ, nicĭ pămîntul
Nu va-nghiţi atît amar de sînge !..

Urlatul tăŭ în suflet îmĭ trezește
Un dor aprins — un dor de răzvrătire ;
Furtună vraŭ — furtuna îmĭ priește !

Căcĭ pieptu-mĭ frămîntat e de iubire,
De-un ideal ce astă-zĭ nu-l găsește
Și care să numește „fericire“ !

O filozofie veche şi nouă

Acuma văd că e cu neputinţă
Din fărmăturĭ de gîndurĭ să închegĭ
O lume ce să aibă-n vecĭ fiinţă.

Ades viaţa de o umbră-ţĭ legĭ,
O urmăreştĭ şi par-c-o prinzĭ în vise ;
Dar spune-mĭ aĭ putea s-o înţelegĭ ?

Mereŭ aştepţĭ .... şi par-că să ivise
Cînd-va în lumea ta cea zbuciumată
Un fulger, — l-aĭ văzut ? dar cum pierise !

Dar totuşĭ crezĭ himera depărtată
Că va sosi ; o simţĭ aşa de-aproape
Că uiţĭ viaţa crudă, îndurerată.

Un pas, s-o prinzĭ .... Pe malul uneĭ groape
Ţi să rînjeşte moartea ; istovit
De-un ideal, închizĭ de vecĭ pleoape,

Şi nu l-aĭ prins ; dar cît nu l-aĭ iubit !

JOHANNA MINCKWITZ

Din Eminescu [1])

Satira II.

Fragst Du, warum meine Feder feiernd ruht im Tintenfasse?
Warum ich vom Rhythmuszauber nicht mehr mich berücken lasse?
Warum in vergilbten Blättern angehäuft im Schlummer weilen
Mit Trochäen muntre Iamben, hüpfende Dactylenzeilen?
Wäre das Problem des Lebens, das mich quälet, Dir bekannt,
Stimmtest bei Du, wenn die Feder ich zerbräch' mit eigner Hand.
Denn wozu—frag'ich hingegen—soll ich stetig darnach ringen,
Umzumodeln unsre Sprache, sie in neue Form zu bringen?
Soll ich roh die bang verstummte Harfe aus dem Schlummer reissen,
Die verschwiegenen Gefühle possenmässig anzupreisen?
Oder den Gedanken suchen Form, die jedem Hirn gefällt?
Das heisst: Wasserfahrten schreiben für die heut'ge Leserwelt?

Doch—wirst Du zur Antwort geben—wär'es besser, wenn ich sänne,
Wie ich Ruhm durch shöne Verse mir vor aller Welt gewänne,
Wenn die Männer rings im Lande Achtung zollten meinem Namen,
Wenn bisweilen ich Gedichte dedicierte hohen Damen
Und den Ekel meiner Seele lernt' in Gleichmut zu ertragen.—

---

1) Cu ocazia acesteĭ traducerĭ a satireĭ luĭ Eminescu, ale căreĭ calităţĭ lectorul competent va şti să le aprecieze, nu ne putem opri de a face oarecarĭ observaţiĭ asupra potrivirii de origină dintre autor şi traducătoare. Eminescu, în adevăr, după cum cetim în biografia luĭ din Convorbirĭ literare XXV, 1041, ar fi de origină suedeză: Eminescu ar fi strănepotul unuĭ ofiţer din oastea luĭ Carol XII, care ofiţer s-ar fi căsătorit în Bucovina cu o Romîncă. Şi este curios cum D-ra Minckwitz, singura după părerea noastră care a atins maĭ mult exacta reproducere a opereĭ luĭ Eminescu, tot dintr-o familie suedeză îş derivă neamul. Şi anume, tocmaĭ, un ofiţer din oastea luĭ Gustav Adolf s-a stabilit după războiul de 30 de anĭ în Saxonia. Din cele două ramurĭ ale familieĭ izvorîte din el una a păstrat titlul de nobleţă şi ocupă până astăzĭ funcţiĭ la curţile din Dresden şi Saxen-Altenburg, alta, dintr-un spirit democratic curios în Germania, a renunţat de a se maĭ servi de acel *von* atît de iubit de Nemţĭ: din această din urmă ramură face parte D-ra Minckwitz, al căreĭ părinte, într'un timp cînd poeţiĭ nemţĭ alergaŭ după titlurĭ de nobleţă, obişnuia sa zică: ich will lieber sein getadelt—als geadelt!

Teurer Freund! Dergleichen Wege hat man öfters eingeschlagen.
Seh'n wir doch in unsren Zeiten sonderbare Barden gleissen,
Schlau bedacht durch Verse Aemter aller Art an sich zu reissen;
Würdenträgern, Edelfrauen Poesien dedicierend,
Im Café und im Salone jederzeit sich paradierend;
Und weil heut' die Lebenswege schmal und schwer sind zu passieren,
Lassen sie von „Unterröcken“ sich womöglich protegieren,
Ihre Schriften Damen widmend, deren Gatten für die Ehre
Ihnen als Minister dankbar ebnen könnten die Carriere.

Und weshalb ich nicht nach Ruhme, nach Unsterblichkeit begehre?
Als ob Ruhm in einer Wüste jemals zu erhoffen wäre!
Heute, da von Leidenschaften wir geknechtet stumpf verharren,
Ist der Ruhm nur Wahngebilde eines Tausend blinder Narren,
Die ein Götzenbild sich wählend, knie'n zu Füssen eines Wichts,
Der nur eine Seifenblase im Jahrhunderte des Nichts.

Soll etwa die Liebe feiern meine Leyer? Eine Kette,
In die brüderlich sich teilen zwei, drei Buhler um die Wette!
Wie? Soll meine Leyer singen, dass ich einstimm' in das Lied
Jenes Operettenchores, der mit Menelaos zieht?
Gleich dem Weltlauf sind die Weiber eine Schule uns zu Zeiten,
Eine Schule, die nur lehret Lüge, Schande, Bitterkeiten;
Bei der Göttin Venus löschen akadem'schen Wissensdrang
Immer Jüngre, immer Jüngre blindlings sich zum Untergang,
Und Du siehst bartlose Knaben reihen sich in ihre Classe,
Bis die selbstgewählte Schule wird Ruin der ganzen Rasse.

Wehe! Denkst Du noch der Jahre, da im Hörsaal traumgebannt
Wir die alten Lehrer sahen flicken an der Zeit Gewand,
Ernst aus Folianten sammelnd starrer Augenblicke Leichen
Und sich mühend in Fragmenten lautre Weisheit zu erreichen?
Mit gar sanften Murmelworten, einem Quell von „horum, harum“
Wiederkäuend zu erwerben „nervum rerum gerendarum“,
Lehrten sie mit tiefer Andacht uns die Haspel des Verstandes,
Bald Planeten, bald die Herrscher leyernd des Egypterlandes.
Noch seh' ich den Astronomen schweben hoch im Nebelmeere,
Wie aus einer Truhe schütten ganz gemach der Sterne Heere,
Vor uns zur Erläut'rung breiten aus die dunklen Ewigkeiten,
Bis Epochen gleichwie Perlen glatthin sich am Schnürchen reihten.
Und alsbald begann das Weltall mühlengleich im Hirn zu kreisen,
Uns nach Galilei's Satze der Comödie Gang zu weisen.

Halb betäubt durch tote Sprachen, durch den Schulstaub, die Gestirne
Schien der arme Lehrer selber Mumie unsrem wirren Hirne.
Von der Decke lugt ein Spinnlein über Pfeiler aus der Ferne,

Und trotz Ramses strahlten plötzlich vor uns—blauer Augen
Sterne,
Und am Rand der Hefte schrieben Verse wir dem Engelsbilde
Etwa einer scheu-verschämten, rosenwangigen Clotilde.
Bunt im Zeitenwirrwarr schwamm mir vor den Augen zur Ermattung
Bald ein Sternbild, bald ein König, bald ein Tier von andrer
Gattung,
Leise kritzelten die Stifte, unser Ohr in Frieden gaukelnd,
Vor uns wogten Flachs und Aehren, wellengleich im Winde
schaukelnd.
Auf der Bank ruh'n müde Schläfer, traumbefangen in der Runde....
Bis von Ramses Tod die Glocke läutet' uns erwünschte Kunde.

Damals hatten Traumeswelten für uns Wesenheit, Bestand
Und die Wirklichkeit dagegen schien uns hohler Unverstand.
Heut' erst sehen wir mit Augen, dass der Weg von Dornen starrt
Jeder ehrlich-graden Seele, die auf treuem Sinn beharrt.
Illusionen, Träume taugen niemals für' s gemeine Leben,
Hegst Du sie, bist Du verloren, rohem Spotte preisgegeben.

Und so wirst Du künftig nicht mehr mich mit Fragen wohl bedrängen,
Warum ich mich nicht berücken lass' von Rhythmuszauberklängen,
Warum in vergilbten Blättern angehäuft im Schlummer weilen,
Mit Trochäen muntre Iamben, hüpfende Daktylenzeilen.
Schrieb' ich ferner noch in Versen, würde mich ja Furcht bedrücken,
Dass die Menschen unsrer Tage könnten mich mit Lob beglücken.
Trag' ich doch mit leichtem Sinne und mit Lächeln ihren Groll
Und ihr Beifall stimmte sicher meine Seele wehmutsvoll.

DĂRĬ DE SAMĂ

***Cîtęva cuvinte asupra Instituțiuneĭ juriuluĭ în Romînia** de **M. Suțu**, procuror general al Curții de Apel Iașĭ 1895.*

Cu ocaziunea deschidereĭ prezentuluĭ an judecătoresc d-l Suțu a pronunțat un discurs asupra instituțiuneĭ juraților pe care l-a complectat în urmă în unele puncte „a căror prea lungă dezvoltare nu putea găsi loc în cadrul restrîns al unuĭ discurs de reîntrare".

În acest discurs d-l Suțu arată, bazîndu-se pe tabelele statistice ale circumscripțiuniĭ curțiĭ de apel din Iașĭ pe aniĭ 1880—1893, că achitările la jurațĭ în aceștĭ 14 anĭ aŭ fost de 44⁰/₀ și că cea maĭ mare parte din aceștĭ 44⁰/₀ aŭ fost condamnațĭ la pedepse corecționalĭ, pe cînd curtea de apel din Galațĭ, care judecă afacerile criminale ale Dobrogieĭ, achită numaĭ 22 de acuzațĭ la sută.

Conchizînd din aceste cifre, că juriul nu știe să-șĭ îndeplinească frumoasa sa misiune, d-l Suțu să întreabă, care sînt cauzele acesteĭ stărĭ, dăunătoare ordineĭ sociale ? D-sa arată că juratul nu are cunoștințele necesare, că e supus la influența mileĭ, a talentuluĭ saŭ dibăcieĭ avocatuluĭ și chiar a corupțiuneĭ.

Din aceste premise, și sub forme de *concluziunĭ defi-*

nitive, d-l Suţu propune: *„suprimarea juraţilor în materie criminală*, *saŭ*, *pe lîngă restrîngerea competinţeĭ lor*, *alegerea juraţilor după o cercetare serioasă a capacităţiĭ individuale“*.

Ne pare bine, şi ţinem să felicităm pe magistratul iaşan care cel dintîĭ, cît ştim, dintre magistraţiĭ noştri, a avut curajul să spună din înălţimea scaunuluĭ săŭ, că juraţiĭ sînt o instituţiune periculoasă pentru societate, şi că ea trebueşte desfiinţată.

În special noĭ, care de maĭ mulţĭ anĭ susţinem aceste ideĭ, şi care încă la începutul anuluĭ 1892 am publicat un studiŭ în acest sens [1]), nu putem să nu simţim o vie mulţumire, cînd vedem că un înalt magistrat ajunge la aceiaşĭ soluţiune cu noĭ. Mulţumirea ne este cu atît maĭ mare, cu cît d-l Suţu este partizanul şcoaleĭ penale clasice, care nu este a noastră, şi cu cît fiind pus prin funcţiunea d-sale în poziţiune de a judeca instituţiunea juraţilor prin practica de toate zilele, opiniunea d-luĭ Suţu are pentru noĭ o maĭ mare greutate decît acea a unuĭ simplu teoretician.

Însă dacă aducem laude d-luĭ Suţu pentru subiectul interesant pe care şi l-a ales ca discurs de reîntrare, precum şi pentru concluziunile la care a ajuns şi curajul cu care şi-a exprimat convicţiunea, ne facem toate rezervele în privinţa moduluĭ cum a tratat această importantă chestiune.

Aşa, d-l Suţu a voit, ca să bazeze lucrarea d-sale pe cifre statistice. Ideia era bună; dar cum a executat-o în fapt? D-sa ne spune singur că a făcut abstracţiune de numărul acuzaţilor din fie-care afacere, socotind în *toate cazurile o singură achitare saŭ condamnare*; cînd în aceiaşĭ afacere aŭ fost o condamnare şi achitare, ne spune că a consemnat numaĭ condamnarea.

---

1) Această Archivă: an. III p. 91 şi următ.

„Am căutat ast-fel—zice d-l Suţu—să ajungem la rezultatul cel maĭ puţin defavorabil juriuluĭ“.

Eĭ bine! să ne permită Onor. Magistrat să-ĭ spunem că aceasta nu să maĭ numeşte statistică, ci fantaziĭ statistice! Şi, aceste fantaziĭ statistice sînt cu atît maĭ condamnabile, cu cît noĭ avem un biuroŭ statistic care de maĭ bine de 20 de anĭ publică în analele sale, numărul exact al acuzaţilor şi achitaţilor de la curţile cu juraţĭ, fără excluziunĭ şi abstracţiunĭ. Statistica oficială maĭ are şi un alt merit, pe acela că ia să referă la toată ţara, iar nu numaĭ la circumscripţiunea curţiĭ de apel din Iaşĭ, aşa încît ia poate servi maĭ bine spre a trage concluziunĭ în favoarea saŭ în potriva instituţiuniĭ juraţilor pentru Romînia întreagă, decît statistica pe care să întemeiază d-l Suţu.

Discuţiunea teoretică a aboliţiuniĭ juriuluĭ lasă de asemenea mult de dorit în discursul d-luĭ Suţu. D-sa combate „doctrina franceză“ (!) care consideră pe judecătoriĭ permanenţĭ inferiorĭ juraţilor, pentru apreciarea elementelor de fapt ale infracţiunilor, spunînd că aceste motive pot fi fundate în Franţa şi că „de sigur asemenea temerĭ nu aŭ la noĭ raţiunea de a fi“.

Pentru a dovedi aceasta, d-l Suţu observă, că judecătoriĭ noştri aŭ o competenţă cu mult maĭ întinsă decît ceĭ franceji, de-oare-ce atît legiuitorul nostru penal din 1864, cît şi revizuirea din 1874, aŭ transformat maĭ multe crime în delicte, care cad în competinţa judecătorilor ordinarĭ.

Eminentul magistrat, fără să voiască, face un joc de cuvinte, confundînd întinderea competenţiĭ, adică, a dreptuluĭ de a judeca, cu competinţă de a judeca, adecă cu faptul de a fi bun judecător în certe afacerĭ.

In realitate continuînd jocul de cuvinte al d-luĭ Suţu,

să poate zice că cel maĭ competinte judecător este acel care are competinţa cea maĭ restrînsă, şi cel maĭ ne-competinte în afacerile ce va judeca este acel care va avea competinţa cea maĭ întinsă. „Qui trop embrasse mal étreint“. Un judecător care va judeca afacerĭ civile, comerciale şi penale va avea o competinţă foarte întinsă, de sigur însă că va fi *maĭ puţin competent* decît judecătoriĭ cu o competinţă restrînsă la una din aceste speciĭ de afacerĭ.

Prin urmare, nu cu atarĭ argumente să pot combate cele zise de F. Hélie şi alţiĭ în favoarea juriuluĭ.

De asemenea nu împărtăşim părerea d-luĭ Suţu de a să corecţionaliza o nouă serie de crime; pe lîngă cele corecţionalizate de legiuitoriĭ din 1864 şi 1874. Deja corectionalizarea a 13 crime în 1874 s-a făcut din cauza juraţilor şi pentru a evita achitările lor. Pînă unde voeşte d-l Suţu să mergem pe această cale nenorocită? Va trebui oare să transformăm şi asasinatul într-un simplu delict spre a evita achitarea asasinilor?

Pentru ca să păstrăm această detestabilă instituţiune, juraţiĭ, crede onoratul procuror general al curţiĭ de apel din Iaşĭ, că trebueşte să desfiinţăm ocnele şi casele de recluziune? Am spus-o cu altă ocaziune şi o repetăm: e o greşală neertată de a face legĭ relative la *penalitate*, cînd este trebuinţă de a să modifica organizaţiunea judecătorească.

In fine spre a termina vom releva din discursul d-luĭ Suţu următoarele cuvinte:

„Pe cînd magistratura şi baroul ţin sus drapelul ştiinţiĭ şi al demnitățiĭ justiţieĭ, instituţiunea juraţilor remîne pe loc, asemenea uneĭ instituţiunĭ exotice, care nu să poate împămînteni.“

Noĭ nu sîntem partizanĭ aĭ juraţilor, am spus-o şi o vom repeta orĭ de cîte orĭ va trebui. Insă ne facem re-

zerve în privința ținerii sus a drapelului științeĭ și demnitățiĭ de baroul și de magistratura noastră. Să pot adresa laudele d-luĭ Suțu la magistratura altor țerĭ; la noĭ chiar, sînt avocațĭ și magistrațĭ care le merită, și voĭ adaoga că numărul lor crește pe fie-care zi. Insă a spune saŭ a crede că magistratura și baroul romînesc în general țin sus drapelul științeĭ și al demnitățiĭ, este cel puțin ..... a ne face o iluziune!

Vom arăta în curînd, cu date statistice oficiale, cum îșĭ face datoria magistratura noastră cea mult lăudată de d-l Suțu, și vom arăta că ea nu e cu mult superioară juraților noștri, însă e cu mult inferioară juraților francejĭ.

In cît despre știința și demnitatea eĭ avem multe de zis. Un distins coleg de Facultate aŭ arătat cîteva mărgăritare de ale magistratureĭ noastre în materie comercială; am putea și noĭ să cităm mărgăritare, nu maĭ puțin frumoase, în materie penală și în materie de procedură civilă; însă nu e locul aicĭ să facem o astfeliŭ de recenziune.

Știință și demnitate fără concurs și fără independența absolută de puterea executivă, la numire, înaintare și scoatere, să pot găsi, o recunosc, însă prin excepțiune. Altmintrelea ignoranța să luptă cu servilizmul, și vaĭ de biata justiție și de nenorociții justițiabilĭ.

In această privință, dacă n-aș avea decît 20 de anĭ, aș exclama cu Voltaire.

„Je n'aĭ que vingt ans et j'ai vu tant de maux".

I. Tanoviceanu

DOCUMENTE

Document din 1668.

In cercetările noastre făcute în Arhiva Statuluĭ din Bucureștĭ, am găsit documentul de maĭ jos, pe care ne grăbim al da la lumină, fiind unic în feliul săŭ, și al căruĭ original să află în pachetul cu No. 2, a Mănăstireĭ Bârnova. Iată-l :

„Adecă eŭ Toader Bucă deregătorul de Popenĭ mărturisesc eŭ cu sufletul meŭ și cu acest zapis, precum saŭ părît înaintea Măriei sale Doamneĭ luĭ Dabijeĭ Vodă, Ionașcu feciorul luĭ Neculaiŭ cu Irimia și cu Agapie, pentru vadul luĭ Mistodie și a Ciuteĭ, decĭ Măria sa Doamna n-aŭ ales acest giudeţ ci m-aŭ învaţat pre mine, să însocotesc și să strîng oamenĭ bunĭ bătrînĭ de prin prejur, și să-ĭ judec precum să va afla maĭ cu direptul; decĭ noĭ precum ne-aŭ învaţat Măria sa Doamna, am strîns oamenĭ bunĭ și bătrînĭ, care i-am socotit că știŭ maĭ de demult rîndul vadurilor, și așa aŭ dat samă aceștĭ oamenĭ bunĭ, înaintea noastră, că cu vadul luĭ Mistodie și a Ciuteĭ n-aŭ avut nimene nicĭ o treabă alţiĭ, numaĭ Arimia cu Vasile a Ligăĭ saŭ aflat că pre jumatate de vad, eară din jumatate din vad s-a aflat a luĭ Ionașcu ficiorul luĭ Neculaĭ jumatate, ear din jumatate de vad jumatate să împarţă Ionașcu cu fraţiĭ săĭ, eară de Agapie s-a aflat că n-are treabă

în vad, ci numaĭ s-a aflat că aŭ fost sapat Agapie la a-cea grealã [1]) și moșie, în vad n-a avut, ci eam judecat s-ăĭ plătească munca, căcĭ aŭ plătit munca ci aŭ sapat Ionașcu luĭ Agapie, și aŭ dat luĭ Agapie un leŭ, și l-a mănat într-alt vad, și la acesta giudeț mulțĭ oamenĭ căreĭ s-aŭ aflat de aŭ știut anume, Arsenie Ilie și Vasile a Chandachieĭ de Popenĭ, și Vasile a luĭ Dragălișĭ de Popenĭ, și Stefan Ciomrătan [2]) din Coțofăneștĭ și Barbu de Coțofăneștĭ și Costantin ficiorul luĭ Ioniță de Negoeștĭ sluga Măriei Sale Doamneĭ, cu aceștĭ oamenĭ ce maĭ sus scrie, saŭ ales acest giudeț, de aceasta mărturisim să să știe.

(Pecete) Toader Bucă deregător
(Deget) Ilie Leat 7176. 28 August.
„ Vasile
„ Vasile
„ Stefan
„ Barbul 10 parale cheltueala pînă
(Pecete) Constantin s-a făcut acest zapis.
și am scris eu Stefan de Radeana".

Acest document este interesant prin faptul cu totul noŭ conținut în el, anume: că în timpul lipseĭ Domnilor, soțiile lor țineaŭ divan și judecaŭ pricinile. Pentru înțelegerea acestuĭ document, observăm, că Dabija Vodă a domnit în Moldova de la 1661—1666. Documentul este din 1668, însă să să observe că Toader Bucă deregătorul de Popenĭ, relatează prin el, despre o judecată ce s-a întîmplat maĭ înainte. Timpul în care această judecată s-a petrecut, trebui să fie acela, când Dabija Vodă lipsea din Moldova, fiind dus împreună cu Grigore Ghica Vodă din

1) Gărlă.
2) Ciomărtan.

Muntenia și cu oastea turcească, la războiŭ în contra Ungurilor, unde cu toțiĭ fură bătuțĭ de Ungurĭ la Leva. (Xenopol Ist. rom. IV. p. 303). Aceasta s-a întîmplat în anul 1663. Nu cunosc pînă acuma nicĭ un document altul, decît acesta care să amintească despre o judecată făcută de o Doamnă, și ar fi interesant dacă s-ar maĭ găsi întărit faptul și prin alte documente.

Theodor T. Burada.

NOTIŢĬ

Aria luĭ Deşteaptă-te Romîne

Este cunoscută de toată lumea aria pe care să cîntă vestita odă a luĭ Andreiŭ Mureşanu: *Deşteaptă-te Romîne* şi orĭ cine a putut să fie izbit de tonurile tragice şi trăgănate ce par aşa de nepotrivite cu eroica inspiraţie, ca cîntul de indignare şi de răzvrătire a luĭ Mureşanu. Pentru orĭce om cugetător, aria aceasta, aplicată la cuvintele de foc ale barduluĭ transilvănean, părea o gîcitoare neînţeleasă. Să caută de uniĭ a să explica lucrul aşa, că poporul romîn a fost atît de impilat şi de schingiuit, încît chiar şi cîntecul săŭ de răzvrătire tot pe un ton moale şi trăgănat, pe un feliŭ de doină trebuia să fie redat.

D-l *Gavril Muzicescu*, profesor la conservatorul din Iaşĭ, a avut fericirea a găsi dezlegarea acesteĭ gîcitorĭ. D-sa a probat într-un chip neîndoelnic în No. 2 al Revisteĭ muzicale *Arta* ce apare sub direcţia d-luĭ *Titus Cerne* în Iaşĭ, că aria pe care să cîntă „Deşteaptă-te Romîne“ nu este compusă anume pentru această poezie, ci o adaptare a unuĭ cîntec de lume, a unuĭ cîntec de dor, cu totul nepotrivit pe cuvintele luĭ Mureşanu.

Iată cum să relatează de d-l Muzicescu această descoperire:

„In urma concertelor date de Corul Mitropolitan din Iaşĭ în 1887-90, cînd s-a executat şi „Deşteaptă-te Romîne“, cu ocazia uneĭ repetiţiunĭ generale, I. P. S. S. Mitro-

8

polit al Moldoveĭ şi Suceveĭ d. d. Iosif Naniescu, auzind *Deşteaptă-te Romîne*, îmĭ atrage atenţiunea asupra melodieĭ că nu e aşa, şi că nu aceste sînt cuvintele cele adevărate ale eĭ.

Am cerut de la I. P. S. Sa o audienţă pe care o am şi obţinut, cu care ocaziune, în urma povestirilor I. P. S. Sale relative la acest cîntec, I. P. S. Sa a bine voit a-mĭ cînta următoarea melodie cu cuvintele eĭ :

Din sinul maiciĭ mele
Născut în grijĭ necazurĭ,
Răstriştea mĭ-a fost leagăn
Cu lacrămĭ ma-m hrănit
    Cu lacrămĭ ma-m hrănit.
Pe ale măriĭ repezĭ
Şi groznice talazurĭ
De vìntul releĭ soarte
Spre stîncĭ am fost gonit
    Spre stîncĭ am fost gonit.

Am cerut permisiunea s-o notez, ceia ce am şi făcut în prezenţa şi sub dictando I. P. S. Sale. (Revista *Arta* conţine şi notile de muzică).

De sigur că orĭcine va auzi cuvintele de maĭ sus, cu această melodie, va recunoaşte strînsa legătură şi reciprocă caracterizare ce există între ele, ceia ce cu desăvîrşire lipseşte cînd punem cuvintele „Deşteaptă-te romîne“.

Odată posesorul acesteĭ melodiĭ, mi-am permis să întreb pe I. P. S. Sa că de unde o ştie ? şi iată ce răspuns am obţinut :

„Pe cînd eram diacon tînăr la Episcopia din Buzeŭ, protectorul meŭ, fericitul episcop de Buzeŭ Chesarie, apreciind talentul meŭ la cîntare, m-a trimis în Bucureştĭ ca să ascult pe maestriĭ cîntărilor bisericeştĭ din timpulrile acele. Aceasta a fost în Septemvrie 1839. Instalîndu-mă în mitocul Episcopieĭ Buzeuluĭ (la sf. Dimitrie unde

astăzĭ este şi sf. Sinod) a venit la mine reposatul Anton Pann cu care am făcut cunoştinţă şi prietenie. In una din zilele luneĭ Septemvrie 1839, el mi-a scris cu mîna luĭ acest cîntec în notaţiunea psaltichieĭ, pe cuvintele poetuluĭ Gr. Alexandrescu. *Manuscriptul original îl păstrez şi azĭ*".

In urma acestor zise ale I. P. S. Sale nu mi-a remas decît să capăt şi acel original. După multă vreme şi multe călduroase rugăminţĭ, I. P. S. Sa a bine voit a-mĭ hărăzi acel manuscript, cu următoarea notă.

„Poezia de faţă, versurile *Din sinul maiceĭ mele*, cu melodia pe notele bisericeştĭ, este scrisă de însuşĭ mîna reposatuluĭ Anton Pann, care mi-a dat-o mie cînd am făcut cunoştinţă cu el întăia dată, în anul 1839, la începutul luneĭ Septemvrie în Bucureştĭ, unde mersesem pentru oare-care trebuinţă din Buzeŭ, aflîndu-mă atuncĭ diacon la Episcopie.

1894 Iunie 22.

semnat : † *Iosif Mitropolit Moldoveĭ.*

Melodia aceasta e scrisă în tonul *re* (pa), pe o hîrtie vînătă cu liniĭ în apa eĭ, cam la distanţa de vr-o $2^1/_2$ c. m. departare.

Că aceasta melodie este originea melodieĭ cînteculuĭ „Deşteaptă-te romîne", nu poate fi nicĭ o îndoeală.

Singurul lucru rămîne de cercetat şi probat, dacă ea este compoziţiunea luĭ Anton Pann, saŭ şi el o cunoştea de maĭ înainte de la alţiĭ ?

Că nu e făcută de Andreĭ Mureşanu, cred că ar fi de prisos a maĭ spune, căcĭ poezia luĭ „Deşteaptă-te Romîne" e din 1846, pe cînd melodia exista la 1839 pe cuvintele luĭ Grigorie Alexandrescu, pe care le caracterizează de minune.

O singură reflexiune îmĭ voiŭ permite să fac : oare Andreĭ Mureşanu cînd a scris admirabilele sale versurĭ :

„Deșteaptă-te Romîne“, avea intențiunea a plînge soarta poporuluĭ romîn și al îndemna să sufere nedreptățile și jugul strein? saŭ din contra, descriind pozițiunea nenorocită și cauzele ce aŭ produs-o, îl îndemna să-șĭ croiască o nouă soartă?

Eŭ cred că intențiunea luĭ Andreĭ Mureșanu era cea din urmă. Și de-ĭ așa — și nicĭ poate fi altfeliŭ — eŭ nu cred că Mureșanu, inspirat de asemenea sentimente, cu sufletul plin de indignare și gata la orice sacrificiĭ, să fi făcut o melodie așa de nepotrivită ideilor exprimate prin poezie saŭ să fi consimțit macar ca să să puie o melodie ca acea pe care să cîntă astăzĭ „Deșteaptă-te Romîne“, la apelul ce el face către iubițiĭ săĭ concetățenĭ, ca să-șĭ croiască o altă soartă, saŭ de nu, maĭ bine să moară!

Cred dară că actuala melodie e o adaptare fără consimțimîntul autoruluĭ poezieĭ, și o adaptare cu totul nenorocită, căci ea absolut nu respunde conținutuluĭ textuluĭ, da de cum să-l maĭ caracterizeze și să-l însuflețească.

Și dacă această melodie a fost strîns legată de această sublimă poezie, este că asupra eĭ s-a purtat, din gură în gură, falșa știre că ar fi creațiunea luĭ Andreĭ Mureșianu. Astăzĭ însă cînd cu siguranță e probat că melodia e cu mult maĭ veche decît poezia și că aparține cu totul unuĭ alt text cu care stă în cea maĭ strînsă legătură caracterizîndu-l de minune, cred că nu maĭ este nicĭ o rațiune a o maĭ ținea pentru „Deșteaptă-te Romîne“. Propun decĭ ca Onor. Minister să organizeze un concurs pentru o nouă muzică ce ar caracteriza și ar răspunde conținutuluĭ poezieĭ „Deșteaptă-te romîne“, care a devenit populară.

Cum ar trebui organizat un asemenea concurs, voĭ spune în numărul viitor (al Arteĭ)“.

Din viața vornicului Anastase Panu.

Vornicul Anastase Panu s-a născut la anul 1810, în casele părintești din Iași, strada Sf. Vinerĭ, astă-zĭ numită Anastasie Panu, și anume din părințĭ Romînĭ. Tatăl său Aga Panaitache Panu, Romîn din Macedonia, fost neguțitor bogat în Iașĭ, și muma sa Elencu Panu născută Miclescu. Anastase Panu, a învățat carte în Iașĭ într-un pensionat împreună cu maĭ mulțĭ fiĭ de aristocrațĭ de pe acele timpurĭ; el cunoștea limba greacă pe care o vorbeaŭ și părinții săĭ, și limba franceză perfect; era un om înalt, bine-făcut și foarte frumos (nu după cum este zugrăvit în un portret din gimnaziul de Hușĭ). Om foarte deștept, cu privire pătrunzătoare și cu o imaginație și fantazie vie, să purta totdeauna elegant imbrăcat; el a trăit cea maĭ mare parte în Hușĭ, în casele părinteștĭ unde astă-zĭ este gimnaziul, și a început a-șĭ face maĭ întâĭ cariera ca membru la tribunalul din Fălciŭ încă de pe la 1845, după care apoĭ domnitorul Mihaĭ Sturdza, văzînd talentul luĭ l-a ridicat la demnitatea de președinte tot la tribunalul din Fălciŭ, în care post s-a destins prin agerimea și dreptatea ce împărțea împricinaților. El era un om de progres și cu ardoare pentru a vedea țara luĭ rîdicată la înălțimea țărilor din apusul Europeĭ, în cât puținiĭ oamenĭ ce maĭ eraŭ de talia și caracterul luĭ pe acele timpurĭ în Moldova, eraŭ poreclițĭ cu numele de Bonjuriștĭ (fiind atuncĭ mulțĭ venițĭ

din Paris) cu ideĭ înaintate. La 1847, cînd s-aŭ făcut alegerile de deputaţĭ pentru obşteasca Adunare, el Panu, împreună cu Lascar Catargiu—primul ministru de astă-zĭ—şi alţiĭ aŭ susţinut candidatura luĭ Lascar Roseti de la Răducănenĭ—alt bonjurist, şi reuşind a-l alege deputat în contra voinţeĭ domnitoruluĭ,—acesta a dat afară din preşidenţie pe Panu şi l-a închis la Galaţĭ, unde a stat în cazarmă treĭ lunĭ de zile sub sentinelă, fără a i să da voe a comunica cu cine-va şi fără a i să da cărţĭ de citire. El s-a distins în Huşĭ şi prin interesul ce purta pentru instrucţiunea publică, venea la examene (care pe atuncĭ să făceaŭ cu mare solemnitate) la singura şcoală primară ce era în Huşĭ, sub iconomul Ioan Silveanu şi adiuntul Dimitrie Galian; punea întrebărĭ elevilor, şi care respundea maĭ bine, pe acela îl premia.

La 1848 a intrat în revoluţia din care a eşit numaĭ cu atîta, a fi arestat pe un timp în casele părinţilor săĭ din Huşĭ, şi a scăpat numaĭ după marĭ stăruinţe ale episcopuluĭ de Huşĭ Sofronie Miclescu. După căderea de pe tron a domnitoruluĭ Mihaĭ Sturza, Panu s-a dus la Iaşĭ, unde a îmbrăţişat cariera de avocat.

La 1852, domnitorul Ghica Vodă l-a numit director al ministruluĭ de justiţie, unde a avut un cîmp larg pentru a dezvolta talentele sale, apărînd pe ceĭ slabĭ în contra celor tarĭ şi rîpitorĭ. Răducanu Roseti eşind din ministerul de justiţie, Panu a fost numit ministru adinterim la acest minister. Maĭ în urmă a făcut parte din căimăcămia de treĭ.

Panu era un om eloquent, un adevărat orator; discursurile luĭ să pot vedea maĭ mult din buletinele divanuluĭ ad-hoc din 1857, în care divan el a fost ales deputat de Ieşenĭ. Panu a făcut parte din comitetul celor unspre-zece membri aĭ unireĭ principatelor împreună cu i-

lustrul cetăţan Mihail Cogălniceanu, Costache Negrea, Constantin Hurmuzache, Manolache Epureanu, Dimitrie Ralet, Scribăneştiĭ, tînărul Dimitrie A. Sturdza, astă-zĭ şeful liberalilor, şi alţiĭ, care ceĭ întăĭ aŭ proclamat ideia unireĭ ambelor ţărĭ, lăţind ideia aceasta atît în Moldova cît şi în Bucureştĭ, prin presă şi prin broşurĭ.

Pe lîngă aceseta vornicul Anastasie Panu poseda calităţĭ marĭ—cinstea şi dreptatea—care l-aŭ ridicat la aşa popularitate, în cît în Moldova mare parte din Rezeştĭ (moşnenĭ) îl alegeaŭ de arbitru şi avocat al intereselor lor rezeşeştĭ care pe atuncĭ eraŭ sfăşiate.

Vornicul Anastase Panu după divanul ad-hoc a ajuns la apogeul măririeĭ făcînd parte din căimăcămia cea faimoasă de treĭ a Moldoveĭ, în care a lucrat cu toată iscusinţa şi cu tot devotamentul pentru unirea principatelor şi alegerea de Domn a luĭ Alexandru Ioan Cuza, devenit apoĭ Domnitor peste ambele principate, astă-zĭ regatul Romînieĭ.

In biblioteca luĭ Panu, care s-a cumpărat de stat, saŭ la rudele luĭ, trebue să fie mare parte din corespondenţa urmată cu Napoleon al III-lea Impăratul Francieĭ, în chestia unireĭ, prin Consulul din Iaşĭ de atuncĭ, numit Victor Place. Sub Domnia luĭ Cuza, Panu a fost Prim Ministru şi Ministru de Interne împreună cu Petru Mavrogheni, Steege, etc. El a fost deputat în camera din Bucureştĭ, ales de maĭ multe orĭ de Ieşenĭ. Bustul luĭ Panu să păstrează şi astăzĭ în camera din Bucureştĭ alăturĭ cu al luĭ Barbu Catargiu. Portretul luĭ Panu bine reuşit din fotografia de pe la 1856 să păstrează de mine şi s-ar putea reproduce.

In fine Panu a sacrificat totul pentru ţară şi nimic pentru dînsul, aşa că maĭ la urmă, după o boală îndelungată, a murit în sărăcie la Viena, mi se pare pe la 1867, de unde Camera ţăriĭ împreună cu guvernul l-a adus la

Iaşĭ, în leagănul unireĭ şi locul săŭ de naştere, unde l-a înmormîntat cu mare pompă.

Am cunoscut pe Panu, dar am cules aceste cunoştinţĭ despre el maĭ mult de la moşul meŭ, Arhimandritul Antonie Dumbravă, contimporanul şi prietenul luĭ Panu. Cred că am făcut un serviciŭ generaţiuneĭ tinere dând la lumină aceste note, îndemnat mult şi de inteligentele profesor şi sirguitorul Director al Gimnaziuluĭ de Huşĭ, Teodor Ghiga, care împreună cu ceĭ-alţĭ profesorĭ aŭ luat de patron gimnasiuluĭ din Huşĭ pe Anastasie Panu. Pana mea fiind slabă şi săracă n-a putut da culorile trebuitoare uneĭ asemenea figurĭ măreţe; remâne dar altora cu o pană maestră a-ĭ face biografia aşa după cum merită.

Huşĭ, 28 Iulie 1894.

Ioan Dumbravă.

Numerile viitoare vor conținea:

C. I. Lupu Istoricul Vranceĭ,
A. D. Xenopol Originea partiduluĭ liberal. Primul proect de constituție din Moldova de la 1822.
idem 10 lecțiunĭ de pedagogie, (urmare).
idem O suire pe Pilatus.
N. Iorga Un călător englez in țările romîne înainte de eterie.
Gh. Erbiceanu Originea povesteĭ Treĭ feți-logofeți.
Arhiereul Narcis Crețulescu. Planul uneĭ lucrărĭ asupra mănăstirilor țăriĭ.
C. Hogaş Amintirĭ din o călătorie. (urmare)
I. Boniface-Hétrat Edgard Poe.
I. Tanoviceanu Adaus la articolul prepus femenin eĭ
idem Statistica criminală a Romînieĭ (urmare)
I. Simionescu Nouele teoriĭ asupra nervilor.
Gr. C. Buțureanu Puterea de expanziune a Romînilor.
P. P. Negulescu Teoriile cosmogonice din punt de videre psichologic.
A Papadopol-Calimah. Lumînărică şi Titinaş, două figurĭ legendare.
idem Studiĭ asupra legislațiunelor vechi a Romînilor.
Gr. Alexandrescu Asalt, schiță din războiul din 1877.
D-na Ana Conta Chernbach, Cornelia Chernbach, Adela Xenopol, N. Beldiceanu, I. Boniface-Hétrat, Raul Stavri, Grigore N. Lazu, I. Paun, I. Laur Poeziĭ.

Documente interesante precum: documente engleze relative la epoca Fanarioților; o scrisoare a unuĭ anonim către Mateiŭ Basarab din 1650; maĭ multe scrisorĭ private de pe timpul luĭ Brancovanu; extract din cronica saxonă a luĭ David Chytray. etc. etc.

Domniĭ abonațĭ sînt rugațĭ a achita abonamentul către d. A. D. Xenopol Iaşĭ.

Anul VI. MAI—IUNIE No. 5 şi 6.

ARHIVA

Organul Societăţiĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞĬ

Directo· D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimiterĭ banĭ, comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a să adresa la domnul *Xenopol, Iaşĭ.*

EDI SOCIETĂŢII

IASI

TIPOG.. IA NAŢIONALA

1895.

IOAN THEODOR CALIMACH

DOMNUL MOLDOVEI.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul VI. Maĭ și Iunie 1895 No. 5 și 6.

ALEXANDRU CALIMACH

Originea luĭ Ioan Calimach Domnul Moldoveĭ

In anul 1758, pe scaunul țăriĭ Moldoveĭ devenit vacant prin transferarea domnitoruluĭ Scarlat Ghica în Muntenia, să suie o personalitate de neam romînesc care, prin meritele eĭ mult timp încercate, reuși să impună Inalteĭ Porțĭ depărtarea de la scaunul moldovenesc a fruntașilor din Fanar. Astfeliŭ Moldoveniĭ aŭ ajuns a avea domnitor pe unul dintre dînșiĭ: Ioan Calimach Voevod. Acesta, cel dintîiŭ domn în istoria noastră purtînd acest nume, ajunge tocmaĭ la vîrsta de 65 de anĭ,—după o viață bine întrebuințată în folosul țăriĭ—pe tronul Moldoveĭ, unde încă și alțĭ membri aĭ caseĭ luĭ să vor urca după el, pentru a plăti patrieĭ lor tributul celeĭ maĭ adîncĭ iubirĭ [1]).

Cronicariĭ moldovenĭ, istoriciĭ străinĭ și contimporaniĭ însemnațĭ sînt aproape toțĭ de aceiașĭ părere asupra origineĭ acestuĭ om noŭ. Ne vom servi pentru a stabili de unde să trage dînsul, de mărturiile unor contimporanĭ demnĭ de credință; apoĭ

1) Familia Calimach a dat patru domnĭ Moldoveĭ, în timpul de la 1758—1819. Ioan Teodor Calimach, Grigore Calimach, Alexandru Calimach și Scarlat Calimach. Acest din urmă a maĭ fost rînduit la 25 Aprilie 1821 în domnia *ambelor țărĭ romîne*. Vezĭ firmanul Porțeĭ în Istoria mitropolieĭ Moldoveĭ de Erbiceanu p. 377.

vom trece în revistă diferite documente. Spătarul Canta, cronicarul moldovan din secolul al XVIII-lea, să exprimă astfeliŭ, în capitolul consacrat domnieĭ luĭ Ioan Teodor Voevod: „Acest domn aŭ fost din părințĭ fecior luĭ Teodor Calmăşul carele aŭ fost din mazilii ceĭ de gios; patria luĭ aŭ fost în ținutul Orheiuluĭ, creştin bun şi cu frica luĭ Dumnezeŭ, petrecînd viața lor cu puțin prilej şi cu paza bisericeĭ şi cu alte fapte bune după putința lor; şi pentru aceasta însuşĭ Dumnezeŭ aŭ povățuit.“ Venirea la tron a acestuĭ Moldovan de neam modest, dă cronicaruluĭ cugetările următoare: „Ce cît pentru domnia acestuĭ domn, după cercetarea cea adevărată maĭ mult ne vom odihni cu vorba istorieĭ, la cea neajunsă de mintea omenească, adică la lucrarea pronieĭ luĭ Dumnezeŭ, pe care o mărturiseşte şi proorocul David, psalm. 112 stih 7.: Domnul cel ce rîdică de pre pămînt pe cel sărac şi din gunoiŭ, înalță pe cel lipsit. Şi iarăşĭ acolo stih 8: să-l pue cu domniĭ noroadelor sale. Aşijderea şi la psalm 70, stih 5, 6, 7: Tu eştĭ Doamne aşteptarea mea, Doamne dă nădejdea mea din pîntecele maĭceĭ mele, Tu eştĭ acoperămîntul meŭ, întru mine, lauda mea pururea că minune m-am făcut a multora şi Tu eştĭ ajutorul meŭ cel tare. Acestea le arăt şi le pun înaintea istorieĭ“[2]).

Mirarea ce arată atît de naiv, în texturĭ religioase spătarul Canta, porneşte din faptul că un om reuşind să să înalțe prin propriele luĭ merite la culmea măririlor, era pe vremurile acelea un lucru maĭ rar încă de cît în zilele noastre.

După cronicarul moldovan, vine glasul unuĭ cronicar grec, cunoscutul Dapontes: „Acesta [3]) era din țară, ca cum am zice din țara Moldoveĭ, cu supra numele Calmăş, de neam de jos şi începător neamuluĭ săŭ şi cinsteĭ. Venind în Constantinopole s-a făcut secretar luĭ Alexandru celuĭ decapitat, apoĭ şi capichihaia domnuluĭ Valahieĭ Grigorie Vodă Ghica, fratele celuĭ decapitat, şi din capichihaia, dragoman, şi din dragoman cu timpul domn Moldoveĭ *patrieĭ luĭ*, şi din Calmăş s-a numit eufemic Callimaki. Atuncĭ mă aflam şi eŭ în Moldova, venind din Valahia, cu marele şi cam de un cot lemnul cinstiteĭ crucĭ, să ne închinăm puteriĭ sale, căutînd milostenie pentru sânta monastire a Hioropotamuluĭ şi luînd cu îmbelşugare“[4]).

Asupra origineĭ luĭ Ioan Teodor Calimach maĭ scrie un medic german foarte învățat, care ne-a lăsat asupra Moldoveĭ o relațiune destul de prețioasă. Autorul acesteia, Andreas Wolf, locuia la Iaşĭ sub domnia luĭ Alexandru Calimach. Vorbind de acest domn, spune:

„Alexandru Calimach era cel maĭ tînăr fiu al fostuluĭ Voevod Ion Teodor Calimach şi un frate al decapitatuluĭ Grigorie Calimach. Boeriĭ m-aŭ încredințat că aceştĭ Calimach nu sînt de ori-

---

2) Letopisețile țăriĭ Moldoveĭ. Iaşi 1852.
3) Ioan Teodor Voevod.
4) Catalogul istoric al oamenilor însemnațĭ din secolul XVIII de Chesarie Dapontes. Cronicariĭ grecĭ. Textul grecesc şi traducerea romînească de Const. Erbiceanu, Bucureştĭ, 1888, p. 191.

gină grecească, ci curaţĭ Moldovenĭ, şi-mĭ dădură ca dovadă că, mitropolitul lor Gavril, care era un frate al Voevoduluĭ Ioan Calimach, n-ar fi putut dobîndi, ca Grec, episcopia moldovenească. Principatul era destul de mulţumit cu dînsul şi ĭĭ făcu pentru sosirea luĭ următorul χρονοςιχον pe care-l înmînaĭ eu însumĭ:

VENIT
ALEXANDER CALIMACHUS
PATRIAE NOSTRAE FILIUS
PATER FUTURUS.

El nu ţine nicĭ doĭ anĭ întregĭ domnia sa; căcĭ încă în Maĭ 1797 perdu voevodatul şi trebui să plece mazilit îndărăt la Constantinopole şi să-şĭ părăsească patria. In locul luĭ veni Constantin Ipsilanti [5])".

Domnul V. A. Urechiă, ale căruĭ lucrărĭ aŭ aruncat o viă lumină asupra cător-va părţĭ din istoria noastră, ne dă informaţiunea foarte preţioasă a unuĭ contimporan. Domnia-sa a dăruit acum cîţĭ-va anĭ Academieĭ romîne un portofoliŭ ce aparţinuse odinioară unuĭ medic, anume Dracu [6]), care practicase în Moldova şi în Muntenia în prîma jumătate a secoluluĭ XVIII, şi cîţĭ-va anĭ şi dintr-a doua jumatate. Intre numeroasele documente aflătoare în acest portofoliŭ, să găseşte un „Catalog chronologic al marilor dragomanĭ ortodoxi", din care extragem următorul loc:

„Ioan Calimach devine mare dragoman pe la anul 1740, fiind şi acesta bărbat excelent în toate şi învăţat şi cunoscător de limbĭ, cuminte şi circumspect şi dibaciu în treburile politice. Acesta să trăgea dintre Moldovenĭ [7]).

Naţionalitatea romînească a unuĭ mare dragoman al Porţeĭ este un fapt prea surprinzător, în acele timpurĭ în care să înota în apele fanariote, pentru ca medicul Dracu, care aflase despre el cu siguranţă pe cînd pratica în Moldova, să nu-l menţioneze ca o excepţie. Intr-un raport din Sept. 1741, Ienkler ne arată chiar situaţia cea grea faţă cu Fanarioţiĭ, în care să găsea Ioan Calimach, ca dragoman la Constantinopole, din cauza origineĭ luĭ: „Iohanes Callimaki, de origină polonă, după cum o pretinde cel puţin el însuş, devine noŭ dragoman al Porţeĭ. Dar fiind că era străin şi obţinuse totuşĭ o dregătorie însemnată, la care din timpiĭ ceĭ maĭ îndepărtaţĭ nu năzuiaŭ de cît numaĭ familiele cele maĭ vechĭ şi cele maĭ cu vază ale capitaleĭ (Fanarioţiĭ), el să văzu expus la o mulţime de asuprirĭ şi duşmăniĭ din partea acestor oamenĭ [8])". Cuvîntul „polon" trebue să fie atribuit aci uneĭ lipse de cunoştinţe geografice. Este sigur că Ioan Calimach, originar din Bucovina,

---

5) Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau von Andreas Wolf. Hermannstadt 1805. 2 Theil, p. 211.
6) Poreclă sub care era cunoscută familia Suţu.
7) Ateneul Romîn, 15 Aprilie 1894 p. 262.
8) Hurmuzaki Fragm. V, p. 108.

cum vom proba maĭ departe, arătă Cîmpulung drept loc de unde să trage. Ienkler pune în Polonia acest orăşel din nordul Moldoveĭ. Intr-o vreme unde geografia acestor ţărĭ era aproape necunoscută, o asemenea greşală să explică lesne, cu atât maĭ mult că Ioan Calimach şi cunoştea în perfecţie limba polonă; făcuse studiĭ strălucite la Lemberg [9]).

Din toate asertiuuile istorice precedente şi pe care le-am maĭ fi putut înmulţi, dar fără interes, reesă că origina romînească a luĭ Ioan Calimach era în deobşte cunoscută de contimporanĭ, cu toată eticheta înşelătoare a porecleĭ greceştĭ ce i s-a dat. Două documente ce aŭ fost publicate într-o revistă mensuală „Columna luĭ Traian" stabilesc în mod nediscutabil originea principeluĭ Ioan Calimach. La cele spuse de contimporanĭ, ele fac numaĭ cîte-va îndreptărĭ de detaliurĭ. Aceste acte, acum în posesiunea noastră, sînt privitoare la moşia Stănceştĭ din judeţul Botoşanĭ, şi astăzĭ încă proprietatea familieĭ Calimach. Le dăm acĭ în întregul lor:

Ion Grigorie Ghica Voevod milostiiŭ bojiiu gospodar zemli Moldavskoi, facem ştire cu acéstă carte a Domniĭ mele tuturor cuĭ se cade a şti, pentru satul Stănceştiĭ de la ocolul Botoşenilor, care sat aŭ fost a luĭ Dumitraşco Stroiciu Spătar de la părinţii seĭ; şi Stroicĭ Spăt. maĭ în trecuţiĭ anĭ aŭ fost zălogit acel sat la *boierul nostru Toader Calmâşul* (Калмѫшꙋл) *Vornecul de Câmpul-lungu*, drept 100 leĭ banĭ gata, apucându-se cu zapisŭ până într-unŭ anŭ ca să dea banĭ şi să-şi scótă satul, şi trecênd câţi-va anĭ, elŭ baniĭ n-aŭ maĭ dat. Iară acum în Domnia nóstră apucând Toader Calmăşul Vorneculŭ pe Stroicĭ Spăt. cerut-aŭ ca să-ĭ dea baniĭ cu dobânda lor, jăluind Toader Calmăşul cum aceĭ banĭ 100 de leĭ ĭ-au fost luat de la un Turc neguţitoriŭ, şi neputêndŭ Stroiciu ca să maĭ dea baniĭ, s-aŭ suit camăta întocma cu capetele, şi aŭ dat 200 leĭ la neguţitoriu de unde luase aceĭ banĭ, şi din venitul moşieĭ âncă nimică n-aŭ luat, fiind o moşie fără venit. Decĭ stând eĭ la giudecată la Dumnélor boieriĭ ceĭ marĭ, aşe li s-au curmat giudecata ca să rebde Calmăşul de dobânda banilor şi Stroicĭ de venitul moşieĭ, şi să dea Stroiciu banĭ drepţĭ 100 de leĭ luĭ Toader Calmăşul; ce ne avênd Stroicĭ baniĭ să dea, aŭ scos acel sat la vînzare şi l-aŭ vîndut acel sat boieruluĭ nostru cinstit şi credincios Dumisale Sanduluĭ Sturza Vel Vist. drept 150 de leĭ, ş-aŭ plătit baniĭ

9) Canta, Letopiseţile.

Vorneculuĭ Calmășuluĭ aceĭ 100 de leĭ ce aŭ fost datoriŭ; numaĭ Vornecul Calmășul plăngându-se de mare pagubă ce aŭ tras din pricina luĭ Stroicĭ, că este păgubaș de 100 leĭ dobânda banilor, ș-ar hi maĭ cu dreptate să rămâie tot la dînsu acest sat cu prețul ce s-aŭ vîndut, i-aŭ învoit și Dumnéluĭ Vel Vist. și aŭ primit de i-aŭ întors baniĭ Vornecul Calmășul aceĭ 150 de leĭ ce aŭ fost dat Dumélui, și aŭ remas satul Stânceștiĭ dréptă cumpěrătură la Toader Calmășul Vornecul, precum am veḑut și zapisul luĭ Stroiciu care l-aŭ dat Dumnéluĭ Vel Vist. și semnat din dos și cu slova Dumiséle Visterniculuĭ, scriind cumcă și-aŭ luat baniĭ deplin de la Vornicul Calmâșul și ĭ-aŭ dat satul, care zapis dacă l-am věḑut, și Domnia mea am creḑut; și am dat și am întărit de maĭ sus numituluĭ boiéruluĭ nostru luĭ Toader Calmășul Vornecul pre acel de maĭ sus pomenit satul Stănceștii, cu veciniĭ cățĭ s-or afla de baștină aceluĭ sat, precum scrie zapisul luĭ Stroicĭ, ca să-ĭ fie luĭ și de la Domnia mea dréptă ocină și cumpěrătură și uric de-ntăritură cu tot hotarul și cu tot venitul neclintit și nerușiit stătătoriŭ în vecĭ, și nime altul să nu se amestece piste această carte a Domniĭ mele.

(Sigilŭ)

Létu 7238 Septemvrie 28.

Io Grigorie Ghica Voevod.

Documentul următor privește tot moșia Stănceștĭ, venită prin moștenire fiuluĭ luĭ *Teodor Calmășul, Vornic de Câmpulung*. Acest fiu e *Ioan Calimach* mare tărziman, atuncea în dizgrație, și viitor domn al Moldoveĭ:

De vreme ce dumnéluĭ *Ianachie Calimache* [10]) Καλίμακε *ce au fostŭ marele Tărdziman*, fiind că aŭ slujitŭ maĭ înainte vreme la Pré-înălțata Pórtă la multe trebuință și folosul țěrěĭ, iată darŭ avêndŭ Dumnéluĭ la țară acésta sălĭștea Stănceștĭ și Epurenĭ de la ținutul Botoșenĭ, 150 vite și 500 oĭ și 1000 stupĭ cu banu dumisale cumpěrate, să

---

10) Acest nume derivînd dela cuvintele greceștĭ Καλλή frumos μάχη luptă, ar trebui să să scrie regulat *Callimachi*. In cronicĭ și în documente să vede scris în diferite modurĭ: *Kalimache*, *Kalimahe*, *Calimah*, *Calimach*. Forma din urma aŭ întrebuințat-o ceĭ maĭ mulțĭ membri aĭ familieĭ în iscăliturile lor.

aibă pace vitele de cuniță când s-ar întêmpla să fie, oile de goștină și stupiĭ de desétină, cu nici un fel de dare să nu sĕ supere. Așijderea și pentru 20 ómenĭ streinĭ, dintr-alte părțĭ de loc ce va ave, acei ómenĭ încă să fie ertațĭ de birŭ și de tóte dările și angariile, orĭ-câte ar fi pre altă țară, nimĕruĭ nemică să nu dea; și să fie în pace de conace de podvozĭ, de cherestea, de caĭ de olacŭ și de alte beilicurĭ de tóte, cu nemică că nu se supere; și pentru ca să fie eĭ cunoscuți de într-altă țară, li să vor da și pecetluituirĭ roșiĭ scrise pe fețele lor; și pe drépte bucatele lor, ce vor avé aceștĭ ómenĭ, oĭ, vor da goștina de óie câte 4 parale, și la cuniță încă vor scuti de omŭ câte 3 vite, nicĭ unŭ banŭ cuniță nu vorŭ da. Dreptŭ aceea poruncim Domnia-mea Dumilor-vóstre boiérĭ și vouĕ slujitorĭ cariĭ vețĭ umbla orĭ cu ce félĭu de slujbe a Dómnieĭ méle la acel ținutŭ, vĕḑênd testamentul Domnieĭ mele, toțĭ să urmațĭ după cum poruncimŭ maĭ sus, întru nimică nicĭ un félĭu de supĕrare să nu dea la nicĭ unele de câte poruncimŭ maĭ sus. Că cine s-ar ispiti a face maĭ multŭ supĕrŭ peste acest testamentŭ a Domnieĭ méle, uniĭ ca aceĭa cu grea certare se vor pedepsi. Intr-alt chip nu va fi. Și poftimŭ și pre alțĭ, luminațĭ Domnĭ, pre care Dumneḑeŭ va alege pe urma nóstră a fi Domniĭ și stăpânitorĭu țăreĭ Moldoveĭ, că maĭ vîrtos să întărească pentru a lor vecinică pomenire.

Ion Constandin Voevova (Loc dé pecete) Létu 7259 Iulie 28.

Testamentul luĭ Ion Constandin Voevodă a fost întărit pînă la suirea pe tron a luĭ Ioan Calimach de *prea luminații Domnĭ, pre cari Dumneḑeu va alege în urmă a fi Domniĭ și stăpănitoriĭ țereĭ moldoveĭ.*

Mateĭ Ghica îl reînoește în anul 7262 sept. Venind a doua oară domn în Moldova, Constandin Vodă întărește primul săŭ testament, la Iași în anul 7264 Iunie 11. E de văzut că în aceste două din urmă întăriturĭ de testament nu să maĭ scrie: „Ianachie Calimache, ce aŭ fost marele Tărziman“ ci: „De vreme ce Dumnéluĭ Ianacache Calimache, marele Tărziman, de-apururea să află slujind prea puternicilor stăpînilor noștri, la prea înalțată Poartă cu multă silință și osîrdie la multă trebuință și folos a țereĭ“. Adică tot Canta, în Letopisețe, când spune că Calmășul a stat 16 anĭ dragoman [11]), are dreptate în contra is-

11) Canta, Letop. II. p. 184.

toricului A. D. Xenopol care susţine că dînsul a fost destituit in 1755 şi a stat îndepărtat pe la afaceri pînă ce a obţinut domnia [12]).

„Aceste acte—scrie eruditul B. P. Haşdeŭ [13])—pe de o parte confirmă originea curat romînească a acestui neam ajuns la tron prin nişte adevărate merite, dar care în acea epocă a grecizării oficiale a Romîniei fusese silit de a să preface din *Calmăşul* în *Calimachi*, iar pe de altă parte, rectifică pasajul de mai sus din cronică, arătîndu-ne că cuibul Calmăşilor era în *Bucovina*, la *Cîmpulung* [14]) iar nu la Orheiŭ în Basarabia.“

Intr-o monografie a monastirilor Voroneţul şi Putna din Bucovina, făcută de conservatotul bibliotecei din Cernăuţi, reposatul Wickenhauser, găsim acte cu privire la nişte donaţiuni—7268—1760 Aug. 29—ale lui Vodă Ion Teodor către surorile lui, a unor vii părinteşti ce poseda în această regiune [15]).

Leagănul familiei Calimach, teritoriul Cîmpulungului are istoria lui deosebită. Locuit înainte de descălecarea lui Dragoş de o poporaţie romînească, el era întocmit ca şi Vrancea, în un soiŭ de republică, cu oarecare drepturi şi privilegii. Cantemir ne-a lăsat o relaţie asupra republicei Cîmpulungului, care mai exista în vremea lui [16]): „Republica Cîmpulungului cuprinde vr-o 15 sate, toate cu legile şi judecătorii lor proprii. Locuitorii ei nu să pricep la lucrul pămîntului şi toată ocupaţia lor e păstoritul oilor. Tribut anual plătesc şi ei dar nu cît voeşte domnul, ci cît s-aŭ legat ei către domnii de mai înainte, şi această legătură lasă a să întări totdeauna de cîte ori să pune domn noŭ, trimiţînd anume delegaţi spre aceasta la curte [17]). Domnul Xenopol adaugă că „este învederat că nişte asemene drepturi, păstrate după constituirea statului moldovan, arată că oamenii acelei regiuni eraŭ mai vechi locuitori ai ţării decît acei ce veniră de peste munţi; că ei să supusesă acestora în chip condiţional şi că din acea aşezare originară a drepturilor lor faţă cu descălecătorii să trăgea poziţia deosebită de care ei, ca şi Vrăncenii, să bucuraŭ în sînul statului moldovenesc“ [18]).

Această părere, emisă încă din timpurile mai vechi, e intemeiată astăzi pe numerose şi serioase documente, cari nu mai lasă nici o îndoială. Aşa dar Calimach să coboară din acei pe cari

---

12) Xenopol, Ist. Romîn. V. p. 144.

13) Columna lui Traian, Oct. 1882, p. 630

14) In „Arhondologia Moldovei“, care de altmintrelea este o ţesătură de palavre, paharnicul Constantin Sion, autorul falşului istoric. „Isvodul Spătarului Clănău“ pomeneşte de „Cîmpulung din ţinutul Sucevei, unde Ion Vodă Teodor Călimach aŭ fost născut; dreapta lor poreclă era Calmăş.“

15) Molda oder Geschicte der Moldau und Bucovina. Geschichte der Klöster Woronetz und Putna von Franz Adolf Wickenhauser. Vol. I. p. 25. Vol. II, p. 114.

16) Demetrius Cantemir, Domnul Moldovei şi autorul „Descriptio Meldaviae“ s-a născut la 1673 şi a murit în 1723. Deci Teodor Calmăşul, vornic de Cîmpulung născut la 1657 era contimporan cu Cantemir.

17) Cantemir. Descriptio Moldaviae p. 125.

18) Ist. Rom. Xenopol, I, p. 564.

D. Xenopol îĭ numeşte cu drept cuvînt: „locuitoriĭ de baştină aĭ Moldoveĭ, peste care vine şi să suprapune pătura descălecăriĭ“ [19]). Amintirea familieĭ Calimach a ramas mult timp vie în Bucovina. Sub domnitoriĭ Calimach, de două orĭ pe an veneaŭ moşneniĭ din Bucovina de vedeaŭ pe domn, închinîndu-să la compatriotul lor. Acesta îĭ trata cu cea maĭ mare bunătate şi-ĭ recomanda boerilor ţăriĭ [20]).

Ne rămîne să dărîmăm o opiniune emisă de eminentul autor al „Istorieĭ Romînilor“ istoricul A. D. Xenopol care, cu toate că afirmă origina autoctonă a luĭ Ioan Calimach, bazîndu-se pe cronica moldovenească, gîndeşte însă că: „în acest lung răstimp de aproape 30 de anĭ cît stătuse Calmăşul în Constantinopole, el, deşi de obîrşie romîn, să grecizase probabil cu totul, maĭ ales că fusese trimis destul de tînăr în capitala împărăţieĭ otomane“. Această bănuială, orĭ cît de verisimilă să fie, nu să adevereşte. Inpotrivirea Romînuluĭ în contra desnaţionalizăreĭ sale este un fapt bine stabilit în istorie.

Ioan Calimach va fi o nouă dovadă a acesteĭ rezistenţe, căcĭ dînsul nu să grecizasă nicĭ după o şedere de 30 de anĭ în Constantinopole.

In hîrtiele noastre de familie să găsesc cîteva scrisorĭ ale luĭ în *limba romănească,* adresate frateluĭ săŭ, marele ban Dimitrie Calimach [21]), scrisorĭ care ni-l înfăţişază sub aspectul luĭ familiar. Urmăm cu textul acestor epistole inedite, trimise de Ioan Th. Calimach din Constantinopole.

---

19) Ist. Rom. Xenopol, I, p. 539.

20) Fotino, Istoria Dacieĭ, Nota de G. Sion, t III, p. 37.

21) Cu mila luĭ Dumnezeŭ noĭ Ion Teodorŭ Voevod Dom Ţăreĭ Moldoveĭ. Facem ştire cu acest hrisov a Domnieĭ mele. Pentru casa Dumisale reposatuluĭ pre iubit *fratelui nostru Dumitraşcu* biv vel Ban. Carile în viaţa sa ca un *boiar pămăntiăn* s'aŭ aflat în slujbile Ţăriĭ cu dreptate şi cu credintă, şi maĭ ales întimpinările şi petrecările măriilor sali Paşilor, ce mergea la Hotin cu chialtuiala sa. Şi după sfîrşitul vieţeĭ sale rămîindu a sa jupăneasă cu feţiĭ şi fete micĭ. Şi fiind fată de boiar şi a noastră iubită cumnată, iată că din osebita milă noastră iam maĭ întărit cu acest hrisov a domniiĭ mele, prin care hotărîm ca fieşte căruĭ să aibă a scuti desătina pre cinci sute stupĭ, şi goştina pre cincĭ sute oĭ, şi vadrăritul pe cincĭ sute vedri vin ce va face din viile sale saŭ va cumpăra. Şi pre o sută cincĭ zecĭ vite, caĭ, epĭ de văcărit saŭ coniţă de s-a întîmpla să fie vreodată. Pre aceste lucrurĭ nicĭ un ban nimăruĭ să nu de nicĭ să să supere, ci să fie pentru chivernisala caseĭ Dumisali. Aşijderĭ şi pentru zăci oamenĭ străinĭ fără de bir în visterie, ce va ave la casa Dumisali, iarăşĭ se fie aceşti oameni în pace nesuparaţĭ de birul visteriĭ şi de toate dările şi angăriile orĭ cîte ar fi pre altă Ţară, iar aceştiĭ oamenĭ întru nimica suparaţi să nu fie, ca să fie numaĭ de posluşanie şi slujba caseĭ Dumisale. Drept aceasta dar poroncim Domniea me tuturor boerilor şi altor slujbaşi ce viţi afla cu aceste stujbe aratate maĭ sus. Văzînd acest hrisov al Domnii meli, toţĭ să aveţĭ a urma şi a da bună pace la toate cum arătam maĭ sus, întru nimica să nu suparaţĭ. Şi poftim Domnie me şi pre alţĭ luminaţĭ Domnĭ, ce Dumnezeu va rîndui pe urma noastră cu Domnia aceșteĭ Ţări, ca să nu strămute această puţină milă ce arată maĭ sus, după cum nicĭ noĭ n-am stricat miluirile altor Domni ci au fost maĭ înainte de noĭ. Ce maĭ vîrtos să întărească, pentru a lor vecinică pomenire. Şi spre aceasta este credinţa insumĭ Domnii mele Noĭ Ioan Teodor V-Vod şi credinţa a preiubiţĭ fii Domnii mele Grigori V-Vod şi Alexandru V-Vod. Şi credinţa a cin-

I.

Iubite frate cu bună sănătate mă închin Dumnitale și-ți poftesc de la milostivul Dumnezăŭ fericită sănătate.

Alaltă-erĭ cu calarașĭ răspunzînd la toate cîte mi-aĭ însămnat, ț-am scris pentru banii di treaba cumpărătureĭ di boĭ, cum-că voĭ trimite cu sotnicul gospod o mie de leĭ, și iată dar că purcegînd de aicĭ împreună cu sotnicul, un prieten al mieŭ Gelep a luĭ Catabba și anume Vasilachi Saigiul care vine în țară pentru cumpărătura de oĭ împărăteștĭ, și mergând drept la Ieșĭ la Măria Sa Vodă, fiind maĭ de ispravă de cît sotnicul, i-am dat pecetluițĭ Ugĭ ungureștĭ și fănducĭ de o mie de leĭ și maĭ bine, pentru căcĭ galbeniĭ ungurești și fănduciĭ umblă acolea și maĭ și aice cîte patru leĭ. Iar eŭ viiam trimes galbănul cîte treĭ leĭ și opt-zecĭ de banĭ. Adică fără un Tulz patru leĭ, și aceasta am făcut pentru ca să nu să facă cît de puțînă sminteală și maĭ bine să prisosească de cît să lipsească banii. De care Dumneta să socoteștĭ galbănul cîte patru leĭ prea cum umblă și cîțĭ banĭ orĭ prisosi peste doue pungĭ cu bună credință mii face răspuns ca să știŭ cîțĭ banĭ cuprind galbiniĭ și la vreme șă 'țĭ poțĭ da sama cu izvod curat și lămurit, și îndată acum să-mĭ facĭ știre. Și iam dat învățătură baniĭ și scrisoarea mea aceasta să dea la mîna Dumnisale Paharnicul socruluĭ mieŭ și Dumneluĭ îĭ va da în mîna Dumnitale saŭ în mîna cunătuluĭ (sic) Andronachi și unul din

---

stițĭ și credincioșĭ boieriĭ Domniĭ mele Dumnealor Ioan Bogdan Vel Logofăt, Lupu Balș vel vornic de Țara de gios, Dumitrașcu Paladi Vel Vornic de Țara de sus. Stefan Ruset hatman i parcalab Sucevcĭ . . . . Vel Vist. Ioniță Cantacuzino Vel Spatar, Andronachi Vel Ban, Mihălachi Vel Postelnic. Ioniță Vel paharnic, Constantin Cogălniceanu Vel Stolnic, Filip Catargiu Vel Căminar, Ianacachi Vel Comis și credința a tuturor boerilor marĭ și micĭ.

Noĭ Ioan Voevoda

Anul 7267 (1759) Fev. 5.

Doc. orig. aparț. familieĭ Calimach.

Domniia-voastră trebuĭ să vă aflațĭ la Ieș cu bună samă ca să luațĭ amanetul cu banii și îndată semĭ faceți răspuns cu calaraș de la Ieș cum c'aŭ venit banii, și după cum îmblă acolea galbinii, câțĭ banĭ prisosesc peste dóu pungĭ? Aice luîndumă la voroava boilor de negoțĭ, cu care știŭ rîndul, îmĭ zisără cum că boi de negoțĭ dacă nu șăd toată iarna la iarnatic nu pot fi boĭ bunĭ de negoțĭ, nicĭ neguțătoriu nuĭ cumpără și deĭ și cumpără, cu scădere și cu pagubă este, negoțul boilor. Și la aceasta, frate, trebui foarte să te svătueștĭ așa este cu amintirea Și așa să te apucĭ de cumpărătură, iar de este precum îmĭ zicĭ să te fereștĭ, frate, să nu daĭ cu banii în primejdie de pagubă. Și zic că estimp nime n-ar face cirezĭ. Ci și la acest pont semĭ răspunzĭ în grabă, ca eŭ pînă num va veni răspunsul Dumnitale la cîte îțĭ scriŭ, alțĭ banĭ noĭ trimite cu bună samă. Cu acestaș Kiriță Vasilachi iată trimit și doŭ legăturĭ în dou trăiste cu haine pentru trebuința neaneĭ după cum înzemnez în acest izvod și basmale Dumnitale și o păreche de cerceĭ de aurŭ cu margăritariu Suroreĭ Paraschiveĭ, după cum mi sau rugat, și de toate aceste să aibu răspuns îndată și de la nenea, și Dumneata frate să facĭ contașul neaneĭ din postav ce am trimes și ingrabă mă rog de răspuns deplin și dela Dumneta și dela cumnatul și dela nenea deplin și iarĕș fii Dumneta sănătos.

Februarie 27.

Fratele Dumnitale
Ioan

Frate cu bună socoteală se mi respunz*ĭ* în grabă și deplin.

(În marginea fileĭ a 4-a)

Frate acel rus cazac ce aĭ acolo rob, trimetimil aicĭ la mine cînd aveni Dumneluĭ Vel Postelnic și Dumneluĭ pentru voea mea iĭ va purta de grijă, și cea cheltui cu dînsul cu mulțămită iĭ voĭ plăti, așa să zicĭ Dumnisale și să mil trimițĭ cu bună samă.

II.

Iubite frate cu frățească sănătate mă închin Dumnitale și ți poftesc de la milostivul Dumnezeŭ întreaga și fericita sănătate; frățască scrisoare a Dumnitale am luat

și de sanetatea Dumitale mam bucurat.—Am înțeles și cît însemnează dirîndul Dumitale și a negoțuluĭ de boĭ, pentru care eŭ maĭ mult ațĭ scrie nam, fără cît tot lucrul și chiverniseala rămîne în sama Dumitale, ca să te porțĭ înțelepțeaște și cu bună chibzuială, ca să cunosc și eŭ și Dumneta sporiul neguțitorieĭ din ostenala Dumitale. Iată dar pe cnvîntul Dumitale osebit de 1, mie di leĭ ce țam trimes cu D-luĭ Vasilachi Saigiul țam maĭ adaus și alțĭ 500 leĭ care fac 3 pungĭ di banĭ, ca să poțĭ cumpara și stupĭ și cîrdul boilor de plin. Orînduitam și cumnatuluĭ Andronachi 2 pungĭ de banĭ care banĭ vețĭ lua de la Dumneluĭ vel Vameș, cumnatul Ianachachi, de vreme cam scris la Măria sa vodă se ise dea Dumnisale acele 3 pungĭ di banĭ, adica una în sama Dumitale și 2 pungĭ în datorie cumnatuluĭ Andronachi, și îndată se nise trimiță zapisul în șasă lunĭ vadeaoa, pe pungă di lună cîte 5 leĭ dobîndă, face peste tot 5 pungĭ de banĭ. Decĭ socotițĭ pentru Dumnezeŭ să vă fie lucrul cu cinste și curat lămurit, fără de nicĭ un cuvînt și fără de nicĭ o sminteală. Dumneta trebue de aceasta dată să te alcătueștĭ binișor, cu bună socoteala și cu osîrdie la slujbele Marieĭ sale luĭ vodă, acolo la acea căpitenie, de vreme că și tîrgul Sireatuluĭ, precum ne aŭ scris Măria sa Vodă în Sama Dumitale va fi, și veĭ fi slujbașĭ tot deauna acolo la ținutul Suceaveĭ. Decĭ să te foarte chibzueștĭ cu bună dreptate la toate ca să poțĭ eșĭ cu cinste la altă dregătorie maĭ mare, și pentru neguțitorie acolo cîmpul și apele foarte daŭ mîna, și fiind singur fără soție socotesc câțĭ va fi îndămâna, și iarăș pe urmă să maĭ socoțĭ pentru chivirnisală Dumitale. Am scris Măria Sa Vodă și pentru moșie să îțĭ cauțĭ giudecata după dreptatea ce îĭ ave, și Dumnisale luĭ Vel logofĕt am scris pentru voea Dumitale și două basmale ce am trimes pescheș maĭ dăunăz și nădăjduesc că îĭ ave dreptate. Oameniĭ care aĭ la slujbă să nu fie furĭ și ciocotnițĭ bețivĭ și la niguțitorie sî-ți cauți oamenĭ puținĭ și bunĭ. Aceste toate ți le aduc aminte fartate, ca să fiĭ pururea la toate cu ochiĭ pre deschișĭ cu bună dreptate și cu frica luĭ Dumnezeŭ. Cumnatul Andronachi să pue și chizeș pe cinițĭ socoti în zapis și să aibu răspuns la toate deplin, și Dumisale neneĭ cu plecăciune mă închin și sărut mîna Dumnisale și de cîte am trimis Dumnisale

să aĭ răspuns deplin de la Dumnealuĭ pe izvod, și mila lui Dumnezeŭ fie pururea cu Dumneavoastră; pentru cumnatul Ursuleți încă mi se adiverești Măria sa Vodă pre bine.

Fratele Dumnitale
Ioan Teodor

Uțarigrad Maĭ 10, (1740.)

(Pe marginea scrisoriĭ fila ceĭ de pe urmă gios).

Frate, veĭ ști că cu cumparatul roabelor de slujba casiĭ nu ne putem nevoi, ceam socotit să-ți scriu, doar miaĭ pute însămna 2 copile sărace ca de zece, doisprece aĭ di vîrstă, însĕ fie curățele; de nu sor pute afla sarace, fie și cu mame, și aicĭ le ținem prea bine și imbracate și podobite, apoĭ leși mărităm. Știu că dacaĭ sili leĭ afla și-ți va fi cu mare mulțămită despre Ralița. Vorbește și cu cumnațiĭ și cu Paraschiva și cu Maria pentru aceasta.

(Pe marginea scrisoreĭ fila 1-a)

Cari cu lesne nu le daŭ părințiĭ pĕn pe aice la Țarigrad; dar Țarigradul iatèlăĭ o palmă di loc dila Galațĭ, cu corabia în treĭ zile or sosi aice. Giuruește și ceva bacșis ca să le poțĭ îndemna și cu vreme veĭ ave mulțămire și de la dînșiĭ, și mie miĭ face prea bună slujbă; și să aibŭ răspuns ca să scriu la Vamișul di Galațĭ sei fie aminte cînd miĭ trimite, să le poarte de grijă și se mi le trimițĭ.

(Pe marginea scrisoreĭ fila a 4-a)

Alta, frate îmĭ trebuesc o sută de jderĭ și să îțĭ fie aminte semi scriĭ cîte cît mi pute cumpara acolo la țară la munte și țoĭ orîndui baniĭ deĭ veĭ plăti.

(Pe marginea scrisoreĭ fila a 3-a)

Frate, cîte vro dată cerceteazä de la țară la socrumeŭ cîte cu ceva unt, brînzĕ proaspătă, găinĭ ca de acele, că așa se cade.

Copilili țigancĭ să nu fii, ci moldovencĭ, au corcite. Să îmĭ scriĭ pentru 100, jderĭ să ți trimițĭ baniĭ; deĭ veĭ plăti inainte, îĭ lua eftin.

(Pe marginea scrisoreĭ fila a 2-a)

Alta, veĭ ști că cu mila luĭ Dumezeŭ ținutul Hotinuluĭ laŭ dat stăpînii în sama Marii sale luĭ Vodă și caută de avem acolo la Nestru nescarva moșiĭ au despre (munțĭ)? se le cercĭ.

III.

Iubite frate vel Ban sanatate fericită poftesc Dumnitale împreună cu cinstita casațĭ dela mila luĭ Dumnezeu, și noĭ cu toțiĭ lăudăm numele Sfinții sale ne aflăm sănătoșĭ — Facem știre Dumnitale pentru Vasilică sluga Dumnitale că erĭ în 21 acestiĭ lunĭ ți l'am trimes cu carăle gospod să vie pe la Bucureștĭ, că intralt chip nu se putea. Cu carăle țam trimes intrun sepet cît am cumpărat pentru trebuința Dumnitale și alt nau lipsit, din cît scrii în izvod, făr cît herestea care ți loĭ trimete pe mare cu un Anton Sakatleul negustoraș care va purcede zice după Bobotează. Vasilică mi aŭ zis și de o șea turcească ceș aciie (ce-s aicĭ) și de oĭ pute și vrun zembil de orez. Am scris la vel Post. muntenesc pentru Vasilică sosind la Bucureștĭ săl trimită la Focșanĭ. Am scris și Dumnisale Vel Post Antiochi să scrie Starosteluĭ de Focșanĭ săĭ deie căruț de olac să vie făr cheltueală la Eș și acolo il veĭ cerca Dumneta. Iam dat și de cheltuială de agiuns și iam cumpărat și blană și Iapînge și altă ce iaŭ maĭ trebuit și nu poate să să jăluiască de racat (sic) ce iam făcut; eŭ trebuia să mă jăluesc că miaŭ ținut putinile, toată putina cîte 20 di leĭ decĭ foarte scumpă țăĭ zahareasa maĭ scumpă de cît iecinița luĭ Svete Gheorghi; ce de om fi cu viațĕ de primavara țoĭ trimete maĭ lămurit izvod anume și te veĭ chivernisi ca să să plătească navlonul corăbiĭ acolo din venitul acela. Că dacă este să o plătesc ieŭ, numĭ trebue nicĭ o zaharea, maĭ cu folos mia fi să o vinzĭ acolo și semĭ vie baniĭ.

Izvodul de cumpărătură acelor mănunțușurĭ a Dumnitale este grecesc cu slova gramaticuluĭ mieŭ și pune să țil prefacă ca să înțelegĭ cîțĭ banĭ aŭ trecut de la mine dațĭ. Ralița vi să închină cu sănătate saŭ trimis D-sale cumnateĭ Baneaseĭ o părechi de nafremĭ de obraz și zece

soponurĭ de moscu; aŭ trimes și surorilor cîte o deghernée de Ieminie și poftește să le trimițĭ peșcheșul. Pînza lepovinescă poftește de trebuința roabelor de primavara. Pănă acmu teĭ fi mîntuit și D-ta de slujba cunițiĭ și semĭ scriĭ ceaĭ maĭ cumpărat pentru trebuință seleștiĭ și vorbește cu D-luĭ vel Post. să ți facă carte pentru dobitoacele oamenilor streinĭ după obiceiul preacum și ieŭ iam scris.

Aceasta frate și fițĭ Dumneavoastră sănătoșĭ.

Decembrie 24
1752

Fratele D-tale
Ion vel Terziman

Svântul crăciun și la anul cu sănătate și voe bună.

am dat maĭ mult pecum arată în izvod.

Pe fața 1-a al acesteĭ scrisorĭ, să afla scris înntr-un colț:

Un brîŭ ce miaŭ zis Vaselică încă, de matasă, am trimes D-tale, tot pus în sepet.

IV.

Iubit frate Domneta Vel Ban multă și fericită sănătate poftesc Dumnitale dela mila luĭ Dumnezeŭ. Douë frățeștĭ scrisorĭ a Dumnitale cu venirea Măriеĭ Sale Domnuluĭ am primit și foarte neam bucurat cu toțiĭ de buna și poftita sănătate Domniilor voastre. Am înțeles toate și amanetul adică făclii și pînză neaŭ venit, așteptăm și ceilaltă zahare cu corabie care pănă astăz nu neau venit. Toată povestea rămășițeĭ cu care teaŭ năpăstuit Anania am înțeles din scrisorile Dumnitale. Ce aceasta fiind o napaste, iată misaŭ adeverit Dumneluĭ Paharnicul Necolachi să ți să rădice, să aibĭ pace, așa nădăjduesc, de vreme că și Măriеĭ Sale luĭ Vodă cu rugăminte am scris. Decĭ Dumneta frate și pentru rămășița aceasta și pentru alalte trebuințĭ toate nu numaĭ a Dumnetale ce și a surorilor noastre veĭ năzui la Dumneluĭ Paharnicul și Dumneluĭ Vel Postelnic și ți sor isprăvi toate. Și frate să

te sileştĭ şi pentru chivernisala cumnatuluĭ Andronic să să puie la o cale cu Dumneluĭ Paharnicul la toate şi pentru toate mi s'aŭ adeverit cu bună samă. Un copil ce miaŭ scris soara noastră Măria să sileştĭ sel curteneştĭ la Măria sa Vodă prin mijlocirea Domnielor sale. Testamenturile bucatelor mele şi a suroreĭ Mariea sor înnoi de nu s'aŭ înoit până acmu. — Te poftesc frate şi pentru Mariea, să rămâe odihnită, precum la toate isprăvile aceste am luat deplină adeverinţă şi după ispravile aceste să aibu în ştiinţe iarăş prin mijlocul acestor boerĭ.

Frate, cu scrisoarea Dumnitale şi cîte bucate şi cîţĭ stupĭ veĭ să puĭ est timp în iarnatic.

Raliţa şi fii noştri şi ginerele Gligoraşcu senchină toţĭ Dumnilorvoastre cu bună sanătate şi Dumnisaleĭ cumnateĭ băneseĭ. Acele cemĭ însemnezĭ pentru sverturĭ, baniĭ Dumnitale ce ţiaŭ luat Iordachi Postelnicul, voĭ cerca şi iarăş te voĭ înştinţa şi mila luĭ Dumnezeŭ cu Dumnevoastră cu toţiĭ.

Fratele Dumnitale
Ioan Vel Terziman

V.

Iubit frate cu frăţască sănătate mă închin Dumnitale şi jupăneseĭ D-tale cumnateĭ băneseĭ. Frăţasca scrisoare D-tale am luat şi foarte mam bucurat de sanatatea Dumnelorvoastre cît în însemnare am înţeleş. Pe cuvîntul Dumnitale, iată am orânduit cu poliţă la D-luĭ Vel Post. seţĭ dee o pungă de banĭ, patru sute leĭ seţĭ fie de cumparatura 2 pluguri de boĭ şi zeci saŭ dousprece vacĭ cu viţeĭ, eftine fiind vitele acmu la această vreme a văcărituluĭ, pentru care nicĭ eu nu ţam întărziet cu baniĭ. Şi pre cum aĭ socotit acole, la acele moşiĭ a monastireĭ se aşezĭ odae acmu în grabă, ca să nu treacă vremea a sămănătureĭ, grîu, orz şi cevaş malaiu pentru păsărĭ, şi eu îmĭ voĭ isprăvi de la Măria sa Vodă o carte de scutelnicie de 20 argaţĭ. Fă D-ta şi o prisacă de 50 stupĭ, nu maĭ mulţĭ de această dată, şi orîndueşte un om harnic şi cu dreptate. Iar cea sută de leĭ ce prisoseşte, să o ţiĭ bine, că este seţĭ trimitu una din cele 2 copile ce miaĭ trimes în aniĭ trecuţĭ, anume Ileana care aŭ dorit maĭ mult de măritat de cît

de pomîntul patrieĭ, că acolo nu știŭ la ce să vor grăbi să vie, ce noĭ iam făcut voie și venind după (sic) și acole la D-tră fiind din Cinov ciracul D-tale, poftem pe Dumneiĭ cumnata seĭ afle un voinicel ca cu ochiĭ deschișĭ seĭ dei cîte odată și peste ochĭ, căi . . . . Copila și cu acea sută de leĭ să o căsătorițĭ ciracului. Cu argalăcul Domnesc peste cincĭ s'aŭ șĕsă zile voĭ trimite un . . . . . cu fir pentru nepoatele noastre fiicele D-tale. Care îl veĭ lua D-ta de la cucoana Zoița Comisoaea, care foarte să laudă cu D-tră. Pentru vorova logodneĭ cu D-luĭ Paharnicul Vasilachi foarte bine mea părut, și mii cam peste mînă alua în casă cuconul D-sale, nu pentru cheltuială, ci pentru primejdia ciumeĭ care nu lipsește aice maĭ în toțĭ aniĭ, și Dumnezeŭ știe cu cîtă frică petrecim pentru aĭ noștri, ci pentru voia D-tale și a D-sale Paharnicul om primi aceasta poftă. Atîta acmu și mila luĭ Dumnezeŭ fie cu D-voastră pururea.

Martie 17

Fratele Dum-tale
Ioan Vel Terziman

Ce cu numele D-tale să fie ace odae pentru și cea de apoĭ, adica . . . . trăesce Dumnezeŭ în viață bine, iar după viață, frate, de m'a miluĭ svinția sa cu năsleaduire din fiĭ mieĭ, prea bine, iar întîmplănduse altul, a vroi să pue mana pe odaea ce aŭ fost a Terzimanuluĭ, — decĭ aceasta socotind, frate, nu numaĭ D-tale se rămăe și cu socoteală fără sunet și fără de nume mare.

(În colțu fileĭ de pe urmă)

Iubit frate, pentru trebuința aceasta al odăi te veĭ vorovi și cu D-luĭ Vel Post. ca să aibă D-luĭ grija Cărților Domneștĭ de scuteală, după cum meaĭ însemnat Dumneta însușĭ. Frate, nu face sunet mare, ca să nu paie că voĭ să rădic vro coslă și oĭ face pagubă țăreĭ.

VI.

Cinstit și iubit frate, multă și fericită sănătate poftesc D-tale dela mila luĭ Dumnezeŭ : să te păzască mi-

lostivul D-zeŭ cu toată frăţasca casa d-tale; noĭ toţiĭ încă ne aflăm sănătoşĭ.

Zahareaoa aŭ venit bine cu Oprişanu, însă pre tărziu, adică după ciam intrat în postu, şi la căşlegi brînza şi untul pintru trebuinţa casiĭ am cumparat cu banĭ; inul laĭ uitat, aşijderea şi sarea; slanini, pastrama, orzul, pesat aşijderea; ce aceste de primăvară săleşte să le trimeţĭ, că amintere nuĭ pot întra în voie Raliţeĭ.

Din 2 scrisorĭ a Dumnitale ce miaĭ trimes, una pe uscat cu un neguţitor şi alta cu Oprişanu, am înţeles de rîndul Dumnilorvoastre, apoĭ pe urmă la genari am auzit schimbarea Dumnitale din Bănie şi mam cam oţĕrât, dar socotind că Maria sa Vodă cu altŭ chip te va mîngăi, nu te măhni, voios să fiĭ rugînd Dumnezeu pentru bună starea Mării sale, că despre mine iubite frate, nicĭ ca cum uitat nu veĭ fi. Şi de nu sa pute de această dată altă boerie, voĭ sili cu rugăminte sĕ ţi să dee un ţinut cu isprăvnicie, cea socoti Mariea sa, să ţi fie de folosul caseĭ.

Alta, iubite frate, scriindumĭ Dumneta cum că aĭ însămnat o samă de oĭ, iată că am însamnat şi eŭ de aice un om detreabă gelep, om drept şi cu chezĕş care ştie rândul acestii neguţitoriĭ prea bine; se cheamă Iovan Silistrele cu care neam insoţit cu zapis, ca vinind acolo la Dumneta cu oile ce agăsi gata la Dumneta şi oile ce a cumpara, să facă şasă miĭ de oĭ bune aleasă, harge de stambol, căruie eam dat acmu o mie de leĭ; au pus şi el o mie de leĭ aĭ săĭ, sermeieua şi osteneala ce o face, să fie partaş la dobîndă întocmaĭ cu noĭ, aşa ni tocmala cu dînsul. Iàm dat pe mână şi scrisorĭ la maria sa Voda de la boeriĭ de aice, ca să isĕ facă agiutor la toate trebuinţele luĭ, şi trebuindui vro mie de leĭ, să isă deĭ dela Domnie, şi venindui ravaşul aice, oĭ da banii aice, la boierii cap chehaiale Marieĭ sale; osăbit de aceşti, trebuinduĭ şi alţĭ banĭ aflaţĭ acole, cu mijlocirea Dumni Tale, şi trimeţindumisĕ şi aceie poliţă, eu aice oĭ da baniĭ ca să să plinească şăsă miĭ de leĭ, şi venind cu sanatate la sîntul Dumitru să să vînză deavrea Dumnezeu cu bun preţ şi cea fi partea Dumnitale ţa veni la mână cu bună şi curată socoteală. Decĭ venind la Dumneta, veţĭ vorbi şi teĭ nevoĭ frate la treaba aceasta, că el îşĭ va alege care oĭ va socoti afi di trebuinţă de aice, şi să vă feriţĭ de vro sminteală, că la a-

cesta cu cheltuială va fi, că el vine acole cu ciobanii sĕĭ şi cu chehaielile, şi deamiluĭ Dumnezeu să sporim cu dobândă bună estimp, la anul cu sanatate liom face indoite. Dumneta pentru toate veĭ vorbi cu dînsul şi cu mijlocirea Dumnetale să să facă cumpărătura eftină, şi la vreme să purceagă cu turmile cătră Dunăre. Decĭ frate să fiţĭ foarte cu ochii deschişĭ, mă rog că eu pe zisa Dumnitale mam apucat de această treabă. Cînd a vra semĭ scrie, să îşĭ dea cartea în plicul gospod la mîna Dumisale luĭ Vel postelnic şi mea veni fără greşi. Dumneta nu trebuie să mi scriĭ, ear el precum va sluji trebuinţa sĕ mi scrie, însĕ sunet nu voĭ să să facă cu numele meŭ, ci să să numiască el cumpărătorĭ şi neguţitorĭ turmelor. Pentru Ioniţă Armaşul mi saŭ giuruit o boerie aşijdere, şi pentru cumnatul Şătrariul Andronachi, Vornicia Câmpul-lunguluĭ cu bună samă. Am luat şi a Dumnisale carte şi a surorii şi Dumnezeŭ să le trimeată sanatate. Pe Oprişanu îl voĭ trimete acmu la Mart earăş cu corabie să vie, şi am gătit pentru Dumnea voastră una şi alte de trebuinţa casiĭ: nişte pecetluiturĭ a rămăşiţeĭ ce mea trimes, leam trimes şi eŭ la Bucureştĭ ca să să arate Măriisale luĭ Constantin Vodă, şi aştept răspunsul: nişte zapise a venituluĭ bănie ţi loĭ trimete cu Oprişanu. Raliţa şi toţĭ fiii nostri vi să închină cu sanatate şi Dumnitale cumnate şi surorilor şi mila luĭ Dumezeu pururea cu Dumneavoastră.

Fratele Dumnetale

Mart. 9. 1757.

Ioan Vel Terziman

(Pe pagina scrisorcĭ)

Frate am trebuinţă de o mie şi cincĭ sute de ocă de lănă spalată, opărită, şi de primavară să să pue fără greşi în corabie semĭ vie la vreme.

VII.

„Cinstit şi iubit frate, multă şi fericită sănătate poftesc D-tale dela mila luĭ Dumnezeŭ cu toată frăţeasca casa D-tale. Noĭ toţĭ însă ne aflăm sănătoşĭ. Zahareaoa aŭ venit bine iarăş tot cu Oprişanu: dar mi saŭ jăluit că

nui pre cruţăm bătrîneţele, că şi an tot el au venit. L-am mîngăet însă că să va face Capitan la . . . . . . Sîleşte dar şi D-ta, frate, ca să să facă la locul luĭ ca să 'şi odehnească bătrîneţile. Team scăpat şi de sila luĭ Constantin Voevod şi am luat scrisorile dila părinţiĭ esfiumeniţĭ precum şi zapisul de danie cu iscălitura D-tale care l-aŭ rupt însuşĭ părintele Thesalonic căruĭ trebui săĭ mulţemeştĭ, trimeţinduĭ macar o putină de miere de Vasluĭ şi căţva caşcavali de munte. Stâpâneşti de acuma în pace levada şi naĭ nicĭ o grijă, căcĭ şi la Patriarchie cunosc pe Constantin Voevod că aŭ vrut să facă pomană cu colacĭ streinĭ. Dar cu toate aceste la mănăstire tot am maĭ dat una sută cincĭzecĭ leĭ şi neşte vesminte care leam trimes cu părinţăĭ esfiumeniţĭ ca sĕ nu le maĭ rămîe cuvînt. Pentru D-ta am purtare de grijă, că ţaşĭ fi scris maĭ mult, dară să grăbe călăraşul, dar ţoĭ scrie cu al doile calaraş. Înştiinţazimă şi D-ta pentru odaea noastră cum merge. Raliţa şi toţĭ fii noştri vise închină cu sănătate şi surorilor şi D-tale, cumnateĭ şi mila luĭ Dumnezeŭ împreună cu D-voastre.

Oct. 10.

Fratele D-tale
Ioan Vel Terziman

Aceste cîte-va scrisorĭ, în care micile preocupaţiunĭ materiale ţin un loc aşa de mare, nu sînt de sigur ale unuĭ om în situaţiune bănească de a cumpăra domnia la mezat. Prin meritele luĭ aşa dar, cum ne va proba istoria vieţeĭ luĭ, Ioan Calimach a reuşit a să impune la tron, nu fără greutate. Făcîndu-l domn al Moldoveĭ, în contra atîtora puternicĭ competitorĭ streinĭ, Inalta Poartă nu făcuse decît să aleagă pe acela pe care degetul luĭ Dumnezeŭ îl desemna şi pe care compatrioţiĭ luĭ l'ar fi ales eĭ singurĭ ca cel maĭ demn, dacă atuncea domnul ar fi fost electiv.

GRIG. I. ALEXANDRESCU

Din războiŭ

Pe vîrful unuĭ deal cheptiș, cu coastele povîrnite și mîncate de puhoae, reduta să rîdica ca o namilă, încunjurată cu șanțurĭ, întărită cu meterezurĭ și apărată de tunurĭ, ce stăteaŭ cu gurile cascate ca niște bălaurĭ.

Să adăpostise bine păgînul în bîrlog.

În vale pe șăs, soldațiĭ noștri săpaseră șanțurĭ adîncĭ, maĭ mult noaptea de cît ziua, și încetul cu încetul să apropiaseră de redută cît la o bătae de pușcă.

Ziua dacă vre-unul scotea capul afară din șanț, dușmanul de Turc îl și culca la pămînt. Nu-ĭ vorbă nicĭ aĭ noștri nu să lăsaŭ maĭ pe jos, și ca să le maĭ treacă de urît, pîndeaŭ cu băgare de samă pe de-asupra valuluĭ de pămînt rîdicat pe malul șanțuluĭ și de zăreaŭ de-asupra reduteĭ vre-un fes roș, îl lua binișor la ochiŭ, și foc. Dacă glonțul pălea în scăfîrlia Turculuĭ, atuncĭ trupul luĭ cădea pe spate și cu toțiĭ prindeaŭ a rîde strigînd: ține vulpea, ține vulpea.

Toader Ciobanu plăeș din Pipirig și Ioan Pletea din Valea Racoveĭ, eraŭ bunĭ trăgacĭ: în treĭ zile făcură cîte patru vulpĭ de om, de le zise bravo și domnul căpitan. Turciĭ hainĭ uciseră și eĭ pe Ifrim Lungu și Gheorghe Trișcă din compania a doua, care nu să astîmpăraseră și

să prinsesără rămășag, că aŭ să facă și eĭ cîte-o vulpe, dar aŭ pățit-o sărmaniĭ, Dumnezeŭ să-ĭ ierte.

Alțiĭ ridicaŭ cîte-o căciulă în vîrful baionetei deasupra șanțuluĭ și îndată din redută și pîrîeaŭ cîte zece descărcăturĭ, de să făcea căciula ciur. Domniĭ ofețerĭ jucaŭ și eĭ de urît cărțile, aciuiațĭ prin cotloanele săpate în păretele șanțuluĭ, iar domnul căpitan, om maĭ stătut, ședea tot maĭ la o parte și făcea feliŭ de feliŭ de socotelĭ, de venit și cheltuelĭ, căcĭ dă, la războĭ vorba ceia a părinteluĭ Teleleŭ: „Ciobanu te tunde, lupu te mînîncă ; ce maĭ rămîne, de sufletul morților“.

Cînd era vreme bună, toțĭ stăteaŭ în sanț la soare, și era vorbă și chef și rîsete. Mîncare era berechet, păpușoĭ ferțĭ, pesmețĭ ; din cînd în cînd cîte-o ciovîrtă de boŭ. Rachiul și apa cam lipsaŭ, dar ce era de făcut? răbdaĭ și pace bună.

Toate eraŭ bune și frumoase ; dar vorba Rusuluĭ la gura gîrliciuluĭ : „dacă vine chef de cîntat !“ așa și soldaților din șanț ; doreaŭ să să dee atacu maĭ curînd. Uniĭ gîndeaŭ că-ĭ vor da în urmă, alțiĭ că-ĭ vor întoarce pe la casele lor, fie-care după cum îl tăea capu.

Eraŭ sărmaniĭ și de-aceĭ carĭ stăteaŭ dușĭ pe gîndurĭ cît era ziua de mare. Dorul de casă, de nevastă și de copiĭ îĭ ardea la inimă. Vara nu avusesă cine munci pentru dînșiĭ, iarna să apropia. Ciocoiul cu muncile, zapciul cu birurile, foamea și sărăcia îĭ aștepta pe aĭ lor, și parcă lacrimele îĭ podidea și un nod la înghițitoare li să urca.

Într-o noapte să lăsase o negură deasă, de nu să zărea mîna. Santinelele stăteaŭ în veghe, cînd pe la crucea nopțiĭ o santinelă din aripa dreaptă strigă de treĭ orĭ : cine, și trase foc. Să făce o larmă mare, toțĭ pun mîna pe arme și staŭ gata să audă goarna, sau vre-o comandă.

— Liniște băeţĭ, iĭ de-a noștri, strigă sergentul de gardă, scoborînd în șanţ pe noul sosit, căruia iĭ șuerase pe la urechĭ glonţul santineleĭ.

— Ce este camarade zise sergentul.

— Am ordin de la stat major. Unde este d-l căpitan? Respunse sergentul noŭ venit.

— Poftim cu mine la salon. Și amîndoĭ plecară spre cotlonul căpitanuluĭ, poreclit salon.

Peste o jumătate ceas, căpitanul încunjurat de ofiţerĭ, cu faţa galbănă, cu glasul tremurător zise încet și scurt: „În zorĭ de ziuă, la ceasul patru dăm atacul; cătaţĭ de vă pregătiţĭ, porţia de rachiŭ îndoită și Dumnezeŭ cu noĭ.

Soarele era spre asfinţit. O roșaţă ca sîngele zbucnea în fășiĭ, prin spărturile norilor. Mirosia încă a praf de pușcă. Cîmpia dintre șanţurĭ și reduta era acoperită cu morţĭ și răniţĭ. După ce să dădu retragerea, la număr, șase sute soldaţĭ și treĭ ofiţerĭ eraŭ lipsă. Ajutoarele sosisă prea tîrzîŭ și de abea putuseră să să retragă iarășĭ în șanţurĭ. Lupta era pierdută.

Incetul cu încetul noaptea sosi, tunurile nu maĭ bubuiaŭ, goarnele nu maĭ sunaŭ, era liniște; din cînd în cînd, cîte un glas stins și rugător să auzea din șăs. Era un rănit, care cerea ajutor. Nu departe de șanţ un soldat, care trăgea de moarte striga să-ĭ deie cartușe. Maĭ încolo, un hîrcîit salbatic ieșia din gîtlejul plin cu sînge al unuĭ caprar, peste care zăcea mort un soldat. Lîngă un dîmb patru soldaţĭ, eraŭ morţĭ, eraŭ așazaţĭ unul peste altul ca un felŭ de zîd, în dosul căruia de sigur alţiĭ să adăpostiseră; trupurile lor eraŭ ciuruite de gloanţe.

Soldaţiĭ pătrunșĭ de osteneală și foame, trîntiţĭ în șanţurĭ, adormiră pînă a doua zi. Santinelele dacă maĭ

vegheaŭ! Cînd soarele răsări și cîmpiile să luminară, atuncĭ numaĭ să putu cunoaște bine ce rămăsesă în urma lupteĭ. Pămîntul era frămîntat și răscolit de obuzurile turceștĭ, parcă era prășit și strîns moșinoae.

— Ia te uită bre Pletea, zisă Toader Ciobanu, ce grozevenia luĭ Dumnezeŭ a fost ierĭ; noĭ am tras în pămînt și eĭ în carne vie!

Pe un dîmbușor din aripa dreaptă eraŭ vre-o patruzecĭ de morțĭ, uniĭ peste alțiĭ. În vale, Ghiță Trăsnea tăet în jumătate; maĭ încolo unul cu picioarele retezate și cu pușca în mînă: lîngă redută o mulțime de morțĭ. Unul chiar încălecase pe parapet și așa l-a prins moartea, saracul voinic.

De vale în tufăriș, să auzea lămurit un glas ce chema cu jale: „fraților nu mă lăsațĭ, sînt creștin, avețĭ milă fraților“. Apoĭ tăcere, și iarășĭ acelaș glas plîngător cerea ajutor, de ți să rupea inima de jale.

— Măĭ Toader, zise Pletea, știĭ tu cine strigă? iĭ domnul sub-locotenent Valentin, îl cunosc de pe glas. „Fraților, nu vă îndurațĭ, avețĭ milă! ajutor!

— Ia-n bine zicĭ că el este săracu: l-o fi durînd.

Și unul cîte unul soldațiĭ să adunară și cu băgare de samă făceaŭ găurĭ prin valul de pămînt ce să ridica pe marginea satuluĭ de partea despre redută și să uitaŭ la cîmpia acoperită de leșurĭ și ascultaŭ vaietul rănițilbr și horcăitul murinzilor. Un fior rece trecu prin spinarea tuturor, cînd privivă la această vale a plîngereĭ.

„Fraților creștinĭ, nu mă lăsațĭ, rănile mă dor“.

Să auzi acelaș glas, care acum parcă să stîngea tot maĭ mult.

— Măĭ, iĭ domnul sub-locotenent Valentin, eŭ sînt din compania luĭ. Zise un căprar.

Și eŭ domnule caprar, îl cunosc după glas.

— Şi eŭ, adausă un al treilea.

Şi vre-o douăzecĭ de soldaţĭ să strinseră şi începură să sfătuiască cum de ar fi chip să-l scape.

— Îĭ suflet de om, cum să-l lăsăm ca pe un cîne ? ne-a fi păcat.

Zisă Toader Ciobanu.

— Şi era om bun săracu şi tînăr; eşise de abea la front, adause Pletea.

— Păĭ chiar păcat zăŭ, rostiră maĭ mulţĭ.

Un sergent major să apropie, şi cu glasul răstit, întrebă: de ce s-aŭ strîns soldaţiĭ acolo ?

— Să trăiţĭ domnule sergent major, ian ascultaţĭ cum domnul sub-locotenent Valentin cere ajutor. Îĭ rănit, zisă Ciobanu.

„Fraţilor faceţi-vă milă fraţilor“ Şi glasul slăbea mereŭ.

— Ei şi apoĭ, cine e nebunul àla care o să meargă să-l ridice?

— Eŭ mă duc!

— Eŭ mă duc!

— Noĭ ne ducem, răspunseră vre-o cincĭ soldaţĭ cu Toader Ciobanu în frunte.

— Aş! fugiţĭ de-acilea, sînteţĭ nebunĭ. Vă găuresc Turciĭ!

— Eĭ, parcă Turciĭ nu-s oamenĭ, să trăiţĭ domnule sergent, răspunse Toader Ciobanu clătinînd din cap.

— Care are scăpărătorĭ ? zise sergentul care nicĭ vroisă a băga în samă cele spuse de Ciobanu, şi după ce-şi aprinsă ţigara, să îndreptă în alta parte.

„Apă fraţilor, apă“ . . . . . Să auzi gemînd.

— Măĭ, voĭ care voiţĭ să mergeţĭ cu mine, haĭ la domnul căpitan şi ne-om cere.

— Haĭ! Răspunseră cu toţiĭ.

Ciobanu plecă înainte, ceĭ-lalţĭ după dînsul.

— Să trăiţĭ domnule căpitan, sîntem cincĭ inşĭ şi vrem să ne ducem colo în tufăriş ca să ridicăm pe d-l sub-locotenent care-ĭ rănit.

— D-apoĭ minte aveţĭ voĭ măĭ? are să vă-npuşte Turciĭ.

— Să trăiţĭ domnule căpitan, nu ne împuşcă, faceţĭ o prubă, zisă Gheorghe Lungu care stătea la spatele luĭ Ciobanu.

— Eŭ nu vă daŭ drumu, dar voĭ duceţi-vă pe sama voastră.

Soldaţiĭ s-aŭ dat în dărăpt, aŭ sfătuit ce-aŭ sfătuit între dînşiĭ şi-aŭ făcut cruce şi dintr-o săritură aŭ fost toţĭ cincĭ afară din şanţ.

S-aŭ aliniat doĭ cîte doĭ, în frunte Toader Ciobanu, fără puştĭ, fără tesacĭ, şi cu pas legănat s-aŭ îndreptat în vale spre tufăriş.

Pe parapetele reduteĭ, să iviră capetele soldaţilor Turcĭ. Ceĭ cincĭ mergeaŭ drept înainte, fără sfială. S-aŭ apropiat de tufăriş, s-aŭ aplecat jos, aŭ luat pe mîni pe ofiţerul rănit şi s-aŭ întors îndărăpt.

Din redută să arăta acuma o roşaţă de fesurĭ şi să auzea vorbind.

Cînd aŭ ajuns la şanţ, aŭ scoborît binişor rănitul cu ajutorul celor care aşteptaŭ acolo, iar Toader Ciobanu, rămînînd cel din urmă pe marginea şanţuluĭ, s-a întors cu faţa la redută, a salutat milităreşte şi apoĭ a sărit în şanţ.

Trupele aŭ primit ordin să să schimbe cu altele ce veniseră în ajutor. Companiile care fuseseră în şanţ, s-aŭ priminit cu alţĭ oamenĭ şi s-aŭ întocmit din noŭ, apoĭ aŭ căpătat poruncă să plece la gura văiĭ din cele două dealurĭ, ca să păzască eşirea din redută; cale ca de-un ceas depărtare.

Aicea s-aŭ săpat șanțurĭ, s-aŭ făcut întăriturĭ și în maĭ puțin de o zi, totul a fost gata.

Toamna să apropia, un vînt rece sufla despre meazănoapte, norĭ cenușiĭ să îngrămădeaŭ pe cer.

În spre sară un polc de cazacĭ înaintă pîn la gura văeĭ și apoĭ să reîntoarse. Cîteva ceasurĭ în urmă treĭ companiĭ de Rușĭ să iviră pe creasta dealuluĭ din aripa dreaptă, apoĭ altele, pîn ce toată coama dealuluĭ să înegri. Din aripa stîngă să iviră Romîniĭ, apoĭ sosi artileria și toată noaptea să auzi în vale cum să strecuraŭ trupele, ca un șivoiŭ.

Cînd să făcu ziuă, soarele răsări din depărtărĭ cenușiĭ, ca un disc de aramă la foc înroșit. Din jur în jur cît cuprindeaĭ cu ochiĭ, să zăreaŭ numaĭ baionete de oțel, ce sclipeaŭ la soare.

Cîțí-va călărețĭ în goana cailor suiră un dîmb și de acolo să uitară cu ochenele spre redută. Era generalul cu statul major. Un gornist dă un semnal, altul îl urmează și tunurile încep a fulgera și a bubui.

Armatele să pun în mișcare și trec de-a lungul pîrăuluĭ prin dosul dealurilor, către redută. În văzduh obuzurile șueră și urlă. Din depărtare alte tunurĭ răspund. Încep focurile de pușcă și vuetul crește mereŭ; zgomotul îțĭ ia auzul, par-că pămîntul în iad s-a prefăcut și mînia luĭ Dumnezeŭ peste oamenĭ a căzut.

Încetul cu încetul vuetul să îndepărta tot maĭ mult și gemea acum în dosul altor dealurĭ, par-că era o grindină, o vijelie, purtată de vînturĭ.

Și a ținut așa pîn la prînzul cel mare, cînd tunurile aŭ amuțit și numaĭ descărcăturĭ de puștĭ de-abia să maĭ auzeaŭ.

Nu trecu mult, și la gura văeĭ să iviră pîlcurĭ, pîlcurĭ de Turcĭ, care fugeaŭ fără șir și îngrozițĭ. În urma lor să

arăta o negreață ca un nour de lăcuste. Țipaŭ, răcneaŭ, săreaŭ, uniĭ peste alțiĭ par-că eraŭ măturațĭ de o furtună ce spulbera paiele în văzduh.

— La pămînt băețĭ, strigă domnul căpitan, cu glasul spăriat. Să nu tragețĭ pînă nu voĭ comanda eŭ.

Și cînd Turciĭ să apropiară, maĭ puțin de cît la bătaia uneĭ puștĭ, căpitanul șueră de treĭ orĭ. O salvă de cincĭ sute de puștĭ să descărcă de-odată. Toțĭ ceĭ din față căzură și să făcu un zîd de carne vie, carĭ să zbătea în agonie. Încă o salvă, și alt rînd căzu. Un șuer să auzi și focurile încetară. Turciĭ căzuse în genunchĭ cu mînele rîdicate în sus ; în vîrful uneĭ prăjinĭ o pînză albă fîlfîia în mijlocul lor. Căpitanul comandă ; toțĭ soldațiĭ eșiră din șanțurĭ și împărțițĭ în patru coloane încunjurară pe Turcĭ, le luară armele și îĭ împărțiră în pîlcurĭ. Eraŭ 1500 de prizonierĭ.

Numaĭ eraŭ oamenĭ, eraŭ niște arătărĭ, cu fețele galbene ca de ceară, cu ochiĭ ieșițĭ afară din văgăunile scăfîrlieĭ, cu gura căscată, cu șira spinăreĭ plecată.

Căpitanul cu ofițeriĭ stăteaŭ de o parte și sfătuiaŭ :

— Ce este de făcut domnule căpitan ? eĭ sînt, de treĭ orĭ maĭ mulțĭ ca noĭ, dacă să vor liniști or să bage de samă și să poate să sară asupra soldaților, să-ĭ dezarmeze și atuncĭ sîntem pierduțĭ zise un locotenent, care nu-șĭ putea reținea frica ; glasu-ĭ tremura.

— Adevărat, respunse căpitanul gînditor, alte ajutoare nu avem. Vezĭ, zise el locotenentuluĭ, arătînd cu degetul un pîlc de prizonierĭ. Vezĭ, fă-le dreapta în prejur, după dealul din gura văeĭ și te mîntue de dînșiĭ.

— Prea bine, prea bine, răspunseră ofițeriĭ într-un glas.

— Peste un ceas, soarele asfințise, vîntul de miează noapte sufla rece, noriĭ negriĭ să grămădeaŭ pe cer ; tăcerea să lăsase odată cu întunericul nopțiĭ. In depărtare

să auziră treĭ salve de puștĭ, pe care ecoul le repetă de cîteva orĭ, și apoĭ iarășĭ tăcere adîncă.

Prizonieriĭ tresăriră și din noŭ groaza să zugrăvi pe fețele lor.

Noaptea tîrziŭ, Toader Ciobanu și Gheorghe Pletea eraŭ de santinelă în prejurul prizonierilor rămașĭ.

— Măĭ Toader, trasa-ĭ în prizonierĭ, zise Pletea încetișor, aprinzindu-șĭ țigara pe furiș. Eŭ drept să-țĭ spun am închis ochiĭ și am tras; mi-a fost milă de dînșiĭ; tremuraŭ de le clănțănaŭ dințiĭ în gură; îngenunchiase sărmaniĭ ca vitele la căsăpie și strigaŭ Alah! Alah!

— Eŭ am tras în sus, dar aŭ fost alțiĭ cariĭ aŭ tras de-a binelea, că nu aŭ rămas nicĭ unul. Măĭ, mare este mînia luĭ Dumnezeŭ!

Și Toader Ciobanu îșĭ făcu cruce, și un oftat lung să auzi în întunerecul nopțiĭ.

Afară ninge, ninge mereŭ; troianu-ĭ mare și frigul crește; convoiul trist străbate omătul fără pîrtiĭ. Din cînd în cînd prizonieriĭ cad de foame, de frig în somnul vecieĭ. Ceĭlalțĭ, cu groază, tăcuțĭ și triștĭ, pășesc înainte. Viscolul bate, omătul îl spulberă și morțiĭ sărmaniĭ sînt acoperițĭ. La unul, afară mîna rămîne, iar pumnul țapăn și încleștat la cer îl rîdică.

E cea din urmă amenințare. La altul picorul disculț în papuc, la fiare sălbatice, la corbĭ dă de știre, că prînzul e gata.

1895 Ianuar, Galațĭ.

G. ERBICEANU

POVESTEA
celor doĭ fețĭ logofețĭ cu părul de aur
saŭ
Înșiră-te mărgărite

Fosta într-o vreme și aŭ eșit la cules de in, treĭ fete surorĭ; iar un fecior de împărat, trecînd din întimplare, stătu de le privi. Și fetele începură a grăi: o Doamne, zisă fata cea maĭ mare, de m-ar lua pe mine fiul acest de împărat, eŭ i-aș îmbrăca casa cu un tort de la un fus. Cea mijlocie zisă: de m-ar lua pe mine, eŭ i-aș ținea casa cu o pîne; iar cea maĭ mică zisă: de m-ar lua pe mine, eŭ i-aș face doĭ fețĭ logofețĭ cu părul de aur.

Atuncĭ, feciorul de împărat apropiindu-să o întrebă: poțĭ să-mĭ facĭ, ce aĭ zis? Iar fata zisă da. Și pe loc luîndu-o în caretă, o dusă acasă și o luă de mireasă. Apoĭ fata, împărăteasa, purcegînd grea, împăratul, cînd era aproape să nască, îĭ luă o mancă țigancă și plecă de acasă. Iar manca țiganca zisă feteĭ împărătese; știĭ oare, măria ta, cum nasc împărătesele? — Cum? — Să sue în pod, și nasc din gura poduluĭ — Atuncĭ nepricepută fată să suĭ în pod și născînd doĭ fețĭ cu părul de aur, manca aținîndu-să cu ciurul, îĭ luă și-ĭ îngropă sub eslele cailor; iar în locul lor puse doĭ țincĭ, pre care,

cînd veni împăratul îĭ adusă într-o albioară și-ĭ zisă : luminate împărate, iaca fețiĭ născuțĭ de împărăteasă.

Atuncĭ împăratul mâniindu-să foarte, i-a rupt salba de margaritar de la gît și porunci să îngroape pînă-n brîŭ pe fata împărăteasă și să pue țincii să o sugă. Apoĭ să iubi cu țiganca.

Dar peste noapte crescură doĭ merĭ de aur cu mere de aur din locul unde fură îngropațĭ fețiĭ cu părul de aur. Împăratul mirîndu-se de aceasta, mulțumi luĭ D-zeŭ de darul cu care l-a dăruit. Și venea lumea de pe lume de să mira de aceasta. Iar manca țiganca pricepu pricina, și temîndu-să să nu o priceapă și împăratul, zisă împăratuluĭ : să-ĭ tae numaĭ de-cît ; că alt-fel să duce în lumea mare, ne maĭ putînd suferi atîta zgomot. Tăindu-ĭ împăratul, de dragĭ ce-ĭ era, făcu două scîndurĭ de pat, punînd una la pårete iar alta la margine, pe care să culca noaptea cu țiganca. Dar pe la mezul nopțiĭ scîndurile gemînd grăiaŭ între dînsele ; una zicea : mie tare miĭ greŭ că doarme pe mine manca țiganca, iar alta răspundea : mie miĭ ușor că doarme pe mine tata împăratul. Și țiganca auzînd ceru de la împărat ca numaĭ de-cît să tae cele două scîndurĭ de aur și să le pue pe foc. Iar împăratul zicînd, cum să facă așa mare pagubă, țiganca îĭ zisă că să duce și nŭ maĭ trăește cu dînsul. Împăratul atuncĭ porunci de le tăia, iar țiganca să răsti strașnic la slugĭ zicîndu-le : să le ardă de tot și să stringă bine cenușa spre a o mistui oare-unde. Dar căzînd doĭ cărbunĭ în ogradă, preste noapte să făcură doĭ berbecĭ cu lîna de aur, de să mira împăratul și lume de lume de dînșiĭ, lăudînd norocul împăratuluĭ. Dar țiganca, pricepînd că berbeciĭ nu pot fi a bine pentru dînsa, fermecă pe împăratul, și-ĭ zisă că pentru măria sa ar fi maĭ mare cinste de i-ar tăia și ar face ospăț mare la toată curtea și altor împărațĭ.—Atuncĭ ticălosul îĭ tăia

şi-ï dădu ţigancei să-ï gătească de masă. Ţiganca porunci aspru robilor ca spălînd maţele la rîŭ să nu pearză vre-o bucăţică, că le-a numărat pe toate. — Dar din întîmplare, apa răpi două măţişoare şi le dusă într-un stuhăriş, unde pînă a doua-zi crescură doï copilaşï cu părul de aur, neştiindu-ï alt-cineva fără numaï sîntul soare, carele mult uitîndu-să cu mirare la dînşiï, întărziè peste ceasul hotărît a veni la mama luí. Pentru care mamă-sa îl ţinu de răŭ, de ce a întărziat, mărind ziua maï mult de cum este. Soarele răspunse că astă dată a văzut pe lume lucrurï prea frumoase, dară nu va maï face aşa. A doua-zi soarele cu multă dragoste privind copilaşiï cum să jucaŭ în năsip, crescînd într-o zi cît ar creşte într-un an, întîrziè şi maï mult, şi cînd veni la mă-sa, aceasta începu a-l mustra cum de făcu ziua aşa de mare; că doar sînt oamenï la lucru cîmpuluï cu ziua, şi-ï păcat să muncească îndoit, mărind el aşa tare ziua de lucru. — Soarele probozit făgădui că acum greşind, de altă-dată nu va maï face aşa. Dar răsărind, a treia zi i-să păru feţiï şi maï frumoşï, încît de multă mirare uită făguduinţa, şi să întoarsă la mă-sa de astă-dată şi maï tărziŭ. Atuncï mă-sa supărată să răsti cu ameninţărï şi, cerîndu-ï samă de ce nu o ascultă, soarele atuncï iï ceru ertare şi-ï spusă pricina. Pentru care iï ceru banï să cumpere haine copiilor celor cu părul de aur, zicînd că voeşte el să-ï crească. Luînd banï, le cumpără încălţărï, strae şi căciulï. Apoï gîndindu-să unde să-ï crească, iată eşi o babă înainte-ĭ, şi-l dusă la bordeiul unuï bătrîn sărac, căruia soarele încredinţându-ï copiiï, iï dete banï de cheltuială, şi-ï porunci să-ï crească bine, că el, în curînd are să maï vie şi-ï va maï da şi alţï banï. — Feţiï cu părul de aur creşteaŭ şi să voiniceaŭ de lumea să mira de dînşiï.

Într-această vreme la curtea împăratuluï era necaz şi

supărare mare, că nicĭ într-un chip nu să putea înșira la loc salba de mărgăritare, ce să rupsesă dela gîtul împărătesei, cînd după naștere a fost urgisită de împăratul, și pe care voia să o poarte acum manca ţiganca. Să aducea la curte lume de pe lume, ca prin poveștile lor minunate doară s-ar putea înșira mărgăritarele ; dar înzădar toate. Vezeteul însă spusă împăratuluĭ de ceĭ doĭ copiĭ minunaţĭ, ce să aflaŭ la selașul bătrînuluĭ din marginea satuluĭ, ca să-ĭ chiame să-șĭ dea și eĭ rostul lor. Atuncĭ împăratul porunci să-ĭ aducă cu careta sa. Vezeteul venind îĭ îmbiè a merge cu dînsul, dar eĭ ziseră : bădică, noĭ nu mergem că sîntem străinĭ, și ne-or dezbrăca, și strae nu ne va maĭ da nime. Vezeteul îĭ lua maĭ mult cu sila, spunîndu-le că-ĭ chiamă împăratul și că tot el îĭ va aduce înapoĭ.

Cum aŭ întrat în cămara împăratuluĭ, aŭ și stat la ușă cu căciulele în cap. Iar ţiganca ce ședea pe pat, a strigat să-șĭ iea căciulele ; iar eĭ căutînd la împăratul ziseră : luminate împărate, porunca ta am ascultat. Iar împăratul : cine și de unde sînteţĭ voĭ ? — Noĭ, de ne-ĭ asculta, drept ţi-om cuvînta, numaĭ pe mîna ţiganceĭ nu ne da. Atuncĭ ţiganca cît putu strigă : afară, afară. Dar împăratul de dînșiĭ să apropiè, eĭ să maĭ îmbucura, iar ţiganca feţe făcea. — Să trăeștĭ Măria ta, povestea noastră este așa ; iar mărgăritarul zorăi pe masa împăratuluĭ.

Fost-aŭ treĭ fete ce aŭ eșit la cîmp să culeagă in, inșîră-te mărgărite ; și un fiŭ de împărat trecînd și privindu-le, înșîră-te mărgărite ; cea maĭ mare zisă, de m-ar lua pe mine, i-aș îmbrăca casa cu un tort de in, înșiră-te mărgărite ; cea mijlocie zisă : de m-ar lua pe mine, i-aș ţinea casa cu o pîne, înșiră-te mărgărite ; cea maĭ mică : dar eŭ i-aș face doĭ feţĭ-logofeţĭ cu părul de aur, înșiră-te mărgărite. Și mărgăritarul mereŭ să înșira, în

timp ce povestea inainte să rostea, pînă ce a ajuns la venirea lor în casa împăratuluĭ, și atuncĭ, spre dovadă că eĭ sînt fețiĭ cu părul de aur, născuțĭ de fata luată de împărăteasă, îșĭ luară căciulele din cap, și părul lor de aur încredință pe împaratul de viclenia manceĭ țiganceĭ, și de nedreapta urgisire a mameĭ lor. Pe cînd fețiĭ cu părul de aur spuneaŭ povestea lor și a mameĭ lor, pămîntul mereŭ o salta afară din groapă, încît cu sfîrșitul povesteĭ, margaritarul în salbă s-a înșirat, și împărăteasa deasupra pămîntuluĭ s-a aflat.

Atuncĭ împăratul căindu-să de ce făcusă, cercetînd de împărăteasă o adusă cu mare cinste iarășĭ în curtea sa. Iar pe țigancă porunci să o lege de cozile a două iepe șirepe, care o făcură micĭ fărimĭ.

Această poveste, pe care eŭ o numesc : *Ceĭ doĭ fețĭ logofețĭ cu părul de aur*, pentru-că ideia principală este expunerea chinurilor acestor fețĭ, și restabilirea mameĭ lor în onoarea împărătească de maĭ-nainte, în colecțiunea de *Basme ale Romînilor* de P. Ispirescu să întitulează : *Înșiră-te mărgăritare*, cu toate că înșirarea mărgăritaruluĭ este o idee, de a treia mînă: un mijloc de recunoaștere a nedreptăților narate în poveste.

Povestea aceasta eŭ am auzit-o în Moldova de la maĭ mulțĭ, cu puține variante. Așa: în loc de a îmbrăca casa împăratuluĭ cu un tort de la un fus, alțiĭ zic : cu un fuior de in. Iar în loc de proza simplă : doĭ fețĭ logofețĭ, cu părul de aur, alțiĭ fac rima asonantică : doĭ fețĭ logofețĭ, cu părul de aur creț.

Dar acestea sînt nimicurĭ fâță cu marele variante din povestea d-luĭ Ispirescu. Acolo în locul feciorului de împărat, să află : fecior de boer mare. Iar în loc de

feţĭ-logofeţĭ cu părul de aur, să ceteşte: feţĭ-logofeţĭ cu totul şi cu totul de aur. În locul mancei ţiganceĭ să află: ţiganca cu fiică-sa, iar împărăteasa, în loc să fie îngropată pînă în brîŭ şi să alapteze doĭ ţincĭ, este degradată numaĭ ca slujnică feteĭ ţiganceĭ, care, luîndu-ĭ locul, devine soţia feciorului de boer. Apoĭ, berbecii cu lîna de aur nu să nasc direct prin metamorfoză din ceĭ doĭ cărbunĭ căzuţĭ în ogradă, ci într-un mod maĭ firesc: un miel, ce avea boerul, mîncînd o stiblă de busuioc crescută din două scănteioare căzute în grădină, i-să auri lîna. Iar ca să tae melul, ţiganca să prefăcu bolnavă, şi pretinsă de la bărbatul-săŭ boerul, să-ĭ dea de mîncare drobul (ficatul) mieluluĭ că numaĭ aşa să va însănătoşa.

Maĭ departe, descoporirea celor doĭ băeţĭ cu părul de aur ce să jucaŭ (după Ispirescu, cu două mere de aur) pe un dîmb de năsip, nu să face de soare, ci de mama lor, care, ca slujnică, să dusă la rîŭ să eie apă. Aşa că toată epizoda soareluĭ cu întîrzierile sale şi cu însărcinarea de a creşte pe ceĭ doĭ copiĭ născuţĭ în stufăriş, lipseşte în povestea luĭ Ispirescu.

Baba care iea băeţiĭ să-ĭ crească, la d-l Ispirescu să prezintă înaintea lor pentru a-ĭ atrage la dînsa cu o furcă mică şi un toegel. Băeţiĭ răpezindu-se la aceste jucăriĭ, să daŭ tot-o-dată pe faţă că unul este băĭat iar alta fată, pecînd în povestea moldovenească ambiĭ sînt masculinĭ. Variaţiunĭ de maĭ mică importanţă maĭ sînt şi altele, ca intervenirea vezeteuluĭ la aducerea băeţilor la împărat, întrarea lor în cămara împărătească şi şederea lor înaintea împăratuluĭ cu căciulele în cap pentru a nu li să vedea părul: ceia-ce motivează furia ţiganceĭ de aĭ da afară şi a zădărnici astfeliŭ spunerea povesteĭ lor. Toate aceste la

d-l Ispirescu sînt expuse într-un chip maĭ vorbăreț și maĭ împodobit.

În genere să observă că povestea din Moldova este maĭ simplă: șirul vorbeĭ este maĭ scurt, iar transițiunea de la o metamorfoză la alta maĭ bruscă, pe cînd povestea din Muntenia este maĭ amplificată; expunerea este întrețesută cu expresiunĭ particulare loculuĭ de origină, pestrițată cu tot felul de epitete sarcastice la adresa țiganceĭ. Stilul este popular, dar variat, caustic, verbos, plin de întorseturĭ vioae, ce susțin atențiunea auzitoruluĭ încordată; iar transițiunea metamorfozelor, povestitorul să încearcă a o face maĭ firească. Sensul însă al ambelor poveștĭ este acelaș: o fată inocentă măritată și înșălată în simplitatea eĭ de o țigancă curteancă, perversă și zuliară, care nu pregetă chiar de a sevîrșî crime numaĭ să poată lua locul de onoare al soțieĭ legitime, să-șĭ atragă favorurile bărbatuluĭ eĭ. Țiganca criminală să încearcă în tot chipul a nimici existența sub diverse forme a doĭ copiĭ, ce sînt prețul de nuntă și meritul virtuos al soțieĭ acum desgrațiată și pe nedrept pedepsită de un barbat naiv, credul, fermecat, și cu totul dedat cerințelor metreseĭ sale. Dar țiganca mîndră și îngînfată voind a să instala deplin, în drepturile de matroană orĭ împărăteasă, prin decorul salbeĭ de margaritar purtat de soțiile legitime, provoacă descoperirea fapteĭ sale criminale prin povestirea istoriculuĭ indivizilor chemațĭ a contribui la înșirarea margaritarilor în salba cea ruptă, cînd soția legitimă a fost desgrațiată. Drept care țiganca îșĭ și iea dreapta pedeapsă pentru faptele criminale; iar soția nedreptățită să reinstalează în drepturile și onoarea eĭ, revendicate și întregite de odreslele pînteceluĭ săŭ — ceĭ doĭ fețĭ logofețĭ cu părul de aur, recunoscuțĭ ca atarĭ și de tatăl lor.

Fondul aceste poveștĭ este cu totul moral. El ne re-

prezintă o dramă socială, orĭ inventată în scop instructiv, orĭ care poate să fi și avut loc real la vre-un palat de magnat orĭ de împărat. Baza eĭ morală este că : o nedreptățire cu timpul este răzbunată și restabilită în drepturile eĭ ; iar o crimă orĭ-cît de ascunsă, descoperită și pedepsită.

Acum să naște întrebarea cum o idee așa de justă, simplă și morală s-a îmbrăcat într-o formă așa de împodobită, plină, nu zic de metafore, ci chiar de metamorfoze extraordinare și miraculoase? Bine aŭ observat ceĭ-ce s-aŭ ocupat cu literatura populară, că poveștile ca și alte narațiunĭ ce circulă în popor, nu sînt tot-de-una produsul geniuluĭ local, unde le auzim ; dar cele maĭ de-multe-orĭ sînt împrumutate de la alte popoare contimporane saŭ și maĭ vechĭ ; cu un cuvînt sînt exotice.

Între alțiĭ, d-l M. Gaster, s-a încercat la noĭ a demonstra cum cultura intelectuală scrisă orĭ nescrisă, cu care să hrănește și să satisface mintea poporuluĭ necărturar, să transmite de la un popor la altul încă din adînca anticitate. Philarète de Chasle a probat că tot în așa mod să face și întreaga educație și cultură a popoarelor, transmițindu-să din o epocă în alta totalul cunoștințelor omeneștĭ.

Astfeliŭ gîndindu-mă asupra formeĭ necontenit transformată în povestea noastră, am ajuns la ideea că metamorfozele omuluĭ în arbore, ale arboreluĭ în animal, și ale animaluluĭ iarășĭ in om, aŭ trebuit a fi precedate de o intimă credință că acest lucru poate fi posibil. Iar credința ce a indus pre om la posibilitatea metamorfozeĭ este de sigur metempsicoza. Decĭ, iată-ne ajunșĭ în țara Egiptuluĭ, la poporul în a căruĭ monumente plastice, ar-

tistice și literare transpiră perpetuu profunda luĭ credință metempsicozică. Cu dreptul putem zice că Egiptul este patria a tot feliul de metamorfoze și miracule împrumutate în urmă de Grecĭ și Romanĭ.

Și în adevăr, scrutînd mitologia greacă și romană, precum și poveștile provenite din ele sub forme literare, deși întimpină lucrurĭ miraculoase, dar nicăirĭ n-am aflat grupate într-o singură narațiune maĭ multe metamorfoze ca în *Romanul egiptean al celor doĭ frațĭ*, nu demult descoperit de egiptologĭ, dar care fu scris cu 15 secule ante Christ. Și eŭ, din parte-mĭ, deși poate pripit, voiŭ zice că în *Povestea celor doĭ fețĭ logofețĭ cu părul de aur*, să află multe reminiscențĭ din metamorfozele înșirate în romanul egiptean al celor doĭ frațĭ. Dar, pentru ca și lectorul să poată aprecia cele ce zic, voiŭ traduce aicĭ o parte din romanul în chestiune, întru cît să referă la povestea noastră:

„Eraŭ odată doĭ frațĭ dintr-o mamă și dintr-un tată: cel mare să numia Anupu, iar cel mic Bitiu“. Apoĭ, rezumînd povestirea, voĭ spune că Bitiu a fost nevoit a fugi de amenințarea frateluĭ săŭ în Valea Acacia, unde timp de șapte anĭ, căutîndu-l fratele săŭ, avea să-l afle mort; dar muindu-ĭ inima în apă proaspătă, el reinvie pentru a-șĭ răzbuna contra femeeĭ sale, care devenind favorita luĭ Faraon, spre a-șĭ petrece în liniște, l-a fost omorît, tăind arborul Acacia în floarea căruia să afla înfiptă inima luĭ Bitiu [1]).

Din partea a doua a romanuluĭ traduc literal:

„Atuncĭ ambiĭ frațĭ îmbrățișindu-se, zisă Bitiu frateluĭ celuĭ maĭ mare: iată am să mă fac un mare taur cu păr foarte bun și a căruĭ natură nu să va cunoaște de nime. Tu, să te suĭ pe spatele mele, cînd va răsări soa-

1) Acest roman l-am cetit în opera d-luĭ F. Vigoureux, La Bible et les découvertes modernes, tom. II. p. 43.

rele, și cînd vom ajunge la locul unde este femeea mea, îĭ voiŭ răsplăti tot răul ce mi-a făcut ia. Tu, condu-mă unde să află Faraon, și veĭ fi prea bine remunerat. Veĭ fi însărcinat de argint și aur, pentru-că m-aĭ dus la Faraon cel viŭ, viguros și puternic; căcĭ voiŭ fi o minune mare, și să vor bucura de mine pe tot pămîntul; apoĭ, tu te veĭ duce la orașul tăŭ.

Anupu condusă la Faraon pe fratele săŭ schimbat în taur. Faraon însărcinâ cu argint și aur pe fratele cel mare, care să dusă la orașul săŭ. Iar Bitiu intră sub figura de taur în harem și să făcu cunoscut femeeĭ sale care gîndi răŭ asupra luĭ. Sub pretext că i-a venit, pofta a mînca ficatul luĭ, favorita făcu pe Faraon să junghie taurul. Anume după ce taurul eși din harem, Maestatea sa a petrecut o zi fericită cu dînsa; ia șezu la masa Maestațeĭ sale și el fu fericit mult foarte de dînsa. Ia zisă Maestățeĭ Sale ceĭ vie, viguroasă și puternice: jură-mi-te pe D-zeŭ zicînd: „ceia ce tu îmĭ veĭ zice, eŭ voĭ asculta pentru tine". El ascultă tot ce ia zisă: „Să-mĭ fie dat a mînca din ficatul acestuĭ taur; căcĭ nu va urma nicĭ un răŭ". Așa îĭ vorbi. Faraon să întristă mult foarte de ce-ĭ zisă, și-l duru inima mult foarte, și cînd pămîntul să lumină adoua-zi, să celebră o mare sărbare de ofrande în onarea tauruluĭ, și să trimisă unul din primiĭ ofițerĭ aĭ Maestateĭ sale vie, viguroasă și puternice, pentru a junghia taurul. Dar după ce l-a junghiat, cînd era pe umărul oamenilor ce-l duceaŭ, el scuturîndu-șĭ gî-tul, lasă să cadă două picăturĭ de sînge spre cele două marĭ persoane ale Maestățeĭ sale, una despre partea porțeĭ celeĭ marĭ și alta despre ceea-laltă parte, și răsăriră din ele doĭ marĭ pomĭ (persecĭ) de toată frumusețа. Princesa punîndu-să într-o zi sub unul din pomĭ, pomul îĭ zisă: ah, perfido, eŭ sînt Bitiŭ.

Multe zile după aceia, cînd favorita era la masa Maestățeĭ sale v. v. și p. și află favoarea la el, zisă Maestățeĭ sale v. v. și p. jură-mi-te pe D-zeŭ zicînd: „ce-mĭ va zice favorita, eŭ voĭ asculta pentru dînsa. Zisă. El ascultă tot ce ia zisă: „să să dea jos aceștĭ doĭ pomĭ (persecĭ) și să să facă din eĭ două bune scîndurĭ". Decĭ s-aŭ tăiat ceĭ doĭ pomĭ aĭ luĭ Faraon v. v. și p. și favorita, soția regală, asistă acolo privind. O surcea sări și întră în gura favoriteĭ. Ia o înghiți și să îngreună. Și multe zile după aceia, ia născu un prunc masculin, și să spusă Maestățeĭ sale v. v. și p.: „ți-s-a născut un fiŭ masculin". S-a adus luĭ Faraon și i s-a dat mance și dadace. S-a făcut sărbare în tot pămîntul și i s-a făcut o zi de serbătoare. Maestatea sa v. v. și p. îndată l-a iubit mult foarte, și l-a salutat de fiŭ regent al Cușeĭ (Etiopieĭ). — Și multe zile după aceasta Maestatea sa v. v. și p. îl făcu principe ereditar al pămîntuluĭ întreg. Și multe zile după-ce el rămase principe ereditar al pămîntuluĭ întreg, Maestatea sa, v. v. și p. sbură la cer. Bitiŭ zisă: să mi-să aducă mariĭ sfetnicĭ aĭ Maestățeĭ sale v. v. și p. ca să-ĭ informez de tot ce s-a petrecut în privința mea. I-să adusă femeia sa, el o acuză dinaintea lor, și sentența lor, s-a executat. I-sa adus fratele cel mare, și l-a făcut principe ereditar a pămîntuluĭ întreg. Bitiŭ fu 20 anĭ rege al Egiptuluĭ, apoĭ trecînd din viață, fratele săŭ cel mare îĭ urmă în loc după ziua funerariilor".

Acum rezumînd faptele minunate și metamorfice din acest roman, aflăm că ucigîndu-să un om din invidia uneĭ femeĭ urmează ca consecință:

1) Reînvierea acestuĭ om din inima sa uscată, prin udarea aceșteia cu apă proaspătă.

2) Metamorfozarea omuluĭ în animal (taur) pentru a-șĭ răzbuna contra femeeĭ.

3) Animalul (taurul) ucis să metamorfozază, prin două picăturĭ de sînge, în doĭ arborĭ, cariĭ cunoscuţĭ de femee cine sînt, să prefac în două scîndurĭ; dar prin o surcea

4) Lemnul să metamorfozază iarășĭ în om.

5) Femeia recunoscută vinovată este pedepsită: iar cel maltratat și nedreptăţit de dînsa este îndreptăţit și recompensat.

Ideea fundamentală din romanul descris acum 35 secule este perfect aceiașĭ cu cea din povestea romînă a celor doĭ feţĭ logofeţĭ. Da, mi-să pare că, și vestmîntul cu care s-a învestit ideia abstractă pentru a să concretiza și realiza sub o formă văzută, este maĭ tot acelaș și în povestea noastră.

1) Femeia din invidie și gelozie ucide două fiinţĭ omeneștĭ (doĭ copiĭ).

2) Cele două fiinţĭ să metamorfozază în doĭ arborĭ, care recunoscuţĭ, cine sînt, să prefac în două scîndurĭ; iar aceste reduse în cenușă fac ca

3) Lemnul să să metamorfozeză în animal (un miel orĭ doĭ berbecĭ); și

4) Animalul ucis să metamorfozază în fiinţĭ omeneștĭ.

5) Femeea criminală, pedepsită; iar fiinţele maltratate, recompensate.

Paralelizînd acum seria faptelor din roman și poveste, constatăm o surprinzătoare identitate cu două deosebirĭ: a) că reînoirea fiinţeĭ omeneștĭ imediat după omorîre, nu să reaflă în poveste ca în roman, și b) succesiunea metamorfozelor în poveste este schimbată întru cît-va. Așa omul mort nu să transformă succesiv în animal, apoĭ arbore și în fine iarășĭ om; ci omul mort să metamorfozază maĭ întăĭ în arbore, apoĭ în animal și în fine iarășĭ în om.

In această privire, bine observă ceĭ ce să ocupă cu literatura nuvelelor, basmelor și poveștilor populare, că

împrumuturile ce popoarele î-şĭ fac unul altuia nu sînt simple descopierĭ, aşa zicînd ad litteram, ci nişte imitaţiunĭ libere, în care geniul poporuluĭ schimbă şi preface şirul naraţiuneĭ ad libitum. Lucru şi natural, căcĭ literatura populară este maĭ mult un produs din auzire şi expunere orală, ceeace, cu trecerea timpuluĭ, dă loc la tot feliul de variante, alte-orĭ arbitrare şi reconstituirĭ nouă ale povestireĭ primitive, încît adesea ajunge a fi aproape necunoscută.

In cazul nostru însă schimbarea este aşa de mică, încît identitatea între roman şi poveste ne pune în mirare, cum de s-a conservat aşa de bine, după un interval de aproape 35 secule.

Aceasta ne probează pe de-o-parte, că în ce priveşte fondul povestireĭ, legile minţeĭ omeneştĭ, despre justiţia recompensată şi pedepsirea crimeĭ, sînt eterne. Iar pe de-alta, în ce să atinge de forma externă, naraţiunea verbală a acesteĭ povestirĭ, deşi romanul primitiv scris s-a pierdut şi tăĭnuit pînă în zilele noastre, (căcĭ eŭ cel puţin nu-l cunosc existînd în alte limbĭ), ca poveste orală a putut a să transmite din generaţie în generaţie, şi de la popor la popor, ca şi alte poveştĭ egiptene, de care maĭ pe larg şi ştiinţific s-a ocupat la noĭ dl. M. Gaster. Dar întrodus la Romînĭ s-a refăcut şi localizat în episodele sale după cerinţele reale şi morale ale poporuluĭ Romîn.

Din acest punct de vedere povestea Romînilor mi-să pare chiar maĭ instructivă decît romanul egiptean. Aşa episoda celor treĭ fete culegătoare de in, este de un înalt sens moral şi interes social. Treĭ fete, fără zestre sunătoare, doresc a să mărita, dar totuşĭ ele ţin a arăta că la constituirea caseĭ lor ele contribue cu cîte-ceva, aşa că nu vor a fi numaĭ o sarcină pe capul bărbatuluĭ. Întîia să declară de măiastră industriaşă : putînd a îmbrăca casa

dintr-un tort de la un fus. A doua să recomandă de bună menageră: putînd nutri casa cu o pîne; iar a treia promite a produce o escelentă progenitură; făcînd doi fețĭ logofețĭ cu părul de aur, — idealul oamenilor avuțĭ; — pentru care și este luată în măritiș.

Fețĭ logofețĭ, socot că epitetul *logofețĭ* nu este pus numaĭ pentru asonanță, ci însamnă demnitatea ce să dă pruncilor regalĭ orĭ imperialĭ, și reaminteşte actul din romanul egiptean că Faraon își salută noŭ-născutul de fiŭ regent al Cușeĭ, sau franțuzește Dauphin.

Maĭ departe întroducerea în palat a manceĭ țigance, să ține strîns de narațiunea romanuluĭ, că Faraon auzind de nașterea fiuluĭ săŭ i-a rînduit mance și dadace; iar comiterea crimeĭ de manca țiganca, în scop de a lua locul adevărateĭ soțiĭ pe lîngă împărat, este o intrigă de harem, care s-a perpetuat și la alte curțĭ împărăteștĭ a altor națiĭ, și contra căreia conștiința curată a poporuluĭ totdeauna s-a revoltat și a protestat. Pe de altă parte, perseverarea țiganceĭ, devenită metresa domnuluĭ săŭ, în a face să dispară orĭ-ce probe ce i-să păreaŭ că-ĭ demască intriga infernală, precum și autoritatea ce cîștigă asupra amantuluĭ eĭ, încît acesta fermecat devine ca ceara de moale în mînile eĭ, probează că metresa era o femee foarte ageră și măiastră, ca altă Esteră, orĭ ca favorita luĭ Faraon.

Acum în povestea din Moldova vine episoda soareluĭ, care la cea din Muntenia lipsește. Ce caută aicĭ soarele? Eŭ unul îmĭ explic astfeliŭ lucrul: credința oamenilor că, dintre zeĭ, soarele este cel maĭ bine-făcător, că la Romînĭ, *Sîntul Soare* este ochiul luĭ Dumnezeŭ pre pămînt, carele scrutînd toate, nu trece cu vederea pre ceĭ cu nedreptul nenorocițĭ, a făcut pe povestitorul moldovan să întroducă binefacerile soareluĭ pentru pruncii părăsițĭ de lume, ca sinul uneĭ mame,

care încălzeşte şi face să crească ființele fragede. De aicĭ întîrzierile soarelui din zi în zi tot maĭ mult, admirîndu-ĭ, dezmerdîndu-ĭ, gogolindu-ĭ şi îngrijindu-ĭ, pînă-ce în fine să hotăraşte a-ĭ creşte şi a deveni protectorul lor, încredinţîndu-ĭ în mînile uneĭ bătrîne nefluturatice, ba chiar sărace, pentru-că aşa să-ĭ crească maĭ cŭ durere de inimă ; căcĭ pe lîngă dînşiĭ îşĭ căştigă şi însăşĭ existenţa eĭ. — Dacă în aşa chip, soarele, ocupîndu-să de alte lucrurĭ, uită de datoria sa, mărind prea mult zilele şi cauzînd daună altora, de aceasta nu rămîne nemustrat de mama luĭ, care să arată a fi o providenţă bună şi dreaptă pentru toţĭ pămîntenii. — Nu să permite dar nicĭ soareluĭ a eşi din ce este drept şi bine.

Epizoda Soareluĭ nu lipseşte nicĭ în romanul egiptean. Acolo D-zeŭ, fiindu-ĭ milă de singurătatea luĭ Bitiu, şi în special soarele—egipteneşte Fra-Harmacuti—porunceşte a să face o femee pentru Bitiu spre a-ĭ fi de companioană; dar care în urmă l-a tratat aşa de răŭ.

În fine, vine şi epizoda înşirăreĭ margaritarelor, care, în romanul egiptean lipseşte, saŭ cel mult să subînţelege în fraza că: femeeĭ luĭ Bitiu pentru a fi atrasă la Faraon i-sa dat tot feliul de podoabe frumoase femeeştĭ, şi apoĭ Faraon o salută de mare favorită a sa. Iar in povestea romînească este o parte esenţială aşa la d-l Ispirescu să dă chiar ca titlu a poveşteĭ.

Ce însămnătate să aibă oare această epizodă ?

Este ştiut că orĭ-ce femee la măritiş capătă ca dar maĭ multe decorurĭ : salbe saŭ coliere de margaritarĭ, diamante, braţele, cerceĭ, inele, ornice. Dar maĭ ales în antichitate, la Egiptenĭ, Perşĭ, Evreĭ, femeile de grad înalt, regine, împărătese, purtaŭ la gît coliere, salbe şi decorurĭ preţioase ca semn destinctiv al înalteĭ lor demnităţĭ. O aşa salbă să dădu la măritiş şi feteĭ din povestea noastră,

care însă i-să luă și rupsă de la gît, cînd a fost disgrațiată.—Cînd țiganca ajunsă deplină stăpînă pe amantul eĭ, pofti a purta și dînsa salba de mărgaritar, decorul destinctiv și onorific de împărăteasă ori boerească, după Ispirescu. Spre acest scop pusă a să face înșirarea margaritarelor. Dacă pînă aicĭ, ca printr-un farmec toate să plecaŭ voințeĭ sale, aicĭ țiganca dădu de nod : mărgăritarele să arătară maĭ refrectare decît oamenii. Aroganța însă cea țigănească, pentru a înlătura și acest obstacul în cariera eĭ, pusă toată lumea în mișcare, să spună ce știa, numaĭ mărgăritarele să să înșire. Dar această provocare nechibzuită, frînsă capul țiganceĭ, dîndu-să lucrul pe față. Și astfeliŭ ia un capăt fericit toată drama cea misterioasă și criminală din poveste : fețiĭ ceĭ cu părul de aur, recunoscuțĭ de tatăl lor, reîntră în drepturile lor, primind titlul de logofețĭ,—demnitate mult dorită de mamele din popor de așĭ vedea dragul săŭ făt, logofăt. Iar mama lor îșĭ reia onoarea de la început, împodobită de astă-dată cu salba de margaritar înșirată de demniĭ săĭ fiĭ.

Sfîrșind vom zice : că dacă în orașe boeriĭ și cucoanele, pe lîngă distracție, la teatru maĭ capătă și vre-o cultură frecventîndu-l așa de des, apoĭ și la țară, flăcăiĭ și fetele nu înzădar să adună la șezetorile cele lungĭ de iarnă; pe lîngă torsul fuioruluĭ ; eĭ să aleg și cu nițică pilduire și învățătură, spunîndu-șĭ uniĭ altora poveștile ce știŭ.

I. TANOVICEANU.

Creşterea criminalităţiĭ în România

(urmare)

V.

Slăbirea sentimentuluĭ religios.

Iată una din causele care aŭ contribuit şi contribuesc maĭ mult la scăderea niveluluĭ moral al societăţilor moderne. Religiunea, fie că va crede cineva într-însa, fie că nu va crede, trebue să recunoaştem, că era un puternic auxiliar al poliţieĭ şi al justiţieĭ. Unele persoane care nu să temeaŭ de poliţie şi de justiţie, saŭ care eraŭ în astfel de circumstanţe în cît era puţină probabilitate că va da ochĭ ele să temeaŭ de religiune, fiind-că ea spunea că ochiul luĭ Dumnezeŭ e pretutindenea, şi dacă nu le va pedepsi în aceasta lume, ele îşĭ vor găsi răsplata în cea-laltă.

Lăsînd forma maĭ mult saŭ maĭ puţin grosieră şi materialistă a tutulor religiunilor, formă naturală cînd ne vom gîndi la vechimea lor şi la ignoranţa oamenilor la care ele să adresaŭ, nimene nu poate contesta că maĭ toate religiunile şi maĭ ales cea creştină voiaŭ să moralizeze pe om, desvoltînd într'însul sentimentele cele maĭ frumoase. Religiunea creştină să adresa sufletuluĭ, făcea din el un ce divin: *sfîntul duh* şi cauta să-l aducă la perfecţiunea morală. Corpul şi inteliginţa eraŭ puse în a doua linie, ba chiar desvoltarea lor să socotea ca o piedecă a perfecţiuneĭ morale. De aci a resultat că religiunea creştină a căzut în exageraţiunea de a considera corpul şi chiar inteligenţa ca nişte inamicĭ, şi a le trata în consecinţă. În timpurile de exaltaţiune religioasă ale evuluĭ mediŭ, numaĭ sinuciderea

violentă era interzisă, iar cea lentă din causa privaţiunilor şi a uneĭ vieţĭ ascetice, era considerată ca o virtute religioasă. În cît despre cultura intelectuală, cine nu ştie faĭmoasele cuvinte: *fericiţĭ ceĭ săracĭ cu duhul că acelora este împărăţia cerurilor?*

Epoca modernă e o reacţiune, saŭ maĭ bine zis revanşa pe care şi-o ia corpul şi inteligenţa asupra sufletuluĭ care singur a fost cultivat în tot decursul evuluĭ mediŭ. Oameniĭ, liberĭ de jugul pe care l-aş putea numi al sufletuluĭ, să îngrijesc astăzĭ de starea lor materială, fisică şi intelectuală, cu acea ardoare cu care să îngrijaŭ înainte de cea spirituală. Epoca modernă a negligeat mult timp chiar fisicul, cultivînd în şcoală numaĭ inteligenţa; abia de cîte-va deceniĭ a început să să dea atenţiune desvoltăreĭ corpuluĭ prin întroducerea gimnasticeĭ în şcoală. Şi, lucru curios! aproape în acelaş timp cînd revenind la ideia sănătoasă a anticităţiĭ să întroducea gimnastica în şcoală, pe de altă parte să alungă de acolo preotul, ca şi cum desvoltarea bicepsuluĭ ar face inutilă desvoltarea caracteruluĭ!

Mişcarea actuală, ca orĭ-ce mişcare de reacţiune este exagerată; precum în evul mediu era o greşală de a concentra toată atenţiunea asupra sufletuluĭ, tot ast-fel şi astăzĭ este o tendinţă rea şi funestă pentru omenire de a concentra toată activitatea noastră numaĭ asupra cultureĭ corporale şi intelectuale. Direcţiunea spiritualistă a evuluĭ mediŭ de şi falşă şi exagerată era cel puţin o direcţiune folositoare omenireĭ, fiind-că era altruistă, pe cînd direcţiunea materialistă a epociĭ moderne favorizează egoismul şi neegalitatea, prin urmare ea este periculoasă pentru societate. Pentru-că nu trebue să uităm că dacă de calităţile fisice şi intelectuale să foloseşte individul, calităţile morale singure sînt folositoare pentru societate. Un fisic plăcut şi sănătos, o inteligenţă aleasă şi cultivată, departe de a fi folositoare celor-lalţĭ oamenĭ precum sînt individuluĭ care le posedă, sînt o adevărata nenorocire pentru societate, cînd aceste calităţĭ nu sînt unite cu cele morale.

Prin urmare o bună direcţiune de cultură cere ca corpul, inteligenţa şi sufletul să să desvoalte paralel, iar nu unul în paguba celuĭ-lalt; în loc de a să face acestea, tendinţa seculuĭ nostru este de a doborî biserica şi de a construi în locul eĭ o sală de gimnastică saŭ o şcoală din care adeseorĭ va eşi deli-

cuentul cult, cel maĭ periculos dintre făcătoriĭ de rele. Uniĭ, sub motiv că biserica este în desacord cu ştiinţa şi nu maĭ corespunde cu trebuinţele timpurilor noastre, alţiĭ crezînd că instrucţiunea prin sine însaşĭ e suficientă să facă pe om moral, cu toţiĭ să întrec a lovi în religiunĭ în general şi în religiunea creştină în particular. Eĭ bine, o repet, aceasta e o mare greşală, căcĭ catedra nu face inutil amvonul, întru cît catedra însăşĭ nu va fi în acelaş timp un amvon. Dacă biserica veche nu maĭ este bună, trebue a o preface saŭ a zidi alta în locul eĭ după trebuinţele timpuluĭ, însă nu trebue a ne face iluziune că şcoala poate ţinea locul bisericeĭ.

Şcoala nu face inutilă biserica, după cum sala de gimnastică şi şcoala nu să fac inutile una pe alta avînd misiunĭ diferite, una de a cultiva corpul iar cea-laltă inteligenţa. Dovadă de acest adevăr e faptul că la noĭ şi în toată Europa cultivîndu-să starea materială şi intelectuală, ele sînt într-un progres incontestabil, pecînd starea morală fiind negligeată pretutindenea, moralitatea scade şi criminalitatea creşte într-un mod îngrozitor. Nu numaĭ că instrucţiunea nu suplineşte educaţiunea morală, după cum cred uniĭ, dar chiar să pare că instrucţiunea primară inmulţeşte criminalitatea. Fiind-că această cestiune s'a discutat în ţara noastră în aniĭ trecuţĭ la tribuna Atheneuluĭ între doĭ profesorĭ, e locul de a zice aicĭ cîteva cuvinte despre ceea ce savanţiĭ streinĭ numesc *prejudiciul instrucţiuneĭ*.

În anul 1892 eminentul nostru coleg dela Facultatea de drept din Bucureştĭ, d-l Disescu ţinînd o conferinţă în sala Atheneuluĭ, a arătat că instrucţiunea nu are vre-o înriurire utilă asupra criminalităţiĭ, şi ca dovadă dînsul observa că deşi instrucţiunea s'a răspîndit forte mult de 50 anĭ, totuşĭ criminalitatea a crescut în acest interval. Ideea contrarie a găsit în d-l Stef. Mihailescu, inspector şcolar, un apărător pe atît de convins pe cît era străin materieĭ ce discuta. Cu toate că prea învăţatul inspector şcolar numeşte erezie opiniunea susţinută de d-l Disescu şi chiar cu multă delicateţe, nu să sfieşte a declara de agenţĭ aĭ imoralităţiĭ în societate de ceĭ care o împărtăşesc, ne vom permite a fi şi noĭ unul din aceĭ agenţĭ aĭ imoralităţiĭ susţinînd împreună cu d-l Disescu erezia ineficacităţiĭ instrucţiuneĭ asupra moralităţiĭ.

Cestiunea tratată la tribuna Ateneuluĭ nostru de d-l Disesc şi de Mihailescu, s-a studiat deja demult de sociologiĭ şi criminaliştiĭ străinĭ şi chiar s-a ajuns la oare-care conclusiunĭ pe care acum nimine nu le maĭ discută în occident. Herbert Spencer în Anglia, d-niĭ Tarde şi d' Haussonville în Francia, d-l Garofalo în Italia şi alţiĭ, sînt de acord că *instrucţiunea primară* nu are nicĭ un efect moralisător asupra omuluĭ. E adevărat că instrucţiunea superioară, după aceştĭ autorĭ, desvoaltă sentimentul moral în om, însă cum această instrucţiune să căpătă de un număr restrins de indivizĭ, resultă de aci că răspîndirea instrucţiuneĭ întru cît să limitează la instrucţiuea primara nu poate avea un efect moralisător, asupra societăţiĭ. Fiind că aceste ideĭ sînt ignorate la noĭ nu numaĭ de mare parte a publiculuĭ, dar chiar de prea învăţatul inspector, care le-a tratat ex catedra, vrînd să înveţe pe alţiĭ, ceea ce singur nu ştia, vom insista maĭ mult asupra acesteĭ cestiunĭ. Prejudiciul instrucţiuneĭ e prea răspîndit în ţara noastră, de aceea nu credem că e un timp perdut ca să-l combatem, consacrîndu-ĭ incidental cîte-va pagine.

În „Introducţiunea la ştiinţa socială" H. Spencer, după ce aduce maĭ multe probe ca să dovedească ineficacitatea instrucţiuneĭ primare asupra moralităţeĭ, adaogă:

„Confienţa în efectele moralisătoare ale cultureĭ intelectuale „pe care faptele o contrazic atît de categoric, este de altmin-„trelea absurdă a priorĭ. Ce raport poate să fie între a învăţa „că oare-care grupe de semne represintă oare-care cuvinte, şi „căştigarea unuĭ sentiment maĭ înalt al datorieĭ sale? Cum să „ne esplicăm că inlesnirea de a face uşor semne represintînd „sunete, ar putea să întărească voinţa de a face bine? În ce mod „cunoaşterea tableĭ înmulţireĭ saŭ practica adunărilor şi împărţiri-„lor, poate să desvoalte sentimentul de simpatie aşa ca să reprime „tendinţa de a vătăma pe aproapele? Cum dictările de ortografie „şi analisă gramaticală ar putea desvolta sentimentul justiţieĭ, „pentru-ce în fine acumulările de ştiinţă geografică, adunate cu „perseveranţă, ar creşte respectul adevăruluĭ? Nu este maĭ „multă relaţiune între aceste efecte, decît cu gimnastica care „exercitéză degetele şi fortifică picioarele. Acela care ar nă-„dăjdui să înveţe pe o persoană geometria dîndu-ĭ lecţiunĭ de „latineşte saŭ care desenînd ar crede că învaţă să cînte la piano.

„ar fi considerat bun de pus într'o casă de nebunĭ; el nu ar fi „totuşĭ maĭ smintit (deraisonnable) decît aceia carĭ cred să pro„ducă sentimente maĭ bune prin mijlocul uneĭ discipline a facul„tăţilor intelectuale.

„Credinţa în cărţile de clasă şi în lectură e una din su„perstiţiile epoceĭ noastre“ [16]).

Acelaş lucru îl zice şi d-l Tarde în cunoscuta sa operă „Criminalité comparée“: Însă, întru cît priveşte instrucţiunea pri„mară, trebue să recunoaştem că, cantitatea crimelor şi a de„lictelor luată în bloc nu e cîtuşĭ de puţin atinsă prin răspîn„direa sa. Din contra acţiunea binefăcătoare a instrucţiuneĭ se„cundare, şi maĭ ales a celeĭ superioare nu e de loc îndoioasă“ [17]). În altă operă a sa d-nu Tarde revine asupra acesteĭ cestiunĭ:

„*E inutil a repeta ceea ce s-a zis din toate părţile asupra* „*ineficacităţeĭ astăzĭ demonstrată* [18]) a instrucţiuneĭ primare, consi„derat în ea însăşĭ şi abstracţiune făcînd de învăţămîntul reli„gios şi moral. Acest resultat nu trebue să ne surprindă. A „învăţa citirea, scrierea, socotirea, descifrarea cîtorva noţiunĭ e„lementare de geografie saŭ de fisică, prin aceasta nu să contra„zic în nimic ideile surde ce să află în predispunerea delictoasă; „aceasta nu combate de loc scopul pe care îl urmăresc şi nu e „suficient spre a arăta copilului că esistă mijloace maĭ bune „de cît delictul spre a ajunge la acest scop. Acesta poate numaĭ „să ofere delictuluĭ mijloace nouă, să modifice procedurile sale, „devenite maĭ puţin violente, maĭ astuţioase şi une-orĭ să for„tifice natura sa“ [19]).

Într-un studiŭ publicat în „Revue des deux Mondes“ asupra criminalităţiĭ francese, d-l d' Haussonvile ajungea la conclusiunea că răspîndirea instrucţiuneĭ *n-a avut alt resultat decît de a adaoga proporţiunea delicuenţilor în clasa înstruită, fără ca să micşoreze criminalitatea.* Acelaş autor observă că departa-

---

16) H. Spencer. Introduction à la science sociale Paris 1878 p. 389 şi 390.

17) G. Tarde. Criminalité-comparée. Paris 1886 p 116.

18) Va fi poate inutil în Francia, nu însă în ţara unde inspectorii şcolari numesc erezie un lucru demonstrat în ştiinţă!

19) G. Tarde Philosophie pénale. Paris-Lyon 1891 p. 380—381.

mentele Franţeĭ cele maĭ luminate nu sunt acelea în care criminalitatea este maĭ mică [20]).

În fine d-l Garafalo după-ce spune că maxima: „cînd o şcoală să deschide, să închide o puşcărie" e fundată nu pe experienţă ci pe imaginaţia retorilor, adaogă că „E de prisos a maĭ „adăoga ceva, fiind că chiar de nu am avea ajutorul cifrelor, „simplul bun simţ nu ne-ar spune că nu există nicĭ un raport „între gramatică şi morală? E cu putinţă de a imagina, de „exemplu, că o pasiune oare-care, saŭ chiar un prejudiciu de „onoare să poată să fie distrus de alfabet" ? [21]). Cu toate că d-l Garofalo face apel la bunul simţ, în afară de statistică, noĭ credem că cele maĭ bune argumente ce să pot aduce în susţinerea uneĭ ideĭ sînt cifrele. De aceea vom căuta să probăm cu cifre că instrucţiunea, maĭ ales cea primară, nu este prin sine însăşĭ moralisătoare.

In Spania după cum spune d-l Jimeno Agius, a fost în anul 1883 un condamnat pentru furt la 6453 locuitorĭ care ştiŭ carte, şi unul la 8283 care nu ştiŭ carte [22]) La rîndul săŭ d-l Tarde ne spune vorbind de Franţa că „ţeraniĭ care sînt maĭ »puţin instruiţĭ, daŭ 8 acusaţĭ pe an la 100,000 locuitorĭ, iar „oraşele 16, adică tocmaĭ îndoit" [23]).

Însă cele maĭ decisive date le aflăm în statistica ţăreĭ noastre.

Să ştie cu numărul populaţiuneĭ rurale în Romînia este de 4 orĭ maĭ mare decît al celeĭ urbane: de asemenĭ nimene nu poate contesta că populaţiunea noastră rurală e aproape cu totul lipsită de instrucţiune, în orĭ-ce caz cu mult inferioară celeĭ urbane. Cu toate acestea criminalitatea urbană era la 1867 cel puţin de 2 orĭ maĭ mare decît cea rurală, proporţionalmente vorbind, căcĭ în Statistica penitenciară să vede că numărul delicuenţilor din sate nu era nicĭ cel puţin îndoit decît al delicuenţilor din oraşe:

---

20) D. Haussonvile. Revue des deux mondes 1 Apr. 1887.

21) R. Garafalo. Criminologia Torino 1891. p. 152.

22) J. Agius. La criminalitad en Espana in „Revista de Espana" 1885, după citat. d-luĭ Tarde Crimin. comp.

23) G. Tarde Criminalité comparée p. 115.

	ORAŞE		SATE	
	Bărbaţi	Femeĭ	Bărbaţĭ	Femeĭ
1867	1127	84	1916	53

Din aceste cifre să vede că femeia de la ţară, cea maĭ ignorantă categorie a societăţiĭ romîneştĭ, e în acelaş timp cea maĭ morală: ţăranca romînă e de 4 orĭ maĭ puţin criminală de cît compatriota sa de la oraş, de şi să ştie că instrucţiunea la femeea de ţară e o raritate în Romînia. În timp de 20 de anĭ, de la 1867—1887, tot-dea-una aŭ fost în penitenciare maĭ multe femeĭ din oraş, de cît de la ţară, de şi orăşancele sunt maĭ instruite şi numărul lor este de 4 orĭ maĭ mic de cît al ţărancelor; abia în anul 1887 a ajuns să să egaleze numărul ţerancelor şi orăşancelor din penitenciarele noastre. Aşa că dacă vom împărţi societatea romînească în 4 clase, după raportul instrucţiuneĭ, orăşanĭ, orăşance, ţăranĭ, ţărance, gradaţiunea moralităţiĭ este tocmaĭ inversă de acea a instrucţiuneĭ: ţăranca romînă cea maĭ ignorantă şi cea maĭ religioasă clasă a societăţiĭ noastre este în acelaş timp cea maĭ morală, iar orăşanul romîn, care e cel maĭ cult şi cel maĭ nereligios din societatea romînească, e în acelaş timp elementul cel maĭ criminal din ţara noastră!

Iată lucrurĭ pe care d. Inspector şcolar nu trebuia să le ignoreze, cînd trata în public aceste cestiunĭ. Ce e drept că de la 1867 s'a schimbat foarte mult proporţiunea dintre elementul urban şi rural al penitenciarelor; dacă compară cineva statistica penitenciară romînă pe maĭ mulţĭ anĭ, observă că din ce în ce elementul ţărănesc devine predominant în penitenciare. In 1867 să aflaŭ în penitenciarele noastre 62 de ţăranĭ la suta de deţinuţĭ, două-zecĭ de anĭ în urmă aceasta proporţie s-a rădicat la 77%! Iată cifrele în toată trista lor realitate:

	ORAŞE		SATE	
	Bărbaţĭ	Femeĭ	Bărbaţĭ	Femeĭ
1867	1127	84	1916	53
1887	868	63	2982	54

Aşa dar, pe cînd în 1867 bărbaţiĭ ţăranĭ în închisorĭ, nu eraŭ nicĭ de 2 orĭ maĭ numeroşĭ de cît ceĭ din oraşe, în 1887 eĭ aŭ fost peste 3 orĭ maĭ numeroşĭ; iar femeile de la ţară care în 1867 eraŭ maĭ puţine de cît cele din oraş în penitenciare în 1887 aŭ ajuns să le întreacă. Insă din acest tabel să vede

că orĭ cît s-ar fi schimbat lucrurile din 1867 pănă în 1887, totușĭ țăranul și maĭ ales țăranca, de și maĭ inculțĭ, sînt maĭ moralĭ de cît orășanul.

Dealtmintrele cum să esplică acest fapt trist că populațiunea rurală a penitenciarelor crește, iar cea urbană scade? Oare instrucțiunea rurală nu a făcut progrese în Romînia între aniĭ 1867 și 1887? Credem că distincțiunea făcută maĭ sus de Spencer, Tarde, d' Haussonville și Garofalo să impune. Instrucțiunea primară dată țăranuluĭ nu-l moralizază, pe cînd la oraș omul capătă instrucțiune secundară și superioară, care rădicîndu-l sus, iĭ desvoalta în acelaș timp și sentimentele morale, fiind-că îl face să înțăleagă că cea maĭ bună cale în viață e de a nu face nimănuia răŭ, și a face tuturor bine pe cît e cu putință. Instrucțiunea dată orășanuluĭ e destructivă și constructivă, pe cînd acea dată țăranuluĭ este numaĭ destructivă, fiind-că el capătă numaĭ elemente spre a vedea slăbiciunea moraleĭ religioase, și nu este în stare a ajunge cu ea la morala independentă.

Țăranul romîn cu admirabilul săŭ bun simț a înțeles ca prin instinct, că școala primară, singura de care el are parte de ordinar, așa cum este organisată astăzĭ, nu-ĭ aduce toloasele marĭ la care ne așteptăm noĭ; de aceea el nu prea are marĭ ilusiunĭ și amor pentru școală, după cum să poate vedea dintr-un admirabil studiŭ de psihologie populară al d-luĭ Spiridon Popescu [24]).

Un alt fapt tot atît de trist pentru țara noastră și tot atît de decisiv în discuțiune este statistica după religiune a criminalitățiĭ noastre. În anul 1869 aŭ fost la tribunalele corecționale 21.251 de preveniți ortodoxĭ și 1198 israeliți, în 1876, 60.044 ortodoxĭ, și 2086 israeliți, iar în 1886, 38.636 ortodoxĭ și 1185 israeliți. Cu alte cuvinte în 1869 preveniți ortodoxĭ eraŭ de 17½ orĭ maĭ număroșĭ de cît ceĭ israeliți, în 1876 de 30 de orĭ, iar în 1876 de aproape 33 de orĭ; proporțiunea s-a îndoit în 17 ani! Nu voĭ releva cît de trist este pentru țara noastră ca criminalitatea ortodoxă, să fie de 33 de orĭ maĭ mare de cît acea israilită, pe cînd populațiunea totală nu e de cît de 10 orĭ maĭ numeroasă, mă întreb însă care e efectul moralisător al instrucțiuneĭ asupra populațiuneĭ ortodoxe cînd criminali-

---

24) Archiva Societățeĭ științifice și literare An. II p. 313 și urm.

tatea sa creşte necontenit? Oare numaĭ Evreiĭ fac progres în ţara noastră sub raportul instrucţiuneĭ pentru ca criminalitatea lor să scadă în 17 anĭ de la 1198 de preveniţĭ la 1185, de şi populaţiunea s-a înmulţit? Să poate oare susţine că instrucţiunea ortodoxilor departe de a progresa a scăzut între aniĭ 1869 şi 1886, pentru ca criminalitatea să crească de la 21.251 la 38.639, adică aproape îndoit?

Adevărul este că instrucţiunea Evreuluĭ, rar iĭ distruge sentimentul religios, pe cînd instrucţiunea noastră este din nenorocire antireligioasă.

Prin urmare instrucţiunea nu e prin sine însăşĭ moralisătoare, ba chiar instrucţiunea inferioară lovind în morala religioasă şi nepunînd alta în loc, e periculoasă pentru societate în care nu introduce de cît nişte egoiştĭ cu spoială de cultură.

Şi, după această lungă discuţiune, maĭ este oare necesitate să mă întorc la d. Stef. Mihailescu şi să combat vre-unul din pretinsele sale argumente prin care susţine că instrucţiunea e prin sine însăşĭ moralisătoare? Voind să-şĭ dea un aer de antropologist în polemica cu d-l Disescu, care ca şi noĭ este un biet jurist, prea învăţatul profesor din secţiunea ştiinţifică a adus la conferinţa sa două cranie: unul al faimosuluĭ Licinschi şi altul al unuĭ căruţaş care în toată viaţa sa fusese om cinstit şi a pretins că publicul singur, orĭ-cît de slabe cunoştinţe cranioscopice ar fi avînd, poate cunoaşte care e capul luĭ Licinschi. Ce va fi voit să probeze în discuţiunea despre efectele instrucţiuneĭ asupra moralităţiĭ cu compararea cranielor a doĭ ignoranţĭ? Nu am putut să înţelegem, însă de sigur că d-l Mihailescu nu avea nicĭ cele maĭ elementare cunoştinţe ale cestiuneĭ pe care o trata.

Maĭ întăĭ observăm că d-l Benedict, ilustrul profesor de nevropatologie de la universitatea din Viena, cel maĭ mare creaneometrist zicea în congresul din Paris că toate metoadele craneometrice arată maĭ mult diletantism de-cît rigoare ştiinţifică şi că juriştiĭ au drept să să ferească de ele [25]; iar d. Mihailescu crede că e în stare atît d-sa cît şi orĭ-cine din public să cunoască pe criminal din conformaţiunea craniuluĭ săŭ. Rare-orĭ, chiar în ţara noastră, cineva şi-a rîs cu maĭ multă cruzime şi de public şi de şine însuşĭ!

---

25) Archives d' Anthropologie criminelle 1889. t. IV p. 555.

Dar maĭ mult de cît atîta. Dacă ar fi adevărat ceea ce pretinde d. Mihailescu, acesta ar fi un argument peremtoriŭ în contra tezeĭ pe care o susţinea. În adevăr dacă există tipul criminal, apoĭ instrucţiunea nu poate avea nicĭ un efect moralisător, căcĭ instrucţiunea nu poate modifica conformaţiunea craniuluĭ. Prea învăţatul inspector scolar care vrea să-şĭ dea aer de lombrosist convins, saŭ n-a citit pe d. Lombroso, saŭ nu l-a înţăles, căcĭ susţinînd tipul criminal celebrul profesor de la Turin voeşte să probeze existenţa criminaluluĭ născut, pe care nicĭ instrucţiunea nicĭ educaţiunea nu poate să-l corigeze, tesa diametral contrarie celeĭ susţinute de d-l Mihailescu. Primul volum din opera: „L' uomo delinquente", în care d-l Lombroso susţine existenţa tipuluĭ criminal poartă chiar pe frontispiciul săŭ cuvintele: „*delinquente nato e pazzo morale*" [26]).

Dar dacă din existenţa tipuluĭ criminal să deduce că există criminalĭ născuţĭ şi incorigibilĭ, cum s-ar putea trage tot din acelaş fapt conclusiunea că instrucţiunea ar ave un efect moralisător? Scoala italiană şi în special d-l Lombroso ilustrul eĭ şef, combate metafisica, să pare că lombrosistul improvisat din Bucureştĭ, voeşte ca noua scoală penală, să să certe şi cu logica!

Prin aceasta lungă digresiune am voit să probăm că şcoala nu face inutilă biserica, şi că perderea ce face societatea sub raportul moral prin slăbirea sentimentuluĭ religios nu e compensată prin răspîndirea instrucţiuneĭ. Corpul, sufletul şi inteligenţa de şi constituesc o unitate indisolubilă în timpul vieţiĭ, aŭ însă necesităţĭ deosebite şi fie-care să desvoaltă prin mijloace speciale. Spre a fi utilă societăţiĭ, scoala trebue să fie în acelaş timp şi morală.

Sentimentul religios scăzînd în toată Europa, şi la noĭ maĭ mult poate de cît orĭ în ce ţară, e natural că criminalitatea să crească, fiind-că nu să poate pune cu uşurinţă simţimîntul onoriĭ în locul temeriĭ de păcat. De altmintrelea trebue să spunem că onoarea însăşĭ e inferioară ca concepţiune socială moraleĭ religioasă. Religiunea e altruistă, ea nu zice numaĭ: ceea ce ţie nu-ţĭ place nicĭ tu altuia nu face, ci şi: ceea ce voiţĭ săvă facă vouă oameniĭ faceţĭ şi voĭ lor, pe cînd onoarea să mulţumeşte

26) Lombroso. L' uomo delinquente. Torino 1889 ed. IV.

cu maĭ puţin căcĭ ea cere numaĭ respectul dreptuluĭ altuia. Cînd dar să doboară religiunea adică sentimentul altruist din om şi cînd să batjocoreşte patriotismul care de asemenea e un sentiment altruist, ar trebui cel puţin să să pună ceva în loc în interesul saluteĭ sociale. Fac însă aceasta ceĭ ce combat religiunile ?

Eĭ ! noĭ recunoascem, că ele sînt grosiere ca concepţiune, că nu resistă celeĭ maĭ slabe critice ştinţifice, admitem chiar că morala lor : fă bine şi domnul î-ţĭ va plăti înzecit, e bazată pe egoism şi interes. Religiunea evreiască i-a promis binele pe această lume, iar cea creştină şi cea musulmană în viaţa viitoare : Neadevărurĭ ! — ni se va zice. Eĭ şi ? Chiar cu neadevăr dacă să să poate ajunge la utilitatea socială tot e bine ; cîte neadevărurĭ nu să spun copiluluĭ spre a evita un pericol pentru el săŭ pentru altul ? De sigur că nu e un adevăr cuvintele scriptureĭ că maĭ lesne va intra funia corăbieĭ prin urechile aculuĭ decît bogatul nemilostiv în împărăţia ceriuluĭ, cu toate acestea puţine cuvinte aŭ fost maĭ folositoare pentru omenire de cît aceasta idee şi comparaţie exagerată. Şi apoĭ cine ştie adevărul ? Ştiinţa merge progresînd, adevărul de azĭ să constată mîne că a fost o eroare ; cine ştie dacă transformismul darvinian, care azĭ e o dogmă în ştiinţă, nu se va considera în secolul viitor ca o erezie ştiinţifică !

Nu trebue dar pentru un adevăr problematic, să pricinuim în societate un răŭ sigur, şi fără îndoială că acest rezultat îl produce pretutindenĭ slăbirea sentimentuluĭ religios. Lucrătorul şi nevoiaşul de altă dată aveaŭ cel puţin o speranţă în lumea viitoare, care îĭ făcea să fie maĭ resemnaţĭ; pentru a face dintr-înşiĭ nişte revoltaţĭ care să lucreze la doborîrea actualeĭ stărĭ de lucrurĭ, socialiştiĭ şi alte partide înaintate aŭ lovit în religiune care este causa resemnăriĭ lor. Fără îndoială că socialişti fiind oamenĭ culţĭ, care posedă toate achisiţiunile ştiinţeĭ moderne (nu vorbesc de aĭ noştriĭ), sînt scusabilĭ căcĭ eĭ luptă din convingere. E de asemenea incontestabil că eĭ aŭ un scop nobil : desrobirea claseĭ muncitorilor şi că nu doresc cîtuşĭ de puţin îmulţirea criminalităţiĭ, însă nu e maĭ puţin adevărat că fără să voiască eĭ ajung la acest rezultat combătînd religiunea. O singură consolare maĭ aveaŭ desmoşteniţiĭ în miseria lor.

religiunea; socialismul și instrucțiunea le aŭ luat-o și aceea, astă-zĭ eĭ sînt maĭ nenorocițĭ decît tot-de-una fiind-că simt miseria lor grație instrucțiuniĭ și nu maĭ aŭ nicĭ o consolare din causa perderiĭ sentimentuluĭ religios. Astăzĭ, în starea de transițiune în care ne aflăm, maĭ niminea nu e fericit afară de ceĭ care nu cugetă, avutul nu e fericit căcĭ simte nemulțumirea împrejurul săŭ, iar săracul e trist fiind-că o simte în sufletul săŭ.

Căcĭ cum să nu fie tristețe și prin urmare alcoolism și crimă? [27]). Desmoșteniții pot să zică astăzĭ întocmaĭ ca republicaniĭ după mortea luĭ Cesar: *tyrannus mortus, liberi tamen non sumus!* În van sîngele generos al poporuluĭ s-a vărsat luptînd împreună cu regele în contra feudalitățiĭ și apoĭ cu burgezia în contra regalitățiĭ, în van și-a făcut ilusiunĭ asupra revoluțiuneĭ din 1789, din 1830 și 1848, căcĭ resultatul practic a fost numaĭ schimbarea robieĭ: de la stăpînirea aristocratică saŭ regească la stăpînirea burgheză. Poporul nebun a bătut cetățile, iar regalitatea și burgezia înțelepte le aŭ luat și aŭ profitat de ele; bietuluĭ muncitor îĭ trebuiaŭ reforme sociale și revoluțiile i-aŭ hărăzit și-i hărăzesc forme politice de care profita numaĭ burgezia!

Poate că sclavia actuală este maĭ puțin aspră ca acea de altădată, însă ea e maĭ grea decît tot-deuna, fiind-că după cum am spus, poporul simte azĭ nedreptatea pe care înainte nu o simțea. Cînd religiunea îĭ spunea că toate cîte să fac, sînt cu voia luĭ Dumnezeŭ și că nefericițiĭ de pe această lume, vor fi recompensațĭ prin fericire veșnică pe altă lume, omul era resemnat fiind-că el credea că suferind pe pămînt î-șĭ asigură fericirea în cer. Cînd cineva îndura vre-o nedreptate nu căuta să-șĭ răsbune, ci lăsă pe cel care o făcusă în plata Domnuluĭ, care știe să pedepsească pe fie-care după faptele sale.

Astăzĭ nu maĭ e tot așa.

Acum cîțĭ-va anĭ un tînăr din cea maĭ înaltă societate, fost magistrat, s'a făcut culpabil de un delict de drept comun, pălmuind pe un ministru care îl destituise pe nedrept. De sigur

---

27) Despre stricteța țăranuluĭ romîn vezĭ un articol de d-l Spiridon Popescu în Adevărul din 16 Sept. 1892 intitulat „Din viața satuluĭ meŭ“, iar despre alcoolism articolul de fond din „Timpul“ 8 Martie 1893 și „Alcoolism și criminalitate“ discurs pronunțat de d-l I. Bastache procuror gener. Curții Apel Galațĭ la deschiderea anuluĭ judecătoresc 1894—95.

că dacă acel tînăr, care de altmintrelea era un om de ispravă ar fi fost un om religios, el nu să revolta în contra celor venite de la stăpînire fiind-că şi-ar fi zis că stăpînirea e de la D-zeŭ şi tot ce vine de la ea, de la D-zeŭ vine. S-ar maĭ fi consolat poate şi în ideia că în această lume saŭ în cea viitoare D-zeŭ va plăti ministruluĭ arbitrar, fără să rişte să fie pedepsit cu închisoarea, cum a fost pedepsit în urmă pălmuitorul Ministruluĭ.

Aşa dar lăţirea sentimentuluĭ religios e o causă serioasă de înmulţirea criminalităţiĭ, cea maĭ importantă din cîte le am studiat pînă aicĭ.

Din fericire această cauză nu va dura la infinit; acum ne aflăm într'o stare de transiţiune cînd stricăm un vechiŭ edificiŭ, religiositatea timpurilor trecute; în curînd însă să va pune altceva în loc şi atuncĭ această causă nu va maì exista. Trecem printr-o crisă socială: morala religioasă dispare, şi morala independentă printr-o instrucţiune profundă, nu a ajuns încă în stare de a o înlocui. De aceea fără să credem că veacul de aur este în trecut, părerea noastră este că de o cam dată societatea merge înapoĭ sub raportul moral, şi va maĭ merge încă vr-o cîtva timp, pînă cînd omenirea va începe să-şĭ ia din noŭ mersul săŭ spre progres şi sub acest raport [28]).

VI.

Uşurinţa şi profitul meserieĭ de răŭfăcător.

O altă cauză generală de creşterea criminalităţiĭ este că meseria de răŭ făcător devine din ce în ce maĭ puţin periculoasă şi maĭ mult productivă. După cum vom arăta legislaţiunea îndulcindu-să necontenit, magistratura devenind din ce ce maĭ indulgentă, şi penitenciarele ameliorîndu-să sub raportul buneĭ vieţuirĭ într-însele a deţinuţilor, frica de pedeapsă să micşorează pe fie-care zi, şi nu maĭ este în stare să combată cu succes

---

28) Nu-ĭ locul aicĭ a-ne face o profesiune de credinţă, însă ţinem să spunem că dacă apărăm religiunea pentru popor, nu e din causă că am fi bigoţĭ saŭ cel puţin religioşĭ. Din contră ne declarăm determinist convins, însă tocmaĭ fiindcă sîntem determinist credem în puterea causelor atît psihice cît şi fisice. Omul religios este o fiinţă sugestionată moral; de sigur că ar fi maĭ bine ca morala omuluĭ să provină din propria sa raţiune, dar pentru utilitatea socială e suficient ca morala individuală să fie sugestionată prin religiune.

atracţiunea spre crimă. Pe de altă parte căştigurile ce rezultă din activitatea delictoasă sînt destul de considerabile, maĭ ales în comparaţiune cu greutatea ce are astăzĭ cineva de a-şĭ căştiga viaţa printr-o meserie onestă din causa principiuluĭ concurenţiĭ. Într'un singur an, în anul 1880, după cum spune d-l Garofalo, s-a răpit în Italia 14 milioane din averea particulară prin diferite mijloace criminale, în afară de ceea ce s-a răpit prin bancrute. Din această sumă considerabilă indiviziĭ judecaţĭ şi condamnaţĭ de curţile cu juraţĭ în număr de 4290, aŭ luat 6.124.000 leĭ, ceea ce revine în meziŭ 1400 leĭ pentru fie-care individ! În schimbul acestor avantagie, care sînt riscurile pe care le sufere criminalul italian în această meserie? Şansele de nepedepsire sînt de 55%, şi aceia care sînt pedepsiţĭ, intră în nişte penitenciare în care viaţa e maĭ bună de cît la casa lor, şi în care găsesc companionĭ de ideĭ de sentimente şi de gusturĭ. Să poate oare susţine că aceasta e o pedeapsă serioasă şi de natură a combate aplecarea spre crimă?

După cum zice cu drept cuvînt d-l Garofalo, condamnarea la închisoare pentru criminalul de profesiune este tot atît de penibilă, cît ar fi pentru un clubist obligaţiunea de a remîne maĭ multe zile saŭ maĭ multe săptămînĭ închis în cercul séŭ în clubul pe care îl frecuentează de ordinar [29]).

E caracteristică următoarea poesie din care să vede că delicuentul de profesiune departe de a avea oroarea de închisoare, o consideră ca refugiul săŭ natural, scumpa sa locuinţă.

Carceră, viaţa mea, scumpo fericito!
Cît de mult îmĭ place să staŭ în tine!
Să crepe capul aceluia ce te vorbeşte de răŭ,
Saŭ care crede că facĭ să să piardă liniştea.
Numaĭ aicĭ să găsesc fraţiĭ şi amiciĭ,
Banĭ, mîncare bună şi pace veselă,
În afară eştĭ în tot-deauna în mijlocul vrăşmaşilor tăĭ,
Dacă nu poţĭ să lucrezĭ morĭ de foame [30]) etc.

---

29) Garofalo. Criminologia, edit. I, p. 402 şi urm
30. Carcere, vita mia, cara, felice!
Lo starmi intro di te come mi piace!
Si spicchi il capo a quel che mal ne dice,
O pensa che fa perdere la pace.
Qua sol travi i fratelli e qua glamici,
Denari, ben mangiare e alegra pace;
Fnorì sei sempre in mezzo ai tuoi nemici,
Se non puoi lavorar muori di fame, etc.
(Lombroso. L'uomo delinquente ediz IV. T. I. p. 513.

Prin urmare criminalul de profesiune nu consideră închisoarea cu aceaşĭ ochĭ cu care o consideră omul cinstit. D-l Garofalo în opera sa „Contro la corente“ arată cît de mare e ilusiunea pe care şi-o fac legiuitoriĭ în eficacitatea pedepselor privative de libertate prin următoarele liniĭ :

„În această materie a pedepselor privative şi restrictive „de libertate nu trebue a să pune ca bază de raţionament senti„mentele individuale ale autoruluĭ, ci trebue să ne coborîm în „cele maĭ de jos clase sociale şi să observăm din acele adîn„cimĭ ce impresiune produce închisoarea. *Valoarea libertăţiĭ să „micşorează într'un mod necrezut în clasele lucrătorilor de la ţară „care*, cu toate că numele a dispărut, sînt totuşĭ şi astăzĭ servĭ „glebae ; aşa e maĭ vîrtos în clasa celor maĭ umilĭ lucrătorĭ aĭ „marelor manufacture şi ateliere, pentru care cuvîntul munca „silnică pe viaţă nu maĭ e o metaforă, ci o tristă realitate a „condiţiuniĭ lor. Pentru toţĭ aceştia la vechia formă a scla„vieĭ s-a substituit acea nu maĭ puţin dură a banuluĭ, şi li„bertatea rămîne şi acum pentru eĭ o vorbă deşartă. Expe„rinţa ne arată că dacă mulţĭ din eĭ sînt şi rămîn oneştĭ aceasta „nu depinde de sancţiunile penale ; delictul le repugnă lor prin „el însuşĭ şi din causa ruşineĭ şi discredituluĭ de care nu vor „să fie acoperiţĭ, dar de sigur aşa zisa închisoare corecţională „nu poate produce asupra lor nicĭ o impresiune de desgust ; „mulţĭ din eĭ merg la închisoare cu bucurie ca la un repaus al „asprelor lor ostenelĭ, în care vor avea nesperata bucurie a re„paosuluĭ, şi cel puţin un lucru cu mult maĭ puţin greŭ cu si„guranţa pîneĭ de toate zilele şi focul în timpul ierniĭ. Şi sînt „ţăranĭ care fiind condamnaţĭ la 4 saŭ la 6 lunĭ de închisoare „şi obţinînd libertatea in timpul iernеĭ nu să bucură ca de o „favoare şi pun la activul bilanţuluĭ lor acea economie pe care „ar putea să o facă în închisoare în timpul cel fără lucru.

„Dacă atîta de mică saŭ aproape nulă e impresiunea pe „care închisoarea de scurtă durată o produce asupra unuĭ mare „număr de delicuenţĭ de ocasiune, care nu sînt cu totul per„vertiţĭ şi pentru care infracţiunea nu e o meserie, nicĭ o aplecare „(sfogo) necesarie a natureĭ lor, să poate uşor prevedea că a„menințarea uneĭ durate maĭ lungĭ a reclusiuneĭ, nu va produce

„un alt efect asupra claselor celor maĭ marĭ răŭfăcătorĭ, a căror „sensibilitate e cu mult maĭ inferioară de cît cea comună [31]).

Toţĭ aceĭ care aŭ studiat maĭ de-aproape această cestiune aŭ recunoscut că închisoarea nu sperie îndestul pe delicuenţĭ. D. Brétignères, de Courtelles spune că 506 recidiviştĭ din închisoarea din Clairvaux condamnaţĭ pentru furt şi vagabondagiŭ, nu avusese alt scop prin faptele lor, de cît să-şĭ procure o viaţă maĭ uşoară în închisoare. Din 115 deţinuţĭ pe care i-a întrebat 17 i-aŭ declarat că nu aŭ luat nicĭ o precauţiune cînd aŭ comis infracţiunea ca să nu fie prinşĭ, fiind-că aveaŭ trebuinţă de un an saŭ doĭ de închisoare spre a-şĭ restabili sănătatea. „Recidi- „viştiĭ—zice d-l de Courtelles—reintră cu bucurie în închisoare „ca şi cum ar reintra în propria lor locuinţă, şi companioniĭ lor „fericiţĭ de a-ĭ revedea îĭ salută cu numele de voiagiorĭ şi bun „camarazĭ“ [32]).

D-l Lombroso ne spune de asemenĭ că o familie de ţiganĭ, condamnată de 16 orĭ pentru vagabondagiŭ, îndată ce să apropia iarna făcea tot posibilul ca să fie arestată spre a avea mîncare, îmbrăcăminte şi locuinţă [33]).

De multe orĭ criminaliĭ departe de a fi bucuroşĭ că es din închisoare simt o adevărată părere de răŭ că părăsesc locuinţa şi viaţa cu care eĭ să deprinsese; să citează chiar casul unuĭ asasin care după espirarea pedepsiĭ neputînd îndupleca pe directorul închisoriĭ să-l lase să maĭ stee în închisoare, *fiind-că nu ştia unde va putea să-şĭ găsească pînea*, s-a sinucis pe treptele închisoriĭ din care era gonit [34]).

Din toate acestea resultă că profesiunea de răŭfăcător a devenit una din cele maĭ puţin periculoase şi din cele maĭ productive dintre meseriile pe care le poate exercita un leneş; de acea această meserie atrage şi numărul delicuenţilor creşte pe fie-care zi [35]). D-l Tarde a resumat foarte bine aceste ideĭ în o pagină din magistrala sa operă „La criminalité comparée“

---

31) Garofalo Contro la corente! Neapoli 1888 p. 19 şi 20.
32) Bret. de Courtelles. Les condamnés et les prisons. Paris 1838 (după Lombroso L'homme criminel. Paris 1887 p 381).
33) Lombroso ibidem p. 382.
34) Lombroso: op. cit. p. 291
35) In acest sens, G. Vidal. Principes fondamentaux de la pénalité Paris 1890 p. 473.

„Le malheur est que la métier de malfaiteur soit devenu bon, „qu'il prospère, comme le prouve l'accroissement numérique des „délits et des prévenus, même abstraction faite des récidivistes „et des récidives. — Il en résulte que la contagion imitative de „cette corporation antisociale ne reste pas tout entière renfermée „dans son propre sein, où elle se traduit par le mutuel endurcisse- „ment, mais qu'elle rayonne en partie au dehors parmi les declassés „qu'elle classe, parmi les oisifs qu'elle occupe, parmi les dé- „cavés de tout genre qu'elle enfièvre des perspectives d'un nou- „veau jeu, le plus riche en émotions. Voilà la vrai source du „mal. Maitenant cherchons le rémède.

„A quoi cela tient-il en général qu'un métier quelconque „soit en voie de prospérite ? D'abord à ce qu'il rapporte davan- „tage, puis à ce qu'il coûte moins, enfin surtout à ce que l'apti- „tude à l'exercer et la nécessité de l'exercer sont devenues moins „rares ou plus fréquentes. Or toutes ces circonstances se sont „réunis de notre temps pour favoriser l'industrie particulière „qui consiste à spolier toutes les autres. Pendant que la quantité „de choses bonnes à voler ou à escroquer et des plaisirs bons „à conquérir par vol escroquerie, abus de confiance, faux, „assassinat etc., a grossi démesurément depuis un demi siècle, „les prisons ont été aérés, améliorés, sans cesse comme nourri- „ture, comme logement, comme confortable, les juges et les „jurés ont progréssé chaque jour en clémence, les circonstan- „ces atténuantes ont été étendues aux crimes les plus a- „troces, et la peine de mort s'est transformée par degrés en „une sorte de mannequin de paille armé d'un vieux fusil rouillé „qui ne tue plus rien depuis longtemps. Les profits se sont „donc accrus, et les risques ont diminués, au point que dans „nos pays civilisés la profession de voleur à la tire, de vagabond, „de faussaire, de banqueroutier frauduleux, etc., sinon d'assassin, „est une des moins dangereuses et des plus fructueuses qu'un „paresseux puisse adopter. En mêne temps, la révolution sociale, „qu'il faut bien se garder de confondre avec la civilisation, a „multiplié les declassés, les agités, pépinière du vice et du crime „les vagabonds notamment, dont le nombre a quadruplé, si j'en „juge par celui des vagabondages, qui s'est elevé de 2500 à „10,000 depuis 1826. Ajoutez que les penchants charitables

„étant loin de s'être developpés dans notre industrialisme fiévreux, „autant du moins qu'il l'eût fallu, les condamnés encore honnêtes „après une première faute, les liberés oscillant entre l'exemple „de la grande societé probe mais inhospitalière et celui de la „petite patrie criminelle qui est toute prête à les naturaliser, „finissent par tomber fatalement sur ce dernier versant comme „les filles mères dans la prostitution [36]).

Dacă raportăm cele zise pînă aicĭ în privinţa acesteĭ cause de creştere a criminalităţiĭ la ţara noastră, apoĭ va trebui să recunoaştem, că nicăerĭ această causă nu poate lucra cu maĭ multă eficacitate ca în Romînia. E destul să spunem, şi vom proba aceasta în continuarea acestuĭ studiŭ, că penalitatea e la noĭ maĭ slabă de cît în orĭ-ce altă ţară, că magistratura e de o indulgenţă de necrezut, iar penitenciarele sînt organisate în modul cel maĭ detestabil. În Italia frigul sileşte pe uniĭ indivizĭ să comită infracţiunĭ spre a scăpa de rigorile ierniĭ, dar ce este clima Italieĭ în raport cu clima ţeriĭ noastre? În Francia un individ are greutate, după cum spune d-l Tarde, să trăiască şi să să reclaseze după ce a eşit din închisoare, ce vom zice despre ţara noastră unde caritatea publică nu e aşa de răspîndită ca în Franţa, şi unde societăţile de patronagiŭ [37]) nu sînt cunoscute nicĭ chiar din nume? Am văzut că criminalul italian, dupe cum spune d-l Garofalo, are 55 de sorţĭ la sută ca să scape nepedepsit, vom proba că la noĭ are 80 la sută, şi de abia de 10 orĭ la 100 riscă să fie certat cu pedepse criminale, dintre care de cea maĭ îngrozitoare, de pedeapsă cu moarte el nu să teme neexistînd în legislaţiunea noastră.

Prin urmare dacă este adevărat că „le métier de malfaiteur soit devenu bon", în toată Europa, apoĭ nicăerĭ această meserie nu e maĭ bună, fiind-că nicăerĭ răŭfăcătoriĭ nu riscă maĭ puţine neplăcerĭ ca în ţara noastră.

Aceasta să va vedea maĭ pe larg în partea care este consacrată causelor speciale de înmulţirea criminalităţiĭ în Romînia.

La acest studiŭ interesant pentru ţara noastră, trecem imediat.

*
* *

36) G. Tarde. Criminalite comparée. Paris 1886 p. 85—87.
37) Societăţĭ care să ocupă să găsescă ocupaţiune şi să reclasĕze pe liberaţiĭ din închisorĭ.

Venind la causele care fac ca criminalitatea să crească maĭ repede în ţara noastră de cît în alte ţărĭ, vom enumera ca cele maĭ principale: legislaţiunea, magistratura, poliţia şi penitenciarele.

VII.

Legislaţiunea.

Misiunea uneĭ bune legislaţiunĭ în starea de azĭ a societăţiĭ trebue să fie de a ocroti persoana, familia şi proprietatea fie-căruĭ om în contra atacurilor ce li s-ar aduce.

Cum î-şĭ îndeplinesc legislaţiunile moderne această misiune? Romaniĭ şi după eĭ în general maĭ toţĭ legiuitoriĭ anteriorĭ revoluţiuniĭ din 1789 proteguiaŭ în mod excesiv persoana, familia şi proprietatea; pe debitoriĭ de rea credinţă î-ĭ daŭ sclavĭ creditorilor lor, alteorĭ î-ĭ omoraŭ, pe răŭfăcătorĭ şi maĭ virtos pre asasinĭ î-ĭ ucideaŭ saŭ î-ĭ supuneaŭ la cele maĭ aspre torture. De atuncĭ lucrurile s-aŭ schimbat foarte mult!

Pedepsele excesive care sancţionaŭ altă-dată respectul persoaneĭ şi al averiĭ altuia aŭ dispărut şi în locul lor treptat societatea a ajuns la nişte pedepse derisorie, cîte odată chiar la împunitate. Debitorul de rea credinţă azĭ poate fi prefect, deputat, ministru înalt eclesiastic şi chiar milionar! Hoţiĭ, tîlhariĭ şi ucigaşiĭ de oamenĭ scapă adese-orĭ nepedepsiţĭ şi maĭ tot-deuna cu o pedeapsă foarte mică. După cum s-a observat cu drept cuvînt, legislaţiunea civilă pare că e făcută pentru debitorĭ în contra celor care aŭ avut naivitatea să-ĭ împrumute, iar cea penală pentru hoţĭ şi asasinĭ în contra victimelor lor. Din ce în ce hoţiĭ de codru să măresc ca şi codriĭ, în schimb însă hoţiĭ din oraşe să înmulţesc, după cum să înmulţeşte şi populaţiunea din oraşe, şi chiar maĭ mult. Lucrul e foarte natural: meseria de hoţ de codru este astăzĭ foarte periculoasă, pe cînd hoţiĭ de oraşe pot fura milioane şi sa rămînă nepedepsiţĭ.

Fără îndoială că şcoala liberală, căreia să datoreşte această nenorocită tendinţă a plecat de la un principiŭ laudabil: protecţiunea oamenilor din clasele de jos ale societăţiĭ. Ea şi-a zis că aceia care comit infracţiunĭ şi care formează clasa debitorilor sînt de ordinar oamenĭ săracĭ şi nevoiaşĭ, şi de aci a plecat probabil tendinţa aceşteĭ şcoale de a protege pre debitorĭ şi pre delicuentĭ. Cu această iubire de maimuţă, cu această

protecțiune neînțeleaptă, scoala liberală a corupt poporul, care astăzĭ tinde a întrece în imoralitate clasa dominantă. Odinioară corupțiunea era sus, iar clasele de jos eraŭ cu mult maĭ morale, scoala liberală a crezut că lucrează în interesul poporuluĭ dacă î-l va protege în orĭ-ce cas, chiar atuncĭ cind merită să fie pedebsit, iar un protegiat. Resultatul este că astăzì cangrena corupțiuneĭ face progrese spăimîntătoare în popor, care în curînd va ajunge tot atît de sărac în sentimente nobile pe cît în mijloace materiale! Am arătat că în timp de 20 de anĭ populațiunea țărănească din penitenciarele romîneștĭ a crescut cu 15% (de la 62% la 77%), dacă aceasta creștere va continua, în curînd nu vor fi în penitenciare de cît numaĭ țăranĭ și nevoiașiĭ de prin orașe.

Știm bine și recunoaștem că dacă săracii împlu din ce în ce penitenciarele romîneștĭ, iar bogațiĭ devin o raritate, causa este în parte viciul organisațiuneĭ justițieĭ noastre. Alt-fel să apără bogatul și alt-fel săracul care comite o infracțiune, așa că egalitatea săracul nu o găsește nicĭ chiar în incinta justițieĭ, atuncĭ cînd are maĭ multă trebuință de ea. Ne aducem aminte că un avocat spunea în mijlocul ilarităţiĭ generale a colegilor săĭ dialogul cu un țăran acusat pe care era însărcinat să-l apere din oficiŭ. — Eĭ bine! — zisese dênsul țăranuluĭ — dar de plătit ce o să-mĭ plăteștĭ dacă te voĭ scăpa? — Poĭ d-ta nu eștĭ din *fĭț* (oficiŭ)? — Bine! dacă e așa te-oĭ apăra și eŭ din *fĭț*!

Adevărul este că țăranul nu este apărat în justiție, fiind-că nu are cine să-l apere, pe cînd avutul adese-orĭ scapă chiar de ar comite cele maĭ marĭ crime. Acum cîțĭ-va anĭ un Evreŭ foarte avut era dat în judecată sub inculpare de loviturĭ din care s-a causat moartea; el era apărat de 6 avocațĭ din care 2 vrăjmașĭ de moarte unul altuia 'șĭ dedese mâna spre a-l apăra; el nu avea trebuință ca să fie apărat din oficiŭ ca-bietul țeran de maĭ sus!

Știm aceste lucrurĭ foarte bine, însă orĭ-ce ar fi totușĭ e incontestabil că poporul merge repede spre corupțiune și că principala cauză a acestuĭ fapt, este datorită aberațiuneĭ școaleĭ liberale în cea ce privește represiunea.

Lăsînd aceste generalitățĭ și referindu-me numaĭ la legislațiunea penală, vom observa că de maĭ bine de un secol legiuitorul nu să intereséză de cît de culpabilĭ, și pare că a uitat cu desăvîrșire de victimile lor. De la Beccaria pînă în zilele

noastre, legislaţiunea penală, regimul închisorilor, Şcoala, justiţia, totul în fine nu respiră de cît interes pentru delicuent şi uitare complectă pentru victimele luĭ. Legislaţiunea penală îndulcită din ce în ce a ajuns o derisiune, o gogoriţă de care nu să sperie de cît ceĭ care nu aŭ avut a face cu ea saŭ nu o cunosc. Să ştie că codicele penal din 1810, orĭ cît de sever ar părea unora este maĭ puţin aspru de cît vechile legiuirĭ penale franceze. Ideile umanitare susţinnte şi desvoltate cu atîta talent de Beccaria, Voltaire, Diderot, Mablly şi alţĭ enciclopediştĭ, de şi nu aŭ fost urmate în totul cînd s'a redactat actualul codice penal frances, aŭ avut însă incontestabil o mare înrîurire asupra redactorilor seĭ.

Însă adepţiĭ scoaleĭ clasice n-aŭ fost mulţumiţĭ cu îndulcirile legislaţiunei penale, nemulţumiţĭ sînt şi astăzi şi aşa pare că vor rămîne tot-deuna pînă în momentul cînd vor ajunge la supresiunea totală a pedepsiĭ. Chauveau Adolphe şi Faustin Hélie, partisanĭ de altmintrelea aĭ codiceluĭ penal din 1810, sînt de părere că pedepsele dintr-însul sînt de o *barbară exageraţiune*[37]). Distinsul penalist belgian Hauss crede de asemenĭ că dispoziţiunile codiceluĭ penal din 1810 sînt de o *severitate excesivă*[38]) însuşĭ d. Garraud, care înclină şi chiar se pretinde partisan al noueĭ şcoale penale, nu esită a acusa codicele penal din 1810 că conţine *pedepse excesive*[39]).

Aceste ideĭ aŭ inspirat o mulţime de modificări ale codiceluĭ penal frances, dintre care cea maĭ importantă este revisiunea din 28 Aprilie 1832. Deja procedura penală din 1808 admitînd nefasta instituţiune a juraţilor favorisa criminalitatea şi slăbea justiţia represivă. Juraţiĭ influenţaţĭ de ideile scoaleĭ penale clasice, consideraŭ pedepsele ca excesive, şi în ignoranţa lor, crezînd că aŭ un drept de graţie, adese-orĭ achitaŭ spre a nu da ocasiune judecătorilor să aplice nişte pedepse pe care eĭ le socoteaŭ prea aspre. În deşert legea recomanda juraţilor că atuncĭ cînd î-şĭ daŭ verdictele să nu cugete la pedeapsă; aceasta era o recomandaţiune tot aşa de naivă ca şi însaşĭ instituţiunea juraţilor! Spre a evita achitările numeroase la juraţĭ legea din 1824

---

37) Ch. Adolphe et F. Hélie. Théorie du code pénal 6-ème ed. T. I, No. 11. p. 22.

38) J. J. Hauss. Droit pénal belge. Paris 1889 3-ème ed. N-o 108. p, 63.

39) R. Garraud. Traité du droit pénal français. Paris 1888 T. I. No. 68. p. 96, şi Précis de droit criminel Paris 1888 No. 47 p. 50.

a întins circumstanțele atenuante chiar în materie de crimă, iar legea din 1836 a dispus ca ele să să pronunțe de jurați și nu de judecătorii curții cu jurați.

Pe de altă parte pe tărîmul dreptului penal, legea din 1832, și alte legĭ anterioare și posterioare aŭ îndulcit o mulțime de pedepse, și aŭ suprimat chiar pe unele care aŭ părut maĭ severe saŭ maĭ nedrepte.

Codicele penal frances, chiar așa îndulcit a părut totușĭ prea aspru pentru legiuitoriĭ noștri din 1864, eĭ aŭ mers maĭ departe pe povîrnișul fatal pe care apucase legiuitorul francez. Represiunea a fost debilitată, putem zice enervată cu o nesocotință și un curagiŭ care nu să explică de cît prin faptul că, legiuitoriĭ noștriĭ nu-șĭ dedeaŭ samă de urmările modificărilor ce întroduceaŭ în legislațiunea penală.

Prima reformă a fost supresiunea pedepsiĭ cu moarte care să afla în ambele codice penale (frances și prusian), ce serveaŭ de conducătorĭ legislațiuneĭ noastre, precum și în ambele codice penale romîneștĭ care să desființaŭ prin noua legiuire (Codicele penal moldovenesc Sturza din 1826 și Codicele penal muntenesc Stirbeĭ din 1851). Generosul Beccaria a trebuit să salte din mormînt: un secol tocmaĭ după aparițiunea operiĭ sale: Dei delitti e delle pene, pedeapsa cu moarte era desființată de o țară orientală mult timp numărată printre popoarele barbare. Nu să putea celebra maĭ bine centenarul celebreĭ opere a luĭ Beccaria de cît abolind pedeapsa cu moarte dintr-un Stat. Față cu această reformă republica franceză, elvețiană, americană și toate popoarele civilisate, rămîn niște popoare reacționare și barbare, cel puțin întru cît privește codicele penal!

Dar, în fine, suprimarea pedepsiĭ cu moarte e o tesă care să poată susținea în țara noastră, ceea ce este însă o greșală imensă a legiuitoruluĭ din 1864 și funestă în consecințe, este îndulcirea maĭ tutulor pedepselor din codicele penal frances, care în mare parte e consecința forțată a supresiuneĭ pedepsiĭ cu moarte. Spre a-șĭ face cine-va o idee de această adevărată *crimă pe les natiune*, vom spune că în acelaș timp cînd să transformaŭ 30 de crime în delicte, legiuitorul romîn reducea maximum închisoriĭ corecționale de la 5 anĭ, cum este în codicele penal frances, la 2 anĭ, așa că fapte grave care la Francezĭ să

pedepseaŭ ca crime cu 5 pînă 10 anĭ de reclusiune la noĭ nu să puteaŭ pedepsi de cît cel mult cu 2 anĭ de închisoare corecţională!

De altmintrelea era natural ca să ajungă aci legiuitorul penal din 1864; odată ce a suprimat pedeapsa cu moarte, spre a conserva raportul între pedepse şi infracţiunĭ el era silit să micşoreze pedepsele tutulor infracţiunilor. Ca să mă esprim numericeşte, o-dată ce legiuitorul a suprimat pedeapsa N° 1, a fost silit ca pentru infracţiunea N° 1 să dea pedeasa N° 2, iar pentru infracţiunea de gravitatea 2-a pedeapsa N° 3, şi aşa maĭ departe pînă la cele maĭ micĭ infracţiunĭ. Desfiinţarea pedepsiĭ cu moarte a avut dar o influenţă cu mult maĭ mare de cît s-ar crede asupra legislaţiuneĭ noastre penale. Ceĭ care aŭ abolit pedeapsa supremă aŭ decapitat penalitatea saŭ cel puţin aŭ slăbit-o foarte mult; întregul arsenal al pedepselor a resimţit efectul acesteĭ reforme de a căror importanţă de sigur că nu şi-aŭ dat samă legiuitoriĭ noştriĭ din 1864.

Pe lîngă această îndulcire generală a pedepselor, legiuitorul penal din 1864, a maĭ modificat şi alte disposiţiunĭ din Codicele penal francez, tot în sensul îmblînzireĭ pedepselor.

Aşa, în Codicele penal francez complicele este pedepsit cu aceaşĭ pedeapsă ca autorul principal (art. 59) din contra la noĭ complicele să pedepseşte cu pedeapsă de un grad maĭ inferior (art. 48); de asemenea tentativa de crimă e pedepsită la Francezĭ ca şi crima însăşĭ, (art. 2 C. pen. fr.) iar la noĭ cu o pedeapsă de un grad inferior (art. 38 C. pen. rom).

In cît despre Procedura penală romînească din 1864, ea nu diferă în principiĭ de cea francesă, însă e uşor de înţăles că, ea fiind copiată ad litteram după original, delicuenţiĭ aŭ avut şi aŭ maĭ multă şansă de a scăpa în Romînia de cît în Franţa. Maĭ întîĭ instituţiunea juraţilor dă necesariamente roade maĭ rele în Romînia, de cît în Franţa cum vom vedea maĭ la urmă, fiind-că juratul romîn e cu mult maĭ ignorant de cît cel francez.

Pe de altă parte formalismul procedureĭ penale francese, uşor de suportat în Franţa unde el s-a desvoltat treptat şi a ajuns în de obşte cunoscut, este o pedică pentru autorităţile romîneştĭ care nu eraŭ deprinse cu el; un soldat care pentru prima oară îmbracă o armură grea e jenat în mişcările sale şi

aproape inapt pentru orĭ-ce serviciŭ; rochia lungă incomodează în mişcările sale pe persoana care o pune pentru prima oară; tot ast-fel să poate zice şi despre autorităţile noastre judecătoreştĭ şi administrative, care aŭ fost şi sînt chemate să aplice regulele uneĭ procedurĭ penale cu care nu eraŭ obişnuite.

Adese-orĭ preocupate maĭ mult de formele pe care nu le cunoşteaŭ ele compromiteaŭ fondul şi nu puteaŭ prinde pe făcătoriĭ de rele; de multe-orĭ iarăşĭ din causa lipseĭ de forme şi a stîngăcieĭ lor, culpabilul chiar prins scăpa de penalitate.

Totuşĭ această legislaţiume atît de favorabilă delicuenţilor, a fost modificată în 1874 slăbindu-se din noŭ penalitatea; pe lîngă cele 30 de crime transformate în delicte în 1864, legiuitorul din 1874, a maĭ corecţionalisat încă 12 crime [40]), pedepsele criminale deveneaŭ o raritate în Codicele nostru penal. Nu era destul suprimarea pedepseĭ capitale, corecţionalisarea a 30 de crime, scăderea maximuluĭ închisoareĭ corecţionale de la 5 anĭ la 2 anĭ şi micşorarea generală a tutulor pedepselor din Codicele penal frances; peste 10 anĭ această îndulcire a Codiceluĭ penal părea isuficientă, trebuia ca alte 12 crime să să sacrifice de doctrinarismul ignorant! Luminaţiĭ noştri legiuitorĭ nu ştiiaŭ saŭ nu voiaŭ să ştie că pe cînd eĭ scădeaŭ penalităţile, criminalitatea creştea din ce înce maĭ mult. In loc de a lupta prin pedeapsă, în contra crimeĭ, eĭ luptaŭ în contra pedepsiĭ şi în favoarea crimeĭ.

Legiuitoriĭ romînĭ liberalĭ şi conservatorĭ să întrec prin exces pe zel în această luptă în contra pedepsii; ba chiar conservatoriĭ întrec în această privinţă pe liberalĭ, ceea ce probează că îndulcirea pedepselor nu e o măsură progresistă la care s-ar opune interesele claselor reacţionare. Astfel chiar în anul 1894 legiuitorul prin legea judecătoriilor de pace art. 23 a adus o îndulcire considerabilă în pedepsele oare-căror delicte, dispunînd că furturile de pasărĭ domestice de o valoare maĭ mică de 100 de leĭ, chiar cînd constituesc furturĭ calificate, nu să vor pedepsi maĭ mult de 6 lunĭ şi o zi. Fapte care în cod. pen. francez să pedepsesc cu munca silnică, în cod. pen. prus, cu reclusiunea şi care chiar la noĭ înainte 1874 să pedepseaŭ ca crime şi să judecaŭ de juraţĭ, acum să consideră de legiuitor ca nişte delicte

40 Afirmarea D-luĭ Lahovary, ministrul de justiţie în şedinţa Cameriĭ din 13 Ianuarie 1873, (Monitor oficial 1873; p. 85 col. I).

de puţină gravitate care nu merită să maĭ fie judecate de Curţile de apel ci numaĭ de judecătoriile de pace şi de Tribunalele corecţionale ca şi contravenţiunile de simplice poliţie. În 20 de anĭ, de la 17 Febr. 1874 la 1 Martie 1894, furturile de pasărĭ cu circumstanţele agravante prevăzute în art 310 C. Pen. aŭ trecut de la juraţĭ la judecătoriĭ de pace, de la 6 anĭ de reclusiune la 6 lunĭ de închisoare corecţională! Dacă vom merge tot aşa de repede pe calea progresuluĭ în curînd vom vedea dîndu-să şi premiĭ de încurajare acelora care comit furturĭ calificate de pasărĭ domestice.

Să maĭ spun că, chiar la începutul anuluĭ acestuia judiciar, un Procuror general, într-un discurs de deschidere propunea corecţionalisarea a o nouă serie de crime din codicele nostru penal? [41])

Resultatul acestor reforme nu putea fi îndoios, şi statistica ni-l arată. Legiuitoriĭ noştri nu aŭ de cît să-şĭ urmeze lupta în contra penalităţiĭ, şi noĭ le garantăm progresul criminalităţiĭ în ţara noastră; în curînd vom fi prima ţară din lume sub raportul criminalităţiĭ, dacă nu sîntem deja acum!

Ştim că reforma legislaţiuneĭ penale din 1874 n-a fost dictată din spirit favorabil delicuenţilor ci din causa neîncredereĭ în juraţĭ; ea avea de gînd să ia de la juraţĭ acele infracţiunĭ, pentru care de ordinar eĭ achitaŭ; însă, în materie de legĭ scopul e secundar, resultatul e principalul şi resultatul a condamnat reforma din 1874. După cum am arătat d-l Al. Lahovary, om de o valoare netăgăduită ca ştiinţă, inteligenţă si talent, animat fiind de cele maĭ laudabile intenţiunĭ, şi a pus numele în josul uneĭ reforme nefaste pentru ţară, fiind-că nu studiase în deajuns cestiunea. Elev al şcoaleĭ francese ca şi legiuitoriĭ din 1864, de şi într-o tabără politică diferită, d-l Lahovary nu se temea de a micşora penalităţile, cum făcuse şi dînşiĭ cu 10 anĭ înainte. O singură deosebire există între ministrul conservator din 1874 şi membriĭ consiliuluĭ de stat liberalĭ din 1864; aceea că d-l Lahovary micşorînd pedepsele voia să evite achitarea unor criminalĭ de către juraţĭ, pe cînd d-niĭ Bosianu, Creţescu, Vernescu etc, voiaŭ pur şi simplu să

41) M Suţu. Discurs de deschidere a anuluĭ judec. 1894—95 pronunţat înaintea Curţiĭ de apel Iaşĭ. — Iaşĭ 1895,

aplice teoriile becariane favorisînd pe culpabil. Cu alte cuvinte scopul diferea mijloacele însă era aceleaşĭ ; inutil să spunem că resultatul a fost identic, fiind-că resultatul e efectul mijloacelor iar nu al scopuluĭ.

Alte ţărĭ aŭ fost maĭ înţelepte şi aŭ ştiut să sacrifice pretinsele principiĭ adevărateĭ utilităţĭ sociale.

La finele secoluluĭ trecut în Franţa, din causa maĭ multor achitărĭ scandaloase ale juriuluĭ, ceea ce făcuse să se înmulţască în mod spăimîntător tîlhariĭ în unele provinciĭ, legiuitorul l-a suprimat parţial, întroducînd tribunale excepţionale prin legea din 18 pluviose anul IX, care a rămas în fiinţă pînă în 1830. Revoluţionariĭ francezĭ de la finele secoluluĭ trecut să pare că eraŭ maĭ puţin pasionaţĭ pentru juriŭ de cît ministrul conservator al Romînieĭ din anul 1874; cînd eĭ vedeaŭ că e periculos î-l desfiinţaŭ, pe cînd la noĭ din contra în loc de a modifica o organisaţiune judiciară defectoasă să slăbeşte penalitatea. Resultatul a fost că Franţa a scăpat de tîlhărie, fiind-că a luat măsura ce trebuia luată, iar în Romînia s-a înmulţit criminalitatea, fiind-că legiuitorul a făcut contrariul de ceea ce trebuia să facă.

Şi fiind-că vorbesc despre juriŭ, o reflecţiune să impune :

În aniĭ 1824 şi 1832, procedura penală suferea marĭ modificărĭ anume favorabile delicuenţilor legiuitorul frances a dat juraţilor dreptul de a pronunţa circumstanţele atenuante pe care îl aveaŭ maĭ înainte judecătoriĭ, şi a întins beneficiul circumstanţelor atenuante chiar în materia de crime. În 1874 legiuitorul romîn, tot pentru a evita achitările numeroase ale juraţilor a fost condus să corecţionalizeze 12 crime, de şi criminalitatea fiind în 1874 în creştere sensibilă bunul simţ cel maĭ comun ne spune că el ar fi trebuit să mărească pedepsele iar nu să le micşoreze. In 1894 un înalt magistrat spre a evita achitările juraţilor propune acelaş remediŭ : corecţionalisarea unor crime. Naşte naturalmente cestiunea : o instituţiune care face pe legiuitor să-şĭ modifice necontenit legislaţiunea în sens diametral opus intereselor sociale, este o instituţiune care merită să maĭ fie menţinută ?

Juriul care sileşte pe legiuitor, şi, după cum vom arăta chiar pe judecător, să corecţionaliseze crimele, el care desarmează necontenit societatea şi încuragează pe răŭfăcătorĭ, nu este oare un element antisocial de care trebue ca societatea să

să desbăreze cît maĭ neîntîrziat? Instituţiune nefastă atît prin sine, cît şi prin consecinţele pe care le are asupra legislaţiuneĭ penale, juriul această plagă a seculuĭ al XIX, conduce repede societatea europeană pe un povîrniş fatal: încă un secol de aplicare şi vom ajunge la resultatul că puşcăriaşiĭ vor forma majoritatea locuitorilor Europeĭ! In Romînia, dacă progresiunea va merge tot cum a mers între aniĭ 1867—1886, şi ea va merge de sigur dacă legislaţiunea penală va fi reformată în sensul cum s-a reformat în 1864 şi 1874, şi cum propunea d-l Grădişteanu în 1889 şi d-l Suţu în 1894, în Romînia zic, numărul condamnaţilor va întrece pe al persoanelor necondamnate în maĭ puţin de 51 de anĭ.

In adevăr am văzut că de la 1867—1886, criminalitatea în Romînia s-a împătrit chiar ţinînd seamă de creşterea populaţiuneĭ, adică a ajuns de la $2._{96}{}^0/_{00}$ lă $13^0/_{00}$. Deja astăzĭ proporţiunea condamnaţilor noştri apropie pe a Franţeĭ, care e de $16._{70}{}^0/_{00}$, iar a preveniţilor este cu mult superioară, a noastră fiind de $25._{16}{}^0/_{00}$. iar a Francezilor fiind numaĭ de $17._{50}{}^0/_{00}$. Dacă progresiunea criminalităţiĭ va fi tot aceaşĭ în viitor ca şi în trecut în ţara noastră, vom avea 53 de condamnaţĭ la 1000 de locuitor după 20 de anĭ, $212^0/_0$ după 40 de anĭ, $424^0/_{00}$ după 50 de anĭ, şi $508^0/_{00}$ după 54 de anĭ! Orĭ-cît de exagerat ar fi acest calcul, cu toate că el e matematic, nimenĭ nu va putea contesta că dacă vom continua să mergem pe calea funestă pe care am apucat în 1864, nu numaĭ că în curînd vom avea primatul criminalităţiĭ în Europa dar chiar în anul 1940 (1889 +54), saŭ cel mult în 1950 condamnaţiĭ vor forma majoritatea locuitorilor ţăreĭ.

Dar chiar dacă criminalitatea în loc să să împătrească în viitor în 20 de anĭ, numaĭ s-ar îndoĭ totuşĭ în anul 2001 vom avea 508 condamnaţĭ la 1000 de locuitorĭ. Zic într-adins condamnaţiĭ iar nu delicuenţĭ; în cît pentru delicuenţĭ eĭ sînt cu mult maĭ numeroşĭ, de oare-ce am văzut că cea maĭ mare parte din indiviziĭ care comit furturĭ, delictul cel maĭ răspîndit, scapă de condamnaţiune chiar în Franţa unde există o poliţie cu mult maĭ bine organisată de cît a noastră. Aşa că, dacă am voi să vorbim de delicuenţĭ în loc de condamnaţĭ lucrul s-ar schimba, căcĭ astăzĭ chiar ar trebui să admitem că avem cel puţin 25 delicuenţĭ la mia de locuitorĭ, ceea ce ar face ca eĭ să fie în majoritate în 43 de anĭ, adica în anul 1929.

Încă o dată, o repet, chiar dacă aceste calcule ar fi esagerate cu 50%, cu 75%, faptul nu e maĭ puţin îngrijitor, fiind-că 50 saŭ 100 de anĭ, sînt ca o zi în viaţa naţiunilor, şi ele trebue să să îngijéscă de secolele viitoare, cum să îngrijeşte omul de ziua de mîine.

Ni să va opune poate principiul saturaţiuneĭ criminalităţiĭ; acest principiŭ îl recunoaştem de aceia admitem şi noĭ că că criminalitatea romînă nu să va împătri veşnic în timp de 20 de anĭ, ca între aniĭ 1867—1886, însă nu consiliem pe conducătoriĭ uneĭ ţărĭ, şi maĭ ales pe aceia aĭ ţăriĭ noastre, ca să lase curs liber criminalităţiĭ spre a să sătura, căutînd remediul criminalităţiĭ în propria eĭ înmulţire.

De altmintrelea trebue să mărturisim cu toate calculele de maĭ sus că tot-deuna puşcăriaşiĭ vor fi în minoritate, fiind-că după cum zicea cu mult spirit un distins magistrat, e probabil că atuncĭ cînd delicuenţiĭ vor fi în majoritate, oameniĭ cinstiţĭ vor zăcea în puşcărie iar făcătoriĭ de rele vor fi liberĭ! Astăzĭ chiar, probabil că să află maĭ mulţĭ criminalĭ în libertate de cît în închisoare graţie imperfecţiuniĭ legilor, justiţieĭ şi administraţiuneĭ.

Pe lîngă răul exemplu şi încuragiarea criminalităţiĭ la care ne expune îndulgenţa legilor maĭ este şi un alt inconvenient că ea poate provoca chiar pe oamenĭ oneştĭ să comită crime într'un moment de revoltare în contra inpunităţiĭ, spre a sĕ apăra de răŭfăcătorĭ. De sigur că lynchagiul nu e obişnuit la noĭ ca în America[42]), însă să întîmplă cîte odată şi în ţara noastră ca oamenii să-şĭ facă dreptate singuri văzind că legile şi judecătoriĭ lasă pe criminalĭ să-şĭ exercite în linişte antisociala lor profesiune. Astfel e casul intîmplat în anul 1884 în comuna Băleşti judeţul Rîmnicul Sărat, unde satul întreg a judecat şi a bătut pînă ce a omorît pe 2 hoţĭ de vite. Cu toate că Primarul încercase să scape de moarte pe aceştĭ hoţĭ după o primă bătae, ţinîndu-ĭ închişĭ în casa sa şi făgăduind că eĭ vor fi pedepsiţĭ şi cu toate că procurorul venise să cerceteze faptul obştia satuluĭ a bătut din noŭ pe hoţĭ aşa crunt în cît în curînd aŭ murit amîndoĭ, iar procurorul a scăpat prin fugă de bătaia ţă-

---

42) Vezĭ Desjardins. Le droit des gens et la loi de Lynch aux États Unis. Revue des deux Mondes du 15 Mai 1891 p. 330.

ranilor îndîrjîţĭ în potriva celor ce ocrotesc pe răŭfăcătorĭ. Resultatul acestor fapte este că s-aŭ dat în judecată 18 indivizĭ împreună cu preotul şi că juraţiĭ i-aŭ a chitat pe toţĭ [43]).

Iată unde duce indulgenţa legilor şi a judecătorilor; ea face să comită una din cele maĭ grave crime chiar oamenĭ oneşti şi iubitorĭ de dreptate. Legiuitorul nostru a suprimat pedeapsa cu moarte pentru ceĭ maĭ oribilĭ asasinĭ, şi indirect o provoacă în contra unor hoţĭ de vite, aşa că la finele secoluluĭ al XIX-lea furtul e une-ori pedepsit cu mortea însoţită de torture, cum nu era pedepsit nicĭ chiar în secolul XVII în timpul legislaţiuneĭ luĭ Vasilie Lupu şi Mateĭ Basarab!

Indulcirea pedepselor maĭ mult de cît convenea ţăriĭ noastre, iată dar prima causă care face ca criminalitatea să progreseze la noĭ ca nicĭ într-o altă ţară din Europa [44]). O bună legislaţiune penală trebue să ţină samă de gradul de cultură al poporuluĭ pentru care să face; ea va fi maĭ blîndă saŭ maĭ aspră după cum poporul însuşĭ este maĭ înaintat saŭ maĭ înapoiat sub raportul civilisaţiuneĭ. „Intr-o stare de civilisaţiune maĭ puţin „înaintată — zice Herbert Spencer — un codice penal sîngeros este „tot-de-odată un produs natural al epociĭ, şi un frîu natural „pentru epocă. Să maĭ notăm şi aceasta: că nu să poate aplica „atuncĭ un Codice maĭ echitabil şi maĭ uman. . . . .

„Precum pentru cutare naţiune, despotismul e regimul convenabil, tot asemenea pentru altă naţiune, un codice penal de cea „maĭ mare asprime este acela care i să cuvine. Ceea ce scuzează „ambele aceste instituţiunĭ este că ele sînt ceea ce caracterul „naţional poate suporta maĭ bun, este că maĭ puţin aspre ele „ar lăsa să pătrundă confusiunea în societate, şi cu ea rele cu „mult maĭ crude de cît acelea pe care ele le cauzază. Despo„tismul cu toate că e un rĕŭ, cînd este a să alege între el şi „anarchie, să poate zice că anarchia ar aduce suferinţe maĭ „maĭ rele de-cît despotismul, şi că acesta e justificat prin ne„norocirea timpurilor. De sigur că decapitările, spînzurările şi „arderile de odinioară eraŭ marì nedreptăţĭ faţă cu justiţia

---

43. A să vedea Dosar N-o 7 din 1884 al Curţiĭ cu Juraţĭ din Rîmnicul Sărat asupra căruia ne a atras atenţiunea d-l Burada Preş. Curţi Apel Iaşĭ.

44) În Italia de asemenĭ, după cum zice d-l Lombroso: „Una din principalele cauze ale creşterei criminalităţiĭ e blîndeţa pedepselor“. C. Lombroso „L'incremento del delitto in Italia“. Torino 1879 p. 28.

„abstractă, totuşĭ dacă să probează că cu pedepse maĭ puţin „extreme societatea ar fi fost maĭ puţin în siguranţă, că fără „această severitate, crimele s-ar fi înmulţit, şi totalul relelor „ar fi fost maĭ mare şi ar fi apăsat maĭ greŭ asupra celor maĭ „pacificĭ, atuncĭ trebue să mărturisim că morala aprobă acele „asprimĭ. Dintr-o parte şi din alta să poate zice, dacă să face „balanţa nenorocirilor date ca pedeapsă, cu nenorocirile evitate, „scopul ce să urmărea era ca să existe cît să poate de puţine „greşele de suferit, şi ca să existe cît să poate de puţine greşelĭ aceasta este justiţia absolută“ [45]).

Compilatoriĭ legislaţiuniĭ noastre din 1865 aŭ ignorat cu desăvîrşire aceste principiĭ elementare de sociologie, şi ast-fel, de şi ţara noastră era cu mult maĭ înapoiată de cît Franţa şi Prusia, eĭ aŭ găsit de cuviinţă ca servindu-se de codicele penale ale acestor două ţări să facă pentru Romînia un codice penal cu mult maĭ blînd. Această greşală o plăteşte şi o va plăti scump ţara noastră, fiind-că legile sociale, şi aŭ sancţiunea lor şi această sancţiune nu e dictată de legiuitorĭ inconştienţĭ orĭ pronunţată de nişte magistraţĭ indulgenţĭ cum sînt legiuitoriĭ şi magistraţiĭ noştri.

În resumat, pentru a sfîrşi cu aceasta causă, codicele penal cel maĭ blînd dat uneĭ ţărĭ înapoiate sub raportul civilisaţiuneĭ, nu putea de cît să fie o causă energică de imulţirea răŭfăcătorilor şi aşa a fost în ţara noastră. Dar la această causă s-aŭ adăogat altele nu maĭ puţin importante, printre care primul loc îl ocupă magistratura.

(Va urma)

---

45) H. Spencer. Essais de Morale, de Science et d'Estétique Paris 2-ème edit. Capitolul intitulat „Morale de la prison“. În acelaş sens G. Vidal Principes fondam. de la pénalité. Paris 1889. p 276.

A. D. XENOPOL.

Corul mitropolitan din Iași *)

I.

Este cunoscută reputațiunea ce și-a făcut-o corul Mitropoliei din Iași, cel întemeiet și condus de domnul Gavriil Musicescu. Deși D-sa își dăduse toate silințele pentru a aduce deplina armonizare a elementelor vocale ce-l compun, totuși se lovea de o greutate aproape de neînvins: vocile de soprano și alto, care după o rutină învechită în biserica creștină, trebuiaŭ se fie încredințate la băieți. Pe cînd însă la occidentalĭ s-a introdus încă de mult și femeile în corurile bisericeștĭ, la orientali ele nu sînt admise să cânte de cât în monăstirile de femeĭ, iar în toate celelalte bisericĭ slujba și cîntările se execută numaĭ de barbațĭ; și tot așa s-a urmat și la muzica rusască, care pentru prima oară a întrodus muzica armonică în serviciul bisericesc. Noĭ, care facem parte din biserica rĕsărituluĭ, se înțelege că trebuia să ne luăm de-o cam dată, la întroducerea muziceĭ armonice religioase, după obiceiul rusesc.

Eliminarea femeilor din cor, aduce însă cele maĭ marĭ greutățĭ executăriĭ bucăților și armonizăriĭ perfecte a elementelor vocale.

---

*) Acest articol a fost inserat în *Arta*, revista D-luĭ Cernea No. 4 din April 1895.

Vocile de băeţĭ nu sînt destinate a rămînea perpetuu cu acelaş timbru. Cît timp sînt subţirĭ, ele sînt anormale, şi vin în adevărata lor fire, cînd se schimbă glasul. Intrebuinţarea decĭ de copiĭ de sex bărbătesc în corurile bisericeştĭ, pentru a da vocĭ de sopranĭ şi alţi, întimpină două neajunsurĭ:

1) Că vocile crude ale băieţilor sînt un instrument impropriu pentru a reproduce părţile inalte, după cum ar fi nepotrivit, deşi posibil, a se executa o partiţiune de violină pe gîtul unuĭ violoncel. Vocile de copiĭ chiar cele maĭ dulcĭ, tot aŭ ceva aspru în ele, şi e natural să fie aşa, întru cît nicĭ organul vocal nu este încă copt, nicĭ puterea de plămăĭ îndestulătoare, pentru a scoate sunetele în curăţenia şi dulceaţa trebuitoare.

2) Vocile băieţilor schimbîndu-se între 13 şi 15 anĭ, nu se pot menţinea sopraniĭ de cît prea puţin timp în această stare; în cît este de nevoie o necontenită nouă recrutare de băeţĭ tinerĭ, spre a reîntregi elementele coruluĭ. Această nouă recrutare cere neapărat o nouă educaţie muzicală, care de abea începută, se sfîrşeşte iarăşĭ, prin pierderea vocilor. Ast-feliŭ elementele cele maĭ puţin educate din corurile bisericeĭ orientale, sînt sopraniĭ şi alţiĭ, adecă tocmaĭ elementele de căpitenie, acele asupra cărora cade greul execuţiuneĭ, şi care trebuie să ducă firul conducător al bucăţiĭ. Pe cînd başiĭ, baritoniĭ, tenoriĭ se perfecţionează pe fie ce zi, şi cunoscîndu-şĭ uniĭ puterile altora, învaţă a-şĭ pune vocile în armonie, pentru a produce efectele cele maĭ puternice, sopraniĭ şi alţiĭ, abea întraţĭ în cor, abea deprinşĭ cu elementele muziceĭ (pe care eĭ trebue să le înceapă tocmaĭ de la început, fiind copii), îşĭ pierd vocile, devin netrebnicĭ pentru rolul atribuit lor şi trebuie să fie schimbaţĭ, pentru a reincepe iar *da capo* cu alţiĭ aceiaşĭ muncă neroditoare şi zadarnică. De aceia

se și ieŭ în Rusia precauțiunile cele maĭ marĭ pentru a se păstra cît se poate maĭ mult timp perioada sopranistă a copiilor. La corul din Capela Imperială, copiĭ sînt așa de păzițĭ, că tot sezonul ierneĭ eĭ n'aŭ idee ce e frigul și sînt întreținuțĭ cu mîncare și îngrijire excepțională, cheltuelĭ care, cu puținele noastre mijloace, nu sîntem în stare să lefacem.

La occidentalĭ, înainte de a se permite participarea femeilor în corurile bisericeștĭ, se recurgea chiar la mijloace barbare, pentru a face ca băețiĭ să-șĭ păstreze voacea subțire și după ce deveneaŭ adulțĭ, fără ca cu aceasta să poată ajunge la puterea și sonoritatea glasurilor, din, firea lor subțirĭ, a gîtlejelor de femeĭ.

II.

Care e cauza pentru care în biserica orientală se persistă a nu se primi femeĭ în corurile bisericeștĭ? După informațiile culese de mine la maĭ multe personage bisericeștĭ, nu există nicĭ un canon anumit care să oprească femeile de a cînta în biserică. Căcĭ dacă ar fi așa, ele ar fi declarate nedemne de a participa la slujba dumnezeiască; dar atuncĭ cum se 'mpacă împrejurarea, că ele cîntă la strană în monastirĭ, iar în Rusia nu numaĭ la monastirĭ, ci și la orĭ care biserică din orașe, unde ele singure pot forma un cor. Știm că religia noastră creștină, este influențată de teoriile judaice asupra necurățenieĭ femeeĭ. Dar asemenea teoriĭ, în religia noastră care avem ca ideal de sfințenie pe Maica Domnuluĭ, este tot ce poate fi maĭ nelogic. Și dacă religia noastră, printr'o comfuzie greŭ de explicat, serbătorește pe întemeitoriĭ neamuluĭ evreesc (care cu toate aceste a răstignit pe Hristos), ca pe începătoriĭ religieĭ creștine, cel puțin în privința roluluĭ femeiĭ

ca adorațiune și serviciŭ religios, ar trebui să ne emancipăm de absurdele lor concepțiunĭ, și aceasta pentru temeiul foarte puternic, că în religia creștină, femeia încorporează unul din idealurile cele maĭ mărețe ale concepțiuneĭ religioase: fecioara Maria; că o sumă de femeĭ aŭ fost declarate sfinte, suferind martirul pentru sprijinirea credințeĭ lor; că toate aceste figurĭ femeieștĭ aŭ însuflețit și alimentat arta în chipul cel maĭ bogat; și în sfîrșit, fiind că chiar astăzi mănăstirile de călugărițe ne arată că credința creștinească admite ca mijlocitoare către Dumnezeŭ, nu numaĭ pe barbațĭ dar și pe femeĭ. Și apoĭ nu este oare chiar cu totul straniŭ de a considera pe femeĭ ca maĭ păcătoase de cît barbațiĭ, cînd este cunoscut că temnițele sînt ghiftuite nu de femeĭ ci de barbațĭ, că războaele care sîngerează omenirea, nu sînt purtate de femeĭ, ci tot de barbațĭ; iar femeile vin la sfîrșit, cu natura lor cea blîndă, cu mîna lor cea ușoară, să lecuĭască rănile și să alineze suferințele făcute de brutalitatea bărbătească. Nu ne sfiim a o spune, e curat ridicol de a se impiedeca femeile să rădice și glasul lor în biserică, spre a serbători pe Dumnezeŭ.

III.

D-l Gavriil Musicescu în dorința sa de a face să propășască muzica în România, a îndrăznit (căcĭ și pasurile cele maĭ înțelepte, față cu o rutină oarbă și învechită sînt indrăznelĭ) să înlăture și această de pe urmă piedică la desvoltarea muziceĭ armonice bisericeștĭ în țara noastră. D-sa a întrodus femeĭ în compunerea coruluĭ mitropolitan din Iașĭ; maĭ multe doamne și domnișoare aŭ primit, cu cea maĭ mare căldură, a oferi graciosul lor concurs la complectarea corului cu vocile de soprano și alto

(adevarate și nu măestrite) și a contribui ast-fel la inălţarea muziceĭ religioase, din a doua capitală a ţeriĭ, la o putere și frumuseţă de execuţiune într'adevăr uimitoare. Orĭ cine a fost în ziua de sfîntul Gheorghie, patronul Mitropolieĭ, în măreaţa și frumoasă biserică din Iașĭ, a rămas încîntat de frumuseţa, plenitudinea și perfecţiunea execuţiuneĭ. Se simţea că valul armonieĭ curgea în liniștire, fără ca nicĭ o discordanţă, un sunet forţat să fi jignit cătușĭ de puţin măreaţa luĭ desfășurare. Cînd vocile de femeĭ, sopranĭ și alţĭ, remăneaŭ pe alocurea singure, te simţeaĭ în adevăr transportat ca în alte lumĭ și ţi se părea, cum zice poetul, că auzĭ:

„Pe ale îngerilor harfe lunecînd mărgăritare",

pentru a te pogorî iar pe pămînt, cînd puternicele vocĭ de barbaţĭ îţĭ readuceaŭ în conștiinţă realitatea acesteĭ lumĭ.

S-a cîntat, pe lîngă replicele obicinuite ale coruluĭ la serviciul divin, treĭ bucăţĭ maĭ marĭ: 2) Imnul Heruvic, 2) „Ingerul a strigat" și 3) Concertul „Inoiește-te noule Ierusalime.

Toată această inălţare a muziceĭ noastre religioase, tot acest progres realizat pe calea artistică, de noĭ care sîntem destinaţĭ, orĭ cît de micĭ am fi, a ţine facla civilizaţieĭ în Orient, ar fi fost cu neputinţă, dacă Inalt prea Sfinţia sa D. D. Iosif Naniescu, Mitropolitul Moldoveĭ și Suceveĭ, n-ar fi autorizat pe d-l Musicescu a face aceasta însemnată înoire în cîntările slujbeĭ dumnezeeștĭ. Venerabilul prelat, deși ajuns la o vrîstă înaintată, deși și-a primit educaţia și și-a format caracterul în vremile în care soarele civilizaţieĭ era ascuns în nourĭ pentru noĭ, totușĭ a înţeles, ca om inteligent, că trebuie să ţină pasul cu cultura. Aicĭ stă meritul oamenilor conducătorĭ. Ieĭ capătă cu atît maĭ multă autoritate, cu cît staŭ maĭ mult în fruntea popoarelor, prin urmare cu cît îmbătrînesc.

Dar mintea lor trebuie să fie totdeauna trează, totdeauna gata de a primi ideile noue ce rĕsar în cursul timpuluĭ. Inalt prea Sfinţia Sa a înţeles pe deplin rolul seŭ de păstor bisericesc, invoind o transformare care va face biserica maĭ iubită şi maĭ cercetată. Şi într'adevăr, religiunea a fost totdeauna zămislitoarea arteĭ, şi apoĭ s-a servit de ea pentru a prăznui cu maĭ mare strălucire Fiinţa prea inaltă.

După cum Inalt prea Sfinţia Sa a învoit ca picturile catedraleĭ mitropolitane se iasă din formele cele înguste, disgraţioase, slabe şi urîte ale arteĭ bizantine, şi a lăsat pe eminentul pictor Tătărescu să împodobească zidurile bisericeĭ cu figurĭ inspirate de idealul frumosuluĭ, ast-feliŭ acuma pune încununarea opereĭ sale, Mitropolia din Iaşĭ, din punct de videre artistic, creînd un cor care să satisfacă în totul cerinţele muziceĭ moderne.

EM. COSTIN

Romanță.

Vin, iubito, în grădină,
 Luna-ĭ plină,
Vino, vino fără greș.
Pe cărărĭ albe de lună
Rătăci-vom împreună,
 Și ne-a ninge
Floare albă de cireș.

Vom privi îndelung prin stele,
 Ca mărgele
Asvîrlite-n bolțĭ albastre;
Cum luceafărul statornic,
Pururĭ singur, pururĭ dornic,
 Ține calea
Luneĭ și priviret noastre.

Amintirile ne-om spune;
Ne-a răpune
Dorul, plînsul celor duse;
Şi-n uitare, împreună,
Eŭ la tine, tu la lună,
Căuta-vom
Leac durerilor apuse.

Iar foşnind încet prin frunză
Să pătrunză
Vîntul de s-a încumeta,
Şi spărietă te veĭ stringe
Lîngă mine ..... s-or atinge,
— Să te apăr—
Buzele-mĭ de fruntea ta.

Vin iubito, în grădină
Luna-ĭ plină,
Ninge floarea de cireş.
Pe cărărĭ albe de lună
Noĭ visa-vom împreună
Aiurarea
Fericireĭ fără greş.

I. LAUR

Uneĭ Artiste

Pour toujours

VIII

Cînd amorţirea nopţeĭ şi somnul mă cuprind,
Icoanele gîndireĭ cînd tainic să desprind
De pe-a lor temelie, legata cugetare,
Amestecînd a lumeĭ aeve-ncatenare
Cu ceea ce s-aprinde sub ochiul cel închis,
In jocul cel fantastic al straniuluĭ vis,

Prin gingaşele chipurĭ trezite-atuncĭ în minte
Fără de greş apare şi chipul tău cuminte,
Cu degetul pe buze, ochĭ marĭ scînteietorĭ ;
S-apropie de mine, fruntea mi-o netezeşte,
Pleoapa mi-o închide şi-n taină îmĭ şopteşte
O dulce noapte-bună, pănă-n aprinse zorĭ.

Din trecătoarea moarte, cînd mă întorc laviaţă,
Cînd umbra e gonită de dalba dimineaţă,
Tot tu ce-aĭ stat cu mine întreaga neagră noapte

Și mi-aĭ șoptit într-una tainicĭ duioase șoapte
Aparĭ în mintea-mĭ trează ca gîndul cel d-întâiŭ
Al conștiuteĭ vieţe, pe-al perneĭ căpătaiŭ.

Dar chiar în timpul zileĭ, cînd cugetu-mĭ lucrează
In plina luĭ putere, cînd ochiul meŭ veghează,
Ș-atuncĭ, prin păturĭ dese de cugetărĭ străine,
De-a vremilor trecute închipuirĭ senine,
Străbate cu putere mîndră figura ta
Umplînd întreaga-mĭ minte cu dulce-icoana sa.

Ș-atuncĭ îmĭ parĭ tu mie o zînă din poveste
Sau o domniţă blîndă ce-acuma nu maĭ este :
Te învălești în nimbul adîncului trecut.
Și din îndepartare, prin zarea-ntunecoasă
Te văd privind la mine, maĭ dulce, maĭ frumoasă,
Cu-n deget tot pe buze, în vis cum te-am văzut.

Astfeliŭ în somn ș-aevea, în vis și cînd, deștept,
Să nască vr-o gîndire eŭ cugetu-mĭ aștept,
Fără să vraŭ îl simt cum curge cătră tine
Și-n visurĭ lungĭ, duioase, toate de tine pline,
Revarsă-a luĭ putere și tainicul luĭ joc
Sub calda-învăpăiere și iubitorul foc.

IX

Era doar scris de soartă să te iubesc pe tine
Femeie cu ochĭ negri cu părul cătrănit ;
De-aceea din afundurĭ de lumĭ veniși spre mine
De-aceea-n rătăcirea-ţĭ pe pragu-mĭ te-aĭ oprit.

Dar ce-mĭ trebuia mie atare turburare,
Acum cînd apucat-am eŭ calea spre mormînt?
Şi ce nu lăsaĭ oare să legăn lin pe mare
Corabia ostenită, ci-o zbuciumaşĭ sub vînt?

O singură speranţă maĭ îngîna gîndirea;
Credeam, de şi cu frică, că tu nu mi-ĭ iubi
Că, de şi dureroasă, cea lipsă de iubire
Şi-n mine-a stînge dorul şi îl va amuţi.

Cînd o! nenorocire! scrisoarea ta îmĭ spune
Că şi inima-ţĭ simte cel foc mult arzător
Care-mĭ desface pieptul şi mintea mi-o răpune
Şi gîndul mi-l topeşte în lacrime de dor.

Aşa a vrut ah! soarta să sufăr: nu odată,
De două orĭ să-nfibgă în mine-al eĭ cuţit:
O dată, căcĭ zadarnic eŭ te iubesc pe tine;
A doua, căcĭ zădarnic de tine sunt iubit!

X

Cînd soarele la asfinţit să oglindeşte-n nour
Să naşte-ndată-n sinul luĭ mult dragul curcubeŭ.
Lovind prin razele-ĭ de foc al aburilor rour,
In pietre scumpe lucitoare prefac apa ce-o beŭ.

Aşa şi tu în a mea minte cînd răsărişĭ femeie
Prin farmec parc-aĭ prefăcut cea salbă de gîndire;
In sinul receĭ cugetărĭ, in slaba-nchipuire
La curcubeul poezieĭ aĭ pus a ta scînteie.

TRAIAN DIMITRESCU

Aceleașĭ locurĭ ....

Le recunosc aceste locurĭ :
Cărările șerpuitoare
Te duc sub taĭnicĭ bolțĭ de frunze,
Te-ascund de lume și de soare ...

Un lin izvor îșĭ face cale
Pe lîngă șirul de arinĭ,
Iar dintr-un parc aduce vîntul
Miros de salcie și crinĭ.

Și seara-n amurgit, pe vale,
S-aude clopotul din sat,
Infiorînd nemărginirea
C-un sunet vag și depărtat.

Le recunosc aceste locurĭ .....
Și totușĭ par-că mi s-arată
Așa străine !...—Le lipsește
Inima mea de altă dată !

Melancolie

E pace peste dealurĭ
Şi umbre marĭ pe văĭ ....
Visează, dorm şi uĭtă
Şi bunĭ şi răĭ ...

O margine de lună
S-arată pintre norĭ,
Şi aurul eĭ cade
Pe crengĭ şi florĭ.

Un fîlfăit de aripĭ
Ş-aude cînd şi cînd,
Saŭ murmurul fîntîneĭ
Duios şi blînd ...

Şi, uĭte, de-o triteţă
Adîncă mă-nfior:
Natura-n vecĭ e-aceiaşĭ,—
Eu-s călător ....

SPIRU V. HASNAȘ

Din Chinuri

Fragment.

. . . . , ...

Să las lumea tot cum este ; ce să mă ocup de lume ?
Să visez la idealu-mĭ ; el a fost și vaĭ ! s'a dus ;
Căcĭ credeam prin el vre-odată că m-oiŭ rîdica maĭ sus,
Dar așa-s aice, toate, cînd visezi prea mult un nume.

Chiar s-a spulberat clădirea de iluziĭ ce-o făcusem ;
S-aŭ dus toate cum nicĭ fost-aŭ, dulcĭ figurĭ ce îmĭ maĭ vin
Rare-orĭ pe dinainte, albe ca și florĭ de crin ;
Dar luatu-mĭ aŭ cu ele și credința ce-o avusem.

. . . .

Ideal, natură, toate ..... toate vrau ca să te-nghimpe,
Cu venin să te îndoape, și apoĭ la urmă rîd,
Și spăriet de toate-aceste, privind corpu-țĭ trist și hîd
Aĭ voi că maĭ degrabă cu un stîrv să ți să schimbe.

Și atuncĭ, cînd de la tine vor fugi iluziĭ, vise,
Cînd nu maĭ aștepțĭ nimica, ne avînd ce maĭ spera,
Și atuncea cînd pe lume sîngur tu ti-ĭ maĭ afla,
Veĭ dori ca o favoare gropile ce stau deschise !

1893 Botoșanĭ.

N. MUSCA

Impresiĭ de seară.

Spre culcuș aleargă valurĭ
Ostenite de-a lor cale,
Iară raze moĭ și pale
Să răsfrîng pe vîrf de dealurĭ.

Să aude-n depărtare
Pribegitul glas de clopot
De la vacele, ce-n ropot
Către casă bat cărarea.

Fîșie spicele coapte;
Le-a atins o boare lină.
La biserica vecină
Ciasul bate....bate șapte.

Cel moșneag încet s-apleacă,
Cea din urmă furcă-aruncă,
A-ncărcat fînul din luncă,
Face-o cruce ș-apoĭ pleacă.

Icĭ și colea să ivește
Cîte-o stea scînteitoare,
In oglindă de izvoare
Fața veselă-șĭ privește.

Și din alte lumĭ streine
Veștĭ luceafărul ne-aduce,
Cîte taine-n sine duce!...
Iată-acum și noaptea vine.

Eu în pace obosită
Mă așez pe cositură;
Somnul vine și mă fură.
Dormĭ natură liniștită!

Iunie 1888.

JOHANNA MINCKWITZ

Din Eminescu

Der See.

Auf dem blauen Waldsee wogen
Ringsum helle Wasserrosen,
Einen Kahn in lichten Kreisen
Seine Wellen sanft umkosen.

Und ich zieh' entlang dem Ufer,
Harr' und lausch' in banger Lust,
Ob „Sie“ aus dem Schilfe gleiten,
Sinken wird an meine Brust.

Dass wir froh zum Nachen eilten,
Uns der Wellen Chor umgaukle,
Aus der Hand das Ruder gleite,
Steuerlos das Schifflein schaukle.

Weltvergessen, traumbefangen
Schifften wir im Mond, dem hellen,
Säuselnd säng' der Wind im Schilfe,
Kosend summten rings die Wellen.

Doch, was säumst Du? Einsam klag' ich,
Sende Seufzer in die Ferne,
Dort am See, wo ringsum wogen
Schwere weisse Blütensterne.

II

Sonett.

Erloschen sind Venedigs Lebensgluten,
Kein Festsaal strahlt, kein Lied erschallt im Chore,
Auf Marmorstufen, durch die alten Thore
Dringt nur der Mond mit hellen Silberfluten.

Okeanos strömt ringsum bittre Klagen,
Er—ewig jung—ersehnt mit heissem Streben
Die süsse Braut von Neuem zu beleben,
Wenn seine Wogen an's Gemaüer schlagen.

Ein Friedhof, ruht die Stadt auf dunklem Grunde,
San Marc allein regt seine düstren Glieder
Und kündet Mitternacht aus dumpfem Priestermunde.

Sibyllenhaft vom Turme summt hernieder
Im Glockenhall die geisterhafte Kunde:
Kind, lass' den Wahn!—Nie kehren Tote wieder!

Din Iacob Negruzzi.

Sonett.

Schlaf scheint den Garten dunkel zu umhüllen,
Kein einz'ges Vöglein zwitschert in den Zweigen,
Aus Blüten ringsum Balsamdüfte steigen,
Berauschend meine Seele zu erfüllen.

Und mein Gedanke schweift zu fernen Zeiten,
Bis alte Bilder steigen aus den Tiefen,
So lebensvoll, als wenn sie nimmer schliefen,
Dem Sinn entrückt, in Nacht der Ewigkeiten.

Ich sehe Zaubernächte, süsse Stunden,
Ich sehe düstre Tage, Seelenwunden,
Und stolzer Züge unnahbare Hoheit.

Ein Lächeln will' ich Jugendträumen schenken
Und dann in stille Klage mich versenken
Ob dieses Weltlaufs Unbeständigkeit.

DĂRĬ DE SAMĂ.

***Studiĭ psichiatrice** de Dr. **George Mileticiu**, medic primar al ospiciuluĭ Madona-Dudu din Craiova. Cu treĭ planurĭ.—Craiova 1895.*

Această scriere e cu atît maĭ importantă, cu cît asemene studiĭ sînt foarte rare la noĭ.

Ea rîdică vălul de asupra unor suferințĭ puțin cunoscute de public, care înse trebue să ne insufle cu atît maĭ mare grijă, cu cît ele sunt mult mai numeroase astăzĭ ca în trecut, și pe fie care an să îmmulțesc în toată lumea civilizată, grație relei întocmiri a viețiĭ de astăzĭ publice și private. Foloasele unor asemene studiĭ sînt negreșit foarte însemnate pentru medecină și pentru psichiatrie în special; dar publicarea lor nu e maĭ puțin folositoare și pentru lumea profană, afară din spitale.—Făcînd cunoscut răul, să dă celor chemațĭ îndemnul de a contribui la combaterea și micșorarea luĭ; iar prin tristele exemple ce ni le înfățișează, tot atîtea urmărĭ ale abuzurilor și vițiilor, lucrarea d-luĭ dr. Mileticiu poate îndemna pe orĭ ce cetitor la înfrînarea unor asemenĭ abuzurĭ, știut fiind că exemplele pot mai mult de cît maximele morale și igienice.

Autorul ne arată în primul capitol *cauzele boalelor mentale*, în al doilea *frecrența lor în zilele noastre*, în al tre-

ilea *soarta alienaților din vechime și până astăzi*, și în ultimul capitul *istoricul și starea actuală a ospiciului Madona-Dudu din Craiova.*

După o scurtă, însă importantă lămurire, despre rolul creerului în desvoltarea și existența tuturor fenomenelor vieții,—început care ar pute figura în fruntea unuĭ tratat de psichologie,—urmează esplicarea numeroaselor cauze ale nebuniei, unele înnăscute saŭ moștenite prin naștere, altele produse prin feluritele influențĭ ale vieții familiare, sociale, religioase, politice, cosmice și telurice, și prin deosebite intoxicațiunĭ, între cari să numeră, în prima linie, alcoolismul, la care s-a adaus azĭ în clasele superioare morfinizmul, iar pentru poporul nostru de la țară în special, pelagra cauzată prin nutrirea cu porumb stricat. Și ceea ce este alcoolul și morfina în Europa și America, sînt opiul la Chinezĭ și hașișul la popoarele muzulmane ale Asieĭ, iarășĭ cause principale ale slăbireĭ nervilor și tîmpiriĭ intelectuale.

O parte însemnată a degenerăriĭ fizice și intelectuale o atribue autorul cu drept cuvînt educațiuniĭ noastre defectuoase. De o parte negrija părinților în familie, care prefer a lăsa creșterea copiilor pe mîna servitorilor saŭ altor persoane necompetente; de altă parte, în școală, încărcarea peste măsură a spirituluĭ, așa numitul „surmenaj“, lipsa mișcăriĭ și deprinderilor corporale, și încordarea prea mare a creeruluĭ prin lecțiunĭ maĭ lungĭ decît poate suporta mintea fragedă a copiilor.

Cred foarte întemeiat sfatul autoruluĭ de a reduce timpul lecțiunilor, pentru copiiĭ de la 8—14 anĭ, la cîte $^1/_2$ oară, „căci numaĭ atîta timp rezistă creerul copiilor, rămîn atenți și pricep clar lecțiunile“. Intre deprinderile rele învechite, de care nu ne putem desface, de și experiența ne arată absurditatea și pericolul lor, d. dr. Mile-

ticiu numeră și mănținerea terminuluĭ fix de o oară pentru o lecțiune de clasă, fie în clasele primare, fie în gimnaziŭ saŭ la universitate; ca și cum creerul unuĭ copil de 8—12 anĭ ar fi tot așa de rezistent ca al unuĭ tînăr de 20—25 anĭ.

Aceasta este o greșală, în contra căreia aŭ protestat deosebite autorităţĭ medicale, cerînd pentru copiĭ cursurĭ de cîte $^1/_2$ oară.

Rezultatul abuzurilor de tot felul, care ruinează sistemul nervos, sînt desele paralizii și alienațiunĭ mentale, mult maĭ numeroase azĭ ca în timpurile vechĭ și care sînt considerate din această cauză ca boalele caracteristice acestuĭ veac. Și din nenorocire, după datele statistice, aceste suferințe cresc pe zi ce merge.

Astfel, d. e., Berlinul în 1861 avea 528,438 de locuitorĭ și ținea în ospiciile conunale 228 de alienațĭ; iar în 1890 avea 1,534,055 locuitorĭ și în sarcina comuneĭ, 3835 nebunĭ. Deci, pe cînd poporațiunea s-a întreit, numărul alienaților întreținuțĭ de oraș a crescut de 17 orĭ. Ospiciul nostru de la Mărcuța avea în 1880, bolnavi 255, în 1886 avea 399, iar în 1893, avea 461.

Astăzĭ soarta acestor nefericițĭ s-a ameliorat mult din ceea ce era altă-dată, și să ameliorează pe fie care zi, grație îmmulțireĭ ospiciilor și metoadelor raționale ale psichiatrieĭ. In trecut însă bieții nebunĭ erau privițĭ, nu ca bolnavĭ ci ca stăpînițĭ de Satana; și, ca urmare a acesteĭ superstițiunĭ, locul tratamentelor medicale îl ocupau rugăciunile pentru scoaterea Sataneĭ, descîntecele, bătăile, schingiuirile și de multe orĭ uciderile fără milă. Pe temeiul funesteĭ credințe, ca răul făcut epilepticuluĭ saŭ alienatuluĭ, se face diavoluluĭ care este în el și-l chinuește, nefericiții bolnavĭ eraŭ maltratațĭ cu maĭ multă cruzime de cît animalele sălbatice.

Această parte a studiuluĭ d-luĭ dr. Mileticiu ne descopere partea cea maĭ tristă și cea maĭ puțin cunoscută, cea maĭ ascunsă, din istoria suferinților omeneștĭ. Pe fiecare pagină a istorieĭ cetim despre nesfîrșitele suferințĭ și mizeriĭ ale unor clase de oamenĭ carĭ ca sclavĭ, servĭ, clăcașĭ saŭ robĭ, iar azĭ ca muncitorĭ liberĭ, sînt lăsațĭ la grația altor clase puternice, prin legĭ și organizărĭ sociale și politice nedrepte. Nu putem deschide istoria veacurilor trecute și maĭ ales a evuluĭ-mediu, fără ca vederea noastră să nu fie izbită de înfiorătoarea priveliște a răsboaielor religioase și a inquizițiuniĭ cu grozăviile eĭ, care numaĭ cetindu-le ne înspăimîntă. Dar foarte rar ni să întîmplă să cetim despre cruzimile îndurate de alienațĭ din cauza superstițiuniĭ. Și totușĭ și în privința acestora, ca și în privința ereticilor și vrăjitorilor, despre care un scriitor zice, că aŭ făcut maĭ multe victime decît toate revoluțiunile și de cît toate răsboaiele politice și religioase împreună, și în privința superstițiuniĭ despre alienațĭ, zic, este locul a esclama împreună cu Lucrețiu : *tanta religio potuit suadere malorum*, (la atîtea rele a putut îndemna superstițiunea).

Eleniĭ și Romaniĭ, avînd o cultură maĭ practică, considerau nebunia ca o boală. Hippocrat, fundatorul medicineĭ ca știință, a fost cel de-ntăiŭ care a considerat alienațiunea mentală ca rezultatul turburărilor corporale, în special ale creeruluĭ. Asclepiade (124 a. Chr.) recomanda, pentru vindecarea nebunieĭ, și musica, ca medicament psichic, pe lîngă cele corporale. Mediciĭ următorĭ aŭ continuat a cultiva și a desvolta psichiatria.

In evul-mediu, prin năvălirea barbarilor să cotropi întreagă civilizațiune vechie și, împreună cu alte științĭ rămase în întunerec, și psichiatria. Preoțiĭ creștinĭ și călugăriĭ, carĭ aveau atuncĭ monopolul culturei, considerau ne-

bunia, nu ca o boală, ci ca o influenţă demonică, şi astfel să află descrisă chiar în cărţile medicale încă în veacul al 17-lea. „Alienatul“ — citez însăşĭ cuvintele autoruluĭ —„nu era un nenorocit bolnav, ci un fermecat de Satana; de aceea era torturat, ferecat în lanţurĭ, ars de viu pe rug, închis în colivii de fier, lasat gol şi în murdărie porcească, expus friguluĭ şi foameĭ, maltratat de păzitorĭ şi batjocorit de public. Profesorul Krafft-Ebing relatează (Lehrbuch der Psychiatrie, Stuttgart, 1893) faptul, că în ducatul episcopesc Trier, în cîţi-va anĭ, aŭ perit pe eşafod peste 6500 de nenorociţĭ alienaţĭ. In anul 1573 un decret al parlamentuluĭ englez a permis în mod formal sătenilor a ucide pe orĭ ce nebun, ce s-ar rătăci prin cîmpiile lor. Insuşi un rege francez să desfăta făcînd vênătoare cu copoii săi asupra nenorociţilor nebuni, ce rătăceau prin pădurĭ, fiind alungaţĭ, ca necuraţĭ, chiar de familiile lor.“

Incercările unor medicĭ de prin veacul al 16-lea şi al 17-lea de a trata pe nebunĭ ca pe nişte bolnavĭ demnĭ de căutare şi de milă, remaseră fără efect. In veacul al 18-lea tortura şi rugul dispărură pentru alienaţi, dar eĭ tot continuară a fi închişĭ, împreună cu criminalii, în celule murdare, umede şi întunecase, pentru toată viaţa.

In tot evul-mediu numaĭ la muzulmanĭ afla alienatul un tratament uman. Arabii, singurii cultivatorĭ aĭ medecineĭ clasice în evul-mediu, înfiinţară cele d-intăiŭ spitale pentru nebunĭ, încă din veacul al 7-lea.

La Creştinĭ până, chiar în veacul nostru, alienaţiĭ erau trataţĭ în multe locurĭ maĭ rău decît criminalii şi chiar de cît dobitoacele.—Încă pe la 1833 să aflau nebunĭ închişĭ în colivie, şi în unele spitale engleze erau ţinuţĭ în lanţuri. Insă ştiinţa de azĭ a înlăturat barbariile de altădată şi le-a înlocuit cu un tratament raţional şi uman.

Primul spital special pentru alienaţĭ s-a înfiinţat în 1751 în Anglia, aproape de Londra.

Acest exemplu l-au urmat apoĭ şi alte ţărĭ civilizate. Dar metodul adevărat psichiatric datează numaĭ de la Philippe Pinel, de pe timpul revoluţiuniĭ franceze. El este întemeietorul psichiatrieĭ moderne.

După ce oamenii s-aŭ convins, că nebunia este o boală, care trebue căutată ca şi alte boale şi care să poate vindeca, aŭ început a să ridica spitale de alienaţĭ în toate statele. La noĭ s-aŭ înfiinţat primul spital la Mărcuţa în 1832; pe urmă la monastirea Neamţu în 1850, şi de la 1860 la Golia şi la biserica Maica Domnuluĭ în Craiova. Toate aceste ospicii aŭ fost în trecut monastirĭ, şi aceasta arată originea ospiciilor de alienaţĭ. Cînd nebunia era crezută ca o posesiune demonică, oamenii aduceaŭ pe alienaţĭ pe la bisericĭ şi monastirĭ, unde să făceau sacrificiĭ şi rugăciunĭ pentru scoaterea diavoluluĭ din eĭ. Şi fiindcă pentru acest scop trebuiau să rămînă zile şi uneori săptămînĭ întregĭ, li să puneaŭ la disposiţiune saŭ să zideaŭ anume chiliĭ destinate pentru eĭ.

Aşa s-a născut spitalul de la Madona-Dudu. Cu 200 de anĭ înainte era pe acest loc o pădure de duzi. Craiovenii aflară într-o zi într-un dud secular o icoană a sfinteĭ fecioare. — Acest fapt fu privit ca o minune şi locul cu icoana deveni un centru de peregrinagiu pentru vindecarea boalelor şi nenorocirilor. Prin contribuţiunĭ evlavioase s-a zidit maĭ tîrziu aicí o bisericuţă. Această biserică, foarte săracă până pe la jumătatea veacului trecut fu reclădită din temelie pe la 1760 de către doĭ Craiovenĭ, anume clucerul Constantin Fotescu şi bătrînul Hagi George Ioan, cari la 1781—1782 iĭ lăsară prin testament toată averea lor.

Pe la 1843 s-a zidit din fundament actuala biserică

Astăzi ea este una dintre cele mai bogate biserici. Intreține un spital de alienați care, de cînd s-a mutat în noul local, la bariera Amaradiei, și al cărui plan să vede la sfîrșitul cărții, este cel mai bine organizat din toată țara; biserica mai întreține o scoală profesională de fete și împarte multe ajutoare și binefaceri.

Prin această scurtă dare de samă am dorit să atrag luarea aminte a publicului cetitor asupra cărții d-lui dr. Mileticiu. Lucrare interesantă din toate punctele de videre, ea e menită a contribui la ameliorarea tratamentelor psichiatrice și la progresul psichiatriei în patria nostră, la micșorarea numărului boalelor și la ameliorarea educațiunii. Deplina valoare a cărții însă numai cetindu-o se poate cunoaște.

M. Strajanu.

Un respuns d-lui I. Tanoviceanu.

D. I. Tanoviceanu, profesor de drept penal la Universitatea din Iașĭ, publică în ultimul număr al acesteĭ reviste, o scurtă analiză critică a studiuluĭ meŭ asupra instituțiuneĭ juriuluĭ în România.

D. Tanoviceanu incepe prin a-mĭ aduce laude, pentru curajul ce am avut de a-mĭ exprima părerea intreagă asupra acesteĭ importante chestiunĭ, expunînd cu deplină convicțiune starea precară a instituțiuneĭ și formulînd concluziunĭ precise, pentru îndreptarea unuĭ răŭ în deobște recunoscut și asupra căruĭ însușĭ d-sa a atras atențiunea celor în drept, într-un studiu apărut în *Arhiva* acum treĭ anĭ.

D. Tanoviceanu îșĭ face însă toate rezervele, în cît privește modul cum am tratat subiectul meu, discuțiunea teoretică a chestiuneĭ, unele argumente invocate în favoarea desființăreĭ juriuluĭ și parte din concluziunile mele. Cu alte cuvinte, d-sa critică aproape întreaga mea lucrare, în cît laudele de la început par a fi decernate numaĭ pentru a-mĭ auri pilula, cum zice Francezul.

Să vedem dacă rezervele sus zise sînt cît de puțin justificate.

Mi să impută în primul loc că aș fi bazat lucrarea mea pe o statistică de *fantazie*, pentru că, făcînd abstracțiune de numărul preveniților din fie care afacere, am socotit în toate cazurile o singură condemnare saŭ achitare

și că, în afacerile în care uniĭ din preveniţĭ aŭ fost condemnaţĭ, alţiĭ achitaţĭ, am consemnat numaĭ condemnarea.

Este ușor de a înţelege raţiunea acestuĭ mod de procedare, faţă cu scopul ce-l urmăream.

Dacă voim să cercetăm *mersul criminalităţeĭ* în genere, putem recurge la statistica oficială care cuprinde numărul total al preveniţilor pe fiecare an, căcĭ acest număr constitue adevaratul criteriŭ al creștereĭ saŭ scădereĭ criminalităţeĭ. Cînd însă cercetăm *mersul justiţieĭ penale*, și maĭ cu samă al juridicţiuneĭ criminale, trebue să avem în videre oare care consideraţiunĭ care aŭ scapat d-luĭ Tanoviceanu.

Ca să ajungem a determina numărul achitărilor nejustificate, în scop de a aprecia efectul lor pernicios asupra moralităţeĭ publice, nu e raţional să ţinem în samă achitările pronunţate în afacerile în care parte din preveniţĭ aŭ fost condemnaţĭ. In aceste afacerĭ crima n-a remas nepedepsită, exemplul s-a dat și represiunea și-a produs efectul seŭ salutar. Din acest punct de videre, care singur m-a preocupat în studiul meŭ, puţin importă dacă uniĭ din preveniţĭ sînt achitaţĭ; interesele societăţeĭ n-aŭ remas neaparate; rezultatul judecăţeĭ este mulţumitor și cată a fi pus la activul și nu la pasivul socoteleĭ. Iată de ce, în cauzele de asemine natură, am lasat la o parte achitările și am consemnat numaĭ condemnările.

Pentru acelașĭ motiv, în afacerile unde toţĭ preveniţiĭ aŭ fost condemnaţĭ saŭ achitaţĭ, am socotit o singură condemnare saŭ o singură achitare. Din punctul de videre al efectuluĭ judecăţeĭ, numărul preveniţilor este absolut indiferent; or care ar fi acest număr, rezultatul este unic, pedepsirea saŭ nepedepsirea faptuluĭ. Verce alt mod de a calcula nu ar respunde scopuluĭ propus și ar da rezultate evident greșite. Să presupunem doue tălhăriĭ comise, fiecare de către un singur autor condemnat, și o a treia tăl-

hărie comisă de patru coautorĭ, dintre care unul condemnat şi trei achitaţĭ. Dacă am ţinea samă de toate achitările, am avea, din 6 preveniţĭ, 3 condemnaţĭ şi 3 achitaţĭ, adică egalitate între condemnărĭ şi achitărĭ, pe cînd, de fapt, cîte trele crime sînt pedepsite. Iar, dacă toţĭ autoriĭ aĭ celeĭ din urmă talhariĭ sînt achitaţĭ, am avea, din 6 preveniţĭ, 2 condemnaţĭ şi 4 achitaţĭ, adică condemnărĭ în jumatate, pe cînd, de fapt, ar fi doue crime pedepsite şi una nepedepsită, adică tocmaĭ contrariul.

Adaog că dacă, procedînd astfel, am căutat să ajung la rezultatul cel maĭ puţin defavorabil juriuluĭ, am făcut-o pentru a demonstra că, chiar cu acest mod de a socoti, rezultatul statistic nu este maĭ puţin îngrijilor.

De altfel, voind să constat mersul instituţiuneĭ până la anul 1893, aş fi fost silit, în tot cazul, să-mĭ adun eu însumĭ ultimele date statistice, întru cît pentru aniĭ din urmă ne lipsesc publicaţiunile oficiale.

Ceea ce zădărniceşte însă toată această discuţiune şi dovedeşte că *fantazia*, departe de a să găsi în statistica mea, să găseşte, din contra, în raţionamentul d-luĭ Tanoviceanu, este observaţiunea următoare:

După statistica oficială, numărul preveniţilor judecaţĭ de Curţile cu juraţĭ din toată ţara în cursul anilor 1869 până la 1886 să urcă la 30.147, din cari sînt 16.162 condemnaţĭ şi 13.985 achitaţĭ. Dacă d. Tanoviceanu voia să să convingă despre exactitatea datelor mele statistice, n-avea decît să stabilească proporţiunea dintre aceste condemnărĭ şi achitărĭ. Ar fi văzut că achitările sînt de 46 la 100, cifră maĭ mare numaĭ cu 2 la 100 de cît acea obţinută de mine, [1]) şi ar fi recunoscut cît de exact am a-

---

1) Se înţelege de la sine, precum zic şi în lucrarea mea, că proporţiunea achitărilor va fi ceva maĭ rîdicată dacă cuprindem în numărul lor achitările pronunţate în cauzele în care parte din preveniţĭ aŭ fost condemnaţi, parte achitaţĭ, şi că rezulatul acestuĭ mod de a calcula nu poate decît să întărească concluziunile mele.

preciat lucrurile zicînd că: moravurile poporuluĭ și gradul de cultură al claselor mijlociĭ fiind aceleașĭ în toată țara, statistica celoralte treĭ Curțĭ de apel nu ne poate da un rezultat diferind mult de cel obținut la Curtea din Iașĭ. In loc de aceasta, d-sa caută... *midi à quatorze heures.*

D. Tanoviceanu găsește apoĭ, că discuțiunea teoretică a chestiuneĭ juriuluĭ lasă mult de dorit în studiul meŭ. Acest *mult* însă să reduce la observațiunea prin care respund argumentuluĭ invocat de F. Hélie în favoarea juraților pe care îi consideră superiorĭ judecătorilor permanențĭ pentru apreciarea elementelor de fapt ale infracțiunilor penale. D. Tanoviceanu îmĭ atribue aice un joc de cuvinte al căruĭ merit îi aparține excluziv. N-am confundat competința, dreptul, cu competința, aptitudinea de a judeca, nicĭ am întrebuințat un cuvînt pentru altul. Am aratat că, de la înființarea juriuluĭ în Franța, Curtea cu jurațĭ constitue în acea țară adevarata juridicțiune represivă; că tribunalul corecțional nu judecă de cît infracțiunile de ordine secundară și că din acest punct de videre să explică neincrederea în magistratura permanentă, din a căreĭ competință s-aŭ luat, acum un secol, crimele și delictele principale, pe cînd judecătoriĭ noștri corecționalĭ, avînd chiar de la introducerea legilor noue, în 1864, o competință întinsă, mărită încă în 1874, sînt *deprinșĭ* a cerceta și aprecia faptele fără acea judecată sistematică, acel spirit preconceput de care să ferește F. Hélie. Am desvoltat aceste considerațiunĭ cu destulă claritate, și dacă n-am fost înțeles, nu-s eŭ de vină.

„Nu cu atarĭ argumente, declară hotărîtor d. Tanoviceanu, să pot combate cele zise de F. Hélie și alțiĭ în favoarea juriuluĭ.“ Doresc ca d-sa să producă argumente maĭ puternice, și voĭ fi foarte mulțumit de a vedea desființarea juriuluĭ susținută cu tărie de un profesor de drept penal.

D. Tanoviceanu însă, continuînd suszisul joc de cuvinte (al d-sale, nu al meŭ) înfundă uşe deschise, susţinînd că judecătorii, a căror competinţă s-ar restringe la o singură materie, civilă, comercială saŭ penală, ar fi maĭ competinţĭ a judeca afacerile de asemine natură decît aceĭ a căror competinţă ar îmbrăţişa toate materiile dreptuluĭ. Această împărţire a competenţeĭ este unul din dezideratele *scoaleĭ noue* italiene, a căreĭ partizan convins este d. Tanoviceanu. Dacă lăsăm la o parte utopia acesteĭ scolĭ care ar voi ca judecătoriĭ penali să fie *antropologişti*, este evident că judecătoriĭ cu competinţă restrînsă, specializîndu-se în ramura lor, ar dobîndi o aptitudine superioară în exercitarea funcţiuneĭ lor.

Dar această chestiune de organizare judecătorească nu ne interesează pentru moment. Ne ocupăm excluziv de instituţiunea juraţilor şi de mijloacele prin care s-ar putea remedia la mersul eĭ îngrijitor.

In astă privinţă, am propus, în primul loc, desfiinţarea juriuluĭ în materie criminală; în al doilea loc, faţă cu dificultăţile ce le ar întimpina asemine soluţiune şi cu necesitatea urgentă de a îndrepta reul, am propus o organizare maĭ raţională a aceste juridicţiunĭ şi restringerea competenţeĭ sale.

D. Tanoviceanu nu împărtăşeşte părerea mea de a să corecţionaliza o nouă serie de crime. D-sa nu motivează însă această diverginţă; să mărgineşte a întreba până unde voesc să merg pe această cale? Respund: până la limita sa extremă; păn-acolo unde gravitatea infracţiuneĭ nu permite reprimarea eĭ cu pedeapsă corecţională. Cît pentru crimele care, prin natura lor, sînt susceptibile de a fi pedepsite cu închisoarea, şi a căror reprimare este astăzĭ neîndestulătoare, nu şovăesc; am aratat care sînt aceste

fapte și susțin că interesul justiției penale reclamă sustragerea lor din juridicțiunea juraților.

Lucru ciudat! D. Tanoviceanu recunoaște că această instituțiune este periculoasă pentru societate și nu admite corecționalizarea crimelor, care nu-i decît o suprimare parțială a juriuluĭ; să îngrijește cu drept cuvînt de creșterea criminalitățeĭ în țară și să opune la o mesură menită a întărĭ represiunea și, prin urmare, a pune o stavilă la această creștere.

Dar nicĭ instanțele noastre corecționale nu-șĭ fac datoria, obiectează d. Tanoviceanu; și, în importantul seŭ studiu asupra criminalitățeĭ în România, a căruĭ prima parte a apărut în ultimul număr al *Arhivei*, d-sa își propune a demonstra că creșterea criminalitățeĭ să datorește în primul loc indulgențeĭ excesive nu numaĭ a juriuluĭ, dar și a magistratureĭ permanente. Orĭ ce s-ar zice însă în acest sens, e cunoscut că judecătoriĭ nu pot achita și nu achit de cît atuncĭ, cînd faptul nu este îndeajuns stabilit, saŭ în cazurile prevăzute de lege, (legitimă aparare, smintire), pe cînd jurațiĭ achită și atuncĭ cînd faptul e pe deplin dovedit și chiar mărturisit. Indulgența celor dintăi nu să manifestă decît prin ușurarea pedepselor, pe când cei din urmă, în suveranitatea lor neresponsabilă, să cred în drept a *erta*. Recunosc că indulgența magistraților noștri nu e totdauna justificată, dar, am zi-o și o repet, în lupta contra crimeĭ, certitudinea osîndeĭ importă mult maĭ mult decît rigoarea eĭ; fără asemine certitudine, înfrînarea criminalitățeĭ devine imposibilă.

Cu toate aceste d. Tanoviceanu nu voește să audă de modificărĭ relative la penalitate; d-sa reclamă modificarea a însășĭ organizăreĭ judecătoreștĭ, de sigur, conform cerințelor *școaleĭ noue*. Și în așteptarea uneĭ asemine reforme, eventualitate atît de încertă și a căreĭ realizare nicĭ se

poate prevede pentru moment, să remînem cu brațele încrucișate, să menținem o stare de lucrurĭ periculoasă, să ne resemnăm a suferi reul, fără a încerca nicĭ un mijloc de indreptare! Aceasta voește d. Tanoviceanu? întreb la rîndul meu.

O ultimă observare.

Făcînd paralelul dintre judecătorĭ și jurațĭ, am zis că magistratura și baroul țin sus drapelul științeĭ și al demnitățeĭ justițieĭ, pe cînd instituțiunea juriuluĭ remîne pe loc, nerealizînd nicĭ un progres de la înființarea eĭ până astăzĭ. D. Tanoviceanu, care susține, precum am văzut, că judecătoriĭ noștriĭ nu-șĭ îndeplinesc datoria, apreciază cu receală aceste laude aduse magistratureĭ, găsind că-mĭ fac iluziunĭ în astă privință. Neîncrederea d-sale în magistratură nu e justificată. E știut că nu există regulă fără excepțiunĭ. Vorbind însă în general și referindu-ne maĭ cu samă la Curțile noastre de apel, trebue să recunoaștem progresele însemnate realizate în timpiĭ din urmă, ridicarea niveluluĭ capacitățeĭ și asigurarea independențeĭ judecătorilor superiorĭ, prin introducerea inamovibilitățeĭ.

M. Suțu.

DOCUMENTE

Hrisov p. țigănărit de la M. Racoviță 1726.

Eu Mihail Racovitză Voevod Boj. Milos. Gosp. Zemli Mold. Facem știre cu aceasta carte a domniei mele tutu-ror cui să cade a ști, pentru rândul țigănăritului care s-aŭ urmat păn-acum, de s-aŭ luat dajde pe țiganĭ din toată țara. Care acest obiceiŭ aŭ fost izvodit de maĭ multă vreme; poate fi că avînd v-un greŭ, pentru slăbiciunea țăreĭ, ca-rea videm că și până astăzĭ, din ḑi și vreme ce pășăște și trece tot spre scădere și maĭ înspre puținare merge, eară nu spre adaus, precum easte și aevea, întru toțĭ ve-derat la acea cumpănă aŭ sosit și țara noastră din strop-șîtul oștilor și prăzĭ, robiĭ, ce aŭ venit asupra acestuĭ pă-mînt, pentru nenumăratele păcatele noastre. Ci noĭ de o-parte socotim că obiceile cele vechĭ despre stăpânĭ fiind nelipsite a nu se plini: de altă parte văzînd și foloase-le d-lor sale boearilor și maĭ vîrtos și a mănăstirilor, pre-cum li să pustiesc țiganiĭ, bine am voit de la Domnul, rîv-nind celor ce aŭ fost maĭ înainte de noĭ a reposațĭ și mi-loștivĭ Domnĭ, cariĭ dintru dînșiĭ o samă multe obiceiurĭ bune aŭ lăsat și aŭ așazat în țară, ca să aibă vecinică pomenire. Aseminea dară și Domnia mea luat-am aminte pentru acest obiceiŭ, izvodit de la o samă de vreme in-coace. Carile precum înțălegem s-aŭ fost într'un rînd și lăsat, ca să nu maĭ fie; dar apoĭ dintîmplarea vremilor, ce aŭ venit asupra acestuĭ pămînt, păturĭ de cătane și prăzĭ, robĭ și alte aseminea acestora, rămîind țara la mare slă-băciune și cu multe datoriĭ învăluită. Și noĭ ca să putem

rădica poruncile stăpînilor și ne avînd de unde mai lua și în ce chivirnisi, earăși s-aŭ ațițat și aŭ urmat a să lua acest țigănărit, pănă acum, care nu că am pofti să fie saŭ că n-am cunoscut a fi obiceiŭ răŭ și că nu este hulă a luĭ urmare. Căcĭ obiceile cele bune laudă adese-șĭ trag după sine Domnilor. Ci de mare nevoe s-aŭ socotit pentru acele multe neajunsurĭ, ce s-au zis maĭ sus. Ci macar că țara ajungînd la multă slăbăciune, precum este aevea vederat între toțĭ, și obiceile cele vechĭ despre stăpînĭ sînt nelipite a nu se plini; dar noi ce am rîvnit ca să să stîngă acest obiceiu, scornit de la o samă de vreme încoace, adică țigănăritul. Căcĭ cu luatul, cu obiceiurile răle nu să va face nicĭ un folos nicĭ Domnilor, nicĭ țăreĭ, ci numaĭ la mila luĭ D-zeu am pus toată nădejdea și tot razemul în pronia sfințieĭ sale. Și așa cu ajutorul luĭ D-zeŭ și cu blagoslovenia a patru a țăreĭ sfințĭ Arhiereĭ, Kir Gheorghie Arhiepiscopul și Mitropolitul Suceveĭ și Kir Atanasie Episcopul Romanuluĭ și Kir Calitru Episcopul Rădăuților și Kir Iorest Episcopul Hușilor și cu tot al nostru sfat, boearĭ țăreĭ a marĭ și micĭ; socotit-am cum acest obiceiŭ nu este nicĭ de un folos țăreĭ. Drept acea așa am legat acest obiceiŭ a țigănărituluĭ și l-am șters ca să nu maĭ fie de acum înainte înveciŭ. Fără cît numaĭ țiganiĭ ceĭ Domneștĭ și ceĭ de toiag Hătmănesc vor fi cu dajdia lor cum aŭ avut obiceiŭ. Ear ceilalțĭ țiganĭ boereștĭ, mănăstireștĭ, saŭ acui ș-ar fi, dajde pe dînșiĭ să nu să maĭ scoată. Decĭ precum am legat eu acest testament, în vecì ne clătit să stea acest obiceiŭ legat. Ear cariĭ s-ar ispiti să deslege acest obiceiŭ, ce s-aŭ zis maĭ sus, dajde pe țiganĭ, orĭ în zilele noaste, orĭ întralte vremĭ viitoare, orĭ domn, cine ar fi miluit de D-zeu în urma noastră, cu Domnia țăreĭ noastre a Moldoveĭ, orĭ din Arhiereĭ saŭ din boeriĭ sfătuitorĭ, cariĭ ar îndemna macar la orĭ ce întîmplare și la ce slăbăciune arĭ veni acest pămînt, înse ar fi îndemnătoriŭ și sfătuitoriŭ și deslegătoriŭ, ca se deslege și se calce acest testament, uniĭ ca aceia să fie blăstămațĭ de Domnul D-zeu și de Maica Precista și de 12 Apostolĭ Vărhovnicĭ. Și să fie legațĭ și afurisițĭ de 318 otețĭ sfințĭ de D-zeu părințĭ din cetatea Nichea și de tus 7 săboarele a toată lumea. Parte să aibă cu Iuda vînzătorul de Hristos și cu trocletul Arie în vecinica muncă și să-ĭ înghită pământul ca pe

Dafteu și Aviran și să li să stîngă numele din cartea vieței și moștenirile de pre pămînt, ca acelora de la Sodoma și Gomora. Și în cea de apoi să fie anaftima și deslegare să nu afli. Eară și de sfinții părinți și Arhiereĭ, ces numiți maĭ sus, încă să fie legați și afurisiți în vecĭ și ertăciune să nu afli. Aceasta scriem.

Iscălit: Io Mihail Racovitză Voevod.

(L. S. Domnesc cu roș.)

U. Iaș. Vleat. 7234 Octomv. (*1725*)
treat. goctra.

Gheorghe Mitropolit Suceveĭ. Atanasie Episcopul de Roman. Calistru Episcop Rădăuților. Iorest Episcop Hușilor.

Vasile Buhăescu
(Scriitor)

(Com. de C. Erbiceanu)

Mihaiŭ Rocoviță este cunoscut ca unul din Domniĭ ceĭ maĭ despoetorĭ aĭ Moldoveĭ. Ne poate decĭ mira suprimarea uneĭ dărĭ din partea luĭ. Explicarea acestuĭ fapt să află dată de noi în *Istoria Romînilor* V, p. 54: „maĭ iscodește Mihaiŭ Racoviță apoĭ morăritul, de toată moara este 2 galbenĭ, și țigănăritul, dare de 2 galbenĭ de cap de țigan, cari dare însă, lovind foarte grav în boierĭ ce aveaŭ numeroșĭ țiganĭ, produse o turburare atît de mare, încît însuș Domnul îl legă să nu să ice nicĭ odată, bine înțăles după ce-șĭ împluse punga din a luĭ incasare“. Această afirmare o întemeesem pe spusele cronicarilor *Neculcea*, Letopisețel ed. veche II, p 344; *N. Mustea* idem, III p. 77 și Al. *Amiras*, idem, III, p. 131 din care cel întăĭ spune: „au scos și țigănărit de tot țiganul cîte doi ughĭ; dar apoĭ aŭ făcut legătură să nu maĭ dea“. Documentul publicat de noĭ, și care pănă acuma nu era cunoscut, confirmă, ca maĭ totdeauna, spusele cronicarilor.

A. D. X.

Ştirĭ relative la cîteva bisericĭ din Tîrgul Ocneĭ.

Biserica Răducanĭ *Din T. Ocna.*

Catapiteazma veche arsă la 1821, cu eteria, de Turcĭ. Aceacta de astăzĭ, aşazată pe urmă, este foarte frumoasă şi minunat sculptată: să află pe dînsa sapate coroane şi diferite figurĭ d. e. îngerĭ, cerbĭ. Se află între lucrurĭ vechĭ: Sfînta şi Dumnezeeasca Evanghelie care acum întăi s-aŭ tipărit în aceasta-şĭ chipŭ în zilele pre înaltuluĭ Domnŭ *Io Grigorie Ion Voevod*, cu osîrdia şi toată cheltuiala prea sfinţituluĭ Mitropolit al Moldoveĭ *Chir Gavril, în a sa tipografie în Iaşi*, anul de la zidirea lumeĭ 7270=1762—de *Grigorie tipograf*. Inscripţia pe foile Evangheliei, pe marginile din jos:

„Această sfîntă Evanghelie am dato şi am afirosito la sfînta nostră *mănăstire* din Tìrgu-Ocna unde să cinsteşte hramul Buneĭ-Vestirĭ şi s-aŭ făcut şi s-aŭ ferecat cu argint, precum să vede, de mine păcătoasa *Ilinca Racoviţă* care aŭ dăruit monastireĭ Răducanu moşia Prăjescu din districtul Bacău.“

2) O carte numită „Ontologie“ fără leatŭ, din vremea domnieĭ luĭ *Ion Mihaĭ Racoviţă*.

3) Discu (o tăbliţă de argint fără nicĭ unŭ ornament) cu inscripţiile: *Radu Racoviţă*; *Maria* şi *Petru* vel paharnic *Elenis*.

4) Unŭ potir de argint foarte frumos, lucrat în arabescurĭ, cu inscripţia Petru Elenis, Maria.

5) Portrete rezugrăvite după cele vechĭ:

I Răducanu Racoviţă vel logofetŭ, cu barbă *lungă albă*.

II Petru vel Paharnic, cu barbă neagră, cu jubea și strae roșii.

III Maria *Buhușoaei* logofiteasă.

IV Elena Racoviță păhărniceasă cu *cură* în unghiuri cu malate ; blană *de samur alb și negru.*

6) Maĭ multe cărțĭ greceștĭ de la 1754—55 ; altele ruseștĭ de la Ecaterina.

7) Un policandru cu înscripție grecească, cu data 1690, adus dela mănăstirea luĭ Radu-Vodă, din Bucureștĭ. Să știe că *mănăst.* Răducanu și a luĭ Radu-Vodă din Bucureștĭ aŭ fost închinate la Muntele Atos.

Biserica Precista.

Precista care este și catedrala orașuluĭ, fundată de visternicul Ghiorghi Ursachi pe la anul de la facerea lumeĭ 7193=1685. Fiind această biserică foarte crapată și ruinată, s-aŭ făcutŭ de isnoavă, de peatră cioplită, de Arhimandritul grec Damaschin de la monastirea Ivinuluĭ, la mănăstirea Atos, unde era precista închinată.

In ograda bisericeĭ Precisteĭ, dintre mează zi și apus, era până în anul 1858, un turn foarte înalt, fundat de Popa Cornea, după cum dovedește înscripția ce să află pe o bucată de petră de marmură și care zice : *Din mila luĭ D-zeu și din osteneala noastră am cheltuit și am făcat acest turnŭ.* Popa Cornea Egumen. De aicĭ, fiind piatra ruptă și cealaltă bucată prăpădită, nu maĭ putem sci nimica. Popa Cornea aŭ fost pe la aniĭ 7193=1685. Acest turn avea forma unuĭ patrat, avea scărĭ de peatră către clopote ; avea și un beciu de desupt și două etage în sus unde să zice că aŭ murit maĭ mulțĭ boerĭ marĭ, fiind trimișĭ de domniĭ Moldoveĭ și unde îĭ tortura. Erau bătute în bolțĭ maĭ multe cîrlige, de unde să zice că legau frînghiĭ și spînzurau pe ceĭ condemnațĭ. La 1858 Egumenul grec Damaschin l-aŭ stricat din temelie, numaĭ de ambiție și ca să nu maĭ fie foișor pentru pompierĭ. Astăzĭ nu se maĭ află nimica, de cît locul umplut cu petre. Inscripțiile vechĭ nu se maĭ văd, fiind înlocuite de sus numitul egumen cu altele noue, greceștĭ. Clopotele sînt asemenea varsate din nou. In biserică să află maĭ multe icoane ce se par a fi destul *de vechĭ.*

Fondatorĭ. Gheorghi Ursachi și sotia Alexandra Buhuș, 7193.

Cu documentul din 4 Martie 7193, Popa Cornea, întemeitorul acestei biserici, aŭ cumparat și aŭ dăruit mănăstireĭ Precista, moșia Nicoreștĭ din județul Bacău.

Cu documentul din 3 Maĭ 7229=1721 și cu cel din 7193 s-aŭ dăruit mănăstireĭ Precista, moșia Deleni din județul Bacăuluĭ de Ioan Buhuș.

Cu documentul din 6 August 1784 s-aŭ dăruit mănăstireĭ Precista, de Ioan Lupașcu, moșia Bărsăneștiĭ saŭ Gura-Văiĭ din județul Bacău, precum să arată în documentul luĭ Alessandru Ioan Mavrocordat.

Cu documentul din 1788 Noemvrie 24, Gheorghe Sava aŭ dăruit monastireĭ, moșia Bratila, din județul Bacău.

Cu documentulŭ din 7191=1683 din 16 Ianuare, visternicul Ursachi, ctitorul, aŭ dăruit moșia Litenĭ din județul Bacău.

Cu documentul din 7195=1687 Manolachi biv vel sulger și comisul Ioan Buhuș aŭ dăruit moșia Păuceștĭ din județul Bacău.

Cu documentul 7198=1690 din 15 Ianuarie, visternicul Alexandru Ursachi aŭ dăruit moșia Vlădăcina din județul *Hotinuluĭ din Basarabia.*

NOTIŢĬ.

Publicăm introducerea manualuluĭ d-luĭ Aureliu Cetăţianu, ***Noţiunĭ de filosofie morală***, *care va apărea în curînd de sub tipar.*

Ce este filosofia morală.

Filosofia morală este ştiinţa superioară, bazată pe principiile raţiuneĭ naturale, ce stabileşte regulele practice ale ordineĭ acţiunilor libere umane, cu privire la scopul ultim.

Filosofia să zice *ştiinţă,* pentru-că adevărul ordineĭ morale să extrage şi deduce din cunoştinţă cauzelor evidente ale lucrurilor.

Adevărul moral poate fi dedus chiar din premise hipotetice, întru cit ne serveşte la descoperirea raţiuneĭ ştiintifice universale; după cum în fizică ne servim de metodul inductiv şi particular, spre a induce *legile fizice universale,* tot ast-fel şi *filosofia morală* ne pune în serviciul raţionamentuluĭ *acţiunile particulare,* spre a ne urca la norma acţiunilor universale, după care omul trebue a-şĭ potrivi toate acţiunile sale. Aceste acţiunĭ pot fi universale şi necesare: *universale,* căcĭ unul este scopul ultim ce leagă pe toţĭ oamenii de datoriile lor reciproce şi particulare; *necesare,* căcĭ omul trebue a ţine într'un mod necesar la scopul săŭ ultim.

De aicĭ rezultă stabilirea obiectuluĭ filosofieĭ morale, deosebindu-să în obiectul material şi în obiectul formal. Obiectul material este complexul acţiunilor omeneştĭ investigate în mod ştiintific. Obiectul formal este raţiunea care ne mişcă la cercetarea ştiintifică, adecă raportul în care staŭ acţiunile voinţeĭ libere ale omuluĭ cătră scopul săŭ ultim.

Știința practică a filosofieĭ morale conduce pe om la ajungerea scopuluĭ săŭ ultim; pe cînd lucrul și scopul altor științe practice nu conduc acțiunile omuluĭ la acest scop, ci-l mărginesc numaĭ într-o sferă de acțiunĭ orĭ lucrurĭ speciale. Așa dar normele filosofieĭ morale într-atît sunt maĭ demne, încît ne îndreaptă vederile științifice la norma supremă, după care să conduc acțiunile omuluĭ, spre a-șĭ atinge scopul ultim.

Folosul științeĭ morale

Utilitatea orĭ căreĭ științĭ provine din nobilitatea și importanța scopuluĭ săŭ. Orĭ-ce viețuitor ajunge la perfecțiunea sa prin realizarea scopuluĭ ultim. Morala filosofică fiind o știință practică ce să rapoartă la norma supremă a acțiunilor omuluĭ, spre a-l conduce la scopul săŭ ultim, are o importanță mult maĭ superioară și maĭ folositoare decit cele-lalte științĭ Morala îndreaptă și perfecționează voința, precum și legătura fermă a caracteruluĭ, nedeslipindu-l de acele datoriĭ însămnate ale omuluĭ, ce-ĭ formează inima, spre practicarea bunelor vîrtuțĭ morale.

Prin norma acesteĭ științĭ, prin regulele moraleĭ, omul onest cunoaște greutatea erorilor degrădătoare, în care cade, în cazul cînd nu observă legile morale.

Morala, avînd in vedere că viața este plină de pericole, atit pentru tinerĭ cît și pentru bătrînĭ, precizază că:

1. Numaĭ ceĭ înzestrațĭ cu virtute sunt într-adevăr adevărațiĭ avuțĭ.

2. Înțăleptul nu cruță nicĭ un pericol pentru mîntuirea patrieĭ.

3. Trebue considerat, că de-cit o viață rușinoasă este maĭ bine o moarte onestă.

4. Mulțĭ oamenĭ abuzază de rațiune.

5. Nicĭ o virtute nu contrariază altă virtute.

6. Vițiurile să deprind chiar și fără profesor!

7. Ceea ce nu să învață în tinerețe, nu să știe la bătrînețe.

8. Filosofiĭ neagă că vre-un om poate fi bun fără a fi înțălept.

9. Ințăleptul simte cea maĭ mare mulțămire cînd compară viața sa cu a nebunilor.

10. Nenorocit este acel ce să lipseşte de societatea adevăraţilor amicĭ.

11. Fiul bun este demn de tatăl săŭ.

12. Pe părinţĭ să cuviue să-ĭ consolăm cu bucurie, iar nu să-ĭ amărîm cu durere.

13. Dacă voeştĭ a fi fericit, trăeşte onest.

14. Copii trebue să fie moralĭ.

15. Amiciţiile trebue să fie nemuritoare,

16. Mîntuirea patrieĭ este prima lege.

17. Dulce şi onorabil este a muri pentru ţară.

18. Gloria rămine eternă.

Aceste şi altele alcătuesc codul virtuţilor filosofice. Ele maĭ pot fi rezumate: în pietate, justiţie, temperanţă, parcimonie morală, ne temerea de moarte, activitate, respectul femeeĭ, amorul glorieĭ, credinţa, speranţa, exemplul sacrificiuluĭ, binele, frumosul, adevĕrul, curagiul şi bravura. Aceste virţuţĭ trebue să înfrumseţeze inimile omuluĭ, menit a fi decorul familieĭ, al societăţeĭ şi al patrieĭ sale.

NOTIŢI BIBLIOGRAFICE

Publicaţiunĭ străine privitoare la Romînĭ şi la Romînia.

Începînd cu acest număr, *Archiva* va publica regulat, sub această rubrică, dărĭ de samă pe scurt, despre ce să va scrie în orĭ-ce limbă străină, privitoare la Romînia şi la Romînĭ. Ne vom da toată silinta, ca acestă rubrică să fie cît mai complectă cu putinţă:

In *Revue Hebdomadaire,* din Paris, de la 30 Marte, d. R. Chélard povesteşte *„o excursiune politică în Transilvania"*. Fără a fi inpotriva Romînilor, autorul, însă, crede că eĭ exagerează plîngerile lor, şi că nu atîrnă de cît de dînşiĭ pentru ca lucrurile să să linişteaścă. D-sa zice că chestiunea naţionalităţilor în Ungaria este *„o chestiune parlamentară"*, şi crede că Romîniĭ ar putea juca un rol însămnat, dacă nu s-ar abţine de la alegerĭ.

Un *„Un „învăţat Romîn, supus Ungur"* pe care nu-l numeşte, l-a încredinţat că să vor găsĭ în curînd mijloace de împăcare.

D-l Chélard, spune că a asistat la *Cluĭ* (sic), la o întruuire a Romînilor. De şi chipul cum vrea să scrie pe romîneşte Cluj, ar arăta că nu cunoaşte limba, D-sa însă ne spune că a fost mirat de atacurile violente ce a auzit pe un Romîn, făcînd în potriva guvernuluĭ ungur, „sub privirea părintească a comisaruluĭ de poliţie unguresc". După acea adaoge serioz istorioara următoare: La eşire, temîndu-să de manifestărĭ ostile, oratorul de odinioarea, a cerut ocrotirea comisaruluĭ, care din întîmplare era lîngă el şi care tot „din întîmplare" avea şi patru jandarmĭ, la îndămînă. Acesta, pentru a-l ocroti, l-aŭ dus între puscĭ la gară. Acolo a fost fotografiat; şi în urmă ..... aceasta fotografie

a devenit o invinuire in patria proteguitoruluĭ. Să să învețe Ungurii a maĭ îndatora pe Romînĭ!

Ingenioşĭ apărătoriĭ aŭ Unguri, nu e nimic de spus!

* * *

În la *Réforme Sociale*, din Paris, de la 16 Maĭ, d-l Bordeaux, publică un articol: *La Transylvanie sous le Gouvernement Hongrois.* D-l Bordeaux, care este inginer, şi a lucrat la explotarea uneĭ mine de aur în Transylvania, vorbeşte cu multă iubire de ţăraniĭ romîni. D-sa dă cîte-va amănuute asupra vieţeĭ lor de familie şi asupra proprietăţeĭ fonciare la eĭ.

* * *

În *Revue des Deux Mondes*, de la 1 Aprilie, G. Valbert (d-l V. Cherbuliez, de la Ac. franceză), face o dare de samă asupra scriereĭ apărute nu demult, sub titlul *Aus dem Leben Königs Karls von Rumänien,* stăruind maĭ cu samă asupra amănuntelor noue şi insemnate ce să găsesc în aceasta scriere, în privinţa candidatureĭ prinţuluĭ Leopold de Hohenzollern la tronul Spanieĭ, 1870.

Valbert găseşte aceste *note ale unuĭ martur ocular*, foarte interesante şi pline de învăţăminte de tot felul.

* * *

În *Le monde Economique* (Paris) de la 25 Maĭ, d-l B. Voinescu, rezumă dispoziţiunile de căpetenie a legeĭ minelor votate la noĭ de curînd, fără să-şĭ dea părerea d-sale, asupra numeroaselor chestiunĭ ce ridică această lege. Acest rezumat, menit a face cunoscut în Franţa, cuprinsul legeĭ, este bine făcut şi face cunoscut bine economia acesteĭ legĭ atît de discutate, în care uniĭ văd izvorul tuturor relelor şi alţiĭ a tuturor bunătăţilor.

* * *

În *Nouvele Revue* de la 1 Maĭ, prinţul B. Karageorgewich, povesteşte o călătorie la Muntele Athos.

Găsim anunţate pintre cărţile apărute decurînd:

Catalog of the Greek Manuscripts of Mount Athos. Edited by **S. P. Lambros.** Vol. I. 8⁰ London (Clay and Lous)

Hebert. (....) *The Defence of Plevna*—1877.— 1 vol. 8⁰ London 1895.

* * *

In *La Revue Blanche* de la 1 Maĭ, revista *decadentă*, ce apare la Paris subt direcţia d-luĭ Natanson, găsim un articolaş iscălit Gaston Eridant, asupra *Românilor din Ungaria*, saŭ maĭ bine zis înpotriva Romînilor din Ungaria. Decadentul, colaborator al Revisteĭ, are soluţiunĭ uşoare şi tălmăcirĭ ale luĭ particulare, asupra luptelor de atîta timp dintre Ungurĭ şi Romînĭ.

După ce dojăneşte retrospectif pe Francia că a sprijinit unirea Moldoveĭ şi a Munteniei, îĭ maĭ face o vină acum şi din faptul că este favorabilă Românilor din Transilvania. In lupta aceasta Unguriĭ aŭ dreptate, zice scriitorul. E o simplă ceartă politică. Eridant *asigură*, că ridicarea censuluĭ pentru a fi alegător în Transilvania nu este o măsură îndreptată în potriva Romînilor. Dacă ar stărui, de sigur că ar *asigura* că este în favoarea lor. Dacă Romîniĭ nu aŭ 75 deputaţĭ la Pesta, vina este a lor; eĭ nu vor. Unguriĭ o doresc, eĭ care lasă Romînilor toate libertăţile! Acest chip de a judeca, care samănă cu acel de prin nenumeratele scrisorĭ ale G-ruluĭ Türr, îl termină prin o grosolănie. „Nu să poate cere, zice colaboratorul luĭ Natanson, ca deputaţiĭ din Pesta să ţină şedinţele lor la cărciumariĭ din satele române din Transilvania!“

Anul VI. IULIE—AUGUST No. 7 și 8.

ARHIVA

Organul Societății Științifice și Literare

DIN IAȘĬ

Director: A. D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimiterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole și orĭ-ce corespondență, a să adresa la domnul *A. D Xenopol, Iașĭ*.

EDITURA SOCIETĂȚII

IASI
TIPOGRAFIA NAȚIONALA
1895.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul VI. Iulie și Aúgust 1895. No. 7 și 8.

A. D. XENOPOL

MIHAIL KOGALNICEANU

Cuvîntare de primire în academia romînă

Bărbatul, ce sînt chemat a înlocui în acest corp învățat, a umplut cu înalta luĭ personalitate maĭ bine de 50 de anĭ din istoria neamuluĭ romînesc. Literator distins, istoric fruntaș, mare orator și încă maĭ mare om de stat, Mihail Kogălniceanu a fost una din acele naturĭ alese, ce greŭ încap cîte două alăturea în un veac; pentru care timpul cît l-a trăit a fost prea scurt și spațiul, în care i-a fost învoit să să miște, prea neîncăpător, spre a dezvolta uriașa putere a concepțiunilor, cugetărilor și năzuințelor luĭ. Putemiceĭ firĭ a luĭ Kogălniceanu i-ar fi trebuit, spre a sa deplină desfășurare, un teatru de lucrare mare și întins; el ar fi trebuit să să nască în sînul uneĭ marĭ împărățiĭ și să conducă destinele eĭ. Dacă însă *extensiv* bogata luĭ natură cerea o maĭ largă sferă de lucrare, greutățile, prin carĭ a trecut poporul nostru tocmaĭ în vremea celeĭ maĭ spornice a sale activitățĭ, aŭ dat acesteĭ naturĭ geniale putința de a dezvolta *intensiv* toată plenitudinea

însușirilor sale; și dacă Kogălniceanu nu s-a putut înălța atît de sus, precum o merita, în istoria lumeĭ, lucrarea luĭ în folosul poporuluĭ săŭ este atît de însemnată, că fără dînsa starea, în care astăzĭ ne aflăm, nicĭ n-ar putea fi gîndită. Dacă Kogălniceanu nu ar fi pus puternicul săŭ umăr, spre a urni din loc carul destinelor romîne, el ar fi rămas încă înomolit în balta noroioasă, în care părea că trebue să putrezască. Natura însă, în raționala eĭ alcătuire, care personificată capătă numele de providență, s-a îngrijit ca, potrivit cu greutățile ce eraŭ de învins, să croiască și puterile acelor ce trebuiaŭ să încingă lupta, din carĭ unul, și dintre ceĭ maĭ marĭ, a fost Mihail Kogălniceanu. Chiar din făptura trupuluĭ săŭ, de o statură mijlocie, însă vînjoasă și bine legată, cu capul mare, fruntea largă și înaltă, ochiĭ fulgerătorĭ de sub stufoase sprincene, pătrundea în afară uriașa putere a mințiĭ și voințeĭ luĭ. Cine a văzut pe Kogălniceanu o singură dată în viața luĭ și nu și-a maĭ adus aminte de el? Era din acele firĭ alese, ce să impun prin exteriorul lor ochiuluĭ, prin interiorul lor mințiĭ. Farmecul ce-l răspîndea în jurul săŭ era fără de samăn.

Pentru a expune viața și rolul unuĭ asemenea om, ar trebui marginile încăpătoare ale unuĭ volum, și nu minutele numerate ale uneĭ cuvîntărĭ. Ce voiŭ spune, va fi numaĭ un palid reflex al celor ce ar trebui să spun.

I.

Familia Kogălniceanu să trage, după numele eĭ, din acel al unuĭ rîușor Kogalnicul saŭ Kogâlnicul, ce să varsă în lacul Conduc din județul Cahululuĭ al Basarabieĭ retrocedate [1]). Nu știm pînă întru cît această origine a eĭ din Bugeac îndreptățește a o lua drept de neam tătăresc, cum eraŭ familiile Cantemir, Aslan, Macsut și Cehan. Orĭcare ar fi însă obîrșia eĭ, să vede că a intrat de timpuriŭ

1) Kogălniceanu, în un discurs al săŭ din Divanul ad-hoc, spune: d-l Logofăt Sturdza a zis că e Romîn și că vorbește ca Romîn. Imĭ va da voe să-ĭ întimpin că și eŭ sînt Romîn, și maĭ mult decît dumnia-luĭ; neam de neamul meŭ aŭ fost Romînĭ; sînt răzeș, *vechiŭ băștinaș de pe Kogâlnic*". *Buletinul ședințelor Divanuluĭ ad-hoc al Moldoveĭ*, ședința XV, al II-lea supliment.

în corpul națiunii moldovene și a fost primită în boeriile ei. Un hrisov din 1563 ne arată pe Despot Vodă dăruind lui Vasile Kogălniceanu, diac de visterie, moșia Rîpele din județul Fălciŭ, care moșie să află pînă astăzi la coborîtorii săi [2]).

De atunci pînă în viacul al XVIII-lea să perd urmele familiei Kogălniceanu în istoria Moldovei [3]).

In anul 1735 găsim pomenit însă pe Pitarul Vasilie Kogălniceanu, în casele căruia, de lîngă biserica Barnoschi, Grigorie Ghica găzduește pe Sara Mahomet Pașa, curțile domneștĭ fiind pe atuncĭ arse. Vasile Kogălniceanu avea doĭ fiĭ: pe Enache Cronicarul și pe Constantin Medelnicerul, maĭ apoĭ Stolnicul, străbunul direct al luĭ Mihail. Asupra Stolniculuĭ Constantin Kogălniceanu, avem oarecarĭ științe prin cronicĭ și documente, care concură a-l arăta ca un om de o mare pricepere și energie, în cît regăsim, conform legiĭ atavizmuluĭ în suitoriĭ luĭ Mihail Kogălniceanu, însușirile ce aŭ culminat în persoana luĭ. Constantin Kogălniceanu, simplu Medelnicer pe timpul luĭ Ioan Calimah, fu chemat a purta trebile visterieĭ în următoarea grea împrejurare: Calimah, deși de obîrșie Romîn, fiind aproape pe deplin grecizat în lunga luĭ petrecere în Constantinopole, să încunjură de Grecĭ în domnia luĭ din Moldova. Maĭ ales cu mare vază și putere era unul Stavarachi, care rămase în Constantinopole în însușire de Capu-Chehae. Nevoile de banĭ fiind marĭ și țara bejenită, din pricina uneĭ prădăciunĭ tătăreștĭ, nu să găsia nicĭ un boer care să primească periculoasa, în asemenea condițiunĭ, slujbă a vistierieĭ. Stavarachi, auzind de aceste greutățĭ, vine el însușĭ în Iașĭ, „pre carele, cum spune cronicarul, cu mare cinste l-a primit Domnul, și luînd toate trebile pe mînile luĭ, pot zice că era al doilea Domn. După înțelegerea avută cu Calimah, să chemâ vechil al vistieriei Constantin Kogălniceanu, care fu înălțat la rangul de Stolnic, zicîndu-ĭ Domnul să-l vadă. Atuncĭ a stătut cu toată silința, tocmind isprăvniciile pe afară, făcînd oamenĭ de slujbă, învățîndu-ĭ în ce chip vor urma la toate, iar în puțină vreme a îndreptat toate ținuturile, începînd a veni banĭ în vistierie, care lucru era cu mirare tuturor."

---

2) Al. Papadopol-Calimach, *Notiță istorică asupra orașuluĭ Botoșanĭ*, în *Analele Academieĭ Romîne*, Seria II, tom VIII, secț. II, p. 145.

3) Enache Kogălniceanu, *Letopisețe*, ed, I t. III, p. 244 (ed. veche).

Deși poate fiind date împrejurările, însărcinarea îndeplinită de Constantin Kogălniceanu nu este din cele maĭ lăudabile, însemnăm numaĭ energia și priceperea de care a trebuit să dea dovezĭ, însușirĭ ce le vom găsi la ilustrul săŭ strănepot, aplicate acum nu maĭ mult spre dauna, ci spre folosul neamuluĭ.

Aceiașĭ tărie îndărătnică de caracter a luĭ Constantin Kogălniceanu reese din o daraveră dintre el și Iordache Archip, asupra căreĭ ni s-aŭ păstrat niște documente, marture ale vigoariĭ cu care fostul vechil al vistieriei știa să apere chiar o poziţiune nedreaptă contra celuĭ jignit de el [4]).

Constantin Kogălniceanu avu de fiĭ pe Gheorghe Kogălniceanu și pe Ioan, tatăl luĭ Ilie și bunul luĭ Mihail Kogălniceanu. Iată decĭ spiţa neamuluĭ Kogălnicenesc de la 1735 încoace:

Vasile Kogălniceanu

Enache Kogălniceanu, cronicarul — Constantin Kogălniceanu, Stolnicul

Gheorghe Kogălniceanu — Ioan Kogălniceanu

↓

Ilie Vornicul

↓

Mihail Kogălniceanu

II.

Mihail Kogălniceanu s-a născut la 6 Septemvrie 1817, în Iașĭ. Tatăl săŭ Ilie avea de soţie, cu care născuse pe Mihail, pe Catinca, fiica Medelniceruluĭ Stavilă, familie romînească din Basarabia. Kogălniceanu să trăgea decĭ, lăsînd la o parte originea îndepărtată a neamuluĭ săŭ, prin tată și prin mamă, din neam romînesc, și cu dreaptă mulţumire exclamă el: „De pe tată și de pe mamă, din moșĭ și strămoșĭ, mă fălesc dar că sînt Romîn moldovean, și cu mîndrie recunosc că familia mea nu a căutat nicĭ odată originea eĭ în ţărĭ și în neamurĭ străine“ [5]). Data naşteriĭ luĭ Mihail Kogălniceanu, luată de el de pe un ceaslov

4) *Treĭ scrisorĭ dintre Iordache Archip și Constantin Kogălniceanu*, publicate de I. Tanoviceanu în *Arhiva*, organul Societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iașĭ, V. 1894, p. 351.

5) Introducere la *Letopisețe*, ed. II, Bucureștĭ 1892, I, p. XIII nota.

al tatăluĭ săŭ, este adeverită prin împrejurarea, că el să vede trecut în 1831 în matricula pensionatuluĭ francez al luĭ Lincourt, Chefneu și Bagarre, ca avînd vîrsta de 14 anĭ. Cu dreptul decĭ respinge Kogălniceanu data de 1813, atribuită de uniĭ nașteriĭ sale [6]). Mihail Kogălniceanu fu botezat de Domnița Marghioala Calimach, soția Logofătuluĭ Grigorie Sturdza, tatăl luĭ Mihail Sturdza, Domnul Moldoveĭ dintre 1834—1849. La săvîrșirea eĭ din viață, recomandă pe Kogălniceanu fiuluĭ eĭ, ce era unul din boeriĭ ceĭ maĭ învățațĭ aĭ timpuluĭ și încă din 1814 membru în epitropia școalelor.

După ce Mihail Kogălniceanu primi, ca copil, începuturĭ de învățătură în casa părinteluĭ săŭ, fu pus maĭ tîrziŭ în pensionatul francez amintit maĭ sus, unde-l găsim la examenul din 1832 ca premiant, alăturea cu Grigorie Sturdza, fiul luĭ Mihail Vistierul, și cu Panaite Radu, fiul Agăĭ Manolache. Să vede că Kogălniceanu era o natură coaptă de timpuriŭ, de oare-ce la vîrsta de 14 anĭ să naște în inima luĭ o simțire, îndestul de vie pentru fiica unuĭ profesor de grecește din acel pensionat. Opt anĭ după aceia, în 1841, Kogălniceanu povestește cu multă plăcere întîia îngînare a iubireĭ în inima luĭ pentru frumoasa Nicetă [7]). Totușĭ, deși Kogălniceanu lăsă de timpuriŭ să pătrundă raza fermecătoare a frumosuluĭ în sufletul săŭ și deși toată viața sa i-a rămas credincios, nu ia era să devină izvorul hrănitor al cugetărilor luĭ. Haina ușoară pentru el, o îmbrăca numaĭ în zile de sărbătoare, iar mintea luĭ era să-șĭ îndrepte lucrarea pe un alt tărîm, în afară, în lumea reală, spre a îndrepta răul și a înfrîna abuzurile, spre a da o nouă formă și direcțiune vieţiĭ romîneștĭ și nu în domeniul intern al fantasticeĭ închipuirĭ.

Cînd Mihail Sturdza ajunse Domn în 1834, el îșĭ trimise copiiĭ la învățătură în Franța, la colegiul din Luneville, unde cunoștea pe profesorul abatele Lhommé, ce-ĭ fusese luĭ însușĭ profesor în Iașĭ în curs de maĭ mulțĭ anĭ de zile. După ce-l crescuse pe el, îĭ încredința acum în depărtare odraslele sale, și alăturea cu Dimitrie și Gri-

---

6) *Letopisețe*, ibid.; *Albina romînească*, 1832, p. 245; Xenopol și Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iașĭ*, *Acte și documente*, Iașĭ 1885, p. 132.

7) *Intîiul amor* de Mihail Kogălniceanu, 1841, reeditat în *Mihail Kogălniceanu, schiță urmată de cîte-va scrierĭ ale ilustruluĭ defunct*, Bucureștĭ 1891.

gorie Sturdza, fu trimis și Mihail Kogălniceanu, cu cheltuiala Domnuluĭ, spre îndeplinirea sfîntă a ultimeĭ voințe a mameĭ sale, Domnița Calimach. La acelașĭ colegiŭ maĭ fusese trimișĭ și doĭ fiĭ aĭ luĭ Lupu Balș și unul al luĭ Nicolae Casu. Kogălniceanu să deosebi aicĭ prin rîvna sa pentru învățătură, cînd de odată, pe la sfîrșitul luĭ 1835, trebui să părăsască Franța și să să strămute la Berlin.

Anume Rușiĭ, ce eraŭ pe atuncĭ a-tot-puternicĭ în țările romîne, să îngrijaŭ ca creșterea tinerilor Moldovenĭ în Franța să nu-ĭ îmbuibeze cu ideĭ revoluționare, și consulul rusesc din Iașĭ făcu Domnitoruluĭ respectuoase observațiunĭ asupra trimiteriĭ propriilor săĭ copiĭ la învățătură în focularul ideilor răsturnătoare. Domnitorul să grăbi a face pe placul Impăratuluĭ Alexandru; luă copiiĭ săĭ, și decĭ și pe Kogălniceanu, de la Luneville și-ĭ trimise la Berlin [8]).

Mare înriurire avu asupra dezvoltăriĭ ideilor lui Kogălniceanu transferarea luĭ în capitala Prusieĭ. Lucru ce ar părea poate nefiresc, aicĭ îșĭ găsi plecarea natureĭ sale intime, hrana după care umbla ideile liberale; aicĭ învăță el maĭ ales a prețui iubirea de țară. Kogălniceanu eși din școalele din Berlin ceia ce a rămas în tot decursul vieții: un partizan al propășiriĭ și un mare patriot.

Berlinul era pe atuncĭ inima vieții germane; concentra în el două marĭ aspirațiunĭ: acea după unitatea politică a întreguluĭ corp al națiuniĭ germane, care întreținea tot-deauna în sufletul tuturor focul dragostiĭ către patria comună, și acea după emanciparea claselor desmoștenite din lanțurile vremurilor trecute, lanțurĭ carĭ în Prusia nu să rupsese încă. Pe Kogălniceanu îl atinse mult maĭ viŭ desfășurarea însășĭ a lupteĭ pentru răsturnarea privilegiilor, de cum ar fi putut-o face acea a uneĭ biruințe acum repurtate. In silințele puse de poporul prusian pentru îndrumarea egalitățiĭ civile și politice, viitorul om de stat vedea pare că în depărtase pe acele, ce trebuiaŭ să deslănțuiască pe propriul săŭ popor din fearele în care zăcea.

---

8) *Dezrobirea Țiganilor, ștergerea privilegiilor boereștĭ și emanciparea țăranilor*, discurs rostit la 1 Aprilie 1891 în Academia romînă de Mihail Kogălniceanu, 1891, p. 5. Comp. Mihail Sturdza către Comitele Nesselrode, 9 Aprilie 1838, *Documente privitoare la Istoria Romînilor*, Supl. I. t. IV, p. 176: „Mes fils élevés à Berlin d'après les intentions du Ministere Impérial.“

Marele romancier Willibald Alexis, cu care Kogălniceanu făcea întinse preumblări pe jos prin insula Rügen, îl iniția mereŭ în toate taĭnele mișcăriĭ ce frămînta minţile germane. Pe de altă parte pastorul Jonas, unde Kogălniceanu își avea gazda, îĭ arăta seria întreagă de marĭ acte reformătoare, prin care Prusia trecuse sub domnia luĭ Frideric-Wilhelm, maĭ ales acela al emancipăriĭ ţăranilor. Şi cînd Kogălniceanu vedea ce s-a făcut în acea ţară, în aparenţă atît de feudală, să putea oare ca mintea să nu să întoarcă către ţărișoara luĭ, unde atîtea și atîtea erau de făcut, unde totul trebuia transformat, dacă năzuiam să ne numim oamenĭ!

Prea bine caracterizază însuși Kogălniceanu efectul, pe care îl avu asupra minţiĭ luĭ petrecerea în capitala Prusieĭ. „Mulţumită contactuluĭ meŭ cu atîţia bărbaţĭ însemnaţĭ aĭ Germanieĭ și primit în cercurile politice din Berlin, am avut fericita ocaziune și putinţa de a-mĭ îmbogăţi mintea cu ideile reformătoare, ce atuncĭ inspiraŭ înaltele inteligenţe ale Germanieĭ. Da, Universităţiĭ din Berlin, a doua mea mamă, exempluluĭ ce mi l-a dat amorul pentru patria germană și pe care l-am găsit în toate păturile societăţiĭ germane, fie nobilime, fie burghezime, datoresc eŭ amorul pentru patria romînă și spiritul liberal, carĭ m-aŭ însufleţit în toate actele vieţiĭ mele. In lungile lupte și lucrărĭ, în prigonirile înverșunate, carĭ nu odată s-aŭ încercat a mă zdrobi, pururea am avut înaintea ochilor meĭ acele frumoase cuvinte, pe carĭ, în memoriul săŭ către Rege, le arată Principele de Hardenberg ca puternicul mijloc de a reînălţa caracterul și bărbăţia poporuluĭ german, pentru dezrobirea sa de jugul strein, pentru rîdicarea și mărirea Germanieĭ: principiĭ democratice într-un guvern monarhic [9]).

Mihail Kogălniceanu nu era însă să primească în Berlin numaĭ neșterse întipărirĭ. Cînd oţelul lovește în cremene, să desfac din el scînteĭ de foc iuţĭ și fierbinţĭ, ce răspîndesc lumină și aprind unde cad. Așa și mintea luĭ Kogălniceanu, cînd să atinse de cultura apusană, deveni producătoare de ideĭ. La o vîrstă cînd ceĭ maĭ mulţĭ oamenĭ abia să desfac din lanţurile copilărieĭ, vedem pe Ko-

9) Discursul din 1 Aprilie, p. 11.

gălniceanu producînd una după alta treĭ scrierĭ însemnate, al căror scop era înălţarea poporuluĭ săŭ în mintea omenirii culte a Europeĭ apusene.

Prilejul, care făcu pe Kogălniceanu să scrie cele întîĭ ale luĭ încercărĭ, fu cunoştinţa vestituluĭ naturalist Alexandru de Humboldt, pe care-l întîlni la nu maĭ puţin renumitul profesor de drept roman Francisc de Savigny. Humboldt doria să cunoască ceva despre limba şi literatura Romînilor, şi Kogălniceanu, pentru a răspunde acesteĭ dorinţe, schiţă în revista luĭ Lehmann pe anul 1837 prima luĭ încercare de condeiŭ: *Limba şi literatura romînească de un Moldovean* [10]. Tot pentru Humboldt scrie Kogălniceanu, în acelaşĭ an 1837, al doilea al săŭ studiŭ, da astă dată în limba franceză şi nu maĭ mult sub vălul anonimuluĭ: *Schiţă asupra istorieĭ, moravurilor şi a limbeĭ Ţiganilor* [11].

Tot atuncĭ sfîrşeşte de scris şi tipăreşte Kogălniceanu, tot în limba franceză, a treia a sa lucrare de tinereţe, mult maĭ însemnată şi maĭ întinsă decît cele-lalte două anume primul volum al uneĭ istoriĭ a neamuluĭ romînesc, care trebuia să poarte titlul general de: *Istoria Valahieĭ şi Moldoveĭ şi a Valahilor transdanubienĭ*, din care volumul întîiŭ, singurul ce a apărut, cuprindea istoria Dacieĭ, a Valahilor de peste Dunăre şi a Munteniei [12].

III.

Să cercetăm aceste treĭ lucrărĭ ale primeĭ tinereţĭ a luĭ Kogălniceanu.

Ceia ce trebue să ne pună, chiar de la întîia privire aruncată asupra lor, în adîncă mirare, sînt cunoştinţele întinse documentate de Kogălniceanu asupra unor maieriĭ, ce nu erau de loc cuprinse în cadrul studiilor sale.

---

10) *Romanische oder wallachische Sprache und Litteratur* von einem Moldauer, Lehmann's Magasin für die Literatur des Auslandes. II, no. 8, p. 29—30; no. 9, p. 34 35; no. 10, p. 39—40. Această lucrare a luĭ Kogălniceanu, absolut necunoscută la Romînĭ, a fost aflată şi tradusă de d-l I. G. Sbiera după rugămintea mea şi inserată, în *Arhiva* organul Societăţeĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ, V. 1894, no. 9—10.

11) *Esquisse sur la la langue et les mœurs des Cigains*, Berlin 1837.

12) *Histoire de la Valahie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, Berlin 1837, un vol. in-8° de 478 pagine. La 1854 să publică a doua ediţiune a acestui volum, ca o operă de sine stătătoare, sub titlul săŭ propriu: *Historie de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie* nouvèlle édition, Berlin 1854.

In schiţa asupra Ţiganilor, deşi să foloseşte de cartea luĭ Grafender, din care împrumută notiţele privitoare la limba lor, totuşĭ el adaoge şi multe ştiinţe propriĭ, maĭ ales asupra moravurilor acestuĭ popor. Cum şi le-a putut el procura, cînd la vîrsta de 16 anĭ părăsi ţara? Să vede că spiritul săŭ observator îĭ atrăsese în chip neconştient luarea aminte asupra Ţiganilor pe cînd era încă copil în ţară şi că memoria luĭ cea prea bine înzestrată prefăcusă în cunoştinţe pozitive, atunci cînd avu nevoe de ele, noţiunile neconştiente ce pătrunsese într-însa. Cît despre modul cum Kogălniceanu privia din punctul de vedere omenesc pe acest neam desmoştenit, aceasta să poate vedea din cele cîte-va cuvinte ale introduceriĭ luĭ, în care mustră pe apusenĭ că ar alcătui societăţĭ filantropice pentru suprimarea sclăvieĭ din America şi nu s-ar uita că în sînul chiar al continentuluĭ lor, în Europa, 400.000 de oamenĭ robĭ aşteaptă liberarea lor din lanţurile neştiinţeĭ şi ale barbarieĭ.

Incercarea asupra literaturiĭ romîne este încă şi maĭ de samă. Kogălniceanu o întreprinde fără absolut nicĭ o lucrare pregătitoare, şi cu toate acestea dovedeşte în ia nişte cunoştinţe pozitive şi amănunţite asupra acestuĭ cîmp, atuncĭ cu totul neexplorat, al vieţiĭ poporuluĭ nostru. Ca un marinar inimos îşĭ îndreaptă barca pe o mare necunoscută către descoperirea de nouă pămînturĭ, avînd drept călăuză o judecată sănătoasă şi o proviziune însemnată de cunoştinţe. Dar de unde cîştigase Kogălniceanu pe aceste din urmă? Spre a înţelege însemnătatea acesteĭ întrebărĭ, trebue să ne străpurtăm cu 58 anĭ în urmă, cînd un nor gros şi nepătruns cuprindea întreaga viaţă intelectuală a poporuluĭ romîn, cînd nu să făcuse absolut nicĭ un studiŭ în această direcţiune, cînd nu să tipărise absolut nicĭ o lucrare, cînd nu exista nicĭ o colecţiune a rarităţilor literatureĭ noastre, cînd, în un cuvînt, totul trebuia adunat, studiat, coordonat. Numaĭ atuncĭ, cînd, desfăcîndu-ne ochiĭ din via lumină în care eĭ sînt deprinşĭ să înoate astăzĭ, vom putea prin o încordare a închipuiriĭ să reconstituim pentru un moment acele timpurĭ de întuneric şi de neştiinţă, ce năbuşiaŭ orizonul vieţiĭ romîneştĭ, numaĭ atuncĭ, zic, vom putea preţui în adevărata eĭ valoare acea minte strălucită, care, spărgînd pentru prima oară vălul ce aco-

peria producerile literare ale poporuluĭ romîn, arăta lumeĭ civilizate că și el gîndește, și el încerca să să îmbogățască, fie cu o cît de slabă contribuțiune, lumea ideilor.

In a treia și cea maĭ însemnată a luĭ lucrare. Istoria poporuluĭ romîn, Kolgălniceanu procede pe baza izvoarelor la expunerea trecutuluĭ luĭ. Uriașa luĭ putere de muncă să vede din nămolul de scrierĭ ce a consultat, cu toate că în acelașĭ timp trebuia să să îndeletnicească cu însușirea de cunoștințe, cu totul altele, pentru dobîndirea cărora el mersese în străinătate. Volumul I al scrieriĭ luĭ, care cuprinde istoria Dacilor, a Romînilor de peste Dunăre și a Munteniei pînă la 1792 [13]); a trebuit să fie lucrat la Berlin în decursul celor doĭ anĭ, de la Septemvrie 1835, cînd să strămută acolo, pînă la aceiașĭ lună 1837, cînd, punîndu-șĭ volumul la tipar, îĭ scrie prefața.

Atît prin încercarea asupra literaturiĭ romîneștĭ, cît și prin istoria poporuluĭ romîn, Kogălniceanu îșĭ propune ca țintă de a curăți pe poporul săŭ de hula, pe care necunoștința împrejurărilor saŭ reaua voință a dușmanilor o răspîndise asupra luĭ și țintește a-l arăta Europeĭ în adevărata luĭ ființă. Kogălniceanu începe studiul săŭ asupra literaturiĭ cu observațiunea, că „din toate țările Europeĭ orientale, Moldova și Muntenia sînt aproape cele maĭ puțin cunoscute, și cu toate acestea în nicĭ o privire nu merită aceste Principate atare părăsire. Istoria acestor țărĭ este plină de fapte eroice, carĭ ar fi făcut onoare Grecilor și Romanilor.“ Iar în prefața la Istoria Romînilor revine asupra acesteĭ teme într-un chip maĭ rostit. El spune, că „ceia ce l-a împins a scrie istoria poporuluĭ săŭ, a fost adînca necunoștință în care să află lumea civilizată despre destinele luĭ; că cele maĭ micĭ țărĭ ale Africeĭ și Americeĭ sînt maĭ cunoscute decît aceste două Principate; că el s-a silit a arăta lumeĭ că Moldo-Romîniĭ posedă virtuțĭ carĭ cu greŭ, s-ar reafla la alt popor, și că metehnele lor nu sînt decît tristele urmărĭ ale releĭ cîrmuiri, sub care aŭ fost supușĭ pînă acum. Pentru a arata Europeĭ ce sînt Moldo-Romîniĭ și ce aŭ făptuit eĭ în vremile trecute, a întreprins el a le scrie istoria.“

---

13) Kogălniceanu avu de gînd să urmeze maĭ departe. Prin o scrisoare a luĭ din 1837, el cerea de la Asachi lămurirĭ asupra Regulamentuluĭ Organic. Vezĭ *Revista Ateneuluĭ*, 1894, No. 2.

Iată decĭ simţimîntul cel nobil ce împingea pe Kogălniceanu, abia eşit din vîrsta copilărieĭ, a să pune pe muncă. Voia să-şĭ înalţe neamul în ochiĭ lumiĭ, să-l rîdice din deconsiderarea, în care zăcea, la locul pe care să cuvenia să-l ocupe între popoare. De aceia, nicĭ nu s-a scris vre-o apărare maĭ strălucită a unuĭ popor pe nedreptul hulit, pe nedreptul apăsat, pe nedreptul calomniat, decît aceste două scrierĭ ale luĭ Kogălniceanu, şi cu toate acestea, în întreaga lor întindere, nu să întîlneşte o singură frază de efect, o singură declamaţiune, nicĭ măcar o cugetare de revoltă asupra stăriĭ în care nemiloasa soartă îĭ aruncase neamul. Istoria scrisă de Kogălniceanu pare eşită, nu din pana unuĭ Romîn ce simte pentru poporul a căruia soartă o expune, ci din acea a unuĭ strein rece şi nepărtinitor, utilizînd materialul întrebuinţat şi de alţiĭ şi adese-orĭ împrumutat din propriele lor scrierĭ, dar care material să transformă, ca sub lovitura uneĭ vărguţe magice, sub pana luĭ Kogălniceanu, să arata în adevărata luĭ fire şi îmbracă, în locul huleĭ pe care o găsiaŭ streiniĭ, cu glorie şi laudă pe un neam desmoştenit, arătîndu-l, nu ca nedestoinic de a să frămînta în viaţă, ci ca apăsat şi copleşit de o vitrigă soartă.

Cît de minunat lucra Kogălniceanu pentru rîdicarea poporuluĭ săŭ! El cugeta foarte bine, că pentru a-l scoate din întunerecul şi neştiinţa ruşinoasă, în care zăcea, avea nevoe de sprijinul Europeĭ; iar pentru a dobîndi acest sprijin, trebuia să cîştige simpatia eĭ, ceia ce iar nu să putea ajunge decît prin punerea Europeĭ în o maĭ dreaptă cunoştinţă a trecutuluĭ luĭ. Căcĭ precum zice prea bine învăţatul jurisconsult belgian Arntz, tot despre poporul romîn: „căutaţĭ să să pătrundă ţara voastră de acest adevăr, că istoria uneĭ naţiunĭ exercită o mare înrîurire asupra consideraţiuniĭ de care ia să bucură la cele-lalte naţiunĭ: am convingerea intimă că o bună istorie a patrieĭ voastre va avea de urmare a o pune maĭ sus în stima popoarelor streine şi a demonstra acestora, că naţionalitatea romînă are adîncĭ rădăcinĭ în trecut după cum poate fi chemată la frumoase destinurĭ în viitor„ [14]. Şi într-adevăr, dacă era de mare nevoe pentru poporul romîn să

---

14) Scrisoarea luĭ Arntz către T. Mândru, publicată în *Arhiva* din Iaşĭ, IV. 1893, p. 563.

să cunoască el însuşĭ, spre a-şĭ pune inima la loc şi a aspira către progres şi cultură, nu era maĭ puţin de lipsă a da această istorie în cunoştinţa lumiĭ europene, pentru că numaĭ prin ajutorul acesteĭ lumĭ să putea revărsa lumina şi civilizaţiunea pe mintea luĭ înţelenită.

Kogălniceanu ne arată încă din 1837 una din nevoile cele maĭ neaparate ale dezvoltăriĭ noastre: darea firiĭ noastre în cunoştinţa mareluĭ tot, din care nu sîntem decît o mică frîntură. Nu e de ajuns, ca numaĭ noĭ să ne cunoaştem maĭ bine, din scrutarea tot maĭ amănunţită a trecutuluĭ nostru. Sîntem datorĭ noĭ, carĭ am împrumutat tot de la civilizaţiunea apusană, a căreia aşchie sîntem aicĭ în Răsărit, să ţinem în curent pe mama noastră intelectuală despre orĭ-ce progres făcut în această direcţiune. Istoria unuĭ popor este singurul mijloc de a-l cunoaşte, şi cunoştinţa luĭ creşte în raport cu adîncirea istorieĭ sale. Cînd facĭ cunoştinţă cu un individ chiar, şi te prinzĭ cu el în vorbă, ce lucru îl întrebĭ întîĭ? De unde este, cine i-aŭ fost părinţiĭ, unde a învăţat, ce a suferit, cum de a ajuns acolo unde-l vezĭ, fie în fericire, fie în nenorocire? De ce te interesezĭ, cînd te apropiĭ de o făptură omenească? De dezvoltarea eĭ. Pentru ce? Pentru că omul este o fiinţă istorică. El să dezvoltă, propăşeşte saŭ decade; în orĭ-ce caz, el nu este de la început aşa cum îl cunoaştem, ci devine ceia ce să arată, şi procesul de devenire este aceia ce ne interesează în viaţa unuĭ om. Cu atît maĭ mult sporeşte acest interes la un popor, al căruĭ corp acopere întinse spaţiurĭ şi a căruĭ viaţă să întinde peste atîtea viacurĭ; să nu uităm decĭ învăţătura mareluĭ bărbat a căruĭ amintire o sărbătorim astăzĭ, să ţinem tot-deauna pe popoarele apusene în cunoştinţa propăşiriĭ pe care o facem în studiul trecutuluĭ nostru [15]). Maĭ ales să nu ne temem

---

15) După exemplul mareluĭ bărbat, această lucrare, rămasă de la Kogălniceanu cu totul în părăsire, a fost reluată de mine. Din 1881, a apărut regulat în fie-ce an în *La Revue historique* din Paris a luĭ Gabriel Monod cîte un buletin, în care analisez toate scrierile, fie romîneştĭ, fie streine, asupra istorieĭ Romînilor. Am maĭ publicat în 1885 *Les Roumains au Moyen-âge, une énigme historique*, Leroux, ediţiune franceză a teorieĭ luĭ Rösler, prin care am izbutit a întoarce pe mulţĭ învăţaţĭ streinĭ nepărtinitorĭ la adevărul istoric. In 1885 am tipărit în Iaşĭ, Şaraga, *Etudes historiques sur le peuple roumain*, care cuprinde în partea întîia războaele dacice ale Imparatuluĭ Traian, în a doua războaele ruso-turce pînă la 1812. D-niĭ Lavisse şi Rambaud, propunîndu-mĭ colaborarea la întinsa lor publicaţiune, *Histoire générale depuis le IV-me siècle jusqu'à nos jours*, a apărut pînă acum în volumele II, III şi V, părţile

de un lucru: că adîncirea trecutului nostru ne-ar face să roșim. Nu! o afirm cu tărie: trecutul poporului romîn este mîndru și glorios, nu numaĭ prin faptele cele marĭ ale eroilor săĭ, dar încă și prin răbdarea și statornicia cu carĭ a putut înfrunta loviturile destinuluĭ. Și ce poate fi maĭ mare în această lume, decît a suporta, fără a despera, greaua luptă a existențeĭ!

IV.

Kogălniceanu să întoarse în Moldova în 1838, precedat de o reputațiune de om învățat, pe care și-o cîștigase cu drept cuvînt prin scrierile sale asupra poporuluĭ romîn. Ca unul ce fusese proteguitul luĭ Mihail Sturdza, trimis în streinătate și învățat cu a luĭ cheltuială, Domnul primi pe strălucitul tînăr între aghiotanțiĭ curțeĭ sale.

Kogălniceanu era un caracter complex, precum sînt toate naturile geniale. Pe lîngă adînca luĭ seriozitate, de care dăduse dovezĭ la o vîrstă atît de fragedă, el poseda un fond foarte bogat de veselie; era de o fire glumeață, căreia-ĭ plăcea să pîcîlească pe prietiniĭ săĭ, spre a rîde apoĭ împreună cu eĭ de necazul ce le pricinuise. Este cunoscută minunata farsă jucată de el agăĭ luĭ Vodă, Ștefan Catargiu.

Acest înalt funcționar avea obiceiul de a lăsa totdeauna un mare spațiu onorific între sfîrșitul rapoartelor sale zilnice și a luĭ subsemnătură. Kogălniceanu tăia regulat, în fie-ce zi, partea raportuluĭ de la locul lăsat alb, umplea acel loc cu o comandă de șampanie saŭ cofeturĭ de la cel maĭ mare cofetar din Iași din acele timpurĭ, Branzolf, care să grăbia a îndeplini comenzile agăĭ, deși să cam mira de însemnata consumațiune, pe care capul polițieĭ o făcea în a luĭ magazin. Ne putem închipui hazul ce făcea Kogălniceanu și cu prieteniĭ luĭ de pîcîlitura agăĭ și gustul cu care eĭ beaŭ și benchetuiaŭ pe socoteala luĭ. De la o vreme Branzolf, văzînd că aga tot mereŭ comandă la dulcețurĭ fără a le plăti, să prezentă într-o zi la el

---

relative la istoria Romînilor, în o carte ce va face încunjurul lumiĭ. In sfîrșit, am întreprins publicarea uneĭ *Histoire des Roumaines de la Dacie-Trajane*, în treĭ volumurĭ, carĭ vor apărea în curînd în Paris la editorul Leroux. Pe lîngă aceasta, aŭ maĭ apărut articole istorice în *La Revue de géographie* a luĭ Ludovic Drapeyron, în *Muséon* din Louvain și aiurea.

şi-ĭ cere cu tot respectul achitarea socotelii. Aga rămîne ca trăsnit, cînd vede propria luĭ subsemnătură în josul scrisoriĭ luĭ Kogălniceanu. El să·jeluește luĭ Vodă, care bine înţeles că nu a făcut şi el decît a rîde de minunata pîcîlitură. De acolo înainte aga să opri de a maĭ manifesta respectul săŭ către Domnitor prin un spaţiŭ alb atît de însemnat.

Kogălniceanu era apoĭ şi foarte iubitor de danţ, şi cînd făcu prima luĭ apariţiune în Bucureştĭ la 1839, minună saloanele capitaleĭ Munteniei prin agerimea picioarelor luĭ. Cavaler elegant, curtezan plăcut, prieten glumeţ, ar crede cine-va că viaţa cea nouă ce i să deschidea la reîntoarcerea luĭ în ţară, unde toate plăcerile îĭ întindeaŭ braţele, ar fi trebuit să şteargă din mintea luĭ luciul, pe care streinătatea îl aşternuse pe ia ; că el ar fi trebuit să uite în petrecerile tinereţiĭ scopurile maĭ adîncĭ, pentru cari viaţa este dată omuluĭ pe pămînt. Firea luĭ Kogălniceanu era însă multilaterală. El unia gluma cu seriozitatea, emoţiunile inimiĭ cu plăzmuirile intelectuale, avîntul şi pornirile înflăcărate ale tinereţeĭ cu cumpănirea uneĭ prea timpuriĭ maturităţĭ.

Kogălniceanu nu să lăsă decĭ a fi ademenit nicĭ un moment de viaţa inimiĭ, spre a uita că el era chemat a deveni ceva în ţara luĭ, că el avea de îndeplinit o înaltă menire, ale căreia îmboldirĭ le primise la Berlin şi care lucraŭ asupra strălucitelor luĭ facultăţĭ, împingînd bogatul luĭ geniŭ în slujba neamuluĭ din care făcea parte.

Neobositul muncitor pe ogorul intelectual al poporuluĭ romîn Gheorghe Asachi adăogi, în anul 1838, un suplement literar la gazeta politică *Albina romînească*, care suplement primi numele de *Alăuta romînească*. Kogălniceanu, care cunoştea pe deplin meritele luĭ Asachi pentru cultura poporuluĭ săŭ, colaborează, în decursul anuluĭ 1838, la acel suplement, publicînd în el maĭ multe lucrărĭ. Dar această scriere periodică este suprimată de Domnitorul Mihail Sturdza la începutul luneĭ Septemvrie 1838, din pricina unuĭ articol asupra filozofieĭ wisthuluĭ, „în care să făcea menţiune de o Putere, al căreĭ nume trebuia să fie venerat atît de Guvern cît şi de cetăţeniĭ uneĭ ţărĭ, ce-ĭ este datoare existenţa şi prosperitatea eĭ“ [16]).

16) Nota luĭ Mihail Sturza către Consulul rusesc Kotzebue din 5 Septemvre 1838, *Documente privitoare la istoria Romînilor*, Supl. I. vol, p. 201.

Alăuta romînească fiind suprimată, Kogălniceanu să gîndește, în decursul anuluĭ 1839, a scoate o nouă revistă, de astă dată sub propria luĭ direcţiune, şi pentru aceasta voește să întocmească o tipografie deosebită. El intră în corespondenţă cu Eliade Rădulescu, care-ĭ procură uneltele trebuitoare, aşa că în 1840 *Dacia literară* apare „la cantora jurnaluluĭ", care în limbagiul de atuncĭ însemna în propria eĭ editură. *Dacia literară* avea de scop, cum spune Kogălniceanu în prefaţa eĭ, „a publica maĭ cu osebire scrierĭ originale şi a prigoni mania traducerilor, de oare-ce traducerile nu fac o literatură, şi însuşirea cea maĭ preţioasă a uneĭ literaturĭ este originalitatea". Revista trebuia să părăsească cu totul politica şi să să îndeletnicească numaĭ cu literatura naţională, şi fără deosebire de loc, să fie numaĭ o foae romînească, care să publice producţiunile romîneştĭ, fie din orĭ-ce parte a Dacieĭ, numaĭ bune să fie [17]).

Şi în scrierile publicate de Kogălniceanu în această revistă, să regăsește spiritul ce însufleţa toate încercările luĭ, de cînd el apropiase pentru întîia oară pana de hîrtie. El considera literatura, nu ca un scop în ia insăşĭ, reproducerea frumosuluĭ, ci ca un mijloc de a sluji, ca şi istoria, la înălţarea poporuluĭ.

Aşa, chiar în primul său articol să ascunde, sub un titlu ce pare frivol: *Noŭ chip de a face curte* o critică amară a moduluĭ cum să închegaŭ căsătoriile în clasa domnitoare şi punerea în o frumoasă lumină a sincerităţiĭ şi curăţenieĭ ce predomina între ţăranĭ asupra aceluiaşĭ obiect. In reproducerea din scrierea călătoruluĭ rus Demidoff [18]), cu toată recunoaşterea că Demidoff ar vorbi despre Romînĭ într-un chip ce le-ar face cinste, nu uită a îndrepta în note pe călătorul rus, acolo unde crede că ar atinge pe Romînĭ. Aşa într-un loc Demidoff spune că Dunărea ar fi supusă Turcieĭ, iar Kogălniceanu tăgădueşte aceasta într-o notă cu un laconic: *ba nu*. Aiurea, unde Demidoff vorbeşte de Romînĭ ca de o naţiune împestriţată, ce-şĭ schim-

17) Vezĭ frontispiciul şi prefaţa *Dacieĭ literare* din 30 Ianuarie 1840, scris de redactorul eĭ răspunzător Mihail Kogălniceanu. Comp. o scrisoare a luĭ Eliade Rădulescu către Const Negruzzi, 28 Aprilie 1839, *Convorbirĭ literare*, XIII, p. 365.

18) Anatole de Démidoff, *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, Valachie et Moldavie*, Paris 1839—1849, 4 vol.

bă fără încetare obiceiurile și costumurile, Kogălniceanu exclamă cu durere: Cînd nu vom maĭ fi arlechinĭ! și cînd străinii nu ne vor maĭ numi națiune împestrițată!“ Intr-un alt loc Demidoff numește țările romîne ticăloase provincii turcești; Kogălniceanu întreabă: cînd vre-odată Moldova și Valahia aŭ fost provincii turcești?

In acelașĭ an 1840, Kogălniceanu, pe lîngă foaia luĭ literară, nu lasă în părăsire îndeletnicirea luĭ favorită, istoria. Eĭ scoate tomul I al *Archiveĭ romînești*, menită „a reproduce documente vechĭ ce ar putea deslușĭ istoria romînească“ [19]. Cu cîtă înfocare nu vorbește Kogălniceanu, în introducerea la revista luĭ istorică, despre însemnătatea științeĭ luĭ de predilecțiune: „Să ne ținem de limba, de istoria noastră, cum să ține un om, în primejdie de a să îneca, de prăjina ce i să aruncă spre scăpare. Istoria romînească să ne fie maĭ ales cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalitățiĭ noastre. Intr-însa vom învăța ce am făcut și ce trebue să maĭ facem; printr-însa vom prevedea viitorul, printr-însa vom fi Romînĭ, căcĭ într-însa este măsura prin care să poate ști dacă un popor propășește saŭ dacă să înapoește. Intrebațĭ decĭ istoria și vețĭ ști ce sîntem, de unde venim și unde mergem, trecutul și viitorul; iată toată ființa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaște.“

După jumătate de an de existență, *Dacia literară* fu oprită din ordinul Guvernuluĭ, îmboldit de Consulul rusesc, din pricina publicăreĭ poezieĭ luĭ Gr. Alexandrescu, poet muntean, întitulată „Anul 1840“. Autorul și redacțiunea să temeaŭ de publicarea uneĭ poeziĭ așa de revoluționare, care între altele conține versul:

Că lumea moștenire tlh... (tîlharior) s-a dat!

și de aceia poetul subsemnează numaĭ *a din B* (Alexandrescu din Bucureștĭ [20]).

---

19) In întroducerea la vol. II apărut în 1845 (ed. II, 1863), Kogălniceanu spune: „După maĭ mulțĭ anĭ de întreruptiune, astăzi (14 Decembre 1845) împărtășesc publiculuĭ tomul al II al *Archiveĭ romînești, începută încă la 1840.*“ *Dacia literară* din 1840 reproduce articolul luĭ Kogălniceanu asupra luĭ Gh. Șincai din *Archiva romînească*.

20) Fără cuvînt atribue Alexandri (Opere complete, Proză, I, p. 587) suprimarea *Dacieĭ literare* laudeĭ aduse în ia de Kogălniceanu luĭ Alexandru cel Bun, laudă ci părea o critică a Guvernuluĭ din 1840. Un asemenea articol nu să află în *Dacia literară*.

In anul 1843, Kogălniceanu avu prilejul a face un pas maĭ departe în sprijinul intereselor celor maĭ vitale ale poporuluĭ romîn. Domnitorul îĭ încredințase catedra de istoria națională de la Academia Mihăileană. Cuvîntarea de deschidere a acestuĭ curs, ținută în ziua de 26 Novemvrie acel an, fu un eveniment neauzit pînă atuncĭ în țările romîne. In înflăcărarea luĭ pentru studiul cel maĭ iubit al inimeĭ sale, Kogălniceanu să lăsă a fi răpit de farmecul ideilor ce izvoraŭ tot maĭ bogate, maĭ îngrămădite pe pragul buzelor sale. Intr-o frumoasă și eloquentă inspirațiune, el exclamă: „Inima mi să bate cînd aud vorbindu-se de numele luĭ Alexandru cel Bun, luĭ Ștefan cel Mare, luĭ Mihaiŭ Viteazul: și nu mă rușinez a zice, că aceștĭ bărbațĭ pentru Romînĭ sînt maĭ mult de cît Alexandru cel Mare, decît Hanibal, decît Cesar. Aceștia sînt eroiĭ lumeĭ, pe cînd ceĭ dintîĭ sînt eroiĭ patrieĭ mele. Pentru mine bătălia de la Războenĭ are maĭ mare interes decît lupta de la Termopile, și izbînzile dela Racova și Călugărenĭ îmĭ par maĭ strălucite decît acele de la Maraton și Salamina, pentru că sînt cîștigate de Romînĭ. Chiar locurile patrieĭ mele îmĭ par maĭ plăcute decît locurile cele maĭ clasice. Suceava și Tîrgoviștea sînt pentru mine maĭ mult decît Sparta și Atena; Baia, un sat ca toate satele pentru străin, pentru Romîn are maĭ mult preț decît Corintul, pentru că în Baia avanul rigă al Ungarieĭ Mateiŭ Corvin, viteazul vitejilor, craiul crailor, rînit de sabia moldoveană, fu pus în fugă și uită drumul patrieĭ noastre.“

Sfinte eraŭ asemenea cuvinte, cari cădeaŭ pentru prima oară în urechile unuĭ popor deprins pînă atuncĭ numaĭ cu împilarea, cu înjosirea și cu disprețul proprieĭ ființĭ! Dar Kogălniceanu nu să oprește numaĭ aicĭ. Intorcîndu-șĭ mintea către marele corp din care făcea parte frîntura țăreĭ luĭ, el spune: „Departe de a fi părtinitorul unuĭ simțimînt de ură către cele-lalte părțĭ ale neamuluĭ meŭ, eŭ privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde să vorbește romînește, și ca istorie națională istoria Moldoveĭ întregĭ înainte de sfîșierea eĭ, a Valahieĭ și a părților din Transilvania“. Maĭ jos el revine asupra aceleiașĭ teme, lovind fără cruțare în toțĭ aceĭ cărora le rămăsese pe ghiare aninate bucățĭ din trupul poporuluĭ săŭ. El spune că: „Moldova să sfîșie în treĭ părțĭ; Valahia este încon-

jurată cu cetăţi turceşti, zidite pe pămîntul eĭ. Fără ajutor din afară, fără ajutor din lăuntru, Romînii scapă toate prilejurile de mîntuire, şi în vreme cînd toate popoarele Europeĭ să înaintează spre o maĭ zdravănă întemeere din lăuntru şi din afară, noĭ cu aceiaşĭ repeziciune ne apropiem de peire.“ Cine maĭ rostise oare asemenea cugetărĭ pline de adîncă durere asupra soarteĭ mult nefericite, ce urgìa vremurilor o adusese preste noĭ? Care om maĭ îndrăznise oare a vorbi de sfîşierea Moldoveĭ de Ruşĭ, Turcĭ şi Austriacĭ, cînd toate aceste Puterĭ să întreceaŭ una pe alta în a apăsa pe grumazul ţărilor romîne călcîiul lor asupritor!

Kogălniceanu însă nu să opreşte nicĭ aicĭ. Ştiind că vorbeşte adevărul, el nu să sfieşte a ataca cu aceiaşĭ energie nedreptatea organizăreĭ lăuntrice, după cum protestase în contra răşluirilor din partea vulturilor ce ne încunjuraŭ. El loveşte drept în faţă „aristocraţia cea neştiutoare, sprijinită de Poartă, de cler, care pe de o parte ţine în înlănţuire un popor de maĭ bine de două milioane de oamenĭ, iar pe de alta întrebuinţează izvoarele de înavuţire publică numaĭ în folosul unor familiĭ privilegiate“. Să înţelege de la sine că boeriĭ, carĭ tocmaĭ să desfătaŭ în sinul acestor privilegiĭ, şi Consulul rusesc, care domnia asupra Domnuluĭ, nu eraŭ să învoiască *bonjuristuluĭ* Kogălniceanu să înveţe ast-feliŭ de principiĭ pe bunul popor moldovan, şi de aceia chiar de a doua zi după lecţiunea de deschidere, ocîrmuirea luĭ Mihail Sturdza mulţumeşte luĭ Kogălniceanu şi-l desărcinează de menirea de a maĭ lumina mintea tinerelor generaţiunĭ.

De abia i să închisese cursul, şi Kogălniceanu apărea în publicitate cu a treia revistă literară, care trebuia să poarte numele de *Propăşirea, foie ştiinţifică şi literară*. Dar Guvernul, speriindu-să de un titlu care însemna mersul înainte, cînd elementele domnitoare ale societăţiĭ doriaŭ pe cît să poate să rămînă pe loc, nu învoia botezarea revisteĭ cu acest nume. Kogălniceanu atuncĭ, prin o inspiraţiune fericită, ca acele de carĭ a fost plină bogata luĭ carieră, lăsă în alb, în chip mult maĭ însemnător, locul menit a primi titlul foaieĭ şi puse numaĭ sub el explicativul: *Foaie ştiinţifică şi literară*. In această foaie, Kogălniceanu scrie cîte-va articole istorice: unul, care documentează ten-

dinţele luĭ, asupra răpireĭ Bucovineĭ şi morţeĭ luĭ Grigorie Ghica, pe care o arată ca provenită maĭ ales din cauza intrigeĭ boerilor, loviţĭ de Grigorie Ghica prin reducerea zilelor de muncă ale ţăranilor de la 24 la 12. Şi aceastā revistă literară are soarta celor-lalte. Foaia luĭ Kogălniceanu este oprită de a maĭ apărea, de îndată ce cuvîntarea rostită de el în 1843, la deschiderea cursuluĭ de istorie, fu publicată în coloanele eĭ[21]).

Pe lîngă aceste spornice îndeletnicirĭ pentru dezvoltarea literatureĭ şi a istorieĭ în sînul poporuluĭ romîn, Kogălniceanu urmăria de la întoarcerea luĭ în ţară o idee mare, pe care nu o părăsi nicĭ un moment, pînă cînd nu o văzu adusă la îndeplinire: anume darea la lumină a cronicelor ţăreĭ Moldoveĭ. El posedase cîte-va din aceste cronice încă de pe cînd era in străinătate, găsite probabil la tatăl săŭ, care le moştenise de la bunul săŭ Enache Cronicarul. In istoria Romînilor publicată de el la Berlin în 1837, găsim citate de maĭ multe orĭ, între izvoare, cronica manuscriptă a luĭ Miron Costin, ba chiar şi o cronică tot manuscriptă muntenească, acea a luĭ Radu Greceanu. Incă în introducerea la *Arhiva romînească* din 1840, el spune că: „Ne-am propus să publicăm o colecţiune a tuturor cronicarilor Valahieĭ şi Moldoveĭ. Această întreprindere însă este aşa de mare şi cere aşa de însemnate jertfe în timp şi banĭ, şi mijloacele noastre sînt aşa de micĭ, în cît noĭ înşine nu putem să hotărîm *epoca* publicăreĭ eĭ.“ El începe însă să pună *Letopiseţele* sub tipar încă din 1845, de oare-ce în prefaţa vol. II a *Arhiveĭ romîneştĭ* el adaoge că, „depărtîndu-se pe lungă vreme din ţară şi prin urmare silit a părăsi orĭ-ce ocupaţiune şi întreprinderĭ literare, *afară de colecţiunea Letopiseţelor, ce să vor publica pînă la sfîrşit*“, roagă pe public a primi ultimul tom al *Arhiveĭ* ca o luare de ziua bună, îndemnîndu-l să nu aibă nicĭ o părere de răŭ pentru contenirea aceleĭ reviste, de oare-ce *Arhiva romînească* va lăsa o vrednică clironomie a solieĭ sale în *Magasinul istoric pentru Dacia*,

---

21) Alexandri (Opere complete, I) atribuise fără temeiŭ închiderea foaeĭ publicăreĭ nuveleĭ luĭ C. Negruzzi *Toderică jucătorul de cărţĭ*. Această nuvelă apăruse în numărul din 12 Marte 1844, iar foaia este suprimată tocmaĭ după numărul din 29 Octomvri acelaşĭ an, care conţine discursul de la Academie.

ce apare într-adevăr în Bucureștĭ în 1845 sub redacțiunea luĭ Niculae Bălcescu și August Treboniŭ Laurian.

Letopisețele Moldoveĭ nu trebuiaŭ să iasă de sub tipar de cît în 1852. Deocamdată Kogălniceanu publică din ele niște extrase traduse în limba franceză, sub titlul de fragmente trase din cronicele moldoveneștĭ și munteneștĭ. Iată titlul deplin: *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislas Leszinski, Démètre Cantémir et Constantin Brancovanu*, Iassy 1846, 2 vol. Aceste fragmente aveaŭ de scop de a pune la îndămîna apusenilor izvoarele romîneștĭ pînă atuncĭ necunoscute, asupra luĭ Petru cel Mare și a luptelor sale cu Turcíĭ. Să vede cum Kogălniceanu nu lăsa în părăsire ideea concepută de el în Berlin, de a stabili o legătură intelectuală între civilizațiunea apusană și poporul romîn. După ce atuncĭ căutase el a face cunoscut pe acest popor lumeĭ culte europene, acum voia să arate acesteia, că și Romîniĭ contribuiaŭ la înavuțirea cunoștințeĭ istorieĭ generale a Europeĭ, prin cronicariĭ lor.

V.

Cu plecarea luĭ Kogălniceanu la Paris în 1845, să închee prima perioadă a activităţeĭ sale intelectuale. In ceĭ doĭ anĭ ce-ĭ petrecu departe de țară, în meditațiunĭ și reculegerĭ, el să hotărî la un mare act, acela de a să dezbina de domnia luĭ Mihail Sturza, din pricina principiilor ce ia reprezenta, și a trece de la răsfirarea ideilor de regenerare la coborîrea lor în lumea realităţiĭ. Trebui ca Kogălniceanu să facă asupra luĭ o puternică silință, spre a combate pe omul acela, ce fusese proteguitorul luĭ și care îndeplinise cu sfințenie, față cu el, recomendațiunile făcute pe patul de moarte de propria sa mamă, nașa lui Kogălniceanu. S-ar putea arunca în sarcina luĭ păcatul nerecunoștințeĭ, dacă s-ar putea lega prin îndatorirĭ private conștiința publică.

Omul este, nu numaĭ individ, ci și membru al societățeĭ din care face parte, și nu să poate pretinde ca partea mințeĭ luĭ ce reprezintă întregul să atîrne de legăturile luĭ individuale.

Kogălniceanu primise în această privință repetate lo-

vituri de la ocîrmuirea lui Mihail Sturza: închiderea succesivă a celor trei reviste literare și acea a cursului său de la Academie. Cu toate acestea, pînă în 1844 găsim pe Kogălniceanu tot bine dispus către guvernul lui Sturdza, și într'un articol al *Foaei științifice și literare* [22]), el aduce laudele cele mai călduroase ocîrmuirei pentru proiectul ce chiar atunci fusese votat de adunare asupra dezrobirei Țiganilor mînăstirești și acelor ai statului. Kogălniceanu era cu atît mai chemat a să rosti asupra acestei măsuri, că, precum el însuși arată în articolul analizat, „el fusese unul din cei dintîi Moldoveni, ce chemase luarea aminte asupra Țiganilor“ [23]). El mai arată că „bucuria pentru măreața faptă îndeplinită de Guvern nu a fost resimțită numai de el, ci de întregul tineret, care s-a grăbit a mărturisi Domnitorului, în proză sau în poezie, simpatia și recunoștința sa“.

Pînă la 1845 Kogălniceanu nu să gîndise a face opozițiune lui Sturdza. El să convinse însă în curînd, că ori-ce reformă în sensul propășirei era peste putință, cît timp predomnia Regulamentul Organic și deci și Domnii instituiți în puterea lui și cari erau ținuți să-l respecteze. Kogălniceanu trecu deci în tabăra protivnică Domnului, dar mintea lui cea largă și care-și bătea ca marea puternicele valuri vede îndată, că nu era îndestul a să ataca Domnitorul și că împreună cu el era neapărat a să răsturna principiile antideluviene ale legiuirii impuse de străini, ale simulacrului de constituțiune hărăzită de autocrata Rusie țărilor romîne.

Cu această schimbare de direcțiune a ideilor lui Kogălniceanu, să îndrumează activitatea lui politică, din care trebuia să să dezvolte celelalte două însușiri ale lui: acele de orator și de bărbat de stat. La început însă, Kogălniceanu menține încă cu putere apucăturile sale primordiale de scriitor și producător de gîndiri teoretice, îmbinînd lucrările sale amîndouă spre ținta comună, regenerarea neamului. Mai tîrziu îl vom vedea îndepărtîndu-se tot mai mult de tărîmul literaturei și al istoriei, spre a să apleca către cel politic. Dar dacă Kogălniceanu încetează de a mai scrie istoria, el începe a o face, și anume mare

22) N. 5 din 6 Fevruarie 1844: Desrobirea Țiganilor.
23) Prin studiul său publicat la Berlin, *Esquisse sur les Cigains*, 1837.

și frumoasă, îndreptîndu-și poporul pe calea largă și mîndră a culturei și a propășirei. Și cu toate acestea Kogălniceanu păstrează tot-deauna cultul ideeĭ în sine; el rămase totdeauna literat și istoric; literat în forma minunată a cuvintărilor sale, istoric în faptele sale. Din cultura luĭ literară să alimenta bogata luĭ eloquență, din cunoașterea trecutuluĭ poporuluĭ săŭ trăgea principiile de pus în aplicare pentru a luĭ regenerare. Era însă firesc lucru ca Kogălniceanu, care chiar de la începutul licăririĭ geniuluĭ săŭ îl îndreptase cu durere asupra decăderiĭ în care neamul luĭ să tăvălia, să pună maĭ către bătrînețe tot maĭ mult umărul spre a scoate, chiar prin faptă, seminția luĭ din întunerecul și corupțiunea în care era cufundată.

Mărturisesc că am ajuns la o parte a cuvîntăreĭ mele, care mă pune în o mare nedumerire. Să întreprind schițarea viețeĭ politice a luĭ Kogălniceanu; dar aceasta ar însemna a reface istoria a jumătate de veac din viața contemporană a poporuluĭ romîn, materie neîncăpătoare pentru o cuvîntare academică. Apoĭ, activitatea politică are susurile și josurile eĭ. Omul politic, avînd de lucrat asupra oamenilor, carĭ în marea lor majoritate sînt invidioșĭ, lacomĭ, răpitorĭ, lașĭ, nedreptĭ și ipocrițĭ, trebue adeseaorĭ întrebuințate în lupta contra lor aceleașĭ arme. Numaĭ acela va fi adevărat talent saŭ geniŭ politic, care va ști să mînuiască tot feliul de oamenĭ, și prea fericit va fi el, dacă va putea să rămînă cu mînile, inima și cugetul curat, el care trebuea adeseaorĭ să să înmoaie pînă în gît în lacul infect al patimilor omeneștĭ. Adeseaorĭ însă noroiul îl va stropi. Dar noĭ ne-am adunat aicĭ nu spre a critica viața și faptele luĭ Kogălniceanu. Acesta s-a făcut îndestul, cu patimă, cu ură, cu înverșunare, cît timp a trăit. Măcar acum după moarte, să punem în lumină meritele luĭ; căcĭ observațĭ un lucru: în viața popoarelor, ca și a indivizilor, răul este trecător, iar binele rămîne; de aceia și omenirea adună tot un maĭ mare capital de bine, de îndemînare, de ideĭ, de lumină; iar relele războaielor, epidemiilor, revoluțiunilor absolutizmuluĭ chiar, să sting și să șterg. Așa și Kogălniceanu a putut avea părțĭ umbrite în viața sa politică, chiar și în viața sa privată, căcĭ era om; dar ce sînt aceste umbre, față cu soarele ce să desface tot maĭ mult din noriĭ vremurilor și care va străluci cu atît

maĭ viŭ, cu cît să va îndepărta maĭ mult pe calea vecĭniciei, pe care a intrat.

M-am maĭ gîndit apoĭ, că poate nicĭ s-ar cuveni a să vorbi de politică în templul adevăruluĭ și al frumosuluĭ, și că Kogălniceanu, dacă a fost admis în sînul celuĭ maĭ înalt Institut de cultură al țăriĭ, a fost chemat la această onoare, nu în însușirea luĭ de bărbat politic, ci în aceia de om învățat.

Așa ar fi poate în alte țărĭ, nu însă la noĭ. La noĭ, cultura este mult maĭ strîns legată cu viața națională decît la alte popoare. Sîntem doar o odraslă a cultureĭ romane și numaĭ această însușire, care ne-a asigurat superioritatea intelectuală asupra tuturor popoarelor cu carĭ am venit în atingere, ne-a apărat existența în puhoiul năvălirilor barbare. Cînd am renăscut la viață, în secolul al XVII-lea, tot prin fapte de cultură ne-am manifestat. La sfîrșitul viaculuĭ trecut și la începutul acestuĭ de față, tot o înflorire a minteĭ romîneștĭ a dat un noŭ avînt vieții naționale; și acum, dacă revendică dreptul de a trăi ca popor și stat deosebit aicĭ în Orient, o facem tot în virtutea însușirilor noastre și a destoiniciei noastre pentru producerea de ideĭ. Dreptul la traiŭ al poporuluĭ romîn să întemeiază pe cultură. Cultura ia rîndul eĭ și instituțiunile eĭ trebue să să intereseze de baza, pe care și ele să ridică, existența națională.

De aceia bunăoară Academia, chiar în anul trecut, a făcut un act, care nu s-ar prea înțelege în alte Academiĭ: a protestat în contra purtăreĭ necalificabile a Ungurilor față cu frații noștri din Transilvania. Și cu toate acestea cine ar putea să bănuiască că am ridicat și noĭ glasul în susținerea existențeĭ însășĭ a neamuluĭ nostru? Cine ar putea spune că Academia Romînă a eșit din rolul eĭ de instituțiune curat culturală și s-a amestecat în daraverĭ politice? Dar ce este politica? Este ia tot-deauna numaĭ jocul de interes, din care să țese viața de toate zilele? Nu să scoboară une-orĭ pînă în adîncul ființeĭ poporuluĭ, spre a-ĭ ataca chiar nervul existențeĭ, saŭ a-ĭ asigura viitorul? Cum, cînd politica atinge însășĭ bazele existențeĭ poporale, și atuncĭ cel maĭ înalt corp învățat să rămînă nepăsător și rece la întîmplările ce să petrec? Dacă aceasta să poate întîmpla la alte popoare, la cele marĭ, la carĭ, orĭ-cum s-ar

întoarce lucrurile, nu poate fi vorba pentru ele decît de o coborîre saŭ înalţare a roluluĭ lor, nu tot aşa e cu Rominiĭ, unde jocul faptelor politice poate atinge chiar existenţa naţională. La noĭ, expuşĭ pe toate zilele la o mie de primejdiĭ, să poate tot-deauna aplica zicătoarea: „primum esse, deinde philosopharie". Academia Romînă nu este numaĭ inteligenţa suprem manifestată a poporuluĭ, ia este şi inima luĭ. Ia nu numaĭ vrea să-l lumineze, ci îl şi iubeşte. Ia trebue să să bucure de înălţarea, saŭ să să mîhnească şi să plîngă de căderea luĭ. Orĭ-ce mişcare în viaţa poporuluĭ nostru, nu numaĭ acea a ideilor, trebue să aibă răsunet în instituţiunea noastră, şi de aceia nu mă sfiesc a atinge şi faptele politice ale luĭ Kogălniceanu.

Insă, puteţĭ fi pe pace! Actele politice ale luĭ Kogălniceanu de carĭ mă voiŭ ocupa, nu vor fi de-acelea ce să referă numaĭ la zilnicele daraverĭ ale oamenilor. El a avut meritul şi norocul a crea instituţiunĭ şi a îndeplini fapte, ce vor rămînea pentru vecie ca factorĭ esenţialĭ aĭ vieţeĭ şi cultureĭ noastre naţionale.

Cea întîĭ manifestare a luĭ Kogălniceanu ca om politic a fost participarea luĭ la mişcarea din 1848. Totuşĭ şi aicĭ rolul luĭ avu tot un caracter teoretic; s-a mărginit în scrierĭ Dar nicĭ că era cu putinţă de făcut alt-ceva, după grabnica înăbuşire a revoluţiuneĭ din Moldova de către Mihail Sturdza. Kogălniceanu însă deveni organul nu numaĭ aceluĭ partid, ce încercase să protesteze în potriva ocîrmuireĭ Domnuluĭ, ci el atacă, în vestita sa scrisoare *Dorinţele partideĭ naţionale din Moldova* [24]), întreaga organizare sub care trăiaŭ statele romîne în puterea Regulamentuluĭ Organic. Această scriere, înseamnă din toate punctele de vedere, expune întregul program al partiduluĭ liberal şi naţional din acel timp, program ce a fost realizat treptat de mersul lucrurilor în ţările romîne. Ia conţine, mult maĭ deplin decît proclamaţiunile din Muntenia, enumerarea reformelor de nevoe, spre a ridica poporul din Principate din înjosirea în care zăcea. Dacă ţinta practică a revoluţiuniĭ din 1848, scăparea de protectoratul rusesc, a fost desemnată cu putere în Muntenia prin tot decursul

24) Cernăuţĭ 1848. Reeditată de d-l G. Mîrzescu cu un comentar la 1883.

mişcăriĭ, Kogălniceanŭ a dat revoluţiuniĭ nota caracteristică, arătînd cu ce trebue înlocuit Regulamentul Organic. Revoluţiunea din Muntenia îşĭ luase rolul maĭ mult de a dărîma zidirea rea, şubredă, ce adăpostea viaţa romînească; dar tocmaĭ din acea pricină nu avuse timpul a să gîndi la mănunţimile recladiriĭ. Partidul naţional din Moldova, prin organul săŭ cel maĭ autorizat, Mihail Kogălniceanu, expune în o lucrare măreaţă, bine cugetată şi adînc motivată, tocmaĭ amănunţimile reconstituiriĭ clădiriĭ statuluĭ romîn. Liniamentele trase de Kogălniceanu sînt acelea ce aŭ fost prefăcute maĭ tîrziŭ în legĭ; unele din ele, şi nu cele maĭ puţin însemnate, precum îngrijirea din partea statuluĭ de cultul catolic al Romînilor de acest rit (destul de numeroşĭ în judeţele Bacăuluĭ şi Romanuluĭ) şi chestiunea israelită, una din cele maĭ grave în viaţa noastră actuală, aşteaptă încă dezlegarea lor. Noĭ credem că scăpăm de ele, închizînd ochiĭ şi prefăcîndu-ne a nu le vedea, iar relele, pe carĭ încă de la 1848 le pătrundea aşa de clar Kogălniceanu, să înfiltrează tot maĭ adînc în trupul naţiuneĭ noastre.

Superioritatea luĭ Kogălniceanu, şi pricina pentru care luĭ i să încredinţase pana revoluţiuniĭ, sta nu numaĭ în fireştile însuşirĭ ale străluciteĭ sale inteligenţe, ci şi în bogatele cunoştinţe cu cari o muncă stăruitoare o înzestrase. Maĭ ales îĭ fură de un mare folos cunoştinţele sale istorice. Toată scrierea sa din 1848 este întemeiată pe un studiŭ adînc şi conştiincios al istorieĭ romîne. In introducere, el stabileşte, pe baza tractatelor, dreptul la autonomie al ţărilor romîne; iar ultima din dorinţele rostite, încununarea tuturor, unirea ţărilor surorĭ, este puternic întemeiată pe un studiŭ amănunţit al istorieĭ noastre maĭ nouă. El arată aicĭ toate jertfele făcute de Romînĭ în folosul tuturor împărăţiilor vecine, şi cum toate nu fură resplătite decît cu împilare, despoiare şi răşluire. El loveşte, în acest epilog, tot atît de tare în Mihal Sturdza, fostul săŭ proteguitor şi binefăcător, şi în Ruşĭ, despre cari la Berlin credea că vor fi mîntuitoriĭ poporului săŭ [25]). El calcă tot în picioare, şi datoria de recunoştinţă, şi convingerĭ anterioare, pentru că în sufletul săŭ să înălţase o i-

25) *Histoire de la Dacie*, 1837, p 403.

coană puternică, a-tot-stăpînitoare, iubirea moșieĭ și a neamuluĭ, căreia Kogălniceanu închina toate facultățile luĭ, căreia i-ar fi jertfit și viața luĭ, pentru a-șĭ vedea odată poporul înălțat pe mîndrul postament al traiuluĭ liber și vrednic de aoamenĭ [26].

VI.

După revoluțiunea din 1848, și în timpul domnieĭ luĭ Grigorie Ghica, găsim pe Kogălniceanu iarășĭ întors la lucrărĭ literare și istorice. Cea maĭ însemnată roadă a aceșteĭ reîncepute a sale activitățĭ fu publicarea *Letopisețelor Moldoveĭ*, care să face în anul 1852. Am văzut că el concepuse ideia de a da la lumină o culegere a cronicelor Moldoveĭ și Munteniei de la întoarcerea luĭ din străinătate; ba e probabil că această gîndire îĭ venise în minte încă pe cînd scria la Berlin istoria poporuluĭ romîn. Publicarea să începuse chiar în 1845, dar ia mersese încet, maĭ întîĭ din pricina deștărăriĭ luĭ Kogălniceanu în acel an, apoĭ din pricina turburărilor și a revoluțiuniĭ, în sfîrșit din aceia a greutăților materiale, cu carĭ avusese de luptat autorul.

Cea întîĭ, și nu cea maĭ mică, fu adunarea însășĭ a cronicelor, ce zăceaŭ ascunse prin beciurile saŭ podurile mînăstirilor saŭ ale boerilor. Este însemnată stăruința pusă de Kogălniceanu pentru adunarea lor, de oare-ce el singur a descoperit pe toțĭ cronicariĭ Moldovenĭ, și dela el pînă astăzĭ, cu toate silințele puse, nu s-a maĭ descoperit nicĭ un singur cronicar moldovan noŭ, pe cînd în Muntenia, unde n-a fost un Kogălniceanu, care să să devoteze aceșteĭ întreprinderĭ, după publicarea cronicelor munteneștĭ în *Magasinul istoric* s-aŭ maĭ descoperit alte două cronice foarte însemnate: a luĭ Dionisiu Eclesiarhul și a luĭ Zilot Romînul. Adunarea materialuluĭ pare a fi fost isprăvită de Kogălniceanu în 1845, cînd găsește la vornicul Ioan Beldiman cronica străbunuluĭ săŭ Enache Kogălniceanu, ce fusese rătăcită din familia luĭ [27].

---

26) Kogălniceanu maĭ scrie tot în 1848: *Mihail Sturdza, partida națională și comisia și Noul acatist al mareluĭ Voevod Mihail Sturdza*, Cernăuțĭ 1848, reeditat de fiul săŭ Vasile Kogălniceanu în 1894, Bucureștĭ.

27) Notița bibliografică a cronicarilor Moldovenĭ, la începutul *Letopisețelor țăreĭ Moldoveĭ*, Iașĭ 1853, p. XXIV.

O însemnată trudă a trebuit să-şĭ dea Kogălniceanu cu cetirea şi confruntarea diferitelor texte după deosebitele manuscripte ce le avea înainte. Cu toate că el nu ne-a dat ceia ce să numeşte o ediţiune critică a textuluĭ cronicarilor, cu variantele de lectură ale materialuluĭ întrebuinţat, totuşĭ în reproducerea textuluĭ a făcut o alegere critică a celuĭ ce i s-a părut maĭ aproape de adevăr; căcĭ Kogălniceanu însuşĭ ne spune, că „m-am ferit de a face cea maĭ mică schimbare, sporire saŭ scurtare în cronicĭ; toată silinţa mea a fost deosebirea şi îndreptarea textelor, saŭ după originalurĭ, unde le-am avut, saŭ de pe cele maĭ vechĭ şi maĭ puţin greşite copiĭ ce am putut găsi". Alegerea textuluĭ este făcută de Kogălniceanu cu simţul cel maĭ sănătos. Cea maĭ strălucită confirmare a acesteĭ împrejurărĭ a fost dată prin ediţiunea, în adevăr critică, a textuluĭ cronicaruluĭ Miron Costin, făcută de d-l V. A. Urechiă, care deşi a confruntat maĭ mult de 50 de manuscripte, nu a găsit decît prea puţine îndreptărĭ de făcut la textul dat de Kogălniceanu.

Publicarea *Letopiseţelor ţăreĭ Moldoveĭ* a fost un eveniment capital în dezvoltarea intelectuală a poporuluĭ romîn. Nu să poate cîtuşĭ de puţin asemăna cu acea a cronicelor muntene, făcută maĭ înainte de Bălcescu şi Laurian în *Magasinul istoric pentru Dacia*, din cauza deosebiriĭ însemnate în valoarea intrinsecă a materialuluĭ. Pe cînd cronicele muntene, apărute in acea revistă, conţin maĭ mult date istorice, cu puţine cugetărĭ asupra evenimentelor raportate, cronicele Moldoveĭ sînt pătrunse, aproape de la un cap la altul, de focul cel sfînt al iubireĭ de ţară; să simte în ele că pana ce le încondeia tremura sub bătăile inimeĭ, cînd mintea închiagă răsfirarea gîndurilor. Pe cînd apoĭ cronicele muntene reproduc gîndirile aşa cum ele să urziaŭ în minţile ce le zămisliaŭ, cele moldovene le frămîntă, pentru a le îmbrăca în o rostire frumoasă; ele aŭ stil.

Ca formă deci, pe cît şi ca fond, publicaţiunea luĭ Kogălniceanu trebuia să aibă cea maĭ mare înrîurire asupra spirituluĭ obştesc al poporuluĭ romîn

Ca formă întîĭ, cetirea lor readuse minţile cam aiurate de influenţa curentuluĭ latinist, ce tocmaĭ pe atuncĭ era în floare, înapoĭ la matca adevărată a limbeĭ romîneştĭ,

la acea limbă frumoasă și vînjoasă, de o mlădire atît de delicată și de o plasticitate atît de minunată, care și astăzĭ poate fi numaĭ imitată, nicĭ cînd însă ajunsă, necum întrecută. Această limbă, atît de frumoasă, frămîntată de viacurĭ în cugetul Romînuluĭ, limba în care el șĭ-a povestit durerile și veselia lui, prin doĭnele și horele sale, limba în care strălucita luĭ închipuire, deschizînd aripele în poveștile luĭ, a zburat în plina eĭ atmosferă; această limbă era atacată, ponegrită, respinsă în teorie și lepădată în practică, pentru a fi înlocuită cu o pocitură hîdă și scîrboasă, născută din creerii unor indivizĭ și nu din spiritul cel mare, nesfîrșit în timp și spațiŭ, al dezvoltăriĭ poporuluĭ. Nu e vorba, atare rătăcire își are explicarea firească și necesară, ca toate faptele ce să petrec în sînul unuĭ popor; era consecința îndepărtată a ideeĭ aceleia ce aprinsese scînteia redeșteptăriĭ în mintea romînească, idea că sîntem un popor de origine romană, și drept corolarul eĭ neapărat, rușinea de a stărui în neștiință și intunerec, cînd ne coborîm din o așa de strălucită obîrșie; dar fluviile cele maĭ frumoase, aproape de ale lor gurĭ, nu să pierd ele adesea în noroioase bălțĭ? Kogălniceanu el însușĭ, cu acel simț sănătos ce l-a călăuzit în toate actele vieții luĭ, recunoscuse încă de la 1843, în cursul săŭ de deschidere rostit la Academia din Iașĭ, exagerarea ridiculă la care ajunsese partizaniĭ ideeĭ romane. El spune cu cel maĭ mare temeiŭ: „Petru Maior, de fericită aducere aminte, prin cartea sa despre începutul Romînilor, ca un noŭ Moise, a deșteptat duhul național, mort de maĭ mult de un viac, și luĭ îĭ sîntem datorĭ cu o mare parte a impulsuluĭ patriotic, ce de atuncĭ s'a pornit în tustrele provinciĭ ale vecheĭ Dacie. Pe de altă parte, a avut însă și nevinovata nenorocire să producă o școală destul de numeroasă de Romanĭ noĭ, carĭ, fără a-șĭ sprijini zisele cu faptele, socot să tragă respectul lumeĭ asupră-leșĭ, strigînd că să trag din Romanĭ, că sînt Romanĭ și prin urmare cel dintîiŭ popor în lume.“ „Această manie s-a întins pînă acolo, urmează maĭ departe Kogălniceanu, făcînd aluziune la *Istoria Romănilor* luĭ Laurian, în cît uniĭ își însușesc chiar și faptele și istoria bătrînilor Romanĭ, de la Romulus și pînă la Romulus-Augustul.“ [28]).

---

28) *Cuvînt introductiv*, idem, p. XXXII.

In zadar ar fi fost toată protestarea teoretică a celor cuminţĭ contra stricătorilor de limbă, dacă Kogălniceanu prin întinsa luĭ publicare nu ar fi pus la îndămîna tuturor modelele neperitoare de limba romînească, cuprinse în *Letopisețele Moldoveĭ.* Frumuseţa povestireĭ avea, pe lîngă efectul eĭ imitativ, readucerea limbeĭ romîne în adevărata eĭ albie, încă şi acela de a înflăcăra inima pentru durerile, suferinţele şi chinurile poporuluĭ de a înduioşa simţirea şi a o alipi de icoanele trecutuluĭ. Dacă iubirea de ţară este, ca toate simţemintele, un fenomen sufletesc complex, nu e maĭ puţin adevărat că iubirea trecutuluĭ intră pentru o bună parte în alcătuirea eĭ [29]).

Cu această observaţiune, trecem însă la înrîurirea fonduluĭ de ideĭ cuprins în cronicarĭ asupra generaţiuniĭ, căreia Kogălniceanu făcea acel dar neasemănat al neobositeĭ sale activităţĭ.

Publicarea *Letopisețelor* să face tocmaĭ asupra unuĭ moment din cele maĭ grele, ce avu de străbătut vre-odată viaţa romînească. Frămîntarea pentru Unire începuse şi primise o puternică îmboldire tot de la Kogălniceanu, prin modul cum această chestiune fusese analizată şi prezentată *Dorințele partidei naționale.* Poporul romîn, ce pînă atuncĭ luptase maĭ mult instinctiv pentru apărarea exitenţeĭ sale, acum trebuia să coboare o idee conştientă în viaţa reală a tuturor zilelor. Realizarea aceteĭ ideĭ cerea însă o mare înălţare a niveluluĭ moral şi intelectual al poporuluĭ; ia era să lovească în interesele individuale, să le ceară jertfe în favoarea întreguluĭ. Pentru a învinge atare puternică stavilă, trebuia încordarea supremă a altruizmuluĭ, trebuia ca iubirea ţăriĭ şi a neamului să neutralizeze şi să înlăture atît de puternica iubire de sine; trebuia ca oameniĭ uneĭ ţărĭ întregĭ să-şi nesocotească interesele, foloasele propriuluĭ traiŭ şi să să facă apostoliĭ uneĭ ideĭ. Nu numaĭ atît, maĭ trebuiaŭ eĭ să lupte contra înrîuririĭ covirşitoare a treĭ împărăţiĭ: Austria, Turcia şi Anglia, carĭ, combătînd unirea, eraŭ să zădărească tocmaĭ acele simţeminte egoiste,

---

29) Un autor francez al căruĭ nume îmĭ scapă, dacă nu mă înşel este Adolphe Thiers a spus: „le patriotisme c'est l'amour du passé"; definiţiunea e de sigur prea îngustă. Patriotizmul maĭ este încă şi iubirea poporuluĭ şi acea a ţăreĭ, dar este netăgăduit şi acea a trecutuluĭ, alimentat din studiul istorieĭ, cele două dintîĭ ca element inconştient, acea din urmă ca element conştient.

să pună în lucrare mijloacele cele maĭ urîcioase, abuzul de autoritate, presiunea și corupţiunea, spre a zădărnici realizarea ideeĭ mîntuitoare. Și unde era să să dea această strașnică luptă, unde era să-ĭ fie cîmpul eĭ de bătae? In sufletele și în conștiinţa poporuluĭ moldovenesc. El trebuia să să înalţe, în întregimea luĭ, la nivelul ideeĭ măreţe, ce plutia încă sus în regiunile eterne. Moldova trebuia să facă Unirea, de la votul eĭ atîrna totul; căcĭ Muntenia avînd să cîștige prin Unire, era natural ca ia s-o dorească, și ar fi fost prea bătător la ochĭ ca Divanul eĭ să o fi respins. Dacă Unirea s-a făcut, aceasta să datorește exclusiv Moldoveĭ. „Soră maĭ mică, ia trebuia să lase foloasele celeĭ maĭ marĭ, mulţumindu-se cu rolul frumos de a fi dat naștere statuluĭ romîn. De aceia și ia singură rîdică greul lupteĭ, ia puse piept pentru a face să triumfe mîntuitoarea idee; însă dacă ia sîngeră sub cele maĭ scumpe jertfe, tot eĭ să cuvine și cununa de laurĭ pentru izbînda dobîndită" [30]).

Dacă așa eraŭ lucrurile, fără îndoială că orĭ-ce întărire a ideeĭ naţionale, a iubiriĭ de neam, a iubiriĭ de ţară, în Moldova, dădea maĭ marĭ șorţĭ de izbîndă uniriĭ poporuluĭ romîn, și unde aiurea s-a putut încălzi poporul moldovenesc, de cît la focul vechilor săĭ scriitorĭ, carĭ plînseră cînd scrisese durerile ţăriĭ lor?

Iată unde stă marea însemnătate a publicăriĭ *Letopisețelor* de către Mihail Kogălniceanu.

De abia isprăvise Kogălniceanu întinsa sa lucrare și-l regăsim editînd iarăși o revistă periodică, întitulată *Album istorico-literar*, care apăru un singur an în Iași în 1854; iar în anul următor 1855, îl găsim colaborînd la *România literară* a luĭ V. Alexandri. Chiar în articolul întîiŭ, scris de el în *Album*, „Despre civilizaţiune", îl vedem apărînd ideĭ cu totul înaintate și căutînd să dovedească, că „idea civilizătoare care domnește pe toate cele-lalte, este ideia care cheamă pe toţĭ oameniĭ să vie să iea loc în marea obștime socială, în alte cuvinte, ideia că toţĭ trebue să fie de o potrivă". Intr-un alt articol. „Ștefan cel Mare în tîrgul Băeĭ", el expune luptele dintre eroul Moldoveĭ și

30). *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. VI. p. 546.

Matias Corvin, regele Ungarieĭ, punînd în o vie lumină vitejia poporuluĭ săŭ sub marele Domn.

Pana luĭ Kogălniceanu să pleacă ca o cumpănă, cînd pe partea istorieĭ, cînd pe acea a libertățiĭ, cele două vaste cîmpurĭ brăzdate de vasta luĭ inteligență. El vru, saŭ să încălzească sufletul poporuluĭ la mărețele icone ale trecutuluĭ saŭ să-ĭ sădească în minte ideile înălțătoare, carĭ să-l ridice din întunerec către lumină, din necultură către civilizațiune. Chiar și în articolele ce ar părea de alt caracter, precum în acel asupra pauperizmuluĭ, din *Albumul literar*, saŭ în acel asupra sclăvieĭ, publicat întîĭ ca întroducere la *Coliba luĭ moș Toma*, cea tradusă de Th. Codrescu [31]) în 1853, și apoĭ reprodus în *Romînia literară*, Kogălniceanu găsește tot-deauna mijlocul de a îmbogăți mintea cetitoruluĭ cu noțiunĭ din istoria țăriĭ luĭ. In pauperizm să ocupă cu breslele calicilor, pe cari le arată ca existînd de pe vremile luĭ Ștefan cel Mare; iar în studiul asupra sclăvieĭ, consacră o bună parte formeĭ pe care acest așezămînt îl luase în țările romîne, ca sclăvie adevărată și ca șerbire.

In toată activitatea luĭ Kogălniceanu, un singur moment țara și poporul săŭ nu sînt scăpate din vedere; către ele să îndreptaŭ toate puterile străluciteĭ sale inteligențe, pentru că de ele eraŭ atîrnate toate coardele inimeĭ luĭ, și așa precum l-am aflat pe Kogălniceanu în prima parte a viețiĭ luĭ, așa va fi pînă la mormînt.

VII

Timpul însă să apropia, cînd Kogălniceanu trebuia să plece iarășĭ cumpăna inteligențeĭ sale către fapte: cînd trebuia să pășască iar de la concepțiunile teoretice la tărîmul viețiĭ reale, cînd trebuia să nu maĭ mînuiască numaĭ gîndirĭ, ci prin mijlocirea lor, oamenĭ.

Războiul Crimeeĭ să sfîrșise. Congresul de Paris deschisese ședințele sale, și în curînd Romîniĭ încîntațĭ dar și înmărmurițĭ, aflară că areopagul european era să-ĭ consulte asupra moduluĭ cum eĭ doriaŭ să-șĭ vadă organizată viața în viitor. Toțĭ Romîniĭ cugetătorĭ, și între eĭ cel dintîiŭ

31) Iașĭ 1853.

Kogălniceanu, își dădură seama de însemnătatea momentului și să hotărîră, ca prin o încordare supremă a cugetelor lor să-l facă a sluji la regenerarea neamului.

In marea mișcarea ce cuprinse atuncĭ toată suflarea din Moldova, poporul întreg, de la cel maĭ mic și pînă la cel maĭ mare, să răsculă ca o mare biciuită de vînt contra acelor elemente, ce tindeaŭ să-ĭ înăbușe gîndirea și voința. Kogălniceanu nu putea fi și el decît unul din valurile întărîtate ; dar unul din acelea pe cari în răstimpurĭ marea le aruncă către țărm, încărcat cu grele ape, repezindu-se cu o putere înfricoșată, încununat cu o frumoasă creastă de spume, și care, cînd izbește în stîncile malului, detună ca un trăsnet și dă conștiința deplină a puteriĭ deslănțuite. In toată acea luptă strașnică purtată de neamul romînesc, Kogălniceanu să întîlnește în toate părțile. El redactează cele maĭ multe proteste, el să mișcă cu cea maĭ mare repezeciune, el încurajază pe toțĭ, sfătuește pe toțĭ, și dacă nu să poate zice că era sufletul mișcăriĭ, căcĭ sufletul era în toțĭ, totușĭ de sigur că, alăturĭ cu Costache Negri, Costache Hurmuzaki, Anastasie Panu, Dimitrie Ralet, Episcopul Melhisedec, Arhierul Scriban, Vasilie Alexandri, și cîțĭ alțiĭ, al căror număr este legiune, Kogălniceanu, fiind date însușile deosebite de energie și de inteligență carĭ îl deosebiaŭ, a fost de sigur *primus inter pares*.

Soarta *albelor* destine a vrut ca Moldova să triumfe și să să aleagă un Divan ad-hoc, adevărata rostire a cugetuluĭ poporal. In această adunare, figura luĭ Kogălniceanu să desemnează cu o deosebită putere. Aicĭ să dă la lumină pentru prima oară însemnatul săŭ talent oratoric, care va face în curînd din el gloria și fala tribuneĭ romîne. Cea întîĭ cuvîntare rostită în sînul Divanuluĭ ad-hoc, este acea îndreptată în contra egumenilor de Neamț și Vorona, ce fusese *numiți* de Guvern pentru a ocupa scaunele celor doĭ deputațĭ aĭ mînăstirilor închinate, pe cari călugăriĭ grecĭ să refuzase a-ĭ alege. Aice însă era numaĭ de raționat, și pasiunea, fără intervenirea căreia graiul nu să poate încălzi, nu putea să-șĭ desfășure aripele.

Primul acord răsunător eșit din pieptul luĭ Kogălniceanu și care lăsa să să întrevază bogata armonie de care era plin, să auzi la respingerea întîmpinăriĭ Logofătuluĭ Alecu Balș, care credea că aduce o mare întemeiare gla-

suluĭ săŭ protivnic Unirii, cînd arătă că este proprietar a 80 miĭ de fălcĭ de pămînt. „Este cine-va, îĭ respunde Kogălniceanu, care are o avere înzecit maĭ mare ca a domnieĭ-tale. Aceasta este ţara, acea ţară pe care o reprezintă Adunarea. Domnia-ta, deputat, zicĭ că aĭ 80 miĭ de fălcĭ; eĭ bine, noĭ, Adunarea, avem maĭ mult de cît chiar 800 de miĭ de fălcĭ, căcĭ reprezintăm ţara“ Şi maĭ departe, în şirul aceleĭ răpitoare improvizaţiunĭ, Kogălniceanu să preface a împrumuta dela un deputat pontaş următoarea frumoasă alegorie: „Să unim Moldova cu Muntenia, să tragem, ca împrejurul unuĭ loc sterp, un gard mare şi zdravăn: locul numaĭ să fie închis, şi în curînd, fără a fi chiar arat, fără chiar a fi semănat, vor veni vînturile, vor veni păsările ceruluĭ şi vor aduce sămînţă şi de fiorĭ şi de copacĭ; în curînd, icĭ colea, va răsări cîte o floare, icĭ colea cîte un copăcel; copaciĭ vor creşte şi la umbra lor vor mirosi florile, şi vom avea o livadă mare şi frumoasă. In copacĭ vor cînta păsările şi la umbra lor să vor veseli oameniĭ, binecuvîntînd pe Dumnezeŭ şi pe împăraţĭ. Iată, domnilor deputaţĭ de Roman (Nestoriŭ Hermeziu) şi de Putna (Th. Balş), cum săteniĭ, cum noĭ, cum poporul, cum tot ce simte şi voeşte un viitor pentru copiiĭ săĭ, pentru naţiunea sa, înţelege Unirea. Inima poporuluĭ nu să înşală nicĭ odată. Să ascultăm, fraţilor, inima poporuluĭ nostru; să ascultăm glasul şi interesul naţiuniĭ noastre, care strigă neîncetat: unire, unire! Să gîndim că astăzĭ este ziua cea maĭ mare din veacul nostru; că astăzĭ nu numaĭ scriem, dar facem istoria ţăriĭ noastre“ [32]).

Cum am putea analiza saŭ macar enumera cuvîntările rostite de Kogălniceanu în memorabilele treĭ lunĭ, cît ţinură şedinţele Divanuluĭ ad-hoc. Nu era zi în care să nu iea cuvîntul de două saŭ treĭ orĭ: nu era propunere liberală saŭ naţională, în care să nu fie subsemnat în frunte, dovadă că el o redactase: amendamentele luĭ la propunerile altora sînt tot-deauna aşa de raţionale, aşa de puternic întemeiate şi motivate, că maĭ toate sînt primite de Adunare. Kogălniceanu era din aceĭ deputaţĭ, care fură de părere ca Divanul ad-hoc să nu să mărginească numaĭ la rostirea dorinţelor privitoare la organizarea exterioară a statuluĭ romîn, ci să intre şi în chestiunile de organizare

32) Buletinul şedinţelor Adunăreĭ ad-hoc a Moldoveĭ, No. 3, supl p 4.

internă, spre a arăta Europeĭ că aicĭ, la Dunărea inferioară, trăește un popor ce înțelege civilizațiunea și nevoile eĭ. Kogălniceanu respingea cele două motive, carĭ făcuse pe Adunarea munteană să să oprească de a intra în dezbaterea chestiunilor interne. El susținea că nu s-ar jigni dreptul autonomieĭ, întru cît nu am supune Europeĭ proiecte de legĭ, ci numaĭ oare-șĭ-cari principiĭ, carĭ aŭ să prezideze la viitoarea organizare. Cît despre al doilea motiv de îngrijire, ca nu cum-va cererile Adunăriĭ moldovene să contrazică pe acele ale Adunăriĭ muntene, el spune că „în cîtă vreme ne vom ținea de principiile cele marĭ ale fie-căreia societățĭ moderne, contradicțiunea în rostirea dorințelor nu poate fi" [33]). Rămînea un al treilea pericol, pe care Kogălniceanu nu-l putea prevede, din cauză că el credea pe toțĭ deputațiĭ însuflețițĭ, ca și el, numaĭ și numaĭ de interesul întreguluĭ, pe cînd realitatea era să-ĭ arate că ceĭ maĭ mulțĭ din eĭ nu să dezlipiaŭ încă de interesul individual, pentru a să jertfi cu totul bineluĭ obștesc. Discordia și neînțelegerile eraŭ să izbucnească în curînd, cu prilejul propuneriĭ pentru desființarea clăciĭ și împroprietărirea țăranilor.

Cît de fin și de adînc pătrundea spiritul luĭ Kogălniceanu toate întrebările ce veniaŭ în dezbatere, să vede din modul cum el arătă și făcu să să primească părerile sale în chestiunea libertățiĭ cultelor. După ce apără cu mult foc și cu un avînt al gîndiriĭ din cele maĭ marĭ principiul toleranțeĭ religioase, în contra maĭ ales a deputaților cleruluĭ, carĭ voiaŭ să-ĭ pună oare-carĭ restrîngerĭ, tot el adaose la sfîrșitul amendamentuluĭ săŭ: „cu restricțiunea prevăzută în capitulațiunĭ", adecă cu excluderea cultuluĭ mahometan. Iată cum explică el această aparentă contrazicere: „Dacă nu ne-am afla într-o pozițiune cu totul anormală; dacă de această chestiune n-ar fi lipită însășĭ chestiunea autonomieĭ noastre, eŭ chiar azĭ aș susținea libertatea exercițiuluĭ religieĭ mahometane. Însă capitulațiunile noastre sînt călcate. Uniĭ chiar ne zic: unde sînt capitulațiunile voastre? Unde sînt? Să ne uităm pe toată întinderea Principatelor. Găsim o singură geamie, găsim noĭ un singur palmac de pămînt stăpînit de Muzulmanĭ? Nu!

33) Ibid., No. 5, p. 4.

Apoĭ cum ni să zice că sîntem pămînt și popor turcesc, că facem parte intregitoare din împărăția turcească? Intre Inalta Poartă și Principate sînt încheiate capitulațiunĭ: oprirea cultuluĭ mahometan și a sălășluirii Muzulmanilor în Principate este cea maĭ puternică dovadă a existențeĭ acestor legăminte. Astăzĭ, cînd ele ni să contestează, nu mă pot primi ca această mare dovadă a existențeĭ lor să să desființeze.“ Argumentare fără replică, cum este cele maĭ adesea orĭ argumentarea luĭ Kogălniceanu, și pricina acesteĭ superiorităţĭ a luĭ este ușor de înțeles. Tot-deauna în decursul lungeĭ sale cariere, Kogălniceanu a apărat dreptatea și adevărul!

La punctul care stabilia desființarea privilegiilor de clasă, Kogălniceanu, referindu-se la dispozițiunile firmanuluĭ de convocare a Adunărilor, care hotărîse alegerea deputaților *după clasele* de atuncĭ ale poporuluĭ, rostește frumoasa cuvîntare: „scopul întrunirii noastre a fost să întrăm ca clase și să eșim ca nație“ [34]), și cînd Adunarea, mișcată ca de o scîntee electrică, să scoală toată în picioare și votează prin aclamațiune oborîrea privilegiilor, Kogălniceanu adaoge cuvintele nu maĭ puțin însemnătoare: că este o falā și o laudă pentru țară, că a consimțit principiile cele marĭ care ne formează în societatea europenească, și că Adunarea votînd că nu maĭ sînt privilegiĭ, a făcut unul din marile acte ale națiuniĭ romîne.“ In chestiunea organizăriĭ bisericeștĭ, Kogălniceanu sprijinia amendamentul arhimandrituluĭ Melhisedec, mult regretatul nostru coleg, al prelatuluĭ liberal și progresist în trebile bisericiĭ, anume ca în Sinodul bisericiĭ romîne să fie reprezentaţĭ și preoțiĭ de mir. Cum să face că statul nostru, după ce s-a organizat, a părăsit principiul Divanuluĭ ad-hoc și a admis, în constituirea autorităţiĭ sinodale a țăriĭ, iarăși principiul retrograd, care respinge de la reprezentarea intereselor eĭ tocmaĭ pe massa cea maĭ importantă a fețelor bisericeștĭ,—iată o ghicitoare ce-șĭ așteaptă dezlegarea. Kogălniceanu, omul convingeriĭ și care nu să refuza nicĭ odată de a fi convins, Kogălniceanu, care nicĭ odată nu impunea vederile sale, ci căuta să convingă pe aceĭ ce nu le împărtășiaŭ, în tot decursul ședințelor Divanuluĭ ad-hoc

34) Ibid., No. 7. p. 2.

revine asupra lipseĭ mijlocului celuĭ maĭ potrivit pentru răspîndirea lumineĭ şi a adevăruluĭ libertatea preseĭ—pe care Puterile europene, nu ştim prin ce aiurare, o menţineaŭ tot încă înainte, cu toate că ţintiaŭ la o *liberă* rostire a dorinţeĭ poporuluĭ romîn. Cît regretă el lipsa unuĭ organ de publicitate, care ar fi putut discuta şi pune în lumină importanta chestiune, dacă drepturile politice pot fi date şi celor de altă religiune creştină, nu numaĭ ortodoxilor! „Misiunea ne este grea, spune el; nu trebue însă cine-va să să teamă de a-şĭ spune opiniunea, cu toate că lumina a fost împedecată a să răspîndi; e frumos a avea popularitate, e maĭ frumos însă de a combate şi chiar a muri pentru principiul de adevăr şi dreptate." Cuvîntarea ce urmează acestuĭ exordiŭ este una din cele maĭ lungĭ şi maĭ frumoase ale luĭ Kogălniceanu în Divanul Moldoveĭ. Toate mijloacele oratorice sînt puse în mişcare de Kogălniceanu, spre a împedeca un excluzivism prea mare al colegilor săĭ, care ar fi făcut de sigur un răŭ efect asupra Puterilor europene. Şi cu toate acestea, deşi el susţinea să să dea drepturĭ eterodoxilor, o face numaĭ pentru aciia din eĭ ce ar arăta dorinţele de a să confunda cu naţionalitatea, în sînul căreia voiaŭ să intre. El nu primeşte pe aceĭ ce vin să reclame dreptul cetăţenieĭ, arătînd pe faţă tendinţa de a remînea tot străinĭ, tot deosebiţĭ de corpul naţiuneĭ. Sînt memorabile cuvintele adresate de el Armenilor, carĭ pretinsese a fi primiţĭ, *ca naţiune armeană*, în sînul naţionalităţiĭ romîne: „Dacă sînteţĭ naţie armeană, n-aveţĭ nimic a face cu drepturile naţieĭ romîne! Voĭ carĭ aţĭ desperat de viitorul ţăriĭ voastre, voĭ carĭ în timpurĭ nenorocite n-aţĭ luat parte la durerile noastre, ci aţĭ tras sub steagurĭ străine, voĭ pentru mine nu puteţĭ fi pămîntenĭ! Astăzĭ cînd soarele incepe a lucì şi pentru Romînia, razele sale nu trebue să lumineze decît pe fiiĭ săĭ, pe aceĭ ce aŭ răbdat şi viscolul şi restriştea."

Din acestea şi din restricţiunea cerută de Kogălniceanu la libertatea cultuluĭ mahometan, să poate pătrunde gîndul maĭ adînc ce-ĭ slujia de călăuză. Intîĭ el vede naţiunea şi apoĭ libertatea; dacă el jertfia une-orĭ principiile sale liberale ideilor naţionale, nicĭ odată nu-l vom găsì lovind în interesele naţiuniĭ din punctul de vedere al liberalizmuluĭ saŭ al pretinselor principiĭ umanitare. Kogăl-

niceanu era înainte de toate un naţionalist hotărît şi intransigent; dacă el doria libertatea pentru poporul său, o doria nu ca scop, ci ca mijloc pentru a dezvolta sîmburele naţional. El împărtăşia principiul unuĭ alt mare patriot romîn Simion Bărnuţ, că *libertatea nu poate fi decît naţională* [35]). Este cea maĭ periculoasă confuziune, aceia ce să face între liberalizm şi cosmopolitizm, şi această confuziune Kogălniceanu în tot decursul vieţiĭ luĭ s-a silit să o înlăture. Numaĭ el nu era omul de a jertfi nicĭ un fir de păr din interesele naţiuniĭ luĭ, în vederea unor ideĭ de pură umanitate. Omenirea nu există în abstracto; ia nu există şi nicĭ nu poate exista decît sub forme naţionale, de oarece natura însăşĭ a turnat-o în acest calapod, şi a o apara pe acest tărîm, este a apăra în chipul cel maĭ potrivit înseşĭ interesele omeniriĭ. De aceia, şi cu cît înaintează cultura, cu cît să stabilesc maĭ multe legăturĭ între oamenĭ, cu atît pe de altă parte să încheagă tot maĭ strîns formele vieţiĭ naţionale, prin dezvoltarea istorică, literară şi artistică a popoarelor.

S-ar aştepta cine-va ca cel maĭ mare rol să-l fi jucat Kogălniceanu în Divanul ad-hoc, la chestiunea desfiinţăriĭ clăceĭ şi a împroprietăririĭ ţăranilor. El a şi lucrat mult pentru a face să triumfe această idee, pe care o trecuse încă în programul dorinţeĭ partideĭ naţionale din 1848. Dar el să sperie singur de deslănţuirea patimilor, pe carĭ propunerea deputaţilor pontaşĭ o trezi în sînul Adunăriĭ. Ce e drept, ia era şi făcută pentru a provoca protestările boerilor căcĭ arăta în chip viŭ, energic şi într-un limbaj colorat şi nespus de frumos, suferinţele seculare ale ţărănimiĭ împilate de boerĭ. Proprietariĭ marĭ şi micĭ să sculară ca un singur om, cînd văzură că trebue să-şĭ apere proprietatea, ameninţată de a fi desmădulată de numeroasa ţărănime. Ca un val, ce a fost dezlocuit de un cutremur de pămînt, dar în puterea legiĭ greutăţiĭ revine cu violenţă să-şĭ reocupe albia, aşa şi valul intereselor egoiste, cel ce pentru un moment fusese zguduit şi alungat prin entuziazmul ideeĭ Uniriĭ, revenia să pună stăpînire pe suflete.

---

35) A. Papiu Ilarianu, *Istoria Romînilor din Dacia superioară*, Viena 1852, II, p. 334; Cuvintarea pe Cîmpia libertăţiĭ 1848.

Ce putere ar maĭ fi avut simţîmîntul abstract al patriotizmuluĭ, faţă cu o atare jignire a interesuluĭ! Proprietariĭ eraŭ în stare să arunce şi Unire şi totul în baltă, dacă atare ţel nu putea fi ajuns decît îmbinat cu ceia ce eĭ credeaŭ ruina lor materială. Tot Kogălniceanu ne spune, că „propunerea deputaţilor pontaşĭ a răspîndit spaima între proprietariĭ de moşiĭ carĭ aŭ năvălit şi aŭ umplut Iaşul. Ce bun mijloc pentru a-ĭ întărîta contra lucrărilor noastre, pentru a face agitaţiunĭ în ţară; ce mijloc puternic, ca sub vălul proprietăţiĭ ameninţate să să atace voturile naţionale şi liberale ale Adunăriĭ şi să să întărească planurile separatiste şi reacţionare!" Kogălniceanu, văzînd decĭ că chestiunea aceasta nenorocită ameninţă să dărîme întreaga clădire rîdicată cu atîta trudă, îşĭ dă toate silinţele de a potoli focul cel aprins şi, făcîndu-se a lua el însuşĭ apărarea proprietarilor, propune: „facerea uneĭ nouă întîmpinărĭ, care, fără a prejudeca chestiunea, să să mărginească numaĭ întru respingerea atacurilor ce să va socoti că propunerea deputaţilor obştiilor săteştĭ cuprinde în contra drepturilor noastre de proprietarĭ de moşiĭ şi a demnităţiĭ noastre de boerĭ, şi amînarea de orĭ-ce soluţiune a chestiuniĭ". La această propunere să şi alipeşte Divanul, neputîndu-se obţinea majoritatea asupra nicĭ uneia din numeroasele mijloace propuse.

Kogălniceanu învăţase un lucru însemnat din desfăşurarea acesteĭ daraverĭ: cunoscuse cine sînt boeriĭ proprietarĭ şi de ce gîndurĭ şi simţiminte eraŭ eĭ însufleţiţĭ faţă cu majoritatea imensă a poporaţiuniĭ ţăriĭ. Era să reia el chestiunea aceasta încă odată pe mînă; însă atuncĭ, nu maĭ mult ca deputat faţă cu colegiĭ săĭ, ci ca ministru a-tot-puternic al unuĭ Domn, ca şi el, iubitor de talpa caseĭ, şi atuncĭ era să-ĭ dea şi dezlegarea. Dar despre acest act, cel maĭ mare din întreaga viaţă a luĭ Kogălniceanu, vom vorbi maĭ tîrziŭ.

După închiderea Divanuluĭ ad-hoc să ivi a doua chestiune, tot atît de însemnată pentru ţările romîne, ca şi manifestarea dorinţelor: alegerea Domnuluĭ. Kogălniceanu lucra cu partidul naţional pentru a încredinţa suprema autoritate unuĭ membru din acest partid şi combătea candidaturile Principilor Mihail şi Grigorie Sturdza. Partidul naţional însă comisese greşala de a nu să înţelege anume

asupra căruĭ candidat să-şi concentreze voturile şi să gîndi la aceasta tocmaĭ în ajunul alegerilor. Cu tot patriotizmul membrilor ce-l compuneaŭ, chestiunea persoaneĭ de ales îĭ dezbina. In sara de 3 Ianuarie, cînd eĭ să adunară la Costache Rolla, pentru înțelegerea desăvîrșită, Mihail Kogălniceanu, văzînd că toate silințele eraŭ zadarnice, eși furios din adunare, spunîndu-le că eĭ vor fi răspunzătorĭ de nenorocirea țăriĭ. După eșirea luĭ, prin energica intervenire a luĭ Pisoschi, să înțeleseră în sfîrșit deputațiĭ adunațĭ asupra luĭ Alexandru Cuza și să subsemnă un proces-verbal, în care să constată acestă împrejurare. Alexandru Beldiman fu trimis chiar în noaptea aceia la Kogălniceanu, spre a subsemna și el procesul-verbal. Trezindu-l din somn, Beldiman îĭ prezintă hîrtia, ținînd ascuns cu mîna numele alesuluĭ. Kogălniceanu întrebă că cine este? Mihail Sturdza? Nu, răspunse Beldiman. Grigorie Sturdza? Iar nu. Atuncĭ dă-mĭ să iscălesc. Cind văzu că e Cuza, izbucni în un vesel hohot de rîs.

Rîsul luĭ Kogălniceanu era prevestirea bucurieĭ țăriĭ luĭ, ba a ambelor țărĭ surorĭ, carĭ curînd fură întrunite într-un singur mănunchiŭ, prin alegerea luĭ Cuza și ca Domn al Munteniei.

VIII.

Cu cît înaintează maĭ mult pe furtunoasa undă a viețiĭ politice, cu atît Kogălniceanu iea tot maĭ mult în mîna luĭ cîrma vasuluĭ ce ducea destinele romîne. In timpul lupteĭ pentru Unire l-am aflat ca pe unul din aceĭ ce combăteaŭ în frunte; în a doua însemnată izbîndă a poporuluĭ romîn, secularizarea averilor mînăstireștĭ, îl vom vedea chemat a da el lovitura hotărîtoare, într-o împrejurare în care toată suflarea romînească era cu dînsul. In al treilea mare act al vieții sale, împroprietărirea țăranilor, Kogălniceanu va lua singur taurul de coarne și, în contra voinţeĭ întregeĭ clase politice a țăriĭ, va aduce la îndeplinire una din acele măsurĭ, ce aŭ pus fundamentul vieţiĭ noastre ca stat și popor.

Să cercetăm întîĭ întrebarea mînăstirilor închinate.

Lupta Romînilor pentru luarea averilor mînăstireștĭ, înstrăinate către călugăriĭ grecĭ în timpurile de urgie ale

istorieĭ neamuluĭ lor, începe de la 1821, Greciĭ, căzînd atuncĭ în dizgrație la Turcĭ, din pricina răscoaleĭ contra împărățieĭ lor, aceștia ordonă pe de o parte restatornicirea domniilor pămîntene, pe de alta înlăturarea tuturor Grecilor, chiar și a acelora ce nu luase parte la răscoală, dela toate dregătoriile statuluĭ romîn, închiderea „temelieĭ tuturor răutăților“, școalelor grecești, și alungarea egumenilor grecĭ din mînăstirile Munteniei și Moldoveĭ. Grigorie Ghica și Ioan Sandu Sturdza rînduesc un comitet pentru administrarea averilor mînăstireștĭ, dispunînd ca o treime din veniturile adunate să să lase la dispozițiunea egumenilor pămîntenĭ noŭ rînduițĭ, o treime să să verse în casa Mitropolieĭ, pentru întîmpinarea unor nevoĭ obșteștĭ, iar restul să să trimită „ca embatic la locurile din jos“.

Restabilirea relațiunilor diplomatice între Turcĭ și Rușĭ și încheiarea între eĭ a Convențiuniĭ dela Akerman din 1826 readuce însă pe egumeniĭ alungațĭ iar în inima țărilor romîne. Rușiĭ, cari protejaŭ pe Grecĭ, obțin dela Poartă două firmane, cari ordonă Domnilor romînĭ înapoiarea mînăstirilor, cu toate averile lor, călugărilor grecĭ. Cu toată lovitura dată intereselor țărilor prin o asemenea întoarcere a uneĭ măsurĭ luate, Domniĭ sînt nevoițĭ a să supune trufașilor Grecĭ, ce veniaŭ acuma, furioșĭ pentru încercata lor deposedare, să să vîre maĭ adînc în sînul mînăstirilor, din cari primul vînt al reîntregiriĭ viețeĭ romîneștĭ păruse că voește să-ĭ desrădăcineze.

Călugăriĭ începură să caute a întemeia pe baze juridice stăpînirea de fapt, pe care pînă atuncĭ o pusese în lucrare. Eĭ rostiră cuvîntul de proprietate, de drept excluziv în ocîrmuirea averilor *lor*; tăgăduiră Domnilor, Metropolituluĭ, și în deobște orĭ-căruĭ organ al țărilor, orĭ-ce drept de amestec saŭ de priveghiare asupra moduluĭ cum eĭ înțelegeaŭ să stăpînească averile mînăstirilor închinate, susținînd, cu o putere cu atît maĭ mare cu cît era maĭ neîntemeiat, acel *jus utendi et abdutendi*, ce caracterizează deplina proprietate.

Rușiĭ, luînd pe mînile lor reorganizarea țărilor romîne în timpul ocupațiuniĭ acestora de armatele lor, de la 1828—1834, atinseră prin Regulamentul Organic și chestiunea mînăstirilor închinate. Eĭ introduseră arendarea publică prin mezat a moșiilor mînăstireștĭ și îndatorirea lor

de a participa, în chip proporțional cu veniturile fie-căreia, la sarcinele statuluĭ, întocmind și o comisiune, compusă din o delegațiune a Guvernuluĭ și patru reprezentanțĭ aĭ Sfintelor Locurĭ, pentru întocmirea definitivă a uneĭ orînduelĭ privitoare în cauză.

Delegațiĭ Sfintelor Locurĭ menținură însă, în întrunirea comisiuniĭ, punctul lor de vedere, al dreptuluĭ de exclusivă proprietate. In zadar delegațiĭ Guvernuluĭ Munteniеĭ, Barbu Știrbeĭ și Generalul Mavros, întîmpinară cu cuvinte tot atît de adevărate pe cît și de elocinte, că „averile mînăstirilor să cuvin părinților celor de acum cît și celor viitorĭ ; că decĭ ceĭ de acum părințĭ nu pot întrebuința aceste averĭ fără slobozenia statuluĭ, care este primul epitrop al neamurilor viitoare“ [36]). Călugăriĭ, carĭ știaŭ că, odată pușĭ sub autoritatea statuluĭ romîn, erà jafurilor și a nedreptelor îmbogățirĭ să va închide, refuzară chiar de a maĭ veni în comisiune, deși aceasta fusese orînduită de proteguitoriĭ lor, Rușiĭ. Dar protejațiĭ eraŭ maĭ tarĭ de cìt proteguitoriĭ. Comisiunea bisericească, consultată de Kiseleff un an după aceia, în 1834, caută atuncĭ să taie într-un alt chip unghiile călugărilor grecĭ. Ia argumentează cu mare temeiŭ, că întru cît aceștia nu vor să să supună dispozițiunilor Regulamentuluĭ Organic, care le impusese îndatorirĭ, nu aŭ nicĭ dreptul de a să folosi de sporul de veniturĭ, ce izvoraŭ pentru moșiile mînăstireștĭ din noua legiuire ; că veniturile lor întreindu-se aproape de la introducerea Regulamentuluĭ și deschiderea porturilor Dunăriĭ, tot prisosul preste ceia ce era maĭ înainte să cuvenia să fie luat de țărĭ [37]).

Adunarea Munteniеĭ votează această de pe urmă dispozițiune, cînd Rușiĭ intervin și fac să să dea Locurilor Sfinte o amînare pe zece anĭ, pînă la 12 Noemvre 1843, în care timp eĭ eraŭ să să folosască în întregime de toate veniturile, spre a le da timpul să pună în stare bisericile și mînăstirile căzute în ruină.

Cînd Gheorghe Bibescu să urcă în scaun, terminul acordat de Rușĭ chinoviilor greceștĭ ajunsese la capăt și

---

36) *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, VI, p. 55 ; *Raportul luĭ Știrbeĭ și Mavros către Comitele Kiselef*, 27 Maiŭ 1833, și Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate*, Bucureștĭ 1861, p. 151.

37) *Raportul comisieĭ bisericeștĭ*, 22 Octombre 1834. ibidem p. 159.

tractările eraŭ să fie reîncepute. După multe stăruințe, puse pe lîngă Patriarhiĭ și Exarhiĭ Sfintelor Locurĭ, Rușiĭ izbutesc a le stoarce următoarele concesiunĭ : eĭ consimțiaŭ a arenda moșiile lor la mezat și a să îndatori la facerea de reparațiunĭ sub controlul însă numaĭ al autorităților rusești și fără nicĭ un amestec al celor romîne ; să maĭ îndatorează a da pe an un milion de leĭ pentru instituțiunile de binefacere ale țărilor romîne, cu condițiune de a fi dispensațĭ prin această plată de toate îndatoririle impuse lor prin actele ctitorilor. Bibescu protestează contra unor asemenea propunerĭ, „carĭ ar amenința țările romîne în legile lor politice, în libertățile bisericiĭ lor și chiar în integritatea teritoriuluĭ lor, deoare-ce delegațiĭ Sfintelor Locurĭ ar voi să iea posesiunea ca de un pămînt cucerit, fără a atîrna de nicĭ o autoritate, fără a recunoaște nicĭ o lege decît pe a interesuluĭ lor, spre a strînge venitul muncitorilor uneĭ a cincea părțĭ din poporațiune, ca să-l treacă tot în streinătate“ [38]). Bibescu, văzînd că Locurile Sfinte să bucură de protecțiunea Rusieĭ într-un grad maĭ înalt decît Principatele romîne, să silește ca, lăsînd chestiunea bănească la placul autorităților protectoare, să înlăture pericolul cel mare, ce să arăta pentru țară în instituirea uneĭ autoritățĭ, unuĭ Guvern eclesiastic neatîrnat de Guvernul local, un stat în stat, care ar avea, prin complicațiunile cărora ar da naștere prezența luĭ, cele maĭ fatale urmărĭ asupra mersuluĭ trebilor.

Bibescu însă, retrăgîndu-se înaintea mișcăriĭ revoluționare, călugăriĭ grecĭ păstrară pozițiunea dobîndită de eĭ. Barbu Știrbeĭ, cît și Grigorie Ghica, încercară tot atît de zadarnic o plecare a trufașilor călugărĭ sub legile țăriĭ, al căreia sînge îl sugeaŭ și din măduva căreia să îngrășaŭ. Eĭ izbutiră numaĭ atîta, de a face să să arendeze în public, prin mezat, moșiile mînăstireștĭ, în scopul de a face ca a patra parte din venitul, cu mult sporit prin noua formă de arenduire, să fie întrebuințat la stingerea datoriilor împovărătoare contractate cu întreținerea trupelor de ocupațiune. Dar călugăriĭ refuzară să dea acel sfert din veniturile lor la nevoile statuluĭ, în cît numaĭ eĭ să folosiră de sporul veniturilor.

38) Memoriul luĭ Bibescu Vodă din 20 Septemvre 1843 in *Domnia luĭ Bibescu* de Principele Gh. Bibescu, Bucureștĭ 1893, tom. I. p. 101.

Congresul de Paris însărcină o comisiune internațională, care hotărî să defere judecata chestiunii mînăstirilor închinate unui arbitragiŭ. Călugării greci primiaŭ toate combinațiunile de formă, cu condițiunea subînțelesă ca fondul să fi hotărît după pretențiunile lor, să fie recunoscuți de proprietari absoluți ai mînăstirilor închinate și ai averilor lor și să le administreze într-un chip cu totul neatîrnat de ori-ce amestec al autorităților țărilor romîne.

In timpul perioadei de complicațiuni politice, ce urmă îndoitei alegeri a lui Cuza de Domn în ambele Principate, Ministeriul săŭ din Moldova, nevoind să mai adaoge greutăți nouă la acele ce apăsaŭ asupra situațiunii politice a țărilor, consimte, probabil după stăruințele Rusiei, a prelungi încă pe șase ani starea de fapt de care să bucuraŭ călugării greci. După ce Domnitorul strămută capitala la Bucureștí și Puterile, față cu sprijinul Franciei, fură nevoite să recunoască faptul îndeplinit, Romînii, văzînd pozițiunea lor politică întărită prin această mare izbîndă, își întorc îndată privirile asupra chestiunii arzătoare a averilor mînăstireștí. In fruntea acestei nouă mișcări găsim pe Kogălniceanu. In una din cele dintîi ședințe ale Camerei comune, deschisă în Bucureștí în 25 Ianuarie 1862, el interpelează pe Ministrul de Culte, fost Președinte de Consiliŭ din Moldova, asupra prelungirii statului quo încuviințat călugărilor greci, și cere revocarea acelei dispozițiuni și anularea tuturor contractelor de arendare încheiate în puterea ei. Camera adoptă moțiunea lui Kogălniceanu și decide ca chestiunea mînăstirilor închinate, ca una ce e de natură internă, să fie rezolvită în țară și prin țară. Ministeriul de atunci, împins de curentul irezistibil ce să manifestase în țară, dar pe de altă parte temîndu-se de complicațiuni externe, iea mai multe măsuri, cari, deși loviaŭ în călugării greci, nu surpaŭ întru nimic pozițiunea juridică ce ei și-o arogase de atîta timp. Așa în 13 Noemvre 1862, Ministeriul, folosindu-se de tînguirea unui Patriarh contra unui egumen delapidator, ordonă ca veniturile bunurilor mînăstireștí să fie vărsate de acolo înainte la Ministeriul Financelor, fără a îndrăzni să dea pe față gîndul ce-l împinsese la sechestrarea efectuată, și care era acel al secularizării. Camera însă, în ziua de 23 Decemvre același an, iea act de măsura Ministrului și dispune

totodată ca suma veniturilor să fie trecută în budget, ca venit al țării. Ministeriul refuză a să supune acestui vot, spunînd că nu poate lua asupra-și răspunderea unei măsuri atît de grave și că să să aștepte negocierile intervenite cu Puterile străine.

Intr-adevăr, situațiunea era îndestul de grea: Turcia, orbită prin stăruințele Rusiei, sprijinea pe Greci din răsputeri. Depeșa lui Ali-Pașa către Domnitorul Romîniei din 1 Ianuarie 1863 este, nu numai amenințătoare, dar și necuviincioasă. Rusia sprijinia comunitățile grecești din interes religios. Către ele să adăugea Austria, tot-deauna mulțumită, cînd putea pune bețe în roatele dezvoltării romîești; și dacă și Anglia lupta alăturea cu Rusia contra Romînilor, aceasta o făcea pentru a nu lăsa numai rivalei sale meritul de a fi sprijinit pe creștinii din răsărit. Francia, menținînd punctul ei de vedere asupra nevoei de a să întări statul romînesc, aproba și sprijinia măsurile luate contra Grecilor. Italia să alipia pe lîngă Francia, iar Prusia urma înainte aplecarea ei pe lîngă Rusia.

Ministeriul, pentru a împăca conștiința publică mai decretă și alte măsuri protivnice Grecilor, precum: introducerea limbei romîne în slujba tuturor bisericilor țării, fără a să excepta mînăstirile închinate: oprirea advocaților egumenilor greci de a pleda înaintea instanțelor judecătorești fără azistența advocaților statului.

Este de observat că în adresa Ministeriului către președinții tribunalelor, să motivează această dispozițiune pe dreptul de *proprietate* ce statul romîn ar avea asupra mînăstirilor închinate și averilor lor, închinarea neavînd decît un caracter spiritual. Dar această afirmare, atît de însemnată, era făcută numai într-un act intern. In afară, Ministeriul să feria de a susținea atare drept al statului romîn; ba în sechestrul aplicat, el avea aerul de a apăra interesul Patriarhilor. Guvernul destitue chiar și dă judecății pe niște călugări ce nu voiau să să supună ordinelor de a nu mai încassa venituri și a nu sluji în limba greacă. Toate aceste jumătăți de măsuri nu mulțumiau opiniunea publică: ziarele protestau, Camera cerea necontenit o măsură radicală și hotărîtoare. Guvernul fu nevoit să să retragă, și în 9 Octomvre să constitui acel Ministeriu memorabil, care redete țării în stăpînire a cincea parte din

teritoriul său, care alungă de pe corpul țăriĭ haita de lupĭ flămînzĭ, ce să năpustiaŭ asupra eĭ ca asupra unuĭ cadavru, care arătă Europeĭ că sîntem hotărîțĭ a trăi prin noĭ înșine și nu numaĭ din mila și din grația eĭ. Acest Ministeriŭ fu acel care înscrise pentru vecie numele săŭ în analele patrieĭ noastre, prin legea din 13 Decemvre 1863; acest Ministeriŭ era acel prezidat de Mihail Kogălniceanu.

Trebuia un om hotărît și îndrăzneț ca el, pentru a înfrunta opozițiunea Puterilor celor maĭ apropiate și, bazîndu-se numaĭ cît pe sprijinul îndepărtat al Franciei, să iea asupră-șĭ răspunderea imensă a unuĭ atare act.

Camera întreagă, și cu dînsa țara de la un capăt la altul, tresări de bucurie, cînd văzu îndepărtată de pe corpul națiuniĭ ultima rămășiță a stăpînirii fanariote; cînd văzu dispărînd, odată cu stăpînirea călugărilor grecĭ, neagra urgie ce torturase și supsese atîția amarĭ de anĭ puterile viĭ ale poporuluĭ romîn. Metropolitul, Președinte al Adunăriĭ, întinse mînile asupra eĭ și spuse, că Dumnezeŭ o binecuvîntează pentru votul rostit. Camera să despărțĭ în acea zi cu conștiința că îndeplinise o mare datorie către țara ce o reprezenta; iar poporul romîn răsuflă din adînc, cînd văzu limpezindu-se turburele săŭ orizont.

Orĭ-cîtă greutate a maĭ trebuit spre a menținea cîștigul dobîndit, totușĭ nu rămîne maĭ puțin adevărat că Kogălniceanu a fost acela care a dat cu piciorul în gașca putredă a stăpînireĭ clericale fanariote, făcînd să-ĭ sară țăndările la toate vînturile, și nimenĭ nu le-a maĭ putut vre-odată reculege!

IX.

Venim acum la actul cel maĭ mare al întregiĭ bogate de fapte vieți a luĭ Mihail Kogălniceanu, acel act care a dat iar proprietatea la 800,000 de familiĭ romîne, carĭ fusese lipsite de pămînturile lor prin urgia vremurilor trecute; acel act, care a alipit iarăși pe popor de țara ce l-a născut și a făcut să reîncolțască în inima luĭ iubirea de moșie, ce părea că să stinsese. Acel act, mare între cele marĭ, a fost împroprietărirea clăcașilor.

Deși nu putem întra în amănuntele acesteĭ întrebărĭ capitale din viața poporuluĭ romîn, totușĭ nu ne putem îm-

pedeca de a pune în lumină, prin cadrul istorieĭ, legea binecuvîntată, care fu promulgată în ziua de 15 August 1864.

Stabilim, pentru a începe, un punct esențial. Țăraniĭ nu pierduse nicĭ odată proprietatea pămîntuluĭ, pe care să hrănise, și cu drept cuvînt glăsuește articolul I al legiĭ din 1864, că „săteniĭ clăcașĭ (pontașĭ) *sînt și rămîn* proprietarĭ pe locurile supuse posesiuniĭ (stăpînirii) lor.“ Țăraniĭ sînt îndatorițĭ a-șĭ răscumpăra prin legea, răŭ cunoscută sub numele de acea a împroprietăririĭ, numaĭ libertatea brațelor lor, îndatorirea clăciĭ, a podvezilor, a meremeturilor și altor muncĭ, pe carĭ eraŭ ținuțĭ a le presta boerilor [39]. Pămîntul era al lor, și nu l-aŭ cumpărat eĭ prin sumele stipulate de lege ca plătite drept despăgubire proprietarilor. Că țăraniĭ nu înțelesese nicĭ odată a înstrăina ocinele lor, și boeriĭ tot atît de puțin să și le însușască, reese cu prisosință din vechile documente. Astfeliŭ, cînd un țăran liber să dedea *rumîn* unuĭ boer, el spunea în actul de supunere, că „să-ĭ fie rumîn el cu feciorii luĭ *și cu toată moșia luĭ*“, ceia ce implică idea că el îĭ supunea moșia luĭ cu titlul de rumînie, dar nu că aceasta dispărea prin cumpărătură în moșia boeruluĭ. Cînd rumîniĭ saŭ veciniĭ să răscumpăraŭ din starea lor, să întrebuința tot-deauna formula: „răscumpărîndu-se de rumînie de la stăpîniĭ lor *cu toate părțile lor de moșie*“, dovadă că, deși căzuțĭ în șerbire, eĭ păstraŭ proprietatea pămînturilor, pe carĭ aceĭ ce să răscumpăraŭ spre libertate le redobîndiaŭ îndărăt. Legătura între rumîn și moșia luĭ era așa de strînsă, în cît atuncĭ cînd să întîmpla să să răscumpere rumînul *numaĭ pentru capul luĭ, fără de moșie*, să însemna anume aceasta în document. Cînd Domnul dăruia vreo moșie locuită de rumînĭ vre-uneĭ mînăstirĭ, el nu uită să specifice anume că dăruește pe aceĭ rumînĭ *cu toate moșiile lor*. Și maĭ caracteristică este încă împrejurarea, că chiar atuncĭ cînd un proprietar vindea unuĭ altuia un rumîn, îl vindea în tot-deauna „*împreună cu delnița (moșia luĭ), cîtă să va alege partea luĭ din cîmp, din pădure, din apă, din vatra satuluĭ de peste tot hotarul, cît s-ar alege*

---

39) Zicem boerilor și nu proprietarilor, de oare-ce, pînă la Regulamentul Organic, *propietarul birnic*, adecă neboer, nu avea drept să ceară boeresc de la țăraniĭ așezațĭ pe moșia luĭ; apoĭ chiar terminul de *boeresc* arată cuĭ trebuiaŭ făcute muncile.

partea lui de ocină". Tot din păstrarea proprietăţiĭ de către ţăranul ce să vindea rumîn, să explică principiul vechiuluĭ nostru drept, că *ţăraniĭ de pe o moşie nu pot fi deslipiţi de pămînturile lor şi vîndute numaĭ persoanele lor*, în deosebire de robiĭ ţiganĭ. Ba acest principiŭ întors în curînd contra ţăranuluĭ, aduce căderea luĭ în şerbire, adecă poprirea libereĭ strămutărĭ. Impilatoriĭ luĭ argumentară ast-feliŭ : dacă ţăranul nu poate fi vîndut fără moşia luĭ, aceasta însamnă că e alipit de ia şi că deci nicĭ el nu o maĭ poate părăsi [40]).

Ţăraniĭ decĭ păstrară proprietatea pămîntuluĭ lor, cu toată căderea lor în şerbire. Fusese ştirbită libertatea lor; eĭ îşi înlănţuise braţele, munca lor; nu înstrăinase însă către boerĭ partea lor din pămîntul strămoşesc.

Să înţelege că atare principiŭ era formulat de organele luminate ale intereselor ţărăneştĭ; aşa, de Mihail Kogălniceanu în *Dorinţele partideĭ naţionale* din Moldova, de Eliade în proclamaţiunea de la Islaz. Ţăraniĭ eĭ înşişĭ, înşelaţĭ prin starea de fapt, pierduse conştiinţa dreptuluĭ lor şi cereaŭ pămînt; dar de unde să dobîndească eĭ o atare conştinţă, eĭ carĭ eraŭ cufundaţĭ în cea maĭ neagră neştiinţă, eĭ cari uitase aproape că aŭ dreptul de a trăi ca oamenĭ pe pămînt?

Ast-feliŭ în dezbaterile din comisiunea de boerĭ şi de ţăranĭ, pe care Guvernul provizoriŭ din Muntenia o institui în 1848 pentru a regula această însemnată chestiune, deputaţiĭ ţăranilor cereaŭ pămînt, iar aceĭ aĭ proprietarilor răspundeaŭ, că „a să lua pămîntul dela proprietarĭ spre a-l da ţăranilor, ar fi un lucru ne maĭ pomenit în istoria popoarelor civilizate; că cererea lor să va întinde apoĭ la vite, la banĭ, haine şi la tot feliul de avere; că atuncĭ cînd s-ar atinge dreptul proprietăţiĭ, nimenea nu s-ar maĭ sili să să înavuţească şi lumea să va întoarce iar la starea dobitocească". Proprietariĭ cereaŭ necontenit ca ţăraniĭ să recunoască sfinţenia proprietăţiĭ, la care ţăraniĭ răspundeaŭ cu hotărîre; „şi noĭ sfinţim proprietatea, însă după ce să va împărţĭ, acuma nu putem!" Un alt deputat al proprietarilor mergea pînă a recunoaşte, că pot avea ţă-

40) *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, tom. II, p. 439; tom. III, p. 570.

ranii trebuinţă de a fi împroprietăriţi; dreptul însă a cere atare lucru nu-l aveau [41])

Această mare întrebare veni în dezbatere, pentru a doua oară, în Moldova în Divanul ad-hoc, în anul 1857.

Intre alte cereri privitoare la îmbunătăţirea soartei lor, ţăranii cer prin deputaţii lor, într-un chip mai dibaciu de cum o făcuse la 1848, că să oboare boerescul prin răscumpărare de la boeri de moşii, şi ei, ţăranii, să aibă dreptul de a lucra mai departe pămîntul trebuitor pentru hrana lor, fără ca să poată nimenea a-i alunga de pe el. Copiilor lor să li să dea pămînturi, pînă la acoperirea a două treimi din moşia proprietarului. Această cerere, deşi nu rostia cuvîntul, nu însemna alt ceva decît recunoaşterea pe de o parte a ţăranilor de proprietari pe pămînturile lucrate de ei pînă atunci, pe de alta însă dreptul de a fi mereu împroprietărite şi generaţiunile viitoare; despăgubirea o recunoştea că să cuvenia pentru desfiinţarea boerescului, nu pentru pămînturi cedate.

Proprietarii menţineau punctul de vedere, reprezentat de ei şi în comisiunea din 1848, susţinînd şi acum că între ţărani şi boeri era o alcătuire de *năimire* a pămîntului de hrană pentru o plată în muncă: ei consimt deci numai la libertatea îndatoririi ţăranului din boeresc, rămînînd ca pentru hrana lui pe pămîntul proprietarului să facă alcătuiri de bună-voe, ceia ce nu însemna alt ceva decît a lăsa pe ţăran pe deplin la placul proprietarului. Grigorie Balş, cel mai aprig apărător al proprietăţii, să silia mai ales să dezvălească în pretenţiunea ţăranilor de a răscumpăra boerescul, iar nu pămîntul; căci, spunea el, „dacă locuitorii vreau să răscumpere ceva, trebue să răscumpere pămîntul, ce nu este a lor, iar nu munca, care este proprietatea lor“ [42]). Deslănţuirea cumplită de patimi şi interese, ce tractarea acestei întrebări aduce atunci în Moldova, face, cum am văzut, pe însuşi Kogălniceanu să dea înapoi în sprijinirea uneia din convingerile sale cele mai fundamentale, temîndu-se mai ales ca să nu să compromită cauza Unirii prin acea a ţăranilor. El să hotărî

---

41) *Chestiunea proprietăţii desbătută de proprietari şi ţărani la 1848*, editată de C. D. Aricescu, Bucureşti 1862.

42) *Buletinul şedinţelor Adunărei ad-hoc a Moldovei*, Iaşi 1858, No. 21, supl. al 7-lea.

să jertfească marele interes economic maĭ mareluĭ interes politic. Măiastra cuvîntare ţinută de el în Divanul ad-hoc în 19 Decemvre 1857 lasă maĭ ales să să prevadă această temere, şi el singur să preface că ţine partea proprietăţiĭ, cel puţin în formă, spre a nu împinge lucrurile la extrem. Ceia ce Kogălniceanu nu aprobă maĭ ales, era chipul cum propunerea sătenilor fusese informăluită, plină de plîngerĭ în contra părţiĭ privilegiate pînă atuncĭ a naţiuniĭ romîne, răsuflînd pînă la un punct chiar o ură tăinuită a părţiĭ impilate contra celeĭ apăsătoare. Cu toate că Kogălniceanu, pentru a nu compromite marea cauză a Uniriĭ, e silit a dezaproba formularea tînguirilor deputaţilor sătenĭ, el totuşĭ le dă dreptate în fond, spunînd că „el nicĭ decum nu tăgădueşte drepturile locuitorilor, căcĭ atuncĭ ar ataca chiar acea maĭ mare lege, care consfinţeşte şi asigură proprietatea, *dreptatea*, şi un asemenea rol nicĭ odată nu l-ar fi primit“. Propunerea susţinută de Kogălniceanu, nepotrivită poate cu caracterul săŭ, care, cum însuşĭ o spune, „nicĭ odată nu dădea îndărăt în faţa uneĭ greutăţĭ“, fu de astă dată de a amîna orĭ-ce soluţiune radicală, fie într-un sens, fie în altul; Divanul să să mărginească numaĭ în propunerea uneĭ reforme, care să fie un pas înainte în favoarea lucrătoruluĭ de pămînt, iar regularea desăvîrşită a întrebăriĭ să să lase matureĭ chibzuinţĭ a viitoareĭ adunărĭ legiuitoare [43]).

Pentru a treia oară această arzătoare întrebare a îmbunătăţiriĭ soarteĭ locuitorilor sătenĭ, ce fusese impusă în chip imperios de Convenţiunea din Paris, veni în dezbatere în sînul Comisiuniĭ centrale din Focşanĭ, care lucră cît timp organizarea Principatelor-Unite păstrase încă forma acea stranie ce i-o dăduse acea Convenţiune. In şedinţa din 1 Iulie 1860, să pune în discuţiune un proiect de lege despre relaţiunile dintre proprietariĭ de pămînt şi cultivatorĭ. Majoritatea comisiuniĭ, compusă din partizanĭ aĭ proprietarilor [44]), aduce iarăşĭ în argumentarea lor părerile acum cunoscute din dezbaterile anterioare: că idea împroprietăririĭ ar fi de o natură subversivă şi ar tinde a

---

43) Ibid, No. 21, supl. 8-lea: Cuvîntarea luĭ Kogălniceanu.

44) Această majoritate era compusă din opt şi anume: Asache, Brăiloiu, Teodor Brătianu, Cantacuzin, N. Catargiu, N. Docan, A Moruzi şi N. Suţu; iar minoritatea din şase: Arghiropol, Mălinescu, Predescu, Steege, Teriachiu şi Golescu.

răsturna temelia cea maĭ puternică a societăţilor, proprietatea ; că ţăranii ar fi numaĭ nişte *chiriaşi* aĭ pămînturilor pe cari să hrănesc, *plătindu-şi chiria în muncă şi dijmă ;* că proprietarii şi ţăranii ar constitui două clase deosebite, cari ar alcătui între ele o tovărăşie şi din cari cea dintîĭ ar pune capital în pămînt şi monetă, iar cea de a doua în braţe, vite şi exploatare. Ba să maĭ adaoge la această argumentare învechită ceva noŭ în adevăr, însă care respectă şi maĭ puţin adevărul decît vechile sofizme, anume că în toate legile trecute să regulamenta numaĭ îndatoririle ţăranilor, *fără macar a face vre-o vorbire de vre-o îndatorire a proprietarului de a da vre-o cîtime de pămînt ţăranului.* O asemenea susţinere era dată de greş de toate hrisoavele vechĭ cari regulaŭ pontul, şi anume de către acel din 1805 al luĭ Alexandru Moruzi, străbunul membruluĭ care să făcea, în sînul comisiunii, organul unuĭ patent neadevăr istoric, în scopul de a susţinea pretenţiunile proprietarilor. In zadar V. Mălinescu, în o lungă şi plină de fapte cuvîntare, caută să răstoarne asemenea părerĭ. El combate maĭ ales idea pusă înainte de reprezentaţiunea proprietăţiĭ, adecă învoelile de bună-voe între ţăranĭ şi stăpînii moşiilor. „Şi eŭ vreaŭ liberul schimb, exclamă el, dar înainte de a proclama acest principiŭ, vreaŭ o lichidare a drepturilor reciproce între ambele părţĭ.“ Dar ce puteaŭ face argumentele contra interesuluĭ ? cum puteaŭ ideile să sfărîme apucăturile egoizmuluĭ ? De aceia, cu toată puternica argumentare a luĭ Mălinescu, să votă proectul aşa cum fusese alcătuit de majoritate membrilor comisiunii [45]). Ţăranii eraŭ declaraţĭ chiriaşĭ aĭ pămîntuluĭ în propria lor ţară, care purta numele lor, care fusese apărată de sîngele lor şi rodită de vînjoasele lor braţe. Iată la ce să puteaŭ aştepta ţăranii, dacă ar fi fost lăsaţĭ pe mîna proprietarilor !

O ultimă dată trebuia să vină în dezbatere chestiunea ţăranilor, anume în prima Cameră intrunită a ţărilor surorĭ, în decursul anuluĭ 1862. Şi aicĭ eraŭ să să repete aceleaşĭ teorii din partea boerilor proprietarĭ. Deosebirea însă între această dezbatere şi acele cari o procedase este, că în ia ţăranii găsise un apărător convins şi convingător,

45) *Protocoalele Comisiunii centrale a Principatelor-Unite*, sesiunea II, protocolul XXXVIII, 1860.

elocinte și neobosit, care sîngur, în decursul maĭ multor ședințe, ținu piept tuturor corifeilor partiduluĭ protivnic. Kogălniceanu fu acel ce deschise focul acesteĭ memorabile lupte parlamentare, care nu-șĭ maĭ are părechea eĭ în analele Romînieĭ. Nu s-a adus nicĭ odată la tribună și nu s-a deferit unuĭ corp legiuitor o afacere maĭ grea de rezolvit, de-oare-ce aceĭ ce trebuiaŭ să să rostească asupra eĭ eraŭ tocmaĭ interesațiĭ în cauză, cărora le lipsia decĭ nepărtinirea trebuitoare pentru a da hotărîrea cerută în lungul și secularul proces dintre proprietarĭ și țăranĭ. Nicĭ odată nu s-aŭ maĭ repetat asemenea dezbaterĭ, în cari glasul adevăruluĭ să răsune din un singur organ, să caute a fi înădușit de o legiune de oamenĭ cari apăraŭ propriul lor interes. Kogălniceanu era singur, dar apăra o cauză dreaptă; protivniciĭ luĭ eraŭ mulțĭ, dar cu toțiĭ să zbăteaŭ în valurile egoizmuluĭ interesat. De aceia și silințele lor nu ținteaŭ atît la obiectul ce să tracta, cît a răsturna argumentarea luĭ Kogălniceanu; fiind însă că aceasta era nerăsturnabilă, apoĭ toțĭ corifeiĭ partiduluĭ adversarilor împroprietăririĭ îșĭ dăduse silințe uriașe de a răstălmăci cuvintele Kogălniceanuluĭ, de a-ĭ suspecta intențiunile, de a-l calomnia, atribuindu-ĭ ideĭ socialiste, comuniste; învinuindu-l că ar împărtăși teoriile luĭ Proudhon că proprietatea e un furt, și cîte altele de acelașĭ calibru. In tot decursul aceleĭ, tot atît de lungĭ pe cît și de nedrepte învinuirĭ, Kogălniceanu tăcea, repetînd în mintea luĭ cuvintele Evanghelieĭ: „pune pază Doamne guriĭ mele și strajă de îngrădire împrejurul buzelor mele“. Nimenea nu răspunse argumentelor luĭ Kogălniceanu, care susținea cu documente în mînă, că proprietatea în țările romîne nu a avut nicĭ odată caracterul absolut și a fost mărginită de dreptul de uzufruct al sătenilor; că aceștia aveaŭ decĭ un *drept real* asupra pămînturilor pe cari să hrăneaŭ și că nu puteaŭ fi declarațĭ de simpli chiriașĭ și trimișĭ la învoelĭ de bună-voe cu proprietariĭ. Văzînd Kogălniceanu, că prin propusa lege să luaŭ îndărăt și pămînturile cleruluĭ, el arătă fenomenala nedreptate ce să făcea reprezentanților pămîntenĭ aĭ religiuniĭ, pe cînd aciiașĭ deputațĭ, ce susțineaŭ acel proiect monstruos, nu îndrăzniaŭ să reiea moșiile țăriĭ din mînile călugărilor grecĭ. Conjura Kogălniceanu Adunarea să primească legea prusiană, legea austriacă, legea

rusească și întreba dacă cel ce face atare propunere, susținînd întroducerea legilor din statele cele maĭ autocratice, poate fi cu cuvînt învinuit de socialist; dar cine-l asculta? La argumentele fără replică ale luĭ Kogălniceanu, să răspundea cu figurĭ oratorice, cu metafore frumoase, precum bună-oară cea următoare din dișcursul luĭ Barbu Catargiu, care căuta să apere proprietatea mare contra tendințeĭ de îmbucătățire, manifestată în propunerea de împroprietărire: „Aglomerațiunile capitalurilor, ale averilor marĭ, sînt în ordinea oconomică ceia ce creatorul a făcut în ordinea fizică a pămîntuluĭ nostru. El a acoperit o parte din fața pămîntuluì cu mărĭ, cu oceane, cu lacurĭ, cu torente, cu gîrle, de unde să trag aburiĭ, ce, prefăcînduse în ploaie, vin de răcoresc și fructifică o mare parte a pămîntuluĭ. Dacă din contra toate acestea ar fi impărțite uniform, în miĭ de picăturĭ rare și parcimonioase de umezeală, pămîntul s-ar fi prefăcut într-un corp trist și uscat ca luna, într-un corp mort ce n-ar fi produs nimic“ [46]). Frumoasă comparațiune și vrednică de cel maĭ mare orator prin noutatea și potriveala eĭ; dar elocința este o armă cu două tăiușurĭ; unul din ele spintecă adevărul, celalalt minciuna. Era doar mare orator și Eschines lîngă Demostenes! Dacă însă comparațiunea luĭ Barbu Catargiu umplea mintea de o plăcere estetică, cît maĭ adînc răsunaŭ în suflet cuvintele luĭ Kogălniceanu, care în strălucita perorațiune a strălucituluĭ săŭ discurs. exclamă cu durere, nu fățărită, ci adînc simțită: „O! nu drămăluițĭ brazda de pămînt trebuitoare hraneĭ țăranilor; gîndiți-vă la durerile, la suferințele, la lipsele trecutuluĭ lor; gîndiți-vă la originea averilor d-voastre; gîndiți-vă că cea maĭ mare parte din ele o datorițĭ munciĭ și sudorilor lor. Inchipuiți-vă că părințiĭ lor s-aŭ luptat cu părințiĭ noștri pentru salvarea țăriĭ și a altaruluĭ; gîndiți-vă că mîne poate ora pericoluluĭ iarășĭ va suna, și fără dînșiĭ nu vețĭ putea apăra nicĭ patria, nicĭ averile, nicĭ drepturile voastre, și că odată țara căzută, nu vețĭ fi decît slugile străinilor, pe cînd astăzĭ sînteţĭ în capul Romîniei, în capul uneĭ țărĭ libere și autonome“ [47]).

---

46) *Discursul luĭ* Barbu *Catargiu* din ședința din 29 Maiŭ 1862.
47) *Discursul luĭ M. Kogălniceanu* din ședința din 29 Maiŭ 1862.

Dar ce puteaŭ cele maĭ strașnice înlănţuirĭ ale cugetăriĭ în contra motivelor egoiste, ce umpleaŭ cugetele mariĭ majorităţĭ a uneĭ Adunărĭ compuse maĭ în totalitatea eĭ din reprezentanţiĭ proprietăţiĭ?

Kogălniceanu rămase învins și în această mare luptă; dar din acel moment ochiĭ întregeĭ suflărĭ romîneștĭ fură aţintiţĭ asupra luĭ. El singur avuse curajul de a susţinea dreptatea împilată, de a apăra adevărul călcat în picioare de oarbele pornirĭ ale egoizmuluĭ.

Legea rurală, propusă de Comisiunea din Focșanĭ și amendată de Adunarea din 1862, declara pe întreg poporul romînesc de nemernic în ţara luĭ. Să dădea comunelor dreptul de a lua în vecĭnică *închiriere* o analogie de treĭ pogoane de cap de familie. Pentru rest, ţăranul era lipsit de pămîntul pe care să hrănise pînă atuncĭ, și el trebuia, pentru a dobîndi ogorul trebuitor, să să înţeleagă cu proprietarul, prin alcătuirĭ de bună-voe. Ca o măsură tranzitorie, să păstra starea de lucrurĭ existentă, adecă hrănirea locuitorilor pe pămîntul concedat de Regulamentul Organic în schimbul boerescululuĭ; și aceasta era partea cea maĭ temeinică a legiĭ. Aceasta era să rămînă, în cît legea din 1862 saŭ nu schimbase întru nimic starea pe care să prefăcuse că o modifică, saŭ o modificase în dauna ţăranuluĭ și în folosul propietaruluĭ.

Dar Miniștriĭ carĭ urmară luĭ Barbu Catargiu, asasinat după cum să știe de o mînă misterioasă, nu îndrăzniră să propună Domnitoruluĭ sancţiunea uneĭ asemenea legĭ. Și cum ar fi îndrăznit eĭ să alunge din ogoarele lor pe ţăranĭ, pe întreaga poporaţiune a Munteniеĭ și a Moldoveĭ, cînd știaŭ că, pentru a reduce stăpînirea teritorială a ţăranilor la măsura maĭ restrînsă prevăzută prin Regulamentul Organic, trebuise ajutorul baionetelor moscovite?

In anul 1863, veni Kogălniceanu la Ministeriŭ cu programul lămurit de a prezenta legile trebuitoare pentru organizarea ţăriĭ. El dezvoltă în acest memorabil Ministeriŭ o activitate în adevăr fenomenală. In cîte-va lunĭ, de la Octomvre pînă la 3 Martie, cînd începu între el și Cameră zizania care aduse votul de blam, Kogălniceanu prezentă unul după altul marile și însemnatele proiecte de legĭ carĭ schimbară cu totul faţa Romînieĭ: secularizarea averilor mînăstireștĭ, legea comunală, legea judeţiană; le-

gea pentru Curtea de compturĭ, legea pentru comptabilitatea generală a statuluĭ, legea Instrucţiuniĭ publice, codicele penal şi o mulţime altele de o maĭ mică însemnătate. Cu toate că Adunarea primise de la Ministeriŭ această dovadă de activitate şi de dorinţă fermă şi hotărîtă de a îndeplini organizarea ţăriĭ, de îndată ce ia află despre proiectul Guvernuluĭ pentru împroprietărirea sătenilor, începu în contra luĭ a să manifesta un curent de neîncredere. După ce două moţiunĭ de blam fură respinse de Adunare cu o majoritate tot maĭ mică, Kogălniceanu prezentă proectul de lege rurală, proect de la care el aştepta o imediată limpezire a situaţiuniĭ sale parlamentare. Majoritatea respinse proectul Guvernuluĭ, care prevedea împroprietărirea locuitorilor pe pămîntul stăpînit de eĭ, şi încuviinţă, prin un contra proect, o împroprietărire numaĭ de 5 pogoane şi în condiţiunĭ mult maĭ îngreunătoare. Ia nu să mulţumi însă cu atît, ci găsind un pretext destul de bine închipuit în împrejurarea că Kogălniceanu publicase prin *Monitor* proectul Guvernuluĭ, dîndu-ĭ ast-feliŭ caracterul uneĭ legĭ votate, în locul aceluĭ al unuĭ simplu proect, dădu un vot de blam Ministeriuluĭ, în ziua de 31 Aprilie 1864.

Este decĭ un fapt de netăgăduit, că Ministeriul luĭ Kogălniceanu, care, deşi nu fusese luat din majoritatea Camereĭ, să bucurase de încrederea eĭ pînă atuncĭ, o pierduse în momentul ce-şĭ manifestase cugetarea în chestiunea legiĭ rurale. Kogălniceanu decĭ trebuia să fie răsturnat pentru formularea uneĭ ideĭ, pe care o susţine o viaţă întreagă. El preferi să calce Constituţiunea şi să impună împroprietărirea cu ascuţişul baionetelor.

Repet şi aicĭ constatarea ce am făcut-o odată asupra caracteruluĭ luĭ Kogălniceanu şi asupra adîncul ideilor luĭ; ca şi Bărnuţ, el credea că libertatea trebue înainte de toate să fie naţională. Nicĭ unul nicĭ altul nu admiteaŭ o libertate, care să conducă la uciderea naţională. Bine a făcut, răŭ a făcut? chestiune de apreciare morală. Aşa a fost omul, aşa trebue să-l luăm; dar de sigur că rezultatul fapteĭ luĭ a fost un bine imens şi că numele luĭ va trăi tot-deauna în mintea poporuluĭ romînesc, de la un capăt la altul a ţăriĭ; iar dacă astăzĭ ţăranul are culcuşul luĭ, dacă nu maĭ este străin şi nemernic în propria luĭ ţară,

aceasta să datorește numaĭ și numaĭ luĭ Mihail Kogălniceanu, și este de observat că, dacă în chestiunea averilor mînăstireștĭ, Kogălniceanu avu curajul a păși, sprijinit pe țară, contra voinței unor marĭ Puterĭ, în chestiunea rurală el păși în contra aceleĭ *țărĭ legale* înseșĭ, spre a apăra *țara reală*, spre a realiza o dreptate maĭ mare, maĭ sfîntă, deși nescrisă încă în codicele de legĭ.

Cînd cine-va a ajuns așa de sus, el nu poate ca să să înalțe încă. Kogălniceanu însă nu a dat nicĭ odată îndărăt; tot-deauna a rămas omul spre care cugetul țăriĭ să îndreapta în momentele de cumpănă, glasul săŭ era totdea-una ascultat ca acel al unuĭ oracol al țăriĭ, și el nu să dădu nicĭ odată îndărăt a-ĭ închina toate facultățile sale, orĭ de cîte-orĭ ia le-a cerut, precum în una din cele maĭ marĭ primejdiĭ prin care a trecut România, în războiul din 1877—78. Kogălniceanu a făcut atuncĭ parte din trinitatea măreață, în fruntea căreia sta Maiestatea Voastră, și a conlucrat la îndrumarea aceleĭ purtărĭ înțelepte, care scăpînd țara de o mare primejdie, o duse la glorie și la mărire.

X.

In decursul întregeĭ sale viețĭ, Kogălniceanu a urmărit o singură idee: înălțarea neamuluĭ săŭ. In slujba acestuĭ patriotizm neînduplecat, el puse o putere de cugetare, o bogăție de mijloace și o încordare a voințeĭ, cum rar numaĭ să pot întîlni îmbinate în aceiașĭ ființă. In puterea acestor însușirĭ s'a putut el înălța așa de sus în sinul uneĭ generațiunĭ, pentru care iubirea de țară și jertfirea spre binele obștesc eraŭ hrana obicĭnuită a sufletuluĭ. A fost un stîlp al țăreĭ, întruparea cea maĭ minunată și maĭ caracteristică a mințiĭ romîneștĭ, cristalizată în geniala luĭ natură. Vesel și glumeț, bun și chiar blajin în relațiunile sale private, la treabă devenea aspru și serios, stăruitor și energic. Știa să facă deosebirea între omul ce aparținea luĭ și omul ce aparținea țăriĭ, înzestrat cu o mare bogăție de ideĭ, tot-deauna alimentată prin un studiŭ neîncetat, el poseda talentul minunat de a să scobori cu ușurință din sfera cugetăriĭ către lumea realitățiĭ pre-

cum și de a închega în ideĭ bogata varietate a faptelor. De aceia fu el tot atît de mare legislator pe cît și orator neîntrecut. Desfătarea luĭ de munca obositoare a carierei politice o găsi în sfera frumosuluĭ [47], în cetirea autorilor marĭ și în contemplarea creațiunilor arteĭ. In concepțiune, adevărul: în gust, frumosul; în fapte, binele: iată în rezumat viața luĭ Mihail Kogălniceanu.

A murit, căcĭ a trebuit să plătească birul neînduplecat al naturiĭ: a lăsat însă după el o mare dungă de lumină, și generațiunile viitoare vor întîlni pretutindenea numele săŭ alipit de tot ce s-a făptuit mare și însemnat, în marea și însemnata epocă a regenerăriĭ noastre.

47) Kogălniceanu avea o bogată colecțiune de tablourĭ, unele din ele de mare preț; colecțiunea sa a fost vîndută în străinătate, în loc de a fi reținută în țară.

TEODOR T. BURADA

Cercetări despre Romînii din insula Veglia

Schiță Geografică

Insula Veglia (Velia) aparține Austriei și face parte din provincia Istria; ia să află în golful de Quarnero, are o lungime de 33 kil. și o lățime de 22 kil. cu 18,089 locuitori [1]). Teritoriul ei conține în cea mai mare parte munți de piatră: vegetațiunea e slabă, să face ceva comerț cu vite cornute și cu cai. Capitala insulei e Veglia, care are o episcopie, mai multe autorități, o mănăstire franciscană și un castel prea frumos, să fac bîlciuri unde să adună multă lume din comunele de prin prejur. Populațiunea acestui oraș, e de 6815 locuitori.

Călătorind în mai multe rînduri în Istria, peninsulă din marea Adriatică, spre a cerceta pe romînii ce locuesc acolo, în partea numită de ei *Vlasia*, la poalele muntelui Maggiore, avui prilejul a vorbi cu mai mulți bătrîni, și despre alți romînî ce s-ar fi aflînd răspîndiți în afară de peninsulă; ei îmi spuseră că știŭ foarte bine, că *rumeri* (romînî) eraŭ odinioară și în insula Veglia, cari vorbeaŭ *Vlaschi* (romînește), și că nu să poate ca să nu să mai afle nimene acolo, care să nu grăiască acea limbă. Nerăbdător a cerceta și eŭ acea insulă, pe care Ioan Maiorescu o cercetase în anul 1856, și despre care ne spune că o

1) Vezi harta la finele acestei scrieri.

mare parte din bătrînii insuleĭ îl încredințasă, că maĭ de mult să vorbea romînește în maĭ multe locurĭ, maĭ cu samă în comuna *Poglizza* Polița [1]), m-am pornit și eŭ spre acea insulă pe la sfîrșitul luneĭ Noemvrie 1891, și ajungînd la marginea Ungarieĭ, în portul Fiume, pe golful de Quarnero, am căutat maĭ întăĭ să mă întîlnesc cu librarul M. Polonia Balbi, pe care-l cunoșteam încă din toamna anuluĭ 1890, cînd fusesem pentru întîiașĭ dată în Istria, și întrînd în vorbă cu el despre romînii ce s-ar fi aflînd în insula Veglia, mi-a spus, că știe foarte bine, ca unul ce trăise maĭ mult timp acolo, că în maĭ multe locurĭ și maĭ cu samă în comuna *Poglizza* (Polița) și cătunele eĭ, eraŭ mulțĭ romînĭ, carĭ vorbeaŭ cu toțiĭ *vlaski* (romînește), precum vorbesc și astăzĭ *rumerii* (romînii) din Vlasia, de la poalele munteluĭ Maggiore, carĭ în vechime aveaŭ în *Iessenovic* comuna pe deplin romînească, o biserică greco-orientală, transformată apoĭ în biserica catolico-romînă [2]) și un preot anume Ierula care predica nu de mult chiar vlaski în biserica din comuna *Susnevizza*; apoĭ îmĭ maĭ spuse că un bun al săŭ Giovani, știea *vlaski*, arătîndu-mĭ și o cărticică în care să aflaŭ două rugăciunĭ în limba romîno-istriană, de pe care acesta să închina, și care rugăciunĭ să și ceteaŭ în biserică. Cartea era intitulată: *Brevi cenni storici etnografici sull isola di Veglia*, fără dată și fără să fie aratat locul unde a fost tipărită, cuprinzind în totul 14 pag. în 8-o.

Iată acele doue rugăciunĭ în limba romîno-istriană:

Pater noster

Ciacia nostru kirle iesti in cer
Nekase sveta numele tev,

1) Vezĭ maĭ pre larg. Itinerar în Istria de I. Maiorescu. Iași. 18744 pagina 74 și următ.

2) Vezĭ despre aceasta și V. Combi. Porta orientale strenna. Anno III (1859) pag. 101, 115, citat de Ascoli, în Studj critici. Milan, 1861, T. I. pag. 49—79

Neka venire kragliestvo to,
Neka fie voglia ta, kassi este în cer
Assasi pre pemint.
Pire nostra de sakazi da ne astez,
Si las ne delgule nostre kassi si noj lessam al desniça nostri
Si nun lessaj în ne nepasta
Nego ne osloboda de rev. Assasifi.

Salutazione angelica

Sora Maria pliena de milosti. Domnu cu tire.
Blagoslovit est tu intra mulierle, si blagoslovitui ploda della utroba ta Isus.
Sora Maria, Majulo Domnu roghe Domnu za noj, acmoce și în vraime de mortea nostu. Assasifi [3])

Din acea cărticică, relativ la insula Veglia, maĭ extragem următoarele : Două locurĭ principale eraŭ în această insulă, Fulfinium (Castelmuschio) și Curiccum (Veglia). In Veglia să aflaŭ *Decurioni*, o specie de magistrațĭ cari reprezentaŭ Senatul din Roma. Legile și Constituția, precum și ritul primitiv a bisericiĭ a fost romane. Se pare că Romaniĭ s-aŭ stabilit în insulă, maĭ mult dealungul coasteĭ occidentale, fiind că la Polizza, să găsesc remășițele unuĭ dialect, care seamănă cu acel *Daco-romîn* saŭ *valac* de astăzĭ, *Doco-romano Valacco.*

---

3) Cu ocaziunea călătorieĭ mele la rominiĭ din Istria, am culcs și eŭ din gura lor, aceste două rugăciunĭ care să deosebesc puțin între ele ; Iatăle :

Tatăl nostru

Ciacia*) nostru carle esti în cer
Nèca se sfete numele teu
Neka venire kragliestvo to,
Fie volia ta cum e in cer
Așa și pre pemint
Părea noastra de saka zi da ne astazi
Si las nostra pecata ca si noi lessam a nostra dujnici
Și nu ne duce in napasta
Si ne sbavest de rev. Așa si fi.

Rugăciunea sfintei Mariĭ

Sora Maria, plină de milosti. Domnul cu tire. Blagoslovit est tu intru mulierle și blagoslovitui ploda de la utroba **) ta Isus.
Sora Maria, Maia Domnu, roga Domnu za noi acmoce și in vreme de mortea nostru. Așa si fi.

*) Se zice si *tiatĭa* și *tata* în unele locurĭ din Vlasia.
**) Păntece.

Cu aceste notiţe şi cu acele scrise de Ioan Maiorescu în cartea sa: *Itinerar în Istria,* despre care am vorbit maĭ sus, am pornit pe la 10 oare dimineaţa cu un vaporaş din Fiume spre insulă, şi trecând prin golful de Quarnero, am ajuns în portul *Castelmuschio*, de acolo mergînd tot înainte pe la 12 oare, eram în portul *Malinska*, unde oprinduse vaporaşul, m-am dat jos, şi am poposit puţin la ospătăria luĭ Ventini, apoĭ încălecînd pe un cal ce mi-l aduse Iure Bogovicĭ am pornit cu acesta spre oräşelul Poglizza (Poliţa). După o călătorie de o oară şi jumatate, prin nişte căĭ ne maĭ pomenite de rele, prin bolovanĭ şi huceagurĭ, trecînd prin satele *Bogovicĭ*, *Milceticĭ*, *Zidaricĭ* şi *Turcicĭ*, am ajuns in Poglizza. Acolo am fost în gazdă la învăţătorul slovac, de la scoala mixtă, Francisco Zetz, cu acesta am convorbit în limba italiană, despre dialectul cel vechiŭ ce să vorbea odinioară în insulă. El mi-a spus că să povestea din bătrînĭ, că în timpurile vechĭ, să grăia o *latina rustică*. Mergînd apoĭ cu el prin comună, spre a maĭ cerceta obiceiurile locuitorilor de acolo, din întîmplare, numaĭ iată că am aflat pe un bătrîn, anume Antonio Udine, cel de pe urmă care maĭ ştia cîte ceva din acel vechiŭ dialect, care pare a fi o amestecătură de italiană cu latină, şi care este deosebit de dialectul romîno-istrian, după cum să poate vede aceasta din comparaţia rugăciuneĭ, *Tatăl nostru*, spus de acest bătrîn pe care-l reproducem maĭ la vale, cu cel conţinut în cărticica, ce mi-o aratase Polonio Balbi în Fiume, despre care am vorbit maĭ sus, şi cu acel cules de mine personal în Istria. Iată acel Tatăl nostru, spus de bătrînul Udine:

„Toata nest che voĭ saite în ne ciel, şi sanctificat il „nam tu, e vinia la regnia tu, şi fat la volunta tu, co i „za în ciel e co i za în tara, du a te dil puom quote- „duom, e remetia in mes dibituar e non sinduar nel la „tentacion, e della mul, cosi saic“.

Bătrînul Udine pe lîngă acest *Tatăl nostru*, îmĭ maĭ spuse cîte ceva, din acel vechiŭ dialect: *baselca*-biserica, *iarba*-iarba, *maissa*-masa, *prienz*-prînz, *carbaun*-cărbune, *sapaun*-sopon, *viard*-verde, *inalb*-alb, *ruas*-roş, *muart*-mort, *vestmiant* (vestmînt, *puarc*-porc, *ieri*-erĭ, *cuon*-cîne, *altramente*-altmintrele, *ionda*-unda, *diant*-dinte, *cuorne*-carne, *fruant*-frunte, *sudaur*-sudoare, *jacqua*-apa, *vetraun*,bătrîn, *tot tiamp*-tot timpul, *sta nuat*-astă noapte, *la cal segaura*-calea sigură, *tota la jacqua joi glazait*-toată apa a îngheţat, *join*-un, *doi*-doĭ, *tra*-treĭ, *quater*-patru, *cienc*-cincĭ, *se*-şease, *sapte*-şepte, *octo*-opt, etc.

Maĭ cercetînd apoĭ, atît pe acest bătrîn, cît şi pe alţiĭ, precum şi pe învăţătorul Zetz, dacă nu cumva afară de dialectul slav, ce să vorbeşte astăzĭ în insulă, nu să maĭ vorbeşte şi *vlaski* (romîneşte), şi dacă nu să găseşte cineva, care să cunoască acea limbă, cu toţiĭ îmĭ răspunseră, că ştiut este că în *Veglia*, capitala insuleĭ, şi în comuna *Dobaşniţa*, să vorbea în vechime *vlaski*, dar că acuma nu să maĭ află nimene acolo, care să cunoască acea limbă.

Că trebui să fi fost romînĭ în veglia, bine observă şi Dr. Čnčič, cînd ne spune că s-ar găsi acolo, numele de *Facul*, şi în împrejurimea oraşuluĭ, *Bocìul*, *Cocìul*, nume care sună a cuvinte romîneştĭ [5]). Tot de la aceştia am maĭ aflat, că pe la anul 1882 maĭ trăiaŭ în Poglizza, Anton Baicicĭ în vrîstă de 97 anĭ, şi femeia acestuia, de 92 anĭ, carĭ maĭ ştieaŭ ceva *vlaski*, şi că aceştia, cînd să închinaŭ la biserică, ziceaŭ *vlaski*, *Tatăl nostru* şi *Orăţiunea angelică*; tot *vlaski* zicea aceste rugăciunĭ şi Caterina, văduva luĭ Giaccomo Baicicĭ, toţĭ aceştia acum reposaţĭ. In comuna *Besca nova*, să afla pe atuncĭ şi bunul luĭ Petru Iurani, care *cuvînta vlaski* (grăia romîneşte). Rămas-a astăzĭ nu-

5) Fr. Miklosich Über die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Aplen und Karpathen Wien. 1879. pag. 8.

maĭ Michele Baĭcicĭ în vrîstă de 70 de anĭ, care maĭ ştie cîte ceva *vlaski*, din *Tatăl nostru* şi *Oraţiunea angelică*, şi cu acest bătrîn, să stînge ultimele rămăşiţĭ de limbă romînă în această insulă. Această constatare de deperire a graiuluĭ poporuluĭ *vlah* care să află în insulă încă de pe la aniĭ 1450 [6]), aceste ultime accente dintr-un dialect ce să pierde, constitue un fapt foarte interesant,—moartea uneĭ limbĭ.—Astăzĭ ambele dialecte de origină latină, aŭ dispărut cu totul, copleşite de limba croată, care a cuprins toată insula.

Invăţătorul Zetz mi-a maĭ spus, că de şi nu să maĭ vorbeşte *vlaski* în Poglizza, cu toate aceste locuitoriĭ din acest orăşel, precum şi aceĭ din satele *Milohnicì*, *Băicicì* şi *Nenadicì* sînt numiţĭ şi astăzĭ *vlahi*, de către locuitoriĭ din comunele : *Malinska*, *Castelmuschio*, *Santa Fosca* şi *Doboşniţa*.

Dorind a face cunoştinţă şi cu preotul de acolo Anton Iuranicĭ, am fost la el acasă, însă nu l-am aflat, era dus la biserică să înveţe pe copiĭ catehismul, mergînd apoĭ şi eŭ acolo, l-am găsit într-o cameră mare, alipită de biserică, învăţînd pe copiĭ, catehismul şi rugăciunele, în limba slavă. După ce a mîntuit de învaţat copiĭ, m-am dus la Sfinţia sa acasă, unde am fost primit foarte bine, ospătîndu-mă şi găzduindu-mă bucuros, apoĭ m-a întrebat că, de unde sînt, de unde vin, şi ce caut prin acele locurĭ, şi spuindu-ĭ locul de unde vin şi scopul călătorieĭ mele, acela de a cerceta vechile dialecte ce să vorbeaŭ în acea insulă, el mi-a spus, că din cercetările făcute în diferiţĭ scriitorĭ, şi din spusa bătrînilor, să vede că în insula *Veglia*, şi anume în comuna *Poglizza*, precum şi prin împrejurimĭ, s-a vorbit cînd-va, un dialect aşa numit *latino*

---

6) Vezĭ Acta Croatica, pag. 97, citată de Miklosich în Über die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen und den Karpathen. pag. 5, pe care să întemeiază, spunîndu-ne, că este sigur că vlahiĭ datează în insula Veglia cam de pe la aniĭ 1450.

rustic, și că astăzi de și acei locuitori vorbesc limba croată, aŭ grăit nu așa de mult și un alt dialect, numit *vlah*; căci mulți locuitori din *Poglizza* cînd să închinaŭ în biserică, ziceaŭ *Vlaski* (romînește) rugăciunele: *Tatăl nostru* și *Orațiunea angelică*; aratare cam confuză, care amestecă ambele dialecte latine, vorbite cînd-va în iusula *Veglia*, a căror deosebire am constatat-o mai sus în reproducerea rugăciunelor Tatăl nostru și Orațiunea angelică [7])

El me-a spus că în timpurile vechi, alfabetul care a fost în insulă, era acel *glagolitic* [8]) și *cirilic*, arătîndu-mi și mai multe cărți tipărite cu litere glagolitice și cirilice.

Astăzi de și în insulă locuitorii sunt slavizați cu desăvîrșire, cu toate aceste nu aŭ în scrierea lor alfabetul slavilor, acel cirilic în deobște, ci acel latin, în gimnasii însă, se învață atît alfabetul glagolitic cît și acel cirilic.

Ca curiosiate, de oare ce lucru nu pre e cunoscut, arătăm în tabela ce urmează vechiul alfabet glagolitic, în comparație cu acel cirilic cunoscut la noi, arătînd în acelaș timp și numele fie-cărei buke (litere). Iatăl:

---

7) Doctorul Giambatista Cubich, vorbind despre dialectele ce să vorbeaŭ în timpurile vechi în insula Veglia; ne spune în cartea sa: Notizíe naturali e storiche sull Isola di Veglia Cap. XI. Triest, 1874, că: . . . . „Recapitulînd cele zise pînă acuma, este dovedit că originea vechiuluĭ dialect din Veglia, nu este altul de cît acel *latino-rustic*, pe care-l vorbeaŭ Galiĭ, popor Celtic, modificat in parte prin contactul zilnic, maĭ întăiŭ cu Slavii apoĭ cu Italieniĭ, precum și prin relațiunile politice care în timp de atîța secolĭ aŭ anexat insula, maĭ întăĭ împaraților Orientuluĭ apoĭ Veneţienilor.

Este de mirat cum puține familii romane, aŭ întemeet în orașul Veglia un dialect original, care s-a menținut ne-atins timp maĭ bine de opt secole, maĭ este încă de mirat cum s-a găsit la o mică distanță urmele unuĭ alt dialect care cu toate că provine din latinește, totușĭ să deosebește cu desăvărșire de acel dialect despre care am vorbit pînă acum. Din acel dialect nu ne maĭ rămîne acuma decît două rugăciuni foarte populare: *Tatăl nostru* și *Salutațiunea angelică*, așa după cum ne-aŭ fost comunicate de Reverendisimul paroh și decan din Verbenico, d. Pietro Volarich". Rugăciunele de maĭ sus comunicate de acest paroh, fiind întocmaĭ ca și acele pe care le-am văzut în cărticica ce mi-o arătă Polonio Balbii în Fiume: *Brevi cenni storichi etnografieĭ sull isola di Veglia*, am găsit de prisos a le maĭ arata aicĭ.

8) Alfabeticul glagolitic își are numele de la a patra buke, pe care slaviĭ o numesc *glagole* saŭ *glagolie*; despre origina acestuĭ alfabet sînt multe opiniunĭ, uniĭ presupun că ne vine de la Goțĭ, alții că a fost întrodus de către Sf. Hieronim, apostol al Dalmațieĭ, alțiĭ că ar fi fost inventat de către Truberio, alțiĭ că ar ave asemene ca și runele o origine foarte veche. (Vezĭ despre aceasta maĭ pe larg, Dr. Giambatista Cubich loc cit.)

Literile Glagolitice	Literile Cirilice	Numele Literilor	Literile Glagolitice	Literile Cirilice	Numele Literilor
Ⰰ	А	Az	Ⱅ	Т	Tverdo
Ⰱ	Б	Buki	Ⱆ	Оу	Uc
Ⰲ	В	Vede	Ⱇ	Ф	Fărta
Ⰳ	Г	Glogoli	Ⱈ	Х	Her
Ⰴ	Д	Dobro	Ⱉ	Ѡ	Ot
Ⰵ	Є	Estĭ	Ⱋ	Щ	Șta
Ⰶ	Ж	Jiviete	Ⱌ	Ц	Ți
Ⰷ	Ѕ	Zĭelo	Ⱍ	Ч	Cĭerv
Ⰸ	З	Zemlĭa	Ⱎ	Ш	Șa
Ⰹ	И	Ije	Ⱏ	Ъ	Ier (ior)
Ⰻ	І	I	ⰟⰉ, ⰟⰋ	ЪІ ЪИ	Ieră
Ⰼ	Ꙉ	Dje	Ⱐ	Ь	Ierĭ
Ⰽ	К	Kako	Ⱑ	Ѣ	Iatĭ
Ⰾ	Л	Liudie	Ⱓ	Ю	Iŭ
Ⰿ	М	Mâslitie	Ⱔ	Ѧ	Iaco
Ⱀ	Н	Naș	Ⱖ	Ѫ	Ia
Ⱁ	О	On	Ⱗ	ІА	Iea
Ⱂ	П	Pocoĭ	Ⱙ	Ѭ	Ius
Ⱃ	Р	Rîță	Ⱚ	Ѳ	Fita
Ⱄ	С	Slovo	Ⱛ	Ѵ	Ijița [4]

4) Despre alfabetul Glagolitic vezi: Vjek Novotni „Slovnica jezika staroslovenskoga“ u Zagreb. 1876. — și Dr. Ivan Broz. „Oblici jezika staroga slovenskog s dodatkom o postanju oblika jezika hrvatskoga ili srbskoga za VII i VIII razred gimnasija“ u Zagrebu. 1889.

Inainte de a părăsi insula, vroind a-mĭ lua rămas bun, și a mulțămi acestuĭ cucernic preot, care cu atîta bună voință m-a găzduit, îmĭ spuse, că vrednic de văzut sînt mormintele din năuntru bisericeĭ, unde sînt îngropațĭ din timpurile vechĭ, preoțiĭ și alte fețe bisericeștĭ, precum și cimitirul.

Intrînd în biserică am văzut acele morminte frumoase și de o simplicitate rară, acoperite numaĭ cu lespezĭ de piatră ca și mormintele ce să află încă din timpurile vechĭ prin bisericele noastre, după aceia ne-am dus la cimitir, nu departe de biserică, și care e foarte curios la vedere. Intrînd în acel cimitir nu să găsește nicĭ o lespede mormîntală, nicĭ o cruce care să te facă să crezĭ că acolo este locașul vecinic a acesteĭ lumĭ trecătoare. In loc de morminte nu să află decît hrube adîncĭ, săpate în pămînt și petruite, acoperite cu lespezĭ marĭ de peatră, lipite cu var de jur împrejur, ca să nu pătrundă aerul, petrele ce acopăr acele hrube, sînt însămnate cu literele alfabetuluĭ: A B C D E F etc., în acele hrube să arunca succesiv unele peste altele trupurile morților, fără ca să fie pusă în sicriŭ, începînd de la hruba însemnată cu litera A, și așa maĭ departe, pînă la ce de pe urmă literă a alfabetuluĭ.

Vroind apoĭ a părăsi această insulă, preotul să întoarsă către mine și-mĭ zise: sub aceste petre mormîntale zac de sute de anĭ oasele a miĭ de romînĭ, nimic astăzĭ nu maĭ amintește esistența lor în aceste locurĭ, această frîntură a neamuluĭ romînesc s-a stîns pentru vecĭnicie, căcĭ așa e scris, ca această insulă trebui să fie curat slavă, și că nicĭ o națiune alta n-are dreptul de a pretinde să să afirme acolo, ci trebui să cedeze tendințelor slavizatoare a le croaților.

Cu inima zdrobită, am ascultat aceste zise a preotului, și parcă atuncĭ un gemăt sfășiitor eși din fundul pămîntuluĭ, zicîndu-mĭ: călătorule, spune fraților tăĭ, că am fost ne cercetațĭ și datĭ uităriĭ, că în agonia noastră nimene n-a venit să ne întindă o mînă de ajutor!

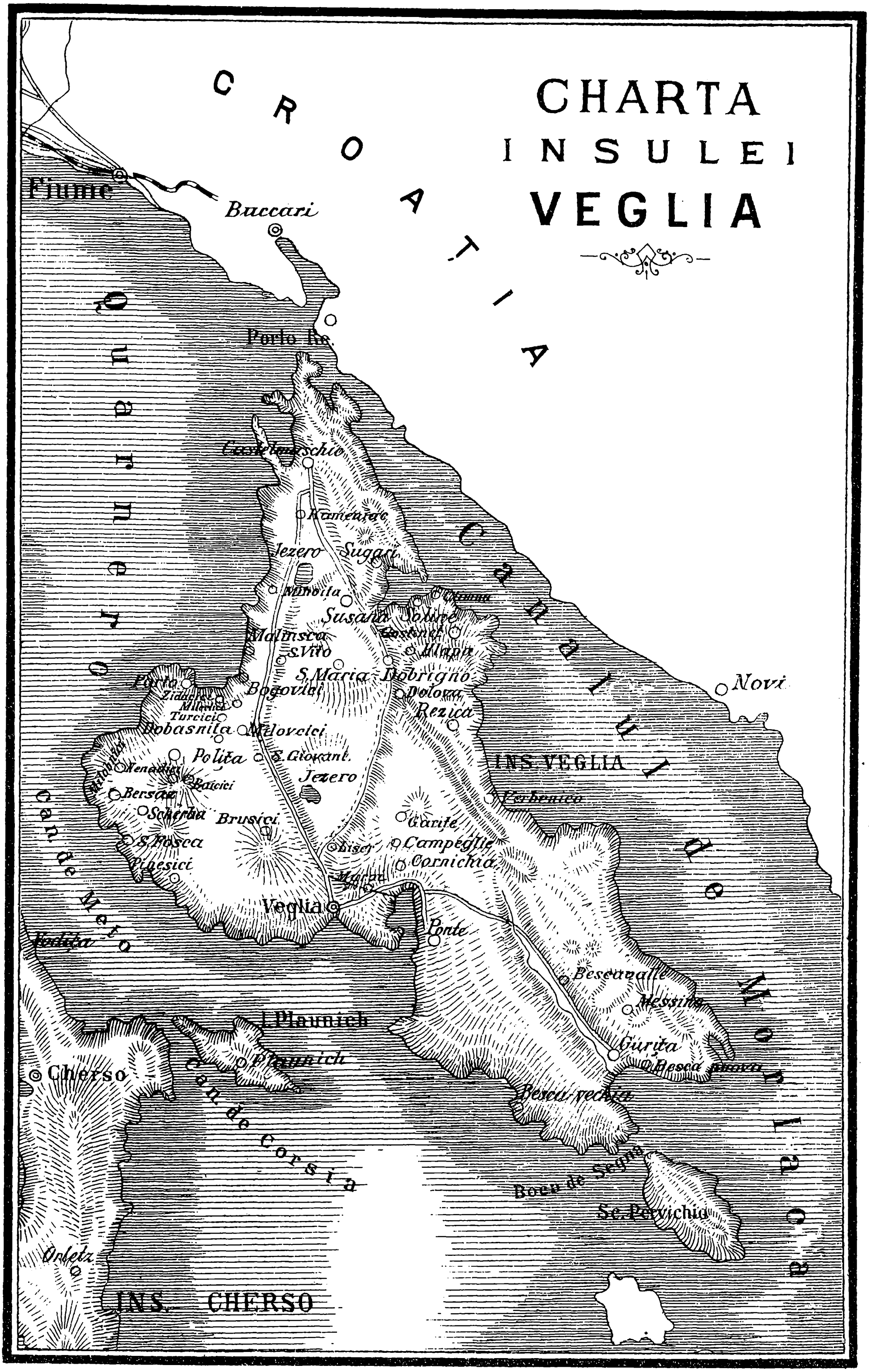
CHARTA
INSULEI
VEGLIA
CROATIA
Fiume
Buccari
Porto Re
Quarnero
Canalul de Morlaca
Castelmuschio
Jezero
Sugari
Susana
Malinsca
S. Vito
S. Maria
Dobrigno
Bogovici
Dolova
Rezica
Novi
Porto
Turcici
Dobasnita
Milovcici
Polita
S. Giovani
Jezero
INS. VEGLIA
Bersaz
Scherba
Brusici
S. Fosca
Pinesici
Garife
Campeglie
Cornichia
Can. de Meto
Veglia
Ponte
Bescavalle
Messina
Gurita
Besca nuova
Besca vechia
I. Plaunich
Plaunich
Cherso
Can. de Corsia
Bocca de Segna
Sc. Pervichio
Orletz
INS. CHERSO

GHEORGHE CONSTANTINESCU—RÎMNICEANU

O nouă variantă a cronicei luĭ Neculaĭ Costin

Din întîmplare mi-a căzut în mînă un manuscript, care cuprinde Cronica luĭ Neculaĭ Costin, un in-folio de 309 file scrise, plus 7 file, din care pe 4 sînt însemnărĭ posterioare, iar restul hîrtie albă.

Proprietarul acestuĭ manuscript este d-l Angheluță [1]) din comuna Rusu, aproape de mînăstirea Adam. Am putea boteza acest manuscript cu numele de Codicele dela Adam Rusu. Codicele are legătura veche bisericească, puțin deteriorată la bază, hîrtia groașă, scrierea uncială nouă, așa cum să întrebuința în secolul trecut. De la fila 295 să observă alt condeiŭ; scrierea e maĭ nouă, cu aruncăturĭ și prescurtărĭ.

Acest codice cuprinde Cronica proprie? a luĭ Neculaĭ Costin, inclusiv „Descălicatul al doilea a țăreĭ Moldoveĭ la ce veleat s-aŭ întîmplat", adică XVI capitole, împărțite în zăcelĭ. Unele capitole sînt prescurtate, precum

1) Cea maĭ veche amintire despre familia Angheluță să sue la unul Stamatin Adam Angheluță, care a trăit prin a 2-a jumătate a sec. trecut și de la care a rămas în familie acest codice. Acest Stamatin a avut fiĭ pe Ion Angheluță 1804—1874 proprietarul moșieĭ Adam, împărțită la moarte între ceĭ doĭ fiĭ aĭ săĭ Neculaĭ, care are Adamul și Ion moșia Rusu, ce făcea un corp cu prima.

este cap. I întitulat „Pentru zidirea lumeĭ“ cu caractere marĭ îmbinate, greŭ descifrat la prima vedere; altele sînt scrise în corpul cap. precedent cu aceiașĭ grafie: așa titlul cap. XII la finele și în corpul cap. XI, în cît cap. XII zăceala a începe cu cuvintele „Mare dovadă neamurilor din ce rădăcină și izvor sînt“ etc; asemenea cap. XIII la finele celuĭ al XII după cuvintele „cum s-a zis maĭ sus de așezarea eĭ“ urmează imediat cu aceleașĭ litere „pentru Dacia ce era descălicată de Traian“ titlu cap. XIII[2]) care începe cu cuvintele „Aicĭ ne caută a trăgăna condeiul“. Abaterĭ de felul acesta sînt multe.

Aceste 16 capitole formează lucrarea proprie a luĭ N. Costin, despre cari d-l V. A. Ureche zice, că sînt „o compilație urmată de o erudiție falșă a tractatuluĭ tătâne-săŭ“ [3]).

Maĭ înainte de a trece la analiza celor-l-alte două părțĭ, în care cronicarul N. Costin utilizază saŭ copiază pe Ureche și Miron Costin, să facem un paralelizm între codicele nostru și cronica publicată de Kogălniceanu. Și cum această lucrare ar ocupa prea mult loc ne vom mărgini numaĭ la cap. XVI, după care ne vom putea face o idee generală asupra tuturor.

Din capul loculuĭ avem de făcut o observație: în manuscriptul nostru este întrebuințat ŭ și toate cuvintele aŭ accent pe silaba tonică ca în grecește.

Vom nota numaĭ deosebirele maĭ bătătoare la ochĭ din cap. XVI. Așa avem forme: iaste = este, dipe = din, amăruntul = amănuntul, întîmplat = têmplat, ci = ce, 6884 (ȝωωД) = la Kogălniceanu 6860. Această deosebire de dată este importantă și cred, că nu e o greșală, căcĭ să maĭ

2) *La Kogălniceanu* „Pentru risipa Dacieĭ ce era de Traian descălicată“.
3) *V. A. Ureche;* Biografia luĭ N. Costin în Miron Costin, Opere Complete I. 263.

repetă încă o dată la finele capitoluluĭ. In manuscript lipsește anul de la Christ. Apoĭ forme că stăpînea în ţară = stăpînea ţara, Lokitek craiul = Lochetec craiu, letopisisul = letopiseţul, ajutoriŭ = ajutor, ţăriĭ = ţěreĭ, aŭ trăit = aŭ crăit, iar = ėră, era Roman Vodă = era domn Roman Vodă, 6896=6807, Dragoș = Dragoșĭ, lăcuitor = locuitor, aŭ adunat = adunat-aŭ, de s-aŭ descălicat ce o părăsise de megieșiĭ Tătarĭ = de aŭ descălecat, ce o părăsise de megieșia Tătarilor, Dragoș Vodă fecior aceluĭ Bogdan din Maramoreș = ce socotim că poate să fie fost Dragoșĭ Vodă fecior a luĭ Bogdan, priste = peste, vînătorĭ = vênătóre, unde să chiamă acum Boureniĭ = la locul unde să chiamă Boureniĭ, iaste o poveste latinească de zic cum să pune nume = este o poveste latinească de zic nu să pune nume în dar, aŭ pus și în peceata domniĭ ţăriĭ = pus-aŭ și la peceta Domnieĭ ţăreĭ, un rus = un rusneacŭ, Eţcu = Eaţco, iar locurile aceastea sînt pustiĭ din mare pînă la ţara leșască = lipsește în ed. Kog., aŭ crăpat de apă limpede multă = aŭ crepat de apă limbind multă, un cîmp cu pădure = cu cîmpiĭ, cu pădurĭ, Sucĭ, = Socĭ, etc. etc.

Toate aceste deosebirĭ sînt luate numaĭ dintr-un capitol și sînt de ajuns pentru a avea idee de toate. In acelaș timp pun în credinţă că o nouă editare a tuturor cronicilor în mod știinţific să impune în interesul filologieĭ și al istorieĭ. Un început fericit a făcut d-l V. A. Ureche cu cronica luĭ Miron Costin.

In partea a II-a Neculaĭ Costin utilizază cronica luĭ Ureche [4]). In codicile nostru observăm o continuitate în descrierea domniilor. Continuitatea merge pînă acolo că de

4) *Kogălniceanu*, tipărind cronica luĭ Ureche, a pus în note pe a luĭ N. Costin în mod necomplect și împrăștiat.

pildă să intercalează în text la luptele dintre Ștefan Mușat cu fratele său Petru istoria Poloniei, Lituaniei și Ungariei, din acel timp, terminîndu-să capitolul în mod regulat cu închinarea luĭ Petru Mușat și a luĭ Mircea Polonilor [5]).

In schimb cap. care urmează „Aicĭ ne caută a maĭ trăgana condeiul nostru pînă vom veni la rîndul de unde am părăsit“ tratează aceiaș materie, care e la apendicele C sub titlu „Despre Vasile Cneazul Moscului și de alte lucrurĭ de pe împrejur“ și care n-are legătura cu cea-ce precede.

Domia luĭ Iuga-Vodă e aproape identică descrisă ca în Ureche. Numele Mitropolituluĭ Teoctist e greșit copiat.

Domnia luĭ Alexandru cel bun pînă la un loc e asemenea ca în Ureche; lipsește însă înșirarea gradelor boereștĭ și atribuțiunele lor fiind rezumate în cuvintele „aŭ tocmit și boerii, care la rîndul săŭ sfetnicĭ și ocîrmuitorĭ țăriĭ cum sînt și pînă astă-zĭ“ ; să specifică apoĭ că Alexandru a făcut legătură cu craiul leșesc Vladislav Jagelo, precum făcuse Roman-Vodă, asupra căruia face o digresiune [6]) ; să intercalează Soborul de la Florentina cu mult maĭ pe larg precum și înprejurarea că soliĭ domnuluĭ ar fi adus din Ohrida „cărțĭ sîrbeștĭ de toată rînduiala bisericiĭ“; asemenea cu ocaziunea ajutoruluĭ, ce Domnul moldovean dă Polonilor în contra Teutonilor, să face istoricul ordinuluĭ acestora, rolul lor în timpul cruciatelor numindu-ĭ Krijacĭ saŭ crucișarĭ, precum și așezarea lor în Europa etc. Capit. să termină cu alianța luĭ Suidrigil și moartea luĭ Alexandru [7])

Trecem peste succesoriĭ luĭ Alexandru cel bun.

---

5) Aceste părțĭ în ed. Kogălniceanu formează apendicele II A și B; iar finele notă cap. II 185

6) La Kogălniceanu în note.

7) Așa cum e în notă la Kogălniceanu pag. 141.

Domnia luĭ Stefan cel mare în manuscript ocupă 24 foĭ marĭ și este împărțită în următoarele capitole „Domnia luĭ Stefan-Vodă cel bun fecior al luĭ Bogdan-Vodă" ; Războiul luĭ Stefan-Vodă cu Radul-Vodă" ; Al doilea războiŭ ce aŭ avut Radul-Vodă cu Stefan-Vodă domnul Moldoviĭ la izvorul apiĭ în anul 6981" ; Războiul luĭ Stefan-Voevod cu Sultanul Mehmet al (indiscifrabil) s-aŭ bătut la Valea Albă" ; Războiul luĭ Stefan-Vodă cu Malcociŭ la Hatlabugă" ; Războiul luĭ Stefan-Vodă cu Obreht craiul leșesc".

Numaĭ de înșirarea capitolelor să poate vedea marea deosebire de cronica luĭ Ureche.

In cap. „Domnia luĭ Stefan-Vodă cel bun fecior a luĭ Bogdan-Vodă" să vede trecute în text notele, pe care Kogălniceanu le însemnează cu inițialele M. C. adică Miron Costin ; face un feliŭ de critică bazîndu-se pe cronicarĭ leșeștĭ pentru a susține că Petru Aron n-a fost omorît în urma bătălieĭ de la Orbik, cum scrie letopisisul moldovenesc; apoĭ suirea pe tron, predarea țăriĭ secueștĭ, luarea Chilieĭ și a Cetățeĭ Albe, războiul cu Mateiaș, predarea secuilor, împăcarea cu Mateiaș justificată prin frica de Turcĭ; asemenea cu Poloniĭ, luptele cu Tătariĭ și sfințirea mînăstireĭ Putna, toate aceste chestiunĭ, care în Ureche sînt separate aicĭ fac parte din cap. menționat și trecerea la fie-care chestiune e logică. Tractarea tuturor acestor puncte este maĭ conplectă. Cronica luĭ Ureche este conștiincios utilizată și complectă cu alte izvoare. Notele puse de Kogălniceanu în josul fie-căreĭ paginĭ din cronica luĭ Ureche sînt incomplecte comparate cu manuscriptul.

Paragraful „Războiul luĭ Stefan-Vodă cu Radul-Vodă" [8]) începe cu o întroducere morală-filozofică asupra za-

8) La ureche „Pentru zavistia ce aŭ intrat între Stefan Vodă și între Radul Vodă Domnul Muntenesc și pentru arderea Brăileĭ în Anul 6978."

vistieĭ [9]; urmează în mod liber pe Ureche în războiul de la Socĭ, cursul apeĭ, podul înalt, Rîmnic, Valea-albă, cu oare-care abaterĭ; numeşte capitala luĭ Radul Vodă Bucureştĭ, iar nu Dîmboviţa ca Ureche; pe fiica sa o boteză Dokiţa şi nu Voichiţa; nu menţionează că Stefan în 6980 Sept. 14 s-a căsătorit cu Maria de Magupŭ, dar că în 24 Noemvrie 6981 a luat pe Dokiţa [10]) că-ĭ murise doamna ce aŭ avut după Knejna. Războiul de la Rîmnic cu Radul, cuprinderea ţinutuluĭ Putneĭ şi fixarea graniţeĭ la Milcov, de unde pînă în 1475 era Trotuşul; cetatea Crăciuna o pune la gura Milcovuluĭ, deasupra Odobeştilor, luptele cu Tătariĭ, solia la Cazimir şi la alţĭ domnĭ creştineştĭ pentru a-ĭ îndemna la luptă cu Turciĭ, refuzul luĭ Cazimir, solia trimeasă de acesta la Turcĭ cu Vrocemovschi, care nu izbuteşte, să-ĭ facă a renunţa la luptă cu Moldoveniĭ şi să întoarce „înbrăcat cu o cabaniţă de sobolĭ cu mărgăritarĭ cusută pe margine de la Sultanul Mehmet împăratul turcesc, cu care solie abea la anul aŭ sosit la craiul tîmplindu-să multe piedicĭ [11])“, toate acestea sînt asemenea ca la Kogălniceanu în textul croniceĭ luĭ Ureche şi în note.

Războiul luĭ Stefan Vodă cu Sultanul Mehmet cînd s-aŭ bătut la Valea Albă este întocmaĭ ca la Ureche [12]) plus notele din josul pagineĭ. Deosebirea maĭ însemnată e, că aicĭ cronicarul spune că „aŭ obosit bieţiĭ moldovenĭ ne avînd ajutor nicĭ din o parte, aŭ căzut în războiŭ apărîndu-să pînă la moarte, care mulţĭ stropşiţĭ de mulţimea turcilor aŭ perit moldovenĭ atîţia cît să înălbisă locul la Valea Albă de trupurile celor periţĭ, mulţĭ şi din boerĭ aŭ picat şi vitejiĭ ceĭ maĭ aleşĭ cu totul şi să făcu scîrbă

---

9) Pusă in notă de Kogălniceanu la § respectiv cu iniţialele N. C.
10) La cununie vedem că-ĭ dă numele de Voichiţa ca Ureche.
11) Lipseşte la Kogălniceanu.
12) La Ureche „Războiul luĭ Stefan Vodă cînd s-aŭ bătut cu Sultanu Mehmet imparatul turcesc şi cu Munteniĭ la Valea Albă“—In manuscript cuvintul puştĭ e înlocuit cu tunurĭ.

mare a toată ţara şi tuturor domnilor şi crailor dipe împrejur, dacă aŭ auzit că aŭ (căzut) moldovenii sub mîna păgînilor", parte care în Ureche nu e aşa lămurită; asemenea §§ următoare: „Războiul de la Rîmnic cînd s-aŭ bătut Stefan Vodă cu Ţepeluş-Vodă în anul 6989 Iulie 8 şi cînd aŭ luat Baiazit Sultanul turcesc Kilia şi Cetatea Albă" fac un tot cu cap. precedent fiind o continuare, precum şi cele 2 § ce urmează în Ureche, adică războiul cu Malcociu şi cu Hroiat sînt într-un §; aicĭ este o deosebire în privinţa loculuĭ unde este îngropat al 3-lea fiŭ al luĭ Stefan; Ureche zice, că la mînăstirea Bistriţa lîngă strămoşul săŭ Alexandru, iar N. Costin la mînăstirea Putna.

Paragraful „Războiul luĭ Stefan Vodă cu Olbrecht craiul Leşilor este aproape identic cu cel tipărit de Kogălniceanu la apendice V cu următoarele micĭ nepotrivirĭ: în manuscript Vladislav e numit craiul Leşilor şi al Ungurilor; congresul fraţilor Vladislav, Alexandru, Albrecht, Zigmond cu aliaţiĭ lor să ţine la Lion; ministrul Pruşilor e numit Tifenie; cancelarul luĭ Frideric e Craeslav din Korotvac; după ed. Cogălniceanu „Alexandru cneazul Litveĭ, la Sein, la Garciov, pre taină aşezase cu fratele săŭ, cum el cu oastea Litvei va merge în Moldova pre la Braslav şi pe la Soroca. Şi aşa aŭ purces pe altă parte: Litva, Smuziĭ, Ruşiĭ, Volinia şi Pelleaşiĭ; şi după ce aŭ sosit la apa Buhuluĭ l-aŭ întrebat mariĭ Litveĭ unde merg nesciind eĭ nimic de acel sfat al luĭ"; în manuscript avem versiunea: „Şi aşa aŭ purces pe altă parte la Litva zmuziĭ ruşiĭ, voliniĭ şi Peleşiĭ . . . . l-aŭ întrebat boeriĭ Litfiĭ" etc. La întrebare, Alexandru cneazul lor, a răspuns „căcĭ nu le poate descopori taina căilor [13]); în manuscript vedem maĭ lămurit cauza neînţelegeriĭ dintre Ungurĭ şi Polonĭ pentru Moldova „Iar boeriĭ ungureştĭ

13) Cuvîntul „căilor" lipseşte la Cogălniceanu!

cunoscînd că Leșii îmblă să ia țara Moldoveĭ de sub stăpînirea sa, cum de multe orĭ și sub craiĭ ungureștĭ aŭ fost țara supusă". Partea finală lipsește în Kogălniceanu — Stefan trimete „pe Tăutul logofet și pe Isac visternicul la craiul întrebîndu-l: cu mijlocire prietenească aŭ de vrășmaș vine spre Moldoviĭ = în apendics „cu mijloc prietenesc aŭ cu vrăjmășesc vine spre țara Moldoveĭ"; „Aŭ maĭ trimes solie = aŭ maĭ pofterit solie"; Boldul vornicul = Boldur vonicul: decĭ s-aŭ umplut craiul de bucurie și s-aŭ maĭ veselit inima = împlutu-s-aŭ craiul de bucurie și maĭ vesele inimĭ. Kog.

Partea finală a acestuĭ § este pusă în note de Kogălniceanu la § din Ureche „De un Petru Vodă ce i-aŭ tăiat capul craiul leșescŭ", în care să descrie moartea luĭ Albrecht și alegerea frateluĭ săŭ Alexandru.

Acelaș sistem de utilizare să observă și în § „de moartea luĭ Stefan" cu oare-car e inversiunĭ de fraze, aranjări în ideĭ, micĭ schimbărĭ.

Toate capitolele tipărite de Kogălniceanu în apendice le găsim în manuscript cu oare-care micĭ adaose și schimbărĭ.

La sfirșitul domnieĭ luĭ Irimia Vodă găsim următoarea însemnare scrisă cu caractere maĭ marĭ „Pînă aicea acest letopisis iaste scris depre *izvodul* ce s-aŭ fost scris de reposatul Neculae Kostin ce aŭ fost vel logofăt". De unde urmează că acest manuscript e copiat după oiiginal, iar nu după o altă copie.

Această parte a cronicei luĭ N. Costin să termină cu niște reflexiunĭ morale filozofice asupra morțiĭ, care în ed. tipărită sînt aranjate în versurĭ, după care urmează o însemnare scrisă cu caracte deosebite de text. „De aicĭ înîncepem a descrie letopisisul de pre izvodul luĭ Miron Kostin logofătul" ceia ce ar întări presupunerea de maĭ sus,

*
* *

Trecerea de la un izvod la altul, de la utilizarea cronicei luĭ Ureche la a luĭ Miron Costin, Neculaĭ Costin în manuscriptul, ce analizăm o face foarte repede. Miron leagă cronica sa de antecesorul săŭ printr-o analiză repede a împrejurărilor, în care să află Moldova faţă cu Ungurii, Leşiĭ, Munteniĭ sub Mihaĭ-Vodă, şi explică cum s-a suit pe tron Irimia Movilă. Neculaĭ însă ia de odată în manuscript *fără nicĭ un titlu* partea finală din § tatăluĭ săŭ „Pentru Mihaĭ Vodă etc" şi anume luptele Batoreştilor cu Basta şi Mihaĭ Vodă la satul Mojina aproape de Klujvar şi asasinarea luĭ Mihaĭ.

Fiind ast-feliŭ o trunchiare, suirea pe tron a luĭ Irimia şi domnia sa nu e justificată de cît că „după moartea luĭ Mihaĭ Vodă n-aŭ maĭ avut Irimia Vodă nicĭ o *supărare* [14]) despre nimenea, ci domnind cu pace 12 anĭ cu ţara aşăzată [15]) aŭ plătit şi el datoria omenească".

Ceia ce urmează, adică domnia luĭ Simion Movilă şi otrăvirea luĭ de cumnată-sa, luptele dintre verĭ, izbînda luĭ Constantin Movilă şi detronarea luĭ, suirea luĭ Tomşa sînt copiate ad-literam după Miron Costin cuprinse însă într-un § fără titlu fiind continuarea părţeĭ despre care am vorbit.

Şi aicĭ avem de observat că Neculaí utilizază pe Miron ca şi pe Ureche, ba maĭ servil, copiind ad-literam, ca de la un tată, întreaga cronică, concentrînd însă într-un cap. maĭ multe § care să referă la aceiaşĭ domnie.

Deosebirea maĭ însamnată este titulatura boerească a luĭ „Nestor Ureche vel logofăt tatăl luĭ Grigore Ureche vornicul ce a scris letopisisul ţăreĭ pînă la Aron-Vodă"

14) La Miron *dodăială*.
15) Aşăzată în tot bişugul.

titulatură care lipsește la Miron. Așa urmează pînă la Ștefăniță Lupul, cu care să înche și manuscriptul [16].

Manuscriptul să termină cu domnia luĭ Stefăniță Lupul, din care s-a perdut probabil cam o pagină.

Ultima parte a domnieĭ luĭ Gheorghe Stefan, domnia luĭ Ghica-Vodă și Stefăniță sînt scrise de o altă mînă și pe o hîrtie cu mult maĭ subțire.

N-am găsit, în întreg manuscriptul, nicĭ o însemnare sigură asupra copistuluĭ și timpuluĭ cînd s-a copiat.

Pe scoarța din față să cetește foarte bine o iscălitură *Costantin Botez* repetată de 4 orĭ și un calcul de anĭ $\begin{array}{r}1754\\1662\\\hline 92\end{array}$ După acestea s-ar putea crede că manuscriptul e copiat la 1754, de oare-ce 1662 este anul, cu care să înche cronica și e probabil ca copistul să fi vrut a ști cîțĭ anĭ sînt de atuncĭ pînă la el adică 92. E probabil asemenea că acest Costantin Botez să fie copistul.

Tot pe aceasta scoarță maĭ este un calcul pentru a să afla anul de la Christ ast-fel $\begin{array}{r}7229\\5508\\\hline 1721\end{array}$ Anul 1721 ar corespunde poate cu data manuscriptuluĭ după care să face la aceasta copie.

Să maĭ află tot aicĭ o însemnare particulară scrisă foarte încîlcit, că cu toată abilitatea în cetirea și descifrarea documentelor vechĭ a d-luĭ N. Nicorescu epitropul Caseĭ obșteĭ din Bîrlad, abea s-aŭ putut dezlega cîte-va cuvinte, care n-aŭ nicĭ o importanță în chestiune.

Din toate codicele studiate de d-l V. A. Ureche al nostru să apropie de „*Codex Gligorășanu*“ scris la 1726,

---

16) Lipsește părerea sultanuluĭ Murat la moartea luĭ Barnowschi „Să nu stea acea țară fără domn“ și dialogul dintre sultan și vizir, care la Miron e pe larg expus.

prin urmare să confirmă supoziţiunea noastră, că acesta e scris saŭ în 1721 saŭ în 1754, cu atît maĭ mult că însușĭ d-l Ureche spune că „diacul Gligoraș, sin Vasile Uricarul a fost în condiţiunĭ bune spre a cunoaște aceste lucrărĭ ale luĭ Neculaĭ Costin și a le utiliza [17]).

Așa dar ar urma ca Constantin Botez să fi copiat pe Gligoraș Vasile Uricarul.

Neculaĭ Costin moare în 1712 [18]), iar N. Mavrocordat pune să să transcrie cronica încă pe cînd era domn în Moldova cel mult pînă în 1716.

Printre decopiatoriĭ croniceĭ luĭ N. Costin d-l V. A. Ureche nu citează pe Constantin Botez, ceia ce ar proba că acesta e anterior, saŭ poate exemplarul luĭ e izvodul de care s-a servit primul. In acest caz s-ar adeveri că el datează din 1721.

Posesorul codeceluĭ analizat, d-l Ioan Angheluţă e hotărît să trimeată acest ex. Academieĭ. Prin urmare d-l V. A. Ureche va avea ocaziunea a-l confrunta și fixa filiaţiunea și importanţa.

Bîrlad 23 Maĭ.

---

17) V A. Ureche: Miron Costin Opere Complete I. 7.
18) V. A. Urecche, l. c. p. 262, biografia lui N. Costin.

I. TANOVICEANU

Bugetul Epitropiei S-tuluĭ Spiridon din Iașĭ

la 100 de anĭ de interval (1793—94. și 1893—94).

Printre importantele documente ale Caseĭ Spitalelor S-tuluĭ Spiridon, relative la moșiĭ, case, vii și alte imobile, Epitropia păstrează două condice foarte interesante nu numaĭ pentru istoricul caseĭ, ci și pentru întreaga istorie economică a țăriĭ noastre. In cea dintîĭ din aceste condice să arată an cu an veniturile și cheltuelile Caseĭ S-tuluĭ Spiridon de la 1 Ianuarie 1771 pînă la 1 Ianuarie 1780; cea de a doua continuă pe cea dintîĭ și arată veniturile și cheltuelele caseĭ de la 1 Ianuarie 1780 pînă la 31 August 1823. Avem dar, bugetul Epitropieĭ S-tuluĭ Spiridon, pe maĭ mult de o jumătate de secol. Un studiŭ al acestor două condice nu s-a făcut încă, după cît știm, de și el ar fi foarte interesant pentru a să vedea, cel puțin în parte, dezvoltarea economică a țăriĭ noastre între aniĭ 1771—1823. Spre a proba afirmațiunea noastră. Vom spune că în aceste condice să arată an cu an venitul a fie-căria din cele 20 de moșiĭ ale S-tuluĭ Spiridon, așa că să poate urmări cu cea maĭ mare ușurință creșterea valoriĭ moșiilor din Moldova între aniĭ 1771 și 1823.

Vom face poate mai tîrziŭ un studiŭ amănunțit asupra acestor două condice; deocamdată însă, nu credem fără interes, să arătăm în treacăt veniturile din moșii ale S-tului Spiridon. Ele eraŭ în 1771 de 2,993 lei, în 1781 de 4,278, în 1791 de 5,579, în 1801 de 13,105, în 1811 de 35,110, în 1820 de 64,266 [1]. Prin urmare în timp de o jumătate de viac, de și moșiile S-tului Spiridon aŭ remas aproape aceleași, veniturile lor aŭ crescut de la 2993 la 64,266 lei, cu alte cuvinte valoarea proprietății imobiliare s-a făcut *în aparență* de 20 de ori mai mare în timp de 50 de ani [2].

De aici să vede cît de interesante sînt aceste două condici în care să poate urmări an cu an în timp de o jumătate de secol veniturile moșiilor, plata funcționarilor și prețul obiectelor de consumațiune zilnică. Și este de notat că de și în cele două condice să cuprind 53 de ani, însă ele nu sînt o copie mai mult-saŭ mai puțin exactă a bugetelor casei S-tului Spiridon pe acest lung interval, ci însăși bugetele originale scrise în fie-care an de la 1771 pînă la 1823. Aceasta să poate recunoaște din diferența de scriere, și din subscrierile epitropilor de pe vremi ai S-tului Spiridon; e chiar demn de observat faptul că în primii ani sumele din buget sînt scrise cu cifre chirilice, iar de la 1777 încoace cu cifre arabe.

Lăsînd la o parte celelalte lucruri interesante ce găsim în aceste două condici, ne propunem deocamdată să comparăm bugetul pe anul trecut al S-tului Spiridon, cu bugetul săŭ de acum un secol.

Veniturile și cheltuelile de la 1 Ianuar 1793—1 Ian. 1894.

---

1) In anul 1821 moșiile aŭ produs numai 28,766 lei, însă acesta e un an anormal, după cum să vede din anii precedenți și următori.

2) Zic *în aparență*, fiind-că în realitate valoarea numerarului a scăzut considerabil în acest interval.

Epitropĭ eraŭ pe acea vreme: Iordache Ghica biv-vel logofăt și Lascarache Roset vel-vistier.

1) *Venituri*. [Strînse de reposatul sulger **Mihalache Alexandri**[3])] 850 leĭ din Spiridonie, 1500 din vamă pe 9 lunĭ, 3205 din cîntare (din care 2200 numaĭ din cîntarele din Iașĭ), 200 Solăritul Vranceĭ, 1295 din vînzarea vinuluĭ, 4970 moșiile (și anume: 550 Sîrbiĭ și Avrămeniĭ, 300 Chetrosul, 80 Șepteliciĭ, 100 Bolțile, 160 Vadurele, 300 Dumeștiĭ, 300 Tîrgu-frumos, 1000 Cotnariĭ, 400 Blăgeștĭ, 100 Orheĭ, 300 Borșa, 100 Balotin, 280 Hreațca, 1000 Galațiĭ), 774 chiria dughenilor, 250 vînzarea mieriĭ, 1847 pogonărit, 7192 alțĭ banĭ „ce s-aŭ găsit trecuțĭ în sămile cele trecute (410 din cunița, 1276 venitul Spiridonieĭ de la ținuturile de pe Siret pe 1790, 1000 lăsațĭ de reposatul dr. Petrache Mînăstireĭ, 3000 din sama anuluĭ 1791 etc.)

Total 22,085. Din care veniturĭ adevărate ale anuluĭ 1793—94 sînt numaĭ 22,085—7,192=14,893; la care adaogînd 500 leĭ vama pe 3 lunĭ pe care nu o încasase St. Spiridon de și avea drept să o încaseze după cum să vede din semile celor-l-alțĭ anĭ, avem *adevăratul venit al caseĭ pe anul 1793, de: 15393 leĭ.*

2) *Cheltuelile* pe anul 1793 a fost:

1859 leĭ mîncarea pe 9 lunĭ, 720 spiterie pe 9 lunĭ, 1170 leafa doctorilor pe 9 lunĭ, 720 leafa Vlădicăĭ (egumenul m-reĭ), 353 slujitoriĭ, 200 chiria caseĭ pentru d-rul Anghel, 206 parmaclicurile de la ceșme, 3496 cheltuiala apelor, 1210 lefile preoților, 480 leĭ sameșul (casierul), 704 lucratul viilor, 135 lumînărĭ de ceară, smirnă, tămîe etc, 292 cheltuelĭ mărunte.

3) De aci să vede cît de neadevărată e afirmațiunea acelor care pretind că poetul Alexandri era nepot de fiiŭ al unuĭ Evreŭ din Roman. Acest sulger Mihalache Alexandri care era mort încă înainte de 1794, e cel puțin bunul dacă nu străbunul barduluĭ din Mirceștĭ, și el era boer romîn cel puțin romînizat.

Total 12,377 la care adăogînd încă 1249 mîncarea, spițeria și leafa doctorilor pe 3 lunĭ, avem *cifra adevărată a cheltuelilor anuluĭ* 1793 : 13,623 leĭ, pe care scăzînd-o din veniturile anuluĭ 1793, remîne un excedent pe acel an de 1767 leĭ.

O sută de anĭ maĭ tîrziŭ

1893—1894.

Epitropĭ : *A. D. Holban*, *Eug. N. Ghica*, *Grigore Ghica Deleanu.* Director *Gh. A. Cernea.*

Veniturĭ. Moșiile 851,498 leĭ noĭ Băile de la Slănic, 132,000 ; exploatarea pădurilor 72,500 ; viĭ, chiriĭ de case și locurĭ 40,184 ; embaticurĭ 16,150 ; subvențiunĭ și rente 356,227 ; veniturĭ casuale 128,760 ; procentele capitalurilor tezauruluĭ caseĭ și al capitaluluĭ în depozit al Schituluĭ din muntele Atos 68,845, veniturĭ extraordinare 90,028.

Totalul veniturilor 1,756,193 leĭ noĭ.

Cheltuelĭ. Administrațiunea centrală : 215,730, diverse 84,247, sume contributive 111,820, serviciul bisericilor, schiturilor și paracliselor 85,640, serviciul spitalelor și ospiciilor 684,193, Institutul Grigorie Ghica și scoala de moșit 57,774, băile și biserica Slănic 72,800, construcțiunĭ și reparațiunĭ 12,000, cheltuelĭ din exercițiĭ închise, suplimentare și extraordinare 434,987.

Total 1,756,193 leĭ.

Prin urmare în timp de un secol bugetul S-tuluĭ Spiridon a crescut la veniturĭ de la 15,393 leĭ vechĭ la 1,756,193 leĭ noĭ, și la cheltuelĭ de la 13,626 leĭ vechĭ la 1,757,193 leĭ noĭ ; cu alte cuvinte nominal, veniturile S-tuluĭ Spiridon aŭ fost în anul 1893—94 de 114 orĭ maĭ marĭ de cît eraŭ 100 de anĭ în urmă, iar cheltuelile de 129 de orĭ ! Și încă trebue observat că noĭ nu am ținut samă de diferența între leul noŭ și leul vechiŭ, căcĭ dacă

am ţinea samă şi de această diferenţă am găsi că veniturile şi cheltuelile caseĭ S-tuluĭ Spiridon aŭ crescut nominal în ceĭ din urmă 100 de anĭ de peste 300 de orĭ!

De sigur însă că creşterea reală este cu mult maĭ mică de cît cea aparentă, fiind-că valoarea numerarului este astăzĭ cu mult inferioară de cît valoarea numeraruluĭ de acum un secol. Ast-fel leul de astăzĭ de şi nominal este de 3 orĭ maĭ mare de cît leul vechiŭ, însă în realitate valoarea sa e cu mult inferioară valoriĭ leuluĭ vechiŭ de acum 100 de anĭ, fiind-că astă-zĭ cu un leŭ noŭ nu poate avea cineva lucrurile pe care le putea dobîndi la finele viaculuĭ trecut cu un leŭ vechiŭ. Dar, orĭ-cum ar fi, şi chiar de am presupune că leul vechiŭ din 1793 ar valora cît 10 leĭ din 1893, tot găsim o creştere reală considerabilă în bugetul S-tuluĭ Spiridon, ia nu va maĭ fi de 300 saŭ de 100 de orĭ, cum am văzut maĭ sus, ci va fi numaĭ de 10 orĭ, dar chiar această creştere este destul de considerabilă pentrŭ un singur viac.

Pe atît de vrednic de mirare, pe cît este de îmbucurător pentru orĭ-ce Romîn patriot este faptul de a vedea o instituţiune eminentă naţională şi folositoare dezvoltînduse cu o repeziciune atît de uimitoare. De necrezut va părea viacurilor viitoare că într-un timp aşa de scurt faţă cu nemărginirea vremilor, noĭ am făcut în această privinţă, ca în multe altele, cea ce nu s-a făcut în trecut şi ceia ce probabil că nu să va maĭ face în viitor, în curs de maĭ multe viacurĭ. Istoria timpurilor noastre va forma paginile cele maĭ importante din cartea neamuluĭ romînesc şi cu această istorie pe lîngă faptele cele măreţe şi zgomotoase pe care le cunoaşte toată lumea, va trebui să să ţină samă şi de dezvoltarea generală a ţăriĭ sub toate privinţele. E adevărat că această dezvoltare orĭ cît ar fi de repede trece nebăgată în samă de mulţĭ istoricĭ superficialĭ

fiind-că ia să face treptat, fără zguduiturĭ și fără sunet, însă pentru un adevărat istoric, care trebue să fie în acelaș timp filozof și sociolog dezvoltarea generelă și nesimțită a uneĭ națiunĭ formează partea cea maĭ interesantă a istorieĭ.

Iată ce ne a făcut să credem că această comparațiune prezintă nu numaĭ interesul curiozitățiĭ ci și un adevărat interes pentru istoria țăriĭ noastre.

ADAOS

In anul 1893—94 S-tu Spiridon avea 58 de moșiĭ saŭ moșioare. Credem că este înteresant să arătăm creșterea arendeĭ fie-căreia din moșiile pe care le avea S-tul Spiridon în anul 1793.

	1793—94		1893—94	
Sărbiĭ și Avrămeniĭ	550	leĭ vechi	31,000	leĭ noĭ
Chetrosul	300	„	83,790	„
Șeptelicĭ	80	„	9,200	„
Bălțile	100	„	56,010	„
Vadurele	160	„	?	(nu să găsește)
Dumeștiĭ	300	„	20,000	leĭ noĭ
Tîrgu Frumos	300	„	21,010	„
Cotnarĭ	1,000	„	14,300	„
Blăgeștĭ	400	„	25,000	„
Orheĭ	100	„	12,000	(Cosmeștiĭ luat în schimb de la log. C. Balș în 1814.)
Borșa	300	„	19,000	leĭ noĭ
Balutin	100	„		(nu să găsește)
Hreațca	280	„	13,010	leĭ noĭ
Galațiĭ	1,000	„	9,050	„

Dacă în locul acestor cifre bugetere vom căuta pe acele care să asemăna cu cele din bugetul pe 1793 spre a

face comparaţie maĭ uşoară, vom releva din bugetul pe 1893—94. Mîncarea în toate Spitalurile Epitropieĭ 162,169 la care să adaogă 68182 pentru servitorĭ (în 1793 eraŭ 1478 leĭ): medicamente 76,100 (în 1793—960), mediciĭ, funcţionariĭ şi servitoriĭ spitalelor 271,770 (în 1793—2080), Casierul 6240 la care să adaogă subcasierul 4800 (în 1793—480). Lefile preoţilor de la bisericĭ, paraclisurĭ, etc. 76,612 (în 1793—1210). Cheltuelĭ mărunte 20,580 (în 1793—292).

ARHIEREUL NARCIS KREȚULESCU BOTOȘENEANUL

Planul uneĭ lucrărĭ asupra mînăstirilor țăriĭ

De mult cugetat-am a scrie ceva despre mînăstirĭ; dar neputînd alege și culege între numărul lor, data înființăreĭ, acea a închinărilor, între averea, dezvoltarea, creșterea și descreștera lor, între importanța lor una cătră alta și toate cătră stat, am conclus la urma urmeĭ a scrie de toate împreună, adecă a descrie toate mînăstirile făcute de Romînĭ: mînăstirilor vechĭ și mînăstirilor nouă, mînăstirilor stînsă și mînăstirilor în ființă, mînăstirilor de barbațĭ și de femeĭ, schiturĭ, mitoace și orice feliŭ de locuințĭ călugăreștĭ, mînăstirĭ din tot cuprinsul statuluĭ romîn de azĭ, precum și din toate țările limitrofe și depărtate; cu alte cuvinte am urmărit pretutindenea pe Romînĭ și orĭ unde am văzut că eĭ aŭ făcut saŭ aŭ înoit vre-o mînăstire, de îndată ce pot avea vre-un document saŭ vre-un text autentic, caut a scrie despre un atare așezămînt.

Ideia este prea mare și eŭ nedestoinic; dar iarășĭ cugetat-am că orĭ cît de puțin voiŭ lucra, totușĭ va fi mult și bine într-o materie în care nu s-a făcut nimic pînă acum.

Am adunat multe notițĭ. Ca să pot lucra și să mă pot controla eŭ însumĭ pe mine și ca s-o poată face și alțiĭ,

am admis sistemul lexical. Toate literile sînt bogate în nume de mînăstirĭ, afară de E, F, O şi I care sînt maĭ sarace. Suma tuturor mînăstirilor este maĭ mare decum miam putut-o închipui. Ele aŭ fost închinate una alteia şi viaţa lor să dezleagă una prin alta; de unde să înţelege că nu pot scrie despre o mînăstire fără a mă referi la altele, şi deci şi în această privire şirul alfabetic aduce slujbe.

Despre mînăstirile din ţară să află destule izvoare deşi împrăştiete şi adesea greŭ de adunat. Dar despre mînăstirile romîneştĭ din ţărĭ streine e greŭ de tot de găsit ceva şi cu atît maĭ greŭ cu cît ţara e maĭ departată. D. e. nimenea nu va putea scrie ceva despre mînăstirile Jecu, Sihla, Săhăstria, Ovidenia (Slătioru), Boiştea, Bogdăneştĭ, Visnovăţ, Chipriana şi altele fără să aibă înainte mînăstirea Neamţu. Nimenea însă nu va afla ce este mînăstirea Neamţu dacă nu va avea înainte mînăstirile Vodiţa, Tismana, Sf. Nicodim şi altele. Mînăstirea Neamţ a avut deosebite numirĭ vechĭ, schimbate cu vremea; d. e. Mînăstirea Albă, Bogoslov, St. Gherman, Pandocratu, Inalţarea, Ispasu, Atotţiitorul, mînăstirea de la Neamţ, iar astăzĭ mînăstirea Neamţ şi mînăstirea Neamţuluĭ. Trebue dar un studiŭ adînc ca s-o poţĭ regăsi sub toate acestea denumirĭ.

Dar apoĭ cînd e vorba a face istoricul mînăstirilor din Basarabia (dezlipită din Moldova la 1812), a căria mînăstirĭ maĭ vechĭ decît acest an sînt creaţiunile Moldovenilor, să nasc greutăţĭ foarte marĭ: care sînt ele, cum le cheamă, unde vom găsi amănunţimĭ despre fiecare din ele. Numaĭ cele culese de mine sînt într-un număr destul de respectabil. Aşa, de *barbaţĭ* aflăm: Chipriana saŭ Căpriana, Hîrjoanca, Curechiŭ, Dobruşa, Căldărăşanca, Hîrbovăţu, Hîncu, Zăgorna, Horodiştea, Frumoasa, Jupta, Ţigăneştĭ, Soroceni, Neamţu-Noŭ, Codriţa, Chişno-Vîrzorova, Chişnovăţul, Or-

heiŭ, Hotin (unde a fost episcopie), Cetatea-Albă (unde iarășĭ a fost episcopie veche); iar de *femeĭ*: Tabăra Hîrșova, Răciula, Coșolenca, Vîrgoreștiĭ, Rudenchiĭ, Floreștiĭ, Țigăneștiĭ, Rugiĭ, Peșterea și mînăstirea luĭ Măzărachi.

Dacă mînăstirea e stînsă mă mulțumesc să-ĭ știŭ numele, hramul, locul și anul înființăriĭ, ctitoriĭ, averea de care a dispus și anul desființăriĭ.

Dacă mînăstirea e în ființă cercetez maĭ multe.

Tot așa vor fi tratate și mînăstirile din Bucovina, cele întemeete înaintea anuluĭ 1775, data rîpireĭ acesteĭ țărĭ de către Austria. Iată numele mînăstirilor din Bucovina: Moldovița, Rădăuțiĭ, Pătrăuțiĭ, Putna cu Săhăstria eĭ, Voronețul, Homorul, Sf. Ilie, Sucevița, Dragomirna cu săhăstria, Solca, Mămăeștiĭ, Horecea, Luca, Bireșnița, Jidova saŭ Sadova, Ilișeștĭ, Crisceatecu, Ostra saŭ Nărbeștĭ, Broscăuțiĭ, Voloca, Vișnița, Coribnița, Babina, Zamoștea, Țețina, Mirăuța (mitropolie veche), Sf. Ioan (mitropolia de Suceava), Gherla, Raiu Nou, Fețco, Troița (mitropolia din Tîrgu Siret), Schitu-Mare în Galiția. Tot așa trebue urmărite mînăstirile romîneștĭ din Transilvania, din Serbia, din Bulgaria, din Dobrogia, Grecia, Palestina, Arabia și Anatolia. Așa bunăoară mînăstirea Sinaia din Arabia e înoită de Petru Șchiopu, Sf. Sava de lîngă Ierusalim de Vasile Lupu. Alțĭ domnĭ aŭ făcut mînăstirea Pețunda și mînăstirea Simon Ananitul precum și altele la muntele Atos și prin alte locurĭ.

Aceste mînăstirĭ și altele multe pe care nu le-am însemnat aicĭ, puse pe alfabet înbogățesc literile. Unele din ele ajung la o bogăție foarte mare. Așa bunăoară să dăm cîte-va din acelea care încep cu litera A: Adam de maice, districtul Tutova, Adam Suceava (Preuteștiĭ Adămoaeĭ), Agafton-Botoșanĭ, Agapia Veche și Nouă, Almaș, Aluniș, Andrei, Angheleștĭ, Anastasia (La Tesalonic în Grecia),

Aninoasa, Antim, Apele, Apostolache, Apostol, Ardele, Argeş, Arhanghel, Arnota, Aroneanu, Arsele, Asăŭ, Asenachiria, Atanasie şi altele peste 60 la număr.

Litera B cuprinde peste 140 mînăstirĭ; din care enumerăm: Babele în Vlaşca, Babele în Putna, Baia judeţul Suceava, Baia Mehedinţĭ, Balamuc, Balaşa, Bălăseştĭ, Baldovineştĭ, Balş, alt Balş, Baltica, Băneasa, Banu, Barbu, alt Barbu, Barnoschi, Botenĭ, Băbenĭ etc. etc.

Eŭ acum scriŭ în litera B şi termin mînăstirea Bistriţa din judeţu Neamţu, a căreia descriere ocupă peste 30 coale şi reproduc vre-o 30 documente. Această mînăstire a fost închinată la Ierusalim la 1687 de Doamna Safta.

Aşa scriŭ toate mînăstirile. Să vor strecura de sigur erorĭ, dar n-am ce face. Sînt om. Vîslesc din răsputerĭ şi urzesc această pînză alfabetică pe toată lungimea eĭ ca să aibă ce corecta ceĭ ce vor veni după mine.

Mînăstirile aŭ fost închinate una alteia, d. x. la noĭ: mînăstirea Bohotin a fost închinată cu toată averea eĭ la 1411 Ghenar în 5, cu moşiile Mitcăuţiĭ, Broscăuţiĭ, 10 buţĭ vin, 10 chile de grîu, 9 pestaje, cătră mînăstirea Bistriţa; de asemenea mînăstirea luĭ Huba (Sf. Neculaĭ) la 1413 Fevruar 6 a fost închinată tot la Bistriţa, cum am văzut la Ierusalim.

Am de descris *peste o mie* de mînăstirĭ. Unde puĭ cetitul, studiul, urmăritile şi apoĭ nedestoinicia mea şi lipsa de tot soiul, ba şi grijele vieţiĭ zilnice. Am scris în 6 anĭ 14 tomurĭ cu 120 mînăstirĭ, cîţĭ anĭ vor trebui ca să sfîrşesc şi cîte tomurĭ. Dar eŭ scriŭ fără compas şi cînd va veni moartea va tăia unde-a vra.

Dintre toate mînăstirile nicĭ una nu m-a atras cu atîta putere ca aceia în care trăesc, marea şi vestita Mînăstirea Neamţuluĭ, şi m-am apucat a scrie despre ia înainte de-ajunge alfabetic la dînsa. Descrierea eĭ cuprinde

10 tomurĭ și nu este de mirat cînd să va cunoaște ce cuprind. Iată cum este împărțită materia acestor volume:

Tom. I. Istoria mînăstireĭ Neamțuluĭ. Partea antică pe 427 paginĭ. Cuprinde un material puțin cunoscut istoricilor noștri. Vine pînă la 1779.

Tom. II. Istoria mînăstireĭ Neamțuluĭ. Partea mînăstireĭ Seculuĭ; din timpurĭ vechĭ pînă la 1779, cînd să unește cu mînăstirea Neamțuluĭ, 207 paginĭ.

Tom. III. Istoria mînăstireĭ Neamțuluĭ. Peripețiile starețuluĭ Paisie de 1763—1794; 280 paginĭ.

Tom. IV. Istoria mînăstireĭ Neamțulul de la 1794 pînă la 1860; administrația stareților; 188 paginĭ.

Tom. V. Istoria mînăstireĭ Neamțuluĭ; partea mînăstireĭ Neamțu Noŭ de Basarabia. Acest tom cuprinde istoria Besarabieĭ din Timpurile cele maĭ vechĭ pînă în prezent după documente și autorĭ rușĭ; 516 paginĭ.

Tom. VI. Istoria mînăstiriĭ Neamțuluĭ unită cu acea mînăstire Secu și cu toate mînăstirile și schiturile închinate mînăstireĭ Neamțuluĭ de la 1800 pînă la 1890. Cuprinde legĭ, așezăminte, secularizarea, programele scoalelor și altele; 700 de paginĭ.

Tom. VII. Istoria mînăstireĭ Neamțuluĭ. Zestrea saŭ averea tuturor mînăstirilor zise nemțene (în total 34 mînăstirĭ). De la 1300 pînă 1860 cu toate fazele și prefacerile eĭ; avere nu numaĭ materială ci și morală, cărțĭ, odoare, picturĭ, icoane, aproape toată necunoscută Romînilor de azĭ; 854 paginĭ.

Tom. VIII. Istoria mînăstireĭ Neamțuluĭ. Dipticul oficial și un opis de toate documentele mînăstireĭ în număr de 4430 în plus un tabloŭ cronologic a tuturor actelor date de fie-care Domn în parte cu toate moșiile dăruite de el; 260 paginĭ.

Tom. IX. Istoria mînăstireĭ Neamțuluĭ. Pomelnicile

vechĭ şi toate înscripţiile mînăstireĭ. Ca apendice cuprinde pomelnicul şi inscripţiile mînăstireĭ Bistriţa ; 367 paginĭ.

Tom. X. Istoria mînăstireĭ Neamţuluĭ. Documentele astăzĭ aflătoare în mînăstire. Pînă acum am reprodus vre-o 500. Tomul este încă neterminat, el să va sfîrşi cînd voĭ putea copia toate documentele şi cu el toată istoria mînăstireĭ Neamţuluĭ.

Această istorie în totalitate şi făcînd abstracţie de vitriga-ĭ actualitate va fi pururea o arhivă de consultat la orĭ ce trebuinţă.

ANA-CONTA-CHERNBACH

Las-o . . . .

Las-o-ncolo dragoste
Că-ĭ numa o pacoste!

. . . .

Lîngă *ia* miĭ gîndurĭ
Bătute de vînturĭ,
Multe furtunoase
Multe și duioase,
Să înșiră-n gînd,
Lung șirag făcînd;
Și nimic nu spuĭ
Că lașĭ ochiuluĭ
Taina gînduluĭ.
De vreĭ s-o săruțĭ,
Spăĭmîntat te uițĭ,
Nu să fi zărit
Dorul tăŭ zmintit!
Apoĭ cațĭ în jos
Așa rușinos.

De-o lașĭ să să ducă
Iată că te-apucă
Dorul crunt de ia ;
O cațĭ pururea
Pretutindenea.
La izvor cerĭ glasu-ĭ.
Pe cărărĭ cațĭ pasu-ĭ,
Luneĭ cerĭ privirea,
Stelelor, lucirea
Ochilor eĭ dulcĭ—
Sara cînd te culcĭ.

In gînd o dezmierzĭ
Iar ziua te pierzĭ
In dorul s-o vezĭ !
Și cît grîŭ pe lanurĭ
Tu înozĭ la planurĭ
Cum s-o întîlneștĭ
Să te tîngueștĭ
S-o ademeneștĭ !

Iar de-țĭ ĭesă-n cale
Iar tacĭ, prins de jale ;
Jale că nu-ĭ spuĭ
Taina gînduluĭ

. . . .

Las-o-ncolo dragoste
Că-ĭ numa o pacoste!

Ziua morților

Frunze nouă... umbră nouă,
Presurĭ printre chiparoșĭ;
Ce lumină și cum mișun
Fluturiĭ etern voioșĭ!

Azĭ sînt moșiĭ... sărbătoare...
Frațĭ, prietenĭ, vin cernițĭ;
Azĭ primesc și florĭ și lacrimĭ
Ceĭ de-apururĭ adormițĭ

Răzămată stam de-o cruce
Gîndul dus și ochiul stîns;
Inima mea e mormîntul
Unde niminea n-a plîns!

I. LAUR

Anotimpurile

Primavara ah! copile strălucește pentru tine;
Florile să deschid toate, de cîntări lumile-s pline;
Cărăbușii și gîndacii prin văzduhurĭ bîzîesc.
Te-alungĭ tu după fluturĭ și în ceriurĭ trimițĭ zmee
Ce culeg ades din nourĭ, fulgerĭ, focurĭ și scîntee.
„S-ajungĭ mare și cuminte", spun toțĭ ceĭ ce te-ntîlnesc.

Apoĭ vine vara caldă, cu-al eĭ soare mult fierbinte;
Inima, în sinu-ți fraged, de-un foc arzător s-aprinde
Și sub calda luĭ văpae, să rodesc în al tăŭ sin
A simțireĭ dragĭ seminte, cum în floare să urzește
Ale poameĭ fragezĭ cărnurĭ, simburele ce hrănește
O ființă nouă-ntrînsul ce-l face rotund și plin.

Floarea însă curînd cade; să-ndoae sub fructe cracii;
De seminte, grîne, poame, geme cîmpul, gem copacii;
Muncitorul voios vine să-și eie răsplata sa.
Cu deplina ta putere strătai valul greŭ al vieței;
La-și odrasle-n astă lume, și cu drag privești băeții,
Fetele, ce maĭ departe vor duce ființa ta.

Curînd însă norii negri, purtătorĭ de fulgĭ albii;
Prefac cîmp, pădurĭ și lanurĭ în intinse-adîncĭ pustii.
Părul tăŭ să înălbește de omătul stătător
Ce nici cînd nu să va șterge, de pe titva-ți căruntită;
Ci va duce-ncet încetul, a ta spată gîrbovită
Să o culce-n neagra groapă, în mormîntu-odihnitor.

Picătura

Picătură strălucită,
Diamante cristalin,
Oar-de unde eștĭ venită
Pe al floareĭ dulce sin?

Te-aĭ suit încet din mare,
Inspre cerul nesfîrșit,
Pe o rază ce din soare
La tine s-a coborît.

Ș-aĭ venit, de vînt împinsă,
Cu alte multe surorĭ
In niște lanurĭ întinse
De picăturĭ—albiĭ norĭ.

Rătăcită-acum de ele,
Cu lacrime de năduh,
Aștepțĭ o rază din stele
Ca să sborĭ iar în văzduh!

Apus-Răsărit

Vezi tu soarele ce-apune colo-n norul cel departe ?
El un ochiŭ a fi să pare, de lacrimĭ ferbinţĭ roşit,
Cînd priveşte la pămîntul de care el să desparte,
La cîmpiĭ, la văĭ, la dealurĭ ce cu drag le-a încălzit.
El se duce! Unde? 'ntreabă cel ce-l vede apunînd.

Tot atuncĭ îns-alte neamurĭ zăresc roata luĭ gălbîe
Cum să-înalţă pe-orizonul, luminat de blînde zorĭ,
Şi îndreaptă cătră dînsul rugăciunĭ, cîntărĭ, tămîe
Văzindu-l cum iarăşĭ vine să alunge a nopţiĭ norĭ.
Pentru noĭ soarele-apune, pentru ele-ĭ răsărind!

Tot aşa-ĭ şi omenirea cu-a eĭ viaţă schimbătoare:
Vremile ce noĭ le ducem, cu amar ades oftînd,
Pentru viacurĭ ce-s trecute sînt apusul unuĭ soare;
Răsărit sînt pentru acele ce să văd acum viind.

In formă antică

Bradul cu vîrfu-ĭ spre ceriŭ priveşte; iar verzeleĭ ramurĭ
Toate să pleacă în jos, tind în spre negrul pămînt.
Astfeliŭ şi omul cu trunchiu-ĭ—mintea—spre ceriŭ să înalţă;
Crengile-ĭ—patimĭ, simţirĭ—toate-n spre ţărină-l trag.

JOHANNA MINCKWITZ

Din Eminescu

I

Se bate miezul nopții ....

Mit eh'rner Stimme künden schon Mitternacht die Glocken,
Doch will der Zöllner Schlummer mir keinen Zoll entlocken.
Es will der Tod mich tragen auf oft beschrittne Wege,
Auf dass ich Tod und Leben mit gleichem Blick erwäge;
Auch heut des Denkens Wage sich weder senkt noch hebt,
Wie immer zwischen Beiden ihr Zünglein stetig schwebt.

II

Melancolie

In Wolken schien zu öffnen sich eines Thores Weite,
Auf dass des Nachtreichs Fürstin zur ew'gen Ruhe gleite —
O schlaf', o schlaf' in Frieden in all' der Fackeln Kranze,
Im blauen Grabgewölbe und Silberhüllenglanze,
Im stolzen Mausoleum, vom Himmel überdacht,
Du holde, hoch gepries'ne Fürstin der hehren Nacht!
Die Lande strahlen weithin im Reife wie zur Feier,
Er hüllt Gefilde, Dörfer in silberhellen Schleier;
Gebäude sammt Ruinen auf stillen Fluren schimmern,
Getaucht in Kreidefluten, und rings die Lüfte flimmern.
Mit seinen krummen Kreuzen hält nur der Kirchhof Wacht,
Und eine Eule flattert auf ein's der Gräber sacht;

Schwankt die geborstne Kuppel, so schwingt die Glocke auch,
Und wenn der Luftgeist flattert vorüber wie ein Hauch,
Streift an das Erz er flüchtig mit seinen zarten Schwingen,
Du hörst daraus ein Wimmern, verworr'ne Klage dringen.
Die halb verfall'nen Mauern
Der alten Kirche scheinen verödet, still zu trauern,
Und durch die Fensterhöhlen, die Thore pfeift der Wind,—
Dich dünkt's als ob er murmelnd auf Zaubersprüche sinnt.
Und drinnen an den Säulen, den Pfeilern, an der Wand
Siehst Du nur Schattenrisse: die Farbenglut entschwand;
Trotz Priester spinnt ein Heimchen Gedanken dunkler Dauer,
Trotz Glöckner klopft der Holzwurm in altersmorscher Mauer.

. . . .

Der Glaube hiess in Kirchen die Heil'genbilder malen
Und senkt' in meine Seele mir Feenmärchenstrahlen,
Doch aus dem Sturmestoben und aus den Lebensfluten
Sind Schatten nur geblieben von all' den Farbengluten.
Umsonst nach früh'ren Welten such' ich im müden Hirne,
Dumpf, herbstlich wie ein Heimchen schwirrt's hinter meiner
Stirne;
Und auf mein ödes Herze press' ich umsonst die Hand,
Es klopft sacht wie der Holzwurm in eines Sarges Wand.
Und denk' ich an mein Leben, so dünkt mich's dass es lind
Von fremdem Mund geflüstert an mir vorüberrinnt,
Als wär'ich nie geboren, als wär'es fremde Kunde.

Wer ist's, der mir dies Märchen hersagt mit leisem Munde,
Bis ich mein Ohr ihm leihe und lache voller Hohn,
Als hört'ich fremde Qualen?..... Tot schein'ich lange schon!

DĂRĬ DE SAMĂ.

Originea și istoria primitivă a numeluĭ „Rușĭ“

(după maĭ mulțĭ autorĭ rușĭ)

Sub acest titlu s-a publicat în revista „Operile Academieĭ Teologice din Chiev“ No. 12, 1892, un articol de către D-l V. Z. Zavitnevicĭ profesor de istoria națională rusă la acea Academie. Ar fi nu fără folos, credem a face cunoscute și la noĭ ideile d-luĭ Zavitnevicĭ despre origina numeluĭ „Ruși“, pentru care ne-am decis a face pe cît posibil o scurtă și complectă dare de samă a celor scrise de domnia sa.

Origina numeluĭ „Ruși“ este necunoscută, și pentru a i să putea da o soluțiune istorică, s-aŭ alergat la diferite ipoteze. D-l Zavitnevici respinge una după alta aceste ipoteze și aduce una nouă, pe care o susține ca cea maĭ aproape de adevăr.

Încercarea făcută la a VIII-a întrunire arheologică în Moscva de profesorul A. S. Budilovicĭ de a explica origina numeluĭ „Rusi“ de la vorba gotă „Hrôthis“ servește ca dovdă, zice d-l Zavitnevici, că știința nu poate pune bază pe ipotezele de maĭ înainte; dar și ipoteza d-luĭ Budilovieĭ n-a fost bine, primită după cele publicate prin ziare. A ne întoarce în urmă, nu să cuvine, și iată pentru ce: toate silințele normaniștilor, de a afla la nordul Scandinavieĭ vre un popor care să să fi numit în vechime „Ruși“, saŭ terminat cu ipoteza d-luĭ Rosenkampf, dezvoltată de Academicianul Cunic, ca în statutele Uplandei și în legile Norvegieĭ din sec. XIII să vorbește de

nişte deosebite detaşamente de marină svedezè, ale căror vîslaşĭ—conducătorĭ să numiaŭ *rodhsi*. Aceştĭ marinarĭ, înainte de a începe navigaţiunea, să adunaŭ la ţărmul Uplandieĭ, de unde acest ţărm a primit numirea de Roslagen. Intre trimişiĭ după şefiĭ varegĭ (normanĭ), zic susţinătoriĭ ideiĭ normane (normaniştiĭ) a trebuit să fie cîţi-va conducătorĭ de neam finic, Estonĭ, care aŭ mers la cunoscuţiĭ lor de pe ţermul Uplandeĭ, care după meseria lor să numiaŭ rodhsi = vîslaşĭ, şi aceştia venind ca cnejĭ la Novgorod, aŭ dat numele lor nouluĭ stat. Aceasta nu să poate susţinea, căcĭ de la chiemarea Varegilor şi pînă la monumentele literare, în care să face amintire de *rodhsi* = vîslaşĭ este un interval de aproape 400 de anĭ, şi o asemenea procedură nu poate fi numită în adevăr ştiinţifică.

Ca izvor principal la rezolvirea acesteĭ chestiunĭ, serveşte primul letopiseţ rusesc. Arătările sale, supuse la o critică maĭ serioasă, ne duc la un rezultat cu totul altul de cît acel al normaniştilor. Vorbind despre hotărirea popoarelor de Nord de aşĭ căuta un principe, letopiseţul continuă: *S-a dus peste mare la Varegĭ, la Rusi, fiind că aceşti Varegi să numesc Ruşi, precum şi alţiĭ să numesc Urmeniĭ, Anglianiĭ, alţiĭ Goţĭ; aşa şi aceştia. Şi au zis Rusiĭ, Ciudiĭ, Sloveniĭ şi Criviciĭ, Varegilor: pămîntul nostru este mare şi îndestulător. Apoĭ să zice, că principiĭ chemaţi, Ruric cu aĭ săĭ aŭ încins* (aŭ strîns) *în jurul săŭ pe toţĭ rodhsi şi că de la aceştĭ rodhsi de peste mare şi-a luat numele „pămîntul rusesc“*. Dar întrebăm, dacă Varegiĭ chemaţĭ să numiaŭ *Ruşĭ*, după cum arată letopiseţul, apoĭ cum aceştĭ *„Ruşĭ“* s-aŭ putut adresa Varegilor odată cu Ciudiĭ, Sloveniĭ şi Criviciĭ? Aicĭ să vede o contrazicere care arată că textul primitiv al letopiseţuluĭ trebue să fi fost corupt. Această contrazicere, normaniştiĭ o înlătură, punînd cuvîntul Rusi în dativ şi cetind: „Şi aŭ zis Ruşilor Ciudiĭ, Sloveniĭ, Criviciĭ“; dar espresia *Rusi* în nominativ să găseşte şi în alte manuscripte foarte vechĭ: Lavrentiovschi, Ipatschi, Troiţchi, Hlebnicovschi şi Perciaslavschi, ba maĭ mult încă, să află tot în nominativ în letopiseţul Patriarhuluĭ Nichifor, alipit la Cormaia de Novgorod de la finele sec. XIII (1272),—un monument ce aparţine uneĭ redacţiĭ streine şi deosebită de cea a letopiseţetuluĭ primitiv şi mult maĭ vechiŭ de cît el. Numaĭ

în două scripte maĭ nouă să găsește *Rusi* în dativ, în Radzivilovschi și în scriptul Academic. Deci pentru susținerea ipotezeĭ lor, normaniștiĭ aŭ declarat expresia *Rusi în nominativ* ca eroare, provenită din cauză că scriitoriĭ (copiatorĭ) din sec. XIII, necunoscînd pe Varegĭ ca rodhsi, aŭ schimbat cazul nominativ în dativ și aŭ citit după înțelesul lor : *și aŭ zis Rușiĭ.* Aceasta însă nu are nicĭ un temeiŭ, căcĭ din acea nedumerire, pe scriitorĭ îĭ scoate însușĭ letopisețul, cînd zice la început : s-aŭ dus soliĭ peste mare la Varegĭ, la Rușĭ, și arată că Varegiĭ să numiaŭ Rușĭ, tot așa precum alțiĭ să numiaŭ Urmenĭ, Anglianĭ, Goțĭ, etc. Decĭ nominativul Rușĭ rămîne în picioare. Dar de aicĭ să naște următoarea întrebare : cum să poate împăca cu contextul letopisețuluĭ acest nominativ, cînd cetim : soliĭ s-aŭ dus peste mare la Varegĭ, la Rușĭ . . . . și apoĭ ., . aŭ zis Rușiĭ Varegilor : pămîntul nostru e mare și îndestulătoriŭ ? — Nu e aicĭ contrazicere ? Nu răspunde d-l Zavitnevicĭ. Letopisetul a ajuns la noĭ în colecțiunea de la începutul secol. XII, și faptul ce narează s-a petrecut cu 258 anĭ maĭ înainte. Fiind-că să posedă scripte foarte vechĭ, ca contractul principeluĭ Oleg cu Greciĭ de la încep. sec. X, trebue a conchide că autorul lotopisețuluĭ s-a servit de oare-care note scrise, în care ca maĭ apropiete de fapt, nu aveaŭ ce căuta vorbele explicative : că Varegiĭ să numiaŭ Rușĭ, cum să numesc și alțiĭ Urmenĭ, Goțĭ, etc. și prin urmare tocmaĭ aceste cuvinte explicative sînt întroduse maĭ tîrziŭ de autorul letopisețuluĭ, atuncĭ cînd să perdusă memoria existențeĭ unuĭ alt popor *Rusi* peste mare, dacă acesta va fi maĭ existat cînd-va în Scandinavia.

Aceasta să confirmă prin texsul letopisețuluĭ Patriarhuluĭ Nichifor, cu 100 anĭ maĭ vechĭŭ de cît cel Lavrentievschi, unde lipsesc acele cuvinte explicative, că Varegiĭ s-ar fi numit Rușĭ. Acest text sună : „S-a dus Rușĭ, Ciudiĭ, Sloveniĭ, Criviciĭ, la Varegĭ și le-aŭ ḑis : pămîntul nostru e mare și îndestulător . . . . și a primit Ruric stăpînirea în Rusia“. De acord cu acest text este și letopisețul de Novgorod I. de Pseov II și cel Avraamic, unde nicĭ Varegiĭ nu să numesc Rușĭ, nicĭ popoarele care i-aŭ chemat pe eĭ. Și toate acestea letopisețe, aparținînd regiuneĭ de Nord (Novgorod), servesc de dovadă palpabilă

că în aceasta regiune Varegiĭ nu eraŭ cunoscuţĭ sub numele de Rușĭ, și aceste cuvinte explicative sînt întroduse de copiatoriĭ de la Sud, carĭ nu-șĭ puteaŭ da samă, ce sînt aceĭ Varegĭ. Dar naște întrebarea: sub numele Rușĭ din letopiseţ trebue a să înţelege un popor deosebit, ca Ciudiĭ, Sloveniĭ și Criviciĭ, saŭ trebue a să lua ca o numire generală, colectivă, la care numirile Slovenĭ, Crivici, etc. să raportaŭ ca specie la rasă? In letopisetul primitiv (nacialnai) găsim cîte-va locurĭ care arată, că între Slavoniĭ de răsărit exista, în timpurile antice, un popor căruia letopisetul îĭ dă cu preferinţă numele de Rușĭ. Sînt locurĭ unde numele Rușĭ să atribue Polonilor și maĭ ales regiuneĭ Chievuluĭ; așa în anul 944 să zice: „Igor a adunat armată multă: Varegĭ, Rușĭ, Polonĭ și Peceneghĭ", din care loc să vede că Rușiĭ eraŭ deosebiţĭ și de Varegĭ și de Polonĭ.

Sînt contracte vechĭ, încheiete între Rușĭ și Grecĭ, de o foarte mare valoare, pentru rezolvirea acesteĭ chestiunĭ; căcĭ cel maĭ maĭ vechĭŭ e încheiat de principele Oleg carele aparţinea generaţiuneĭ celor veniţĭ cu Ruric de peste mare, și prin urmare numeluĭ Rușĭ trebue să i-să fi dat tot acea însemnare pe care o avea și în epoca chiemăreĭ Varegilor. Maĭ mult încă, în acest contract al luĭ Oleg, numirea Rușĭ să contrapune numeluĭ creștin, înţelegîndu-să sub Rușĭ toţĭ supușiĭ mareluĭ principe rus, precum și sub creștinĭ să înţelegeaŭ toţĭ supușiĭ marilor împăraţĭ grecĭ. Cine eraŭ supușiĭ principeluĭ rus, să vede din un letopiseţ, care enumeră popoarele ce aŭ luat parte în campanie cu Oleg: „A adunat Oleg o mulţime de Varegĭ și de Slovenĭ, și Ciudi și Crivicĭ și Meri și Drevlenĭ și Radimicĭ și Polonĭ și Severĭ și Viaticĭ și Horvaţĭ și Tiverţĭ" și toţĭ aceștia să numesc îndată cu un singur nume: Rușĭ. Și ast-fel critica știintifică duce la concluziunea că numirea Rușĭ n-a provenit nicĭ odată de la Nordul Scandinavieĭ, și că ia la început avea un sens colectiv, foarte larg.

Dar dacă acest nume „Rușĭ" nu este de origină scandinavă, nu maĭ puţin este adevărat că nu a apărut maĭ întăĭ pe pămîntul slavono-rus, ceia ce să dovedește prin aceia că foarte de timpuriŭ s-a ivit întrebarea despre origina acesteĭ numirĭ, și răspunsul s-a căutat de la început afară de teritoriile slavono-ruse. Decĭ de unde-ĭ

acest nume și cum s-a localizat el cu toate drepturile civile? In tractatele cu streinii, cuvîntul „Ruşi" să întrebuințază cu privire la principatul înființat de principii Varegi, și tot așa face și letopisețul; dar alăturĭ cu această însămnare vastă, letopisețul dă numelui „Ruşi" și o alta maĭ restrînsă, înțelegînd principatul de Chiev, pe care-l distinge de toate celelalte orașe ce formaŭ principate a-parte, de multe ori supuse celui de Chiev și plătindu-ĭ tribut, precum eraŭ în 984 Radinicii care după sfărimarea principatuluĭ de Chiev să împărţiră în maĭ multe regiunĭ. De și Chievul a pierdut însămnătatea centralizătoare de maĭ înainte, totuşĭ nicĭ una din regiunĭ nu-șĭ apropriă numele de „Ruşi", considerîndu-l numaĭ ca o proprietate a Chievuluĭ. Iată cîte-va locurĭ din letopiseț, carĭ confirmă aceasta: Iurie Dolgoruchiĭ (Mînă-lungă), aflînd că fiiuluĭ săŭ Rostislav (1149) i-să răpisă de Iziaslav II orașele din regiunea Chievuluĭ, exclamă: „Nu am parte în pămîntul Rusieĭ nicĭ eŭ, nicĭ fiiul meŭ!" In anul 1154 citim: „În acelaș an aŭ mers în Rusia, adică în regiunea Chievuluĭ, Ghiurghi cu Rostovții, cu Sujdalții și cu toți fiii". În anul 1202 „Roman, adunînd polcurile galieschie și volodimirschie, aŭ mers în pămîntul rusesc (spre regiunea Chievuluĭ). În un cuvînt numele „Rusia" nu avea nicĭ însemnare geografică, nicĭ etnografică, ci să întrebuința exclusivamente pentru administrația de Chiev și a statuluĭ ce aparținea de Chiev. Ca termin geografico-etnografic, de la început s-a raportat la regiunea Chievuluĭ și numaĭ maĭ târziŭ s-a raportat la tot teritorul Rusieĭ.

Dar de unde regiunea Chievuluĭ a primit acest nume? Origina numeluĭ Ruşĭ, ca provenită de la Varegi-rodsi, nu poate fi primită nicĭ pentru acea, că acest nume să întîlneşte în Sud, cu mult maĭ înainte de cînd ni-l arată letopisețul ca venit de la Nord, de la Varegĭ. Ast-feliŭ în viața sf. Ștefan Surojschi, să vorbește de năvălirea asupra Surajuluĭ a uneĭ marĭ armate rusești din Novograd, care s-a întîmplat după *cîți-va anĭ* de la moartea Sfîntuluĭ, pe vremea urmașuluĭ saŭ, Filaret. Și fiind-că moartea sf. Stefan să petrece cătră finele sec. VIII, năvălirea armateĭ rusești asupra Surojuluĭ să raportă la cele întăĭ 2 saŭ 3 decenii din sec. IX de cătră cercetătorii E. E. Golubinschi și V. G. Vasilievschi. Maĭ de-

parte, în viața sf. Gheorghe de Amastrida, scrisă după cum să crede, înainte de 842 (Vasilievschi), să vorbește de asemenea despre năvălirea Rușilor asupra Amastrideĭ, și autorul numind pe aceștĭ Rușĭ, popor crud și feroce, adauge: *precum toțĭ știŭ*, ceia ce arată că în întîia jumătate a sec. IX numele Rușilor era acum bine cunoscut Grecilor.

O altă ipoteză, maĭ nouă ca cea dintîĭ, este acea care tinde a arăta că Goțiĭ din Crimeea să numiaŭ Rușĭ, Dar nimenea nicĭ-o-dată n-a găsit vre-un document în care să să spună că Goțiĭ din Crimeea s-ar fi numit vre-odată Rușĭ; și sînt documente carĭ numesc cu numele lor și pe Goțiĭ din Crimeea și pe Rușĭ. Așa, în viața sf. Chiril, primul apostol slavon, în numărul popoarelor, carĭ slăvesc pe Dumnezeŭ în limbele lor, să enumeră și Goțiĭ și Rușiĭ, ca două popoare deosebite. Numirile geografice din Crimeea, carĭ par a conține în sine elementele numeluĭ de *Rușĭ*, nu dovedesc nimic.

Ipoteza gotă face însă un pas înainte în rezolvirea chestiuneĭ noastre: ia mută centrul de gravitate de la Nord la Sud.

Și venerabilul bisantist, d-l V. G. Vasilievschi, vorbind, despre raportul numeluĭ de *Rușĭ* cu numele de *Tavroschiti* observă că: *în însășĭ sunetele vorbeĭ Tavroschiti, să află elemente, din carĭ în limba populară greacă, care atît de mult înclină la prescurtărĭ, a putut a să forma vorba „Ros“*. Dacă din tavroschiti a rezultat numele Ros-Rusi saŭ nu, nu să poate încă determina. Dar ideia că numele „Rusi“ sa format în limba populară greacă, îndependent de acea dacă aŭ ezistat saŭ nu vre-un popor cu asemene nume, — această idee este în adevăr fericită, după expresia d-luĭ Zavitnevicĭ. Ia este concluziunea logică a istorieĭ chestiuneĭ noastre. Să găsesc foarte multe documente, în cari Slavoniĭ de Răsărit să numesc Rușĭ. Incepînd de la secolul X, adecă de cînd saŭ ivit contracte scrise între Ruși și Grecĭ, să găsesc multe locurĭ, atît în aceste contracte scrise de Grecĭ, precum și la Istoriciĭ bizantinĭ, de unde să vede că Greciĭ aŭ numit Rușĭ anume pe Slaviĭ Rușĭ. Aceasta, pe la jumatatea sec. X, era ceva așa de obicinuit, că Leon Diaconul, vorbind de trimiterea luĭ Patriciu Calochir de către Impăratul Nichifor la marele cneaz Sveatoslav Igorevicĭ

pentru a încheie cu el alianță contra Bulgarilor, s-a exprimat ast-fel: *„l'a trimis pre el la Tavroschiti, care în limba populară în genere să numesc Ruși“* (οὓς ἡ κοινὴ διάλεκτος Ῥῶς εἴωθε ὀνομάζειν..) —espresiune similă cu: *„precum toțĭ știu“* (ὡς πάντες ἴσασι) din viața sf. Gheorghie de Amastrida. Să poate ca Grecii să fie numit Rușĭ, nu numaĭ pe Slavoniĭ-rușĭ, ci și pe Normaniĭ de Nord, și pe Goțiĭ din Crimeea, în un cuvînt pe toțĭ barbariĭ de nord de viță arică; dar cercetarea izvoarelor te duce fără voie la concluziunea că numele de *Rușĭ* a apărut pe pămîntul grecesc maĭ întăĭ, și că la început Greciĭ aŭ numit ast-fel nu numaĭ pe Slavoniĭ din Răsărit, ci și pe Varegiĭ din Nord care aŭ trecut prin pămîntul lor. Numele *Rușĭ* nu era numele propriu al poporuluĭ pe care Greciĭ îl desemnaŭ prin el. Așa Patriarhul Fotie în cartea sa pastorală, vorbind de Rușĭ, să exprimă: *așa numițiĭ* (τοῦτο δὴ τὸ καλούμενον τὸ Ῥῶς). In literatura greacă, Rușiĭ nu aveaŭ un nume propriŭ. Leon Diaconul, pe Rușiĭ luĭ Sveatoslav, îĭ numește: Tavri, Tavroschiti și maĭ des Schițĭ, nume care de mult își perduse sensul propriŭ dat de Erodot. Și noĭ credem că tocmaĭ lipsa unuĭ termen etnografic în lexiconul grec, pentru nordul scițian, a servit de cauză aparițiuneĭ în limba populară a numeluĭ de Rușĭ —Ῥῶς, carĭ de către literațĭ nu să întrebuința de cît cu adausurĭ explicative. Dar și acest termin, la început, era destul de larg, atribuindu-se și Slavonilor de Răsărit, și Goților din Crimeea, și Normanilor Scandinavĭ, etc. Cînd însă Greciĭ aŭ început a cunoaște maĭ de aproape pe barbariĭ de la Nord și particularitățile lor etnice, atuncĭ acest termin fu îngustat și să opri în deosebĭ asupra Slavilor răsăritenĭ. Cînd statul slavon, ce să formase pe Nipru, începu relațiunile sale scrise cu Greciĭ, atuncĭ natural să cereaŭ din ambele părțĭ a să pune numele tecnic propriŭ al fie-căruĭ popor. Greciĭ din partea lor întrebuințază termenul: *Creștinĭ*. Barbariĭ nu aveaŭ un ast-felŭ de termen gata. Pentru eĭ maĭ natural ar fi fost a să numi: *Slavonĭ*; dar acest termen pe de o parte era foarte îngust, fiind că pe atuncĭ să numiau *Slavonĭ* cu preferință locuitoriĭ Novgoroduluĭ, iar pe de altă termenul era prea larg, fiind că, pe timpul luĭ Procopie, vorba Slovean-Slavon avea la Grecĭ un sens maĭ larg și să întrebuința cu preferință pentru Slavoniĭ de Apus. Față de aceste împrejurări, di-

plomaţiĭ grecĭ aŭ trebuit să dee barbarilor acel nume cu care eĭ îĭ numeaŭ în limba poporuluĭ grec, maĭ ales că la Chiev prin relaţiunile comerciale cu Bizanţiul să ştiea că Grecii numesc Ruşĭ pe Slavonii răsăritenĭ, şi ast-feliŭ, întrînd în documentele oficiale, acest termen deveni obligatoriŭ pentru administraţia Chievuluĭ. Cronicarul rus, cînd vine a scrie, vede pe de o parte, că toţĭ supuşiĭ principilor Chievenĭ, cunoscîndu-să pe sine de *neam slavon*, să numiaŭ aci Polonĭ, aci Drevlianĭ, Slovenĭ, Crivicĭ, etc, iar pe de altă parte guvernămîntul de Chiev şi aĭ luĭ supuşĭ să numiaŭ *Ruşĭ* în documentele scrise. Era natural aşi face întrebarea: cum s-a putut strecura în documente un nume, pe care poporul şi-l refuza? Şi autorul citind în documente: „*Noi suntem de neamul rus, Karliĭ, Inegheldi, Farlof, Veremund, Rular, Gudâ, Rualp, Carn, Frelav, Ruar, Actevu, Fruan, Lidul .... cei trimeşĭ de la marele principe rus Oleg*",—pe baza celor ştiute pe timpul săŭ, că aceştĭ Carli, Inegheldi, Farlofi, etc. venise de peste mare—de la Varegĭ, şi fiind că el ştiea de asemenea din documente că însuşĭ principiĭ eraŭ veniţĭ de peste mare—de la Varegi,—a făcut concluziunea pe care a şi scris-o „*că aceştĭ Varegi să numesc Ruşĭ, precum şi alţiĭ să numesc pe sine uniĭ Urmeni ...... de la aceştĭ Varegĭ şi a luat numele pămîntul rusesc*". Dar această părută logică concluziune, fu numaĭ o supoziţiune, şi cronicarul singur ne arată că termenul *Ruşĭ* l-a întimpinat în legătură, nu cu evenimentele istorieĭ ruseştĭ, ci a celeĭ greceştĭ şi maĭ mult nu în documente ruseştĭ ci în greceştĭ, recunoscînd aceasta prin cuvintele: „*Incepînd a împărăţi Mihail, sa început a să numi şi pămîntul rusesc. Despre aceasta aflăm că sub acest ţar a năvălit Rusia asupra Ţarigraduluĭ, după cum să scrie în letopiseţele greceştĭ*".

Maĭ întîiŭ numele „Rusia, rusesc, s-a dat ţărmurilor Nipruluĭ şi a[illegible] regiuneĭ Chievuluĭ; şi aceasta, natural era pentru aceia, că Carliĭ, Inegheldi, Farlofi, etc. de carĭ saŭ vorbit maĭ sus că să numiaŭ Ruşĭ, călătorind pe Nipru la Constantinopole şi înapoĭ cu afacerĭ comerciale, aŭ dat numele lor ţărmurilor Nipruluĭ. Aceasta o observă şi Constantin Parfirogenitul.

Toate acestea să confirmă şi de Liuprand, episcop de Cremon, care de două orĭ a fost trimis la Constantino-

pole, de Margraful Berengar la 949 și de Impăratul Oton la 968, și în istoria sa descrie campania luĭ Igor, cu cuvintele socruluĭ săŭ—martur ocular la pedepsirea captivilor ruși în Constantinopole. Vorbind de Rușiĭ luĭ Igor, Liuprand observă: „acesta este poporul, pe care Greciĭ, după calitatea exterioară a corpuluĭ, îl numesc Rușĭ, iar noĭ după pozițiunea țăreĭ lor, îi numim Normanĭ“ (Gens quaedam est sub Aquilonis parte constituta, quam a qualitate corporis Greci vocant Ῥούσιος, Rusiosi; nos vero a positione loci nominamus Nordmannos. Pertz. Monumenta Germaniae. Script. t. III, pag. 331). Despre care Normani este vorba aicĭ, să vede din următoarele cuvinte ale luĭ Liuprand: „La Nord (de la Constantinopole) trăesc Ungurii, Pecenegħiĭ, Hazariĭ, Rușiĭ, pe cari noĭ altfel îĭ numim Normanĭ (Rusios, quos alio nos nomine Nordmannos apellamus) și Bulgariĭ, ceĭ maĭ de aproape vecinĭ. (Ibid. 277). Evident că Normaniĭ, care trăiaŭ în apropiere de Ungurĭ, Pecenaghĭ, Hazarĭ și Bulgarĭ, nu pot fi Normaniĭ din Scandinavia, deși în armata luĭ Igor eraŭ desigur și de aceștia. Expresia Nord aicĭ nu e luată în sens absolut, ci relativ la Constantinopole, și pentru aceia Rușiĭ sînt numițĭ Normanĭ —oamenĭ de Nord. Pentru noĭ e maĭ important că numirea „Rusia“ vine și aicĭ tot de la Grecĭ.

Analele Bertine dau mărturia, că în 839 Imparatul Bisantin Teofil a îndreptat o deputațiune a sa către Imparatul Ludovic Blagocestivul, și cu ia, cîți-va oamenĭ, care să numiaŭ Rușĭ, (qui se, id est gentem suam, Rhos vocari dicebant), cu rugăminte de a li da mijloace spre a să întoarce acasă prin țara luĭ. Ludovic, cercetîndu-ĭ află, că eĭ sînt Svedejĭ (comperint, eos gentis esse Sueonum). Aceasta sar părea că vine în favoarea susținătorilor că numele *Rușĭ* vine din Scandinavia; dar din acea că Ludovic nu cunoștea pe Rușĭ și a făcut cercetare despre origina lor, și că a remas liniștit—mulțămit cînd a auzit că sînt Svedejĭ maĭ mult de cît înțelesese din scrisoarea luĭ Teofil, care-ĭ numia Ruși, toate acestea ne daŭ dreptul a conchide, că aceștĭ oamenĭ nu eĭ să numiaŭ Ruși, ci supranumele acesta li-a fost dat lor de Teofil, după uzul Grec, de a numi Ῥούσιος pe locuitorii de Nord—Normanĭ în genere.

Este adeverat că la scriitoriĭ clasicĭ grecĭ, maĭ că nu întîlnim adiectivul ῥούσιος, și la ceĭ bizantinĭ foarte rar;

și deci de unde a venit în minte lui Liuprand—străinu--à întroduce cuvintele: Rusios, Rușii, Ruși, și încă cu explicațiuni, cînd Grecii pe barbarii de Nord îi numiaŭ Ῥῶς și nu Ῥόυς saŭ ῥούσιος, înlocuind oare cum un cuvînt cu altul? Noi trebue a crede că Liuprand na inventat nimic de la sine, ci totul, și numele ῥούσιος și vorbele explicative: qualitate corporis, ni predă nouă un fapt viu, ce avea loc.

In viața sf. Gheorghe de Amastrida, autorul întrebuințază două expresiuni, foarte semnificative în caracteristica Rușilor. Mai întîiŭ să exprimă că Rușii, prin însăși privirea externă, denotă că sînt vărsători de sînge; al doilea autorul observă, că acest popor nu numai prin faptă ci chiar după nume e destructor. De unde să vede că și acest autor a găsit o legătură de consonanță între numele Ruși și exteriorul lor, adică că numele ar fi dat a qualitate corporis. Care e însămnarea cuvîntului, ρούσιος în grecește? Acest termen însemnează purpuriu, roșiu-înfocat, și în acest sens să întrebuințază spre a determina culoarea îmbrăcămintei, a încălțămintei etc, de unde să explică cauza pentru care autorului de mai sus s-a părut că Rușii prin însuși numele lor sînt un popor destructor, căci acest nume amintește de sînge și focu. Dar ce a făcut pe Greci, ca ei a qualitate corporis, să-i numească ast-feliŭ? Procopie vorbind de Slavoni zice, că ei după coloarea pelei și a părului nu eraŭ albi (λευκοί) nici curat blonzi (ξανθοί); coloarea lor nu era nici curat neagră (μέλας), ci ei eraŭ roșiatici (ὑπέρυθροι). (De bello Gallico Bonn. 335).

Dar expresiunea lui Liuprand „a qualitate corporis“ și a autorului vieței sf. Gheorghe de Amastrida nu trebue a să înțelege numai cu privire la pele și păr; ele să raportă la exterior în genere, la coloarea îmbrăcămintei. Să ne amintim desemnurile cari reprezintă campania lui Boris contra Pecenegilor (Istoria III. Pohodin). Ambii cneji, Vladimir și Boris, sînt îmbrăcați purpuriu (μαντεῖα ρούσια); soldații să apără cu scuturi iarăși purpurii, și pe cît să poate observa și cele alte haine, ciobote, pantaloni etc. sînt de aceași coloare. Fundul șapcei lui Boris și marginile șalelor de pe cai sînt îmbracate tot cu materie purpurie. In genere Rușii vechi, iubeaŭ foarte mult îmbrăcămintea roșiă, și chiar între postavurile ce cumpăraŭ de la Nemți cea mai mare parte eraŭ roșii.

Dar cînd a apărut numele de Ruşĭ? Autorul vieţeĭ sf. Gheorghe de Amastrida, caracterizînd pe Ruşĭ, să exprimă: precum toţĭ ştiu ὡς πάντες ἴσασι. Patriarhul Fotie, în epistola din 866, zice despre Ruşĭ: popor despre cari mulţĭ saŭ ocupat (τὸ παρὰ πολλοῖς πολλάκις θρυλούμενον). Nu greşim decĭ a susţine că în sec. VIII numele de Ruşĭ era acum cunoscut Bizantinilor; însă nu trebue a crede, că în acest timp, sub Ruşĭ, să înţelegea un popor cunoscut şi bine determinat, prin teritoriul ce-l ocupa şi prin particularităţile sale etnografice. Insemnarea acestuĭ nume era tot aşa de largă, ca şi numirea Sciţĭ în viacul de mijloc.

Din cele zise pînă aicĭ conchidem că nicĭ în regiunea locuită de Slavoniĭ de răsărit, nicĭ în Crimeea pînă la sec. IX inclusiv, n-a existat vre-un popor care să să fi numit singur pe sine Ruşĭ. Acest nume a apărut maĭ întîiŭ la Grecĭ şi cu el în limba populară greacă să numeaŭ barbariĭ de Nord, probabil, de viţa arică. In literatura greacă numele Ruşĭ să afla în prima jumatate a sec. IX, şi cînd saŭ stabilit relaţiunile între Chiev şi Constantinopole, acest termen a trecut şi în documentele de provenienţă greco-rusă. Din tractatele comerciale ale Grecilor cu Ruşiĭ, numele de Ruşĭ a trecut şi în letopiseţul rusesc; dar contradicţiunea în care să află terminologia acestor tractate faţă de ideia ce-şĭ formasă poporul despre originea numeluĭ Ruşĭ, a dat naştere foarte de timpuriŭ la întrebarea: de unde a provenit acest nume?

In fine d-l Zavitnevicĭ, terminînd, spune că a avut de scop a arăta că afară de căile ce le-a urmat pînă acuma ştiinţa în studiul acesteĭ chestiunĭ, maĭ e posibilă şi o nouă cale, acea urmată de domnia sa, şi care, trebue a o crede, este cea maĭ adevarată.

Teodor Ghica
Profesor, Huşĭ.

DOCUMENTE.

Câteva izvoară relative la Petru cel Mare și Cantemir.

1. *Raportul unuĭ general cătră Petru cel Mare.* ***Petersburger Jurnal*** *VIII s. 263.*

. . . . Unter Gottes Beistand bin ich mit meinem Detachement zwei Meilen unterhalb Iassy an dem Orte Țuțora glüklich am Prutt angekommen. Den 6-ten dieses habe ich mit dem Hospodar der Moldau eine lange Unterredung gehabt, und daraus ersehen dass selbiger die treuesten Gesinnungen für Ew. Majestät hohes Interesse habe. Er versprach gegen den 15 dieses ein Corps Truppen von etwa 10,000 Mann zusammen zu bringen und hat desfals seine Uniwersalen ausfertigen lassen; nur bittet er um die versprochenen Gelder zur Besoldung seiner Armee. Von den Bewegungen der Feinde hatte er Nachricht, dass gegen 40,000 Türken bei der Donau stünden, von welchen zur Sicherung der Brüke schon ein ansehnlicher Theil disseits des Flusses ubergangen sein möchte. Die türkische Armee werde inerhalb zehn Tagen zu 50,000 Mann anwachsen, und durch ein starkes Corps Budschakscher Tataren verstäkt werden. Dieserwegen stellte er vor, dass ich mit der bei mir befindlicher Armee, ohne ein ansehnliches Corps von wenigsten 15,000 Mann Infanterie nicht

näher gegen die Donau vorrücken möchte. Ich habe darüber mit der Generalität Kriegsrath gehalten, dem zu Folge dieses March bis auf Ew. Majestät näheren Befehl aufgeschoben worden. Unterdessen werden wir nach Erfordern der Umstände in diser Gegend kleine Märsche am Prut herab machen, uns nicht weit entfernen und uns alle mögliche Mühe geben, zum Unterhalt des hisigen Detaschaments, und zum Theil für die anmarschirende Infanterie Vieh zusammen zu bringen. Der Hospodar versprach, alles in der Moldau nachgeblibene Türkische Vieh welches uugefehr 15000 Schafe und 4000 Stük Rindvieh ausmacht, in diesen Tagen ausliefern zu lassen; Getreide zu schaffen, weisse er keinen Rath. Ich bat ihn, uns wenigstens etwas für baaren Geld anzuweisen; er antwortete aber dass er nicht so viel als die Armee für 3 Tage nöthig hätte, zusammen bringen könnte . . . .

Was der Wallachische Hospodar geschriben hat, werden Ew. Majestät aus seinem Brife an den Grafen Golowkin ersehen.

2. Halem ***Leben Peters der Grosen*** *1804. II. pag. 347—350.*

În răspunsul său de 12 Iunie scris in Dwanitz, 3 verste de la Nistru, Țarul critică întîrzierea lui Șeremetef, care ar fi trebuit să ajungă înaintea Turcilor la Dunăre. Șeremetew să desvinovățește prin o scrisoare ddo. Prut, 16 Iunie. El zice:

. . . . . „Mein Marsch nach Iassi ist nach gehaltenem Kriegsrath nicht ohne Nuzen und aus dem besten Absichten für Ew. Majestet hohes Interesse unternommen worden. Erstens haben wir dadurch den Hospodar der Moldau mit uns vereinigt, welcher während meiner Anwesenheit in diesen Tagen gegen 5000 Mann seiner Trupen

zu dem unseren stossen lässt. Dieser Hospodar und seine Unterthanen sind durch den Schutz Ihrer Armee vor den Türken gesichert; hätte ich mich aber mit der Armee von Prut entfernt, so wäre sie von Türken entweder völlig zu Grunde gerichtet, oder wider uns bewaffnet worden. Zweitens, war auf dem geraden Wege ausser einigen kleinen Brunnen kein Wasser aufzutreffen, und waren die Dragoner Regimenter nicht auf länger, als einen Monat, mit Brod versehen, welches schon jetzt völlig aufgezehrt ist. Die Türken waren schon am 3-ten dieses bis an der Donau angekommen und es war folglich keine Möglichkeit ihnen mit unsere Truppen zuvor zu kommen. Der Moldauische Hospodar sagte, in der mit ihm gehaltenen Conferenz, deitlich, dass wir wenn wir Ew. Interesen beobachten wollten, mit einem Corps, wie das unsrige war, nicht gegen die Donau vorrücken könnten, weil gegen 50,000 Türken auf beyder Seiten der Donau stünden, ausser den Budschakschen Tataren, die auch wenigstens 20,000 Mann ausmachen möchten. Obgleich hier zur Stelle wenig Getreide zu erhalten ist, so haben doch die unter meinem Kommando stehende Dragoner bis jest keine Noth gelitten, sondern sind zum Theil, in der Gegend von Iassi, mit gebacktenen Brod versorgt worden . . . . . .

Ich habe noch neulich mit dem Hospodar und seinen Bojaren eine Verabredung getroffen und von ihnen ein eigenhändig unterschriebenes Verschprechen erhalten, dass sie mir 10,000 Stük Rindvieh, 5000 jetzt und 5000 in kurzer Zeit, für baare Bezahlung liefern wollen, welches alles Ew. Majestät aus beiligenden Copey zu ersehen geruhen werden. Der Hospodar hat ausser diesem, versprochen 3 bis 4 tausend Stük Türkisches Rindvieh und 15 bis 20 tausend Schafe auszuliefern, womit, wie ich hoffe, eine Armee von 30,000 Mann wohl einem Monat lang

unterhalten werden könnte, wenn nicht, wofür Gott behüte, die überlegene Türkische Macht oder ein anderer unglüklicher Zufall hierinnen ein Hinderniss machen wird...

In afară de aceasta, maĭ notăm:

1) Că scrisorile publicate de N. Costin. Letop. Ed. II, T. II sînt luate după Linnig, *Litterae procerum Europae pars III.*

2) Critica luĭ Turpin de Crissi asupra războiuluĭ să găsește in Militarische Monatschrift, Berlin 1785, II p. 586 sq.

3) In *Mémoires politiques* par I. Marsan de Brassey comte de Léon Tom. I, la inceput, să găsește un raport lung de peste 100 paginĭ despre lupta de la Prut; autorul e colonel al regimentului Kazansky și a luat parte la bătălie.

4) Portretul luĭ Cantemir după conte de Léon I, p. 47; „le Hospodar était un prince d'une taille médiocre, fait d'un tour, bel homme, posé, et d'une physionomie aussi heureuse que j'en ai vue de ma vie. Il était affable, honnète, civil, d'une conversation douce, polie, aisée, parlant très bon latin, ce qui était un avantage pour ceux qui le parlaient et qui se faisaient un plaisir de s'entretenir avec ce prince.

NOTIȚĬ.

O întimpinare la notița asupra medicilor din 1864.

Domnule profesor,

Ierĭ mi-a căzut din întîmplare în mînă No. 1-2 din revista „Arhiva“ al căruĭ director sînteţĭ d-voastră, l-am citit maĭ pe de-a-întregul și am ajuns pînă la pagina din urmă unde atenția mi-a fost atrasă de un titlu care mi-a excitat interesul. Era acela relativ la medicii ce funcționaŭ în Romînia pe la 1864.

Stilul în care e redactată notița sus numită e motivul care m-a determinat a vă adresa această scrisoare, asupra căreia atrag binevoitoarea d-voastă atențiune.

Cu permisia domnieĭ voastre îmĭ propun maĭ întîiŭ a vă arata cauza pentru care cuvintele: I *curios*, II *strein* și III *progres* mi s-aŭ părut—(cu oare-care temeĭ cred)— puse într-o atare lumină încît pot fi interpretate ca ofensătoare și nedrepte în acelașĭ timp, față de persoanele despre care să vorbește în acel articol. Mă explic indată:

Cînd să spune: este *curios* a să ști *cine* eraŭ etc. pare că autorul acelor rîndurĭ are aerul de a desprețui pe aceia cari veniţĭ din țărĭ streine la 64, și maĭ tîrziŭ încă, aŭ dat pentru prima oară ajutoare medicale suferinzilor, pe cînd înainte vreme să căutaŭ toţĭ „de la vlădică pînă

la opincă“ cu babele, cu moşĭ Răţoii, cu descîntece ş. a. Nu e aci locul şi nicĭ n-am intenţiunea a vă schiţa măcar serviciile eminente reale şi neperitoare ce aŭ adus ţăriĭ romîneştĭ, oamenĭ pe cari iĭ citaţĭ în „Arhiva“ după „Buciumul romîn“ şi alţĭ mulţĭ ce sînt lăsaţĭ la o parte, de oare-ce lista din acest din urmă ziar e departe de a fi complectă. E destul însă a rosti numele nemuritoruluĭ Davila ce să află în capul eĭ, pentru a pricepe ce a făcut el şi cu pleiada de doctorĭ ce îl înconjuraŭ, pentru binele acesteĭ ţărĭ. Eĭ aŭ fost atuncea promotorĭ arteĭ umane prin excelenţă, eĭ aŭ fundat facultatea de medicină, eĭ aŭ suferit toate neajunsurile, aduse lor din partea acelora ce eraŭ plinĭ pînă peste gît de prejudecăţile şi de superstiţiile timpuluĭ. Domniavoastră le ştiţĭ acestea maĭ bine, mult maĭ bine de cît mine şi de aceia vă cer iertare că-mĭ permit a vi le readuce în memorie. Dar e ceva maĭ greŭ de ştiut anume: ce şicane aŭ indurat *maĭ toţĭ* doctoriĭ de la 64, al căror nume nu să termină în *escu*, *eanu* adică cari eraŭ *streinĭ !* Aceasta în adevăr ar putea excita *curiozitatea* cercetătoruluĭ; ia ar fi de un dureros interes. Ar fi poate trist a să şti modul cum o viaţă de devotament, de cinste, de sacrificiĭ aŭ fost adesea răsplătite printr-o neagră ingratitudine, prin persecuţiĭ sistematice şi prigonirĭ nedrepte. Nu acuz pe nimenea, decît acele fatale împrejurărĭ care favorizaŭ asemenea deplorabile condiţiunĭ morale şi sociale pentru orĭ ce om integru dar neromîn cu numele. Iată de ce atuncĭ cînd, doctoriĭ de care vorbesc notiţa ce mă preocupă, sînt prezintaţĭ publiculuĭ ca nişte curiozităţĭ, bună oară ca pe nişte fiare de menajerie, mi să strînge inima de durere, în faţa acesteĭ destul de vădite ofense pentru persoanele ce maĭ trăesc din sus numiţiĭ doctorĭ şi faţă de ceĭ ce iĭ stimează pe dînşiĭ, şi o profanare a memorieĭ acelora ce zac în în-

tunerecul mormintelor a căror amintire o venerează urmaşilor şi aciia ce i-aŭ cunoscut şi apreciat.

Noroc, că la caz de nevoie aŭ cine să le ia apărarea şi ceia ce e maĭ demn de spus, e că însăşĭ numele lor singure invocate ar putea la un moment dat constitui apărarea cea maĭ strălucită şi să spulbere de la sine orice calomnie fortună şi eventuală.

Văd că numele unora din doctoriĭ de la 64 sînt trecute greşit şi nu ştiŭ dacă aş putea cere indreptarea cuvenită. De pildă :

Vignoli în loc de Vignali
Busate „ „ „ Butate
Merini „ „ „ Marini
Combati „ „ „ Comboti.

Mă grăbesc a adăuga la cele sus zise că nu vă acuz pe domniavoastră saŭ pe alt cineva de vre-o rea voinţă, dar susţin că—cu saŭ fără voinţă—modul cum acele rîndurĭ aŭ fost întocmite nu pot fi înterpretate de cît răŭ pentru ceĭ de care să vorbeşte.

Dar cuvîntul: *strein* cîte reflexe nu mi-aŭ sugerat minţeĭ ! Ştie oare autorul articoluluĭ că maĭ toţĭ aŭ fost naturalizaţĭ ? Iar că aceĭ cari nu aŭ fost atare şi-aŭ dobîndit cetăţeniea morală, dacă nu pe cea legală—prin munca lor îndelungată, cinstită şi penibilă ? Dar de cînd oare pentru generoasa noastră naţiune e o ruşine a fi strein ? De ce a să găsi o vină unor oamenĭ pe cari fatalitatea oarbă a alcătuirilor omeneştĭ le-a destinat o altă patrie decît pe aceia a acesteĭ ţărĭ ? De ce a să căuta o pată pe trecutul lor, eĭ cari în nobila lor meserie n-ar fi întrebat nicĭ o dată dacă suferinziĭ la patul cărora eraŭ chemaţĭ eraŭ Turcĭ, Englejĭ saŭ Italienĭ ? Ar trebui oare să amintesc cum marĭ patrioţĭ romînĭ a căror monumente domină în faţa Academieĭ noastre, aŭ chemat cu stăruinţă în ţară

pe uniĭ din aceştĭ doctorĭ? Dacă pentru a merita titlul de romîn, e de ajuns a te chema Georgescu orĭ Ionescu fie şi Popescu, atuncea în adevăr am inaugura o curioază şi stranie teorie! Dar un I. Vaillant, un A. Roques, un E. Quinet, fost-aŭ eĭ streinĭ? Cine cutează a o zice? Fost-a Garibaldi, acest campion al libertăţilor lumeĭ maĭ puţin Francez decît Italian, el care iubea umanitatea întreagă? Şi cine s-ar expune ridicoluluĭ, spunînd că un Kossuth a fost Slovac şi nu Maghiar, iar că Napoleon nu era un Francez? Nimenĭ de sigur, căcĭ naţionalitatea unuĭ om o determină nu întîmplarea uneĭ naşterĭ în sînul cutăreĭ saŭ cutăreĭ naţiunĭ, ci complexul simţimintelor, afecţiunilor sale, şi în domeniul practic, faptele, direcţiunea ce o iaŭ simpatiile sale şi forma şi sinceritatea sub care ia să manifestă coram populo.

Şi mie unuia îmĭ place a crede că sub acest raport doctoriĭ sus menţionaţĭ aŭ fost—nu zic alt-ceva—decît bunĭ romînĭ. Dar maĭ e o ultimă parte asupra căreia trebueşte a-mĭ arăta cu permisia domnieĭvostră simţimintele mele. E vorba de *progresul romînizăreĭ profesiunilor.* Să naşte de la sine întrebarea dacă medicina la 1864 constituia un regres, prin faptul că mediciĭ nu eraŭ romînĭ ci streinĭ, din cauză că nu să puteaŭ forma atari medicĭ din lipsa a o mulţime de elemente necesariĭ; din lipsa orĭ căruĭ început de şcoale pregătitoare în acest scop, a lipseĭ de profesorĭ a uneĭ iniţiative, etc. Progresam oare maĭ mult dacă nu am fi avut de loc medicĭ încă 10—20 de anĭ? Saŭ am fi fost maĭ mult înaintaţĭ în ale medicineĭ dacă de pildă în locul unuĭ Davila ar fi fost preşedinte al pleiadeĭ medicale de la 64 vre-un Protopopescu oare-care? La această întrebare ultimă permiteţi-mĭ a arunca un: *poate*, plin de neîncredere.

Dar veţĭ conveni şi domniavoastră, domnule profesor,

că sfera cuvîntuluĭ *progres* e foarte elastică, foarte neprecisă și vagă. Progres? Dar de care e vorba? Al romînizăreĭ profesiunelor? Fie! E bine ca în ţara romînească să fie dacă s-ar putea—și să poate azĭ—ca toţĭ doctoriĭ să fie romînĭ. Dar ca să fie un progres real, complect și maĭ ales desăvîrșit ar trebui să fie (vorbim în principiŭ fără a afirma saŭ nega ceva) și cu simţiminte romîneștĭ, Romînĭ la fapte și la vorbe și sub toate raporturile inchipuibile, iar nu numaĭ cu numele maĭ mult saŭ maĭ puţin autentic în unele cazurĭ. Aicĭ ar fi progresul cum trebue negreșit să-l înţeleagă tot omul de bine. Ca să reîntru în domeniul faptelor, adaug încă o consideraţie. Progresul —întru cìt ne privește în cele despre cari ne ocupăm— poate fi împărţit în progres moral, știinţific și în progres al romînizăreĭ, etc. atît de scump autoruluĭ articoluluĭ. Să le luăm pe rînd:

I. *Progresul moral.* Sînt medicii actualĭ maĭ moralĭ decît ceĭ de la 64? Greŭ mi e să vă arăt domnule profesor, convingerea mea, căcĭ am atîtea și atîtea raţiunĭ, atîtea multe probe acumulate la îndămînă cari mă pun în dureroasa stare de a da un respuns în mare parte negativ la această intrebare, pe care sîngur mi-o pun înainte. La dezvoltarea punctuluĭ al 3-lea să va vedea de ce. Pentru moment îmĭ permit a afirma că pe la 64 n-am putut găsi nicĭ un caz în care vre-un medic să-și permită a asasina bolnavĭ prin operaţiunĭ cezariane spre pildă, cînd convenise cu victima maĭ dinainte a-ĭ o face într-un mod maĭ lesnicios și cu mult maĭ puţin periculos decît în primul caz cînd numaĭ $^1/_{100}$ putea scăpa cu viaţă. Nu mi s-a întîmplat ca din cercetările mele—indelungate în această privinţă,—să mi să citeze numele vre-unuĭ doctor care să ceară remuneraţia înainte de operaţie, fără a vorbi pacientuluĭ de regularea afacerilor sale, de gravitatea boaleĭ,

de copilul pentru care trebuia şi putea să trăiască şi fără a-şĭ face operaţie cîţĭ-va anĭ încă. N-am putut auzĭ de doctorĭ excrocĭ, cari să-şĭ sfîrşească cariera în temniţĭ (cazuluĭ d-ruluĭ Petelenz) et tuti guanti altri; nicĭ de farmaciştĭ cari să dea bolnavilor cretă pisată drept chinină. Farmacia Melinescu (Tulcea) şi alţiĭ ejusdem farinae; nicĭ atîtea zavistiĭ, intrigĭ, mituirĭ, copierĭ la concursurĭ, lipsă de caractere ca actualminte. Nu domnule profesor, e trist dar e aşa: sub raportul moral nu numaĭ că nu am realizat progres—în mare parte—dar chiar ne găsim într-o adevărată stare simţitoare de regres, de criză morală. Aŭ fost la 64 doctorĭ cari eraŭ şefi pe la cutare Eforie, bogăţiĭ peste măsură, marĭ şi tarĭ. Le-aŭ trecut milioane prin mînă acestor esculapĭ streinĭ, fără control, registre şi anchete şi aŭ plecat de acolo fără a să atinge de 5 centime din aceĭ banĭ; aŭ remas saracĭ şi cu conştiinţa senină, cu numele nepatat şi mulţĭ din eĭ murind, nu aŭ avut familia lor cu ce să-ĭ îngroape, lăsînd urmaşilor lor o aureolă de cinste drept moştenire şi sărăcia drept fală. Şi aŭ fost din aceştĭ medicĭ cu numele strein iar cu simţiminte universale omeneştĭ cari toată viaţa şi-aŭ sacrificat-o pentru săracĭ, pentru popor saŭ ţăran, cu inima vecinic sîngerîndă pentru durerile acestora şi care la binefacerile ştiinţeĭ aŭ adăugat şi obolul carităţeĭ şi aŭ şters lacrimile nevoiaşilor, cari aŭ întrebuinţat nu numaĭ cuţitul ca scăpare şi hapurile ca medicament ci şi sprijinul moral, înbărbătarea în suferinţă, încurajarea în desperare. Azĭ uniĭ din acea generoasă falangă de bărbaţĭ demnă de respect, maĭ trăesc încă, dar puţinĭ din eĭ. Ceĭ maĭ mulţĭ însă dorm de mult în cimitire, uitaţĭ, părăsiţĭ. Ah! de am putea să-ĭ întrebăm: Ce aţĭ cere ca unică şi ultimă dorinţă? Eĭ n-ar cere nicĭ statuĭ, nicĭ tardive recompense de sigur; ci numaĭ să fie lăsaţĭ în pace cel puţin după a lor moarte

și a li să respecta memoria lor. Dintre doctoriĭ de la 64 cari aŭ murit, cunosc mormintele cîtor-va pe a căror modestă piatră funebră, li s-aŭ gravat drept epitaf numaĭ aceste semnificative cuvinte :

Aicĭ zace D-rul X...
Bărbat cinstit și foarte integru.

II. Despre al doilea progres : *cel științific*, nu insist căcĭ incontestabil ar fi foarte îndrăsneț a susține că știința medicală și maĭ ales chirurgia nu ar fi făcut marĭ pașĭ de progres de la 64 încoace ; dar acest progres nu este meritul nostru.

Trec decĭ la progresul al III-lea al *romănizăreĭ*, etc. Autorul notițeĭ susține că azĭ *maĭ toțĭ* doctoriĭ sînt romînĭ și să bucură mult de acest progres ! Qu'à cela ne tienne ! De unde ! Bine ar fi dar mie mi e tare teamă că maĭ mult de $^1/_2$ sînt și astăzĭ tot streinĭ și numaĭ restul romînĭ. Dar farmaciștĭ ? Un sfert din totalitate sînt romînĭ iar restul streinĭ, Evreĭ și Germanĭ, cercetațĭ și dumniavoastră, domnule profesor și vețĭ vedea că am dreptate. Bine înțeles că consider de ovreĭ și pe aceia cari șiaŭ romînizat numele. Dacă situația actuală e așa—și așa e—atuncĭ cum rămîne cu progresul ? Progresul e că să înmulțește cu mult maĭ mult și din ce în ce maĭ mult doctoriĭ evreĭ. Nu anticipez asupra viitoruluĭ nicĭ asupra convingerilor domnieĭvoastră, nicĭ că voesc a vă arăta opinia mea față cu această stare de lucrurĭ. Vom vedea ce surpriză ne rezervă viitorul. Dar pînă atuncĭ întreb : unde e progresul ? Curios și straniŭ progres ! Adevărul e că neam civilizat și că am progresat pe terenul științific dar atît și nimic maĭ mult. Sub raportul moral—nu maĭ fac comparație—stăm răŭ, răŭ de tot. Progresul științific ce să semnalează la noĭ pare a fi în raport invers cu pătratul mo-

ralităţeĭ. Aceasta e cred cu adevărul curat şi singur adevărat.

Ce să maĭ zic despre apropierea ce să face între industriaşĭ şi comercianţĭ, cu doctorĭ streinĭ? Comerţul e în adevăr în mînile streinilor şi maĭ ales ale Evreilor în mare parte. Dar a cui e vina? De sigur că nu a doctorilor de la 64. Industria e în mîna Romînilor în mare parte şi a streinilor în rîndul al doilea. Dar nicĭ o dată nu trebue să ne repezim asupra mormintelor, ci să tragem la răspundere pe ceĭ în drep. Doctoriĭ aŭ o profesie umană, altruistă. Comercianţiĭ aŭ o meserie de tarabă, egoistă. De o parte avem pe oameniĭ de omenie, de altă parte avem pe oameniĭ de afacerĭ. Cine le face necurate, îĭ ştie lumea. Aci cată să remediăm. Să ne rîdicăm contra exploatatorilor de *ori ce naţie*, contra cămătarilor, jefuitorilor. Hoţiĭ la puşcărie. Dar să nu fie puşĭ aceştia din urmă în aceiaşĭ categorie ca ceĭ dintîiŭ...

Concluzia e că este raţional a ne ocupa de ceĭ viĭ iar cînd e vorba de morţĭ:

Să-ĭ lăsăm în pace pe eternul lor căpătăĭ.

Mulţumindu-vă de bună-voinţa ce aţĭ avut a mă citi, vă rog să binevoiţĭ a-mĭ scuza lungimea acesteĭ scrisorĭ.

Primiţĭ vă rog, domnule profesor, expresiunea profunduluĭ meŭ respect.

Bucureştĭ Aprilie 1895.

Eugeniu Marini
Absolvent facultăţiĭ de filozofie.

Numerile viitoare vor conținea:

C. I. Lupu	Istoricul Vranceĭ.
A. D. Xenopol	Originea partiduluĭ liberal. Primul proect de constituție din Moldova de la 1822.
idem	O suire pe Pilatus.
N. Iorga	Un călător englez in țările romîne înainte de eterie.
P. Munteanu	Mișcarea socială din veacul al XVIII-lea față de popor
C. Hogaș	Amintirĭ din o călătorie. (urmare)
I. Tanoviceanu	Statistica criminală a Romînieĭ (urmare)
I. Simionescu	Nouele teoriĭ asupra nervilor.
Gr. C. Bușureanu	Puterea de expanziune a Romînilor.
P. P. Negulescu	Teoriile cosmogonice din punt de vedere psihologic.
A Papadopol-Calimah.	Luminărică și Titinaș, două figurĭ legendare.
idem	Studiĭ asupra legislațiunilor vechĭ ale Romînilor.
N. Beldiceanu.	Biserica din Bădăuțĭ.

D-na Ana Conta Chernbach, Cornelia Chernbach, Adela Xenopol, N. Beldiceanu, N. Muscă, Spiru V. Hasnaș, Raul Stavri, Grigore N. Lazu, I. Paun, I. Laur Poeziĭ.

Documente interesante precum: documente engleze relative la epoca Fanarioților; o scrisoare a unuĭ anonim către Mateiŭ Basarab din 1650; maĭ multe scrisorĭ private de pe timpul luĭ Brancovanu; extract din cronica saxonă a luĭ David Chytray. etc. etc.

Domniĭ abonațĭ sînt rugațĭ a achita abonamentul către d-l A. D. Xenopol Iașĭ

Anul VI. SEPTEMBRIE—OCTOMBRIE No. 9 și 10.

ARHIVA

Organul Societății Științifice și Literare DIN IAȘĬ

Director : A. D. XENOPOL

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimiterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole și orĭ-ce corespondență, a să adresa la domnul *A. D Xenopol, Iașĭ.*

EDITURA SOCIETĂȚII

IASI
TIPOGRAFIA NAȚIONALA
1895.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚIĬ STIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

Anul VI. Septemv. și Octomv. 1895. No. 9 și 10

N. BELDICEANU

INSCRIPȚIA DE LA BĂDĂUȚI

Satul Bădăuții împreună cu Milișăuții formează o singură comună, în districtul Rădăuțuluĭ. Milisăuții sînt locuițĭ de Rușĭ, iar Bădăuții de Romînĭ, care, spre deosebire de Rușĭ, să numesc eĭ singurĭ Moldovenĭ, ca pretutindenea în Bucovina, spre deosebire de celelalte naționalitățĭ.

La biserica din satul Bădăuții este o inscripție ctitorească, ce arată că biserica a fost zidită la 1481 de Stefan cel Mare. Această inscripție, ca toate ale timpuluĭ acela, e în limba slavonă.

Iată reproducerea eĭ după stampajul ce am scos de pe piatra ctitorească, în una din excursiunile mele în Bucovina.

† влтѡ ЅЧПѲ. мсца ї8л И. въ днъ стго велико мчка прокопїа. іѡ стефан воевода | бжїею мл҃стїю гспдрь земли молдавской. снъ

богдан воеводи. ись прѣвъзблѣнимь сном алеѯандром.| сътвори раз-
бои на рибник. съ нальдим басарабом воеводом. гна блашкои земли
назваиы и цапалѹш и помо|же бъ стефань воеводѣ и побѣдина
басарабѹ воеводѹ и быстѹпаденїе велїеѯѣло въ басарабох. того рад
Стефан воевод благопроиѯволи благым своим произволенїем и до-
брим промыслом и създа храм съ въ| имъ стго велико мчнка про-
копїа. в лѣто ѕчҁе. и начѣс мсца юнїа И и съврь| шн сѣ тогожде
лѣта мсца ноеврїа гі.

Adecă: „La anul: 6989 (1481), luna Iuli 8, în ziua sfîntuluĭ mare mucenic Procopie, Io. Stefan voevodul, cu a luĭ D-zeŭ milostivire stăpînitor ţăreĭ Moldoveĭ, fiŭ luĭ Bogdan VV. și cu prea iubitul săŭ fiŭ Alexandru, făcut-a războiŭ la Rîbnic (Rîmnic) cu neastîmpăratul Basarab voevodul, domnul Vlahiceșteĭ ţărĭ, numit și Ţăpăluș, și ajutat-a D-zeŭ Ștefanuluĭ voevod și a biruit pe Basarab voevod și a fost rîsîpă mare de tot pre Basarab. Drept aceia Stefan voevod bine voit-a din buna sa bună voinţă și bun cuget și a zidit templul acesta, cu numele sfîntuluĭ mareluĭ mucenicul Procopie, la anul 6995 (1486) și l'a început în luna Iunie 8 și l'a săvîrșit în acelaș an, luna Noemvrie 13.“

Piatra ctitorească a căruia cuprins slavon l-am dat în această traducere este deasupra ușeĭ pridvoruluĭ, din afară; ia are o lungime de 1 m. 45 cm., iar înălţimea de 64 cm.

Catapiteazma bisericeĭ este zugrăvită din noŭ la 1791, după cum arată următoarea inscripţie romînească cu litere chirilice:

† ачастъ с: шн дѹмнеѯъаскъ катапетѣсмъ сав ѯѹгрѫвитъ кѹ
келтѹала сатѹлѹи Бадеоуцн| и Мелешъѹцін; шн сав ѯѹгрѫвитъ
ꙟн анѹл: аѱча: агѡ. еі.

Adecă: „această sfîntă și dumnezeiască catapeteazmă

s-aŭ zugrăvit cu cheltuiala satuluĭ Bădăuţĭ (şi) Milişăuţiĭ, şi s-aŭ zugrăvit în anul: 1791: August 15."

Clopotele sînt maĭ nouă, unul de la 1856, altul dela 1808, iar al treilea de la sfîrşitul viaculuĭ trecut, anume de la 1799. Dar ceia ce maĭ prezintă interesant această biserică sînt frescurile ctitoreştĭ, care se află pe păretele dinspre apus din pronaos. Aceste frescurĭ, vechĭ prin stilul lor şi aspectul colorilor ne înfăţoşază pe Stefan cel Mare şi familia sa. Portretul samănă bine cu cel de la Voroneţ, cu osebire că acolo Stefan este fără barbă, ca maĭ tînăr, iar aicĭ cu barbă. El are ochiĭ albastri şi părul castaniŭ ca şi în frescul de la Voroneţ, nasul puţin arcuit, iar buzele subţirĭ şi cu o expresie nervoasă de apăsare a uneia pe alta, căutătura îndrăzneaţă, şi inteligentă, în totul figura sa ca şi la Voroneţ, exprimă energie, pricepere şi cruzime, încît fără să voeştĭ îţĭ aducĭ aminte de cuvintele luĭ Grigore Ureche: „şi era acest Stefan Vodă om nu mare la stat, mînios şi degrabă varsa sînge nevinovat..." Frescul de la Bădăuţĭ cu barbă şi cel de la Voroneţ fără de barbă arată că Ştefan, în tinereţă nu purta barbă, iar maĭ tîrziu, după vîrstă, purta; lucru foarte firesc şi obicĭnuit, care împacă şi pe barbiştĭ şi pe nebarbiştĭ din discuţia asupra chipuluĭ mareluĭ domn.

Conţinutul inscripţieĭ este de o mare însămnătate istorică. Ia stabileşte în chip autentic data bătălieĭ de la Rîmnicul-Sarat, dată pusă şi de Ureche a aceleĭ izbînzĭ a luĭ Stefan cel Mare. Maĭ ales însă limpezeşte chestiunea luĭ Ţepeluş şi determină cine a fost enigmaticul domn cu acest nume. El nu a fost altul decît Laiot Basarab, cel pus în scaunul Munteniei de Stefan cel Mare, dar pe care Basarab îl trădâ, dîndu-să în partea Turcilor, de unde apoĭ să explică marea duşmănie ce i-o poartă domnul Moldoveĭ. După ce Stefan cel Mare răspinge a doua năvălire

turcească la 1476, el alungă din Muntenia pe Laiot Basarab restituind in scaunul eĭ pe Vlad Țepeș. Dar acesta este imediat răsturnat și ucis de Laiot Basarab, ce să întorce de peste Dunărea, după îndepărtarea luĭ Stefan. Că Basarab care revine acuma la 1476 in scaunul Munteniei este tot Laiot Basarab, să vede de pe aceia că acest domn să numește pe el însuș în un hrisov din 1472 Basarab cel Tînăr *fiul luĭ Basarab celuĭ bun* (*Venelin*, Vlaho-Bolgarskaia gramota p. 111) iar in 1480, după reocuparea tronuluĭ, il videm numindu-se în un document, Basarab *fiul luĭ Basarab celuĭ Bun* (*Venelin* idem, p. 121). Supranumele de Tînăr îl părăsise domnul, înaintat fiind cu 8 anĭ în vrîstă. Insă în afară de țară, bună-oară în documentele ungureștĭ, Basarab, domnul din 1480, acela care este ucis de Stefan la Rîmnicul Sarat în 1481, este cunoscut tot sub vechiul său nume de Basarab cel Tînĕr, dovadă evidentă că acest Basarab era tot Laiot. Aceste documente străine adaug însă la numele de Basarab cel Tînăr și supranumele de Țepeluș. Așa o scrisoare a regineĭ Beatrix către cumnatul eĭ datată din 9 Iulie 1480, pomenește despre domnul Munteniei „Basarab juniore nomine Cypelles voyvoda obediente al Turcho“ ; în altă scrisoare către Heleonora din aceeașĭ dată se repetă aceeașĭ indicare „Basarab minore nomine Cypelles“ Pe baza acestor scrisorĭ și a documentelor din Venelin D. A. Xenopol (Ist. Romînilor, II, p. 423.) susținuse identitatea luĭ Laiot Basarab cu Țepeluș. Inscripția noastră aduce o definitivă confirmare acesteĭ identificărĭ.

P. P. NEGULESCU

Psihologia cozmogoniilor

Conferință publică din seria cursurilor libere ale Societății științifice și literare din Iași

Doamnelor și domnilor,

E în pedagogia germană un principiŭ, numit principiul corespondențelor, care constă în a studia — în școlĭ — un subiect oarecare, în acelaș timp, din maĭ multe puncte de vedere. Așa, spre pildă, cînd profesorul de istorie vorbește într-o clasă de războiul Romanilor cu Jugurtha, profesorul de limba latină traduce în aceiașĭ clasă paragrafele corespunzătoare din Salustiu, iar profesorul de geografie începe un studiŭ asupra părțiĭ atuncĭ cunoscute a continentuluĭ african. Iată lămurit printr-un exemplu, principiul corespondențelor, a căruĭ importanță pedagogică stă în faptul, că prin completarea reciprocă a punctelor de vedere să pot căpăta cunoștințe maĭ unitare și maĭ comprehensive asupra obiectelor la studiul cărora e aplicat.

Acest principiŭ, doamnelor și domnilor, s-a gîndit să-l pună în practică societatea științifică și literară, căreia datorațĭ aceste conferințe, cînd a hotărît să vă dea în acelaș timp, vederile științeĭ și vederile filozofieĭ asupra teoriilor cozmogonice. Din punct de vedere științific v-a vorbit despre aceste teoriĭ d-l. V. Buțureanu; eŭ am însărcinarea să vă arăt aspectul, pe care ele îl iaŭ, cînd sînt privite din punct de vedere filozofic.

Ca să ințelegețĭ acum, care e punctul de vedere filo-

zofic în studiul cozmogoniilor, îmĭ vețĭ permite să intru un moment în domeniul științeĭ propriŭ zise, pentru a vă expune în cîteva cuvinte ultimele eĭ rezultate în această materie. Vețĭ simțĭ atuncĭ d-voastră înșĭ-vă problema, care să rîdică în fața concluziunilor științeĭ.

*

Materia din care să compune sistemul nostru solar, să afla la început, după hipoteza de regulă admisă în știință, la o temperatură foarte înaltă, și din acestă cauză în stare gazoasă, formînd o imensă masă nebuloasă, al căreĭ diametru întrecea cu mult diametrul orbiteĭ ultimeĭ planete ce să învîrtește astăzĭ în jurul soareluĭ. Acestă masă nebuloasă era animată de o mișcare de rotațiune în jurul axeĭ sale provenită din inegala distribuțiune a moleculelor, din carĭ era alcătuită. Orĭce mișcare de rotațiune produce însă o forță centrifugă corespunzătoare. O forță centrifugă a trebuit dar să să producă și în masa nebuloasă primitivă. Slabă la început, din cauza extremeĭ difuziunĭ a moleculelor maseĭ, această forță centrifugă a crescut încetul cu încetul, fiind-că masa nebuloasă, pierzînd necontenit din căldura sa, prin iradiațiĭ în spațiul infinit, a început să să condenseze. În creșterea eĭ neîntreruptă, forța centrifugă a dezlipit în cele din urmă, succesiv, din masa totală, o serie de zone de materie incandenscentă, sub forme de inele ecuatoriale. Iar aceste inele, condensîndu-să, s-aŭ transformat la rîndul lor, conform legilor mecaniceĭ, în mase rotunde și aŭ dat naștere planetelor, ce să învîrtesc acum în jurul soareluĭ, reprezentantul maseĭ nebuloase primitive.

Dintr-unul din acele inele ecuatoriale a eșit și pămîntul nostru. La început în stare de incandescență, el s-a răcit incetul cu încetul, în decursul timpuluĭ, pînă cînd a ajuns să capete o scoarță maĭ solidă, peste care apele, provenite din condensarea vaporilor din atmosfera luĭ, s-aŭ putut în sfîrșit depune. Aceste ape, de o temperatură foarte ridicată, fiind necontenit agitate de comoțiunile violente ale scoarțeĭ solide pe care să aflaŭ, aŭ ros și aŭ descompus stîncele minerale, formînd astfeliŭ terenurile, din care și pe care aŭ putut — relativ foarte tîrziŭ — să apară primele urme de viață organică. După cum o bucată de

pîine să acopere într-un moment dat cu un strat subţire de mucegaĭ, care nu e altceva de cît o lume de animalcule microscopice, aşa s-a acoperit pămîntul într-un moment al evoluţieĭ luĭ cu o lume de corpurĭ organice rudimentare, de plante şi animale primitive. Printr-o necontenită diferenţiare, acea lume primitivă s-a dezvoltat apoĭ maĭ departe, complicîndu-să şi transformîndu-să necontenit. Pînă cînd, dintr-o ramură a eĭ, e eşit în cele din urmă şi omul, a căruĭ formă primitivă nu a fost, să înţelege, forma luĭ actuală, căpătată nnmaĭ în urma uneĭ perfecţionărĭ de sute şi sute de viacurĭ. Nenumărate generaţiĭ, despre care istoria omenireĭ nu ne spune nimic, a trebuit să piară fără urmă, pînă cînd în sfîrşit, în lupta pentru existenţă, întreaga organizare, şi în special organizarea nervoasă cerebrală a omuluĭ a putut să ajungă la o dezvoltare, capabilă de a da naştere uneĭ vieţĭ intelectuale şi morale propriŭ zise, adică uneĭ vieţĭ istorice.

Iată, în cîteva cuvinte, trecutul sistemuluĭ solar, al pămîntuluî şi al vieţiĭ pe pămînt. Care e acum viitorul lor?

Aceiaşĭ cauză, zice ştiinţa, care a determinat naşterea sistemuluĭ solar în trecut, va determina şi moartea luĭ în viitor. Scăderea necontenită a temperatureĭ materieĭ cozmice primitive, din care a rezultat formarea planetelor, cu toate fenomenele ce s-aŭ petrecut şi să petrec pe suprafeţele lor, va continua şi de acum înainte, pînă la istovire. Şi de vreme ce căldura e principiul orĭcăreĭ vieţĭ, să înţelege că atuncĭ cînd va dispărea orĭce urmă de căldură în univers, să va stinge din universel şi orĭce viaţă. Ba încă, precum a apărut maĭ tîrziŭ de cît celealalte formaţiunĭ, viaţa va şi dispărea maĭ devreme decît ele: din cauza limitelor strîmte de temperatură între carĭ e ţărmurită, ia va peri cu mult inainte de sleirea izvoruluĭ de căldură al sistemuluĭ nostru, adecă de stingerea definitivă a soareluĭ.

În raport cu durata universuluĭ, durata vieţeĭ, sub toate formele eĭ, este dar foarte scurtă. Între infinitul trecut, în care nu exista încă viaţă şi infinitul viitor, în care nu va maĭ exista viaţă, să întinde scurtul moment al prezentuluĭ, în care viaţa există, moment maĭ repede trecător decît o clipă, chiar cînd durata luĭ ar fi de mi-

lioane de anĭ. Căcĭ ce sînt miloanele de anĭ în comparaţie cu infinitatea timpuluĭ? Toate numerele mărginite, pe care le putem îngrămădi noĭ în închipuirea noastră, rămîn vecĭnic egale cu nimic în raport cu nemărginita eternitate.

Şi acum, consideraţĭ situaţia cugetăriĭ omeneştĭ în faţa universuluĭ. Izolată pe acest glob al pămîntuluĭ, adecă pe această infirmă parte din imensul univers, apărută foarte tîrziŭ în evoluţia luĭ, şi condamnată să dispară foarte curînd, cugetarea omenească să poate asămăna uneĭ slabe licăririĭ de lumină, care să iveşte un moment pentru a să stinge imediat, în mijlocul unuĭ nemărginit ocean de întunerec. Cum zice poetul:

> Muştĭ de-o zi pe-o lume mică de să măsură cu cotul,
> În acea nemărginire ne 'nvălim, uitînd cu totul
> Cum că lumea asta 'ntreagă e o clipă suspendată,
> Că 'nainte şi 'ndărătu-ĭ întunerec să arată!

Dacă însă întreaga viaţă omenească e o clipă numaĭ suspendată, dacă cugetarea e o licărire numaĭ de moment, atuncĭ, întrebarea care să ridică cu necesitate este: cum poate acea clipă atît de mărginită să cuprindă în ia, nemărginirea universuluĭ, cum poate acea fugitivă licărire să lumineze întunerecul nesfîrşit ce o învălue din toate părţile?

Cu alte cuvinte, cum poate cugetarea omenească, mărginită în timp şi spaţiŭ, să străbată totuşĭ nemărginirea spaţiuluĭ şi a timpuluĭ, pentru ca să ne descrie, în teoriile sale, epocile cînd ia nu exista încă, saŭ epocile cînd ia nu va maĭ exista? Cum poate mintea omenească să reconstitue geneza şi evoluţiunea universuluĭ?

O îndoială să naşte dar, din punct de videre filozofic, în faţa teoriilor cozmogonice. Şi această îndoială să formulează ast-felŭ: sînt teoriile cozmogonice reprezentarea adecuată a proceselor *obiective*, ce s-aŭ petrecut în realitate la formarea universuluĭ? — saŭ sînt simple formule *subiective*, prin carĭ cugetarea omenească îşĭ simbolizează numaĭ acele procese obiective, în ele înşile necunoscute?

Iată, doamnelor şi domnilor, problema pe care îmĭ propun să o cercetez împreună cu d-voastră.

Pentru ca să ne putem însă apropia de dezlegarea acesteĭ probleme, trebue să ne dăm maĭ întîĭ samă de puterile cugetăriĭ omeneștĭ, adecă de natura și de limitele cunoștințelor noastre în general.

*

Ce putem ști și ce nu putem ști? — iată întrebarea. Să vedem maĭ întăiŭ ce știm. Să vedem cu alte cuvinte la ce să reduce în realitate cunoștinta noastră despre obiectul universuluĭ.

Să observăm pentru aceasta mijloacele, pe care le întrebuințază știința, pentru ca să ne facă cunoscute obiectele de care să ocupă. Aceste mijloace, sub diferitele forme pe carĭ le iaŭ în diferitele ramurĭ ale științeĭ, să reduc în definitiv la una și aceiașĭ procedură: expunerea calităților și proprietăților obiectelor. Așa spre pildă, pentru ca să ni să facă cunoscut, în chimie, corpul numit arsenic: ni să spune, că e un corp *solid*, cu o anume *greutate* specifică, cu o anume *coloare* distinctivă, cu un anume *miros*, cu un anume *gust*, cu o anume *structură* vizibilă, cu un anume fel de cristalizare, și așa maĭ departe. Acestea sînt calitățile corpuluĭ. Urmează apoĭ proprietățile luĭ: ni să spune, de exemplu, că întrodus în organizmele animalice în cantitățĭ micĭ arsenicul are o acțiune favorabilă, că întrodus însă în cantitățĭ marĭ are o acțiune vătămătoare; ni să spune de asemenea, că în prezența diferitelor substanțe chimice, arsenicul dă naștere la diferițĭ compușĭ, care la rîndul lor sînt determinațĭ pentru cunoștința noastră prin calitățile și proprietățile lor, și așa maĭ departe. Presupune-țĭ acum, că am avea dinaintea noastră o listă complectă de calitățile și proprietățile arsenicului. Această listă ar cuprinde tot ce știm saŭ putem ști noĭ despre acest corp: înșirarea completă a calităților și proprietăților luĭ ar istovi cunoștința noastră despre el.

Să observăm acum și modul cum progresează cunoștințele noastre. Istoria dezvoltăriĭ științeĭ ne arată, că progresul cunoștințelor să face totdeauna prin aflarea unor noue calitățĭ și proprietățĭ ale obiectelor [1]). Un exemplu

1) Înțelegînd prin aceste calitățĭ și proprietățĭ ale obiectelor, toate *relațiunile* lor.

ne va lămuri. Cînd s-a descoperit că diamantul e combustibil, cunoștința noastră despre acest corp a progresat, a căpătat adică un *plus*, pe care nu-l avea pînă atuncĭ. Ce era acest *plus?* Era cunoștința uneĭ noue proprietățĭ a corpuluĭ,—a proprietățiĭ numite combustibilitate.

După cum să vede dar din aceste observărĭ, toată cunoștința noastră despre obiecte să reduce la cunoștința calităților și proprietăților lor.

Să facem acum un pas maĭ departe—și să vedem la ce să reduc la rîndul săŭ, cunoștințele noastre despre calitățile și proprietățile corpurilor.

Ce însămnează că un corp are, de exemplu, calitatea de a fi *dulce?* Însemnează, că prin contact cu organul nostru gustativ, ne dă *sensația* de dulce. Ce însămnează că un corp e *solid?* Insămnează că prin contact cu musculatura noastră, ne dă o *sensație* de rezistență (de mișcare împiedecată). Ce însămnează, în sfîrșit, că un corp are proprietatea de a fi combustibil? Însămnează, că, pus în anume condițiĭ, ne dă anume *sensațiĭ* de lumină, căldură, miros.,. etc.

În adevăr, numaĭ pe temeiul existențeĭ acelor sensațiĭ afirmăm noĭ existența acelor calitățĭ și proprietățĭ. Noĭ afirmăm că un corp are calitatea de a fi dulce, numaĭ în cazul cînd pus pe limbă ne dă sensația de dulce. Cînd nu ne dă această sensație, îĭ tăgăduim calitatea în chestie. Tot așa, noĭ afirmăm că un corp e solid, sonor, luminos, numaĭ atuncĭ cînd ne dă sensațiĭ de rezistență, de sunet, de lumină. În cazul cînd aceste sensațiĭ lipsesc, noĭ tăgăduim corpurilor calitățile corespunzătoare.

De unde rezultă, că cunoștința calităților și proprietăților obiectelor să reduce, la rîndul eĭ la cunoștința sensațiilor noastre subiective, adecă a impresiilor pe care obiectele le fac asupra simțurilor noastre.

Această analiză de și sumară, vă indică însă limitele cunoștințeĭ omeneștĭ. Căcĭ, dacă toată cunoștința noastră despre lucrurĭ să reduce la cunoștința calităților și proprietăților lor, și dacă aceste calitățĭ și proprietățĭ să reduc în ultima analiză la sensațiile noastre subiective, atuncĭ, evident, noĭ nu putem ști despre lucrurĭ decît numaĭ ceia ce simțurile noastre ne spun despre ele. Noĭ nu putem dar cunoaște lucrurile decît numaĭ *în raport* cu

sensibilitatea noastră. Cum sînt lucrurile în afară de acest raport. aceasta nu o putem ști, și nu numaĭ nu o putem ști, dar nicĭ nu ne-o putem măcar închipui. În adevăr, să presupunem că am eșit cu toțiĭ din aceasă sală, și să ne punem întrebarea : ce aspect maĭ are această masă, cînd nu maĭ e nime aicĭ ca să o vadă, cînd nu maĭ e, adecă aicĭ, nicĭ o sensibilitate omenească, cu care ia să să poată pune în raport ? Întrebarea e fără răspuns posibil.

Căcĭ, tot ce știm noĭ despre acest obiect sînt impresiile pe care el le produce asupra simțurilor noastre. Însă aceste impresiĭ sînt ale noastre, nu ale obiectuluĭ : noĭ le luăm dar împreună cu noĭ cînd părăsim aceasă sală. Noĭ luăm așa dar cu noĭ toate calitățile și proprietățile *cunoscute* ale obiectuluĭ, luăm cu noĭ soliditatea, coloarea, forma, sonoritatea luĭ. Cum maĭ e însă acest obiect în afară de aceste calitățĭ, aceasta nu ne-o putem nicĭ decum închipui. Căcĭ de-am încerca să ne-o închipuim am fi silițĭ să ni-l reprezentăm sub aspectul sub care el s-a *prezentat* simțurilor noastre, am continua adică în mod ideal, să-l considerăm ca fiind încă în raport cu sensibilitatea noastră, deși el nu să maĭ află în acest raport ; ceia ce nu e permis, fiind-că nu e adevărat.

Analiza noastră e însă nedesăvîrșită. Să o continuăm decĭ, și ceia ce vă pare acum poate ciudat, vă va părea probabil, maĭ departe, simplu și firesc. Ne vom sili pentru aceasta, să dovedim maĭ de aproape, că obiectele să reduc pentru cunoștința noastră la agregate de sensațiĭ subiective, și că, prin urmare, calitățile și proprietățile lor cunoscute, nu aŭ de cît o existență relativă la subiectul cunoscător, adecă subiectivă.

Să examinăm, în cîteva cuvinte, mecanizmul actuluĭ percepțiuniĭ, prin care luăm cnnoștință de lumea exterioară. Acest act cuprinde de regulă treĭ terminĭ, și anume : întăĭ, un obiect extern care afectează direct saŭ indirect periferia noastră sensibilă ; al doilea, o modificare nervoasă care să produce în această periferie și să propagă pe firele nervoase conducătoare pînă la creer, iar aci apare — cum va fi apărînd — al treilea termen, adică sensația ca prim element al cunoștințeĭ. Să analizăm acum maĭ de aproape acest mecanizm, pentru a determina importanța relativă a semenilor luĭ — din punct de vedere

al cunoștinței. Cîteva exemple concrete ne vor ajuta să înlăturăm discuțiile abstracte teoretice. — Un om, bolnav de frigurĭ, vede la treĭ pașĭ de el un cap de mort, ia cunoștință de acest obiect ca atare și țipă de spaimă, deși nicĭ un cap de mort nu să află în realitate dinaintea luĭ. După mecanizmul acum amintit, ar trebui să existe maĭ întăĭ un obiect — așa zis real — care să afecteze simțirile bolnavuluĭ, pentru ca această afecțiune, transmisă la creer, să dea naștere sensațiuniĭ și printr-însa cunoștințeĭ. Sensațiunea s-a produs însă în acel caz, cum să produce în foarte multe cazurĭ, fără să fi fost provocată de existența reală a obiectuluĭ. Și totușĭ, sensațiunea existînd, cunoștința obiectuluĭ a avut loc, deși obiectul însușĭ nu exista nicĭ de cum. — Să luăm acum un caz opus. Fie-căruia dintre d-voastră i s-a întîmplat, de sigur, să fie vre-o-dată așa de absorbit de o lucrare oare-care, încît să nu observe (să nu *vază* și să nu *auză*) de loc întrarea și apropierea unuĭ vizitator neașteptat. Ce s-a întîmplat în acest caz? Obiectul real, vizitatorul există. El era însă pentru d-voastră ca și cum n-ar fi fost: d-voastră n-aveațĭ nicĭ o cunoștință despre el. De ce? Pentru-că lipsea sensațiunea. Probă de aceasta este, că imediat ce d-voastră ațĭ fi *auzit* pașiĭ vizitatoruluĭ, adecă imediat ce o *sensație* auditivă s-ar fi produs în mintea d-voastră, v-ațĭ fi întors și ațĭ fi luat cunoștință de dînsul. Producîndu-să sensația, ar fi apărut, în mintea d-voastră și cunoștința. Iar cît timp sensația a lipsit, cunoștința a lipsit, de asemenea, cu desăvîrșire.

Să vede lămurit din aceste exemple, că cunoștința noastră despre obiecte depinde, nu de prezența saŭ absența obiectelor înșile, ci de absența saŭ prezența sensațiilor noastre despre obiecte. Ceia ce cunoaștem noĭ așa dar sînt, nu obiectele înșile, ci sensațiile noastre despre obiecte. Cunoștința noastră să mărginește cu alte cuvinte la sensațiele noastre subiective.

Să facem însă un pas maĭ departe, pentru a lămuri și întări încă această concluzie. În cazul bolnavuluĭ de maĭ sus, care vedea dinainte-ĭ un cap de mort, obiectul percepțiuniĭ saŭ al cunoștințeĭ nu exista. De ce nu exista însă? Pentru-că nu existaŭ *toate sensațiele*, carĭ alcătuesc împreună un astfeliŭ de obiect, și a căror existență împre-

ună e garanția existenței obiectului. În adevăr, dacă bolnavul în chestie s-ar fi gîndit să să asigure de existența obiectului, pe care îl vedea, ar fi făcut ceia ce am fi făcut cu toții în aceiaşi imprejurare, ar fi întins, adecă mîna ca să pipăe obiectul. Şi dacă în locul indicat de sensațiele luĭ vizuale n-ar fi întîlnit nicĭ un corp solid, ar fi conchis că ochiĭ îl înşelaŭ şi că obiectul, pe care îl vedea, nu exista în realitate. Ce va să zică însă a întîlni un corp solid? — Va să zică, a avea o sensație de rezistență saŭ de mişcare împiedecată. Neexistența obiectuluĭ e dar afirmată pe temeiul absențeĭ uneĭ sensațiĭ subiective. — Şi din contra, dacă mîna bolnavuluĭ ar fi întimpinat o rezistență, şi împreună cu această sensație musculară ar fi maĭ căpătat şi alte sensațiĭ tactile de formă rotundă, de consistență moale, de temperatură rece, apoĭ sensațiĭ tactile specifice corespunzătoare pipăiriĭ unuĭ cap omenesc, atuncĭ, bolnavul ar fi afirmat — şi cu toțiĭ în locul luĭ, am fi făcut acelaş lucru — că obiectul văzut, capul de mort, exista. Iar dacă la aceste sensațiĭ vizuale, musculare şi tactile, s-ar maĭ fi adăugat şi sensațiĭ olfactive — sensațiile de miros greŭ pe care ni le daŭ corpurile în descompunere — atuncĭ am fi avut cea maĭ deplină siguranță, că obiectul există în adevăr. Pe ce să întemeiază însă această siguranță? Evident, pe constatarea prezențeĭ efective a *tuturor sensațiilor*, adecă întreguluĭ *agregat* al sensațiilor, carĭ alcătuesc pentru cunoştința noastră obiectul în chestie.

E dar neîndoios, că corpurile să reduc pentru cunoştința noastră la agregate de sensațiĭ, de vreme ce existența saŭ neexistența lor e afirmată de cunoştința noastră *exclusiv* pe temeiul prezențeĭ saŭ absențeĭ agregatelor de sensațiĭ. Cînd sînt prezente sensațiele *în* conştiința noastră sînt prezente şi corpurile *pentru* cunoştința noastră; cînd dispar sensațiile, dispar şi corpurile. Aceştĭ doĭ termenĭ sînt dar pentru cunoştințele noastre identicĭ. *Intru cît sînt cunoscute*, corpurile nu sînt altceva decît agregate de sensațiĭ. — Vă rog să luațĭ aminte la această specificare restrictivă: întru cît sînt cunoscute, adecă *pentru cunoştința noastră*, corpurile nu sînt altă ceva decît agregate de sensațiĭ, ceia ce nu exclude existența lor obiectivă independentă de cunoştința noastră.

Tot ce căutăm să dovedim acum este numaĭ, că această existenţă obiectivă a corpurilor nu poate fi nicĭ de cum cunoscută, *tocmaĭ* pentru-că e independentă de noĭ, adecă de cunoştinţa noastră.

Vă puneţĭ însă poate o altă întrebare. — Corpurile să reduc pentru cunoştinţa noastră la sensaţiile noastre subiective. Fie. Rezultă însă oare din aceasta, că noĭ nu putem absolut cunoaşte corpurile cum sunt *în realitate?* Nu sînt oare sensaţiile noastre, conforme adevăratelor calităţi ale corpurilor şi nu ne fac ele să cunoaştem corpurile cum sînt în ele însile?

Trebue să facem dar un pas maĭ departe şi să examinăm raportul dintre sensaţiile noastre şi aşa numita lume a corpurilor exterioare.

Sensaţiile noastre nu ne pot face nicĭ de cum să cunoaştem corpurile cum sînt în ele însile. Şi iată cum să poate dovedi această afirmare. — Dacă noĭ am cunoaşte corpurile cum sînt în ele însile, adecă *independent* de noĭ, atuncĭ ar trebui ca cunoştinţa noastră despre ele să fie şi ca *independentă*, de variaţiile noastre subiective. Ar trebui, cu alte cuvinte, ca aspectul pe care îl iaŭ corpurile pentru cunoştinţa noastră să nu să schimbe cînd să schimbă starea subiectivă a sensibilităţiĭ noastre perceptive. În realitate însă tocmaĭ contrariul să întîmplă. Faptele stabilite de studiile psihofiziologice făcute asupra sensaţiilor ni-o dovedesc în deajuns. Temperatura unuĭ corp, de exemplu, variază după starea punctuluĭ periferic tactil cu care vine în contact; aceiaşĭ apă încropită va părea fierbinte pentru o mînă îngheţată şi rece pentru o mînă încălzită. De asemenea variază mirosul obiectelor; un miros care ne pare foarte puternic cînd intrăm întiĭ într-o cameră, devine aproape nesimţit după ce am stat în acea cameră cîtva timp. Gustul obiectelor variază în acelaş mod; aceiaşĭ bucată de zahăr va părea dulce unuĭ om sănătos şi amară unuĭ om bolnav. Maĭ mult, pentru unul şi acelaş om, unul şi acelaş corp va prezenta gusturĭ diferite după partea organuluĭ gustativ cu care e pus în contact; aşa, acetatul de plumb, care e acru şi înţăpător pentru partea anterioară a limbeĭ, e fad şi amar pentru partea eĭ posterioară; hidrocloratul de potasă, care e sărat pentru partea anterioară a limbeĭ, e dulceag pentru

partea eĭ posterioară. Tot așa, în sfîrșit, variază și sensațiele vizuale. Un obiect ce prezintă diferite colorĭ pentru un om normal, nu maĭ prezintă decît una și aceiașĭ coloare, brună uniformă, ca în fotografie, pentru oameniĭ atinșĭ de afecțiunea oculară numită *achromatopsie*. Un obiect *roșu* pentru un om normal e *negru*, pentru un om bolnav de *anerythropsie*. Un preot scoțian atins de această afecțiune și-a cumpărat odată o bucată de stofă *roșie*, ca să-șĭ facă din ia o haină *neagră*. Un fiziolog francez citează cazul uneĭ femeĭ, care vedea obiectul într-un feliŭ cu un ochiŭ și într-alt feliŭ cu celalalt: pentru un ochiŭ existaŭ obiecte *verzĭ*, pentru celalalt însă nu; iar obiectele cu această coloare eraŭ percepute ca violete. Sînt apoĭ substanțe chimice, care pot face să disparā anume sensațiĭ de coloare. Așa, *santonina* face să dispară sensația de violet; pentru ceĭ ce aŭ luat santonină nu maĭ există —în timp de cîteva ceasurĭ--obiecte violete. — Iată o sumă de fapte, carĭ ne dovedesc în deajuns, că aspectul pe care îl iaŭ lucrurile pentru cunoștința noastră variază după variațiile sensibilitățiĭ noastre subiective. Acest aspect nu e dar independent, ci dependent de sensibilitatea noastră.

O altă categorie de observărĭ ne va da însă o dovadă și maĭ hotărîtoare. Sînt observările făcute asupra orbilor din naștere. Ele ne probează în modul cel maĭ evident, că un simplu *plus* saŭ *minus* de sensațiĭ subiective e suficient pentru a transforma cu desăvîrșire aspectul lumiĭ pentru cunoștința noastră.

Orbiĭ din naștere prezintă, în raport cu noĭ care vedem, un *minus* de sensațiĭ, lipsițĭ fiind de sensațiile ce provin din activitatea organelor vederiĭ. Pentru aceștĭ orbĭ, lumea exterioară nu există ca lume *exterioară;* corpurile ce alcătuesc lumea din afară de noĭ nu aŭ pentru eĭ forma *spațiuluĭ*, cu cele treĭ dimensiunĭ, așa cum le percepem noĭ, ceĭ care vedem. Iată ce zice în această privință medicul engles *Platner:* „încît privește reprezentarea spațiuluĭ saŭ a întinderiĭ fără ajutorul vederiĭ, observarea atentivă a unuĭ orb din naștere, pe care am continuat-o în timp de treĭ săptămînĭ întregĭ 'm-a adus la convingerea... că un om lipsit de vedere, n-are nicĭ de cum percepțiunea uneĭ lumĭ exterioare, că un ast-feliŭ de om nu poate per-

cepe decît existența a ceva activ (a ceva care îl impresionează) diferit de propriile sale sentimente de pasivitate, și că în general el nu percepe decît diferența numerică a impresiunilor sale. — Ceia ce poate induce în eroare pe cineva, este să audă pe un orb din naștere întrebuințînd termenĭ învățațĭ de la ceĭ carĭ văd, și la început acest lucru m-a înșălat; dar în realitate orbul din naștere nu știe că obiectele există unele în afară de altele (ocupă adică locurĭ diferite în spațiŭ); și am observat în special, că dacă obiectele și părțile propriuluĭ săŭ corp, pipăite de el, nu ar produce asupra nervilor săĭ sensitivĭ *speciĭ* diferite de impresiunĭ, el ar lua toate lucrurile exterioare drept unul și acelaș lucru. În propriul săŭ corp, el nu distinge de loc capul de picioare prin *distanța* lor, ci numaĭ prin diferența sensațiunilor pe carĭ le primește din aceste diferite puncte. De asemenea in corpurile exterioare el nu distinge figura (forma spațială) decît numaĭ prin varietatea sensațiunilor, pentru-că de exemplu, cubul cu unghiurile sale ascuțite îl impresionează altfeliŭ decît sfera“ [1]).

Să vede lămurit din acest exemplu, ce radical diferită e percepțiunea și prin urmare cunoștința obiectelor lumiĭ exterioare la orbiĭ din naștĕre, de percepțiunea și cunoștința noastră despre ele. Un simplu *minus* de sensațiĭ transformă dar cu desăvîrșire aspectul lumiĭ pentru cunoștința omenească.

Operațiunile făcute asupra orbilor din naștere, pentru a li să reda vederea, în cazurile de cataractă congenitală, ne daŭ acum și experiența contrară, a uneĭ sensibilitățĭ perceptive, care capătă un *plus* de sensațiĭ. Odată cu recăpătarea vedereĭ, orbiĭ din nastere operațĭ capătă o categorie de sensațiĭ, pe carĭ nu le aveaŭ pînă atuncĭ, adecă sensațiele vizuale. Și acest plus de sensațiĭ transformă la rîndul săŭ așa de radical lumea cunoscută lor pînă atuncĭ, încît în primele zile după operație, orbiĭ carĭ și-aŭ recăpătat vederea nu maĭ recunosc nimic din ceia ce cunoșteaŭ maĭ nainte; ba chiar la început, nicĭ nu pot percepe obiectele exterioare ca distanțiate de eĭ, ci le percep din

---

1) Observație raportată de *J. St. Mill*, în *Exam. filosofieĭ luĭ Hamilton*. p. 270, 271.

contra ca lipite pe ochĭ. Așa, în observația celebră a luĭ *Cheseldeh*, orbul operat nu să mișcă din loc de teamă ca obiectele să nu-ĭ intre în ochĭ. Și în timp de cîte-va săptămânĭ după operație confunda adesea obiectele reale cu obiectele desemnate. O altă observație maĭ puțin cunoscută e aceia a doctoruluĭ Franz din Leipzig. Orbul operat de d-rul Franz era un tînăr de 19 anĭ, care fusesă crescut într-un institut special de educațiune pentru orbiĭ din naștere, unde primise toată cultura pe care o pot primi orbiĭ din naștere. Așa între altele, învățase să distingă perfect, pipăindu-le, diferitele corpurĭ pe carĭ noĭ le numim, cu intuiția noastră de spațiŭ, corpurĭ geometrice. Știa, de exemplu, să distingă foarte bine o sferă de un cub și un cub de o piramidă, după sensațiile tactile pe carĭ i le dădea suprafața, prezența saŭ absența colțurilor, numĕrul lor etc. După-ce și-a căpătat vederea prin operație, i s-a pus dinainte un cub, o sferă și o piramidă. El le-a privit lung, și, cu toată atenția posibilă, i-a fost peste putință să le maĭ recunoască. Aspectul lor era acum radical schimbat: cunoștința luĭ anterioară despre aceste corpurĭ nu maĭ era valabilă pentru noua lor aparență.

Așa dar, rezumînd aceste analize, un simplu plus saŭ un simplu minus de sensațiĭ subiective transformă cu desevîrșire aspectul lumeĭ pentru cunoștința noastră. Cunoștința noastră *actuală* despre lume e dar *relativă* la starea *actuală* a sensibilitățiĭ noastre. Dacă lumea de noĭ toțĭ cunoscută ni-să prezintă așa cum ni-să prezintă, cauza este că așa ne-o prezintă simțurile noastre, iar nu că așa este ia în ia însășĭ. E incontestabil, că pentru alțĭ oamenĭ, pentru alte ființe, cu o sensibilitate diferită de a noastră, lumea trebue să aibă un aspect cu totul diferit de aspectul, pe care îl are pentru noĭ. E de asemenea incontestabil, că dacă în cursul neîncetateĭ evoluțiunĭ a formelor organice, sensibilitatea omenească,—dezvoltîndu-să necontenit—va ajunge să capete simțurĭ noue și, prin ele, un plus de sensațiĭ, aspectul lumiĭ va deveni atuncĭ cu totul diferit de aspectul, pe care îl are astăzĭ.

O ultimă categorie de fapte ne va dovedi în sfîrșit, în modul cel maĭ covingător posibil, că așa numitele calitățĭ ale corpurilor nu aparțin în realitate, sub forma sub care le percepem, corpurilor, ci le sînt numaĭ atribuite de activitatea subiectivă a proprieĭ noastre sensibilitățĭ.

Vĕ vorbeam adinioară de mecanismul actuluĭ percepţiuneĭ, adică al actuluĭ prin care luăm cunoştinţă de lumea exterioără şi vă spuneam, că acest mecanizm cuprinde treĭ termenĭ: întăĭ, *un agent extern*, care afectează direct saŭ indirect periferia noastră sensibilă,—al doilea, *o modificare moleculară* ce să produce în această periferie şi să tranzmite pe firele nervoase conducătoare pînă la creer, unde apare; în sfîrşit,—al treilea termen, adică *sensaţia*, ca prim element al cunoştinţeĭ. E întrebarea acum; este al treilea termen al acestuĭ mecanizm *asemenea* celuĭ d-întăĭ? —este *sensaţia* asemenea *agentuluĭ extern?* — Răspunsul la această întrebare, hotărît şi categoric, este: nu. Sensaţia nu să aseamănă întru nimic cu agentul extern care o produce. Şi iată faptele pe care să întemeiază acest răspuns.

Experienţele fiziologice ne dovedesc, că natura sensaţiunii depinde de natura schimbăreĭ moleculare ce să naşte la periferie, să transmite pe firele nervoase conducătoare şi să propagă în sfirşit în creer, localizîndu-să în anume puncte ale acestuĭ organ. Însă diferitele centre parţiale din creer, cu care staŭ în legătură fixă cu diferitele fire nervoase, aŭ tipurile lor de acţiune proprie, adică modurile lor speciale şi *invariabile* de a răspunde la acţiunea agenţilor obiectivĭ. *Orĭ-care* ar fi agentul, care lucrează asupra unuĭ aceluiaşĭ centru nervos, efectul va fi toteauna calitativ *acelaş*. Aşa, de exemplu, *orĭ-care* ar fi agentul care lucrează asupra nervuluĭ optic [3]) efectul produs va fi *totdeauna* o sensaţiune de lumină şi nu o sensaţiune de altă natură. O vibraţiune eterică, atingînd nervul nostru optic, ne dă sensaţiĭ de lumină. O presiune mecanică exercitată asupra globuluĭ ochiuluĭ, excitînd nervul optic, produc tot sensaţiunĭ de lumiuă, produce anume cercurile luminoase numite *fosfene*. Un curent electric lucrând asupra nervuluĭ optic produce deasemenea sensaţiĭ de lumină. O substanţă medicală, precum e *digitala*, întrodusă în sînge,

---

3) Adică, strict vorbind, asupra *centrelor* optice din creer prin intermediarul nervuluĭ optic Căcĭ, după experienţele fiziologilor, să pare că specificitatea reacţiunii nu aparţine decît centrelor nervoase din creer, nu şi fibrelor conducătoare, care s-ar putea înlocui maĭ mult sau maĭ puţin unele cu altele. Această distincţie nu interesează însă studiul nostru, fiind-că pentru noĭ este indiferent, *care anume* din elementele sensibilităţii noastre posedă specificitatea reacţiuneĭ. Tot ce voim noĭ să dovedim este, că sensibilitatea noastră în general posedă această specificitate, pentru a putea conchide, că sensaţiile noastre nu să aseamănă cu agenţiĭ externĭ, carĭ le produc.

excită nervul optic și determină sensațiuni de lumină: bolnavului i-să pare că vede flacări. În operațiunile hirurgicale, în momentul cînd cuțitul operatorului taie nervul optic, operatul are sensațiuni întinse de lumină : vede stele verzi, cum să zice cu o expresie populară.—Iată dar *diferiți* agenți: o vibrare eterică, o presiune mecanică, un curent electric, o substanță chimică, o secțiune hirurgicală, cari, deși diferiți, produc totuși, lucrînd asupra unui și aceluiaș nerv, un efect calitativ *identic*, un efect de aceiași natură.

Și tot așa, unul și acelaș agent, lucrînd asupra unor nervi diferiți, produce efecte calitativ diferite. Așa de exemplu, un acelaș curent electric produce asupra nervului optic o sensație de lumină, asupra nervului acustic o sensație de sunet, asupra nervilor motori o sensație de contracțiune, asupra nervilor tactili o sensație de înțăpătură, asupra nervului gustativ o sensație de acreală. Un diapazon, care vibrează, atins cu degetul ne produce o sensație de tremurătură; aplicat pe osul cranian, prin vibrațiile pe cari le transmite urechii ne dă o sensație de sunet. O rază de soare, căzînd pe mînă ne produce o sensație de căldură, nu de lumină; căzînd din contra pe ochi ne produce o sensație de lumină, nu de căldură; retina, după cum a dovedit'o un savant englez, e absolut insensibilă la razele de căldură cele mai concentrate.

Din aceste fapte rezultă acum, evident, că sensațiile noastre nu sînt asemenea agenților externi cari le produc; căci, după cum ați văzut, agenți diferiți pot produce sensații identice și agenți identici sensații diferite. Această concluzie să poate pune mai riguros sub forma următoare. Pentru-ca două cantități oare-care să fie amîndouă egale cu a treia, ele trebue să fie egale între ele. Pentru-ca două triunghiuri oare-care să fie amîndouă asemenea cu un al treilea, ele trebue să fie asemenea între ele. Pentru-ca două sensații oare-cari să fie amîndouă asemenea cu un acelaș agent extern, ele ar trebui să fie asemenea între ele. Am văzut însă, că sensațiile produse de un acelaș agent extern nu sînt asemenea între ele: ele nu pot fi deci asemenea cu agentul extern care le-a produs.

De unde rezultă, în sfîrșit, că așa numitele calități ale corpurilor nu aparțin nici de cum, sub formele sub care

sînt percepute, corpurilor, ci le sînt pur și simplu atribuite lor, de activitatea subiectivă a propriei noastre sensibilități. In adevăr, după cum ați văzut, nervii noștri aŭ tipurile lor proprii de acțiune, aŭ modurile lor speciale și invariabile de a răspunde la solicitările agenților externi. Aparatul nostru perceptiv are, cu alte cuvinte, *formele sale proprii* de percepere, pe cari le *impune* obiectelor percepute. Formele sub care ni să prezintă prin urmare așa numitele obiecte externe: întinderea, soliditatea, coloarea, sonoritatea, mirosul, gustul, temperatura și celelalte, sînt forme subiective, forme ale aparatului nostru perceptiv. Toate aceste forme pe cari le numeam pînă acum calități ale corpurilor, sînt, nu calități ale corpurilor, ci calități ale sensibilității noastre subiective. Existența acelor calități *ca atari*, e dar strict subiectivă; existența lor e strict dependentă de existența sensibilității noastre. Fără sensibilitatea noastră, universul care ne înconjură, cu perfecțiunea formelor, cu strălucirea colorilor și varietatea sunetelor lui, ar fi haotic, întunecos și mut. Cum zice un celebru savant german, vorba biblică a lui Moisi „și s-a făcut lumină“ e fiziologie falșă: lumină nu s-a făcut decît atunci, cînd cea d-întăi sensibilitate perceptivă a apărut pentru-ca să distingă lumina de întunerec. Cînd vi să descrie așa dar, în astronomie și geologie, aspectul pe care îl avea pămîntul în epocile cînd sensibilitatea omenească nu apărusă încă, d-voastră trebue să înțelegeți, că acel aspect nu este decît aspectul, pe care pămîntul *l-ar fi avut*, dacă sensibilitatea omenească ar fi fost prezentă pentru-ca să-l perceapă.

*

Am ajuns ast-feliŭ pe nesimțite tocmai la soluția problemei noastre de la început. Această problemă era formulată în următoarea întrebare: sînt teoriile cozmogonice reprezentarea adecvată a proceselor *obiective*, ce s-aŭ petrecut *în realitate* la formarea universului, saŭ sînt simple formule *subiective*, prin cari cugetarea omenească își simbolizează numai acele procese obiective, în ele însuși recunoscute? — La această întrebare, analizele noastre de pînă acum asupra limitelor cunoștinței omenești ne daŭ răspunsul următor: procesele prin care, după teoriile cozmo-

gonice, universul actual s-a format, nu sînt procesele obiective ce s-aŭ petrecut în realitate în existența *independentă* de noĭ, ci *formele subiective* sub care conștiința omenească *ar fi perceput* acele procese, dacă ar fi fost prezentă în univers incă de la începutul luĭ. Cînd noĭ căutăm să ne reprezentăm modul, în care universul actual s-a format, noĭ nu facem alt ceva decît să ne închipuim, că *am asista* la formarea luĭ, nu facem adică alt ceva, decît să traducem la fie-care pas ceia ce trebue să să fi petrecut în realitate în ceia ce am fi perceput noĭ, dacă am fi fost de față, atuncĭ cu organizarea noastră perceptivă de acum. In sine, formarea universuluĭ ne este și ne remîne pentru totdeauna necunoscută.

(Va urma).

A. C. CUZA

Țăranii și clasele dirigente

Birnicii lucrătorĭ de pămînt, ca unii ce prin a lor muncă și strădanie revarsă îmbelșugare în adunările omenești, să cuvine a fi maĭ cu samă priveghiațĭ și luațĭ aminte pentru ca starea lor să cîștige din zi în zi îmbunătățire.
(*Regulamentul organic al Principatuluĭ Moldoveĭ Cap. III. Anexa P. Art. XXXIV*)

Dezvoltarea țărilor romîne in ultimele cincĭ saŭ șase deceniĭ e un fenomen economic și sociologic din cele maĭ interesante. Cu greŭ să va găsi vre-o altă țară, în adevăr, care să-șĭ fi prefăcut, în timp așa de scurt, întregul săŭ mod de producere și de schimb ca țara romînească.

In maĭ puțin de jumătate de secol, poporul romîn a trecut de la starea pastoral-agricolă, în care trăisă atîta vreme, către forma pe care am putea-o numi agricolă-industrială de producere și de la modul de circulare maĭ mult *în natură* a bogățiilor sale, către forma de circulare în care *banul* e factorul de căpetenie. Mărginind dar studiul nostru în cîteva zecimĭ de anĭ, noĭ putem zepsi aice fenomene de prefacere, care aiurea aŭ avut nevoe de maĭ multe veacurĭ pentru a să produce. Astfel, din punctul de vedere curat teoretic, cercetarea împrejurărilor noastre de dezvoltare, ne va permite de a ne da samă, încă și maĭ bine, despre temeinicia unor încheerĭ la care a ajuns știința modernă.

Fiind însă că structura economică a uneĭ societățĭ condiționează întreaga sa vieață, și instituțiile sale politice în primul rînd, este evident că numaĭ dacă vom studia cu luare-aminte schimbările săvîrșite în economia acesteĭ țărĭ, ne vom putea lămuri pe deplin asupra prefacerilor, așa de surprinzătoare, ce le-a suferit organizarea sa politică, care a trecut, fără transiție, de la forma despotică-feodală, către regimul constituțional în ființă astăzĭ. Din punctul de vedere practic, cercetarea noastră va avea dar o însămnătate și maĭ mare pentru noĭ, contribuind la înțelegerea deplină a stăreĭ noastre politice actuale, și prin urmare, la conducerea luminată a intereselor statuluĭ.

Și nicĭ cînd nu a fost nevoe de o maĭ deaproape cercetare a lucrurilor ca în aceste timpurĭ de criză prin care trec spiritele acelora cărora le sînt încredințate aceste interese, clasele noastre dirigente, și în special, conducătoriĭ noștri politicĭ organizațĭ în partide.

Prin introducerea formelor constituționale care ne guvernează astăzĭ, și prin proclamarea regatuluĭ, problema constituireĭ statuluĭ romîn, propria misiune a generațieĭ trecute, fiind rezolvită, să înțelege că vechile partide, care nu eraŭ, după cum ne-o spune chiar denumirea lor, decît expresiunea celor două curente vrăjmașe a lupteĭ pentru crearea uneĭ organizărĭ de stat, îndeplinindu-șĭ misiunea, și-aŭ perdut, pentru moment, rațiunea de a fi, în deosebire, ca partid liberal, și ca partid conservator. Astăzĭ nu să poate ști lămurit ce voesc liberaliĭ, ca liberalĭ, și ce voesc conservatoriĭ, ca conservatorĭ. Ne maĭ fiind însă nicĭ o deosebire de principiĭ, bine hotărită, între cele două partide, care cu drept cuvînt să pot numi *istorice*, de-oare-ce, din punctul de vedere ideal, ele aparțin maĭ mult trecutuluĭ decît prezentuluĭ, este evident că regimuluĭ nostru costituțional îĭ lipsesc organele esențiale fără care funcționarea sa e viciată, și regimul însușĭ e amenințat să devină o adevărată parodie.

Este drept că în ultimul timp, sub presiunea nevoeĭ de a găsi noĭ principiĭ de organizare, s-a făcut diferite încercărĭ de grupare a spiritelor rămase în nedumerire, din care cauză, să înțelege că eraŭ cu atît maĭ lesne de condus, fie chiar în direcțiĭ greșite. Dar încercările aceste, nu aŭ dat încă și nu vor putea să dea nicĭ un rezultat practic pentru viața noastră publică, pentru-că, în loc de a-șĭ intemeia doctrina pe cunoștințele nevoilor noastre speciale, în numele cărora s-ar fi prezintat, ele nu ne vin decît în numele unor ideĭ, izvorite în alte împrejurărĭ și răspunzînd unor necesitățĭ, care nu sînt încă ale noastre. (Vezì scrierea mea: *Generația de la 48 și Era nouă.*—Iașĭ 1889).

De fapt dar, să poate spune că am rămas astăzĭ în politică cu totul lipsițĭ de direcțiune și în stare de desăvîrșită anarchie, iar luptele noastre politice, lipsite de lumina teorieĭ, să pierd în întunerecul egoizmuluĭ celuĭ maĭ înjositor. Politica nu maĭ e decît un mijloc de satisfacere a lăcomieĭ saŭ a deșărtăciuneĭ cîtorva politicianĭ înaintea cărora oameniĭ cinstițĭ trebue să să retragă din viața publică, iar masa generală, lăsată la discreția elementelor celor maĭ rele din stat, să demoralizează și scade pe fie-care zi, sub apăsarea uneĭ organizărĭ costisitoare, de la care nu să folosește cu nimic.

În fața uneĭ stărĭ de lucrurĭ așa de îngrijitoare, numaĭ o cercetare deaproape a împrejurărilor noastre, ne va permite să ieșim la lumină. Din studiarea dezvoltăreĭ noastre economice, vor izvori problemele nouă, care să vor impune ingrijireĭ tuturor. Față cu dînsele, fie-care va trebui să iea poziție după temperamentul săŭ, și să vor închega în modul acesta, din haosul actual, noile grupărĭ politice, bazate pe principiĭ, și prin urmare cu totul

diferenţiate între dînsele, iar politica, astfel călăuzită de ideia pururea dătătoare de viaţă, va ieşi însfîrşit din starea de vulgar empirism, în care e căzută de atîta timp, şi va deveni o ştiinţă.

Şi sînt semne destul de grave care ne arată că a venit vremea ca în locul frazelor goale să punem ideia şi fapta, şi privind lucrurile cu ochiul rece al cercetătoruluĭ conştiincios, să căutăm a ne lămuri odată asupra valoareĭ civilizaţieĭ pe care am împrovizat-o în ultima jumătate de secol, între Dunăre şi Carpaţĭ. Căcĭ priveliştea care ne-o înfăţişază starea noastră de cultură, dacă nu ne lăsăm a fi orbiţĭ de străluciri minciunoase —şi aceasta ne va servi de intrare în materie—e departe de a fi îmbucurătoare.

În capitala ţăreĭ, unde să concentrează întreaga mişcare a naţiuneĭ, să resfaţă în mod zgomotos o mînă de oamenĭ, în cea maĭ mare parte de origine problematică, căutînd să măimuţărească, cu multă cheltuială, toate viţiile şi desfrînările, tot luxul şi frivolitatea unor civilizaţiunĭ în decadenţă.

Prin tîrgurĭ, o luptă crudă pentru existenţă împrejurul acelor cîteva funcţiunĭ răŭ plătite care nu pot hrăni pe toată lumea, pecînd izvoarele îmbielşugate de putere, comerţul şi industria, lăsate fără nicĭ o apărare, aŭ căzut cu totul în mînele străinilor. Din cauza aceasta, pămîntenii strîmtoraţĭ în existenţa lor descresc şi degenerează, iar străinii, deocamdată numaĭ stăpînii economicĭ aĭ oraşelor, să înmulţăsc şi merg inainte, ameninţînd să devie stăpînii politicĭ aĭ ţăreĭ.

La sate, ascuns prin bordee sub pămînt, trăeşte în cea maĭ crudă neştiinţă, prada uneĭ exploatărĭ neomenoase, un popor răŭ îmbrăcat şi răŭ hrănît, săcătuit de trudă şi de bolĭ, mîncat de viţiĭ şi de lene, care să stinge.

Însfîrşit, în faţa acestuĭ spectacol dureros, staŭ clasele noastre dirigente cu nepăsarea şi nepriceperea lor extremă, căutînd să să ameţască, la zile marĭ, cu frazele de paradă că *Romînul nu piere* şi că *Romînia e Belgia Orientuluĭ.*

Şi cumcă aceia ce spunem aice despre starea noastră actuală nu-ĭ numaĭ o exagerare de sentiment, avem dovadă statisticele oficiale precum şi mărturisirile tuturor acelora, puţinĭ la număr, carĭ ş-aŭ dat osteneala să cerceteze lucrurile cu ceva maĭ multă îngrijire.

Luînd în cercetare ultima lucrare complectă asupra populaţiuneĭ publicată de direcţiunea statisticeĭ generale de pe lîngă ministerul domeniilor: *Mişcarea populaţiuneĭ Romînieĭ în 1891.* (Bucureşcĭ 1895), putem să ne lămurim întrucîtva asupra stăreĭ poporaţieĭ noastre. Nu trebue să uităm însă, că anul 1891 cu un excedent de 65.996 suflete, e unul din anii ceĭ maĭ bunĭ de la 1859 încoace, după cum să poate vedea din următoarea tabelă:

Mișcarea Populațiuneĭ Romînieĭ. 1859—1892.

	ANIĬ	MORȚĬ	NĂSCUȚĬ	Maĭ mulțĭ născuțĭ	Maĭ mulțĭ morțĭ
CU BASARABIA	1859	114.361	65.293	49.068	——
	1860	123.997	79.793	44.204	——
	1861	129.470	85.622	43.848	——
	1862	128.590	87.524	41.066	——
	1863	123.106	106.721	16.385	——
	1864	147.278	106.273	41.005	——
	1865	143.090	111.939	31.151	——
	1866	130.857	158.275	——	27.418
	1867	133.711	106.530	27.181	——
	1868	142.510	107.755	34.755	——
	1869	146.639	205.268	41.371	——
	1870	147.532	111.963	35.589	——
	1871	145.010	114.576	30.434	——
	1872	139.084	132.508	6.576	——
	1873	141.755	141.982	——	227
	1874	149.442	152.247	——	2.805
	1875	170.571	140.709	29.862	——
	1876	164.547	125.857	38.690	——
	1877	158.790	133.381	25.409	——
	1878	141.190	141.773	——	583
	1879	167.852	132.219	35.633	——
CU DOBROGEA	1880	171.240	163.226	8.014	——
	1881	192.004	123.390	68.614	——
	1882	189.220	132.411	56.809	——
	1883	204.301	124.069	80.232	——
	1884	201.413	123.808	77.605	——
	1885	213.581	123.814	89.767	——
	1886	212.820	134.739	78.081	——
	1887	209.573	155.768	53.804	——
	1888	219.658	158.674	60.984	——
	1889	213.222	142.869	70.353	——
	1890	204.667	150.786	53.881	——
	1891	228.283	162.287	65.996	——
	1892	211.679	188.977	23.702	——

În anul 1891, despre care ne ocupăm acuma, s-aŭ născut, peste tot, *în comunele rurale* 185.687 ortodocșĭ, și aŭ murit 126.014 dînd un spor de abia 59.673, pecînd evreiĭ să nasc 2.355 și mor 1.079, lăsînd un spor de 1,276 suflete. Dacă ortodocșiĭ s-ar fi inmulțit în aceiași proporție, eĭ ar fi trebuit să să prezinte cu un spor de peste 100,000 suflete, de unde rezultă că chiar la țară, înmulțirea poporațieĭ noastre e cu mult maĭ înceată decît a evreilor.

Această scădere relativă a poporaţieĭ ortodocse, să vede încă şi maĭ bine *în comunele urbane*, unde s-aŭ născut, în anul 1891, 24.928 ortodocşĭ şi aŭ murit 23.187, dînd un spor de abia 1.741 suflete, pecînd evreiĭ. să nasc 7.424, şi mor 4.667, lăsînd un spor de 2.757 suflete. În deosebĭ, în unele oraşe însă, chiar în anul acesta aşa de favorabil nouă, scăderea poporaţieĭ ortodoxe nu maĭ e relativă, ci absolută, după cum să poate vedea din următoarea tabelă:

Comparaţiune între numărul născuţilor şi al morţilor din 1891, la ortodocşĭ şi evreĭ, în unele comune urbane.

COMUNELE	ORTODOCŞĬ				EVREĬ			
	NÀSCUŢI	MORŢI	MAĬ MULŢĬ NASCUŢI	MAĬ MULŢĬ MORŢI	MAĬ MULŢĬ NASCUŢI	MAĬ MULŢĬ MORŢI	MORŢI	NASCUŢI
Bacăŭ	186	216	—	30	54	—	208	262
Botoşanĭ	467	514	—	47	188	—	506	694
Hîrlăŭ	70	112	—	42	138	—	67	105
Galaţĭ	1.302	1.301	—	1	233	—	278	511
Craiova	1.021	1.067	—	46	36	—	47	83
Iaşĭ	929	1.409	—	480	405	—	1.076	1.481
Neamţ	129	156	—	27	17	—	98	115
Focşanĭ	443	466	—	23	134	—	71	205
Roman	215	311	—	96	64	—	171	235
Fălticenĭ	120	153	—	33	82	—	135	217
Tecucĭ	350	358	—	8	27	—	24	51
Bîrlad	515	564	—	49	78	—	102	180
Vasluĭ	176	187	—	11	32	—	103	135

Oraşele aceste în care scade poporaţia ortodocsă, sînt tocmaĭ oraşele în care predominează evreiĭ, ceia ce explică pentru ce maĭ toate sînt din Moldova. În atingere cu evreiĭ însă, creştiniĭ aŭ început a scădea şi prin oraşele din Valahia, după cum să poate vedea din următoarele două exemple pe care ne mărginim a le cita:

COMUNELE	ORTODOCŞI				EVREĬ			
	NASCUŢI	MORŢI	MAĬ MULŢĬ NASCUŢI	MAĬ MULŢĬ MORŢI	MAĬ MULŢĬ MORŢI	MAĬ MULŢĬ NASCUŢI	MORŢI	NASCUŢI
Brăila	1.517	1.514	3	—	—	201	417	216
Bucureştĭ	5.211	4.908	303	—	—	472	1.053	581

Vrea să zică, în capitala Romînieĭ, acele 5211 naşterĭ ortodocse nu aŭ dat, în anul acesta, decît abia un spor de 303 suflete, pecînd evreiĭ, cu 1.053 naşterĭ, au lăsat un spor de 472 suflete. Scăderea poporaţieĭ romîneştĭ, în capitala ţăriĭ, e aşa de mare dar, încît nu ne putem îndoi că peste cîţĭ-va anĭ, ia să va prezinta cu deficite, întocmaĭ ca şi oraşele din Moldova. Şi acelaş lucru să va întîmpla cu toate celelalte oraşe din Valahia.

Tot din statistica poporațieĭ pe anul 1891, ne putem lămuri asupra mortalitățeĭ excesive a copiilor, maĭ ales în comunele rurale, adică a copiilor de romîn. În anul acesta aŭ murit în Romînia 76.146 copiĭ, sub 5 anĭ, din carĭ 13.510, saŭ 17.74% în comunele urbane și 62.633, saŭ 82.26% în comunele rurale. Și iată ce ne spune d-l C. Crupenski, directorul statisticeĭ, asupra acestuĭ punct negru în starea noastră demografică :

„Din tabelele precedente s-a putut vedea că în Romînia, „din 100 morțĭ dintr-un an, jumătate aproape sînt copiĭ maĭ „micĭ de 5 anĭ. *Mortalitatea copiilor este dar mare.* Stăruim „asupra acestuĭ punct capital al stăreĭ noastre demografice, „fiind că ni să pare, că aicĭ maĭ cu samă, este cu putință de „făcut ceva pentru îndreptarea acesteĭ stărĭ rele. *Dacă ora-„șele sînt, cum am văzut, marele mîncătoare de adulțĭ, satele pierd „copiiĭ, în proporțiunĭ marĭ,* atît din cauza natalitățiĭ lor maĭ „mare, cît și din cauza cunoscuteĭ lipsă de îngrijire în caz „de boală“.

Ar fi numaĭ de adăogit, pentru a da o și maĭ mare preciziune acestor părerĭ, că orașele noastre sînt mîncătoare numaĭ de adulțĭ ortodocșĭ, de-oare-ce evreiĭ să înmulțesc pretutindenĭ, și că mortalitatea mare a copiilor de prin sate privește, să înțălege, esclusiv pe romînĭ.

Anul 1891 fiind însă, după cum să știe, unul din ceĭ maĭ favorabilĭ, nu ne poate da o idee precisă despre toată întinderea răuluĭ. Pentru a vedea dar încă și maĭ bine care este starea poporațieĭ noastre, vom lua un an din ceĭ maĭ răĭ, anul 1892, atît pentru-că, proporțiile sale fiind mărite, scăderea noastră va fi și maĭ văzută în ochiĭ tuturor, cît și pentru gravitatea faptuluĭ că asemene raporturĭ dintre născuțĭ și morțĭ, precum le putem constata în statistica pe 1892, *să pot prezenta*, în imprejurărĭ de altfeliŭ normale.

Excedentul anuluĭ 1892 a fost abia de 23.702 suflete pentru țara întreagă și pentru toțĭ locuitoriĭ eĭ. Ceia ce este maĭ grav însă, e să vedem că în șase județe din Moldova, *poporația ortodoxă rurală să prezintă cu deficite însămnate*, pecînd evreiĭ să înmulțesc în aceiașĭ proporție ca la orașe :

COMUNELE RURALE

Deosebirea între născuțiĭ viĭ și morțiĭ, la ortodocșĭ și evreĭ în 1892.

JUDEȚELE	ORTODOCȘĬ			EVREĬ		
	Născuțĭ	Morțĭ	Excedent	Excedent	Morțĭ	Născuțĭ
1. Bacăŭ	4.637	4.724	— 87	+157	114	271
2. Iașĭ	3.784	4.256	—472	+118	121	239
3. Putna	4.053	4.757	—704	+ 48	34	82
4. Tecucĭ	3.641	4.464	—823	+ 57	55	112
5. Tutova	3.171	3.395	—224	+ 40	29	69
6. Vasluĭ	3.554	4.235	— 681	+ 67	57	124
Total	22.840	25.831	—2991	+487	410	897

În aceste șase județe dar, scăderea poporației rurale ortodocse e *absolută*, morții întrecînd nașterile. Cît pentru celelalte județe din Moldova, în care poporația rurală ortodocsă să înmulțește, iată care este proporția dintre ortodoși și evrei, în anul 1892, de unde să poate vedea că în aceste județe scăderea e relativă:

COMUNELE RURALE

Deosebirea între născuții vii și morții, la ortodocși și evrei, în 1892.

JUDEȚELE	ORTODOCȘI			EVREI		
	Născuți	Morți	Excedent	Excedent	Morți	Născuți
1. Botoșani	5.106	4.013	+1.093	+232	187	419
2. Covurluí	3.097	2.690	+ 407	—	16	—
3. Dorohoí	5.481	3.512	+1.969	+230	150	384
4. Fălciu	2.869	2.797	+ 72	+ 50	54	104
5. Neamțu	4.079	3.726	+ 353	+ 82	86	168
6. Roman	2.672	2.546	+ 126	+ 26	52	78
7. Suceava	4.085	3.106	+ 979	+137	104	241
Total	27.389	22.390	+4.999	+757	649	1394

În aceste șapte județe dar, în care poporația noastră rurală să înmulțește, ortodocșii să nasc 27.389 și mor 23.390, lăsînd un spor de abia 4.999 suflete, pecînd evreii să nasc 1.394 și mor numai 649, lăsînd un spor de 745 nașteri. Dacă poporația ortodocsă s-ar fi înmulțit în aceiași proporție, trebuia să avem un excedent de vre-o 14.000 nașteri. Scăzînd acum excedentul de 2991 morți ce-l daŭ județele Bacăŭ, Iași, Putna, Tecuci, Tutova, Vasluí, din excedentul de 4999 nașteri al județelor Botoșani, Covurluí, Dorohoí, Fălciŭ, Neamțu, Roman, Suceava, vedem că *în anul 1892, întreaga poporație ortodocsă rurală din Moldova, s-a înmulțit numai cu 2008 suflete, pecînd evreii, în acelaș timp, aŭ sporit cu 1244 suflete pe la satele din Moldova, saŭ cu 764 mai puțin decît romînii.*

Nu ne putem opri pentru a da amănunte asupra poporației urbane. Fie zis numai că poporația urbană ortodocsă a scăzut, în anul acesta, în mod absolut, morții întrecînd nașterile, în douăzeci de județe din 32, pe cînd evreii s-aŭ înmulțit în toate județele, afară de județul Olt, în care a murit *un evreŭ*, și nu s-a născut nici unul. *Excedentul total, pentru toate orașele din țară, a fost, în anul 1892, de 1601 morți ortodocși și de 3244 născuți evrei*, din care 1008 s-aŭ născut mai mulți în orașele din Valahia, și 2246 în orașele din Moldova.

Starea aceasta de lucruri e de o gravitate extremă. Și să nu ni să spue că anul 1892 e cel mai răŭ în serie atribuindu-să mortalitatea sa excesivă unor cauze excepționale. Căci dacă asemene cauze aŭ existat, în adevăr, ele aŭ trebuit să lovească deopotrivă și în poporația ortodocsă si în acea evreiască. Dar

noi vedem că numai creștinii aŭ plătit un tribut așa de greŭ morței, mai mare ce-i drept în anul acesta decît în alți ani, pe cînd evreii s-aŭ înmulțit ca de obiceiŭ. Asemenea, întru-cît să atinge în special de poporația urbană, ar fi bine ca să nu ni să mai repete adagiul cunoscut, dar ridicul cînd să aplică tîrgușoarelor noastre cu cîteva mii de locuitori, că orașele sînt mîncătoare de oameni — *les villes sont les gouffres de l'humanité.* Căci în aceleași orașe trăiesc și evreii și creștinii, și unii să înmulțesc, pecînd ceilalți să împuținează.

Scăderea poporației noastre, rezultă și din datele statistice asupra recrutației. In raportul general, pe anul 1893, publicat de direcțiunea generală a serviciului sanitar găsim o mică statistică făcută pe patru ani, relativă la recrutare, din care să poate vedea că numărul tinerilor buni de recrutat scade, iar numărul celor cari să scutesc crește necontenit, ceia ce este cea mai vie dovadă despre starea de slăbire progresivă a maselor poporului nostru. Iată statistica despre care vorbim:

Recruți.

1891	înscriși	60.459	scutiți	ca	improprii	3.496	s-aŭ	5.8%
1892	„	59.976	„	„	„	3.478	„	5.8%
1893	„	56.243	„	„	„	3.552	„	6.2%
1894	„	52.079	„	„	„	3.675	„	7%

Vrea să zică, în patru ani, numărul celor înscriși, a scăzut cu aproape opt mii, și numărul celor scutiți ca improprii, a crescut cu doi la sută.

Oricît ar fi de nepăsătoare clasele noastre dirigente, totuși starea aceasta de lucruri a trebuit să alarmeze, cel puțin pe hîrtie, pe toți aceia care s-aŭ ocupat mai de aproape cu chestiunea.

Incă de pe la 1841 să observasă scăderea poporației creștine de prin orașele din Moldova, și un statistician anonim de pe vremile acelea, făcînd statistica poporației pe anul 1839, și văzînd cum să înmulțesc evreii și cum scad creștinii, spune: „Urmînd pururea asemene analogie, *impoporarea jidovască a poli-„tiilor va întrece în viitorime pe acea a creștinilor.*“ (Vezi *Spicuitorul Moldo-Romîn. — Iași 1841*).

Această profeție s-a îndeplinit astăzi în totul, cît pentru orașele din Moldova, și ia își așteaptă acum îndeplinirea, care nu va întîrzia, întru-cît să atinge de orașele din Valachia. *d-l P. S. Aurelian*, în scrierea sa *Terra Nostra*, apărută în 1875 și în adoua ediție în 1880, ne atrage asemene atenția asupra aceluiași fapt dureros:

„Dorința de a cunoaște dacă mortalitatea este aceiași între „ortodocși și izraeliți, ne-a îndemnat a compara nașterile și mor-„țile în orașele unde să află mai mulți izraeliți; rezultatul a fost „că în aceste orașe pentru populațiunea romînă morțile covîrșesc „nașterile; iară pentru izraeliți nașterile covîrșesc morțile; cu „alte cuvinte, *pe cînd populațiunea romînă descrește izraeliții „să înmulțesc.*“

Medicul primar al orașuluĭ Iașĭ, *Dr. G. Flaișlen*, în raportul săŭ pe anul 1875, publicat sub titlul: *Mișcarea populațieĭ orașuluĭ Iașĭ.* (Iașĭ 1876), vorbind de acelaș fapt, spune:

„După ceia ce ne spun cifrele, *această scădere a elementu-„luĭ creștin și această sporire a elementuluĭ izraelit nu sînt efectul „uneĭ întîmplărĭ, dar din contra ele sînt o regulă bine observată.* „Viitorul căutînd a-l afla după rezultatul acestor 10 anĭ, trebue „să spunem că exact în 50 anĭ, în orașul Iașĭ nu va fi nicĭ un „creștin și toată populația va fi alcătuită numaĭ din izraelițĭ."

In teza sa inaugurală: *Cercetărĭ demografice asupra populațiuneĭ Romînieĭ și în special asupra districtuluĭ și orașuluĭ Iașĭ.* (Bucureștĭ 1876.) *d-l Dr. Agappi* ajunge la următorul rezultat:

„*Atît în comunele rurale, cît și în cele urbane, în toate ano-„timpurile, ca și în toate constituțiunile medicale, populațiunea ro-„mînă descrește, pe cînd cea izraelită sporește.*"

La aceleașĭ concluziĭ ajunge d-l *I. Bibicescu* în scrierea sa: *Mișcarea poporațiunei în Romînia. De la 1870 pînă la 1878.* (Bucureștĭ 1880.)

Doctorul *Obedenaru*, în dicționarul enciclopedic de științĭ medicale a luĭ *Dechambre,* vorbind de țăraniĭ noștri zice următoare-„le: Sînt în mizeria fiziologică cea maĭ profundă. Intrec locuitoriĭ „din Sologne în toate punctele de vedere. Nu pot fi comparațĭ „țăraniĭ din cîmpiile Dunăreĭ de jos decît cu nenorocițiĭ țăranĭ „din mlaștinele pontine."

In scrierea d-luĭ *Dr. C. I. Istrati*: *O pagină din istoria contimporană a Romînieĭ.* (Bucureștĭ 1880) și care nu-ĭ de-cît o lungă și jalnică descriere a stăreĭ de mizerie în care să află țăraniĭ noștri, cetim următoarele:

„Sîntem unicĭ în felul nostru! nu facem nicĭ copiĭ, nu „strîngem nicĭ capitalurĭ, nu avem nicĭ bună stare! Noĭ ne u-„cidem pentru a să dezvolta alțiĭ pe mormîntul nostru."

Doctorul I. Felix în discursul săŭ de recepțiune la Academia Romînă din anul 1880 și publicat în analele Academieĭ sub titlul: *Mișcarea populațiuneĭ Romănieĭ* (Bucureștĭ 1881) spune:

„*Populațiunea Romănieĭ să înmulțește în o proporțiune cu „mult maĭ mică decît aceea a altor țărĭ; Romănia este amenințată „de o depopulațiune relativă, care vatămă interesele eĭ cele maĭ vi-„tale.* Acest răŭ să află de-o cam-dată într-un stadiŭ în care să „maĭ poate remedia, luînd însă dimensiunĭ maĭ marĭ și transfor-„mîndu-să în depopulațiune absolută, ia ar putea compromite „viitorul statuluĭ romîn."

Acuma în urmă, tot d-l *Dr. I. Felix*, de astă dată ca director general al serviciuluĭ sanitar în *Raport general asupra igieneĭ publice și asupra serviciuluĭ sanitar ale Regatuluĭ Romănieĭ pe anul 1892.* (Bucureștĭ 1893) vine să confirme părerea sa din 1880:

„*Populația rurală să înmulțește la noĭ prin naștерĭ în propor-„țiunĭ slabe*; avem comune cu natalitatea destul de mare, de „peste 48 la 1000 locuitorĭ pe an, avem comune cu mortalitatea

„foarte mică, de abia 21 la 1000 locuitori; *sînt însă comune ru-„rale unde decesele covîrșesc naşterile*, unele unde natalitatea nu „intrece cifra de 21 la 1000, altele unde mortalitatea întrece cea „de 50 la 1000 locuitori pe an."

Insfîrșit, după îndelungate studii, în raportul său pe anul 1893, *d-l Dr. I. Felix* ajunge la următoarea concluzie:

„Statistica ne arată că pe alocurea creșterea populațiunei „nu este normală; că în unele comune natalitatea este prea mică, „mortalitatea prea mare; că *deși populațiunea romînă a țărei „întregi să înmulțește prin nașteri, această înmulțire este insufici-„entă în mai multe județe și în cele mai multe comune urbane.*"

Vorbind apoi de studiul comparativ asupra populațiunei făcut în diferite rînduri și începînd încă de pe la 1860 cu studiile lui Dionisie Marțian, d-l Dr. Felix adaogă:

„Rezultatele acestui studiu sînt triste; le vom dezvolta mai „jos, *vom expune în cifre faptul, deja de mult cunoscut, că in multe „comune populația autohtonă scade și că elementele străine ocupă „golul lasat de romîni.*"

Iată dar starea adevarată a țărei astfel precum rezultă din studiile făcute de oamenii competenți asupra statisticelor oficiale, pe o serie de cîteva zecimi de ani: Poporația noastră scade; această scădere e relativă, pentru țara întreagă, întrucît privește poporația ortodocsă, care nu se înmulțește decît în proporțiuni cu totul slabe, *în unele comune rurale însă, și în cele mai multe comune urbane, scăderea poporației ortodocse e absolută, morții întrecînd naşterile.*

Cunoscute fiind tendințele firești de înmulțire ale poporației, să naște întrebarea pentru ce tocmai poporația noastră, care dispune de locuri așa de întinse și de fertile, nu să înmulțește în mod normal. Și aceasta este desigur problema cea mai interesantă din cîte ar putea să ne preocupe. Căci dacă poporul romîn nu va fi vrednic să cuprindă cu munca sa pămînturile așa de mănoase ce-i stau la îndămînă, străinii vor veni fără îndoială să umple golurile economice lăsate de dînsul. Chiar astăzi cîmpiile noastre au nevoe să facă apel la puterile muncitoare ale popoarelor învecinate, iar orașele au încăput cu totul pe mînele străinilor. Poporația orașelor fiind însă compusă pretutindeni din elementele cele mai culte, și aceste aparținînd la noi în țară unui alt neam cu alte idealuri și cu alte aspirațiuni, este evident că poporul romîn de pe la sate, lipsit de conducătorii săi firești, va deveni robul îngenunchiat a unor stăpîni, care nu reprezintă tendințele sale de rasă. Așa fiind, munca cu totul brută pentru a întreține o civilizație străină, va absorbi toate puterile vii ale acestui popor, care nu-și va putea nici-odată îndeplini misiunea sa de cultură. Soluțiunea cît mai neintîrziată a problemei poporației, care la noi să prezintă cu un caracter deosebit de gravitate, să impune dar ca o chestiune de vieață pentru noi romînii.

Intr-o scriere anterioară: *Meseriașul romîn*, (Iași 1893),

preocupându-ne maĭ ales de scăderea poporaţieĭ noastre urbane, am căutat să dovedim că această scădere să datoreşte, în cea maĭ mare parte, predomnireĭ elementuluĭ evreesc în oraşe. Năvălind în ţară pe cînd poporul romîn începea a să deprinde abia cu formele uneĭ civilizaţiunĭ aşa de străină de modul săŭ de a fi, de pînă atuncĭ, evreiĭ, purtătorĭ aĭ formelor acestora de cultură, în legătură cu apusul de unde ele ne veneaŭ, şi neavînd nicĭ un fel de scrupul faţă cu creştiniĭ, cu cari nu să asimilează, aŭ acaparat în scurtă vreme toate izvoarele maĭ îndămănatice de vieţuire, comerţul şi industria, lăsînd claseĭ de jos pămîntene numaĭ ocupaţiunile cele maĭ obositoare şi maĭ răŭ plătite, pe cînd clasa de sus, maĭ prevăzătoare pentru sine, îşĭ rezerva funcţiunile împrejurul cărora să încinge astăzĭ o luptă din ce în ce maĭ crîncenă. Astfeliŭ strîmtorată în mijloacele sale de vieţuire, poporaţia băştinaşă de pe la oraşe, lasată fără nicĭ o apărare în faţa acestuĭ puhoiŭ distrugător, a început să scadă şi să degenereze.

Intr-o altă lucrare a noastră : *Monopolul alcooluluĭ.* (Bucu-curesştĭ 1895), am arătat că una din cauzele cele maĭ de căpitenie a scădereĭ poporaţieĭ noastre, atît la sate cît şi la oraşe, este alcoolizmul, consumarea în cantităţĭ marĭ a rachiurilor celor maĭ proaste şi falşificate încă cu tot soiul de otrăvurĭ, care trebue să aibă consecinţĭ cu atît maĭ vătămătoare pentru poporaţia noastră, cu cît ia este maĭ răŭ hrănită, trăind aproape numaĭ din legume.

Venind după studiul nostru în care ne ocupasem maĭ ales de poporaţia urbană, şi tratînd o cauză generală de scădere, lucrarea acesta a trebuit fireşte să ne servească de transiţie şi de îndemn, pentru a ne îndeletnici maĭ în special şi cu poporaţia rurală.

In studiul de faţă vom căuta dar să cercetăm care sînt, după părerea noastră, cauzele care aŭ trebuit să producă scăderea relativă, şi prin unele comune chiar absolută, a poporaţieĭ noastre rurale, în ultimele deceniĭ.

Descreşterea poporaţieĭ romîneştĭ, în adevăr, nu să observă maĭ ales de cît cam de pe la anul 1859, după cum să poate vedea din următoarea tabelă publicată de dl. Dr. Agappi în lucrarea citată :

Mişcarea poporaţieĭ între anii 1844 şi 1873.

Anul	Numărul locuitorilor	Sporirea
1844	3.578.951	—
1854	4.000.000	421.049
1859	4.424.961	424.961
1873	4.839.929	414.968

In perioada d'intăiŭ, 1844 -1859, creșterea noastră a fost de 864.010, pe cînd în perioada 1859—1873, nŭ maĭ avem de cît o creștere de 414.968 suflete, de unde rezultă că, în această din urmă serie de cinspre-zece anĭ maĭ apropiată de noĭ, am pierdut maĭ mult de jumătate din sporul ce ar fi trebuit să avem, dacă poporația noastră s-ar fi înmulțit în aceiașĭ proporție în care să înmulțise în aceĭ cinsprezece anĭ anteriorĭ.

Cercetînd acum statistica născuților și a morților pe fiecare an, de la 1859 încoace de cînd să pare că a început maĭ ales să descrească poporația noastră, iată rezultatele la care ajungem :

Mișcarea poporației din Romînia pe anii 1859—1873.

Anul	NUMĂRUL		MAI MULȚĬ		Cițĭ au murit la 100 de născuțĭ
	Născuților	Morților	Născuțĭ	Morțĭ	
1859	114.361	65.295	49.068	—	57 1/2
1860	123.997	79.793	44.204	—	60 1/2
1861	129.470	85.622	43.848	—	66 1/2
1862	128.590	87.524	41.066	—	68 1/2
1863	123.086	106.721	16.365	—	86 1/3
1864	147.278	106.273	41.005	—	72 1/2
1865	143.090	111.939	31.151	—	77 1/2
1866	130.857	158.275	—	27.418	121.
1867	133.711	106.530	27.181	—	79 1/2
1868	142.510	107.775	34.735	—	75 4/7
1869	146.639	105.268	41.371	—	71 5/7
1870	147.552	111.963	35.589	—	75 6/7
1871	145.010	114.576	30.434	—	79.
1872	139.084	132.508	6.576	—	95 1/4
1873	141.755	141.982	—	226	100 1/7
1874	149.442	152.246	—	2.804	102
1875	170.571	140.709	28.862	—	82 1/2
1876	164.547	125.857	38.690	—	76 1/2
1877	158.790	133.381	25.409	—	84
1878	141.239	143.715	—	2.476	101 7/10

Din această tabelă să poate vedea lămurit cum poporația noastră a început a scădea maĭ ales de la 1859 încoace. In anul 1859 aŭ murit 57 jum. la sută, pe cînd în anul 1878 mor 101 7/10 la sută, așa că mortalitatea e aproape îndoită în curs de două-zecĭ de anĭ. Este drept că anul 1878 e un an cu deosebire răŭ, dar aceasta nu ne poate servi de mîngîere față cu faptul că mortalitatea crește necontenit după cum să poate vedea urmărind proporția descreștereĭ din an în an.

Pentru a ne invedera și maĭ bine descreșterea progresivă a poporațieĭ noastre, astfeliŭ precum rezultă din această tabelă, dl. Dr. Istrati a condensat-o în seriĭ de cîte 5 anĭ:

Anul	NUMĂRUL		Excedentul	Cîți aŭ murit la 100 născuțĭ	Cu cît crește la 100 poporația	Proporția simplă a descreșterei
	Născuților	Morților	Născuților			
1859-63	619.504	424.953	194.551	68.4	31.6	6
1864-68	697.446	590.792	106.654	84.7	15.3	3.
1869-73	720.040	606.297	113.743	84.2	15.8	3
1874-78	784.589	695.908	88,681	88.6	11.4	2

Se poate vedea dar că sporirea anuală a poporațieĭ scade regulat de la 31 la 15 și în sfîrșit la 11 la sută în timp de două-zecĭ de anĭ, urcîndu-să mortalitetea în acelaș timp, de la 68 la 84 și pînă la 88 la sută. Iar excedentul născuților care fusese în perioada 1859—63 de 194.551 suflete la o poporație de numaĭ patru milioane și jumătate locuitorĭ, nu maĭ e decît de 88.681 suflete la o poporație de peste cincĭ milioane.

Scăderea poporațieĭ noastre e cu atît maĭ simțită, cu cît, în perioada din urmă, numărul streinilor a crescut într-o proporție foarte mare. Străiniĭ însă, după cum s-a văzut, să înmulțesc în mod normal, și scăderea aceasta nu ne privește dar de cît pe noĭ.

Dacă nu ne mulțumim cu explicațiunile ce să daŭ de obiceiŭ acestuĭ fenomen dureros, trebue să căutăm a ne lămuri aice, întru cît să atinge în special de poporația rurală, care sînt cauzele care aŭ putut să producă scăderea sa de la 1859 încoace. Căcĭ a spune că mortalitatea uneĭ poporațiunĭ e proporționată cu gradul eĭ de cultura și că poporația noastră îșĭ manifestă cultura sa înapoiată prin marea eĭ mortalitate, după cum o face d-l Dr. Felix în discursul săŭ de recepțiune la Academie, însemnează a nu explica nimic. Starea noastră de cultură nu era de sigur maĭ înfloritoare în trecut, și dacă poporația să înmulțea atuncea, scăderea sa de astăzĭ nu poate să fie lipsa de cultură. Asemenea nu locuințele rele și posturile prea numeroase pot să fie cauza scădereĭ actuale a poporațieĭ, căcĭ cu cîteva zecimĭ de anĭ maĭ în urmă, locuințele eraŭ tot atît de rele și posturile, observate cu maĭ multă rigoare, eraŭ tot așa de numeroase. Cît despre lipsa de îngrijire medicală, care să zice că ar fi una din cauzele pentru care romîniĭ, neprevăzătorĭ, mor cu zile, e maĭ întăiŭ naiv de a-șĭ închipui cineva că o mortalitate așa de mare și cu un caracter așa de general, ar putea să fie oprită cu decocturĭ de ceaiŭ de romaniță și cu cataplazme aplicate la vreme. Dar să naște întrebarea : oare în trecut, pecînd doctorĭ nu eraŭ decît abia prin orașe, poporația noastră să bucura de o maĭ bună îngrijire medicală? De ce dar să înmulțea atuncĭ, de ce scade astăzĭ ?

Asemnenea explicațiunĭ cu caracter general, luate cu duiumul de prin cărțĭ scrise aiurea, nu ne sînt de nicĭ un folos,

pentru-că nu țin samă de împrejurările noastre deosebite. Știința făcută în modul acesta e lucru nu tocmai greŭ și poate să aducă profiturĭ însemnate unora, dar pentru înaintarea cunoștințelor folositoare tuturor, ia nu are nicĭ o valoare.

Recunoscînd însă, pentru a ne apropia de dezlegarea problemeĭ care ne preocupă, că atît lipsa de cultură cît și locuințele rele, și posturile numeroase și chiar lipsa de îngrijire medicală, sînt cauze de scădere a uneĭ poporațiunĭ, dar știind că toate aceste aŭ existat și în trecut, pecînd poporația noastră să înmulțea în mod normal, să naște întrebarea: *care e factorul modern* care a făcut ca toate aceste cauze generale de descreștere a poporațieĭ, să producă efectele lor asupra poporațieĭ, cu scăderea sa din zilele noastre?

Discutînd deosebirea în creșterea poporațieĭ, în cele două perioade 1844—1859 și 1859—1873, d-l Dr. Agappi, face următoarele observațiunĭ:

„În perioada dintăĭ 1844—1859, cînd totul era de creat, „în care timp am fost încercațĭ de epidemiĭ și o sumă de in- „vaziunĭ, carĭ aŭ durat două treimĭ din acea epocă; cînd mijloa- „cele de comunicațiune eraŭ cu totul primitive și prin urmare „și mijloacele de existență să procuraŭ cu maĭ puțină înlesnire, „în această epocă nefastă, din toate punctele de vedere, popula- „țiunea Romînieĭ a crescut cu 846.010."

„Din contra, de la 1859—1874, dacă țara a fost bîntuită „de oare-carĭ epidemiĭ, cel puțin s-a bucurat de cea maĭ perfectă „liniște și n-a avut a suferi flagelul invaziunilor streine, putînd „astfel a-șĭ dezvolta continuu resursele sale morale și materiale. „*Adevărat este că ordinul social a primit o modificațiune radicală*, „aceasta însă, s-a făcut prin o revoluțiune pacifică și fără zgu- „duirĭ violente pentru masa populațiuneĭ."

Dl. Dr. Agappi pare să conchidă că, de vreme ce schimbarea ordineĭ sociale s-a făcut fără mișcări violente, ia nu poate să ne explice descreșterea poporațieĭ. Noĭ trebue să cercetăm, cu toate acestea, care aŭ fost schimbările ce s-aŭ săvîrșit, pentru a vedea cam în ce mod aŭ putut să înrîurească dezvoltarea poporuluĭ nostru, și dacă nu cumva îndeplinirea lor e în stare să ne explice scăderea sa actuală. Pîrghiea tuturor întreprinderilor omeneștĭ fiind însă interesul, adică necesitatea în care sîntem pușĭ de a satisface nevoile existențeĭ noastre, și care sînt, în primul rînd și pentru majoritatea oamenilor, nevoile îndestulăreĭ materiale, este evident că producerea și schimbul obiectelor produse va trebui să fie baza orĭ-căreĭ societățĭ. Și de astădată dar, pentru a înțălege pe deplin schimbările săvîrșite în ordinea noastră socială, și pentru a ne da samă despre consecințele lor, vom trebui să vedem care a fost modul de producere și de schimb a țărilor romîne, în trecut, și în ce anume s-aŭ modificat, în timpurile din urmă.

După vechile tratate încheiate de Voivoziĭ noștriĭ cu Poarta comerțul țărilor era cu totul liber, Turcia rezervîndu-șĭ numaĭ

un drept de preferinţă pentru cumpărarea productelor din ţară, după cum să poate vedea din tratatul încheiat de Vasile-Vodă-Lupul cu Sultanul Mahomet la anul 1634:

„*Art. VIII.* — Comerciul Moldoveĭ va fi deschis tuturor „naţiunilor neguţătoare. Cu toate acestea Turcia va avea pre-„ferinţă asupra ori şi căreĭ naţiunĭ pentru cumpărarea producte-„lor din ţară, pentru carĭ să va tocmi de bună-voe în porturile „Galaţĭ, Ismail şi Chilia; însă eĭ nu vor putea intra maĭ departe „în ţară, fără expresa învoire a principeluĭ".

Acest drept de preferinţă, s-a prefăcut cu timpul, prin abus, intr-un drept exclusiv de a cumpăra productele ţărilor, şi cumpărarea să făcea după preţurĭ fixe, numite *fiat*, carĭ veneaŭ de-adreptul de la Constantinopole şi după carĭ producătoriĭ din ţară eraŭ siliţĭ să dea productele lor, fără a avea dreptul să le vîndă altor neguţitorĭ, aceste ţărĭ fiind privite numaĭ ca nişte grînare a le imperiuluĭ otoman. Astfel în *Hatişeriftul pentru pronomiile Moldoveĭ,* scris de la Poartă către Domnul Moldoveĭ Grigore Ghica, din 4 Noemvrie 1774, să zice de-o pildă următoarele:

„Dar tragerea oilor de la prea păzite ţările mele, fiind că „este de trebuinţă pentru tainurile Măriei mele, şi pentru cea „maĭ cu înlesnire hrană a locuitorilor scaunuluĭ împărăţieĭ mele, „*raiaoa Moldoveĭ să nu ascundă oile lor care sînt de vînzare,* ci „să le vîndă cu preţul lor la neguţitorĭ şi gealepe; şi la aceasta „să fie privghere şi epimeliea Domnilor ca să trimită mulţime „de oĭ la Ţarigrad *nevînzindu-le la alte părţĭ, ci numaĭ acelora „neguţitorĭ şi gealepe, ce vor să le ducă la înalta mea Poartă*".

Aceluiaşi regim eraŭ supuse şi celelalte producte ale ţăreĭ după cum să poate vedea din acelaş Hatişerif:

„Moldova fiind că este cheler a împărăţieĭ mele.... raelile „care sînt în Moldova şi pogoară la şchele mulţime de rodurĭ şi „legume şi cu preţul ce să va timpla, *să le vîndă la reiziĭ coră-„bielor capanuluĭ, nedîndu-le la alte părţĭ.*

Aceleaşi dispoziţiunĭ să repetă în Hatişeriful Sultanuluĭ Abdul-Hamid din 1784, în Firmanul din 1792 precum şi in Firmanul pentru Moldova şi Valachia din 1802.

Ceia ce aruncă insă o vie lumină asupra relaţiunilor dintre neguţitoriĭ turcĭ şi producătoriĭ romînĭ, este faptul că în toate aceste hatişerifurĭ şi firmanurĭ să recunoaşte pagubele, nedreptatea şi supărarea ce o sufereaŭ locuitoriĭ ţărilor cu ocazia cumpărăreĭ oilor de către casapbaşa. Hatişeriful din 1774 opreşte chiar acest mod de cumpărare:

„Ştiuta somă a oilor care după poroncă să cumpără în fieşte „care an din Moldova prin mijlocirea casabaşilor, şi cumpărătura „lor care să face prin oameniĭ şi saigiĭ casabaşilor, *fiind că dă „pricină de supărare, nedreptate şi pagubă raeleĭ,* pentru aceasta spre „uşurarea săracilor, chipul cumpărătureĭ acestia a oilor s-a ertat".

Consecinţele unor asemenea relaţiunĭ economice să caracterizează în deajuns prin faptul că împărăţia să vede silită, de a

da poruncĭ ca să nu să ascundă oile și productele, și pentru a nu să lenevi oamenii de a lucra pămîntul. Și iată ce ne spune, în această privință, hatișeriful din 1774:

„*Raiaoa Moldoveĭ să nu ascundă oile lor care sînt de* „*vînzare*, ci să le vîndă cu prețul lor la neguțitorĭ și gealepe.... „Și cu pricină că s-aŭ ridicat Mucaiasaoa *să nu se lenească a să* „*lucra și a nu sămăna, nicĭ să ascundă zachereaoa care o aŭ de* „*vînzare*, ca și eĭ să cîștige, și locuitorii din norocita cetatea „mea, să nu cadă în supărare de hrana lor, *ci necontenit Domnul* „*și boerii Moldoveĭ, să silească la aceasta*“.

Și aceste poruncĭ să repetă în toate hatișerifurile și firmanurile următoare, de unde să poate vedea cam ce interes aveaŭ producătorii din țară de a să deda munceĭ.

Trăind astfel, în afară de mișcarea economică a popoarelor moderne, *și producînd dar nu valorĭ de schimb, ci valorĭ de întrebuințare, cantitatea de muncă ce să cerea poporuluĭ nostru era firește mărginită* prin însușĭ trebuințele sale modeste. Clasele stăpînitoare de pe vremile acelea, nu aveaŭ dar nicĭ un interes de a impovora pe țăranĭ îndemnîndu-ĭ la o muncă excesivă, de a căruĭ rezultat ele nu să puteaŭ folosi. Creșterea vitelor, care în schimbul uneĭ muncĭ ușoare, dă o hrană abundentă și o îmbrăcăminte sănătoasă, și care sporește fertilitatea cîmpiirilor, era îndeletnicirea de căpetenie a păturilor noastre muncitoare. În asemenea condițiunĭ, să ințălege că puterile țăreĭ noastre, atît puterile pămîntuluĭ săŭ, cît și puterile sale omeneștĭ, trebueaŭ să fie cruțate, și dovadă despre ticna economică în care trăia țara pe timpul acela, sînt gropile de pîne, obiceiul de a să strînge în gropĭ făcute în pămînt, excedentul producțiuneĭ grînelor peste trebuințele lăuntrice și ale exportuluĭ în Turcia.

Pe vremea aceia era dar o potrivire perfectă între modul de traiŭ, hrana, îmbrăcămintea și locuința poporuluĭ nostru și greutățile ce trebuea să le poarte. Hraneĭ și locuințeĭ sale primitive, corespundea o muncă ușoară, și pentru a trăi în împrejurărĭ așa de simple, el nu avea nevoe de o prea mare încordare a facultăților sale intelectuale. Dar tocmaĭ de aceia, oprite astfel în dezvoltarea lor materială, țările romîne nu puteaŭ să pășască pe o treaptă de cultură maĭ inaintată.

Pentru a ieși din starea primitivă în care trăia, poporul nostru avea nevoie de un indemn către încordarea puterilor sale productive, și acest îndem nu putea să-ĭ vie decît de la modificarea sistemuluĭ de producere și de schimb al produselor sale. Din „magazie“ și „bun cheler“ al împărățieĭ otomane, pămîntul nostru trebuia să devie instrument de muncă în mîna unor producătorĭ neîngrădițĭ în relațiunile lor comerciale cu lumea întreagă, înlocuindu-să astfeliŭ poruncile împărăteștĭ, ce serveaŭ de pîrghie producereĭ în trecut, cu interesul propriŭ al producătorului de a-șĭ spori bunul traiŭ prin muncă productivă. *Libertatea comerțuluĭ era dar cea d'intăiŭ condițiune pentru ca poporul romîn să treacă de la barbarie la civilizație*, și acest însemnat pas către progres să datorește tractatuluĭ de pace încheiat între Rușĭ și Turcĭ, la Andrianopole, în 2. Septemvrie 1829.

Este drept că principiul libertăţeĭ comerţuluĭ a fost proclamat încă prin *Convenţiunea de la Akerman*, în actul separat relativ la principatele Moldoveĭ şi Valachieĭ, din 25 Septemvrie 1826. Actul acesta menţine însă relaţiunile de *grînare* ce le aveaŭ ţările cu Poarta, stipulînd libertatea comerţuluĭ numaĭ pentru productele ce ar prisosi după îndeplinirea indatoririlor către împărăţie:

„Sublima Poartă, zice Convenţia citată, va acorda asemene locuitorilor amînduror principatelor libertatea comerţuluĭ „pentru toate productele soluluĭ şi a le industrieĭ lor, de care „vor putea dispune după cum vor voi afară de restricţiile cerute „pe deoparte de către furniturile datorite pe fie-care an Sublimeĭ Porţĭ — provinciile aceste fiind ca nişte grînare a le „sale — şi pe de altă parte de către aprovizionarea ţăreĭ".

In schimbul uneĭ dărĭ anuale în banĭ, *tractatul de Andrianopole,* prin actul separat relativ la principatele Moldoveĭ şi Valachieĭ, din 14 Septemvre 1829, desfiinţează însfîrşit toate aceste furniturĭ, proclamînd libertatea deplină a comerţuluĭ în principate:

„Sublima Poartă, zice actul acesta, însufleţită de dorinţa „sinceră de a procura acestor două principate indemănarea de „care pot să să bucure, şi informată de abuzurile şi vexaţiunile „ce să comit cu ocazia diferitelor furniturĭ ce să cer pentru în„destularea Constantinopoleĭ, pentru aprovizionarea cetăţilor aşă„zate pe malurile Dunăreĭ şi pentru trebuinţele arsenaluluĭ, re„nunţă cu totul şi pentru tot la drepturile sale în această pri„vinţă. In consecinţă, Valachia şi Moldova vor fi scutite pentru „totdeauna de a procura grînele şi celelalte producte, oile şi „lemnele de construcţie, ce eraŭ obligate de a preda maĭ „nainte vreme"...,

„În virtutea desfiinţăreĭ furniturilor specificate maĭ sus, „*locuitoriĭ principatelor se vor bucura de libertatea deplină a co„merţuluĭ pentru toate produsele soluluĭ şi ale industrieĭ lor* (sti„pulată prin actul separat a convenţieĭ de Akerman), fără nicĭ „un soiŭ de restricţiune, afară de acele pe care domniĭ, în înţă„legere cu divanurile respective, vor crede neapărat de a să „stabili pentru a asigura aprovizionarea ţăreĭ".

Acesta a fost actul însămnat — cel maĭ însămnat poate în istoria acestor ţărĭ de la descălecătoare — prin care poporul nostru, dezrobit de sub influenţa uneĭ culturĭ în nepotrivire cu aspiraţiile sale de rasă, era chemat la o afirmare deplină a individualităţeĭ sale, îndrumîndu-să către o dezvoltare maĭ înaltă. Aice dar, în schimbarea moduluĭ de producere şi de schimb, şi nu în niscaiva aspiraţiunĭ eterice către ideal, zămislite din nimic în mintea oamenilor, trebue să căutăm explicarea adevărată a mişcăreĭ noastre culturale din ultimele deceniĭ. Căcĭ numaĭ acesteĭ modificărĭ a structureĭ economice să datoreşte prefacerea intregeĭ noastre organizărĭ politice, şi crearea Romînieĭ moderne.

Din şirul consecinţelor pe care le-a produs tractatul de

Andrianopole pentru țara noastră, nu ne interesează însă, pentru moment, decît acea deîntăi și cea mai importantă: sporirea cererei productelor noastre și urcarea prețurilor acestor producte.

De unde mai înainte vreme productele agriculturei noastre să vindeaŭ pe prețuri de nimic, neguțitorilor turci, concurența liberă între neguțitorii ce ne veneaŭ din apus, a făcut să să plătească prețuri nemai auzite pînă atunci în țările acestea. Iar grînele noastre care odinioară în timpuri îmbelșugate, să îngropaŭ în pămînt, astăzi nu mai eraŭ îndestulătoare pentru a acoperi cererile comercianților cari năvăleaŭ de pretutindeni în porturile de la gurile Dunărei.

Din momentul acela, să înțelege că nu mai putea fi vorbă de a produce valori de întrebuințare. *Atrasă în piața universală, care e stăpînită de forma de producere capitalistă, țara noastră trebuia să producă valori de schimb, pentru îndestularea trebuințelor nemărginite ale acestei piețe. Și munca ce să cerea de la poporul nostru era dar nemărginită*, ne mai avînd astăzi ca îngrădire trebuințele sale modeste, și îndestularea unor cereri, condiționate de necesități anumite, din partea stăpînilor mijloacelor de producere:

„Pretutindeni unde o parte a societăței posedă monopolul „mijloacelor de producere, zice Marx, munca liberă saŭ nu, e „silită de a adăogi, pe lîngă timpul ce trebue să lucreze pentru „propria întreținere, o muncă suplementară pentru întreținerea „posesorului mijloacelor de producere.... Cînd forma unei societăți „însă, din punctul de vedere economic, e de așa feliu că nu va„loarea de schimb e aceia care predomină, ci valoarea de între„buințare, munca suplementară e mai mult saŭ mai puțin mărgi„nită prin cercul unor necesități anumite și este evident că nu „rezultă din chiar caracterul formei de producere o sete ne„mărginită de muncă suplimentară. (*Karl Marx: Das Kapital. „vol. I. Cap. VIII. 2.*).

Tratatul de Andrianopole proclamînd libertatea comerțului în principate, a făcut tocmai să predomine valoarea de schimb în organizarea noastră economică și cu chipul acesta, munca ce să cerea de la clasele noastre producătoare trebuea să meargă crescînd pe fiecare an, pentru a astîmpăra setea nepotolită de cîștig, care este în natura însăși a formei de producere capitalistă.

Această transformare radicală a întregei noastre economii să arată nu să poate mai bine în răspunsurile ce le-aŭ dat diferitele comisiuni agricole, cu ocazia anchetei făcută în privința trecutului agriculturei noastre, de către ministerul de interne, în anul 1862. La cele trei întrebări puse de minister, iată de-o pildă ce răspunde *Comisiunea Agricolă a județului Ilfov* prin raportorul săŭ Scarlatescu:

„*I. Cestiune. — Decînd se pomenește că s-a lățit agricultura „în deosebite părți a le acestui județ?*

„Pînă la anul 1832 agricultura atît în acest județ cît și în „celelalte să făcea fără nici un sistem ca în timpii primitivi, cînd

„s-a colonizat aceste țărĭ de Romînĭ; pînă la această epocă, „*pînă adică la regulamentul organic nu să vedea alt scop decît* „*procurarea nutrimenluluĭ necesar la existența agricultorilor*, căcĭ „o recoltă maĭ abundentă preste trebuința nu servea nimic, fiind „poprită exportațiunea cerealelor, și chiar trecerea lor dintr-un „județ într-altul, să făcea cu o taxă prea mare în proporțiune „cu prețul lor; de aceia pe atunce prețul productelor era cu „totul neînsemnător. s. e.

„Chila de grîŭ . . leĭ 15—20
„ „ porumb . „ 5—10
„ „ orz . „ „ „

„De la 1835—36 a început puțin a să căuta productele „noastre în străinătate și a să face oarecum maĭ multă agri„cultură“....

„*II. Cestiune. — Înainte de a să începe agricultura ce era pe* „*suprafața loculuĭ, pe unde acum să află țerinĭ saŭ arăturĭ?*

„Locurile de țărinĭ ce le vedem astăzĭ ca o imensă cîmpie, „maĭ înainte de a să întinde agricultura, în cea maĭ mare parte „era pădurĭ lănțuite una de alta, astfel pînă la 1832 și chiar „maĭ tîrziŭ să găsea o mulțime de porcĭ mistrețĭ, chiar în pă„durile depărtate numaĭ de o postă de Bucureștĭ, care pe la maĭ „multe marginĭ era umbrit de acele pădurĭ; locurile pe care nu „să afla pădurĭ ci numaĭ câmpiĭ era suhaturĭ, ce serveaŭ la în„grășatul vitelor, livezĭ de fînațe și islazurĭ. *Prin suhaturĭ să pă*„*șiunea mulțime de vite pămîntene și austriace, căcĭ pe atuncĭ co*„*merciul vitelor era cel maĭ de căpetenie în țară*“.

„Astăzĭ toate suhaturile s-aŭ desființat din acest județ, ba „încă și mare parte din livezile de fînațe, pădurile s-aŭ tăiat, „s-aŭ defrișat și s-aŭ transformat în locurĭ de arătură.

„Să poate cita următoarele exemple:

„În proprietatea Budescĭ, plasa Negoescĭ, era 10 suhaturĭ, „astăzĭ nu maĭ este nicĭ unul; părțile despre Nord pînă la 1853 „eraŭ cu totul acoperite de pădurĭ, pînă la 1858, s-aŭ tăiat, „s-aŭ defrișat, și astăzĭ să află transformate în arăturĭ; tot în „aceasta proprietate, întinsa luncă a Argeșuluĭ ce conținea numaĭ „leșĭ de mărăcinĭ s-a transformat în locurĭ de arătură care daŭ „totdeauna o recoltă abondentă. În proprietatea Herescĭ, tot „plasa Negoescĭ, s-aŭ defrișat și s-aŭ transformat peste 1500 „pogoane; în Radovanu, plasa Oltenița, peste 1000; în Pante„lemon peste 2000; în plasa Znagovuluĭ care și astăzĭ are o „mare întindere de pădurĭ, proprietatea Brezoaea Bibesculuĭ pînă „la anul 1852 abia avea locurĭ de arătură, a le proprietățeĭ „numaĭ 25 pogoane, astăzĭ are 900, proprietatea Bucovenĭ numaĭ „50 pogoane, astăzĭ are 700.“

„*III. Cestiune. — Ce foloase trăgeaŭ pe atuncĭ proprietariĭ* „*de la acele locurĭ?*

„Maĭ înainte de a să întinde agricultura, în starea ce să „vede astăzĭ, venitul proprietăților era foarte mic. *Zilele de*

„*clacă prevăzute de regulament și de legiuirea din anul 1851, pro-*
„*prietarii și arendașii nu le întrebuințaŭ în agricultură*, ci le pri-
„miaŭ în bani și să mulțumeaŭ numai cu dijma ce luaŭ din pro-
„ductele clăcașilor cari și aceștia făceaŭ o arătură foarte mică,
„căci *araŭ numai locurile ce le găseaŭ curate iar pe cele cu mă-*
„*răcini și tufiș le ocoleaŭ cu plugul.* Pe la anul 1850 proprietarii
„saŭ arendașii aŭ început a întrebuința zilele în arături, curățind
„cîmpul de mărăcini și tufiș de la care nu aveaŭ nici un folos".
„De la un pogon fînețe folosul era de 20 lei din care să
„scădea cheltuiala; dijma se lua din 5 și din 7 una; carul de
„măsură să vindea pe lei 40 transportat pe la plăși saŭ pe la
„orașe; astăzi însă de la un pogon să ia folos lei 100—130".
„Un pogon de pădure oprită de 15 ani să vindea pe prețul
„de lei 700—800 pecît timp prin arătura de astăzi să prinde pe
„un pogon, precum s-a zis lei 100—130, care în 15 ani fac lei
„1500—2000, adică un îndoit folos".
„Un suhat de 300 pogoane să vindea pe preț de galbeni
„30—40, pecît timp astăzi arate acele pogoane daŭ un venit de
„galbeni 800—1000". (Vezi *Monitorul* No. 126 din 11 Iunie 1862).
Mai înainte vreme dar, pecînd proprietarii nu întrebuințaŭ
nici măcar zilele de clacă datorite după lege, mulțumindu-să
numai cu dijmuirea productelor, țăranii nostri trăiaŭ în ticnă,
arînd numai locurile curate, și indeletnicindu-să mai ales cu munca,
relativ așa de ușoară, a creșterei vitelor. Încetul cu încetul
însă, poporul nostru a fost silit să să impovoreze cu o muncă
mult mai obositoare, tăind pădurile, curățînd cîmpiile de mărăcini
și trudindu-să ca să producă tot mai mult, pentru a satisface
trebuințele nemărginite ale formei nouă de producere, după cum
să poate vedea și din următoarea tabelă statistică datorită Di-
recțiunei statisticei generale de pe lîngă ministerul Domeniilor

Statistica agricolă a Romîniei, fără Basarabia şi Dobrogea, pe anii 1840-41.—1862 şi 1892.

Superficia ţărei, fără Basarabia şi Dobrogea, 11.542.000 [1]) *hectare.*

Plantele	*1840—41* [2]) Poporaţia: 3 578.951			*1862* [3]) Poporaţia: 4.000 000 pănă la 4.300.000			*1892* [4]) Poporaţia: 4.838 631. Evaluaţiune: 5 000.0 0 la 5 200.000		
	Întinderea culturilor	Cît din aceste culturi vine de locuitor	Proporţia la % a culturilor în raport cu superficia ţăreĭ	Întinderea culturilor	Cît din aceste culturi vine de locuitor	Proporţia la % a culturilor în raport cu superficia ţăreĭ	Întinderea culturilor	Cît din aceste culturi vine la locuitor	Proporţia la % a culturilor în raport cu superficia ţăreĭ
	Hectare	Hec		Hectare	Hec		Hectare	Hec	
Griŭ şi sacară	395 413			671.999			1.535 056		
Orz	50 534			215.510			421 019		
Ovăs	4 699			55.208			204.309		
Popuşoĭ	598 688			971.101			1.781.263		
Malaiŭ	17 029			77.664			81.316		
Diverse	88.600			44.746			155.233		
TOTALUL ARĂTURILOR	1 154.963		10 01	2.036 2:8		17.64	4.181.196	0 86	36 23
Fîneţe naturale	596.413			834.828			570 787		
Viĭ	76 553			83.305			133.162		
Livezĭ de prunĭ	16.223			[5]) 20.000			52.743		
TOATE CULTURELE	1 844.152		15.98	2.979 361		25.81	4 937 888	1 02	42.78

Să vede dar că întinderea tuturor culturelor a sporit de la 1.844.152 hectare cîte eraŭ în 1840—41, la 4.937.888 în 1892, pecînd poporaţia s-a ridicat abia de la 3.578.951, la vre-o cincĭ milioane de suflete după o jumătate de secol. Cu toate acestea,

1) Vezĭ Buletinul direcţiuneĭ statisticeĭ generale pe Iulie şi August 1892. P. 127.
2) Datele privitoare la agricultura acestuĭ an sînt luate pentru Moldova din Statistica Prinţuluĭ Neculai Sutzu (A. Henig, Librar. editor. Iaşi 1849.), iar pentru Valachia, din Almanahul statuluĭ (Bucureştĭ la Zaharia Karcaleki şi fiuĭ 1842).
3) Analele Statistice Bucureştĭ 1863.
4) Statistica agricolă pentru 1891—1892. (sub Presă) Populaţia este dată după recensimentul din 1890.
5) Aproximativ, lipsind datele în privinţa întinderei livezilor de pruni pentru 1862.

noua stare de lucruri a trebuit să aibă, pentru moment, o inriurire binefăcătoare asupra poporației noastre. Deschizîndu-să noi izvoare de îmbogățire, munca devenind mai spornică, muncind mai mult decît în trecut și roadele muncei sale fiindu-i, pe cît cu putință, asigurate, poporul nostru trebuea să găsască un noŭ îndemn către îmulțire. Aceasta explică îndeajuns creșterea îmbucurătoare a poporației noastre în perioda de la 1844—1859, cu toate epidemiile și ocupațiile streine ce aŭ bîntuit țara în timpul acela.

Dezvoltarea Romîniei însă mergea crescînd din an în an. Clasele dirigente trezindu-să către o nouă viață, și intrînd în atingere cu o civilizație așa de fermecătoare, își lărgiră cercul trebuințelor. Luxul și desfrîul, produsele costisitoare ale unei îndustrii rafinate, călătoriile prin țările streine, cereaŭ sume însemnate de bani, care nu să puteaŭ dobîndi decît prin întinderea culturei, adică prin exploatarea din ce în ce mai mare a claselor noastre muncitoare, dar mai ales a țăranilor, aproape singura clasă producătoare în țara noastră agricolă. De unde odinioară clasa dirigentă trăia o viață patriarhală, mulțumită în sine, și neavînd nevoe decît de foarte puțin pentru îndestularea trebuințelor sale, *potrivite cu modul de producere al țărilor*, astăzi veniturile nu-i mai ajungeaŭ pentru a face față tuturor cheltuelelor ce le necesita un traiŭ costisitor, *de-o potrivă cu traiul claselor stăpîne din apus*, care este rezultatul unei dezvoltări economice de secole, și care să ridică pe temelia producerei industriale, așa de bogată în profituri. Cu alte cuvinte, pecînd țăranul nostru a rămas în starea sa primitivă, lipsit cu totul de cultură, răŭ îmbrăcat și răŭ hrănit, și producînd cu aceleași mijloace ca mai înainte, clasele dirigente aŭ început a trăi viața popoarelor celor mai înaintate. Era dar nevoe ca, în asemenea condițiuni, să să atace însuși capitalurile de puteri care crescusă în timpuri seculare, și astfeliŭ să ipotecară moșiile la streini, să tăiară pădurile și cerîndu-să o muncă înzecită de la poporul nostru, ia a trebuit să sfîrșească prin a-l face să să impuțineze. Aceasta explică pentru-ce în perioda 1859—1874 îmulțirea poporației noastre a fost atît de slabă, cu toate că țara nu a fost bîntuită, în timpul acesta, nici de epidemii și nici de năvăliri streine, putîndu-să dezvolta în toată liniștea. Dar dezvoltarea aceasta, după cum să va vedea, nu a profitat, în modul cum s-a făcut, decît mai ales claselor dirigente, apăsind cu toată greutatea, pe umerii claselor muncitoare.

Exportul și importul țărilor, în timp de cinci-zeci de ani, s-a inzecit și merge tot crescînd. Exportul care era de 35 de milioane în 1840, a ajuns la 285 milioane în 1892, și importul s-a urcat de la vre-o două-zeci de milioane în 1840, la aproape patru sute milioane în 1892, după cum să poate vedea din următoarea tabelă:

Anii	EXPORT	IMPORT
1840	35.413.299 leĭ	19.673.176 leĭ
1850	47.151.889 „	28.262.614 „
1860	116.166.407 „	62.718.263 „
1870	158.264.114 „	71.502.500 „
1880	218.918.878 „	253.336.415 „
1890	275.958.415 „	362.791.054 „
1892	285.384.057 „	380.747.296 „

Şi nu trebue să să uite că, în deosebire de ce să petrecea în trecut, pecînd era un mare excedent a producereĭ asupra exportuluĭ, astăzĭ, *în cantitatea aceasta de grîne exportate să cuprinde calitatea cea maĭ bună,* pentru a satisface exigenţele exportuluĭ, *rămînînd pentru hrana producătorilor noştri calitatea cea maĭ proastă a cerealelor, pe care exportul le refuză.*

În acelaş timp trebuinţele statuluĭ aŭ crescut într-o proporţie foarte mare. Budgetul Moldoveĭ era, în anul 1832, de 7.425.862, şi al Valahieĭ de 17.020.259 leĭ vechĭ, împreună dar de 24.476.121 leĭ vechĭ. Aztăzĭ, în anul 1894—1895, budgetul ambelor ţărĭ este de peste 200.000.000 leĭ noĭ.

Din toate acestea rezultă că munca poporuluĭ nostru a trebuit să să înzecească. Este drept că la înmulţirea productelor noastre a contribuit şi sporul poporaţieĭ precum şi întroducerea maşinilor; partea cea maĭ mare însă, să datoreşte, fără îndoială, exploatăreĭ maĭ aprige a puterilor noastre muncitoare. Astfeliŭ, pentru a nu cita decît un singur exemplu, în judeţul Iaşĭ, unde ştim că poporaţia descreşte, productivitatea judeţuluĭ a crescut în epoca de la 1860—1883 în afară de orĭ-ce poporaţie cu sporirea puterilor întrebuinţate în agricultură, după cum să arată în lucrarea d-luĭ *N. A. Alesandrini*: *Studiŭ statistic asupra agricultureĭ judeţuluĭ Iaşĭ pe deceniul 1874—1883.* (Iaşĭ 1884). Din acest studiŭ să poate vedea că în anul 1883, vin cîte 2.12 puterĭ şi ceva la hectar, iar în anul 1860, veneaŭ cîte 2.09 puterĭ de hectar, ceia ce face că în timp de 23 anĭ numărul puterilor a crescut abia cu 0.03. Aceasta nu e suficient pentru a explica sporirea producţieĭ după cum o recunoaşte şi d-l Alesandrini:

„Din acestea şi din cele ce am văzut cînd am vorbit despre „producţiune, zice d-sa, ar rezulta că productivitatea crescută, „în deceniul de care ne ocupăm, s-ar datori acestuĭ mic spor de „puterĭ; aceasta nu poate fi pentru-că creşterea producţiuneĭ nu „este în raport cu sporul puterilor ce am constatat".

În mod greşit însă, credem noĭ, privind lucrurile numaĭ din punctul de vedere al unuĭ singur judeţ, atribue d-l Alesandrini acest spor al producţiuneĭ, muncitorilor aduşĭ din alte judeţe, saŭ din Bucovina. Căcĭ productivitatea a crescut în toată ţara, şi creşterea eĭ atît de însemnată nu să poate atribui desigur

muncitorilor aduși de aiurea, ci numai exploatărei mai intense a claselor noastre muncitoare, și aceasta cu atît mai mult, cu cît și numărul vitelor noastre a scăzut de la 1860 încoace.

„Romînia odinioară vestită pentru frumuseța vitelor sale „de toate speciile, zice d-l P. S. Aurelian, să află astăzi ală„turi cu țările înapoiate. Afară de oi, a căror rasă să men„ține cu toate insușirile sale prețioase, *caii și vitele cornute aŭ „degenerat* potrivit cu ceia ce eraŭ cu vre-o cinci-zeci ani în „urmă. Și ceia ce este mai trist este că, nu numai rasele aŭ „perdut din calitățile lor, dară în acelaș timp *numărul vitelor în „loc să sporească a mers descrescînd*. După cum vom arăta pentru „fie-care specie în parte, de la 1860 pînă în 1874 numărul vi„telor de toate speciile a scăzut..... Romînia poseda în anul „1860 un număr de 506.105 cai de toate vîrstele; iară în 1873 „numai 426.859... La 1860 s-aŭ aflat în toată Romînia 2.751.168 „capete de vite, mari cu mici, în 1873 recensimentul a găsit „1.886.990 capete, o diferență, în mai puțin de 864.178 capete.... „În 1860 să aflaŭ în Romînia 4.814.900 oi, mici cu mari; iară „în 1873 numărul lor a scăzut la 4.786,317 adică cu 33.538 mai „puțin.... Era un timp cînd caprele ocupaŭ un loc îndestul de „important în economia noastră rurală. Numărul lor să micșo„rează pe an ce trece. De unde în 1860 să aflaŭ 423.077 capete, „în 1873 de abia s-a constatat 305.316 capete, cu alte cuvinte „un scăzămînt de 117.761 capete.... Pentru a completa enume„rațiunea animalelor domestice, vom adăogi la cifrele precedente „numărul de 836.944 porci, mari cu mici. Să notăm că în 1860 „s-a constatat 1.088.737 capete; astfel în 1873 să afla un scăză„mînt de 251.793 capete". (Vezi *P. S. Aurelian*: *Terra nostra*. Ed. II. București 1880).

Dacă urmărim statistica vitelor noastre pînă în anul 1890, după datele publicate în *Buletin statistic general al Romîniei. Anul II. No. 3*, obținem următoarele rezultate pentru țara întreagă, adunînd pentru 1860 și 1873 cifrele pentru Basarabia, și pentru ceilalți ani, cifrele pentru Dobrogea:

Anii	Cavaline	Asinine	Bovine	Ovine	Caprine	Porcine
1860	506.104	7.635	2 751.132	4 814 900	423.017	1 038:737
1873	426.859	6.656	1.916.990	4.786 294	194.188	836 944
1884	532.881	2.482(?)	2.376 056	4.654 776	244.925	886.441
1888	563.744	6 044	2.406.017	4.973.280	165.205	796 907
1890	594 962	6.460	2.520 380	5.002.380	209.990	926 124

Să vede dar de aice că unele specii aŭ scăzut în acești din urmă treizeci ani, ca porcii, caprele și mai ales boii, pecînd celelalte aŭ rămas aproape staționare. Întinderea terenului cultivat însă s-a ridicat de la 2.130.000 hectare, cît era în 1862, la peste

4.600.000, cît a fost în 1892, iar fînaţele care ocupaŭ 600.000 de hectare în 1862, ocupaŭ în 1892 peste 925.000. Prima consecinţă a acesteĭ scăderĭ a vitelor noastre ar fi dar că, faţă cu anul 1860, a trebuit să să întrebuinţeze maĭ puţine vite în agricultură în anul 1892, ceia ce însemnează o impovorare maĭ mare a claselor noastre muncitoare, cu toată întroducerea maşinilor, care şi ele aŭ contribuit, să înţelege, la sporirea cultureĭ. Dar să va zice poate că o bună parte din vitele constatate în anul 1860 aŭ fost exportate, pecînd în 1892, căzind exportul cu totul, cea maĭ mare parte a vitelor aŭ fost întrebuinţate în agricultură. Iată însă care a fost numărul vitelor exportate în aniĭ 1860—1877 şi 1877—1890, după datele publicate de Direcţiunea statisticeĭ generale :

TABLOŬ

De numărul animalelor viĭ exportate din România de la 1860—1868 şi 1877—1890.

Aniĭ	Cavaline	Asinine	Bovine	Ovine şi Caprine	Porcine
1860	1.685	155	15.079	175.484	66.967
1861	1.977	459	19.329	39.812	162.338
1862	5.238	340	34.072	236.106	86.847
1863	2.843	467	32.017	238.005	98.103
1864	842	426	39.080	288.438	88.473
1865	1.419	158	29.487	150.315	92.997
1866	1.516	199	36.598	152.409	69.750
1867	3.521	79	60.346	170.569	75.961
1868	3.814	294	47.630	188.845	55.402
1877	5.282	84	57.941	178.826	195.962
1878	4.246	487	43.767	142.228	142.506
1879	4.016	392	30.654	200.899	153.607
1880	2.248	314	20.503	163.216	111.334
1881	1.700	292	20.792	114.357	178.430
1882	1.846	282	2.260	139.070	136.317
1883	2.126	242	3.176	159.579	143.654
1884	3.339	334	3.209	170.692	73.648
1885	2.497	404	11.821	117.809	36.275
1886	1.278	131	18.060	50.041	45.648
1887	945	104	17.371	75.694	22.276
1888	680	105	6.394	74.187	18.662
1889	775	53	2.009	57.333	14.956
1890	456	67	8.496	51.107	3.887
1891	630	140	3.464	71.253	5.237
1892	283	153	2.928	55.835	10.799

Dacă admitem că toţi boii, afară de aceĭ exportaţĭ, aŭ fost întrebuinţaţi în agricultură, obţinem următoarele rezultate pentru aniĭ 1860 şi 1890:

A n i ĭ	Numărul boilor	Exportaţĭ	Întrebuinţaţĭ în agricultură
1860	2.751.132	15.079	2.736.053
1890	2.520.380	8.496	2.511.884

Rezultă dar că, în anul 1890, cu toate că poporaţia a crescut şi cu toate că întinderea terenuluĭ cultivat s-a îndoit, faţă cu ce era în 1860, s-a întrebuinţat cu 224.169 boĭ maĭ puţin, în agricultură, decît cu 30 de anĭ în urmă. Şi lipsa aceasta desigur că nu poate să fie compensată prin micul spor de aproape 80.000 de caĭ, şi nicĭ macar prin întroducerea maşinelor. Căcĭ maşinele aŭ înlesnit pe mariĭ producătorĭ, pentru trierul şi transportul cerealelor maĭ ales, dar ţăraniĭ nu s-aŭ folosit cu nimica de la întroducerea lor. Pecînd lipsa vitelor însemnează pentru ţăran împovorarea puterilor sale muncitoare şi strîmtorarea traiuluĭ săŭ.

Dacă vitele însă, care înlesnesc munca ţăranuluĭ, şi-ĭ daŭ o hrană abondentă şi o îmbrăcăminte sănătoasă, s-aŭ împuţinat, în ultimele deceniĭ, elementele neproducătoare, carĭ trăiesc numaĭ din exploatarea munceĭ sale, s-aŭ înmulţit într-o proporţie îngrijitoare.

„Cu cît maĭ mulţĭ indivizĭ să sustrag de la producerea „brută, zice Eminescu, sociolog tot atît de profund, pe cît era „de mare poet, cu atît maĭ mulţĭ trăesc pe sama aceleiaşĭ sume „de oamenĭ. Ce este consequenţa? Este că acel om saŭ nu va „maĭ fi în stare să ne susţie, saŭ va trebui ca cu acelaş timp „şi cu aceleaşĭ puterĭ să producă maĭ mult. Va trebui saŭ să „piară, saŭ să să cultiveze şi să lucreze cu maşina. Ţăranul „nostru e acelaş ca şi înainte de cincĭzecĭ de anĭ, dar sarcina ce „o poartă, înzăcită. El poartă în spatele luĭ cîteva miĭ de pro„prietarĭ (la începutul secoluluĭ cîteva zecĭ), miĭ de amploiaţĭ (la „începutul secoluluĭ cîteva zecĭ), sute de miĭ de evreĭ (la înce„putul secoluluĭ cîteva miĭ), zecĭ de miĭ de alţĭ streinĭ (la înce„putul secoluluĭ cîteva sute).

„Pe atuncĭ ţăranul nostru creştea maĭ cu samă vite, era „păstor. Această muncă uşoară să potrivea cu regimul aspru, „cu posturile sale lungĭ, cu traiul săŭ simplu. Azĭ munceşte „toată vara ca să-şĭ plătească dările, trăieşte mult maĭ răŭ de„cît atuncĭ şi să stinge. Mor o sută şi să nasc în locul lor 60. „Şi aceasta nu e o veste de sensaţie — ci adevărul". (Vezĭ *M. Eminescu. Influenţa austriacă asupra Romînilor din principate).*

Întrucît să atinge în special de evreĭ, carĭ pentru Moldova aŭ o însemnătate capitală şi carĭ sînt unul din factoriĭ de că-

petenie a decreșterei poporației noastre, purtători ai viciilor prin sate, ai corupției prin orașe și ai sărăciei pretutindeni, numărul lor a crescut în afară de orice proporție cu poporația din a cărei exploatare trăesc, după cum să poate vedea din următoarea tabelă întocmită, pentru anul 1803, după *Condica liuzilor Moldovei pe 1803*, publicată în *Uricarul* vol. VII și VIII., pentru anul 1849 după *Notions statistiques sur la Moldavie, par le Prince Nicolas Soutzo*. — (Iassy 1849) și pentru anii 1859—1860, după *Lucrări Statistice făcute în anii 1859—1860 publicate de Direcția centrală de Statistică din Ministerul de Interne a Moldovei.* — (Iași 1861).

Evreii din Moldova în anii 1803, 1849 și 1859—1860

JUDEȚELE	1803	1849	1859—1860
1. Dorohoi	150	1.197	11.052
2. Botoșani	624	1.935	21.187
3. Suceava	166	670	8.529
4. Neamțu	135	634	9.309
5. Iași	606	4.226	36.348
6. Roman	117	562	5.651
7. Vaslui	29	269	3.211
8. Bacău	15	504	7.309
9. Fălciu	56	219	3.879
10. Tutova	30	204	3.229
11. Tecuci	11	110	1.485
12. Putna	5	288	3.428
13. Covurlui	18	238	4.305
Total	1.962	11.056	124.867

Să vede dar că numărul evreilor a crescut, în aceștĭ cincĭ-zecĭ și cîțiva de anĭ, de la aproape două miĭ, la aproape una sută două-zecĭ și cincĭ de miĭ și astăzĭ, deși nu avem date pozitive, totușĭ credem că numărul lor numaĭ în Moldova trebue să fie cam de vre-o treĭ sute de miĭ. Aceștia toțĭ trăiesc numaĭ din exploatarea munceĭ altora prin tot soiul de meșteșugurĭ și de meseriĭ, nu în totdeauna cinstite, și nu contribue întru nimic, în mod pozitiv, la creșterea bogățieĭ.

Am văzut că întinderea terenuluĭ cultivat a crescut numaĭ de la 1862 pînă la 1892, de la 2.130.000 hectare la 4.600.000 hectare. In timpul acesta aŭ sporit și evreiĭ, dar am întreba: din aceste 4.600.000 de hectare, cîte prăjinĭ aŭ fost arate, grapate, prășite și secerate de evreĭ? Cu toate acestea însă eĭ aŭ trăit și s-aŭ înmulțit. De unde? Din exploatarea munceĭ pozitive maĭ ales a țăranuluĭ nostru, evreul nefiind, *în cazul cel maĭ bun*, decît un agent de circulare a bogățiilor. Ca atare evreiĭ ar putea să aibă desigur utilitatea lor în economia uneĭ țărĭ, cu două condițiĭ însă: maĭ întăĭ,

ca numărul lor să nu fie prea mare, față cu numărul producătorilor, și în al doilea rînd, ca eĭ să-șĭ indeplinească, în mod cinstit, funcțiunea lor de agențĭ de circulare ai productelor. Aceste două condițiĭ, evreiĭ nu le îndeplinesc la noĭ în țară. Căcĭ numărul lor e în afară de orĭ ce proporție de mare, și cît despre cinstea lor în afacerĭ, falimentele sistematice cu care să îmbogățesc și preferința ce o aŭ pentru unele îndeletnicirĭ, precum ar fi de-o pildă comerțul cu băuturĭ spirtoase, cămătăria, saŭ întreținerea de case de prostituție, îĭ caracterizază în deajuns. În asemenea condițiunĭ, să înțelege că creșterea număruluĭ evreilor, *carĭ nu contribue întru nimic la munca producătoare*, trebue să fie o cauză maĭ mult de slăbire a poporațieĭ noastre, din a căreĭ osteneală să hrănesc, după cum să învederează și din faptul că pretutindenea unde evreiĭ trăiesc în număr mare, creștiniĭ să împuținează.

Luînd de-o pildă în cercetare statistica acelor șase județe din Moldova, în care am văzut că în anul 1892 poporația a scăzut, numărul morților întrecînd pe acel al născuților, iată care era numărul nașterilor, a morților și excedentele evreilor în 1839 și 1892:

Numărul născuților, a morților și excedentele evreilor în 1839 și 1892

Județul	1839			1892		
	Nascuțĭ	Morțĭ	Excedent	Excedent	Morțĭ	Născuțĭ
Bacăŭ	44	25	+19	309	306	615
Iașĭ	47	52	— 5	661	1.167	1.828
Putna	28	20	+ 8	187	204	391
Tecucĭ	4	2	+ 2	78	88	166
Tutova	18	12	+ 6	146	124	170
Vasluĭ	14	9	+ 5	155	149	304
Total	155	120	+35	1.536	2.038	3.574

În aceste șase județe evreiĭ nu daŭ, în anul 1839, decît abia un spor de 35 suflete, pecînd în 1892 sporul lor e de 1.536. În județul Iași, în care evreiĭ să prezintă, în 1892, cu un spor de 661 născuțĭ, eĭ aveaŭ, în 1839, un excedent de 6 morțĭ. Înmulțindu-să evreiĭ însă, care încetul cu încetul aŭ acaparat toate izvoarele maĭ îndemînatice de viețuire ale pămîntenilor, poporația ortodocsă a început să scadă, și iată care a fost excedentele de morțĭ și născuțĭ, la ortodocșĭ și evreĭ, în 1839 și 1892, în acele 6 județe din Moldova, în care am văzut că poporația noastră scade:

Excedentul de naşterĭ şi morţĭ, la ortodocşĭ şi evreĭ, în 1839 şi 1892

Judeţul	ORTODOCŞĬ				EVREĬ			
	NĂSCUŢĬ		MORŢĬ		NĂSCUŢI		MORŢI	
	1839	1892	1839	1892	1839	1892	1839	1892
Bacăŭ	930	—	—	200	19	309	—	—
Iaşĭ	1.123	—	—	973	—	661	5	—
Putna	213	—	—	852	8	187	—	—
Tecucĭ	206	—	—	916	2	78	—	—
Tutova	681	—	—	369	6	146	—	—
Vasluĭ	937	—	—	740	5	155	—	—
Total	4.190	—	—	4.050	40	1.536	5	—

Vra să zică, în 1839, pe, cînd poporaţia Moldovei era aproape în jumătate decît aceia a anuluĭ 1892, avînd peste tot 22,294 naşterĭ atuncĭ, pe cînd ia are 55,878 naşterĭ în 1892, aceste şase judeţe, dădeaŭ un excedent de 4190 născuţĭ ortodocşĭ, pe cînd în 1892 ele daŭ un excedent de 4050 morţĭ ortodocşĭ. Este drept că in aceste şase judeţe, evreiĭ nu aŭ avut, în 1839, decît un spor de 35 suflete, pe cînd eĭ sporesc, în 1892, cu 1536 suflete.

Pe lîngă evreĭ, cari aŭ sporit într-o proporţie foarte mare elementele neproducătoare, s-aŭ maĭ imulţit în ultima jumătate de secol şi funcţionariĭ, apăsind cu greutate de plumb asupra claselor noastre muncitoare. Ba maĭ mult încă, slujbaşiĭ statuluĭ şi aspiranţiĭ la slujbe, sînt tocmaĭ clasa cea maĭ importantă în stat. Pentru dînsa singură să pare că există astăzĭ întreaga noastră organizare politică.

„Fie care constituţie ca lege fundamentală a unuĭ stat, „zice Eminescu în scrierea citată, are drept corelat o clasă maĭ „cu samă pe care să intemeiază. Corelatul constituţiilor statelor „apusene este o clasă de mijloc, bogată, cultă, o clasă de pa„triciani, de fabricanţĭ industriaşĭ — cari văd în constituţie mij„locul de a-şĭ reprezinta înteresele în mod adequat cu insemnăta„tea lor—la noĭ legea fundamentală nu însemnează decît egalitatea „pentru toţĭ scribiĭ de a ajunge la funcţiile cele maĭ înalte ale „statuluĭ.“.....

Corelatul constituţieĭ noastre fiind însă clasa neproducătoare a scribilor, este evident că întreaga noastră activitate politică nu va fi decît o frămîntare sterilă şi pătimaşă imprejurul budgetuluĭ. Şi aceasta explică în mare parte şi lipsa de principiĭ de care ne plîngem.

„De-aceia, adaogă Eminescu, partidele noastre nu le nu„mesc conservatoare saŭ liberale, ci oamenĭ cu slujbă: *guver„namentalĭ*, oamenĭ fără slujbă: *opoziţie*. De acolo vecinica „plîngere, că partidele la noĭ nu sînt partide de principiĭ, ci de „înterese personale — şi principiile sînt înterese — dar interesele

„unei clase pozitive, clasa pozitivă a proprietății teritoriale *tory*
„conservativ, clasa negustorilor și a industriașilor *whig*, clasa lu-
„crătorilor, *socialiștii*. Unde sînt la noi aceste clase pozitive? A-
„ristocrația istorică — și ia trebue să fie tot-deauna istorică pen-
„tru a fi importantă — a dispărut aproape, clasa de mijloc pozi-
„tivă nu există, golurile sînt implinite de streini, clasa țăranilor
„e prea necultă și deși singura clasă pozitivă, nimeni n-o pricepe,
„nimeni n-o reprezentează, nimănui nu-i pasă de ia."

Din faptul însă că la noi în țară alții produc bogățiile, și alții, cari trăiesc din munca acestora, vin să hotărască despre modul intrebuințărei lor, formînd clasa dirigentă, trebue să rezulte două mari inconveniente mai cu samă: mai întăiu, cea mai mare parte a reformelor săvîrșite de această clasă, care nu este în atingere directă cu interesele reale ale țării, va avea un caracter pronunțat de superficialitate, de nechibzuință și de nepotrivire cu nevoile adevărate ale poporului, și în al doilea rînd, întreaga putere politică, precum și o bună-parte a muncei luată de la clasele producătoare, sub formă de impozit, să va intrebuința pentru satisfacerea intereselor acestei clase speciale, pe sama producătorilor. Și aceste două mari neajunsuri să pot observa la fie care pas în cursul dezvoltărei noastre din ultimele decenii.

Astfeliu, în ordinea economică, reforma cea mai însemnată a timpului modern este fără îndoială, improprietărirea sătenilor clăcași prin decretul din 15 Aug. 1864. Totuși, ori cît a fost de măreț principiul care a inspirat această reformă, trebue să recunoaștem astăzi, după trei-zeci de ani de la aplicarea sa, că rezultatele ei nu au corespuns așteptărilor. Căci prețul răscumpărărei clăcei, a dijmei și a celorlalte sarcini, ce să desființau, a impovorat pe țăran peste puterile sale, deși poate că, *in teorie*, el era calculat întocmai după valoarea bunurilor din vremea aceia. Dar valoarea de schimb al pămîntului, după care s-a calculat răscumpărarea, in modul cum țăranii știeau și puteau să-l cultive, nu era aceiași pentru proprietarii stăpîni pe capitaluri însemnate, ca și pentru sătenii săraci, care ieșeau abia de sub tutela seculară în care fusese ținuți. Pe lîngă aceasta banul, care nu avea nici o însemnătate în economia țăranului clăcaș, devenea de odată factorul de căpetenie în vieața economică a țăranului proprietar. Sarcinele ce era chemat să le poarte, trebueau să fie dar cu atît mai mari, cu cît îi lipseau mijloacele pentru a valorifica instrumentul de muncă ce i să dădea, și cu cît el nu avea deprinderea noului mecanizm economic, pentru care să cerea o pricepere mai mare și un spirit de prevedere mai dezvoltat.

„*Greutatea dărilor*, zice d-l Ion Ghica, iată cheia stării de
„inapoere în care să află agricultura; iată cauza ruinărei proprieta-
„rilor cari sau ocupat cu exploatarea moșielor; *iată ce neexplică mi-*
„*zeria țăranului, a fostului clacaș mai cu samă*, care afară de dările
„cătră stat, cătră județ și cătră comună, mai plătește, și are să

„mai plătească încă șapte ani, anuitatea răscumpărărei pămîn-„tului. Totalul dărilor unui fost clăcaș, de vom socoti și pe cele „județene și comunale, să sue la 32 franci, saŭ 86 1/2 de lei vechi „de om, saŭ 13 galbeni de familie, ceva mai mult de 32% din „venitul anual."

„Starea muncitorului de pămînt, a clasei celei mai produ-„cătoare și cea mai interesantă a țării, este în adevăr vrednică „de jale!..."

„Nicăiri nu să plătește statului 18%; noi plătim 18 1/10 % „din venit; plătim îndoit cît Englezul, de patru ori cît Prusia-„nul și Austriacul, aproape de două ori cît plătește Rusul. (Vezi *Ion Ghica: Convorbiri economice. Bucureștĭ 1879*).

Rezultatul acestei apăsări ne mai pomenite a fost scăderea poporației noastre, după cum să poate vedea mai bine din următoarea tabelă în care dăm mijlocia anuală a nașterilor, a deceselor și excedentele în trei perioade diferite :

Mijlocia anuală a naşterilor, a deceselor și excedentele pe anii 1860—1869, 1870—1879 și 1880—1892.

ANII	Naşteri	Decese	Excedente
1860—1869	134.924	104.572	30.352
1870—1879	152.584	133.591	18.993
1880—1892	205.492	146.860	58.632

Excedentul naşterilor asupra deceselor care fusese, în mijlocie, de 30.352 pe fiecare an, în perioda 1860—1869, să coboară la 18.993 în perioda 1870—1879, sub apăsarea sarcinelor prea grele ce cădeaŭ asupra claselor noastre muncitoare. Și dovadă că aceasta era cauza scăderei, este faptul că, stîngîndu-să datoria pentru răscumpărarea clăcei și a dijmei, în anul 1879, perioda următoare 1880—1892, să prezintă cu o mijlocie anuală, de 58,632 mai multe naşteri de cît decese, adică cu aproape treizeci de mii mai mult, pe fie care an.

Pe lîngă acest inconvenient că a sporit sarcinele clasei noastre muncitoare, peste puterile sale, improprietărirea a mai venit să strimtorească poporația noastră rurală în dezvoltarea sa viitoare, prin faptul că pămîntul ce să dădea fie-căruĭ sătean, abia îndestulător pentru nevoile sale, avea să să impartă, între urmașii săi, în puterea dreptului de succesiune a codului civil. Pe cînd țăranii, după vechile așăzăminte, aveaŭ dreptul să cuprindă pînă la două treimi din întregul teritoriŭ al țărei, ei să vedeaŭ astăzi mărginiți la acele cîteva fălci pe care le hotărea legea, odată pentru tot deauna, ca să rămîie în deplina lor proprietate. Generațiile viitoare venind să-și impartă aceste pămînturi, rezultatul a fost că proprietatea rurală s-a imbucătățit în așa mod, în cît nu să mai alege nimica de dînsa. Ur-

mașii împroprietăriților de la 1864, aŭ trebuit dar să ajungă cu timpul un feliŭ de proletarĭ, legațĭ de acele cîteva prăjinĭ de pămînt, pe care nu să pot hrăni, dar de care nu să indură, fiind că să cheamă proprietatea lor.

Din toate aceste să poate înțelege că împroprietărirea sătenilor s-ar fi putut face în condițiunĭ maĭ puțin oneroase pentru dînșiĭ, și maĭ potrivite cu interesele lor. Dar în lipsa uneĭ clase conștiente de drepturile sale, cine ar fi avut atuncea destulă putere pentru a îngrădi lăcomia proprietarilor, cari năzueaŭ să alunge pe țăranĭ din pămînturile udate de secole cu sudoarea și cu singele lor, făcîndu-ĭ proletarĭ, sub cuvînt de a le da libertatea, ca mijloc de a să rîdica și de așĭ dezvolta facultățile.

„Dațĭ țăranilor libertatea, zicea Barbu Catargiu în ședința „Adunăreĭ generale de la 29 Maĭ 1862, și eĭ vor cumpăra pă„mîntul, cînd vor socoti de trebuință, și cînd vor ști cum să a„gonisească averea, maĭ bine vor ști și să o păstreze“.

Iar în ședința de la 2 Iunie a aceluiașĭ an, tot Barbu Catargiu ne spune:

„Noĭ, domnilor, zicem țăranilor: sînteţĭ liberațĭ, putețĭ „cumpăra, prin munca voastră, moșiĭ întregĭ: putețĭ prin silință „ajunge la cele maĭ înalte funcțiunĭ, ba încă le zicem și maĭ „mult: vă creăm o bancă de credit, de unde să putețĭ lua fon„durile trebuincioase, ca să cumparățĭ ce vețĭ voi.“

In toate aceste mărinimoase intențiunĭ ale proprietarilor față cu săteniĭ se uita însă un singur lucru, și cel maĭ de căpetenie și anume, că *țăraniĭ eraŭ de drept proprietarĭ pe două treimĭ a întreguluĭ teritoriŭ a țăreĭ*, și că nicĭ odată nu s-ar fi lăsat, de bună voe, să fie alungațĭ din pămînturile stăpînite de dînșiĭ, după vechile așăzăminte, avînd dreptul fiecare țăran de a ara și de a cosi cît va voi, *dînd numaĭ dijmă*. Și pentru a caracteriza proprietatea la noĭ, iată ce zice de-o pildă, pe lîngă multe alte documente, hrisovul din 28 Decemvrie 1794 al domnuluĭ Mihail Sutzu. (Vezi *M. Kogălniceanu: Inbunătățirea soarteĭ țeranilor.* Bucureștĭ 1862.):

„Cînd locuitorilor de la un sat nu le va fi indestul „moșia aceia unde șed, ca să are indestul și să-șĭ facă fî„nață, dator să fie vornicelul satuluĭ, să meargă să să a„răte la ispravnicii ținutuluĭ, și *ispravniciĭ făcînd cercetare, de „să vor încredința cum că cu adevărat nu aŭ loc îndestul pe mo„șia unde șed de arat și de fînață. să caute pe alte moșiĭ, care „să mărginesc, și prin știința stăpînuluĭ aceleĭ moșiĭ să le dea o „bucată de loc de o parte, cît le va fi îndestul pentru trebuința lor,* „unde să nu facă stricăciune și pagubă stăpînuluĭ moșieĭ și să-i „pue să are unul lîngă altul, și *să le iea stăpînul moșieĭ nu„maĭ dijma, iar cu clacă saŭ cu altele să nu-ĭ supere* și pămîn„turile ce le vor ara locuitoriĭ atît pe moșiea unde șed cît și pe „locul ce li să va da pe moșiea megiașă, luîndu-șĭ stăpînul mo„șieĭ dijma obicinuită, *să nu fie volnic* a le lua pămîntul, pînă „cînd nu-l vor lăsa eĭ singurĭ de vechiŭ.“

Văzînd aceste drepturĭ ce le aveaŭ ţăraniĭ asupra pămîntuluĭ, trebue să recunoaştem că, decretul din 15 Aug. 1864, a fost nu numaĭ un act de dreptate faţă cu dînşiĭ, dar un act de o mare înţelepciune politică şi de un inalt patriotizm. Nu este maĭ puţin adevărat că reforma aceasta, care a împroprietărit pe ţăranĭ, rîpindu-le dreptul ce-l aveaŭ de a cuprinde moşiile proprietarilor pînă la două treimĭ din întinderea lor, şi care nu s-a făcut decît în schimbul răscumpărăreĭ bine plătite a unor sarcinĭ, din care cele maĭ multe fusese stabilite prin abuz, a fost maĭ mult în folosul claselor dirigente, decît a ţăranilor.

Şi acelaşĭ lucru să poate spune de maĭ toate reformele şi imbunătăţirile ce s-aŭ făcut, de maĭ toate legile ce s-aŭ votat în ţară, în ultimele deceniĭ.

Astfeliŭ, nu rămîne nicĭ o îndoială că drumurile de fer, care aŭ costat sume enorme de banĭ, stoarse în cea maĭ mare parte din munca ţăranilor noştri, aŭ profitat maĭ ales claselor dirigente, proprietarilor şi arendaşilor pentru transportul pîneĭ, bogătaşilor pentru maĭ multă indemănare în lungile călătoriĭ ce întreprind, ţăranilor însă ele le-aŭ adus o indoită păgubă, şi materială şi morală, luîndu-le cărăuşia cu care să hrăneaŭ în timpul erneĭ. Căcĭ înlocuindu-să munca ţăranuluĭ, într-o bună parte a anuluĭ, fără de a i să crea o altă ocupaţiune, el a fost strîmtorat în cîştigul săŭ, pe lîngă că a învaţat aşĭ pierde vremea prin crîşme, demoralizîndu-să.

Aceiaşĭ nepăsare pentru interesele ţăranilor, aceiaşĭ ingrijire pentru interesele propriĭ, o manifestează clasele noastre dirigente în legile pentru tocmelĭ agricole din 1866 şi 1872, care aŭ înlocuit robiea de odinioară, întemeiată pe indatorirea proprietaruluĭ de a da pămînt indestulător locuitorilor şi de a îngriji chiar de eĭ, la vreme de nevoe, cu o robie mult maĭ aspră sub regimul căreia proprietarul saŭ arendaşul nu are nicĭ o indatorire, decît doar aceia de a plăti preţul de nimic cu care a cumpărat munca locuitorilor, pe multă vreme înainte, şi profitînd de nevoile lor cele maĭ crude.

Scoţindu-l însă de sub tutela seculară în care fusese ţinut, şi lăsîndu-l să-şĭ îngrijască singur de soarta sa, în luptă cu atîtea elemente lacome de cîştig, clasele noastre dirigente nu aŭ înlesnit ţăranuluĭ măcar putinţa de a să apăra, dîndu-ĭ o cultură îngrijită care l-ar fi luminat. Dovadă despre aceasta este starea de înapoire a învăţămîntuluĭ nostru rural, şi părăsirea desăvîrşită în care s-aŭ lăsat preoţiĭ, singurele două mijloace, scoala şi biserica prin care ţăranul ar fi putut învăţa să-şĭ cunoască maĭ bine înteresele, rîdicîndu-să cătră o vieaţă maĭ omenească. *Căcĭ întrucîtă vreme ţăranul nostru a fost ţinut în stare de nevîrstnicie*, prin însăşĭ organizarea noastră economică, ne-avînd a să îngriji de ziua de mîine, care-ĭ era maĭ mult saŭ maĭ puţin asigurată, *neştiinţa de carte putea să nu-ĭ fie de pagubă.* Dar în ziua cînd i s-a dat libertate rămînînd ca el să să îngrijască de soarta luĭ, să aibă maĭ multă prevedere, să fie maĭ ager în daraverile sale,

să știe maĭ bine să-șĭ apere dreptul său, să fie maĭ îngrijit pentru sănătatea sa, pentru a purta sarcinĭ înzecite, în ziua aceia lipsa de cultură, lăsîndu-l fără apărare la discreția exploatatorilor de tot soiul, și în ignoranța absolută a celor maĭ elementare principiĭ de igienă, a trebuit să aducă desăvîrșita sa ingenunchiare.

„In privința mîncăreĭ, zice d-l N. V. Leonescu, un profund „cunoscător al stăreĭ țăranilor noștri, țăranul ar putea sta mult „maĭ bine, dacă ar pune cineva interes să-l învețe. Uniĭ ar a„vea de unde face chiar conservele cele maĭ gustoase pentru „timpul erneĭ. Am zis că uniĭ să nutresc răŭ din deprindere „fiind că vînd pentru nimic laptele, brînza, untul, găina, ouele „și tot ce ar putea să-ĭ îndulcească hrana și să-ĭ amelioreze exis„tența, și cu baniĭ prinșĭ să îmbată pierde și ce-a maĭ avut la „sine și nu să intoarnă acasă cu nimic alta, decît cu nărăvul „contractat în beție de așĭ bate nevasta și așĭ speria copiiĭ."

Și maĭ departe, vorbind de imbrăcămintea țeranuluĭ, d-l Leonescu adaogă:

„Imbrăcămintea țăranuluĭ dacă este rea și nesănătoasă, nu „provine atîta din sărăcie, căcĭ nu este așa de costisitoare, cît „maĭ cu samă din neîngrijirea sa de sine, din obiceiul de a să „imbrăca răŭ și de sigur dacă i s-ar arăta pericolul și boalele „ce le capătă din cauza releĭ imbrăcăminte în timp de iarnă, „îndată s-ar imbrăca maĭ bine. (Vezĭ *N. V. Leonescu: Starea țeranuluĭ romîn. — Iassy 1887).*

Dar cine să-l învețe cum să trăiască și cum să să imbrace, cînd țara noastră e astăzĭ cea de pe urmă în Europa, ca științâ de carte, după cum să poate vedea maĭ bine din următoarele tabele statistice, intocmite, pentru periodul 1873—1883, de statisticianul *C. Mischler*, și publicate în revista germană *Neue Zeit* din 1894:

Analfabețĭ printre căsătorițĭ.

ȚARI	Procentul analfabeților căsătorițĭ	In mijlocie printre femeĭ
Baden	0.02	0.06
Scoția	7.47	14.80
Anglia	14.47	19.12
Francia	16.47	25.28
Irlanda	27.02	32.00
Italia	48.77	70.40
România	*80.85*	*91.25*

Peste 80 la 100 de bărbațĭ, și peste 91 la 100 de femeĭ, sînt cu totul lipsițĭ de cultură în țara romînească.

Această stare de înapoiare ni să invedereazâ și maĭ bine din statistica recrutațieĭ în diferitele țărĭ:

Analfabeţĭ printre recruţĭ.

Ţ A R I	Procentul celor cu ştiinţă de carte	A N U L
Saxa	0.01	1890
Würtemberg	0.02	1885
Baden	0.03	1890
Bavaria	0.04	1890
Suedia	0.03	1885
Danemarca	0.36	1880
Alsacia-Lorena	0.07	1880
Elveţia	0.08	1890
Prusia	0.08	1890
Germania	1.03	1885
Olanda	7.03	1890
Francia	9.05	1890
Belgia	13.06	1890
Austria	30.08	1890
Italia	41.01	1890
Ungaria	45.00	1885
Rusia	78.80	1882
Serbia	79.31	1882
România	*79.60*	*1882*

După statisticele făcute pe aniĭ din urmă (1893—94) Prusia a avut din 156.292 recruţĭ, 577 analfabeţĭ, Bavaria din 29.956 recruţĭ, 6 analfabeţĭ, şi Würtemberg din 10.579 recruţĭ, numaĭ unul fără ştiinţă de carte.

Această stare de lucrurĭ să datoreşte, în cea maĭ mare parte, lipseĭ localurilor de şcoală şi a învăţătorilor.

După statistica şcoalelor primare, publicate de ministerul instrucţiuneĭ în anul 1889, s-a chemat la şcoală 609.472 copiĭ, în vîrstă de a merge la şcoală şi anume, 100.706 de la oraşe şi 508.756 de la sate.

Dintre aceĭ 100.706 copiĭ de la oraşe, 40.334 adică $40,_{22}\%$ s-aŭ şi înscris la şcoală, şi din 508.756 copiĭ din comunele rurale, s-aŭ înscris 122.863, adică numaĭ 24 la sută.

Rezultă dar că la oraş 60 la sută şi la ţară 75 la sută nicĭ nu văd şcoala.

Dar nicĭ măcar ceĭ înscrişĭ n-aŭ urmat cu toţiĭ la şcoală. Din aceĭ 122.863 copiĭ de la ţară s-aŭ prezintat la examen nunumaĭ 88.036, iar dintre 40.354 de la oraş numaĭ 14.486. Din 609.472 copiĭ în vîrstă de a merge la şcoală, aŭ rămas dar în anul 1888—89 lipsiţĭ de instrucţiune, la oraş 86.036, la ţară 422.546, peste tot în toată ţara 508.766.

Cercetînd statistica localurilor de şcoală, vedem că în, anul 1890 eraŭ 508.756 copiĭ în vîrstă de a merge la şcoală, din care scăzindu-să 15 la 1.000 ca împiedecaţĭ din diferite cauze rămîn 432.448.

Calculînd cite 1.15 m. p. de școală, pentru fie care copil, iată rezultatele la care ajungem:

Suprafața școalei necesară aplicărei obligativităței invățămîntului	497.327 m. p.
Supratața școalei de care dispune țara . .	96.360 „ „
Suprafața școalei ce rămîne a să clădi . .	400.966 m. p.

Acum în urmă, după *Raport adresat ministrului instrucțiunei puplice asupra invățămîntului primar urban și rural* de *Frederic Damé*, șeful biuroului statistic al acestui minister, rezultă că, în anul 1891—92, noi nu am avut de cît 0.7 școli rurale, și tot pe atîția învățători și invâțătoare la 1.000 locuitori. Cu alte cuvinte, la 1.000 locuitori, nici măcar un invățător.

Dar care este măcar activitatea acestui număr restrîns de invățători? D-l Dr. C. I. Istrati, inspector general al invățămîntului superior să însărcinează să ne-o spue în unul din rapoartele sale oficiale: „*Ei n-aŭ nici un înteres părintesc*, zice d-sa, „*nici o iubire desinteresată și nu daŭ nici un sfat bun și liniștit.* „*Totul să reduce la forme.* (Bul. minist. cult. 15 Octomvrie 1893).

Și ceia ce este cu deosebire caracteristic și aruncă o vie lumină asupra stărei noastre de cultură și asupra modului cum clasele noastre dirigente aŭ știut să-și îndeplinească datoria către poporul de jos, e următoarea observațiune a d-lui *Dr. I. Stefănescu*, medic primar al județului Ilfov:

Murdăria corpului, zîce d-sa, *am observat-o maĭ ales la copiiĭ carĭ frequentează scoalele. (Doctorul Ioan Stefănescu: Considerațiunĭ asupra Higieniĭ și Demografieĭ județuluĭ Ilfov.*— Bucureștĭ 1894).

In asemenea condițiuni, de ce ne-am miera să vedem că țăranii să îndărătnicesc a nu voi să-și trimată copiii la scoală, care pentru dînșii e o adevărată pacoste.

„Mergeți pe la sate, zice d-l Leonescu, veți găsi scoli cari „funcționează de 15 ani, și nu veți găsi în sat 15 absolvenți „cari să fie în stare a ceti „Monitorul oficial“ consătenilor săi, „nici a arăta în scris suferințele și nevoile lor.“

„Cauzele acestor împrejurări sînt varii și multiple. Ele zac „în personalul ce compune corpul învățătorilor săteni, în atîr„narea acestora de administrația comunală și șicanelor zilnice ce „sufăr din partea acesteia, în piedicele puternice ce pun exploa„tatorii moșiilor învățăturei săteanului, văzînd în scoală pericolul „de a-i scăpa de sub mînă exploatatul, și în marea lipsă a unui „control serios, capabil și energic din partea revizorilor școlari.“

Și iată ce ne mai spune d-l Leonescu, într-o notă, asupra evreilor exploatatori de moșie:

„Evreii exploatatori de moșie aŭ început pe față lupta con„tra instrucțiunei țeranului compromițînd pe învățător fie prin „bătae fie prin calomniere. Vre-o două exemple: In comuna Hol„boca învățătorul a fost bătut de evrei. In comuna Perieni, e„vreul care exploatează moșia, silind pe țărani de a munci peste „angajament, ei s-aŭ adresat la învățător să li citească con„tractul. Acesta l-a cetit cum era scris, nu cum plăcea evreului.

„De aicĭ calomniĭ contra învăţătoruluĭ, şi stăruinţe din partea „evreilor de al permuta din comună.“

Lăsat astfeliŭ prada batjocureĭ evreilor şi a siluireĭ zilnice din partea unor primarĭ beţivĭ şi brutalĭ, ce ar putea să facă învăţătorul nostru, pentru ridicarea culturală a ţăranuluĭ.

Cît despre preoţĭ, lipsiţĭ aproape cu totul de învăţătură, şi trăind în condiţiunĭ economice tot atît de rele ca şi ale ţăranilor, eĭ sînt maĭ mult un element de apăsare şi de scandal, în loc să fie conducătoriĭ fruntaşi aĭ naţiuneĭ, precum sînt de-o pildă, preoţiĭ romînĭ din Transilvania şi din Bucovina.

„Sentimentul religios la ţăranĭ, zice d-l Leonescu, este cu „desăvîrşire decăzut... Această ucidere a sentimentuluĭ religios în „popor să datoreşte în primul loc *ignoranţeĭ patentate a cleruluĭ de* „*mir*, cît şi purtăreĭ desfrînate, lăcomieĭ de banĭ şi intrigilor „mîrşave ale cleruluĭ monahal, care cu mult maĭ degradat sub „raportul moral decît cel de mir, l-a egalat totdeauna în pri„vinţa ignoranţeĭ, afară de foarte micĭ excepţiunĭ“.

În loc ca să încredinţeze învăţămîntul nostru primar preoţimeĭ, ridicînd-o prin cultură şi punînd-o în condiţiunile materiale cele maĭ bune, fiind singurul element în stat care putea, în adevăr, să aibă o înrîurire binefăcătoare asupra ţăranilor noştri, clasele noastre dirigente, cu nepriceperea care le caracterizază, conduse de ideia învăţămîntuluĭ laic, născută în alte împrejurărĭ, aŭ lăsat pe preoţĭ şi pe învăţătorĭ, în starea cea maĭ decăzută, pentru-că nu să îndurаŭ să jărtfească o parte din veniturile ce storceaŭ de la clasele muncitoare, ca să întreţie şi pe uniĭ şi pe alţiĭ, în condiţiunile cerute.

Lăsat astfeliŭ fără învăţătură şi fără nicĭ o povăţuire, în împrejurările nouă în care era chemat să trăiască, şi pentru care să cerea maĭ multă agerime, maĭ multă activitate şi un spirit de prevedere maĭ dezvoltat, la discreţia arendaşuluĭ grec saŭ jidan, victima samavolniciеĭ unor primarĭ ticăloşĭ, avînd ca pildă în rele, în primul rînd, pe preoţĭ şi pe învăţătorĭ, prada uneĭ exploatărĭ neomenoase din partea tuturora, de ce ne-am mira că ţăranul nostru a început a să deda beţieĭ, ca să uite amarul atîtor suferinţĭ.

„Nu pentru ca să să poată lupta maĭ uşor cu foamea, zice „*A. L. Erdmann*, saŭ ca să-şĭ înlesnească mistuirea, saŭ pentru „aşĭ stimula trupul cătră desfăşurarea uneĭ activităţĭ maĭ marĭ, „să dedă omul beţieĭ — ci numaĭ trebuinţa în care să află de „a să ameţi şi de a nu să maĭ gîndi la un traiŭ nedemn pentru „o fiinţă omenească, îl face să să îmbete. Cauza cea maĭ „de pe urmă a acestuĭ nărav nenorocit, este, ce-ĭ drept, mizeria „situaţiuneĭ sale economice, care nu-ĭ dă acel minimum de hrană „şi de repaos de care omul are nevoe pentru buna sa stare, morală „şi fizică. Mîncarea puţină şi munca excesivă sînt din acest punct „de vedere, în adevăr, cauzele materiale ale abuzuluĭ băuturilor „spirtoase, şi terenul favorabil pentru lăţirea alcoolizmuluĭ“..

(*A. L. Erdmann — Die Alkoholfrage.* —Bamberg, 1895)

Sub apăsarea atîtor nevoĭ și lipsit de orĭce sprijin moral, poporul nostru a ajuns astăzĭ printre popoarele cele maĭ alcoolizate, ceia ce este una din cauzele principale ale scădereĭ sale, după cum am arătat maĭ pe larg în scrierea mea: *Monopolul alcooluluĭ*. (Bucureștĭ 1895).

Pe cînd clasele noastre dirigente lăsaŭ astfeliŭ în cea maĭ neagră părăsire, scoala și biserica, singurele două mijloace prin care ar fi putut să ridice pe țăraniĭ noștri, pregătindu-ĭ pentru împrejurările nouă, și așa de complicate pentru dînșiĭ, în care eraŭ chemațĭ a să dezvolta, ele intrebuințaŭ toată munca luată de la dînșiĭ sub formă de impozite, pentru satisfacerea propriilor trebuințĭ, creînd cu multă cheltuială o întreagă organizare, cu totul în nepotrivire și cu starea noastră de cultură, și cu puterea noastră de producere.

Pe baza uneĭ producerĭ agricole din cele maĭ primitive, conducătoriĭ noștri aŭ ridicat un sistem social costisitor, luat întocmaĭ de aiurea ca rezultat a uneĭ dezvoltărĭ de secole, și unde să razimă pe producerea industrială, care dă munceĭ omeneștĭ o valoare nemărginit de mare. Și unor oamenĭ cu totul primitivĭ, eĭ le-aŭ impus de a să mișca înăuntrul unor forme atît de complicate, în cît nu sînt în stare să le înțeleagă, îngreunindu-le numaĭ existența, fără profit.

Odinioară, „*Obșteasca obicinuită adunare*“, compusă în Valahia din 42 membri și în Moldova numaĭ din 35, din cari numaĭ aceĭ 16 deputațĭ din ținut primeaŭ cîte una mie leĭ vechĭ „spre despăgubirea cheltueliĭ lor pe toată vremea șădereĭ lor „în capitală“, era, dimpreună cu Domnul țăreĭ, însărcinată cu întocmirea legilor și cu întreaga, administrație a țărilor. Din modul cum aceste adunărĭ să alegeaŭ din numărul restrins al membrilor, precum și din feliul însărcinărilor ce le aveaŭ, să poate vedea că în sinul lor urmaŭ a să dezbate maĭ ales chestiunĭ de gospodărie, și că spiritul în care fusese concepute, vizà realizarea unor scopurĭ practice anumite.

Orĭcît ar fi fost de primitivă această organizare care amesteca atribuțiile legislative cu acele de simplă administrație, trebue să recunoaștem cà ia să potrivea maĭ bine cu starea noastrâ de cultură și cu împrejurările noastre economice, atît de modeste. Dar ia a fost înlocuită prin cele două camere, cu desăvîrșire prea numeroase față cu lipsa noastră de oamenĭ, și prea costisitoare, pentru mijloacele noastre restrînse, rîdicîndu-să cheltuiala lor la aproape un milion și jumatate de leĭ pe fiecare an.

Astăzĭ la noĭ, ca pretutindenea, parlamentul este chemat să facă legile și să controleze activitatea guvernuluĭ. In realitate însă, el nu face de cît să zădărnicească aplicarea legilor, și să fie o piedică pentru o bună administrare a țăreĭ. Căcĭ regimul parlamentar a avut ca rezultat, maĭ mult la noĭ de cît aiurea, de a crea o clasă de politicianĭ, carĭ nu trăiesc decît din specularea influențeĭ lor politice. După cum e știut din practica

zilnică, maĭ toate abaterile de la lege şi chiar desăvîrşita lor zădărnicire, precum între altele a legilor de apărare împotriva evreilor, să datoreşte maĭ ales intervenireĭ deputaţilor. Şi fiind că cea dintăiŭ condiţie pentru a să putea bucura şi pe viitor de foloasele putereĭ, este să reuşeştĭ in alegerĭ, să înţelege că îngăduirea cea maĭ largă faţă cu toţĭ aceĭ cari dispun de oarecare influenţă electorală să impune ca singura politică înţeleaptă. Aşa să face că slujbele ţăreĭ sînt adesea orĭ încredinţate unor oamenĭ cari nu le merită, şi că să menţin în serviciile statuluĭ pe aceĭ cari nu-şĭ fac datoria, saŭ care să abat chiar de la calea cea dreaptă a cinsteĭ. Dar pe sama cuĭ să fac toate aceste concesiunĭ şi să îngădue atîtea abaterĭ de la lege? Fără îndoială pe sama celor maĭ mulţĭ, a ţăranilor în primul rînd, care să trudesc să întreţie întreaga organizare. Şi cine profită de dînsele? Clasele noastre dirigente desigur. In asemenea condiţiunĭ noĭ nu putem vedea nicĭ aice un progres, faţă cu trecutul, şi sîntem convinşĭ că administraţia generală a ţăreĭ şi chiar legislaţia noastră, ar dobîndi maĭ multă înlesnire, dacă s-ar reduce macar numărul acelora, cari contribue aşa de puţin la facerea legilor, şi aşa de mult la călcarea lor.

Ceia ce s-a întîmplat cu regimul nostru politic, care a sporit sarcinele ţăranilor, fără de a le aduce aproape nicĭ un folos, s-a întîmplat şi cu administrarea justiţieĭ, care a făcut progrese însemnate şi să întreţine astăzĭ cu o cheltuială cu mult maĭ mare decit în trecut, dar care nu a folosit decît maĭ cu samă claselor dirigente.

După art. 36 al Regulamentuluĭ organic al Moldoveĭ, săteniĭ îşĭ aleg singurĭ judecătoriĭ pentru pricinele maĭ neînsemnate:

„*Art. 36.* — Eĭ aŭ dreptate de a-şĭ alege mădularile săteştĭ, „judecătorĭ în sate, după art. 319 al cap. al 8-lea judecătoresc."

Şi iată ce ne spune art. 319 despre modul cum să administra justiţia la sate pe vremile acelea:

„*Art. 319.* — Spre a cruţa pe sătenĭ de stăruirile pe la „tribunalurile ţinuturilor pentru neînsemnătoarele pricinĭ ce să „întîmplă adeseaorĭ între dînşiĭ, şi spre a fi scutiţĭ de nişte asemenea „cheltuelĭ, să va aşăza în fie-care parochie cîte un judeţ sătesc, „alcătuit de preotul şi de treĭ juraţĭ, aleşĭ pe tot anul de către „grămada satuluĭ dintre fruntaşĭ, mijlocaşĭ şi codaşĭ, adică cîte „un jurat de fiecare treaptă. Aceştia Duminicile şi în zilele de „serbătorĭ să vor aduna după sfînta leturghie la casa preotuluĭ „satuluĭ, unde vor judeca toate pricinele urmate între sătenĭ în „săptămîna aceia. Cea întăiŭ datorie a lor este să împace pe „prigonitorĭ. Săteniĭ au voe la împlinirea anuluĭ a alege alţĭ „juraţĭ, saŭ şi dintre aceĭ aĭ anuluĭ trecut, dacă s-ar afla mulţu„miţĭ de dînşiĭ."

Odinioară lucrul era dar toarte simplu: preotul dimpreună cu aceĭ treĭ sătenĭ aleşĭ de obştiea locuitorilor, să adunaŭ, după leturghie, în casa preotuluĭ, şi vedeaŭ de pricinele ivite în cursul săptămîneĭ. Bunul simţ al poporuluĭ nostru, încrezător în spiritul

de dreptate și de omenie, ascuns în inima fiecăruĭ romîn, găsise organizația cea maĭ puțin costisitoare, formele cele maĭ simple, pentru a aplana neînsemnatele conflicte de interese ce să puteaŭ ivi între dînșiĭ.

In locul uneĭ organizărĭ așa de cuminte, fără nicĭ o cheltuială și la îndămîna locuitorilor, s-a creat un sistem prea complicat, care a trebuit să dea naștere uneĭ clase numeroase de intermediarĭ între justițiabilĭ și justiție, sporindu-să astfeliŭ elementele parazitare care trăesc din munca țăranuluĭ, și zădărnicindu-să orĭ ce justiție, ceia ce nu puțin a contribuit la înrăutățirea și la demoralizarea poporațieĭ noastre rurale:

„Țăranul, zice d-l Leonescu, nu are maĭ nicĭ odată *dreptate*, „nu atît din punctul de vedere al dreptuluĭ în sine, cît maĭ cu „samă din acel al procedureĭ.“....

„Țăranul nu judecă după procedură, pe care nu o înțelege, „pe care nu o cunoaște, ci după bunul simț, după sentimentul „înăscut de dreptate, de aceia el crede că judecătoriĭ sînt părti- „nitorĭ și nu are încredere întrînșiĭ. Pentru că el nu înțelege „cum un judecător drept și cu legea în mînă să nu-ĭ dea drep- „tate cînd el este convins în sufletul săŭ că o are, și-l face să „vină poștĭ întregĭ, pentru a-ĭ vedea fața și a-ĭ auzi vorba: „mergĭ a casă.“

„Țăranul are dreptate în fapt cînd zice: „judecata nu este „făcută pentru noĭ ci pentru dușmaniĭ noștri.“

Aceste cuvinte desnădăjduite sînt critica cea maĭ dureroasă care s-ar putea face sistemuluĭ nostru de a administra justiția față cu țăraniĭ și ele aruncă o vie lumină asupra aceșteĭ civilizațiĭ șubrede care, cu cît o priveștĭ maĭ de-aproape, cu atît o vezĭ maĭ nefolositoare și maĭ deșartă.

Ce să maĭ zicem de administrație?

Altă dată, mulțumită sistemuluĭ de guvernămînt, în virtutea căruia clasele dirigente de pe atuncĭ, boeriĭ, ocîrmuiaŭ țara fără de a avea nevoe de consimțimîntul cetățenilor, presupușĭ, liberĭ și stăpînĭ politicește pe voința lor, ca acum, agențiĭ administrativĭ să ocupaŭ, pe cît cu putință, cu administrația, lăsînd pe oamenĭ să-șĭ caute în pace de interesele lor. Și pe atuncĭ, nu e vorbă, și poate chiar pe o scară maĭ întinsă, administratoriĭ noștri aveaŭ năravul de a specula puterea ce le o dădea legea îmbogățindu-să pe sama administraților. Dar pe vremea aceia, țăranul trăia la adăpostul unor asemenea vexațiunĭ din partea administrațieĭ, care nu loveaŭ maĭ ales de cît pe biețiĭ tîrgovețĭ, de oare-ce stăpîniĭ moșiilor, boeriĭ, ca niște adevărațĭ feodalĭ, eraŭ apărătoriĭ fireștĭ aĭ țăranilor, și boeriĭ nicĭ nu aveaŭ nevoe de intervenirea ocîrmuireĭ pentru a-șĭ impune voința lor locuitorilor, dar nicĭ n-ar fi îngăduit altora de a veni cu putere asupra lor. Dacă admitem că și atuncĭ era apăsare, trebue să recunoaștem că era apăsarea unuia cu aĭ săĭ. Și astfeliŭ, mulțumită împrejurărilor, clasele muncitoare rurale trăiaŭ altă dată maĭ în ticnă și ferite de asuprirea numeroșilor agențĭ aĭ ocîrmuireĭ,

la care sînt expuse astăzĭ. Clasele dirigente însă, neavînd nicĭ un interes de a să amesteca în administrația satelor, în loc să caute a le guverna, precum sistemul astăzĭ în vigoare, le silește să o facă, le lăsa să să guverneze singure. Și iată ce ne spune, în privința aceasta, Regulamentul organic al Moldoveĭ, la Cap. III. Anexa P. Art. 35, vorbind de birniciĭ lucrătorĭ de pămînt:

„*Art. 35.* — Eĭ aŭ dreptate de a-șĭ alege din sinul lor „vornicĭ, ce sînt ca o poliție în sat, prin știrea și voea isprav„niculuĭ și a stăpînuluĭ moșieĭ."

De formă, să cerea ca alegerea să să facă cu știrea și cu voea ispravniculuĭ saŭ a stăpînuluĭ moșieĭ. De fapt, nicĭ unul nicĭ altul nu aveaŭ interes să știe cine eraŭ vorniciĭ comunelor. Proprietarul nu avea nevoe de sprijinul vorniceluluĭ, fiind maĭ puternic decît dînsul, și singurele interese ale ocîrmuireĭ eraŭ păstrarea ordineĭ prin sate, dar maĭ ales stringerea biruluĭ. Organizația locală în ființă, fără întervenirea autorităţeĭ centrale, corespundea pe deplin scopurilor urmărite, căcĭ țăraniĭ din firea lor blînzĭ și cumințĭ, lăsațĭ să șă cîrmuiască singurĭ, trăiaŭ în cea maĭ desăvîrșită liniște. Cît despre birurĭ, ele eraŭ adunate la fie-care șfert, de cătră vornicelul satuluĭ, sub priveghierea proprietaruluĭ saŭ a vechiluluĭ săŭ. Vornicelul însă, fiind ales din sinul sătenilor, după libera lor voință, era adevăratul lor reprezentant și ca atare nu putea nicĭ odată să abuzeze de puterea sa, care nu era decît rezultatul consimțămîntuluĭ de bună voe a obștieĭ, și putea să înceteze, la cea dintăiŭ nouă alegere. Astfeliŭ interesele tuturor trăiaŭ în armonie.

Intreținerea acesteĭ organizațiunĭ, așa de potrivită cu împrejurările noastre, nu costa nimic pe stat, și foarte puțin pe locuitorĭ, carĭ plăteaŭ pentru simbria vorniceluluĭ, numaĭ un leŭ vechiŭ de fie-care casă, luațĭ din cutia satuluĭ, a căreĭ organizare era următoarea după Art. 107. Secția V a reglementuluĭ de finans al Moldoveĭ:

„*Art 107.* — Pentru a să siguripsi de la o înscriere la alta „întregimea biruluĭ a fieşte-căruia sat, și a să întîmpina grelile „împrejurărĭ și neprevăzutele nevoĭ, ce să pot întîmpla în sinul „uneĭ obștiĭ, fieşte-care sat, tîrg și plasă de oraș va avea cîte „o casă, cărora să orînduesc veniturile următoare:

„A). Fieşte-care dajnic va plăti la această casă o a zecea „parte peste birul săŭ cel pe tot anul".

»B). Ceĭ de curînd însurațĭ carĭ după obiceiul pămîntuluĭ „eraŭ scutițĭ de bir în anul dintăiŭ, vor plăti la casă de la „patru pînă la doĭsprezece leĭ pe an, somă care după îndămă„nările lor să va hotărĭ de către obștie cînd vor întra în al doilea „an al căsătorieĭ lor, și pînă la cea din noŭ facere a catagrafieĭ. „Baniĭ acesteĭ case vor fi pentru a să acoperi cheltuelile ordi„nare și extraordinare ale obștieĭ aceia precum: simbria vorni„celuluĭ, cîte un leŭ de casă, și lipsa biruluĭ sfertuluĭ pricinuită „din moartea vre-unuĭ sătean, asemenea tot din această casă va „da obștia satuluĭ cheltuelile trimișilor carĭ vor merge la scau-

„nele isprăvniciei saŭ la capitalie pentru pricinile satului. Ocîr-
„muirea acestei case să va încredința preotului satului, și jude-
„cătoriei sătești și vornicelului, carile va strînge această mică
„dare a zeciuelei peste bir, întemeindu-să pe tăblița visteriei.
„Izvoadele daturilor și a luaturilor acestei case, să vor ținea
„de către preotul satului și să vor adeveri de către sus pome-
„niții ocîrmuitori acestei case".

Instituția aceasta numită a *cutiilor sătești* și modul cum să administraŭ, caracterizează nu numai spiritul de înțelepciune și de gospodărie a generațielor trecute, dar ne arată principiile însiși pe care să răzima întregul lor sistem de guvernămînt. Pe vremea aceia, *persoana* locuitorului în raporturile sale cu statul, dispărea cu totul în dosul *obștiei*. Obștiea să administra singură, ia împărția justiția pentru pricinele de puțină însămnătate, ia menținea ordinea în sinul săŭ, ia era răspunzătoare de plata dărilor către ocîrmuire. Iar organele pentru regulata indeplinire a acestor funcțiuni, eraŭ aleșii săi, de bună voe, și reprezentantul săŭ cel mai de cinste și de încredere, preotul satului. O asemenea organizare trebuea să sporească moralitatea și să întărească statul, îndemnînd la păstrarea ordinei și la respectul legilor, ridicînd simțul de încredere în sine și de demnitate personală a sătenilor, pregătindu-i să devie, încetul cu încetul, cetățenii liberi ai unui stat civilizat.

În loc de a înțelege progresul în lărgirea acestor principii de organizare, izvorîte din firea însăși a poporului nostru, în dezvoltarea sa prin veacuri, generațiile următoare le-aŭ părăsit cu totul, întroducînd un noŭ sistem de guvernămînt, în nepotrivire cu starea noastră de cultură, care a sporit cheltuelele statului peste puterea de producere a țărei, și în acelaș timp a înmulțit numărul elementelor neproducătoare, care trăiesc numai din jaful și din siluirea țărănimei.

In locul obștiei, noua organizare a pus persoana locuitorului, în relațiuni directe cu statul, și prin urmare la discreția numeroșilor agenți ai puterei publice. Plata birului, menținerea ordinei, împăcarea micilor conflicte ivite intre săteni, care să făceaŭ odinioară *de buna voie* și prin comună înțelegere între dînșii, astăzi să îndeplinesc *cu sila* de către o armată întreagă de funcționari prefecți, subprefecți, ajutori de subprefectură, primari, notari și jandarmi. Dar ce sînt aceștia cu toții? Numai agenți administrativi și prin nrmare rereprezentanți exclusivi ai intereselor obștești? Așa *să presupune,* și așa ar trebui să fie. Dar sistemul actual de guvernare cere numai decît ca ei să să ocupe cu totul de alte interese decît de acele de simplă gospodărie, pentru care sînt plătiți din banii țărei.

Fie-care clasă stăpînă pe mijloacele de producere, trebue să aibă, în adevăr, și puterea necesară pentru a menține autoritatea sa asupra claselor producătoare. În trecut, clasele noastre stăpîne, boerii proprietari de moșii, alcătuind o adevărată feodalitate, aveaŭ singuri puterea ce le trebuea pentru a-și impune

voința lor locuitorilor. Pe vremea aceia, din punctul de vedere economic, țăranul era rob, clăcaș, și din punctul de vedere politic, el nu avea ființă, autoritatea statuluĭ neavînd nevoe de consimțămîntul săŭ pentru a să exercita. Relațiunile aceste de drept s-aŭ schimbat însă cu totul prin noul așăzămînt al țăreĭ.

Astăzĭ țăranul a devenit, economicește, agent liber de producere, și politicește, cetățan stăpîn absolut pe voința sa. Noul sistem de guvernament, necesitează dar un întreg aparat administrativ, pentru ca clasele noastre dirigente să-și impue, și pe viitor voința lor suverană, acestuĭ agent, în teorie, liber de producere, acestuĭ cetățan, pe hîrtie, stăpîn pe voința sa. Astăzĭ dar nu maĭ poate să fie indiferent, nicĭ pentru clasele dirigente, nicĭ pentru stat, ca reprezentant al lor, în ce mod să ocîrmuesc satele și cine să alege primar într-o comună. Căcĭ de la persoana acestuĭ primar, chemat să interpreteze și să aplice legile, atîrnă interesele politice și economice a le claselor stăpîne. În deosebire de ce să petrecea în trecut, clasele dirigente sînt dar astăzĭ *silite* de a să amesteca în administrarea satelor. Este evident prin urmare, că *agenții administrativĭ vor fi, în primul rînd, reprezentanții intereselor politice și economice ale acestor clase stăpîne pe puterea statuluĭ, în loc să fie simpli administratorĭ, reprezentînd interesele tuturor*. Așa fiind, să înțelege iarășĭ că clasele stăpîne vor căuta să încredințeze funcțiunile administrative, nu oamenilor celor maĭ cuminți și maĭ harnicĭ, ci acelora carĭ vor ști să reușască maĭ bine în alegerĭ, indiferent de moralitatea lor, indiferent de mijloacele de care să vor servi. Iar personalul acesta, recrutat în păturile cele maĭ de jos a le poporuluĭ, va da firește liber curs tuturor instinctelor rele ale natureĭ omeneștĭ, făcînd toate abuzurile și subordonînd toate interesele unuĭ sîngur interes, acela de a scoate candidațiĭ stăpînireĭ, pentru a nu-șĭ pierde slujba.

Pînă aicĭ nimic anormal fiind dată organizarea actuală a societățeĭ, bazată pe exploatarea uneĭ clase de către alta. Mulțumită însă nepotrivireĭ sistemuluĭ acestuia cu starea noastră de cultură, el a dat la noĭ rezultate încă și mai rele decît aiurea.

Țăraniĭ noștri, trecuțĭ deodată de la starea de absolută dependență, politică și economică, în care fusese ținuțĭ atîta vreme, către neatîrnarea desăvîrșită în care-ĭ punea noul așăzămînt, nu aveaŭ însușirile cerute pentru a să mișca cu folos înăuntrul noilor forme de organizare, profitînd de libertatea ce li să dădea. Căcĭ ce înseamnează libertatea? Putința desigur de a dispune de soarta ta, după cum voeștĭ, în marginile legilor existente. Prima condițiune pentru ca libertatea să fi fost folositoare poporuluĭ nostru, era dar ca el să fi știut ce vrea, să fi înțeles toate schimbările ce să operasă maĭ ales în economia țărilor, și să fi cunoscut legile existente, care puteaŭ să-ĭ fie de sprijin și de apărare. Dar clasele noastre muncitoare nu eraŭ în deajuns de pregătite pentru a ști să să folosească de noua stare de lucrurĭ. Cît pentru clasele dirigente, ele ar fi trebuit să aibă

desigur o cultură cu mult mai aleasă, și virtuți cu adevărat neobicinuite, pentru a nu abuza de pozițiunea în care să găseaŭ, servindu-să de noua organizare, curat numai în folosul lor, în lipsa unei clase protivnice, *conștientă de drepturile sale*, care ar fi știut să le îngrădească abuzurile și să-i *silească* de a să ocupa de dînsele. De fapt, clasele noastre dirigente nu s-aŭ ocupat decît de propriele interese, cu o inconștiență aproape fără exemplu, și în paguba mai ales a țăranilor noștri. Și aceste abuzuri a le claselor noastre dirigente, precum și neputința în care să află țărănimea noastră de a să apăra în contra lor, neștiind să să servească de formele unei organizări de stat în nepotrivire cu starea sa de cultură, î-și aŭ amîndouă expresiunea și desnodămîntul lor tragic în răscoalele țărănești, care se produc la noi din cînd în cînd, și nicăiri aiurea în gradul acesta.

Răscoalele aceste sînt fără îndoială de o gravitate foarte mare și ne arată, în modul cum să produc, că trebue să fie ceva bolnav în organizmul statului nostru. Căci ar fi cu totul copilăresc de a ne mulțumi cu explicațiunile ce s-a încercat a li-să da pînă acuma, atribuindu-să unor cauze externe, uneltirilor criminale a cîtorva oameni năimiți pentru a ațița răscoala. Cu superficialitatea de gîndire caracteristică claselor noastre dirigente, liberalii acuzaŭ pe conservatori, în anul 1888, că ei sînt autorii răscoalelor țărănești, pe care le-ar fi pregătit cu ajutorul unor agenți, *iconari și jugănari*, ai unei puteri streine, cu scopul de a-i răsturna pe dînșii. La rîndul lor, în anul 1893, conservatorii aŭ învinuit pe *agenții colectiviști* că ar fi ridicat satele pentru ca partidul liberal să vină mai degrabă la putere. Aceste explicațiuni melodramatice nu aŭ decît o importanță psihologică : ele aruncă o lumină vie în prăpăstiele întunecoase a le gîndurilor de care sînt absorbite clasele noastre dirigente. Căci este de toată evidența că dacă aceste sînt adevărate, apoi faptul grav și care tocmai are nevoe de explicațiune, este posibilitatea ca intriganții unui partid, saŭ ai unei puteri streine, să poată într-un moment dat provoca răscoala în țara noastră. Dar înțelege ori cine că asemenea agitațiuni, pentru a da rezultate, trebue să găsească în totdeauna un teren fertil, o poporație hrănită de nemulțumiri, oameni exasperați prin tot soiul de abuzuri, cari sînt gata să să răscoale la cea dintăiŭ ocazie. Și tocmai acestei reale stări de nemulțumire, pe care clasele noastre dirigente o ocolesc cu gîndirea ca pe un spectru, să datoresc atît răscoalele din 1888 cît și acele din 1893. Așa fiind, ele vor putea să să producă și pe viitor, căci clasele dirigente neîngrădite în puterea lor de către o altă clasă conștientă de drepturile sale, urmează a abuza de pozițiunea lor servindu-să de întregul aparat al statului și de cea mai mare parte a veniturilor sale în folosul propriŭ, iar clasele muncitoare, țăranii, loviți astfel zilnic în interesele lor, dar neavînd putința de a să servi de formele existente pentru a să apăra în contra acestor abuzuri, le respinge cu brutalitatea caracteristică naturilor pri-

mitive. *Răscoalele țărănești nu sînt dar, pînă în sfîrșit, decît rezultatul fatal a unei organizări în nepotrivire cu starea noastră de cultură*, și ca fenomen caracteristic ele aŭ aceiași însemnatate pentru înțelegerea civilizației pe care am improvizat-o în ultimele decenii, ca și descreșterea poporației. În răscoalele țăranilor, ca partea cea mai vie a națiunei, obijduirea în care trăiesc clasele noastre producătoare, să manifestă în mod pozitiv, prin o reacțiune violentă în contra ei, pecînd prin descreșterea sa, poporul nostru arată în mod negativ suferințele ce le îndură.

În cursul acestei lungi desfășurări de fapte, acum e dar momentul pentru a răspunde la întrebarea care face obiectul propriŭ zis al acestui studiŭ: *Pentru ce nu să înmulțește în mod normal, pentru ce descrește dar poporația noastră rurală, și care este factorul modern, care adăogîndu-să pe lîngă cauzele generale de scădere a oricărei poporațiuni, dar care existaŭ la noi și în trecut, pecînd poporația noastră să înmulțea, a produs scăderea sa din zilele noastre?*

Răspunsul pe care-l vom da pentru a fi mulțumitor, va trebui să cuprindă toate faptele expuse, în aceiași teorie, care va rezulta cu necesitate din expunerea lor, prezintîndu-să ca încheerea firească a intregei noastre cercetări.

În trecut, pentru a arăta mai întăiŭ de ce poporația noastră a trebuit să progreseze cu cîteva zecimi de ani mai în urmă, munca poporului nostru era mărginită prin însuși sistemul economic în vigoare. Țările romîne fiind privite ca grînare ale imperiului otoman și închise comerțului liber a celor-lalte națiuni, clasele stăpîne pe mijloacele de producere, nu aveaŭ nici un înteres de a încorda peste măsură activitatea claselor noastre muncitoare. La adăpostul unei asemenea organizări economice, poporul nostru să ocupa mai ales cu creșterea vitelor, îndeletnicire ușoară, care-i dădea o hrană indestulătoare și o îmbrăcăminte sănătoasă. Iar schimbul productelor avînd a să face după norme stabilite, nu necesita intervenirea unei clase prea numeroase de intermediari, cari trăesc pe sama producătorilor.

În potrivire cu acest sistem primitiv de producere și de schimb, forma de guvernămînt era din cele mai simple. Clasele dirigente nefiind silite prin sistemul de ocîrmuire atunci în vigoare, de a să amesteca în administrarea comunelor rurale, le lăsaŭ să să guverneze singure. Funcțiunile cele mai însemnate, ca păstrarea ordinei, strîngerea birurilor și împărțirea justiției să îndeplineaŭ atunci, de bună voe, de către obștiile sătești, prin mijlocirea organelor alese din sînul lor. Indivizii nu aveaŭ relațiuni directe cu statul, trăind la adăpostul vexațiunilor de tot soiul la care pot să fie expuși din partea reprezintanților prea numeroși ai guvernului. Iar politica, îndeletnicirea cu interesele obștești, era sarcina de onoare a claseler stăpîne, care trăiaŭ pe vremea aceea, în deaproape legatură cu clasele producătoare, în curent cu nevoile lor, și nu devenisă încă o meserie lucrativă în mîna unei clase sterilă de politiciani, recrutată în rîndurile prea înghesuite

ale avocaților fără pricinĭ, și în genere ale tuturor scribilor aspiranțĭ la funcțiunĭ.

Întreținerea acesteĭ organizărĭ, la îndămîna locuitorilor și înțeleasă de toată lumea, fiind izvorîtă din firea însășĭ a poporuluĭ ca rezultat a uneĭ dezvoltărĭ de veacurĭ, costa foarte puțin. Birurile ce apăsaŭ asupra țăranilor eraŭ dar din cele maĭ ușoare. După reglementul de finans al Moldoveĭ Secția III. Art. 79, săteniĭ lucrătorĭ de pămînt plăteaŭ la casa visterieĭ cîte 30 de leĭ vechĭ de fie-care gospodar, ca bir propriŭ zis, pe lîngă care să adăogeaŭ cîteva alte sarcinĭ, fără însămnătate. În anul 1832, capitația birnicilor lucrătorĭ de pămînt, cîte 30 de leĭ pe an, era de 3.778.500 leĭ vechĭ în Moldova și de 7.823.670, în Valachia, peste tot dar de 11.602.170 leĭ vechĭ, cît plăteaŭ țăraniĭ în toată țara.

În trecut era dar o potrivire perfectă între modul de traiŭ, hrana, îmbrăcămintea și locuința țăranuluĭ nostru, și munca ce i să cerea; între formele înăuntrul cărora era chemat să să miște, și starea sa de cultură; între foloasele ce le avea de la organizația putereĭ statuluĭ și mijloacele ce să luaŭ de la dînsul pentru întreținerea sa. Puterile claselor noastre muncitoare fiind astfel crutate, poporația țăreĭ a putut să prospereze, după cum să vede din înmulțirea sa îmbucurătoare și din liniștea ce domnea atuncĭ printre locuitorĭ.

Starea aceasta de lucrurĭ a ținut pînă la anul 1829, cînd *tractatul de Adrianopole* a proclamat libertatea desăvîrșită a comerțuluĭ în principate, care, *modificînd sistemul de schimb al productelor, a trebuit firește să transforme și întregul nostru sistem de producere.* Din „*bun cheler*“ a împărățieĭ otomane, Moldova și Valachia devenirä grînarele lumeĭ întregĭ. De unde odinioară munca țăranilor noștri era mărginită prin însușĭ sistemul economic în vigoare, atrașĭ în pieața universală, ea nu maĭ putea să aibă astăzĭ de normă, decît trebuințele acesteĭ piețe, care sînt nemărginite. De unde altă dată stăpîniĭ mijloacelor de producere lăsaŭ neîntrebuințate chiar zilele de clacă hotărîte prin lege, astăzĭ puterile claselor noastre muncitoare, încordate peste măsură, nu maĭ eraŭ în stare să astîmpere setea nepotolită de cîștig, care este în firea însășĭ a formeĭ de producere capitalistă.

Pentru ca noua organizație economică să poată da însă toate rezultatele ce sînt în natura sa, era nevoe de o schimbare radicală în relațiunile economice și politice dintre stăpîniĭ mijloacelor de producere și clasele muncitoare, chemate să le pună în exploatare.

Din rob, clăcaș, țăranul nostru trebuea să devină agent liber de producere, pentru ca sub imboldirea dorințeĭ de cîștig, exploatarea puterilor sale de muncă să nu maĭ aibă margenĭ. Din epitropisit politicește, el trebuea să ajungă cetățean liber, și, pe hărtie, deopotrivă cu stăpîniĭ mijloacelor de producere, pentru ca apăsarea ce era chemat să indure să aibă aparența că e consimțită de dînsul. Robiea economică și politică, care

odinioare era mărturisită prin lege, să ascundea astăzĭ în dosul strălucireĭ unor cuvinte cu atît maĭ minciunoase la noĭ în ţară, cu cît erau neînţelese de masa poporuluĭ.

Orĭ cum fie, ţăranul devenea un factor însemnat în noua organizare. Recunoscîndu-i-să independenţa economică şi politică, şi clasele stăpîne ne maĭ avînd astăzĭ deadreptul în mînă, ca în trecut, puterea necesară pentru a-şĭ impune voinţa lor claselor muncitoare, ele aveaŭ nevoe să organizeze această putere, *în teorie*, neatîrnată de dînşiĭ, de asupra lor chiar, dar care *de fapt* să fie cu totul în stăpînirea lor. Era firesce dar ca clasele noastre dirigente să înmulţască funcţionariĭ, peste nevoile reale ale ţăreĭ, şi să întrebuinţeze întreaga putere a statuluĭ, şi maĭ toată munca luată de la ceĭ de jos sub formă de impozit, pentru satisfacerea propriilor trebuinţĭ. Căcĭ de la organizarea acesteĭ puterĭ atîrna stăpînirea lor pe viitor. Astfel să înmulţiră elementele neproducătoare şi să spori apăsarea ţăranilor noştri, pe cînd toate interesele, de dreptate, de ordine şi de bunăgospodărie, ale obşteĭ, să subordonară intereselor, politice şi economice, a le uneĭ singure clase.

Această schimbare a avut ca rezultat fatal sporirea birurilor pentru a acoperi cheltuelele statuluĭ, pe fie-care zi maĭ numeroase. Astăzĭ, o familie de ţăranĭ, plăteşte aproape 70 de leĭ ca impozite directe şi indirecte, şi aproape 120 de leĭ pe fiecare an dacă să maĭ socotesc zecimele, taxele popărituluĭ, a le gendarmerieĭ şi a le legeĭ maximuluĭ. Şi dacă ţinem samă că venitul uneĭ asemene familiĭ e cam de vre-o 500 de leĭ anual, apoĭ vedem că ţăranul nostru plăteşte maĭ mult de a cincea parte din venitul săŭ. Iată acum în ce mod contribue ţăraniĭ la budgetul statuluĭ:

Imposite directe

1.	Fonciera ţăranilor	4.000.000 leĭ
2.	Căĭ de comunicaţiune 85% .	4.750.000 „
3.	Licenţele	4.750.000 „
4.	Zecimele	1.500.000 „
	Din totalul impozitelor directe, de 30.000.000, partea ţărănimeĭ este de . .	15.000.000 „

Impozite indirecte

1.	Pentru sare ţăraniĭ plătesc din 5.600.000	4.750.000 „
2.	Pentru tutun de clasa IV .	8.500.000 „
3.	Pentru vamă . . . . , .	14.000.000 „
4.	Pentru spirtoase 80% . .	8.000.000 „
		35.250.000 „

Cantitatea de muncă ce să iea acuma de la poporul nostru sub formă de impozit, este dar cu mult maĭ mare decît în trecut.

Pentru a compensa încordarea de puterĭ ce ia necesitează ar fi trebuit, să înţălege, să să întoarcă producătorilor noştri

macar o parte din această muncă sub formă de servicii și de foloase reale. Dar noua organizare, nu a profitat, în modul cum s-a făcut, de cât mai ales claselor dirigente.

Și mai întăiŭ, vorbind în mod general, pentru a ne da samă că schimbarea alcătuirei noastre sociale, nu a putut să profite masei generale a poporului nostru, trebue să avem în vedere că civilizația unui popor, cu legile și formele sale deosebite, e produsul unei lucrări de secole, în decursul cărora poporul acela, sub presiunea nevoilor de tot soiul prin care a trecut, a stabilit oare-care forme de organizare, care corespund atît trebuințelor sale, cît și mai cu deosebire caracterului și gradului săŭ de cultură. Așa fiind, este evident că *ori ce progres temeinic asupra unei stări de lucruri stabilită de mai multă vreme, nu să poate face decît treptat, prin desvoltarea însușirilor unui popor și lărgirea formelor existente, pentru a le potrivi cu noile trebuinți.* Să înțelege dar, că întroducerea la noi în țară a unor forme de civilizație, născute în alte împrejurări, ca rezultat a unei dezvoltări de veacuri, și răspunzînd unor nevoi speciale, nu a putut decît să turbure liniștita dezvoltare a poporului nostru și să devie pentru dînsul o cauză de slăbire și de dezorientare. Căci civilizația noastră actuală nu este rezultatul lucrărei mai îndelungate a geniului poporului romîn, sub presiunea imprejurărilor în care el a trăit, ci a fost întrodusă, fără tranziție și fără de a o supune unei critici serioase, de către clasele dirigente, orbite de măreția civilizației din apus, cu care întrasă deodată în atingere, și despre a cărei fundamente istorice nu-și dădeaŭ samă. *Altele eraŭ nevoile adevărate a le poporului nostru, și cu totul alta era organizarea ce i să dădea, de către cei de sus, pentru a răspunde acestor nevoi.*

În al doilea rînd, conducătorii noștri, în lucrarea de organizare întreprinsă de dînșii după modelul ce-l aveaŭ înaintea ochilor, *aŭ confundat pururea formele de civilizație, cu civilizația însă-și, și aŭ luat rezultatele cele de pe urmă ale culturei, drept cauzele care le-aŭ produs.* Aceasta a doua eroare fundamentală, a generațiilor trecute, a avut ca rezultat de a să începe civilizația noastră de sus în jos, în loc de a să purcede de la temelie. Să pare în adevăr că întreaga noastră mișcare culturală, n-a avut alt scop decît de a copia întocmai formele cele mai desăvîrșite de civilizație a le apusului, uitîndu-să că *starea de cultură a unui popor nu atîrnă pe atît de la instituțiile sale, pecît instituțiile de la starea de cultură.* Astfel masa generală a poporului a fost lăsată în cea mai crudă neștiință, pecînd cea mai mare parte a muncei ce să lua de la dînsa, sub formă de împozit, era întrebuințată pentru crearea și întreținerea unei organizări cu totul în nepotrivire cu însușirile sale, și care nu putea să-i fie de nici un folos.

În locul obșteștelor obicinuite adunări, a căror întreținere costa așa de puțin, s-a întrodus regimul parlamentar, care să ține cu cheltuială multă și a creat o întreagă clasă de politiciani,

sporind astfel elementele neproducătoare, care trăiesc numaĭ din apăsarea producătorilor.

In locul modulut cam primitiv, dar potrivit cu îmmprejurările, de a să împărţi justiţia pe la sate, de odinioare, s-a pus justiţia, în principiŭ superioară, din zilele noastre, dar care nu e la îndămîna locuitorilor, şi e prea complicată pentru dînşiĭ. Această nouă organizare a dat naştere uneĭ categoriĭ de paraziţĭ, a mijlocitorilor dintre impricinaţĭ şi justiţie, care trăiesc numaĭ din exploatarea naivităţeĭ şi din spiritul de vrajbă ce ştiu să-l aţîţă.

In locul administraţieĭ ticnite din trecut, aleasă din sînul obşteĭ, ca adevărata sa expresiune, şi care tocmea lucrurile după omenie şi în conformitate cu obiceiurile pămîntuluĭ, cunoscute de toţĭ, s-a năpustit asupra satelor o armată întreagă de funcţionarĭ, numiţĭ de ceĭ de sus, deadreptul saŭ prin mijlocul unuĭ simulacru de alegere, iar vechile datinĭ, aşa de cuminţĭ, aŭ fost înlocuite cu un arsenal întreg de legĭ, pe care ţăranul nu le cunoaşte şi de care nu ştie să să folosească.

In principiŭ, toate aceste forme de civilizaţie, precum şi legile care ne guvernează, sînt superioare formelor şi legilor ce ne stăpîneaŭ în trecut. De fapt însă, noua întocmire socială e cu totul inferioară aceleĭ trecute, pentru că poporul nostru ştiea să să mişte înăuntrul formelor vechĭ de organizare, pe care le înţelegea, pe cînd formele nouă el nu le cunoaşte şi nu le pricepe, căzind mereŭ jertfă a nedestoinicieĭ sale faţă cu dînsele. Astfel, şi din acest punct de vedere să poate spune, că dezvoltarea noastră din ultimele deceniĭ, nu a profitat, sau a profitat foarte puţin ţăranilor, deşi ia s-a făcut, în cea maĭ mare parte, cu osteneala lor.

Dar dacă toate aceste sînt adevărate. Dacă munca ce să cere de la ţăraniĭ noştri e astăzĭ cu mult maĭ mare, dar hrana cu mult maĭ proastă lipsindu-ĭ fructul şi carnea ce i-o dădea odinioară creşterea vitelor, precum şi buna calitate a grînelor, pe care astăzĭ le absoarbe exportul. Dacă îmbrăcămintea sa e asemene inferioară îmbrăcămintеĭ de altă dată, de oarece cojoacele, şi caţaveicele şi pînza cea bună de casă, au fost înlocuite prin fabricate de bumbac de cea maĭ proastă calitate, şi care nu sînt potrivite cu clima prea aspră a ţărilor. Dacă o bună parte a cîştiguluĭ ce-l aveau ţăraniĭ din cărăuşie, s-a pierdut prin introducerea drumuluĭ de fier. Dacă traiul lor a fost strîmtorat pe fiecare zi, reducîndu-să pămîntul pe care să hrăneaŭ, luîndu-li-să dreptul ce-l aveaŭ asupra pădurilor, şi făcîndu-să legĭ în contra lor, ca *legea poliţieĭ rurale*, care a dat naştere celor maĭ crude samavolniciĭ administrative. Dacă birurile aŭ crescut şi s-aŭ îmulţit numărul elementelor neproducătoare, în directă atingere cu dînşiĭ, crîşmarĭ, proprietarĭ, arendaşĭ, subprefecţĭ, ajutorĭ de subprefectură, perceptorĭ, şefĭ de garnizonă, primarĭ, notarĭ, controlorĭ, jandarmĭ şi evreĭ. Dacă organizaţia ce li s-a dat e în nepotrivire cu starea lor de cultură aşa că nu să pot

servi de dînsa, fiind pururea victime a nepricepereĭ lor în luptă cu lăcomia ce-ĭ încunjoară de pretutindenĭ. Dacă nu au avut nicĭ o îngrijire sufletească și nicĭ o povățuire pentru ca să știe să să miște înăuntrul uneĭ forme de civilizație superioare. Dacă sub apăsarea atîtor greutățĭ, însfîrșit, țăranul lăsat de capul săŭ, a început a să deda alcoolizmuluĭ, care-ĭ săcătuește puterile și-l demoralizează, ușor să poate înțelege pentru ce poporația noastră rurală nu să maĭ înmulțește astăzĭ ca maĭ înainte. Căcĭ astăzĭ cu aceleașĭ puterĭ și cu aceiașĭ întreținere ia poartă sarcinĭ înzecite. Cu aceiașĭ învățătură și cu aceiașĭ pricepere ia trebue să să servească de forme cu mult maĭ complicate, și să reziste uneĭ exploatărĭ cu mult maĭ aprige.

Astăzĭ nu maĭ este nicĭ un soiŭ de potrivire între modul de traiŭ, hrana, îmbrăcămintea, locuința țăranuluĭ nostru și munca ce trebue să o facă; între formele înăuntrul cărora e chemat să să miște, și starea sa de cultură; între foloasele ce le are de la organizarea putereĭ statuluĭ și mijloacele ce i să cere pentru întreținerea sa. Puterile claselor noastre muncitoare fiind astfel risipite fără folos pentru dînsele, poporația noastră își manifestează strîmtorarea în care trăiește, prin descreșterea sa și prin răscoalele periodice ale țăranilor.

Acesta e dar *factorul modern* care adăogindu-să pe lîngă cauzele generale de scădere a orĭcăreĭ poporațiunĭ, dar care existaŭ la noĭ și în trecut, pecînd poporația noastră să îmulțea, a produs scăderea sa din zilele noastre.

Cauzele scădereĭ poporațieĭ noastre rurale fiind astfel stabilite pe baza cunoștințeĭ amănunțite a împrejurărilor noastre de dezvoltare, mijloacele de îndreptare a uneĭ stărĭ de lucrurĭ atît de primejdioasă, să arată de la sine care trebue să fie. Ele nu să pot afla decît *în restabilirea echilibruluĭ zdruncinat, dintre puterĭ și sarcinĭ*; *dintre starea de cultură a poporuluĭ nostru, și formele înăuntrul carora e chemat să să dezvolte; dintre foloasele ce i le dă organizația noastră socială și mijloacele ce să cer de la dînsul pentru întreținerea sa.*

In teorie, pentru a dobîndi aceste rezultate de la care atîrnă viitorul nostru, sînt două căĭ cu putință: să reducem sarcinele potrivindu-le după puterile sale de producere și după modul lor de întreținere; să coborîm formele înăuntrul cărora să mișcă la nivelul stăreĭ sale actuale de cultură; să scădem mijloacele ce luăm de la dînsul, pentru întreținerea organizațieĭ sociale, punîndu-le în raport cu foloasele ce le aŭ astăzĭ de la dînsa. Saŭ: să căutăm a spori puterile de muncă a le poporuluĭ nostru, îmbunătățind modul lor de întreținere; să ridicăm starea sa de cultură la înălțimea formelor înăuntrul cărora e chemat a să dezvolta; să facem ca foloasele ce le are de la organizația noastră socială, să fie în raport cu sacrificiele ce să cer de la dînsul pentru întreținerea sa.

În practică însă, ușor să poate înțelege că numaĭ această din urmă cale ne rămîne deschisă.

Căcĭ cantitatea de muncă ce să cere astăzĭ de la poporul nostru, şi sporirea eĭ chiar, e absolut necesară pentru a ne păstra locul nostru în sinul civilizaţieĭ moderne; formele actuale de cultură, pentru introducerea cărora s-aŭ făcut atîtea jertfe, noĭ nu le putem simplifica, fără de a ne pune în stare de vădită inferioritate, faţă cu alţiĭ şi cu noĭ înşine; cheltuelele statului noi nu le maĭ putem reduce în mod simţitor, fără de a ne surpa singurĭ existenţa. Principiul actual de organizare care ne este impus cu necesitate, fiind pe lîngă aceasta superior din toate punctele de vedere, progresul va consta nu în a coborî principiul cătră noĭ, ci a ne ridica noĭ înşine cătră dînsul. Problema care rezultă din studiarea dezvoltăreĭ noastre economice şi care să impune astăzĭ îngrijireĭ tuturor e astfel pe deplin lămurită şi să poate îmbrăca în următoarea formă generală:

Mişcarea noastră de cultură, care a profitat pînă acuma, aproape numaĭ claselor dirigente, noĭ trebue să o facem să profite pe viitor claselor noastre muncitoare, şi în primul rînd ţăranilor noştri.

Faţă cu această problemă aşa de precisă, fie-care va trebui să ia poziţie după tendinţele spirituluĭ săŭ, dar fie-care punct de vedere va trebui să să sprijine pe principiĭ bine lămurite. În modul acesta, dorinţa esprimată de noĭ la începutul acestuĭ studiŭ va putea să ajungă la îndeplinire. *Partidele noastre să vor diferenţia între dînsele*, iar politica, astfel călăuzită de ideea pururea dătătoare de vieaţă, va ieşi însfîrşit din starea de vulgar empirism, în care e căzută de atîta timp, şi va deveni o ştiinţă.

Pentru a ne conforma înşişĭ teorieĭ stabilite, întregind cercetarea noastră, nu ne maĭ rămîne dar decît de a rezuma, în puţine cuvinte care este punctul nostru de vedere şi cum credem noĭ că vom putea ajunge la dezlegarea uneĭ probleme atît de însemnate. Cît despre principiile pe care ne sprijinim, ele rezultă şi din cele spuse aice şi din scrierile anterioare, care pot servi de călăuză pînă la o formulare maĭ desăvîrşită.

Cercetarea împrejurărilor noastre de dezvoltare, ne-a pus în faţa uneĭ anomaliĭ din cele maĭ straniĭ: Bogăţiile acesteĭ ţărĭ aŭ crescut în proporţiunĭ uriaşe; formele actuale de civilizaţie sînt cu mult superioare organizaţieĭ noastre din trecut; aşăzămintele şi legile acesteĭ ţărĭ sînt cele maĭ liberale şi maĭ egalitare din lume, şi cu toate acestea, masa generală a poporuluì nostru e maĭ săracă decum a fost odinioară; înăuntrul acestor forme maĭ largĭ ea se simte maĭ strîmtorată ca în trecut, şi orĭ cît i-ar fi de favorabile aşăzămintele ţăreĭ, ele nu i-aŭ adus aproape nicĭ un folos. Fiind dar astfel constatat că *principiul* actual de organizare e superior, din toate punctele de vedere, organizaţieĭ noastre politice şi economice de altădată, nu ne rămîne, ca să ne explicăm pentru ce *de fapt* noĭ ne-am folosit aşa de puţin de la dînsul, decît să recunoaştem că *poporul nostru nu a avut însuşirile cerute pentru a fi la înălţimea principiuluĭ.* Cu alte cuvinte *ne-a lipsit cultura corespunzătoare unor*

forme mai înalte de organizare, înăuntrul cărora eram chemați a ne mișca, fără nici o pregătire.

Greșala fundamentală a claselor noastre dirigente a fost că, odată cu legea care scotea pe țăranul nostru din robiea economică în care fusese ținut atîta vreme, și odată cu libertatea politică ce i-o dădeau noile așăzăminte, nu au căutat să-l pue în stare de a să putea servi de aceste bunuri, ridicîndu-l prin cultură. Căci proprietatea, fără priceperea cuvenită, nu-i decît un instrument de exploatare a muncei, și libertatea fără lumina învățăturei, numai un mijloc de aservire în mînele claselor stăpîne.

Dacă voim dar să ne apropiem de dezlegarea problemei care ne preocupă, făcînd ca organizarea noastră socială să profite masei generale a poporului nostru, *cea dintăiu condiție va fi desigur, să dezvoltăm însușirile sale prin instrucție.*

Știința de carte îi va permite țăranului nostru să-și înțeleagă mai bine interesele. El va învăța să-și cruțe puterile, hrănindu-să și îmbrăcîndu-să mai bine. Spiritul său de prevedere și de economie să va dezvolta. Munca sa va deveni mai spornică. Va ști cum să trăiască, și cum să-și crească copiii și să va deprinde a să feri de abuzul băuturilor spirtoase, care-l duc la ruină fizică, morală și economică.

Luminat prin învățătură, el va începe să ințăleagă formele de cultură în care să mișcă, bîjbîind oare-cum prin întunerec, și căzind pururea victimă a neștinței și a nepriceperei sale.

Însfîrșit, scoala îi va da putința să cunoască legile și să să apere astfel în contra abuzurilor și a samavolniciei de care sufere astăzi.

Dintr-un punct de vedere mai înalt, prin cultură, orizontul său să va lărgi. Sentimentul de naționalitate și de iubire de patrie, care zac în sufletul său, în stare de nebuloasă, să vor închega, luminînd haosul intunecos al conștiinței sale. El va ști că e *romîn*, că are o țară care e a lui din moși, strămoși și că trebue să o păstreze, cu munca și cu vrednicia sa, în contra tuturor. Cunoscîndu-și dușmanii din năuntru, el va vedea în aceleași pămînturi cu dînsul, oameni de alt neam, de altă lege, și cu alte obiceiuri, care vor să-l robească, și va ști să să apere în contra lor. Cunoscîndu-și dușmanii din afară, el va întinde mîna fraților săi în robie, înțelegînd că impreună cu dînși va trebui să piară, sau să alcătuiască un singur popor.

Pentru a dobîndi aceste frumoase rezultate ridicînd masele poporului nostru din întunecarea oarbă în care trăiesc, mai e nevoe însă de înriurirea unui alt factor de cea mai mare însămnătate. Conducătorul firesc și luminătorul poporului nostru, așa de creștin în sufletul său și așa de evlavios, nu poate fi decît *preotul.* Numai acesta va avea autoritatea cuvenită asupra sa, cînd va fi cu adevărat la înălțimea misiunei sale, pentru că-i vorbește în numele legei sfinte în care el crede. O altă greșală fundamentală a conducătorilor noștri a fost dar că au nesocotit acest element atît de însămnat de cultură, lăsînd clerul

mirean, dar mai ales preoţimea de la sate, în cea mai neagră părăsire.

A *doua condiţie, pentru a ne apropia de problema care ne preocupă va fi, prin urmare, să ridicăm clerul nostru mirean, din starea în care să află, print-o învăţătură din cele mai alese, îmbunătăţînd soarta sa materială şi încredinţîndu-i învăţămîntul primar.*

Într-o ţară democratică cum e ţara noastră, unde clerul face trup cu naţiunea, şcoala şi biserica, trebue să aibă pecît e cu putinţă aceiaşi direcţie, pentru a-şi da un sprijin reciproc, şi a întări împreună puterea statului. Preoţii noştri de la sate, doctori şi licenţiaţi in teologie, bine remuneraţi de stat, şi fiind stăpîni pe scoala primară, vor trebui să devie pe viitor conducătorii poporului nostru, precum sînt preoţii romîni din Transilvania şi din Bucovina. Împrejurul lor va trebui să să adune obştea. Ei vor fi apărătorii fireşti ai dreptăţei încălcată astăzi de fie-care. Ei vor reprezenta interesele permanente a le neamului nostru în luptă cu atîtea elemente streine, care îl înăduşă.

Pentru a restabili însă pe deplin echilibrul, zdruncinat astăzi, între forme şi fond, şi pentru a face ca organizaţia noastră socială să profite într-o măsură pecît să poate mai mare masei generale a poporului nostru, nu e de ajuns de a căuta numai să-l ridicăm prin cultură la înălţimea formelor ce i le-am dat, ci trebue să le punem şi pe acestea în armonie cu fondul etnic deosebit, cu deprinderile şi nevoile noastre speciale, astfel precum le găsim exprimate în obiceiurile pămîntului.

Clasele noastre dirigente aŭ crezut, în adevăr, că e destul să copiezi, din cînd în cînd şi întocmai, o lege franţuzască saŭ nemţască, pentru ca să impaci toate trebuinţele, fără de a să mai întreba dacă aceste legi să potriveaŭ cu împrejurările de la noi. Rezultatul a fost că legea noastră scrisă, intrînd în conflict cu deprinderi seculare şi cu nevoi anumite, de care legiuitorul nostru nu a ţinut samă, a ajuns să să nesocotească cu desăvîrşire, mai ales la ţară. Ţăranul nostru î-şi regulează şi astăzi cea mai mare parte a intereselor sale după obiceiuri. Legea scrisă însă, prin faptul că există nu e literă moartă pentru dînsul. Ia intervine adeseori cu brutalitate, pentru a-i strica tocmelile, *lovind în sentimentul de dreptate astfel precum îl înţelege el*, şi încurcîndu-l în procese ruinătoare.

E nevoe dar ca să punem legile noastre în armonie cu obiceiurile pămîntului, care nu sînt în contrazicere flagrantă, bine înţeles, cu principiile fundamentale pe care să razimă civilizaţia modernă.

Cea dintăiŭ reformă, în această privinţă, va fi *revizuirea codului civil*, şi mai ales a dreptului succesoral. Iar pe viitor, orice operă legislativă va trebui să ţie samă de caracterul, de obiceiurile şi de nevoile deosebite ale poporului nostru, aşa că legile să fie oglinda lor adevărată, iar nu numai o copie întocmai a unor modele streine, fără nici o legatură cu trebuinţele noastre. Căci e timpul să devenim şi noi de sine stătători şi să ne îmbrăcăm în forme croite pe măsura împrejurărilor în care trăim.

Văzînd apoi, pentru a trece mai departe, că administrația a cărei întreținere costă atît de mult, apasă cu toată greutatea nepriceperei, a brutalității și a lăcomiei, pe umerii poporației noastre rurale mai cu deosebire, îndreptarea sa ni să impune. Actuala stare de lucruri datorindu-să însă, după cum am văzut, faptului că funcționarii administrativi nu sînt decît agenții electorali ai partidelor și că toate interesele de gospodărie să găsesc subordonate intereselor politice a le claselor dirigente, să înțălege că nu vom putea realiza nici un bine în această privință, pînă cînd nu ne vom hotărî să scoatem administrația de sub înrîurirea directă a politicianilor. Dacă partidele noastre aŭ nevoe de agenți electorali, ele n-aŭ decît să și-i plătească, dar funcționarii plătiți de stat nu trebue să servească de unelte în mîna partidului de la putere, pentru a violenta conștiința cetățenilor. *Administrația care nu-i astăzi decît un canal de scurgere pentru toate necurățeniile sociale, trebue să devie dar o carieră curată și sigură pentru tinerii ieșiți de prin universitățile noastre*, unde s-ar putea da în vederea tocmai a realizărei acestui scop, o îngrijire mai deosebită învățărei științelor de stat, creindu-să în acelaș timp *școli speciale de administrație* pentru funcționarii subalterni.

Cerîndu-să astfel condițiuni serioase de admitere în funcțiunile statului, *inamovibilitatea funcționarilor administrativi*, va fi o consecință firească și garanția cea mai serioasă a unei bune administrațiuni. Căci funcționarii puși la adăpostul vexațiunilor de tot soiul la care sînt expuși astăzi, vor avea tot interesul să-și facă datoria, pentru a nu perde o carieră sigură. Și aceasta le va fi cu atît mai ușor, cu cît intrați de tineri în serviciŭ, și putînd să să ridice pînă la cele mai de sus trepte a le ierarhiei, ei vor dobîndi cu timpul experiența și priceperea, care le lipsește astăzi cu desăvîrșire. În modul acesta, partidele vor putea să să perindeze la guvern, fără ca țara să simtă acea neliniște dăunătoare ce o cuprinde cu prilejul fie-cărei schimbări de regim. O sumedenie de activități zădărnicite astăzi de așteptarea sacă a evenimentelor politice, să vor îndruma cătră o muncă productivă. Iar afacerile obștești, încredințate unor oameni speciali și care vor rămînea statornici la posturile lor, vor lua o direcție demnă de o țară civilizată.

E pe deplin cunoscut, pentru a trece acum la o altă reformă din cele mai necesare, că abuzul băuturilor spirtoase, consumarea mai ales a rachiurilor falșificate saŭ nu îndeajuns de bine curățite, e una din cauzele de căpetenie a sărăcirei, a degenărărei fizice și morale, și prin urmare a scăderei poporației noastre. La noi în țară, unde țăranul să hrănește aproape numai cu legume, alcoolizmul face stricăciuni cu mult mai mari decît aiurea. El este cauza sterilităței, a mortalităței, așa de mari, a copiilor, a boalelor mintale, care să înmulțesc pe fie-care zi, și a multor crime. Lui i să datorește însfîrșit, cel puțin in mod indirect prin slăbirea organizmului, și chiar în mod direct,

din cauza consumărei rachiurilor făcute din grîne stricate, *pelagra*, cea maĭ grozavă dintre boalele care seceră poporaţia noastră rurală.

Fiind pe deplin stabilit că în sistemul actual al comerţuluĭ liber cu alcool, nicĭ o măsură nu e în stare să deslege problema alcoolismuluĭ, reducînd consumaţia alcooluluĭ, garantînd absoluta sa puritate, şi sporind în acelaş timp veniturile statuluĭ, schimbarea sa ni să impune. În mînile comerciantuluĭ particular de băuturĭ spirtoase, crîşma e astăzĭ mijlocul cel maĭ puternic de exploatare, a claselor noastre muncitoare. Prin concurenţa aprigă ce şi-o fac crîşmariĭ actualĭ, eĭ înlesnesc vînzarea pe credit şi în schimbul unor obiecte de prima necesitate, care servesc maĭ ales hraneĭ ţăranilor noştri. contribuind astfel la răspîndirea viciuluĭ beţieĭ. Şi tot concurenţa îĭ sileşte de a vinde marfa cea maĭ proastă, rachiurile cu totul necurate, cărora li-să drege gustul cu esenţe, care sînt adevărate otrăvurĭ Astfel poporaţia nostră morală, *cu ştiinţa şi consimţimîntul acelor competenţĭ*, e lăsată la discreţia tuturor crîşmarilor, în cea maĭ mare parte streinĭ, care o exploatează cum li-ĭ voea, plătind numaĭ dările cuvenite.

Pentru modul de a proceda al claselor noastre dirigente faţă cu ţăraniĭ, chestiunea alcoolizmului e plină de invăţăminte.

De anĭ întregĭ alcoolul este debitat în stare cu totul brută, şi statul nicĭ nu să gîndeşte să silească pe proprietariĭ de velniţĭ ca să-şĭ procure aparate sistematice de distilare. Crîşmariĭ adaogă băuturilor, astfel fabricate, tot soiul de esenţe otrăvitoare, ca *ether sulfuric* şi altele, şi nimene nu intervine pentru a pune capăt acestuĭ abuz. Iar în momentul cînd să dă alarma şi să ieaŭ oare care măsurĭ de aparare, politicianiĭ noştri intervin în favoarea crîşmarilor şi a fabricanţilor de spirt, măsurile hotărite să revoacă, saŭ să zădărnicesc, şi astfel *clasele noastre dirigente, pentru a nu-şĭ compromite interesele, incuviinţează de anĭ întregĭ otrăvirea sistematică a poporaţieĭ noastre muncitoare.* Şi e cu totul caracteristic pentru teoria ce susţinem că actuala organizare nu profită maĭ ales de cît claselor dirigente, în paguba ţăranilor, faptul că, în anul 1893-1894 de-o pildă, statul nostru s-a folosit, din taxele comunale de accis, care să percep maĭ ales asupra băuturilor spirtoase, cu 5.673.773 leĭ, pe cînd în acelaş timp, s-a acordat invăţămîntuluĭ rural numaĭ 4.080.798 leĭ. Iar numărul invăţătorilor ruralĭ, în toată ţara impreună cu Dobrogea, a fost de 3.741, şi numărul crîşmarilor peste tot prin comunele rurale, de 17.520. Cu alte cuvinte, din tîmpirea alcoolică a ţăranuluĭ, statul nostru să foloseşte cu cincĭ milioane de leĭ, şi pentru luminarea sa el nu-ĭ acordă de cît patru milioane. Şi pe cînd treĭ miĭ de bieţĭ învăţătorĭ sînt chemaţĭ să susţie lupta pentru lumină şi moralitate, şaptesprezece miĭ de crîşmarĭ, presupunînd să înţelege cazul cel maĭ fericit că nu să întîmplă nicĭ o dezertare din partea învăţătorilor în rîndurile armieĭ duşmane, răspîndesc intunerecul şi corupţiunea.

Această stare de lucrurĭ, nu maĭ poate să dureze.

Monopolul alcooluluĭ, vînzarea băuturilor spirtoase, în sticle pecetluite, de către agențiĭ regieĭ, a căror număr va fi limitat e singurul mijloc pentru a impăca interesele fiscale a le statuluĭ, cu interesele superioare ale sănătățeĭ și a le moralitățeĭ publice. Sticla pecetluită va garanta absoluta puritate a alcooluluĭ debitat. Agențiĭ regieĭ fiind ca niște funcționarĭ retribuițĭ, vor fi silițĭ să vîndă băuturile pe banĭ numerătoare. Iar statul, va compensa reducerea consumațieĭ alcoolului, ce va trebui să să producă, prin urcarea prețuluĭ săŭ și prin foloasele ce le va avea de la stîrpirea contrabandeĭ, așa că veniturile sale din băuturile spirtoase, în loc să scadă, să vor spori. E vorba dar de a impune această reformă politicianilor noștri, care o incunjoară cu spaimă, pentru că lovește în interesele crîșmarilor și a le țuicarilor, adică în propriele lor interese politice. Dar e o anomalie prea crudă ca statul să trăiască din exploatarea și din răspîndirea viciuluĭ celuĭ maĭ ucigător al veaculuĭ, creîndu-șĭ veniturĭ din istovirea puterilor de producere și din imputinarea contribuabililor. Această sistemă financiară *prădătoare* va trebui dar să dispară în scurtă vreme, cu toată opunerea celor înteresațĭ.

In strînsă legătură cu lupta în contra alcoolizmuluĭ este aplicarea legeĭ care oprește pe evreĭ de a locui pe la sate, precum, și a tuturor legilor de apărare impotriva evreilor.

Inriurirea vătămătoare a elementuluĭ evreesc, maĭ ales asupra poporațieĭ rurale, e astăzĭ un fapt recunoscut de toată lumea. Și el rezultă în mod pe cît să poate de clar din datele statistice. *In contact cu evreiĭ poporația creștină degenerează și scade.* Cauzele acestuĭ fenomen asupra căruia nu maĭ poate fi îndoială, sînt dealtmintrelea ușor de aflat. *Evreul nu contribue întru nimic la producerea directă a bogățiilor, dar el este un agent de exploatare neîntrecut.* Pe cînd muncitorul romîn îșĭ istovește puterile, pentru a produce bunurile, evreul îșĭ cruță pe a le sale, așteptînd numaĭ să speculeze munca producătoruluĭ.

Dacă e *arendaș*, îĭ cumpără munca sa pe nimic, îĭ măsoară strîmb, îl hrănește cu porumb stricat, îĭ plătește *cu țidulă la crîșmă*, supuindu-l astfel uneĭ indoite exploatărĭ, și indrumîndu-l către patima ucigătoare a bețieĭ.

Dacă e *crășmar*, îl așteaptă în coastele satuluĭ, cu două treĭ gărăfĭ de rachiŭ, cu cîțiva covrigĭ colbăițĭ, îĭ pune să-ĭ cînte, îl măgulește cu vorbe frumoase, și după ce l-a dezbrăcat de tot ce are, îl necinstește, scoțîndu-l în marginea drumuluĭ poate chiar cu ajutorul domnuluĭ primar, insărcinat cu paza ordineĭ. Iar în zilele lungĭ de iarnă, cînd țăranul nu are nicĭ o ocupație și nu cîștigă nimic, tot porumbul ce i-a maĭ rămas, tot untul și brînza, toate păsările și ouele, tot ce ar putea să-ĭ servească de hrană cu un cuvînt, trece în crîșma jidanuluĭ, în schimbul rachiuluĭ otrăvit care-l omoară pe dînsul și pe copiiĭ săĭ.

Dacă să zice *neguțtor* insfîrșit, cu cîțiva coțĭ de pînză proastă de americă, cu cîteva *mintene* de bumbac vătuite cu cîlțĭ saŭ

cu păr de boŭ, cu încălţăminte răŭ făcute din pielea cea maĭ rea, cu tulpane şi citurĭ putrede, dar bătătoare la ochĭ, cu toate aceste fabricate, de proastă calitate, şi care nu costă aproape nimic, dar *despre a căror valoare economică ţăranul nu-şĭ dă seamă*, el scoate ceĭ de pe urmă ban din punga muncitoruluĭ, pe care acesta la adunat cu trudă amară.

Cu alte cuvinte, ţăranul îşĭ istoveşte puterile muncind din greŭ, dar cînd e vorba de a să folosi de munca sa, reparînd pierderile de puterĭ ce i-a cauzat producerea bogăţiilor, prin restituirea uneĭ hrane sănătoase şi a unuĭ traiŭ omenesc, evreul arendaş, crîşmar saŭ pretins negustor, care nu a muncit nimic, păstrîndu-şĭ toată vigoarea, vine singur să să folosască de tot fructul ostenelelor sale. Şi exploatarea evreuluĭ, e cu atît maĭ primejdioasă, cu cît să prezintă sub forme maĭ blînde.

Evreul, la început maĭ ales, nu brutalizează pe ţăran, de frică şi din spirit de speculă, pentru a-l putea exploata maĭ cu înlesnire. Maĭ mult încă, evreul plăteşte, în aparenţă, preţurĭ maĭ bune pe muncă. Dar el ştie să-ĭ iee baniĭ ce-ĭ dă, prin alte mijloace, de cari creştiniĭ, afară de rarĭ excepţiunĭ, nu să pot servi. Ţăranul însă, care nu-şĭ dă bine samă de toate aceste meşteşugurĭ, luat cu blîndeţă, nu priveşte pe evreŭ tocmaĭ cu ochĭ aşa de răĭ. Dar exploatarea aceasta îĭ sacă puterile pe încetul. Sărăcia hidă să apropie de casa luĭ. Peste curînd, gospodarul voinic şi cuprins de altă dată, care insufla respect, ajunge proletar săcătuit de vlagă, care nu maĭ poate trăi de cît din mila exploatatoruluĭ săŭ. Şi atuncĭ evreul, în care ura de rasă şi fanatizmul religios sînt aşa de puternice, stăpîn absolut asupra locuitorilor tîmpiţĭ de viciĭ şi de mizerie, devine lacom pînă la cruzime şi brutal pînă la crimă. Şi precum e de toţĭ ştiut că pe unde a trecut arendaşul evreŭ pămînturile aŭ rămas istovite, pădurile şi livezile s-aŭ stîrpit şi acareturile aŭ căzut în ruină, asemene şi poporaţia rămîne pe urma lor săracă, slăbită şi demoralizată. Aşa fiind *ferirea poporaţieĭ noastre rurale, de orice contact cu evreiĭ, este una din condiţiunile cele maĭ de căpitenie pentru imbunătăţirea soarteĭ sale.*

In vederea realizăreĭ acestuĭ scop trebue numaĭ decît să facem *o lege care să oprească pe evreĭ de a maĭ lua moşiĭ în arendă*, începînd cu moşiile statuluĭ. La început, o asemene măsură ar putea să producă oarecare scădere a arenzilor. Dar în scurtă vreme, ele să vor urca prin jocul liber al concurenţeĭ între arendaşiĭ *romînĭ.*

Pe lîngă aceasta, *legile de apărare impotriva evreilor trebue să să aplice cu rigoare.* Până acuma, toate măsurile votate în contra lor, aŭ fost numaĭ pe atîtea izvoare de imbogăţire pentru clasele dirigente. Senatorĭ, deputaţĭ, prefecţĭ, primarĭ, subprefecţĭ, poliţaĭ, epistaţĭ şi pînă la cel de pe urmă gardist, toţĭ s-aŭ folosit din incunjurarea şi din neaplicarea legilor în contra evreilor. De aice rezultă însă o situaţiune din cele maĭ primejdioase pentru noĭ. Căcĭ *în drept*, şi pe hărtie, noĭ sîntem popo-

rul cel mai antisemit de pe lume. Și *de fapt*, nicăiri evreii nu trăesc mai la îndămînă ca în țara noastră, după cum o dovedește atît năvălirea lor în țară, cît și înmulțirea lor prin excedentele naşterilor. Cu puțină cheltuială, și care întră oare cum în spesele generale ale afacerilor, ei știu să cotească toate legile. Dar e timpul ca o asemene rușinoasă stare de lucruri să înceteze. Și ia nu va înceta decît atunci cînd clasele noastre dirigente să vor pătrunde de primejdia care ne amenință, și vor înceta de a mai precupeți înteresele poporului nostru, cele mai grave.

Pentru aceasta însă — și aici vom încheia observațiunile noastre asupra modului cum s-ar putea dezlega problema care ne preocupă de a face ca organizația noastră să profite claselor noastre muncitoare — *e de neapărată trebuință de a rîdica nivelul de cultură al claselor noastre dirigente.*

A rîdica nivelul de cultură a unui popor nu insemnează însă, pentru profesor, predarea unor materii în mod cu totul mecanic, fără de altă preocupare decît acea curat formală, și pentru elev, învățarea lor pe din afară, în vederea dobîndirei unei diplome, care-i va deschide calea budgetului. Cultura, în înțelesul acesta, vrea să zică dezvoltarea tuturor insușirilor sufletului și a le minței, trezirea talentelor și formarea caractelor. Iar problema pe care trebue să o dezlege școala, este de a scoate, din suma de tineri ce i să pune la dizposiție, *maximum* de energie și de inteligență, cu putință într-o epocă dată.

Lesne să poate înțelege, în adevăr, că numai acele clase dirigente, a căror minte va fi devenit cuprinzătoare și fertilă, a căror sentiment de datorie va fi neadormit, a căror suflet va arde pururea de focul sfînt al entusiazmului pentru *bine*, pentru *frumos*, și pentru *adevăr*, numai aceste sînt folositoare claselor de jos, care le întrețin cu munca lor. Și tot așa de sigur e, că aceste frumoase rezultate nu să pot dobîndi decît dacă vom privi invățăturile din școală ca *mijloc*, nu ca *scop* precum să face astăzi. Așa fiind, *nu buchea cărței va trebui să fie lucrul de căpetenie, ci înțelesul ei, nu forma, ci fondul, nu memoria, ci judecata.*

Cu programele sale prea incărcate, uitînd adagiul — *non multa sed multum* — și cu obiceiul invățărei pe din afară, școala noastră secundară însă, să ține mai mult de buche decît de înțeles, să preocupă mai mult de formă decît de fond, și cultivă mai mult memoria decît judecata. In asemene condițiuni, firește că tinerii care părăsesc băncile școalei nu pot să aibă decît o valoare cu totul relativă, unii fiind mai în curent cu materiile învățate decît ceilalți, iar din punctul de vedere a unei adevărate culturi, și a putinței oricărei dezvoltări ulterioare, valoarea lor este aproape nulă.

Astfel pregătit, tineretul acesta presumpt *matur*, și cu pretenții în consecință, ajunge la universitate. Și aici însă, el cade victimă aceleiași metode greșite. Căci modul de recrutare a personalului invățămîntului nostru superior, prin mijlocul concursu-

luĭ, care ne silește de a cuprinde intregul cîmp a uneĭ științĭ, în dauna pătrundereĭ sale și a orĭ căreĭ specializărĭ, care singură dă rezultate, a făcut să triumfe, în cele maĭ multe cazurĭ, tot memoria sterilă asupra inteligențeĭ roditoare, iar buchea sfîrșind prin a ucide înțelesul, a lăsat forma lipsită de orice fond serios.

Așa să explică pentru ce, pînă acuma, noĭ nu am intrat încă în mișcarea intelectuală a apusuluĭ, cu lucrărĭ de valoare, și pentru ce maĭ ales, din punctul de vedere științific, țara noastră ne este aproape necunoscută, cu tot aparatul de cultură pe care-l întreținem cu multă cheltuială. Și tot in modul acesta să poate explica, ceia ce este cu mult maĭ grav, pentru ce în toate manifestațiunile viețeĭ sale publice, de la mișcările studențimeĭ și pînă la activitatea partidelor, de la purtările tînăruluĭ și pînă la faptele bărbatuluĭ, poporul nostru e așa de puțin serios.

Tinereța are un capital de energie și de puterĭ care cere să să cheltuiască numaĭ decît. Cînd școala însă nu știe să stăpînească acest neastîmpăr generos al vîrsteĭ, cînd ia nu ne întroduce în lumea nemărginită a ideilor, în care mintea noastră să se acufunde nerăbdătoare, stăruind să afle *adevărul*, cînd ia nu ne rîdică pentru cîtva timp, maĭ presus de egoizmul nostru și deasupra mizeriilor acesteĭ lumĭ trecătoare, arătîndu-ne *frumosul*, în strălucirea sa eternă, întrînd în lupta crîncenă a vieței, cum vom putea oare să avem stăruința și desinteresarea de care e nevoe, pentru a realiza *binele*, prin atîtea greutățĭ? Căcĭ studentul de astăzĭ, e cetățanul de mîne, și cînd nu să supune, la tinerețǎ, uneĭ discipline intelectuale serioase, cînd nu s-a deprins, de timpuriŭ, să dobîndească rezultate prin muncă stăruitoare, pătrunzînd în adîncimea lucrurilor, și cînd nu a învățat, în aniĭ ceĭ maĭ generoșĭ aĭ vîrsteĭ, să să jertfească unor scopurĭ ideale, ce valoare maĭ pote să aibă pentru activitatea practică? Aceiașĭ superficialitate și lipsă de avînt moral îl va urmări firește în toate acțiunile vieței sale de maĭ tîrziŭ, ca om politic șarlatan și fără nicĭ un fond serios, ca profesor lipsit de conștiința datorieĭ, ca funcționar prevaricator și leneș. Iar clasele muncitoare, masa generală a poporuluĭ, care se trudește, să întreție, cu strîmtorarea sa, asemene conducătorĭ, trebue să îngenuncheze de la o vreme sub povoara atîtor greutățĭ, de la care nu să folosește cu nimic. Căcĭ progresele pe care le realizează un popor, sînt ca vaporiĭ de apă răspîndițĭ în atmosferă. Precum e nevoe ca aceștiia să să condenseze în păturile de sus a le atmosfereĭ, pentru a cădea maĭ apoĭ ca o ploae binefăcătoare asupra pămîntuluĭ, asemenea progresele, răspîndite icĭ și colea în straturile de sus ale unuĭ popor, trebue să ajungă a avea statornicie și consistență, pentru a să revărsa de la dinsele ca o ploae de binefacerĭ asupra straturilor de jos. Și precum ogoarele să usucă de secetă dacă ploaea nu vine să le răcorească, asemenea clasele muncitoare să stîng de mizerie, cînd clasele dirigente nu știŭ să-șĭ facă datoria.

Din acest punct de vedere reforma radicală a invățămîntului nostru secundar și universitar, simplificarea programelor, părăsirea sistemului greșit a învățărei pe din afară, suprimarea concursului saŭ admiterea la concursurile pentru catedrele universitare numaĭ a acelora din candidați, care vor dovedi, prin lucrări serioase, că sînt oameni de știință, va contribui desigur într-o măsură foarte largă la rezolvirea problemeĭ care ne preocupă, de a face ca organizarea noastră socială să profite și țăranilor noștri, cu a căror trudă să întreține.

Nefiind vorba de a intocmi un program de reforme agrare, atît e de ajuns pentru a caracteriza *direcția* în care urmează să ne indrumăm activitatea pe viitor. Și lucrul de căpetenie va fi în tot deauna expunerea principiilor, formularea doctrineĭ, indicarea direcțieĭ, nu desfășurarea programuluĭ.

Programul nu-ĭ, în adevăr, de cît semnalarea unor trebuințĭ ale statuluĭ și arătarea mijloacelor, legislative saŭ administrative, pentru indestularea lor. El nu conține, în sine însușĭ, *legitimarea*, nicĭ a trebuințelor ce să semnalează, nicĭ a măsurelor ce să propun. Trebuințele unuĭ popor sînt însă multiple, mijloacele pentru a le satisface, diferite, minţile oamenilor, nu toate deopotrivă. Programele ce să prezintă sînt dar, în principiŭ, nenumărate. E vorba de a să ști, prin urmare, care sînt, într-un moment dat, trebuințele cele maĭ urgente, care sînt măsurile cele maĭ potrivite pentru indestularea lor, care e programul, insfîrșit, căruia trebue să-ĭ dea aprobarea sa, un popor întreg, saŭ cel puțin o categorie de oamenĭ.

Pe lîngă aceasta, programul prin chiar natura sa e *mărgenit.* El nu poate să cuprindă decît un număr de reforme limitat prin cercul unor necesitățĭ anumite, și nu are decît o insemnătate trecătoare, momentană. După desființarea sa, adică după indestularea trebuințelor în vederea cărora fusese intocmit, va fi nevoe, să înțelege, de alt program, de o nouă orientare a spiritelor.

Este evident dar că, dacă un partid are nevoe de program pentru a să ști care sînt aspirațiunile sale, un popor, în intregimea 'sa, nu să poate conduce după programe. El are trebuință de *norme statornice de purtare*, de ideĭ care să-ĭ lumineze calea dezvoltăreĭ de la punctul săŭ de plecare, și pînă la ținta către care să îndreaptă. Numaĭ în modul acesta va fi în stare să să călăuzească în mijlocul atîtor încercărĭ de a i să arăta drumul cel adevărat al fericireĭ, în direcțiile cele maĭ opuse.

Aceste norme statornice, nu să pot afla decît în *expunerea lămurită a principiilor*, și în *formularea precisă a doctrineĭ* în numele căreia să prezintă aceĭ cari vor să conducă destinele sale. Căcĭ principiile, ca cele dintăiŭ elemente ale gîndireĭ, trăiesc din propria evidență, și ca generalizărĭ, sînt *nemărgenite.* Iar doctrina, fiind sistematizarea principiilor după nevoĭ, poartă în sine însășĭ *legitimarea* sa.

Expunîndu-șĭ fiecare principiile, să va ști ce idealurĭ urmă-

reşte şi care sînt tendinţele spiritului săŭ. Formulîndu-şĭ doctrina, să va vedea lămurit întru cît sistematizarea încercată a principiilor, corespunde nevoilor. Şi astfel spiritele să vor putea grupa, după natura lor şi după necesităţile ce vor voi a satisface.

In statele democratice, unde poporul e chemat să să ocîrmuiască singur şi unde el e stăpîn pe destinele sale, nimic nu poate fi maĭ stricător ca zăpăcirea minţilor. Căcĭ un popor are nevoe ca toate energiile de care dispune să să cheltuiască în folosul satisfacereĭ imediate a trebuinţelor sale cele maĭ urgente, fără de a pierde din vedere idealurile maĭ indepărtate. Urmărirea unor scopurĭ fără legătură cu aceste trebuinţĭ însă, saŭ chiar în contrazicere cu dînsele, şi preconizarea unor mijloace în nepotrivire cu imprejurările, poate să-l indrumeze, cîte odată, pe căĭ greşite către peire. In tot cazul, *invrăjmăşirea spiritelor asupra unor chestiunĭ sterile, zădărniceşte o sumă de puterĭ, care ar putea să contribue la dezlegarea problemelor folositoare pentru toţĭ.*

In faţa nedumerireĭ primejdioase în care să află clasele noastre dirigente asupra adevăratelor înterese ale acestuĭ popor, şi faţă cu lipsa desăvîrşită de direcţie în politică, am zis, la începutul acestuĭ studiŭ în care ne ocupăm de clasele muncitoare rurale, că numaĭ o cercetare amănunţită a lucrurilor ne va permite să ieşim la lumină. Silinţile noastre de a ne lămuri asupra stăreĭ ţăranilor noştri, în sinul civilizaţieĭ pe care am improvizat-o în ultimele deceniĭ, fiind astfel pornite din convingerea că şi interesele aceste clase, cea maĭ numeroasă şi maĭ înteresantă şi aproape singura clasă pozitivă, în ţara noastră agricolă, aŭ fost pururea nesocotite de către conducătoriĭ noştri organizaţĭ în partide, era firesc să ajungem a ne diferenţia de dînsele. Şi aceasta era chiar ţinta către care năzuea întreaga noastră cercetare, ca in spre încheierea sa logică. Nu e mirare dar de a vedea că, asupra acesteĭ insemnate chestiunĭ, ne deosebim, cu totul, şi ca *metodă* şi ca *doctrină* de partidele în fiinţă.

Ca *metodă*, dezrobindu-ne de sub înrîurirea formelor streine şi a principiilor luate de prin cărţĭ scrise aiurea, noĭ căutăm să ne întoarcem privirile către nevoile reale ale acestuĭ popor, scoţînd normele noastre de purtare din observarea faptelor din ţară de la noĭ, în deosebire de partidele existente, care nu fac de cît să *copieze* de anĭ întregĭ, fără nicĭ un spirit critic, instituţiile apusuluĭ, şi să urmeze tuturor mişcărilor sale, în dauna îndestulăreĭ propriilor noastre trebuinţĭ.

Aşa s-a făcut că, pe cînd *liberaliĭ* şi *conservatoriĭ* să sfădeaŭ imprejurul principiilor constituţionale, dîndu-ne *constituţia cea maĭ liberală din lume,* deşi poate tocmaĭ din această cauză cea maĭ puţin liberală, pentru poporul nostru, care nu ştie să să servească de ia, comerţul şi industria, adevăratele izvoare de tărie ale uneĭ ţărĭ, lăsate fără nicĭ o apărare, aŭ trecut încetul cu încetul în mînele streinilor, surpindu-să astfel temelia însăşĭ a organizăreĭ de stat ce ne-o dădeam, şi *care nu poate să existe fără o puternică clasă de mijloc naţională.*

Așa să face astăzi că, pe cînd *democrații* noștri să preocupă de *votul universal* și de *ingrădirea și restrîngerea prerogativelor și atribuțiilor regelui* mînîndu-ne astfel pe de o parte la despotia partidelor și pe de altă parte la anarhie desăvîrșită, orașele noastre urmează a să desnaționaliza și poporația rurală să stînge.

Intrucît să atinge mai în special de țărani, grupul *democrat-radical*, închipuindu-și, să vede, că un program politic e o înșirare de deziderate platonice, copiate de undeva, și fără nici o legătură cu nevoile timpului și cu putința sa de a le aduce întru îndeplinire, vine să reclame *împroprietărirea continuă și perpetuă*, fixarea *maximului* prețurilor arendei, fixarea *maximului* oarelor de lucru într-o zi pentru tot felul de muncă la cîmp, la pădure, în sat, *desființarea tuturor impozitelor indirecte,* precum a impozitului asupra tutunului, a vinului, a *alcoolului*, și altele de acest soiŭ, care nu aŭ nici o valoare practică și multe chiar nici o valoare teoretică, precum ar fi de-o pildă fixările de maximuri și de minimuri de care programul acestui *partid* e atît de bogat. (Vezi *Programul Democrat-Radical* — București 1890).

Cît despre *partidul social-democrat al muncitorilor din România,* cu mult mai înaintat chiar de cît partidele social-democrate din alte țări, *care nicăiri nu aŭ ajuns încă să poată organiza clasele muncitoare rurale,* cu totul refractare pînă astăzi propagandei socialiste, în lipsa unui proletariat industrial numeros, să încearcă să aplice *față cu țăranii* noștri tactica, întrebuințată de către socialiștii din apus, pentru a trezi muncitorimea de la orașe, chemată *să răstoarne* starea de lucruri actuală, uitînd cu totul, mai întăiŭ, că *nu la noi în țară* să va schimba ordinea socială, cînd va veni vremea să să schimbe ; în al doilea rînd, că *nu proletariatul agricol* e menit să dea cea dintăiŭ lovitură stăpînirei capitaliste ; și în sfîrșit, că *nu propaganda ideilor pregătește masele și le organizează ci îndeplinirea condițiunilor economice corespunzătoare*, fără care orice propagandă de acest soiŭ nu poate să ducă decît cel mult la răzvrătire fără folos, după cum am arătat mai pe larg în scrierea mea : *Generația de la 48 și Era Nouă*. Cap. V. (Iași 1889).

Cu ochii ațintiți asupra mișcărilor democratice din apus, buimăciți de teorii streine, să înțelege că democrații noștri trebue să nesocotească cu desăvărșire nevoile adevărate ale poporului nostru. Numai așa să explică faptul straniŭ că de ani întregi, *alcoolizmul*, otrăvirea sistematică a poporației noastre cu rachiuri răŭ curățite și falșificate, face victime numeroase, tocmai în rîndurile claselor de jos, fără ca aceasta să fi atras îngrijirea democraților noștri, cari pretind că le reprezintă interesele. Numai așa să explică iarăși, cum s-a putut ca de zecimi de ani poporația ortodoxă să să stîngă pe la orașe, și abea să să îmulțască pe la sate, fără ca *adevărații amici ai poporului* cari visează votul universal, opt oare de muncă, participare la beneficii, minimuri de salarii, maximuri de oare de lucru, despărțirea bisericei de stat, laicizarea tuturor școalelor, electivitatea ma-

gistratureĭ şi a tuturor funcţionarilor, întemeiarea de burse ale munceĭ, emanciparea femeilor şi altele asemenea, să fi căutat a-şĭ da samă de cauzele acesteĭ crude anomaliĭ.

Aceasta dovedeşte că *soluţiunile democratice* din Franţa saŭ de aiurea, nu sînt în stare să dezlege problemele sociale din Romînia, şi că aceĭ cari nu să prezintă de cît cu astfel de *soluţiunĭ*, copiate de prin cărţile saŭ de prin gazetele streine, nu aŭ dreptul să să numească *democraţĭ* în ţara romînească.

Din toate acestea să poate vedea însă că *metoda* de pînă acum a partidelor noastre, fără deosebire, a fost pururea de a copia, în mod servil, formele de cultură ale apusuluĭ, urmînd tuturor mişcărilor sale. Aşa s-a întîmplat în trecut, cînd cele două partide nu aŭ făcut de cît să ne înzestreze cu instituţiile cele maĭ înaintate ale popoarelor industriale, fără de a ţine samă nicĭ de însuşirile poporuluĭ nostru, nicĭ de nevoile sale adevărate, nicĭ de tradiţiĭ. Aşa să întîmplă astă-zĭ, cînd *pretinşĭ democraţĭ* să trudesc să agite *probleme fără nicĭ o legătură cu faza de dezvoltare în care ne aflăm.*

De aicì rezultă însă, pentru prezent, că noĭ nu avem încă un *partid democrat naţional*, ci numaĭ *copiĭ după modele democratice streine*, fără nicĭ o legătură cu nevoile reale ale ţăriĭ.

In contra acesteĭ metode greşite, care stăpîneşte de multă vreme activitatea politicianilor noştri, noĭ pretindem că a venit vremea să ne rîdicăm, lăsînd la o parte teoriile abstracte şi căutînd a studia cu îngrijire împrejurările în care trăim, pentru că din cunoaşterea lămurită a trebuinţelor noastre, să scoatem norme de purtare sigure, devenind noĭ înşine factor de cultură.

„Această stare de lucrurĭ, scrieam cu vre-o şapte anĭ în „urmă, nu maĭ poate să dureze. Poporul romîn voeşte să trăiască „din propria sa vieaţă, nu să fie numaĭ un parazit al uneĭ orga„nizărĭ streine, şi problema care ni să pune în politică, precum „şi în literatură, este *de a deveni noĭ înşine factorĭ de cultură*, „deosebiţĭ de ceilalţĭ. Pentru aceasta vom trebui, maĭ întăĭ de „toate, să ne ferim şi pe viitor de a copia numaĭ formele cultu„reĭ streine, precum am făcut-o pînă acum, fără ca să ne maĭ „întrebăm, dacă aceia ce căutăm a întroduce la noĭ în ţară, este „şi potrivit cu nevoile şi împrejurările noastre deosebite“. (*Vezĭ Generaţia de la 48 şi Era nouă.* Cap. VII).

Deosebindu-ne astfel *ca metodă* de partidele existente, e firesc să ne deosebim de dînsele şi *ca doctrină*, care nu-ĭ, după cum s-a zis, de cît sistematizarea unor principiĭ sociale saŭ politice, după nevoĭ. Şi este evident că, întru cît ne priveşte, în sistematizarea aceasta, vom căuta să nu jertfim nevoile noastre principiilor abstracte, precum contrarul să poate afirma, chiar de pe acum, de celelalte partide, pe temeiul faptelor arătate. Aicĭ însă, trebue să facem o distincţie întru cît să atinge de modul cum ne prezintăm faţă cu diferitele partide.

Am văzut în adevăr, că din punctul de vedere ideal, nu maĭ este absolut nicĭ o deosebire între cele două partide istorice.

Ce vor conservatoriĭ, ca conservatorĭ, și ce vor liberaliĭ, ca liberalĭ, nu să știe. După isprăvirea luptelor constituționale prin adoptarea actualeĭ organizărĭ de stat, a căreĭ baze sînt democratice, *partidul liberal și partidul conservator, nu și-aŭ maĭ dat osteneală să-șĭ sistematizeze principiile după nevoile actuale ale poporuluĭ nostru.* Ele aŭ rămas dar fără doctrine proprii, și ca partide practice de guvern să mulțumesc să procedeze, nu după principiĭ, ci în mod cu totul empiric, după necesitățile momentuluĭ. Și această lipsă de preciziune în domeniul ideal, partidele noastre o ispășesc, nu să poate maĭ bine, prin nestabilitatea materială a hotarelor lor. Cînd sînt la guvern, budgetul statuluĭ nu maĭ e îndeajuns de încăpător pentru a cuprinde pe toțĭ partizaniĭ *convinșĭ*, producîndu-să o îmbulzală, dăunătoare moralitățeĭ publice, împrejurul funcțiunilor; cînd sînt în opoziție, nu le maĭ rămîne destule elemente pentru a-șĭ îndeplini cu folos misiunea lor de ponderătoare a putereĭ guvernuluĭ, în paguba normaleĭ funcționărĭ a regimuluĭ nostru constituțional. In lipsa unor doctrine bine lămurite, care ar lega pe uniĭ și ar exclude pe ceilalțĭ, fie-care poate să intre și să iasă din partidele actuale, fără nicĭ o bănuială. Căcĭ ce principiĭ să calcă astă-zĭ cînd părăsăștĭ pe liberalĭ pentru conservatorĭ, saŭ pe aceștia pentru aceĭ dintăiŭ?

Intre cele două partide istorice nefiind dar de cît maĭ mult o deosebire *de situație*, de cît *de ideĭ*, este evident că nu față cu *doctrinele* acestor partide, care nu sînt formulate, vom putea să luăm poziție, ci confundîndu-le din acest punct de vedere, vom trebui să deducem doctrina lor din modul de a să purta față cu deosebitele probleme care interesează țara. Aicĭ însă, e nevoie să luăm oare-cum *rezultanta* moduluĭ lor diferit de purtare, după cum sînt la guvern saŭ în opoziție. Căcĭ lipsindu-le convingerile teoretice, care inobilează orĭ-ce activitate practică, partidele vechĭ aŭ ajuns a nu maĭ fi de cît cadrele înăuntrul cărora să mișcă interesele personale ale politicianilor. Astăzĭ *puterea* pentru foloasele eĭ, este obiectivul tuturor, și toate sînt subordonate acestuĭ interes suprem al partidelor, de a dobîndi puterea, saŭ de a o pastra.

In *opoziție*, și vorbind numaĭ de chestiunea care ne preocupă, suferințele claselor noastre muncitoare rurale pare că-ĭ interesează peste măsură. Atuncĭ țăranul e *talpa caseĭ*, temelia edificiuluĭ nostru național, care trebuește întărită, atuncĭ e vorba cu tot dinadinsul de *îmbunătățirea soarteĭ țăranilor.*

La *guvern* însă, doctrina să schimbă. Atuncĭ *nicĭ într-o țară din lume nu s-a făcut maĭ mult pentru țăranĭ, ca în țara romînească*, iar îmbunătățirea făgăduită a soarteĭ țăranilor să mărginește la crearea cîtor-va spitale rurale maĭ mult, cu care să fălesc politicianiĭ noștri, fără să-șĭ dea samă, în suprema lor inconștiență, că tocmaĭ aceste sînt dovezile cele maĭ crude despre inanitatea întreguluĭ sistem, și despre propria lor incapacitate.

Din aceia ce *spun* în opoziție însă, și din aceia ce *fac* cînd

sînt la guvern, e ușor să ne lămurim asupra tendințelor partidului liberal și ale partidului conservator, între care nu-ĭ nicĭ o deosebire.

Doctrina acestor partide, în lipsa uneĭ formulărĭ maĭ precize, vom trebui dar să o scoatem din *faptele* lor, din modul cum știŭ să îndestuleze trebuințele reale ale acestĕĭ țărĭ. Expunînd doctrina noastră, arătînd prin urmare care sînt aceste trebuințĭ și faptele lor fiindu-ne cunoscute, să va vedea întru cît ne deosebim de dînsele și în această privință. Cît despre cele două partide zise democratice, ele să prezintă, fie-care cu programul săŭ, și putem dar la fie-care pas să arătăm care e modul lor de a vedea, în deosebire de al nostru.

Convingerea noastră, este că întreaga dezvoltare a țărilor romîne din ultimele cincĭ saŭ șase deceniĭ, care s-a făcut în cea maĭ mare parte cu truda țăranilor noștri, aproape singura clasă producătoare în țara noastră agricolă, nu a profitat de cît maĭ cu samă claselor dirigente. Rezultatul fatal al acestuĭ *sistem prădător* a trebuit să fie slăbirea claselor noastre muncitoare, slăbire care să manifestează în descreșterea poporațieĭ, saŭ în îmulțirea eĭ prea înceată. *Problema care ni să impune astăzĭ cu necesitate, este dar de a întoarce țăranilor noștri, în formă de serviciĭ reale, o parte din munca ce o luăm de la dînșiĭ în formă de impozite.* Și ușor să poate înțelege că de la rezolvirea acesteĭ probleme atîrnă viitorul nostru.

Este evident, maĭ întăiŭ, că un producător cu mijloace așa de primitive, ca țăranul nostru, care nu a învățat să-șĭ cruță puterile și să să ferească de viciĭ, care nu-șĭ cunoaște interesele și nu are nicĭ un spirit de prevedere, care nu s-a deprins măcar să să îmbrace și să să hrănească maĭ bine, nu va putea să ducă multă vreme sarcinele uneĭ civilizațiunĭ atît de costisitoare. Intreaga clădire este amenințată să să prăbușască prin surparea temelieĭ pe care să rîdică.

In al doilea rînd, comerțul și industria căzînd aproape cu totul în mînele streinilor, orașele deznaționalizîndu-să și lipsindu-ne astfel o clasă de mijloc națională, clasele dirigente slăbesc pe fie-care zi, ne maĭ avînd de unde-șĭ înoi puterile. Conducerea statuluĭ e astfel amenințată să treacă în alte mînĭ, și poporul romîn să contribue numaĭ cu munca sa brută la întreținerea uneĭ civilizațiĭ în nepotrivire cu aspirațiunile sale și cu caracterul săŭ deosebit. E nevoe dar să facem ca țăranul să poată lua parte la ocîrmuirea destinelor sale, rîdicîndu-l din starea de mizerie în care să află astăzĭ, pentru a îndeplini, pe cît e cu putință, lipsa uneĭ clase de mijloc naționale. Și aceasta cu atît maĭ mult, cu cît el este elementul etnic deosebit, care trebue să fie purtător de cultură în țările aceste și nu clasele dirigente de pe la orașe, care sînt de o amestecătură de sînge prea recentă pentru a putea reprezinta, în toată curățenia lor, tendințele de rasă ale poporuluĭ nostru.

„Rezultă de aicĭ, ziceam în scrierea citată maĭ sus, că

„pentru a putea face ultimul pas ce ne mai rămîne de făcut, „luînd loc alăturea cu celelalte popoare civilizate, ca factori de „sine stătători ai lucrărei comune, trebue mai întăi să ne fe„rim de a fi și pe viitor, aceia ce am fost în trecut, imitatorii „servili ai culturei streine. Și fiind-că la noi în țară singura „clasă reală este clasa muncitorilor de pămînt, apoi cătră dînșii „trebue să ne întoarcem privirile și pe dînșii trebue să căutăm „a-i dezvolta, căci ei reprezintă elementul etnic deosebit, care „poate să devie un factor de cultură de sine stătător, atunci cînd „însușirile sale deosebite vor fi dezvoltate cu îngrijire".

„Cătră popor trebue să ne întoarcem privirile noastre, „pentru că de la dînsul purced toate. El ne dă mijloacele mate„riale pentru dezvoltarea noastră și din rîndurile sale tre„bue să iasă, prin urmare, și factorii propășirei, adică inteligențele „care îl vor conduce. Căci numai acela care face parte inte„grantă din popor, care este trup din trupul său și suflet din „sufletul său, și la care au lucrat generații întregi pentru a-i „forma caracterul, numai acela poate să înțeleagă idealurile sale. „Intrînsul vibrează și să rezumă viața întregului organizm. Și „numai atunci cînd clasele superioare vor fi ca ploaea, care de „la cer vine și la cer să întoarce în eternă alternare, cînd ele „în adevăr, din popor vor veni și la popor să vor întoarce, numai „atunci vom putea spune că am devenit *un factor de sine stătător* „*în opera de propășire a întregului*". (Vezi *Generația de la 48* „*și Era nouă*. Cap. VII. Iași 1889).

Urmînd acestor convingeri și pentru a ne apropia cît mai curînd de dezlegarea problemei care ne preocupă, noi credem mai întăiu, că nu e reformă mai urgentă ca *reforma învățămîntului nostru primar rural*. Statul care a dat așa de puțin pentru țăranii noștri, trebue să să hotărască a face sacrificiul acelor șase-zeci sau opt-zeci de milioane, ce să cer pentru ca școala rurală să nu fie numai o parodie.

In această privință putem spune că ne deosebim cu totul de partidele vechi, care au lăsat pe țăran în cea mai crudă neștiință, închipuindu-și că necesități de asemenea natură să pot îndestula cu nimicuri, sporindu-să budgetul învățămîntului rural cu cîte-va sute de mii de lei și făcîndu-să cîte-va scoli rurale mai mult pe fie-care an.

Asupra acestui punct ne deosebim asemenea de partidele democratice pentru care reforma cea mai urgentă e votul obștesc în vederea căruia s-a înființat chiar așa numita *liga pentru votul universal*, pe cînd părerea noastră este că ori cît de liberale ar fi instituțiile noastre și ori cîte legi am face în favoarea țăranilor, ele vor rămînea numai *forme fără conținut*, întru cîtă vreme ne va lipsi cultura corespunzătoare.

In al doilea rînd, noi credem că e de neapărată trebuință de a *rîdica nivelul de cultură al clerului* nostru și mai ales al preoților de la sate, îmbunătățind soarta lor materială și pregă-

tindu-ĭ pentru a le încredința invățămîntul primar, pe cît e cu putință. *Preotul-învățător* ne va permite să realizăm însemnate economiĭ budgetare pe lîngă că, școala și biserica avînd aceiașĭ direcție, ele î-șĭ vor da un sprijin reciproc și poporația noastră să va deprinde să cinstească pe preot în învățător și pe învățător în preot.

In deosebire de partidele noastre de guvernămînt, care, în tot decursul dezvoltăreĭ noastre, aŭ lăsat preoțiĭ fără nicĭ o cultură îngrijită și în cele maĭ proaste condițiĭ economice.

In deosebire de partidele democratice, care nesocotesc cu totul acest factor, pentru noĭ, atît de însemnat de civilizație și care cer laicizarea tuturor scoalelor.

In al treilea rînd, avem credință că numaĭ *inamovibilitatea funcționarilor admintstrativĭ*, cu condiție de a li să cere o pregătire specială, va putea să ocrotească interesele, astăzĭ așa de compromise, ale gospodărieĭ statuluĭ, de la care atîrnă buna stare maĭ ales a claselor rurale.

In deosebire de conservatorĭ și liberalĭ, pentru care funcționariĭ administrativĭ, sînt numaĭ reprezentanțiĭ intereselor lor politice, numindu-să în funcție nu după însușirile lor bune, după cinstea și priceperea lor în afacerĭ, ci după vrednicia lor în alegerĭ.

In deosebire de partidul radical, care nu e îndeajuns de lămurit în această privință, preocupîndu-să maĭ mult de asigurarea posițiuneĭ funcționarilor publicĭ in genere, de cît de interesele administrative ale țăriĭ, și acordînd funcționarilor distituițĭ fără motiv dreptul de a apela la justiție, ceia ce ne arată că nu de inamovibilitate poate fi vorba.

In deosebire de partidul social-democrat, care cere electivitatea funcționarilor și depărtarea orĭ destituirea lor numaĭ în urma uneĭ hotărîrĭ judecătoreștĭ, ceia ce ne-ar duce de-a dreptul la dezorganizarea statuluĭ și la tirania unuĭ funcționarizm recrutat după întîmplările uneĭ alegerĭ, și căruia nu i să pune nicĭ o condițiune alta decît de a fi simpatic corpuluĭ electoral.

In al patrulea rînd, față cu stricăciunile ce le face beția la noĭ din țară, maĭ ales în rîndurile claselor rurale, noĭ cerem *inființarea monopoluluĭ alcooluluĭ,* vînzarea băuturilor spirtoase de către agențiĭ regieĭ, în sticle pecetluite, singura măsură care va garanta absoluta puritate a alcooluluĭ, care va reduce consumația și va spori în acelașĭ timp și mijloacele financiare a le statuluĭ, pe lîngă că va ocroti comerțul pămîntenilor în concurență cu streiniĭ, întărindu-să astfel clasa de mijloc națională.

In deosebire de partidele vechĭ, care sacrifică de anĭ întregĭ atîtea înterese, lăsînd să să vîndă rachiurile cele maĭ proaste, fabricate în velnițĭ primitive și adăogite cu tot soiul de esențe otrăvitoare, numaĭ pentru a nu să strica cu crîșmariĭ și cu producătoriĭ de țuică, a căror importanță electorală e cunoscută.

In deosebire de partidele democratice, care cer desființarea tuturor impozitelor indirecte și anume a impozituluĭ asupra alcoo-

lului, fără de a să maĭ preocupa de răspîndirea bețieĭ, care face atîtea victime și e una din cauzele descreștereĭ poporațieĭ noastre.

In sfîrșit, adînc convinșĭ că în contact cu evreiĭ, element cu desăvîrșire neasimilabil, poporația noastră rurală să demoralizază și să stînge, noĭ credem că trebue să să *aplice cu rigoare măsurele în contra evreilor*, alungîndu-să de prin comunele rurale, sub orice pretext ar voi să să oploșască.

In deosebire de partidele vechĭ, care nu aŭ avut nicĭ odată o linie de purtare bine hotărîtă și statornică față cu dînșiĭ, așa că, cu toate măsurele ce s-aŭ votat în contra lor, eĭ aŭ putut să cuprindă aproape întreg comerțul și îndustria țăriĭ, trăind la noĭ maĭ la îndămînă decît orĭ unde aiurea, după cum o dovedește atît năvălirea lor în mare număr, cît și înmulțirea lor prin excedente de naștерĭ.

In deosebire de grupul democrat-radical care, departe de a vedea întrînșiĭ un element dușman poporuluĭ nostru, îĭ primește în sinul săŭ pentru a lua parte la conducerea destinelor neamuluĭ romînesc.

In deosebire de partidul social-democrat, care nu să preocupă decît de lupta de clasă, problemă născută aiurea, a căreĭ dezlegare e îndepărtată, și căreia îĭ lipsesc bazele economice la noĭ în țară, și nesocotește cu desăvîrșire lupta de rasă, dintre evreĭ și romînĭ, a căreĭ insemnătate e actuală, și care se traduce, din partea romînilor, prin miĭ de victime pe fiecare an, învinșĭ în lupta pentru traiŭ.

Aceste cîteva puncte maĭ însemnate din program, pe care ne vom mărgeni a le cita, ajung pentru a arăta că noĭ diferim cu totul și *ca doctrină* de partidele existente, diferențiarea noastră de dînsele fiind astfel complectă.

Cu aceasta însă și lucrarea de față î-șĭ găsește încheerea sa firească.

Căcĭ privind starea de nedumerire a claselor noastre dirigente și lipsa desăvîrșită de direcție în conducerea afacerilor publice, am zis, la începutul acestuĭ studiŭ, că numaĭ o cercetare de aproape a imprejurărilor ne va scoate la lumină ; că din studiarea dezvoltăreĭ noastre economice vor rezulta problemele nouă care să vor impune tuturor, și că, față cu aceste probleme, fie care va trebui să iea poziție, închegîndu-se în modul acesta noile grupărĭ politice, bazate pe principiĭ, și prin urmare cu totul diferențiate între dînsele.

Din studiarea amănunțită a dezvoltăreĭ noastre economice, am văzut problemele care trebue să să impună îngrijireĭ tuturor, și pe baza acestor probleme ne-am diferențiat cu totul de partidele existente.

Lucrarea de față se prezintă dar cu pretenția de a stabili *o nouă direcție* în politică, a căreĭ tendințĭ sînt *naționale* și *democratice*.

Naționale, pentru că afirmăm cu tărie dreptul de a ne dezvolta după caracterul nostru etnic deosebit, și nu recunoaștem alte

interese, în marginile acesteĭ țărĭ, de cît interese curat romîneștĭ adică ale raseĭ noastre propriĭ.

Democratice, pentru că voim să rîdicăm adevăratul element democratic al țăreĭ din starea de mizerie în care e lăsat de toțĭ, pregătind pe țăranul nostru, prin cultură, și prin imbunătățirea stăreĭ sale materiale, ca să poată lua parte la conducerea destinelor sale.

Urmînd acestor tendințĭ, noĭ avem increderea că *noua direcție* să va impune cît de curînd, oricît ar fi de numeroșĭ protivniciĭ săĭ *de principiĭ*.

Cit despre adversariĭ *interesațĭ*, mulțimea lor nu ne spăimîntă, căcĭ interesele personale, prin insășĭ natura lor, sînt chemate să să nimicească între dînsele, voind fiecare să să satisfacă pe sine și pregătind astfel de-apururĭ izbînda *ideeĭ*.

Iașĭ, în ziua Cuvioaseĭ Paraschiva 1895.

I. TANOVICEANŬ.

Replică la respunsul d-luĭ ***M. Suțu***

D-l M. Suțu nu e mulțumit de critica pe care am făcut-o discursuluĭ d-sale de deschiderea anuluĭ judecătoresc 1894—95 fiind-că laudele de la început par a fi decernate pentru a-ĭ auri pilula și a-ĭ putea critica la urmă întreaga lucrare.

Dacă afirmațiunea onoratuluĭ magistrat ar fi conformă cu realitatea, d-sa ar trebui să-mĭ mulțumească, fiind-că nu toțĭ medicii aŭ obiceiul să aurească pilulele; să vede însă că eŭ am avut parte de un bolnav foarte nerecunoscător.

Dar oare întemeiată să fie imputarea că i-am administrat niște medicamente atît de neplăcute în cît a trebuit să le auresc, nu pentru a face să fie înghițite — d-l Suțu s-a ferit de ele—dar pentru a căpăta eŭ iluziunea că poate vor fi înghițite?

Ce am afirmat eŭ în pretinsa pilulă aurită? („cum zice Francezul"). Am spus că sînt alăturĭ cu d-l Suțu în criticele pe care le aduce instituțiuneĭ juraților precum și în concluziunea că jurații ar trebui desființațĭ. Am lăudat maĭ cu samă francheța cu care d-sa a exprimat această părere atît de urgisită în țara noastră, precum și metoda științifică de a discuta chestiunea, întemeindu-să pe date statistice. Știind că d-l Suțu este un adept fervent al scoaleĭ clasice care are răul obiceĭ de a să întemeia numaĭ pe

silogisme şi declamaţiunĭ, am fost foarte fericit cînd l-am văzut adoptînd în studiul d-sale metodul scaleĭ pozitiviste, pe care de altmintrelea o combate.

Am lăudat dar premisele, concluziunea, metoada şi fancheţa d-luĭ M. Suţu; dacă d-sa n-a fost mulţumit, de sigur că este o persoană foarte dificilă, şi de aceasta nu eŭ sînt vinovat!

Dar mi-am făcut rezerve, şi rezervele nu aŭ darul de a plăcea d-luĭ Suţu: 1) asupra uneĭ concluziunĭ *subsidiare*. 2) asupra moduluĭ cum s-a servit de statistică şi 3) în privinţa unuĭ argument prin care susţinea o concluziune de altmintrelea întemeiată.

Eminentul magistrat iaşan găseşte că rezervele mele nu sînt *cît de puţin întemeiate*, cu alte cuvinte că nimic nu e de criticat în discursul d-sale a căreĭ perfecţiune nu egalează de cît netemeinicia criticeĭ mele.

Îmĭ pare foarte răŭ că nu pot avea pentru copilul d-luĭ Suţu ochiĭ părinteştĭ care-l văd fără nicĭ-un cusur, şi că respunsul d-sale mă sileşte să însist, maĭ mult de cît aş fi voit, asupra defectelor sale.

Relativ la cifrele statistice de care s-a servit d-l Suţu, eŭ am spus că ar fi fost maĭ bine să să intemeieze pe statistica oficială şi generală a ţeriĭ, decît pe statistica circumscripţiuneĭ Curţiĭ de apel din Iaşĭ. Acele date statistice culese din ordinul d-sale expres pentru această discuţiune, şi greŭ de a fi controlate, nu pot convinge pe nimenea căcĭ acesta e un feliŭ de instrucţiune, şi un procuror general trebue să ştie maĭ bine decît orĭ-cine că instrucţiunea nu să face de acel care acuză de cît în caz de flagrant delict.

De altmintrelea ca fost funcţionar statistic şi ca persoană care în cercetările mele adesea-orĭ mă ocup cu statistica judiciară, nu mĭ-a fost greŭ să văd defectele sta-

tisticeĭ de ocaziune, care să substituia statisticeĭ generale și oficiale a țăriĭ.

Toțĭ statisticianiĭ și criminaliștiĭ Europeĭ voind să compare achitările și condamnările la diferitele instanțe judecătoreștĭ, pun fața în fața numărul indivizilor preveniți și acel al indivizilor condamnațĭ. Aceasta e metodul pe care l-a urmat Yvernès în Statistica judeciară a Franciei (1825—1880), considerată ca model de acest gen; același metod l-am găsit în anuarul statistic al Italieĭ sub direcțiunea d-luĭ Bodio, în anuarul statistic al Franciei, în statistica penală oficială a Suedieĭ etc. D-l Garafalo în a sa „Criminologia“ (pag. 504. bis. a 2-a ediție italiană) face același lucru, arătînd *giudicati* și *condannati* a 9 țărĭ europene.

D-l Sutu inaugurează un alt sistem.

In loc de a ține samă de numărul *indivizilor* achitațĭ și condamnațĭ, d-sa consideră *afacerile* penale. Insă aci era o dificultate: sînt afacerĭ cu maĭ mulțĭ prevenițĭ dintre care uniĭ pot fi achitațĭ și alțiĭ condamnațĭ, în ce categorie vor întra afacerile mixte, spre a putea compara numărul ahitărilor și condamnărilor? D-l Sutu ne spune că, a „consemnat numaĭ condamnarea“ Pentru ce? De sigur pentru același motiv pentru care ar fi „consemnat numaĭ achitarea“ și anume pentru că îndrumat pe o cale rea nu-ĭ rămînea un alt mijloc pentru a eși din impas de cît a tăia nodul gordian cu sabia!

Acesta e adevăratul motiv; pentru a susține însă perfecțiunea copiluluĭ, instinctul de părinte al d-luĭ Sutu și o dialectică fină găsesc o mulțime de alte motive.

Maĭ întîĭ ne spune c-ă n'a voit să cerceteze *mersul criminalitățiĭ* ci *mersul justițieĭ penale*, și a trebuit să aibă în vedere considerațiunĭ care mĭ-aŭ scăpat mie din vedere.

Cum poate cineva să cerceteze și să afle mersul justiției penale întemeindu-să pe o statistică greșită? Și care sînt considerațiunile care mi-aŭ scăpat din vedere?

Curiozitatea nu mĭ-a fost mică cetind aceste liniĭ.

Spre a determina numărul achitărilor nejustificate — zice d-l Suţu — nu e raţional să ţinem samă de achitările în afacerile în care parte din preveniţĭ aŭ fost condamnaţĭ, căcĭ crima n-a ramas nepedepsită, exemplul s-a dat şi represiunea şi-a produs efectul săŭ salutar.

Cu alte cuvinte: să presupunem o bandă de 10 tîlharĭ prinşĭ şi daţĭ în judecată, juraţiĭ condamnă unul din eĭ şi achită 9. Statistica judeciară, pentru consideraţiunĭ care 'mĭ scapă mie, nu trebue să ţină în samă „achitările în care parte din preveniţĭ aŭ fost condamnaţĭ, căcĭ crima n-a ramas nepedepsită, exemplul (frumos exemplu!), s-a dat şi represiunea şi-a produs efectul săŭ salutar“. Pe de altă parte mersul justiţieĭ penale, singurul care preocupă pe d-l Suţu, (căcĭ mersul criminalităţiĭ l-a lăsat pe sama mea!), e perfect îndată ce printre 9 achitaţĭ pe nedrept, să află şi un condamnat poate tot pe nedrept!

E inutil să-ĭ spun că sînt vesel că asemenea consideraţiunĭ mi-aŭ scăpat din vedere.

In afacerile în care toţĭ preveniţiĭ aŭ fost achitaţĭ saŭ condamnaţĭ, nu trebue a considera de cît o singură achitare saŭ condamnare „orĭ-ce alt mod de a calcula — zice d-l Suţu—*ar da rezultate evident greşite*“.

Cînd atîtea persoane distinse, pot zice toată lumea, care să ocupă de statistica penală, ţine samă de numărul indivizilor iar nu al afacerilor penale, d-l Suţu, care ştie atîtea proverbe franceze, ar fi trebuit să fie maĭ sobru în „rezultate evident greşite“ şi să-şĭ amintească proverbele franceze: tout le monde a plus d'esprit que Voltaire şi quand tout le monde a tort tout le monde a raison.

Ceia ce e maĭ straniŭ este că d-l Suţu, dă exemple care ar fi putut să-l convingă uşor, că dînsul nu e un noŭ Galileu care are dreptate în potriva lumeĭ întregĭ, în ceia

ce privește noul d-sale sistem de statistică penală. „Să presupunem—zice d-sa—două tălhării comise fie-care de către un singur autor condamnat (!), și a treia tălhărie comisă de 4 coautorĭ, dintre care unul condamnat și 3 achitațĭ. Dacă am ținea samă de toate achitările am avea din 6 prevenițĭ 3 condamnațĭ și 3 achitațĭ, adică egalitate între condamnărĭ și achitărĭ, pe cînd în fapt cîte trele crime sînt pedepsite“.

Cu alte cuvinte, după d-l Suțu, *mersul justiției penale* e perfect, fiind-că s-aŭ comis 3 crime și cîte trele crimele aŭ fost pedepsite. E adevărat că 3 criminalĭ din ceĭ 4 carĭ aŭ săvîrșit crima 3-a, aŭ trecut prin mînele justițieĭ nepedepsițĭ, și că pot să-șĭ exercite din noŭ periculoasa lor profesiune, dar..... aci intervin faimoasele considerațiunĭ care mĭ-aŭ scapat mie din vedere, și care bine era dacă scapaŭ și d-luĭ Suțu: anume, că exemplul s-a dat, crima n-a rămas nepedepsită, etc. etc:

Un spirit distins ca al d-luĭ M. Suțu, un dialectician atît de eminent, dacă n-ar fi fost absorbit de pledarea pro domo, ar fi putut cu înlesnire să vadă unde să află greșala sistemuluĭ pe care îl susține.

In exemplul dat nu s-aŭ comis în realitate 3 crime, cum crede d-l Suțu, ci 6 din care 2 izolate și 4 colectiv. In adevăr dacă 2 indivizĭ în loc de a bate separat pe un al treilea, să unesc și-l bat împreună, fie-căruĭ din eĭ a comis delictul de bătae și avem doĭ delicuențĭ și prin urmare două delicte iar nu unul. Pedepsa însășĭ, care e equivalentul juridic al infracțiuneĭ probează acest adevăr, căcĭ dacă ar fi vorba de un singur delict s-ar da fie-căruĭ din ceĭ doĭ ca delicuențĭ jumătatea pedepsiĭ prevăzută de lege, pe cînd în realitate să știe că legea departe de a împărți pedeapsa în fragmente cînd există pluralitate de infractorĭ o mărește considerabil. In aceiașĭ ordine de ideĭ una din cele 4

chestiunĭ ce s-a discutat în congresul criminaliștilor, ținut în anul acesta la Linz, a fost aceia, de a considera faptul complicelui ca infracțiune separată și fără legătură cu infracțiunea săvîrșită de delicuentul principal.

Prin urmare în exemplul dat de d-l Suțu cu drept cuvînt statistica veche penală ar avea 6 prevenițĭ din care 3 condamnațĭ și 3 achitațĭ, adică egalitatea între achitărĭ și condamnărĭ, ceia ce ar atrage luarea a-minte asupra mersuluĭ justițieĭ penale, pe cînd cu statistica nouă, acea cu considerațiunĭ care-mĭ scapă mie, totul merge de minune fiind-că toate crimele aŭ fost pedepsite, de și treĭ criminalĭ din 6 aŭ scăpat de pedeapsă. Probabil că după această ciudată statistică sînt și criminali de ceĭ care nu comit crime, căcĭ altfeliŭ e greŭ de ințeles cum toate crimele sînt pedepsite cînd jumatate din criminalĭ scapă de pedeapsă!

Iată inconvenientul de a face statistica afacerilor penale în loc de acea a delicuenților, de a să ocupa de *pedepsirea crimelor,* incorectitudine juridică, în loc de acea a criminalilor, cu un cuvînt de a avea maĭ mult spirit decît Voltaire și dreptate în contra lumeĭ întregĭ.

Maĭ e oare trebuință să combat celelalte argumente prin care d-l Suțu susține că bine a făcut să nu țină samă de statistica oficială a țăriĭ și să-șĭ făurească o statistică sistem noŭ? Sînt silit, de și aceasta lungește respunsul meŭ, să respund la toate argumentele, ca să nu pretindă că pe cele tarĭ le-am trecut cu vederea.

D-sa ne spune, că voind să constate mersul instituțiuneĭ pînă în 1893, ar fi fost silit pentru ultimiĭ anĭ să-șĭ adune însuș ultimele date statistice, pentru care lipsesc publicațiunile oficiale.

Statistica penală a țeriĭ noastre datează din 1867, și în timpul cînd d-l Suțu și-a publicat discursul, apăruse statistica judeciară a anuluĭ 1888, mă întreb dacă este un

motiv serios de a omite 22 de anĭ pentru că ultimiĭ 5 anĭ n-aŭ fost publicaţĭ? Nu era maĭ natural de a complecta statistica oficială adunînd singur ultimele date statistice, decît de a vorbi de mersul uneĭ instituţiunĭ după nişte date incomplete atît în privinţa timpuluĭ (10 din 30 de anĭ), cît şi în privinţa teritoruluĭ (o curte de apel din patru)? Dacă ar trebui să nu ţinem samă de o statistică de cît atuncĭ cînd ea este adusă la curent, maĭ nicĭ-o dată nu ne-am maĭ putea servi de analele statistice ale ţăriĭ noastre şi chiar ale ţărilor streine, căcĭ maĭ totdeuna publicaţiunile statistice sînt în întîrziere cu cel puţin 2 saŭ 3 anĭ, pînă cînd să fac calculele şi să imprimă anuarul.

D-l Suţu adaogă că procedînd astfeliŭ a căutat să ajungă la rezultatul cel maĭ puţin favorabil, juriuluĭ, şi să demonstreze că chiar cu acest mod de a socoti, rezultatul statistic nu e maĭ puţin favorabil.

Onoratul magistrat, care ca şi mine, este un adversar al juriuluĭ nu poate avea alt interes a face calcule defavorabile teseĭ pe care o susţine, decît relevînd că *chiar cu aceste calcule rezultatul e tot nefavorabil juriuluĭ* ceia ce dînsul nu a făcut.

Dar maĭ mult de cît atît.

Calculul d-luĭ Suţu care neglijă achitările din afacerile în care există unul saŭ maĭ mulţĭ condamnaţĭ n-a fost făcut, după cum pretinde d-sa cu scop de a face o concesiune temeĭ adverse ci fiind-că statistica cu consideraţiunĭ, singură de care să servea, nu-ĭ permitea alt calcul. De altmintrelea ce generos adversar are juriul şi cît de mare concesiunĭ îĭ face d-l Suţu! E vorba de a compara achitările la juraţĭ şi la tribunalele ordinare; d-l Suţu omite achitările în afacerile în care există şi un condamnat atît la juraţĭ cît şi la tribunalele ordinare, şi pretinde că face un calcul favorabil juraţilor!

Şi după toate acestea ca concluziune mi să spune că raţionamentul meŭ este fantastic (!) şi că mă îndeletnicesc a căuta *midi à quatorze heures*, fiind-că, exclamă cu triumf d-l Suţu, cu ambele calcule să ajunge la acelaşĭ rezultat.

Nu voesc să maĭ fac calcule spre a proba că afirmaţiunea aceasta nu e conformă cu realitatea, mă mulţumesc a pune următoarea dilemă: saŭ ambele calcule conduc la acelaşĭ rezultat şi atuncĭ nu maĭ era trebuinţă să să ostenească să adune singur date statistice şi să invente un noŭ sistem de statistică cu consideraţiunĭ, saŭ rezultate diferă, şi în acest caz unul dintr-însele e greşit.

Trec la a doua reservă care nu convine d-luĭ Suţu. F. Hélie, un partizan al juriuluĭ susţine că pentru chestiunile de fapt, singure care sînt date în judecată juraţilor, eĭ sînt superiorĭ judecătorilor permanenţĭ. In loc de a contesta această afirmaţiune neîntemeiată", D-l Suţu pretinde că argumentul luĭ F. Hélie poate fi bun în Franţa, unde judecătoriĭ penalĭ aŭ o competinţă foarte limitată, nu însă la noĭ unde competinţa lor a fost mărită considerabil de legiuitor.

In critica mea am arătat că acest respuns confundă competinţa, dreptulŭ de a judeca, cu competinţa, aptitudinea de a judeca, că nu există absolut nicĭ-un motiv ca judecătoriĭ francezĭ să fie maĭ puţin competenţĭ de cît aĭ noştrĭ asupra chestiunilor de fapt. D-l Suţu insistă şi ne spune că competinţa judecătorilor noştri corecţionalĭ deja mare în 1864, a fost intimă în 1874, cînd s-aŭ corecţionalizat maĭ multe crime, şi din această cauză eĭ sînt deprinşi a cerceta şi aprecia faptele fără spiritul preconceput al judecătorilor permanenţĭ de care să teme F. Hélie. Cu alte cuvinte spiritul preconceput în chestiunile de fapt dispare prin lărgirea competinţeĭ de a judeca: un magistrat nu maĭ are spirit preconceput asupra circumstanţelor furtuluĭ

simplu, îndată ce el capătă dreptul de a judeca și furtul calificat; dacă să dă bancruta frauduloasă în competența judecătorilor permanenți, dînșii nu numaĭ că nu vor introduce în judecata eĭ blestematul spirit preconceput, dar chiar să vor scăpa de el cînd vor judeca bancruta simplă!

După ce expune această frumoasă teorie psihologică, d-l Suțu adaogă: „Am dezvoltat aceste considerațiunĭ cu destulă claritate, și dacă n-am fost înțeles, nu-s eŭ de vină."

D-l Suțu e prea nemilostiv cu mine! Pentru că un om de meserie, nu zic specialist, să nu înțeleagă chestiunĭ relative la ramura sa *dezvoltate cu destulă claritate*, trebue ca el să atingă limitele supreme ale stupidităţiĭ omeneștĭ. In situațiunĭ analoge, și chiar maĭ bune, un polemist maĭ experimentat ar fi zis: poate nu m-am exprimat destul de lămurit pentru a fi înțeles, frază clasică în care prudența, aticismul, modestia și ironia îșĭ daŭ mîna. Insă pentru aceasta trebuia a renunța cel puțin ipotetic saŭ ironic la perfecțiunea discursuluĭ de deschidere, concesiune enormă cu care nu să poate împăca d-l Suțu. Nu-mĭ remîne dar alt mijloc de a apăra capul meŭ de recomandațiunea puțin măgulitoare ce'i să face, decît spunînd că considerațiunile sînt partea mea cea slabă: unele îmĭ scapă din vedere, altele nu le înțeleg chiar cînd sînt dezvoltate cu destulă claritate; sînt însă alte lucrurĭ pe care le înțeleg și eŭ, cîte-o dată pricep chiar considerațiunĭ, afară bine înțeles de acelea ale d-luĭ Suțu.

A treia și ultima mea rezervă a fost asupra concluziuneĭ subsidiare a discursuluĭ că, dacă nu să suprimă jurațiĭ, cel puțin să să maĭ restrîngă competința lor, corecționalizîndu-să o nouă serie de crime pe lîngă cele 36 corecționalizate în 1864 și 1874.

De acord asupra concluziuneĭ principale și logice d e

a să suprima juriul, eŭ am combătut restrîngerea competenţeĭ luĭ prin corecţionalizarea a o nouă serie de crime, căcĭ din două lucrurĭ unul : saŭ juriul este o bună instituţiune şi atuncĭ nu trebue a-l suprima parţial în mod indirect restrîngîndu-ĭ competenţa, saŭ este o instituţiune rea şi în acest caz el trebue desfiinţat.

Restrîngerea competenţeĭ juraţilor nu-mĭ displace, însă îndulcirea necontenită a pedepselor prin corecţionalizarea crimelor mă inspăimîntă, fiind-că ia este una din cauzele care aŭ făcut ca criminalitatea ţăriĭ noastre să să impătrească în scurtul interval de 20 de anĭ.

Nu mă contrazic dar cînd doresc supresiunea sinceră, directă şi constituţională a juriuluĭ, iar nu cea indirectă, periculoasă şi ne constituţională prin transformarea crimelor în delicte.

Dar—ne obiectează d-l Suţu—am zis-o şi o repet, în lupta în contra crimeĭ certitudinea osîndeĭ importă cu mult maĭ mult de cît rigoarea ei, şi în aşteptarea supresiuneĭ juriuluĭ, eventualitate nesigură, să remînem cu braţele încrucişate?

Această argumentare poate că ar fi bună dacă s-ar fi probat că transformîndu-să crimele în delicte, făptuitoriĭ acelor infracţiunĭ, nu scapă nicĭ-o-dată saŭ cel puţin scapă foarte arare-orĭ de pedeapsă. Fraza că „siguranţa pedepseĭ importă maĭ mult de cît rigoarea eĭ, zisă şi repetată de sute de orĭ de la Beccaria pînă astăzĭ, poate explica şi justifica corecţionalizările din Franţa nu însă pe ale noastre, fiind-că noĭ perdem rigoarea pedepsiĭ pentru o certitudine imaginară. E oare serios a vorbi de siguranţa pedepsiĭ în ţara noastră unde infractorul de 50 orĭ la 100 nu e prins din cauza slabeĭ noastre poliţiĭ judiciare, iar acel care e prins are probabilitatea de 50 orĭ la sută că nu va fi pepepsit din cauza indulgenţiĭ mult lăudateĭ noas-

tre magistraturĭ, care în această privință nu e superioară juriuluĭ. In Francia unde există o poliție judiciară excelentă, și unde judecatorii permanențĭ achită abia de 7 orĭ la 100 adecă de treĭ orĭ maĭ rar de cît jurații, corecționalizarea *poate* sa-șĭ aibă rațiunea eĭ, și aceĭ care vorbesc de siguranța pedepsii nu comit de cît o exagerațiune; pe cînd la noĭ d-l Lahoravi ministrul corecționalizator din 1874, și d-l Suțu magistratul care propune o nouă corecționalziare în 1894, cînd repetă fraza luĭ Beccaria probează că știu ceia ce să petrece în Franța, nu însă și ceia ce să petrece în Romînia.

Dar merg maĭ departe.

Presupun pentru un moment că magistrații noștri, ca și ceĭ francezĭ ar fi superiorĭ juraților și că achitările la tribunale ar fi cu mult maĭ rare de cît la jurațĭ, e acesta un motiv pentru a ne avînta fără nicĭ-o măsură pe calea corecționalizării? Și dacă jurații vor achita pe asasinĭ, crede d-l Suțu că trebue să să transforme asasinatul într-un delict pedepsit cu 5 anĭ de închisoare corecțională? Dacă ar fi adevărat că pe criminal îl sperie maĭ mult certitudinea pedepseĭ decît rigoarea eĭ, corecționalizarea și-ar avea poate rațiunea eĭ, (în Franța bine înțeles, nu la noĭ), dar oare în fapt este exactă această afirmațiune?

Rațiunea a priori ne respunde negativ: o pedeapă mică, orĭ-cît de sigură ar fi, departe de a speria pe delicuent poate intra în calculele sale, pe cînd o pedeapsă mare îĭ strică toate combinațiunile. In fața uneĭ pedepse micĭ delicuentul îșĭ poate zice: chiar dacă voĭ fi prins, pedeapsa nu e grea, pe cînd o pedeapsă mare îl ține în loc cu reflecțiunea: dar dacă voĭ fi prins?

De altmintrelea delicuentul care nu e un statistician nu poate ști că corecționalizarea impuținează șansele nepedepsireĭ; în schimbarea legislațiuneĭ, dacă află de ia, el

nu vede de cît micșorarea pedepsiĭ, ceia ce de sigur că nu e un mijloc de a-l deturna de la comiterea infracțiuneĭ. In fapt criminalul speră că va scăpa de pedeapsă nu prin achitare, ci prin neprindere și corecționalizarea care nu micșorează cît de puțin acestă speranță, are inconvenientul că îndulcind pedeapsa, dă o nouă impulziune crimei.

Dar chiar de am presupune toțĭ delicuențiĭ noștri maĭ cunoscătorĭ de statistica țăriĭ de cît d-niĭ Lahovari și Suțu, pericolul e și maĭ mare, căcĭ atuncĭ eĭ vor ști că șansele nepedepsireĭ sînt la noĭ maĭ multe la Tribunale de cît la Curțile cu jurațĭ.

Nu trebue dar a abandona, cum a făcut cînele din fabulă, bucata pentru umbra eĭ, o rigoare sigură pentru o certitudine imaginară, și care chiar reală de ar fi un-și produce efectul, căcĭ nu crede nimini într-însa.

Statistica ne dă însă proba cea maĭ convingătoare, că fraza: *certitudinea osîndeĭ importă cu mult maĭ mult de cît rigoarea eĭ* e o simplă frază lipsită de temeĭ ca multe altele ale scoaleĭ penale clasice.

In Franța achitările la tribunale sînt o raritate, iar la judecătoriile de pace aproape un fenomen, din contra achitările la jurațĭ sînt, proporțional vorbind, cu mult maĭ numeroase. Un delicuent și maĭ vîrtos un contravenient francez are dar cu mult maĭ puțină șansă ca să scape de cît o persoană care a comis o crimă și care este judecată prin urmare de Curtea cu jurațĭ ; totuși în Franța crimele scad, iar delictele și contravențiunile să imulțesc pe fiecare an. Micșorarea criminalitățiĭ franceze departe de a fi în raport direct cu certitudinea de pedepsire, e în raport invers ; ea să află însă în raport direct cu *rigoarea pedepselor*. Recidiva de asemenea nu e în raport cu faimoasa și redutabila certitudine a pedepselor, este însă în strînsă legătură cu severitatea lor, pentru că după cum zice

Aulus Gelius (Noctes Athicae) nu bravează cineva cu ușurință o pedeapsă severă.

Acest fapt să observă că toată Europa ; pretutindenea crimele să imputinează cu toate că ele să judecă de jurați, pe cînd delictele și contravenţiunile să imulțesc de și autorii lor sînt judecați de tribunalele ordinare care pretutindenea, afară de țara noastră, achită cu mult mai rar de cît jurații.

Şi lucru nu e de mirat.

Pentru ca pedeapsa să-și producă efectul său salutar, trebue după cum zice regretatul Conta în Théorie du fatalisme, ca frica pedepsei să întreacă atracţiunea pe care o inspiră delictul ; prin urmare cu cît să vor indulci pedepsele cu atît balanța fatală a colectivității omenești va inclina spre infracţiune. Am avut dar drept să mă impotrivesc la concluziunea subsidiară a d-lui Suţu, care departe de a pune frîŭ criminalității o incurajază slăbind represiunea, și la intrebarea d-sale dacă trebue să sufăr răul, fără a încerca un mijloc de îndreptare, respund că nu este permis a să lua drept mijloc de îndreptare o măsură pe care știința o constată foarte periculoasă pentru societate.

D-l Suţu termină respunsul d-sale lăudîndu-și colegii de magistratură și mai ales Curţile de apel, care aŭ făcut progrese însemnate în ultimii ani prin rîdicarea nivelului capacității, și prin asigurarea independenţii lor grație inamovibilității.

Îmi pare răŭ că d-l Suțu a mai atins această delicată chestiune, în care, pentru tema ce discutăm și pentru temperamentul meŭ am fost mai rezervat decît am obiceiul să fiŭ. Ani întregi și nu din cei mai puţini plăcuți i-am petrecut ca judecător, și adaog că dacă cei mai buni prietini ai mei nu sînt în magis tratură, în acest sacru corp sînt persoanele

pe care le stimez maĭ mult, pentru caracterul lor. Ori-cît de cangrenate aŭ fost ţările noastre de corupţiunea fanariotă, atît de nobilă şi frumoasă e misiunea magistratuluĭ în cît vre-o cîţĭ-va dintr-înşiĭ judecînd aŭ devenit adevăraţĭ judecătorĭ, dacă nu prin ştiinţa, cel puţin prin caracter. Nu sînt dar un detructor al magistratureĭ noastre, eŭ care am convingerea că nicĭ-un corp, nicĭ chiar cel eclesiastic saŭ profesoral nu conţine în sinul săŭ, proporţionalmente vorbind, maĭ mulţĭ oamenĭ virtoşĭ ca magistratura.

Insă dacă am stimă pentru uniĭ magistraţĭ romînĭ, nu-mĭ fac nicĭ iluziune asupra magistratureĭ noastre, şi-mĭ pare foarte răŭ, că fără să voiască, d-l Suţu mă sileşte să probez că am dreptate, arătînd că lenea, ignoranţa şi hatîrul dominează aproape ca şi în vremile vechĭ, şi că singură venalitatea a dispărut. Fiind-că numele sînt odioase, mă voiŭ mulţumĭ să citez cîte-va mărgăritare de jurisprudenţă penală şi civilă a Curţilor de apel, cele cu nivelul rîdicat şi cu independenţa asigurată.

Un funcţionar poliţienesc poruncise unuĭ agent să păruiască pe un alt agent care făcuse o greşală în serviciu; dat în judecată şi condamnat de tribunal, funcţionarul poliţienesc a fost achitat de Curte fiind-că păruiala nu este *după spiritul legiĭ* (sic!) nicĭ rănire nicĭ lovitură şi prin urmare nu cade sub previziunile art. 238 din cod. penal. (Coups et blessures).

Alt caz.

Aceiaşĭ Curte a decis că judecătoriĭ sînt legaţĭ de jurnalele preparatoriĭ şi nu pot reveni asupra lor.

Un ultim mărgăritar.

In aceiaşĭ Curte s-a găsit un magistrat care din înălţimea fotoliuluĭ săŭ a susţinut că nu să poate face apel asupra hotărîrilor provizoriĭ decît o dată cu fondul, şi convins de această idee nu voia să lase cu nicĭ-un preţ pe avocatul apelantuluĭ ca să-şĭ dezvolte apelul!

Profanii în știința dreptului nu vor înțelege poate aceste greșeli, nici sensul lor, întreb însă pe d-l Suțu eminent magistrat, ast-feliŭ să ține sus drapelul științeĭ și al *demnităţi*?

Dacă o singură Curte de apel într-un singur lustru comite atîtea eresii științifice (enfemism), cît poate nu să comit în toată Franța în o jumatate de secol, nu e oare a-șĭ tămîia idoliĭ săĭ și a pleda pro domo vorbind de știința și demnitatea magistratureĭ noastre, și maĭ vîrtos a Curților de apel? Și avea dînsul trebuință de aceasta? Cred că nu, fiind-că un magistrat ca d-l Suțu nu să inalță prin prestigiul colectiv al corpuluĭ din care face parte, ci din contra un corp capătă prestigiŭ printr-un ast-feliŭ de magistrat eminent.

Mă aștept ca d-l Suțu să-mĭ spună și de astă dată că i-am aurit pilula, bine înțeles cum zice Francezul, dar ce să fac? Nu mă pot dezbăra de acest obiceĭ cînd bolnaviĭ îmĭ sînt simpaticĭ, și cînd văd că printr-o dialectică pre care o admir caută să apere o teză ingrată.

A. C. CUZA

Artistului Matei Millo

Stăpîn pe clipa care trece,
Artistul e legat de ia,
Şi cînd din lume să petrece
Nimic nu lasă 'n urma sa.

In marmură strălucitoare
El gîndul nu şi-a întrupat,
Şi-n sunete neperitoare,
Simţireĭ formă nu i-a dat;

Dar geniul cînd luminează,
Lumina sa nu-i în zădar,
De-a străbătut numaĭ o rază
Un suflet simţitor măcar.

Şi cînd să farmece el ştie,
Ca tine, un întreg popor,
Rămîne viŭ pentru vecie
In amintirea tuturor.

I. LAUR

Frasinul

In spre coama unuĭ frasin vine un vînt molatic dulce
Cătră sară, pe cînd astrul ziliĭ merge să să culce;
El s-oprește-n a luĭ frunze și îĭ cere cu glas blînd
Voie s'odihnească-o clipă și-o să plece iar curînd.

Frasinul primitor, vesel, îșĭ deschide-ntreg frunzișul;
Oaspele s-adăpostească pregătește învălișul;
Ișĭ așază ramurĭ crenge, întocmește-un moale pat
Unde vîntul să petreacă noaptea ce s-a revărsat.

Musafirul să adoarmă mereŭ frasinul așteaptă;
Insă el să tot frămîntă, clătinînd al săŭ frunzar.
Cînd o ramură, cînd alta sub suflarea luĭ tresare.

Toată noaptea, bietul frasin nicĭ un ochiŭ nu aŭ închis,
Iar cînd vine dimineața, vîntul ca o dulce șoaptă
Iĭ rostește mulțămirea, ș-apoĭ zboară ca un vis.

SPIRU HASNAȘ

Din nopțĭ de vară

I

Prin frunziș abia străbate
Cîte-o rază de la lună,
Iar durerea omeniriĭ
In gîndirea-mĭ să adună.

Liniștea maĭ îmblînzește
Sufletul în suferință,
Cugetarea cînd s-avîntă
Spre eterna-mĭ năzuință...

Farmecul nopțiĭ de vară
Mă smomește și încîntă ;
Patima din pieptu-mĭ însă
Mă trudește și-nspăimîntă.

Cîte-un nour să oprește
Să privească în odaie ;
Iar pe turla cea străveche
Să bocește-o cucovaie.

Pe pămîntu-n suferinţă
Leneş noaptea vra să cadă,
Pe cînd luna-l învăleşte
Intr-un giulgiŭ de zăpadă.

Liliecii nebunaticĭ
Prind prin aer să colinde,
Peste deal şi peste vale
Blînda linişte să-întinde.

Voluptos un farmec varsă
Nopţilor de vară luna,
Dragostea noastră femeie
Tăinuind-o întot-de-a-una.

Stelele par ca lumina
Cea fîlfîitoare-a torţiĭ,
Cînd cu aripĭ ostenite
Să strecoară geniul morţiĭ!

Resemnare

Fragment

Pe ruina tinereţiĭ veşnicia az îmĭ cîntă
Cu accente desperate un năprasnic, jalnic cînt
Ce arunc-a mea fiinţă spre-un necunoscut avînt;
Iar durerea bietiĭ inemĭ sîngerate mă-nspăimîntă.

Nicĭ odată n-avuĭ parte de duioasa bucurie;
Vaĭ! n-am cunoscut în lume de cît plîns şi chin cumplit;
Şi în faţa fericiriĭ am ramas încreminit
Cum la crucea din Golgota a ramas biata Marie!

Am ramas ca şi un înger fără de aripĭ şi care
In zadar tot maĭ priveşte spre mîntuitorul cer;
In zadar voesc enigma vieţiĭ mele—un mister—
Să dezleg şi patimilor să le daŭ o uşurare.

Şi aceste toate însă numaĭ pentru o femeie!
Demon ce a mea viaţă şi putere mĭ-a cerut,
Eŭ neştiutor de patemĭ sufletul chiar i-am vîndut
Pentr-o clipă fericită ce nu a voit să-mĭ deie....

Botoşanĭ 1895.

IOHANNA PHILIPPIDE

Din Eminescu

I.

Cu mîne zilele'ți adaugĭ

Mit „morgen“ mehrst du deine Tage,
Mit, „gestern“ schmilzt die Lebenszeit,
Bei all'dem bleibt dir vorbehalten
Der heut'ge Tag in Ewigkeit.

Der Eine stirbt, ihm folgt ein And'rer
In dieser Welt im selben Gleise,
Gleichwie die Sonne taucht zum Westen
Und frisch aufsteigt zur Tagesreise.

Es scheint als ob stets and're Wellen
Dieselbe Furt hinunterwallen,
Es scheint ein and'rer Herbst gekommen,
Doch stets dasselbe Laub zu fallen.

Die Königin des süssen Morgens
Schwebt hold einher vor uns'rer Nacht,
Sogar der Tod ist nur ein Hüter,
Der dieses Lebens Schatz bewacht.

Mit jedem flücht'gen Augenblicke
Die Wahrheit dir vor Augen steht:
Er dient der Ewigkeit zur Stütze,
Wenn er im Kreis das Weltall dreht.

Mag immerhin dies Jahr entfliegen,
Versinken zur Vergangenheit,
Doch deiner Seele bleibt erhalten
Ihr voller Schatz in Ewigkeit.

Mit „morgen“ mehrst du deine Tage,
Mit „gestern“ schmilzt die Lebenszeit,
Bei all'dem bleibt dir vorbehalten
Der heut'ge Tag in Ewigkeit.

Des flücht'gen Augenblickes Bilder,
Die bunt in Reih'n vorüberschwanken,
Sie ruhen stetig, klar geordnet
Im Strahl des ewigen Gedanken.

II

Ânger de pază

Wenn meine Seele nächtlich noch in Extase wacht,
Schwebt zu mir wie ein Traumbild mein Friedensengel sacht,
Gehüllt in lichte Strahlen und Schatten dunkler Nacht,
Zu meinen Häupten lächelnd die hellen Schwingen breitend ;
Doch seh'ich Dich, o Mägdlein, in einer bleichen Hülle
Und les'in deinen Augen verschwieg'ner Wünsche Fülle,
Dann flieht vor Dir mein Engel, voll Scheu von dannen gleitend.
Bist Du ein Dämon, Mädchen ? Braucht nur mit einem Mal
Aus deinem Aug'zu flammen ein halb verhüllter Strahl,
Den Engel zu verscheuchen in jäher Hast und Qual,
Ihn, meinen heil'gen Hüter, den Schützer meiner Ruh ?
Doch wie ?.....! O schliess'die Wimpern, nicht länger mich zu trügen
Damit ich suchend forsche in deinen bleichen Zügen—
Du ...., bist der Engel ! .... Du !

III

Peste Vĕrfuri

Luna streift die Wipfel leise,
Seine Blätter wiegt der Wald,
Zwischen Erlenzweigen hallt
Sanft des Waldhorn's Klageweise.

Immer ferner zu mir grüssend,
Leiser, leiser tönt mir's zu,
Mit dem Wunsch nach ew'ger Ruh
Meiner Seele Leid versüssend.

Warum schweigst Du, wenn nach Dir
Sich mein Herz bezaubert wendet?
Hast Du, süsses Horn, geendet,
Oder tönst Du nochmals mir?

DĂRĬ DE SAMĂ

Asupra uneĭ pretinse demonstrațiĭ a postulatuluĭ luĭ Euclide

I

În întroducerea broșureĭ sale publicată sub titlul: „Încercare asupra postulatuluĭ luĭ Euclide", d-l T Crivetz, director al învățămîntuluĭ secundar și superior, ne făgăduește că d-sa să va încerca să demonstreze, fără a să sprijini pe postulatul luĭ Euclide, ci numaĭ pe propozițiile stabilite în geometria elementară pînă la teoria paralelelor, că suma unghiurilor unuĭ triunghiŭ oare-care e egală cu două unghiurĭ drepte. O asemenea încercare îndrăzneață, făcută în urma nesuccesuluĭ a atîtor alțĭ investigatorĭ ingenioșĭ și de bună samă maĭ pregătițĭ de cît d-sa, dă adevărata măsură a stranieĭ iluziĭ ce-șĭ face autorul asupra luĭ însușĭ.

D-l Crivetz în stabilirea numeroaselor teoreme pregătitoare, să servește în mod inconștient de sigur, de următoarele două nouă postulate, care nu sînt de feliŭ la baza propozițiilor de cari d-sa afirmă că va face excluziv uz în demonstrațiile sale:

1) Două mărimĭ geometrice (lungimĭ, unghiurĭ, etc.) A și $B<A$ fiind date, există tot-deauna un multiplu a luĭ B astfeliŭ ca să fie $KB>A$i (cunoscut în deobște sub denumirea de postulatul luĭ Archimede).

2) Intre sistemul format de totalitatea mărimilor geometrice de acelașĭ fel și între sistemul tuturor numerilor raționale și iraționale, există o corespundența reciprocă și univocă.

Autorul, pe urmă, împrumută, tot fără a-șĭ da samă de aceasta, analizeĭ matematice propoziția :

3) O funcțiune a uneĭ variabile, continuă într-un

interval (a, b), trece prin toate valorile cuprinse între maximum și minimum eĭ din acel interval.

Cum să pare că cunoștințele matematice ale d-luĭ Crivetz nu sînt din cale afară întinse, nu ie de prisos, a-ĭ indica aicĭ cu ce prilej d-sa face să intervină una saŭ alta din propozițiele 1)—3). Cînd d-sa afirmă că prin împărțirea succesivă a unuĭ unghiŭ în 2, 2^2, . . 2^n părțĭ egale, să poate ajunge la un unghiŭ maĭ mic de cît orĭ ce unghiu dat (d-l Crivetz zice: „de cît orĭ ce cîtime"; ceia ce dovedește puțina sa deprindere cu limbajul preciz al științeĭ matematice), prin aceasta însășĭ afirmă adevărul propozițieĭ 1). Cînd d-l Crivetz din faptul că să pot determina pe o dreaptă, ce formează cu alta un unghiŭ ascuțit, două puncte astfeliŭ ca lungimele perpendicularelor lăsate din ele pe cealaltă să cuprindă între dînsele o lungime dată, deduce că există deasemenea un punct, astfeliŭ în cît perpendiculara corespunzătoare să fie tocmaĭ egală cu acea lungime, face întrebuințare de propoziția 3), care aplicată marimilor geometrice, nu capătă un oare-care sens, de cît admițînd postulatul 2). Un asemenea chip însă de a procede în demonstrațiile geometrice nu e la adăpost de orĭce critică, căcĭ este de netăgăduit lucru că existența uneĭ mărimĭ geometrice, în condițiĭ determinate, nu trebue admisă de cît atuncĭ cînd să arată prin ce construcțiĭ—cu linia și compasul—să poate obține acea mărime; altfel a zice numaĭ că nu ne putem închipui neexistența eĭ, este a admite un adevărat postulat, care nu poate fi înlăturat de cît creînd printr-o definiție, un noŭ obiect, nereprezentabil însă în mod geometric.

Ast-feliŭ chiar dacă D-l Crivetz ar fi izbutit în încercarea sa, aceasta n-ar fi făcut-o de cît admițînd treĭ propozițiĭ, dintre care două sînt absolut imposibil de demonstrat, iar cealaltă aparține unuĭ alt domeniŭ de cît acela al geometrieĭ elementare. A-și închipui însă că cu prețul introducereĭ a două nouă postulate, demonstrarea unuĭ altuia, constitue o înaintare în știință, însămnează a da dovadă de o naivitate puțin comună.

In realitate însă d-l Crivetz n-a izbutit să demonstreze altă ceva de cît perfecta sa ignoranță asupra cererilor celor maĭ elementare ale științeĭ matematice și anume: a nu să întrebuința de cît noțiunĭ bine și preciz definite

și a avea grijă a nu face deduceri pripite, care să nu decurgă în mod logic din însășĭ dezvoltările ce le precedează.

In loc de aceasta d-l Crivetz iea ca punct de plecare a demonstrațiilor sale următoarea înșirare de vorbe, pe care D-zeŭ știe de ce, o poreclește teoremă:

„Fie dreptele AB și CD situate într-un plan. Cînd perpendiculara p lăsată dintr-un punct al drepteĭ CD pe AB e zero, și în acelașĭ timp unghiul făcut de CD cu AB e tct zero, dreptele să confundă".

Ce poate însă să însemneze altă ceva că unghiul a două drepte e zero, cînd nu să admite axioma paralelelor, de cît că ele să confundă? Ce însemnează că lungimea perpendicularei coborîtă dintr-un punct pe o dreaptă e egală cu zero, de cît că punctul să află pe dreaptă? Aceste nu sînt de loc consecințĭ a ipotezelor făcute, ci numaĭ și numaĭ exprimarea lor cu alte vorbe, sînt tocmaĭ definițiele a unghiuluĭ nul, a uneĭ perpendiculare nule. A lua niște definițiĭ drept o teoremă însemnează a nu ave habar de înțelesul cuvintelor ce întrebuințezĭ.

Ceia ce însă e cu adevărat surprinzător a întîlni la un om, care pare greŭ muncit de gîndul de a reduce numărul axiomelor științelor matematice, este chipul cum este condusă demonstrarea teoremeĭ sale fundamentale și ciudată încheiere ce face, saŭ maĭ degrabă, excamotajul la care să dedă, pentru a ajunge la ținta ce și-a propus: a demonstra acea ce este cu neputință de demonstrat; dovadă încercarea neizbutită a însușĭ eminentuluĭ geometru romîn d-l T. Crivetz, licențiat în șt. matematice. Intr-o teoremă precedentă d-sa s-a chinuit a arata următorul lucru: dacă două drepte CD și AB sînt perpendiculare amîndouă pe o alta EF, și dacă suma unghiurilor unuĭ triunghiŭ e maĭ mică de cît două unghiurĭ drepte, există o serie de drepte, în număr infinit, nesecante a drepteĭ AB, trecînd prin F, situate în unghiul EFD și avînd cu AB cîte o perpendiculară comună, a căria lungime *descrește cu cît dreapta formează cu CD un unghiŭ maĭ mare* [1], și astfeliŭ în cît ia poate deveni maĭ mică de cît orĭce lungime dată. Există de altmintrelea o serie de drepte, deasemenea în număr infinit, ce plecînd din F întîlnesc

---

1) Cuvintele sub-liniate nu aparțin d-luĭ Crivetz.

toate pe AB. E important însă de a observa că cu cît dreapta din întăia serie (resp. din a doua) e maĭ îndepărtată de direcția luĭ CD (resp. a luĭ FE), cu atîta punctu unde perpendiculara comună corespunzătoare (resp.punctul unde întîlnește AB) e maĭ îndepărtat de E și așa în cît această depărtare poate deveni *maĭ mare decît orice lungime dată.* Asupra acestuĭ punct d-l Crivetz a lucrat cam repede ; poate pentru că el e de natură a spulbera toată lucrarea sa. De aicĭ d-sa conchide că cele două seriĭ de drepte aŭ o limită comună FL. Aceasta e însă cu desevărșire nelegitim ; tot ce să poate afirma e numaĭ atîta că să pot obține prin un șir repetat de operațiĭ, o serie de unghiurĭ E′FD′ din ce în ce maĭ micĭ, cuprinse fie-care în cele precedente și în unghiul EFD, și astfeliŭ încît toate dreptele plecînd din F și așezate în unghiul D′FD să aparține întăieĭ seriĭ, iar acele situate în unghiul EFE′ să aparțină serieĭ a doua. Orĭ cît de mic ne-am închipui unghiul E′FD′, între laturile luĭ există o infinitate de drepte aparținînd și uneia și celialalte seriĭ. Acest fapt e comod a-l exprima zicînd că limita comună există, cu condiție ca prin aceasta să nu voim a înțelege altă ceva decìt modul indicat de a fi acelor două seriĭ de drepte.

Dar să admitem că limita FL ar avea o existență geometrică, cu alte cuvinte că ar exista o dreaptă FL astfeliŭ că orĭ ce altă dreaptă trecînd prin F să întîlnească saŭ nu semidreapta EB, după cum ia e situată în unghiul EFL saŭ în unghiul LFD. Modul cum să compoartă perpendicularele comune a nesecantelor și a semi-drepteĭ EB poate să fie atuncĭ exprimat așa : cînd o nesecantă să apropie indefinit de FL, perpendiculara comună corespunzătoare tinde cătră zero și în acelașĭ timp depărtarea eĭ de punctul E crește indefinit. De aicĭ însă urmează numaĭ de cît că dreapta FL însășĭ n-are cu EB nicĭ o perpendiculară comună, saŭ dacă voim — pentru a ne exprima într-un limbaj adesea întrebuințat în matematicĭ — FL are cu EB o perpendiculară comună egală cu zero și *aruncată la infinit.* Decĭ nicĭ un punct situat la distanța finită nu e comun dreptelor FL și EB, contra afirmăreĭ d-luĭ Crivetz de la pag. 22.

Propoziția următoare conținută la aceiașĭ pagină : „Fiind că FL nu este pintre secantele drepteĭ AB, unghiul

(FL, EB) este zero" e o curată inepție: unghiul a două drepte ce nu să întîlnesc, neînsemnînd nimica determinat, în ipoteza că suma unghiurilor unuĭ triunghiu e maĭ mică de cît două unghiurĭ drepte.

Astfeliŭ dintre cele două propozițiĭ, care conduc pe autor la încheierea că FL, dacă ar exista, ar trebui să să confunde cu AB, una e falșă și ceialaltă e un non-sens. Existența limiteĭ FL, pentru a nu putea fi demonstrată, nu-ĭ maĭ puțin admisibilă. Contrazicerea ce d-l Crîvetz a crezut a descoperi în ipoteza geometrieĭ ne-euclidiene nu există; încercarea d-sale de a demonstra postulatul luĭ Euclide cade atuncĭ de la sine.

In imensa și ridicula sa îngîmfare, d-l Crivetz nu să va lăsa poate așa ușor convins și să va *încerca* să răspundă criticeĭ de față. Eŭ însă îl sfătuesc, în propriul săŭ interes, să să astîmpere și să renunțe pentru totdeauna la discoperirĭ matematice; nu-s aceste lucrurĭ ce să pot improviza ca niște simple circulărĭ ale unuĭ șef de biuroŭ. A vrut în ruptul capuluĭ să-șĭ însemne numele în istoria științelor matematice și n-a reușit de cît să crească numărul, deja mare, a celor atinșĭ de mania invențiilor.

II.

Rîndurile ce preced eraŭ deja scrise de mult, cînd m-am pomenit cu a doua broșură a d-luĭ Crivetz asupra aceluiașĭ subiect. Acest geometru noŭ născut a socotit fără îndoială, că ar fi păcat ca o descoperire menită să schimbe fața geometrieĭ elementare [2]) și în același timp să-ĭ facă numele în vecĭ vestit, să nu o răspîndească cît să poate de mult, și de acea s-a hotărît în sfîrșit să o publice în limba franceză. Mi-ĭ cu desăvărșire neputință a-l felicita pentru această riscată întreprindere; maĭ degrabă aș fi dispus să-l plîng pentru complecta inconsciență în care pare că să află asupra lipsurilor simțitoare ce prezintă atît cultura sa științifică cît și puterea sa de judecată.

Departe ca a doua lucrare a d-luĭ Crivetz să constitue o îmbunătățire a celeĭ dintăĭ, ia nu face decît a întări maĭ mult pe cetitor în convingerea, ce a trebuit deja

2) Fără glumă, aceasta-ĭ pretenția d-luĭ T. Crivetz.

să-şi facă, că autorul nostru iea, cele mai de multe ori, nişte simple halucinaţii ale spiritului său drept rezultatul unei sănătoase gîndiri. Considerarea aşa numitelor linii *equidistante* nu-i putea fi de nici un folos ; ia nu putea contribui la uşurinţa şi cu atît mai puţin la rigoarea demonstraţiilor, cel mult de putea înşela pe cetitorul naiv asupra adîncimei cunoştinţelor matematice ale autorului.

In analiza ce voiu face-o mai la vale, voiu lăsa la o parte limbajul mai mult decît necorect, în care d-sa îşi exprima gîndirea, şi nu voiu releva de cît în treacăt expresiuni ca aceste : formuler une notion, démontrer la somme des angles d'un triangle, precum şi intervertiri în înţelesul cuvintelor ca de pildă punerea cuvîntului de segment în loc de semi-dreaptă, pentru a veni mai iute la însuşi miezul raţionamentului din broşura franceză, mai ales întru cît el pare a să deosebi de acela întrebuinţat în întăia sa broşură. Propoziţia din întăia broşură :

„Fie dreptele AB şi CD perpendiculare pe EF ; prin punctul F, în unghiul CFE, trece *o serie* de nesecante a dreptei AB, care admit (cîte) o perpendiculară comună cu dreapta AB (Teor. VII, 4^0)“.

D-l Crivetz o înlocueşte, în a doua, prin următoarea ;

„Si la droite CD tourne autour du point F, cette droite mobile et la droite fixe A B admettent *continuellement* une perpendiculaire commune (Théor. VI, 4^0)“, şi din care ar rezulta că ori ce dreaptă plecînd din F şi aşezată în unghiul DFE, admite o perpendiculară comună cu AB !

Culmea însă a incoherenţei o atinge d-l Crivetz în teorema XII, care enunţă că suma unghiurilor unui triunghiu rectiliniu oarecare e egală cu două unghiuri drepte. După ce despre dreapta FL de care e vorba în prima parte a acestui articol, d-sa afirmă imediat, ceia ce nu făcea în întăia broşură, că nu taie dreapta AB, cîte-va linii numai mai jos, îşi propune să examineze dacă ia e o secantă sau o nesecantă ! Incheierea la care d-sa ajunge in cursul demonstraţiei aceste teoreme, să întemeiază pe teorema X, care e stabilită cu totul în alte condiţii de cît acele în care d-sa îi face aplicarea în teorema de care ne ocupăm acuma.

In T X într-adevăr, d-sa luînd un punct R, la distanţa

finită de bună samă pe curba ce a numit-o curba FR, arată că unindu-l cu F să obţine o dreaptă FR, tangenta la o linie equidistantă interioară luĭ CD. Oricum curba FR are o ramură infinită assimptotă la semi-dreapta EB, cînd punctul R, să îndepărtează îndefinit de F pe această curbă, dreapta FR, remîne tangenta la o linie equidistantă, care să apropie îndefinit de AB. Admiţînd existenţa uneĭ drepte limite FL a nesecatelor semi-drepte EB, saŭ, ceia ce-ĭ tot una, a tangentelor trecînd prin F la liniile equidistante a acesteĭ drepte, faptul precedent poate să fie exprimat cum urmează: cînd o dreaptă mobilă trecînd prin F şi plecînd din poziţia FD să apropie indefinit de FL, ia rămîne necontenit tangentă la o linie equidistantă, care să apropie indefinit de AB, punctul de contact îndepărtîndu-să în acelaşĭ timp indefinit pe curba FR. De aicĭ urmează numaĭ de cît că dreapta FL însăşĭ nu poate fi tangentă la nicĭ o linie equidistantă interioară luĭ CD; ia să compoartă faţă cu EB în acelaşĭ mod ca o asimptotă faţă cu ramura infinită a uneĭ curbe. Insă atuncĭ, şi cu maĭ mult cuvînt încă, o dreaptă trecînd prin F şi situată în unghiul EFL nu poate fi tangentă la o linie equidistantă, contra afirmăreĭ d-luĭ Crivetz ce pare a reieşi din următoarea frază încurcată: „quelque rapprochée que soit cette ligne de AB, *nous pouvons admettre* une ligne équidistante intérieure *à laquelle va* la tangente EL, située dans l'angle EFL“.

Incheierea dar că FL dacă ar exista, ar trebui să fie în acelaşĭ timp şi o nesecantă a drepteĭ AB şi o secantă, e falşă. Asaltul grotesc ce d-l Crivetz a dat ipotozeĭ geometrieĭ ne-euclidiene, n-a zdruncinat-o de feliŭ.

Hotăritor, d-sa nu-ĭ făcut ca să contribue cît de puţin la progresul ştiinţelor matematice.

A. Mănescu

NOTIȚĬ.

La *Réforme économique*, din Paris publică în numărul din 28 Iulie, un articol asupra comerciuluĭ Franțieĭ cu Romînia, în care constată, după raporturĭ oficiale, că cauza scădereĭ acestuĭ comerț este organizarea greșită a chipuluĭ de a face comerț al Francejilor, care nu aŭ agențĭ bunĭ și nu știŭ să adapteze fabricațiunea lor nevoilor țăriĭ. Una din pedicele lățireĭ acestuĭ comerț este concurența necinstită ce i să face prin indicațiunile minciunoase de proveniențe trecute înscrise pe unele mărfurĭ. Noua convențiune pentru stărpirea acesteĭ fraude va aduce, să speră, o reală imbunătățire, în relațiunile comerciale a Franțieĭ cu țara noastră.

Journal des Debats (Paris) în numărul săŭ săptămînal are desea orĭ articole asupra Romînieĭ, semnate J. B. In numărul 74, găsim o dare de samă despre voluminoasa scriere a d-luĭ Suliotis, asupra d-luĭ Nic. Blaremberg. Ziaristul francez impărtășește în totul părerile entuziaste ale d-luĭ Suliotis, asupra d-luĭ Blaremberg, și-l numește „un caracter și un talent“, fiind din aceĭ, despre care Lamartine zicea, *ils siègent em plafond.*

Fie orĭ-cum, dar două miĭ paginĭ pentru a scrie viața cuiva, care trăește încă, dovedesc saŭ că e vorba de un mare om ; saŭ că acesta are amicĭ călduroșĭ, prea călauroșĭ poate !

In *Bulletin de l'Institut International de statistique* vol. VII, apărut pe la începutul acestuĭ an, găsim o notiţă de d-l Crupenski, directorul statisticeĭ generale, asupra *Impozitelor ce plăteşte proprietatea franceză rurală cu România.*

Autorul notiţeĭ expune pe scurt, maĭ uitase deosebitele dărĭ, existente astăzĭ, şi în urmă face o evaluare a sumelor ce apasă asupra acesteĭ proprietăţĭ.

După d-sa în 1893—94, proprietatea franceză rurală a plătit la 78 milioane leĭ principal şi zecimĭ adiţionale. Hectarul ar plăti cam la 2 leĭ 75 banĭ impozit fonciar, şi in mijlocie, ar veni că acest impozit să rîdică la 9 leĭ 25 banĭ $^0/_0$ din venit.

D-l G. Bengescu, a dat la lumină de curînd volumul întăiŭ al publicaţiuneĭ sale *Bibliographie Franco-roumaine* (Paris-1895). Cum lucrarea trebue să aibă două volume, vom vorbi de ia cînd va fi complectă. Ne mulţumim acum numaĭ să o anunţăm. Lucrarea de şi incomplectă, va fi de folos acelor ce să vor ocupa de ţara noastră.

Semnalăm publicaţiunea, in acelaş timp în *Ateneul Romîn* de cătră d-l T. Djuvara, a uneĭ lucrărĭ analoage. D-l Djuvara care întitulează, nu ştim pentru ce, lucrarea sa *Bibliografia chestiuneĭ naţionale*, nu să mărgineşte însă numaĭ la limba franceză. Lucrarea ar putea fi de mare folos, dar indicaţiunele bibliografice sînt foarte sumare şi dese-orĭ greşite. O greutate de pildă vine de exemplu din faptul că la scrierile anonime, multe la număr, d-l Djuvara, arătînd numele autoruluĭ cînd îl cunoaşte, nu ne indică prin nimic acest anonimat, ceia-ce face că căutările în bibliotecĭ să fie foarte anevoioase şi chiar cu neputinţă. De-altfel de multe orĭ autorul atribue greşit o scriere cutăruĭ autor, cum e cazul cu d-l Ioan Ghyka, d-na d'Istria, şi alţiĭ.

Lucrarea d-luĭ Djuvara fiind, dealt-mintrelea, un curs de publicaţiune, vom reveni maĭ amănunţit asupra eĭ cînd va fi isprăvită.

Sperăm că în cursul anuluĭ viitor unul din colaboratoriĭ noştri să ne dea o lucrare de bibliografie streină asupra Romînieĭ, maĭ completă de cît cele publicate pînă acum.

Fascicolul al 7-lea din scrierea d-luĭ Sentupéry, *L'Europe politique*, să ocupă de Romînia. Expunerea istorieĭ contiporane a ţăriĭ este destul de exact făcute şi foarte bine voitoare. Romîniĭ nu pot de cît să mulţumească autoruluĭ pentru simpatia ce le arată.

D-sa face să reiasă maĭ cu samă rolul însemnat ce aŭ avut regele în istoria dezvoltăreĭ noastre din timpiĭ din urmă, şi meritul deosebiţilor noştri oamenĭ politicĭ, care aŭ ştiut să-l ajute fără şovăire în opera sa.

Pe alocurea însă găsim în scrierea d-luĭ Sentupéry, cîteva arătărĭ nepotrivite saŭ curioase şi neînţelese; să citām vr-o cîte-va din aceste.

Ce însamnă, de pildă, că după 1881 „s-aŭ făcut aşăzeminte pentru a să forma inginerĭ, jurisconsulţĭ, administratorĭ, literatorĭ şi artiştĭ"?

În un loc spune că P-pele Ferdinand s-a căsătorit cu P-sa Maria de Edimbourg „*petite fille de la Reine Victoria et mese du Zar Alexandre*".

Aurorul să cam perde prin grupuleţele noastre politice, amestecîndu-le unele cu altele, aşa că dă unora o însemnătate ce nu aŭ avut-o nicĭ odată, şi expune greşit activitatea altora. Ce aŭ să înţeleagă streiniĭ, din cuvintele *Ministère conservateur teinté de junimisme*, de exemplu, Aceasta 'l conduce la apreciaţiunĭ greşite asupra politiceĭ şi-l face să vadă o opoziţiune în privinţa politiceĭ

externe, între *stat* (probabil guvernul) şi *naţiunea*. Chestiunea Transilvaniei este expusă foarte bine. Nu ştiŭ însă ce vrea să zică cînd spune: ,,conservatoriĭ să recrutează dintre privilegiaţĭ..... Lascar Catargiu ar închina spre Rusia"
.... şi maĭ departe: ,,în partidul liberal, de la moartea luĭ Cogălniceanu, nimenea nu maĭ priveşte în spre Rusia".

Maĭ eată în fine cîte-va greşale din care unele puţin însemnate, dar care toate să puteaŭ evita lesne.

Confundă Sinaia cu Cotroceniĭ, spunîndu-ne că Curtea petrece vara la palatul de la Sinaia, ,,vechea monastire de la Cotrocenĭ".

,,Himnul naţional este deşteaptăte Romîne".

Spune că din punctul de vedere a *natalităţieĭ*, Romînia vine în rîndul al 21-lea, printre ţările Europeĭ, pe cînd este ştiut că sîntem printre ţările cu maĭ mare natalitate din Europa. Dealtfel chiar proporţia ce dă 38·5 născuţĭ la 1000 locuitorĭ, prea mică, o are puţine ţărĭ.

Unde aŭ văzut că trebue ,,să fie licenţiat în drept, pentru a fi prefect". Aceasta e bun pentru directorul prefectureĭ saŭ subprefect; că sînt treĭ spitale comunale în fiecare judeţ, şi că ,,serviciul medical să face bine."

Cu ceia ce spune asupra impozitelor, asupra legeĭ din 1864 şi a chestiuneĭ agrare, asupra legeĭ electorale, streiniĭ nu vor cunoaşte decît în complect saŭ chiar neexact legiuirile noastre în această privinţă. Senatoriĭ aŭ să protesteze cînd vor ceti, dacă vor ceti, că mandatul lor este gratuit. Legea electorală o dă pe cea vechie.

Despre Dobrogea, despre care găseşte că este o *anomalie singulară*, că nu alege deputaţĭ şi senatorĭ, spune că e o ţară mlăştinoasă, locuită numaĭ de Turcĭ; iar maĭ departe ne spune că nu sînt în tot decît vr-o 1,500 de Turcĭ.

Terminînd dă o listă de deputaţĭ şi senatorĭ, cu a-

preciaţiune uneorĭ cam stranie. Asemenea dă şi o listă de ziare din care multe, eraŭ moarte de mult cînd aŭ apărut cartea aceasta.

Notiţa bibliografică de la sfîrşit este nu numaĭ necomplectă, dar foarte răŭ făcută. Să vede că e făcută la noroc, fără să fi cetit cărţile citate; căcĭ astfel nu spunea că *L'Autriche dans les P-tes Danubienne*, este de Dim. Brătiano şi Lord Dudley Stuart, nu punea *De dans à Bucarest* de Victor Duruy, de oarece călătoria d-luĭ Duruy s-a oprit la Viena, nicĭ Ch. Yriarte voyage *en Istrie et en Dalmatie;* care nu are nimic a face cu Romînia.

Printre cărţile de căpitenie nu citează, amintirele unuĭ martor, asupra vieţeĭ Regeluĭ Carol, atît de importante şi fără de care nu să poate scrie istoria contemporană actuală a ţăreĭ noastre.

Găsim în o Revista franceză, rezumatul unuĭ articol apărut în *Revista Istorică* din St. Petersburg (Iulie, 1895), care poate înfăţoşa mult interes pentru istoria noastră. In acel articol, d-l N. Aglobin, povesteşte viaţa şi faptele luĭ Sulstoff, care între aniĭ 1669 şi 1694, a fost „agent secret" al diplomaţieĭ moscovite, în ţările vecine.

Sulstoff să prefăcea a fi neguţitor şi călătorea aşa zicînd pentru afacerile sale. In această calitate umblă şi prin „Valachia" (probabil Moldova). El cunoştea bine limba noastră, şi avea legăturĭ multe în ţară, maĭ ales cu doĭ inalţĭ slujbaşĭ, care în schimbul unor darurĭ, îĭ dădeaŭ toate ştiinţele ce dorea. Revista ne spune că în hîrtiile remase de la Sulstoff, să găsesc numele acestor slujbaşĭ, dar ia nu le dă. Aceste hîrtiĭ să află în arhivele deosebitelor ministeriĭ de la S-t Petersburg.

L'Economiste français (din Paris), în numărul săŭ de la 20 Iulie, face o dare de samă asupra Memoriuluĭ, pe care d-l Duca, directorul Căilor Ferate Romîne, l-a cetit

la Congresul internaţional al căilor ferate, ce s-a ţinut luna trecută la Londra. Revista franceză spune că d-l Duca a făcut o *expunere magistrală*.

La Revue des Revues, anunţă publicarea unuĭ articol asupra mişcăreĭ literare romîne, care va fi scris de „unul din criticiĭ noştri „ceĭ maĭ eminenţĭ“ Revista nu ne numeşte însă pe *eminentul* nostru compatriot. Aceiaşĭ revistă anunţă publicarea în Octomvrie a unuĭ articol asupra femeeĭ romîne de Carmen Sylva. Vom vorbi de el la timp

Sub tilul *La Lutte des Nationalités: Hongrois et Romains*, d-l Al. Djuvara, a publicat în *Revue Générale de Droit International Public* din Paris (No. 1 din 1895) şi în urmă în broşură a parte, un însemnat studiŭ asupra situaţiuneĭ Romînilor din Transilvania. Revista în care a fost publicat, arată în deajuns că scrierea aceasta nu este o lucrare de polemică, şi in adevăr autorul studiază chestiunea din punctul de vedere a dreptuluĭ ginţilor, şi, în o limbă limpede; face expunerea chestiuneĭ în aşa fel în cît ni să pare că nu să poate nimic serios respunde.

Nedreptatea Ungurilor, calcarea celor maĭ elementare principiĭ de drept sînt vădite, şi rămîne dovedit că dacă puterea nu ar covîrşi dreptul, Transilvania ar trebui, după tractate să fie, neatărnată de Ungaria, şi să fie legată de Imperiŭ numaĭ prin o *uniune reală şi personală, bucurîndu-să de o autonomie seculară*.

Terminănd d-l Djuvara, arată primejdia, ce rezultă pentru Austria din distrugerea naţionalităţilor, care va aduce dispariţiunea ideeĭ de patrie, şi prin urmare a raţiuneĭ de a fi a Monarhieĭ Austro-Ungare.

Insemnat de tot este şi modul cum autorul tălmăceşte şi justifică însemnatatea nedesnaţionalizăreĭ Romînilor din Transilvania pentru Romînia. Cînd s-ar dovedi că a fost

cu putință Ungurilor a desnaționaliza aceĭ maĭ bine de treĭ milioane de Romînĭ, s-ar lovi direct in neatîrnarea noastră, luîndu-ni-să unul din sprijinile puternice ce avem, într-o parte, ni s-ar lua una din puterile ce pot contribui la propășirea noastră viitoare. S-ar dovedi că Romînizmul este o naționalitate fără consistență și fără viitor, o naționalitate ce trăește numaĭ cu numele, dar care nu rezistă la o încercare serioasă. Și aceasta s-ar aplica Romînizmuluĭ în genere, și decĭ și Romînilor acum neatîrnațĭ. S-ar deduce că la o încercare serioasă. ei nu ar rezista. Este decĭ de mare însemnatate pentru noĭ ca aceasta să nu să întîmple și ca încercarea criminală a Ungurilor să nu izbutească.

Numerile viitoare vor conținea:

C. I. Lupu	Istoricul Vranceĭ.
A. D. Xenopol	Originea partidului liberal. Primul proect de constituție din Moldova de la 1822.
idem	O suire pe Pilatus.
N. Iorga	Un călător englez in țările romîne înainte de eterie.
P. Munteanu	Mișcarea socială din veacul al XVIII-lea față de popor.
C. Hogaș	Amintiri din o călătorie. (urmare)
I. Tanoviceanu	Statistica criminală a Romîniei (urmare)
I. Simionescu	Nouele teorii asupra nervilor.
Gr. C. Buțureanu	Puterea de expanziune a Romînilor.
P. P. Negulescu	Teoriile cosmogonice din punt de videre psihologic. (urmare)
A Papadopol-Calimah.	Luminărică și Titinaș, două figuri legendare.
idem	Studiĭ asupra legislațiunilor vechi ale Romînilor.

D-na Ana Conta Chernbach, Cornelia Chernbach, Adela Xenopol, N. Beldiceanu, N. Muscă, Spiru V. Hasnaș, Raul Stavri, Grigore N. Lazu, I. Paun, I. Laur, Iohanna, Philippide (Poeziĭ).

Documente interesante precum: documente engleze relative la epoca Fanarioților; o scrisoare a unuĭ anonim către Mateiŭ Basarab din 1650; maĭ multe scrisorĭ private de pe timpul luĭ Brancovanu; extract din cronica saxonă a luĭ David Chytray. etc. etc.

Domniĭ abonațĭ sînt rugațĭ a achita abonamentul către d-l A. D. Xenopol Iașĭ.

Anul VI. NOEMBRIE—DECEMBRIE No. 11 şi 12.

ARHIVA

Organul Societăţiĭ Ştiinţifice şi Literare DIN IAŞĬ

Director: *A. D. XENOPOL*

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

ABONAMENTUL PE AN 15 Leĭ

Pentru abonamente, trimiterĭ de banĭ, comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a să adresa la domnul *A. D. Xenopol*, *Iaşĭ*.

EDITURA SOCIETĂŢII

IASI
TIPOGRAFIA NAŢIONALA
1895.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

Anul V. Noemv. și Decemv. 1895. No. 11 și 12

V. C. BUȚUREANU

Cercetări asupra cognaculuĭ

(Urmare)

Partea experimentală

Dacă studiem maĭ de aproape modul de distilare a vinuluĭ precum și aparatele întrebuințate pentru aceasta, vedem că există metode și aparate deosebite.—Aceĭ ce cred că cognacurile naturale și impure sînt de preferat celor artificiale și maĭ pure (fără însă a admite că e posibil a ave cognac natural și pur tot odată) fără îndoială că vor prefera a să servi de alambicul primitiv cu toate dificultățile ce aduce întrebuințarea luĭ; pe cînd aceĭ ce admit că e posibil a obține cognac natural și pur tot odată, în mod forțat vor trebui să caute aparate maĭ complicate, care pe de o parte vor funcționa maĭ ușor și vor necesi-

ta maĭ puţină cheltueală, iar pe de altă parte vor da un product maĭ concentrat şi maĭ pur.

Pentru a ne da samă de condiţiunele ce trebue să îndeplinească un bun aparat de distilat vinul, să vedem care e compoziţia vinuluĭ şi ce producte vom obţine prin distilare.

Să ştie că vinul este un licid alcoolic provenind din fermentarea mustuluĭ de poamă. Cînd vinul e deja format, adecă după ce s-a terminat fermentaţia, el conţine la un chilogram în medie: 80 gr. alcool etilic 900 gr. apă şi 20 gr. de alte substanţe precum: aldehide, eterurĭ, acizĭ, materiĭ zăhăroase, grase, albuminoide, furfurol, glicerină, sărĭ minerale etc.

Prin distilare vom obţine în primul loc productele cele maĭ volatile, care sînt aldehidele şi eterul acetic, ce ferb la temperaturĭ inferioare alcoluluĭ; apoĭ alcoolul ce ferbe la 78^0 şi care va distila la temperaturĭ ce vor creşte treptat din cauză că împreună cu alcoolul trec şi vaporĭ de apă, aşa că pe la finele distilaţieĭ cînd ajunge temperatura 98^0 trece apă împreună cu furfurol, alcoolurĭ superioare şi cu eterurile maĭ puţin volatile, între care maĭ important este eterul oenantilic, caracteristic alcooluluĭ din vin, compus din eterul pelargonic şi capric, precum şi un terpen special ce ferbe la 174^0 descoperit de către Ordonneau.

Prin urmare: în distilarea vinuluĭ vom conduce operaţia astfeliŭ ca să separăm pe cît posibil impurităţile. Să impune dar întrebuinţarea de aparate, dacă nu aşa de perfecţionate precum sînt acele ce servesc la distilarea spirtuluĭ din grîne, dar cel puţin aşa cum le-aŭ construit fabricanţiĭ specialĭ în aniĭ din urmă.

Orĭ care ar fi însă aparatul întrebuinţat, rolul principal în purificarea produsuluĭ distilat îl joacă metoda în-

trebuințată.—Am văzut în cele precedente că, în Franța, după ce în prima rectificare să dă la o parte capul și apoi coada, pentru motiv de economie aceste producte sînt adăogate la o nouă distilație de vin. Dar aceasta constitue una din cele mai mari greșeli, căci, prin aceasta, să condensează din ce în ce în vinul de distilat impuritățile remase din distilațiile precedente, așa că chiar cu aparatele cele mai perfecționate este aproape imposibil a să separa impuritățile.—Pentru a mă convinge de aceasta am întreprins următoarea experiență:

Am operat asupra 16 litruri vin, care a fost distilat în porțiuni de cîte 4 litruri, scoțindu-să două fracțiuni: fracțiunea 1-a de 100-cc. și fracțiunea a doua de 600-cc.

In prima distilație s-a găsit:

1-a Fracțiune: Alcool: 76.6 %.
Aldehide: 0.3240.
2-a Fracțiune: Alcool: 33.5 %.
Aldehide: 0.0427.
Furfurol: urme.
Alcooluri Super: 2.936. (în alcool isobutilic).
Aciditate: 0.79 (în acid acetic).
Eteruri: 1.0208 (în eter acetic).

Prima fracțiune s-a adaos la alți 4 litruri vin și s-a distilat din noŭ obținîndu-să:

1-a Fracțiune: Alcool: 76.9 %.
Aldehide: 0.3530.
2-a Fracțiune: Alcool: 35.1 %
Aldehide: 0.0882.
Furfurol: (urme).
Alcooluri Superioare: 3.083.
Aciditate: 0.87.
Eteruri: 0.9680.

Apoi la a treia distilaţie preparată ca şi a doua s-a găsit :

1-a Fracţiune : Alcool : 74.2 $^0/_0$.
Aldehide : 0.3828.
2-a Fracţiune : Alcool : 40 $^0/_0$.
Aldehide : 0.0895.
Furfurol : 0.0002.
Alcoolurĭ super. : 2.892.
Aciditate : 0.78.
Eterurĭ : 0.8448.

In fine la a patra distilaţie s-a obţinut :

1-a Fracţiune : Alcool : 76 $^0/_0$.
Aldehide : 0.4125.
2-a Fracţiune : Alcool : 40.6 $^0/_0$.
Aldeheide : 0.0900.
Furfurol : 0.0003.
Alc. super. : 3.050.
Aciditate : 0.78.
Eeterurĭ : 0.9800

Dacă cercetăm proporţiunea de aldehide atît din primele porţiunĭ cît și din porţiunele a doua, găsim :

1-a Fracţiune :	0.3240	0.3530	0.3828	0.4125
2-a Fracţiune :	0.0427	0.0882	0.0895	0.0900
	0.3667	0.4412	0.4723	0.5025

Vedem dară că, prin sistema de a adăogi porţiunele de cap de la o distilaţie la distilaţia următoare, proporţiunea de aldehidă din fracţiunea a doua utilizabilă a crescut după 3 adăogirĭ, de la 0.0427 la 0.0900 la litru. Fără îndoială că la un rezultat analog vom ajunge în ce privește alcoolurile superioare, dacă s-ar separa porţiunea de coadă.

Din cele 4 fracţiunĭ obţinute în experienţa precedentă s-a luat cîte 250$^{cc.}$ și s-a distilat din noŭ scoţindu-să :

1-a Fracţiune de 100^{cc}. Alcool: 9.39 $^0/_0$.
Aldehide: 0.2320.
2-a Fracţiune de 600^{cc}. Alcool: 50.0 $^0/_0$.
Aldehide: 0.0155.
Furfurol: 0.0007.
Alcoolurĭ super.: 1.1050.
Aciditate: 0.9360.
Eterurĭ: 1.0912.

Cu ocaziunea experienţelor făcute, s-a constatat, că metoda dozăriĭ aldehidelor prin bisulfitul de rozanilină este supusă uneĭ cauze de eroare foarte delicată, dependentă de temperatură.—In adevăr: este de ajuns o creştere de temperatură de 5 grade pentru că proporţiunea aldehidelor determinată astfeliŭ să fie foarte mult crescută.—De ordinar am căutat a opera în tot deauna la 15^0, căcĭ rădicarea de temperatură să poate obţine: saŭ prin faptul că, diluînd licidele pentru a le aduce la 50 $^0/_0$, să produce dezvoltare de căldură; saŭ prin faptul că să fac operaţiunele în timpul vereĭ cînd temperatura ambiantă poate fi şi de 25^0 la umbră şi în interiorul laboratoruluĭ.—Pentru a ne da samă de efectul temperatureĭ, s-a procedat astfeliŭ: s-aŭ întrodus din acelaş product în 3 eprubete analoage cantităţile de alcool necesare pentru dozarea aldehidelor, precum şi licorile tip, şi s-aŭ mănţinut fiecare păreche de eprubete la temperaturĭ deosebite: 15^0, 20 şi 25^0. S-a constatat maĭ întăĭ: că dezvoltarea de culoare să făcea cu atît maĭ repede cu cît temperatura era maĭ înaltă; apoĭ că, de şi să operase asupra porţiunilor din acelaş licid, totuşĭ s-aŭ găsit rezultate foarte deosebite. Aşa la 15^0 s-a găsit: 0.$^{gr.}$0846 la litru, la 20^0 s-a găsit 0.1330 şi la 25^0 s-a găsit: 0.2543 aldehide la litru de licid.

De aicĭ urmează că, aşa cum practică uniĭ distilatorĭ maĭ puţin interesaţĭ, trebue a proceda astfeliŭ: atît pro-

ductele de cap cît şi cele de coadă, trebuesc puse de o parte şi cînd să adună o cantitate suficientă, să distilează separat, scoţindu-să de astă dată cu totul din distilare productele de cap foarte bogate în aldehide, şi separîndu-să pe cît posibil proporţiunea de alcool maĭ pur ce să obţine, şi pe care o putem adaoga la productul deja destilat; acelaş lucru cu productele de coadă, din care vom separa porţiunea ce conţine eterurile caracteristice, pe care le putem adăoga la alcoolul rectificat, pentru a-ĭ mări aroma, lăsînd porţiunea cea-l-altă care conţine majoritatea alcoolurilor superioare.—Şi fiind că este vorba despre alcoolurile superioare, trebue să spun că : dozarea alcoolurilor superioare ne-a dat în totdeauna rezultate neconcordante, de cîte orĭ să schimbă metoda de analiză.—S-aŭ întrebuinţat următoarele metode: metoda luĭ Röse, metoda Laboratoruluĭ municipal din Paris, exprimîndu-să rezultatele în alcool izobutilic, saŭ tot metoda aceasta, însă exprimîndu-să rezultatele în alcool amilic.—S-a constatat că : metoda luĭ Röse şi metoda laboratoruluĭ municipal exprimată în alcool amilic daŭ rezultate aproape egale, pe cînd metoda laboratoruluĭ municipal în alcool izobutilic, a dat rezultate de 3 orĭ maĭ slabe. Pentru a nu da de cît un singur exemplu vom spune că : distilîndu-să 4 litruri de vin s-a obţinut un produs ce avea 31.1 °/₀ alcool şi conţinea :

Aldehide :	0.1044 la litru
Furfurol :	0.0016 „ „
Aciditate :	0.84.
Eterurĭ :	1.5136
Alcooluri superioare :	metoda Röse . . . . . . 2.330.
	Laborator munic. amilic : 2.252.
	Laborator munic. izobut : 0.759.

Prin urmare cînd e vorba de a compara rezultatele analizeĭ în privinţa alcoolurilor superioare, trebue să ve-

dem în ce sînt exprimate aceste rezultate, pentru a nu ajunge la consecvențe contradictorii.

Acum să ne ocupăm de experiențele făcute pentru a pute respunde celor trei întrebări puse:

1° *Dacă să pot obține producte veritabile, avînd impurități sub limite?*

S-aŭ făcut trei serii de experiențe asupra 3 feluri de vin: a) vin alb și noŭ b) vin alb și vechiŭ și c) vin roș și vechiŭ.

a) S-au distilat 18 litrurĭ de vin noŭ alb, la aparatul luĭ Claudon și Morin și s-aŭ scos 4 fracțiunĭ a cîte 720cc. Analizîndu-să fiecare porțiune s-aŭ găsit rezultatele cuprinse în tabloul alăturat:

	I	II	III	IV.
Alcool	90 °/₀	63.3 °/₀	21.7 °/₀	9.0°/₀.
Aldehide:	0.0630.	0.0056	0.0025	—
Furfurol:	—	0.0038	0.0017	0.0006.
Alc. sup.:	—	0.2752	0.7206	1.6700.
Aciditate:	0.096	0.1440	0.3360	0.3400.
Eterurĭ:	1.1176	0.8448	0.8096	0.7744.

Amestecîndu-să aceste porțiunĭ s-a obținut un licid, care la analiză a dat următorul rezultat:

Alcool	46.2 °/₀.
Aldehide	0.0179.
Fufurol	0.0064.
Eterurĭ	0.8500.
Alcoolurĭ super.	0.9044.

Acest product ar fi perfect admisibil dacă nu ar conține alcoolurĭ superioare.

Am voit a ne da samă de calităţile organoleptice a fiecăreia din cele 4 porţiunĭ obţinute şi s-a constatat: că, de şi prima porţiune e cea maĭ bogată în eterurĭ, totuşĭ, mirosul e desplăcut, fiind acel al unuĭ amestec de miros de eter acetic şi de aldehidă, miros înţepător; iar ca gust, după ce a fost diluat cu apă şi adus la 50 %, am găsit un gust arzetor şi desplăcut destul de persistent. Porţiunea a doua are mirosul alcooluluĭ etilic pur amestecat cu puţin eter acetic şi o urmă de eter oenantilic, iar gustul este al alcooluluĭ pur, fără a fi desplăcut. In fine porţiunele a 3-a şi a 4-a aŭ aroma caracteristică foarte pronunţată datorită eteruluĭ oenantilic şi terpenuluĭ special vinuluĭ, şi un gust puţin arzetor datorit fără îndoială alcoolurilor superioare.

Pot afirma de pe acum că, aroma datorită eterurilor şi terpenuluĭ este atît de caracteristică, în cît, după o mică practică, este cu neputinţă a nu deosebi un cognac natural de unul artificial prin destilaţie fracţionată şi cercetarea eterurilor caracteristice numaĭ cu organul mirosuluĭ.

b). S-aŭ distilat 6 litrurĭ din un vin vechiŭ, din care s-aŭ scos 5 fracţiunĭ a cîte 240cc. şi analizindu-să s-aŭ găsit următoarele rezultate:

1-a Fracţiune:	Alcool:	90.8 %.
	Aldehide:	0.0859.
	Furfurol:	—
	Alcoolurĭ sup.:	—
2-a Fracţiune:	Alcool:	75.1.
	Aldehide:	0.0113.
	Furfurol:	0.0008.
	Alcoolurĭ sup.:	0.0533.
3-a Fracţiune:	Alcool:	45.2.
	Aldehide:	0,0084.

	Furfurol:	0.0022.
	Alcooluri super:	0.0989.
4-a Fracţiune:	Alcool:	25.7.
	Aldehide:	0.0035
	Furfurol:	0.0017.
	Alcooluri super:	0.1433.
5-a Fracţiune:	Alcool:	11.4.
	Aldehide:	—
	Furfurol:	0.0020.
	Alcool super.:	0.4554.

Luînd din fiecare fracţiune cîte 100^{cc}. şi distilînd din noŭ s-a scos 100^{cc}. care s-aŭ pus de o parte, iar restul de 300^{cc}. adunaţĭ la un loc şi analizat s-a găsit:

Alcool:	56.5.
Aldehide:	0.0390.
Furfurol:	0.0030.
Alcooluri super:	0.3545.

In această operaţie s-a oprit ceva maĭ curînd distilaţia, ceia ce a făcut că alcoolurile superioare sînt în cantitate maĭ mică, în schimb însă şi eterurile sînt in cantitate maĭ mică.

c). In fine s-a analizat produsul distilaţieĭ unuĭ vin roş vechiŭ, care stătusă mai mult timp în vas neumplut. S-aŭ scos treĭ fracţiunĭ care aŭ dat la analiză următoarele rezultate:

Alcool:	82.6	58.4	33.6.
Aldehid:	0.3803	0.2037	0.0544.
Furfurol:	0.0008	0.0007	0.0016.
Alcool super.:	—	0.6433	1.1433.
Aciditate:	0.0980	0.2940	0.5390.
Eterurĭ:	1.9712	0.5632	0.8800.

Supunînd productul astfeliŭ obţinut, la două distilaţiĭ fracţionate, şi separînd productele de cap, abea s-a putut obţine un product avînd aldehide sub limită.

Pe lîngă aceasta produsul distilat avea un gust particular precum şi un miros desplăcut, datorite fără îndoială oleurilor aromatice scoase din peliţă şi strugure în timpul fermentaţieĭ prelungite a mustuluĭ pentru vin roş.

Din experienţele precedente rezultă că, va trebui să avem în vedere calitatea vinuluĭ de distilat. Sînt unele vinurĭ care chiar fără rectificare daŭ un product ce conţine foarte puţine impurităţĭ; aceste sînt vinurile albe şi nouă, fermentate în bune condiţiunĭ. Vinurile maĭ vechĭ şi maĭ ales acele ce aŭ stat în vase ce nu aŭ fost bine astupate saŭ insuficient umplute, precum şi vinurile roşiĭ, daŭ producte foarte impure, şi din care chiar după două rectificărĭ nu putem scoate impurităţile.

2-a *Dacă există vre-un mijloc sigur şi eficace pentru a deosebi un cognac artificial de unul veritabil*:

De şi s-a susţinut că e cu neputinţă a să recunoaşte dacă un cognac e natural saŭ artificial, totuşĭ cred că, prin metoda ce propun, s-ar pute ajunge, după oare care practică, la rezultate maĭ sigure. Supunîndu-să productul analizat şi la o distilaţie fracţionată, să să împartă licidul în două fracţiunĭ: cea întăĭ conţinînd productele ce trec pînă la 85^0 compusă din aldehide şi alcool; iar a doua conţinînd productele pînă la 98^0 compusă din apă, alcoolurĭ superioare şi eterurĭ. Dacă cognacul e natural să găseşte în porţiunea din urmă aroma caracteristică, care nu poate fi confundată nicĭ odată, cu aroma datorită eterurilor din esenţele artificiale ce întră în cognacul artificial.

Experiența întreprinsă în acest scop, asupra cognacurilor artificiale preparate în laborator cu alcool rectificat și cu esență de cognac, ne-aŭ dat rezultate cu totul hotărîtoare. Dacă pe lîngă aceasta să vor lua în considerație și caracterele deduse din extract, aciditate, cred că, maĭ cu siguranță s-ar ajunge la scop, decît, considerîndu-să ca veritabile numaĭ pe acele ce conțin aldehide, furfurol și alcoolurĭ superioare, în cantitățĭ marĭ; căcĭ din experiențele precedente să vede că, afară de alcoolurile superioare, a căror prezență este legată de acea a eterurilor caracteristice cognaculuĭ (și care în toate experiențele făcute nu s-aŭ scoborît maĭ jos de 0·8 la litru) cele alte impurități și maĭ ales furfurolul, să găsesc sub limitele admise pentru alcoolurile din grîne.

Și dacă să găsesc cognacurĭ ce conțin impuritățĭ în cantitățĭ marĭ de și sînt veritabile, aceasta nu probează de cît, saŭ că nu aŭ fost bine rectificate, saŭ că aŭ fost preparate cu vinurĭ răŭ conservate, saŭ conținînd multe drojdiĭ.

3-a *Dacă cognacurile vîndute la noĭ, fie din strainatate fie din țară sînt veritabile saŭ nu?* Pentru a pute respunde la această întrebare am ezecutat o serie de analize asupra cognacurilor notate în tabloul următor, pe care mi le-am procurat de la magazia Ermacov și C-ie din Iașĭ.

		Alcool %	Aldehide
1.	Cognac Naville Fin bois	50.0.	0.0440.
2.	„ „ Fine Champagne	50.0.	0.0465.
3.	„ „ G-de Fine Champagne	50.0.	0.0460.
4.	„ „ Regal	53.0.	0.0715.
5.	„ Oroveanu vechiŭ	50.0.	0.0415.
6.	„ „ Vechiŭ fine Champagne	47.0.	0.0972.
7.	„ Martell ⁂	47.6.	0.0530.
8.	„	49.0.	0.0765.
9.	„ „ V. S. O. P.	48.0.	0.1444.
10.	„ „ V. V. S. O. P.	48.0.	0.1590.
11.	„ Bolanachi. Fine Champagne	44.0.	0.0815.
12.	„ I. Bertrand Fine?	50.0.	0.1665.
13.	„ D. Prodrom Fine Champagne	41.0.	0.0195.

IN GRAME LA LITRU				
Furfurol	Alc. super.	Aciditate	Eteruri	Extract
0.008.	0.380.	0.120.	0.528.	11.9520.
0.0079.	0.380.	0.120.	0.563.	12.0800.
0.0075.	0.380.	0.096.	0.593.	11.9100.
0.0159.	0.650.	0.120.	0.6336.	12.7400.
0.0100.	1.300.	0.240.	0.5808.	20.8560.
0.0140.	1.770.	0.192.	0.5632.	18.1560.
0.0047.	0.410.	0.096.	0.2816.	6.8180.
0.0040.	0.420.	0.120.	0.3168.	7.3240.
0.0077.	0.470.	0.216.	0.3520.	16.4500.
0.0087.	0.500.	0.312.	0.7040.	20.6140.
0.0057.	0.910.	0.168.	0.4224.	19.9400.
0.0180.	0.9600.	0.192.	1.3376.	„
0.0008.	(urme).	0.096.	0.1056.	„

Dacă comparăm aceste rezultate cu acele obținute în analizele precedente, pentru productele similare, găsim o mare deosebire, ceia ce ne conduce a admite că, nu toate produsele analizate anterior aŭ fost originale. De aceia nu ne putem pronunța asupra lor, rămînînd ca să o facem aceasta cînd vom ave un număr maĭ mare de analize.— Pînă atuncĭ putem adăoga că: urmîndu-să metoda propusă de noĭ, adecă, examinîndu-să porțiunea a doua din distilația fracționată, în ce privește eterurile caracteristice, să poate afirma că majoritatea cognacurilor de și sînt din vin, sînt însă adăogate cu alcool de stafide, iar unele sînt cu totul artificiale.

CONCLUZIUNE.

Experiențele ce fac subiectul acestor cercetărĭ sînt începutul uneĭ seriĭ de lucrărĭ ce-mĭ propun a face asupra cognacurilor și moduluĭ lor de preparare.—De și nu sînt numeroase, rezultatele obținute, pot afirma, ne pun pe cale ca să ne schimbăm cu totul modul de apreciare a calitățiĭ cognacurilor.

Și dacă, ca concluziune aș exprima părerile mele în chestiune, aș consilia pe distilatoriĭ de vin:

1-° Să nu distileze de cît vinurĭ albe, nouă, fermentate de curînd și în bune condițiunĭ.

2-° Să să servească de aparate perfecționate, construite anume pentru acest scop, lăsînd cu totul aparatele continue cu care nu să poate obține un produs pur, întrebuințînd de preferență pe acele ce să încălzesc cu un curent de vaporĭ și

3-° A să separa productele de cap și de coadă la fie care distilație, și a să rectifica din noŭ aparte pentru a să scoate cu totul din productul distilat aldehidele precum și majoritatea alcoolurilor superioare, fără însă a elimina și eterurile, care constitue aroma caracteristică a cognaculuĭ, una din principalele sale calitățĭ organoleptice.

Inainte de a termina, țin a face cunoscut că această lucrare a fost făcută în colaborare cu dl. I. Constantineanu asistent la Institutul de chimie din Iașĭ.

I. TANOVICEANU

Creşterea criminalităţiĭ în Romînia

VIII

Magistratura

Dintre numeroasele cauze care aŭ făcut ca criminalitatea să crească în Romînia, maĭ repede decît în orĭcare altă ţară, cea maĭ întâĭ este, după părerea mea, magistratura, adică tocmaĭ acea instituţiune socială, a căreĭ menire este să caute să împuţineze criminalitatea. Fără îndoială că avem o legislaţiune penală detestabilă; recunosc că poliţia romînească lasă mult de dorit; admit în fine că penitenciarele noastre nu pot fi citate ca model, însă maĭ pre sus de toate, dacă criminalitatea creşte în Romînia cu o repeziciune îngrozitoare, cauza este indulgenţa culpabilă a magistratureĭ faţă cu făcătoriĭ de rele. Maĭ mult decît în orĭce ţară, magistratura în Romînia, pare că voeşte a concura cu legiuitorul în protecţiunea elementelor antisociale. Şi cînd zic magistratura romînă, sînt silit să cuprind sub acest nume şi pe juraţĭ, care nu sînt decît o parodie a magistratureĭ.

De altmintrelea magistratura noastră nu are drept să să plîngă că o pun pe aceiaşĭ linie cu juraţiĭ, fiind-că ia singură prin purtarea eĭ voeşte să să asemene juraţilor. Pe cînd în Franţa, juraţiĭ caută să să sue la nivelul judecătorilor de profesiune, la noĭ, magistraţiĭ să coboară la nivelul juraţilor, ba chiar, lucru de necrezut, maĭ tot deauna eĭ sînt maĭ jos decît juraţiĭ!

Spre a proba pe de o parte indulgenţa exagerată a autorităţilor noastre judecătoreştĭ, iar pe de alta că magistraţiĭ de profesiune sînt inferiorĭ juraţilor în ceia ce concerne represiunea deliquenţilor, mă voĭ servi, ca şi pînă acum, de statistica penală

oficială a Romînieĭ, pusă în comparaţiune cu acea a Franţieĭ. Indulgenţa să vede din numărul achitărilor şi din proporţiunea pedepselor micĭ [1]).

Vom arăta maĭ întăĭ într-un tabel numărul acuzaţilor şi condamnaţilor la curţile noastre cu juraţĭ între aniĭ 1869 şi 1886.

Criminalitatea în Romînia.

Curţile cu juraţĭ			
Anul	Acuzaţĭ	Condamnaţĭ	No. condamnaţilor la °/₀ acuzaţĭ
1869	1798	1216	67.6
1870	1845	879	47.6
1871	1937	1015	52.1
1872	2501	1241	49.6
1873	2619	1328	50.7
1874	1493	701	46.9
1875	1688	764	45.3
1876	1578	894	56.7
1877	1474	821	55.7
1878	1780	1046	58.8
1879	1518	892	58.7
1880	1560	1027	65.8
1881	1505	851	56.5
1882	1429	742	51.2
1883	1172	617	51.8
1884	1522	766	50.3
1885	1265	636	50.3
1886	1463 [2])	726	49.6

Din această tabelă vom exclude maĭ întîĭ aniĭ 1869 şi 1870 în care diferenţa condamnaţilor faţă cu acuzaţiĭ e atît de mare (de la 67°/₀ la 47°/₀), încît ne face să ne îndoim

---

1) „Două sînt elementele din care rezultă o maĭ mare saŭ maĭ mică severitate în represiunea judiciară: 1) Numărul indivizilor achitaţi relativ cu totalul celor judecaţĭ 2) Diversa proporţiune a pedepselor maĭ grave faţă cu totalul indivizilor condamnaţi.

Din aceste două elemente, primul e de sigur maĭ important, după legea psihologică, acea că omul în pedeapsă, ca şi în orice altă durere, e maĭ mult reţinut de certitudine". (Ferri. Sociologia criminale. Torino 1892 p 279 şi 280).

2) In 1888 numărul preveniţilor la juraţi s-a urcat la 1726 din care 811 achitaţĭ şi 915 condamnaţĭ

de exactitatea cifrelor. Greşala e foarte cu putinţă în primiĭ doĭ anĭ de aplicare a statisticeĭ judeciare în România, căcĭ dacă funcţionariĭ centralĭ eraŭ atît de ignoranţĭ încît în tabelele lor să găsesc rubricĭ intitulate delicte criminale şi delicte corecţionale [3]), şi printre pedepsele care pot fi date de tribunalele corecţionale, înscrieaŭ şidegradaţiunea civică [4]), apoĭ de sigur că o asemenea statistică nu merită încredere, cînd cifrele sale sînt atît de inverosimile.

Odată excluşĭ aceştĭ doĭ anĭ să pot face următoarele observaţiunĭ asupra proporţiuneĭ între condamnaţiĭ şi achitaţĭ la curţile cu juraţĭ din România.

Maĭ întăĭ reforma din 17 fevruarie 1874 (corecţionalizarea maĭ multor crime) nu şi-a produs rezultatul dorit, de a micşora numărul achitărilor la juraţĭ, ci din contra, în aniĭ 1874 şi 1875 condamnările aŭ scăzut la $45._3\%$, cifra cea maĭ mică de condamnaţiunĭ ce să găseşte în statistica noastră judiţiară a curţilor cu juraţĭ. In 17 aprilie 1875 s-a modificat şi procedura penală, punînd condiţiunĭ maĭ serioase de alegerea juraţilor (art. 258 şi 260 Proc. pen.) şi rezultatul de o cam dată a fost bun: în aniĭ următorĭ numărul condamnaţiunilor creşte în raport cu achitările pînă în 1880, cînd el atinge maximum de 66%, de atuncĭ însă pînă în 1886, numărul condamnaţiunilor a scăzut necontenit pînă a ajuns la $49._6\%$. Prin urmare în 1886, ultimul an publicat, proporţiunea condamnaţilor la juraţĭ, este inferioară anuluĭ 1873, care a precedat reformele penale făcute sub auspiciile d-luĭ Al. Lahovari [6]).

Să maĭ observă încă din acest tabel că de la 1880 pînă în 1886, este o scădere constantă în numărul condamnaţiunilor la juraţĭ; în 7 anĭ numărul achitărilor a crescut cu maĭ mult de 16% [7]).

---

3) Statistica din România pe 1869 Bucureştĭ 1874 p. 4 şi 5 şi tabla de materiĭ.

4) Statistica din România pe 1870 Bucureştĭ 1875 pag. 45, 51, 57, 63, 69, etc.

5) Legea din 16 Iulie 1868 nu poate explica această mare variaţiune, deoarece ia n-a modificat art. 258 proc. pen. relativ la condiţiunile ce să cer pentru a fi jurat.

6) După statistica anuluĭ 1888 (publicată în 1894) condamnările la juraţĭ s-aŭ urcat la 53% (915 condamnaţĭ şi 810 achitaţi). După statistica anuluĭ 1889 primită in momentul chiar cînd publicăm această parte a studiului nostru, această cifră 53% a rămas staţionară (806 condamnaţĭ şi 713 achitaţĭ).

7) După nişte note datorite bunei-voinţe a d-luĭ Suchian, referentul statistic al ministeruluĭ justiţieĭ, numărul condamnărilor în 1887 a scăzut la $44._4\%$. Admiţînd această cifră, în 8 anĭ, numărul achitărilor la juraţĭ a crescut $21._4\%$!

In fine vom observa că luînd cele două limite extreme din tabel, aniĭ 1871 şi 1886, numărul achitărilor a crescut cu aproape 3%, în timp de 15 anĭ, de şi aŭ intervenit 2 legĭ, care natural ar fi trebuit să sporească numărul condamnaţiunilor.

Acum să vedem cifra condamnaţiunilor şi achitărilor la curţile cu juraţĭ din Franţa.

Criminalitatea în Franţa

Curţile cu juraţĭ			
Aniĭ	Acuzaţĭ	Condamnaţĭ	Nr. condamnaţilor la % acuzaţi.
1826—1830	7130	4348	61
1831—1836	7466	4300	58
1836—1840	7855	5088	65
1841 -1846	7104	4791	67
1846—1850	7430	4697	63
1851—1856	7104	5085	71
1856—1860	5383	4075	76
1861—1866	4550	3434	76
1866—1870	4275	3280	77
1871—1876	5072	3955	78
1876—1880	4374[8])	3419	80

In acest tabel să observă o progresiune aproape constantă în numărul condamnaţilor la juraţĭ. De unde între aniĭ 1826—1830, să achitaŭ 39% dintre acuzaţĭ, în aniĭ 1876—1880 nu să maĭ achitaŭ de cît 20%. Prin urmare numărul achitărilor la juraţiĭ franceziĭ a scăzut cu 19% în 55 de anĭ, pe cînd în Romînia ele s-aŭ înmulţit cu 3% în 15 anĭ. Care e rezultatul acesteĭ direcţiunĭ contrarie? Cele două tabele ni-l arată foarte clar: la Franceziĭ în 55 de anĭ numărul condamnaţilor pentru crime a scăzut de la 4348 la 3419, iar al acuzaţilor de la 7130 la 4374; din contra, în Romînia în anul 1874, în care să corecţionalizază maĭ multe crime, să găsesc aproape acelaşĭ număr de acuzaţĭ şi condamnaţĭ ca în anul 1886.

Insă, dacă această observaţiune nu va părea concludentă, din cauză că şi la Franceziĭ în anul 1863 s-a corecţionalizat cî-

8) In 1889 numărul acuzaţilor a scăzut la 4113, iar al condamnaţilor la 2989 (M. Block Annuaire de l'Econ. polit. et de la statistique. Paris 1893 p. 386—393).

2

te-va crime, cine poate tăgădui efectul pernicios al achitărilor numeroase cînd privește tabelul curților cu jurați franceze?

In acest tabel să vede că cu cît curțile cu jurați sînt mai severe, adică achită mai rar, cu atît numărul criminalilor scade, și din contra, achitările numeroase provoacă o creștere a criminalității. In anii 1826—1830, condamnările fiind de 61%, în perioada următoare 1831—1836, numărul criminalilor a scăzut de la 4348 la 4300, în aceasta perioadă condamnațiunile scăzînd la 58%, criminalitatea s-a urcat la 5088 în perioada următoare 1836—1840; în această nouă perioadă condamnațiunile urcîndu-să la 65%, numărul criminalilor în perioada următoare a scăzut la 4791. In anii 1841—1846 condamnațiunile s-aŭ suit la 67%, criminalii aŭ scăzut în perioada următoare la 4697. In această perioadă condamnațiunile scad la 62% in loc de a crește ca pînă aci, rezultatul să resimte în perioada următoare cînd criminalii să înmulțesc (5088). In anii 1851—1856 condamnările cresc mult de la 63 la 71%, în consecință în perioada următoare numărul criminalilor scade în mod simțitor de la 5085 la 4075! Intre 1856 și 1860, condamnațiunile să sue la 76%, în perioada următoare criminalii scad la 3434. In fine între anii 1856—1876, numărul condamnațiunilor remînînd aproape același, numărul criminalilor scade foarte puțin, și încă, dacă vom ține samă de legea din anul 1863, care a corecționalizat mai multe crime, putem zice, că numărul criminalilor a crescut în această perioadă.

Această statistică e concludentă; rare-ori statistica a putut oglindi mai bine consecințele unei justiții severe ori indulgente. A trebuit o țară mare ca Franța, o perioadă lungă de 55 de ani, și o statistică bine făcută, ca aceia a d-lui Yvernès pentru a să constata acest adevăr, că cu cît justiția lovește mai energic pe răŭ făcători, cu atît numărul lor scade, și cu cît ia arată indulgență, cu atît elementele anti-sociale să înmulțesc. Din tabelul statistic al curților cu jurați franceze, să vede că severitatea saŭ indulgența din fie-care perioadă își are ca consecință împuținarea saŭ înmulțirea criminalilor în perioada următoare, și aceasta cu o regularitate aproape matematică.

Și vom adăuga, spre onoarea juraților francejí, că cele două scăderi în numărul condamnațiunilor, în perioada 1831—1836 și

1846—1850, să explică prin revoluţiunile din 1830 şi 1848, care aŭ avut de efect să slăbească represiunea răŭ făcătorilor: „A toutes les époques de troubles politiques—zicea d-l Humbert, fostul Ministru de justiţie francez—il se manifeste un ralentissement dans la recherche et la constatation des infractions à la loi; il en avait été ainsi en 1830, il en sera de même en 1870.“ [9])

Prin urmare proporţiunea condamnaţiunilor la juraţĭ faţă cu achitările creşte în continuŭ în Franţa; revoluţiunile politice şi alte cauze strică mersul regulat al acesteĭ progresiunĭ, însă nu-ĭ schimbă direcţiunea. Din contra în ţara noastră, proporţiunea achitărilor a crescut între 1869 şi 1886.

Acum să trecem la pedepsele pe care le-aŭ dat curţile cu juraţĭ în Romînia şi în Franţa, incepînd prin pedepselt date de Curţile cu juraţĭ romîne.

Criminalitatea în Romînia.

Curţile cu juraţĭ				
Anul	Pedepse criminale	Pedepse corecţionale	Cîţĭ la % sînt pedepsiţĭ corecţional.	
1869	569	647	53.2	56% (1869–1874)
1870	364	515	58.6	
1871	439	576	56.8	
1872	564	677	54.6	
1873	566	762	57.4	
1874	309	392	55.9	
1875	369	395	51.7	
1876	422	472	52.8	
1877	402	419	51.-	
1878	506	540	51.6	
1879	434	458	51.3	
1880	499	528	51.4	
1881	373	478	56.1	
1882	358	384	51.8	
1883	261	356	57.1	
1884	351	415	54.2	
1885	245	391	61.5	
1886 [10])	272	452	62.-	

9) La justice en France de 1826—1880 Paris 1882; raport către Preşedintele republiceĭ p. VIII.

10) După statistica anuluĭ 1888 (publicată în 1894) din 915 condam-

Din acest tabel să vede că între anii 1869 şi 1875, 56%, dintre condamnaţii juraţilor nu eraŭ supuşi de cît la pedepse corecţionale: închisoarea, amenda şi interdicţiunea drepturilor. După reforma legislaţiuneĭ penale din anii 1874 şi 1875, condamnaţiunile cu pedepse corecţionale la juraţĭ scad la 51%, findcă crimele maĭ micĭ transformîndu-să în delicte nu rămăsesă de cît puţine crime de mică gravitate, care să poată fi pedepsite cu pedese corecţionale.

In ultimii ani din tabel, numărul condamnaţilor la pedepse corecţionale creşte din noŭ, şi, în anul 1886 ele ajung la cifra enormă de 62%, adică cu 6% maĭ mult decît chiar în aniĭ care aŭ precedat corecţionalizarea a 12 crime din codicele penal.

Aşa în cît rezumînd cele două tabele relative la curţile cu juraţĭ din Romînia, rezultă că peste 50% din acuzaţiĭ la juraţĭ sînt achitaţĭ, iar din ceĭ care sînt condamnaţĭ 62%, sînt supuşĭ la pedepse corecţionale. Pe lîngă aceasta din aceleaşĭ tabele să vede că există o tendinţă ca numărul achitărilor precum şi a condamnărilor la pedepse corecţionale la juraţĭ să crească necontenit.

Ast-feliŭ în cît criminalul din Romînia are şanse: 1) cel puţin 50% să nu fie descoperiţĭ; 2) 50% să fie achitaţĭ; şi 3) de 62% să fie pedepsiţĭ cu pedepse corecţionale. Cu alte cuvinte abia 10 criminalĭ la sută suferă în ţara noastră pedepse criminale!

Acum să arătăm pedepsele care să daŭ de juraţiĭ francejĭ, spre a putea face comparaţiune.

---

naţĭ **516** aŭ fost supuşi la pedepse corecţionale, ceia ce dă o proporţie de **56$_4$**%. Aceasta e o reacţiune bine-făcătoare; Din nenorocire însă în anul 1889 proporţiunea celor condamnaţĭ corecţional s'a urcat din noŭ iarăşĭ la 60% (adică 482 din 806) după statistica judiciară publicată în 1895.

Criminalitatea în Franţa.

Curţile cu juraţĭ			
Aniĭ	Pedepse crimi-nale	Pedepse corecţio-nale	Ciţĭ la % sînt pe-depsiţĭ co-recţional
1826—1830	2651	1697	39.
1831—1836	1911	2389	56.
1836—1840	1974	3114	61.
1841—1846	1999	2792	58.
1846—1850	1926	2771	59.
1851—1856	2513	2572	50.5
1856—1860	2073	2002	49.
1861—1866	1687	1747	51.
1866—1870	1551	1729	53.
1871—1876	1921	2034	51.
1876—1880	1741	1678	49.

Din acest tabel trebue să escludem prima perioadă (1826—1830), care dă numaĭ 39% pedepsiţĭ corecţional, fiind-că acest număr îşĭ are cauzele sale particulare. El să explică prin faptul că înainte de legea din 28 Aprile 1832, circumstanţele atenuante să declarau de judecătorĭ, (iar nu de juraţĭ), care fiind maĭ sobri în aplicarea lor, pedepsirea acuzaţilor cu pedepse corecţionale să întîmplă foarte rar.

Aceiaşĭ cauză influenţază puţin şi perioada următoare 1831—1836, în care numărul condamnaţiunilor corecţionale la juraţĭ nu e decît 56%. Între aniĭ 1836—1840 numărul condamnaţiunilor cu pedepse corecţionale ajunge 61%, care este cifra normală neînfluenţată de diferenţa de legislaţiune. De aci înainte, această proporţiune scade din ce în ce, aşa că în ultima perioadă 1876—1880, ia ajunge a fi de 49%. Cu alte cuvinte juraţiĭ francezĭ sînt din ce în ce maĭ severĭ; pe cînd intre anii 1830—1840 eĭ condamnaŭ 61% la pedepse corecţionale, între aniĭ 1876—1880, eĭ nu maĭ supuneaŭ la aceste pedepse de cît 49%, iar restul de 51% era supus la pedepse criminale. Aşa dar pe de o parte în Franţa numărul achitaţilor la juraţĭ devine din ce în ce maĭ mic, iar pe de alta, pedepsele care să daŭ condamnaţilor devin din ce în ce maĭ aspre.

Rezumînd cele zise pînă aicĭ despre juraţiĭ francezĭ şi juraţiĭ romînĭ în aceste cîteva cifre, vom spune :

Juraţiĭ francezĭ achită 20 de acuzaţĭ la sută, şi din ceĭ condamnaţĭ 51°/₀ sînt supuşĭ la pedepse criminale, pe cînd ju₀ raţiĭ romînĭ achită 50°/₀ de acuzaţĭ şi dintre condamnaţĭ 38°/- sînt supuşĭ la pedepse criminale.

Cînd vom maĭ nota că această deosebire tinde a fi din ce în ce maĭ mare, fiind că direcţiunea în care merg juraţiĭ romînĭ este, după cum am arătat, opusă de aceia a juraţilor francezĭ, şi cînd ne vom aduce aminte că legislaţiunea noastră penală e cu mult maĭ îndulgentă decît cea franceză, nimenĭ nu să va maĭ mira, credem, că criminaliatea noastră creşte într-un mod atît de înspăĭmîntător. A trebuit să avem un popor agricol foarte blînd, şi cu morala împlîntată în sîngele săŭ, pentru ca să nu ajungem, graţie nesocotinţeĭ culpabile a legiuitorilor şi juraţilor noştri, să devenim, un popor de hoţĭ şi asasinĭ. Şi dacă cu timpul omul necertat de judecată va deveni o *rara avis* în ţara noastră să va datora aceasta legiuitorilor noştri. Ce e drept însă că şi atuncĭ ne vom făli şi vom avea ca consolare că ţara noastră posedă constituţiune democratică, regim parlamentar, instituţiunea juraţilor şi maĭ pre sus de toate că în România nu există pedepsa cu moarte, cu alte cuvinte, că asasiniĭ pot să omoare. însă nu pot fi omorîţĭ!

Iată civilizaţiunea pe care ne-aŭ adus-o şi ne-o aduc oameniĭ vechĭ, cînd eĭ voesc să ne dea legĭ noĭ pe care nu le pricep.

Dar, în definitiv, trebue să spun că numărul criminalilor stricto sensu scade atît la noĭ cît şi în Franţa, pentru două motive:

1) Corecţionalizarea continuă, care micşorează numărul, faptelor numite crime, şi prin urmare şi al criminalilor.

2) Meseria de criminal aduce puţin cîştig şi multă pagubă, pecînd cea de delicuent e foarte mănoasă. E greŭ unuĭ asasin saŭ unuĭ hoţ de codru să ajungă mare funcţionar în ţară, pe cînd un hoţ de oraş poate ajunge orĭ ce: ministru, prefect, milionar şi chiar înalt demnitar eclesiastic. E natural dar ca criminaliĭ să scadă şi delicuenţiĭ să să îmulţéscă.

* * *

Dacă statistica criminală ne dă explicaţiuuea îmulţireĭ răŭ-făcătorilor în Romînia, statistica corecţională nu numaĭ că confirmă această explicaţiune, dar chiar este şi maĭ categorică.

Vom continua comparaţiunea între criminalitatea noastră

şi cea franceză, începînd prin tabelul preveniţilor şi condamnaţilor judecaţĭ de tribunalele romîneştĭ.

Criminalitatea în Romînia

Tribunalele corecţionale			
Aniĭ	Preveniţĭ	Condamnaţi	No. cond. la °/₀ preveniţí
1869	24.053	13.422	55.₈
1870	28.310	14.774	52.₂
1871	33.211	17.666	53.₂
1872	37.143	18.614	50.₁
1873	44.897	21.986	48.₉
1874	47.970	24.038	50.₁
1875	57.185	28.073	49.₁
1876	63.505	29.513	46.₅
1877	61,909	26.689	43.₁
1878	72.105	34.791	48.₃
1879	68.319	34.841	51.—
1880	37.379	19.523	52.₃
1881	29.486	15,146	51.₄
1882	35.038	17.162	49.—
1883	37.287	17.181	45.₈
1884	36,010	17.621	48.₉
1885	39.961	19.622	48.₆
1886	40.146	19.151	47.₇

In acest tabel să vede că numărul condamnaţilor la tribunale a crescut în continuu de la 1869 pînă în anul 1879, plecînd de la 13.422 şi ajungînd la 34.841. In anul 1877, din cauza turburărilor politice, (războiul), care slăbeşte represiunea, numărul condamnaţilor a scăzut la 26.689. În anul 1880 să vede din noŭ o scădere considerabilă, 19.523 în contra a 34.841, din anul precedent, aceasta să datoreşte însă modificăriĭ legislaţiuneĭ penale şi anume, lărgireĭ atribuţiunilor judecătorilor de pace, care aŭ devenit competenţĭ să judece cîteva din infracţiunile care le judecaŭ pînă atuncĭ tribunalele.

Studiind coloana care ne arată numărul condamnaţilor la sută de preveniţĭ, vedem că de şi aceste cifre prezintă oare-care neregularităţĭ; un lucru reese însă foarte clar din comparaţiunea cifrelor, acela că în primiĭ 4 anĭ din tabel (1869—1872) numărul condamnaţilor la suta de preveniţĭ este 53, pecînd în ultimiĭ 4 anĭ (1883—1886) el este de 48.

Prin urmare să poate afirma că tendința tribunalelor corecționale romîneștĭ este de a achita un număr de prevenițĭ din ce în ce maĭ mare și că în timp de 16 anĭ numărul condamnărilor a scăzut cu 5% [12]).

Acum să arătăm numărul preveniților și al condamnaților judecațĭ de tribunalele franceze.

Criminalitatea în Franța

Tribunalele			
Aniĭ	Prevenițĭ	Condamnațĭ	No. cond. la % de prevenițĭ
1826—1830	178.021	150.821	85.
1831—1836	203.207	175.736	86.5
2836—1840	191.787	166,836	87.
1841—1846	195.525	172.695	88.
1846—1850	221.414	196.384	89.
1851—1856	245.146	221,350	90.5
1856—1860	207.420	188.902	91.
1861—1866	172.020	156.474	91.5
1866—1870	166.565	153.339	92.
1871—1876	188.855	175.206	93.
1876—1880	196.483[13])	184.119	94.

Din acest tabel să vede că proporțiunea condamnaților față cu prevenițiĭ a crescut regulat, fără excepțiune, în fie-care din perioadele quinquenale de la 1826—1880; plecînd de la 85 condamnațĭ la suta de prevenițĭ, tribunalele franceze a ajuns să condamne 94%. Prin urmare între aniĭ 1876—1880, numaĭ 6% dintre persoanele date în judecata tribunalelor corecționale aŭ fost achitate, restul de 94% aŭ suferit o condamnațiune maĭ mare saŭ maĭ mică.

---

12) După cifrele statistice trimise de d-l Suchianu, referent statistic la Ministerul justițieĭ, în anul 1887 s-a continuat aceasta scădere și condamnațiunile aŭ scăzut la 45%. In timpul pe cînd publicam acest studiŭ ne a intrat în mînă statistica judițiară a anilor 1888 și 1889, publicată în aniĭ 1894 și 1895. Din aceste statistice rezultă că în anul 1888 aŭ fost 19.471 achitațĭ 13.731 condamnațĭ, ceia ce dă o proporție de 41_4%, iar în annl 1889 proporția condamnaților la suta de prevenițĭ a fost 45_4% (23 317 achitațĭ și 17 793 condamnațĭ).

13) În anul 1889 numărul preveniților s-a urcat la 228.322 (nnmaĭ cu 111 maĭ mult de cît în anul precedent), iar al condamnaților la 216.061 (M. Block. Annuaire d'Econ. polit. et de Stat 1893 p. 398—400.

„De moins en moins — zice d-l Tarde — les affaires portées devant les tribunaux et même devant le jury par le ministère public, aboutissent à des acquittements. La proportions des acquittements par les tribunaux était de 139 sur mille; elle est tombée a 58. Devant le jury elle était de 37 pour 100. en 1831; elle n'est plus que de dix-sept". [14]) Acelaşĭ autor ne spune „De 82% les acusations entièrement rejetées par le jury ont passé par degré à 17% [15])."

Prin urmare pe cînd achitările la tribunalele franceze devin din ce în ce maĭ rare (6%) în 1876—1880; 5% în 1889, aşa în cît aŭ ajuns aproape o cantitate neglijabilă, la noĭ din contra tribunalele achită din ce în ce un maĭ mare număr de preveniţĭ.

* * *

Trecînd acum la pedepsele ce daŭ tribunalele romîneştĭ şi cele franceze indivizilor pe care-ĭ condamnă, vom observa aceiaşĭ deosebire ca şi la Curţile cu Juraţĭ. Anume: pe cînd la tribunalele franceze numărul condamnaţilor la amendă scade necontenit pe fie-care an, iar numărul celor condamnaţĭ la alte pedepse maĭ grele creşte necontenit, la noĭ din potrivă numărul condamnaţilor la amendă creşte, iar al celor condamnaţĭ la alte pedepse maĭ grele scade în continuu.

Aceasta se poate vedea din comparaţiunea celor două tabele următoare.

Dăm maĭ întăĭ tabelul pedepselor la tribunalele noastre corecţionale.

14) G. Tarde. Criminalité comparée. Paris 1886. p. 100; in 1889 ia a scăzut la 50 la 1000, după cum resultă din Anuarul de Economie politică şi de Statistică al D-luĭ M. Block, publicat în Paris 1893.

15) Ibid. op. cit. p. 68.

Criminalitatea în Romînia

Tribunalele corecționale			
Aniĭ	Amenda	Alte pedepse	Cîțĭ la sută sînt condamnațĭ la amendă
1869	7.510	5.913	56.
1870	8.316	6.458	56.₃
1871	9.451	8.215	53.₅
1872	9.782	8.832	52,₅
1873	11.420	10.566	51.₅
1874	10.939	13.099	45.₅
1875	10.874	17.199	38,₇
1876	12.716	16.797	43.₁
1877	12.437	14.252	46.₆
1878	16.184	18.607	46.₅
1879	18.448	16.393	53.
1880	7.313	12.210	37.₄
1881	5.675	9.471	37.₅
1882	7.602	9,560	44.₉
1883	8.136	9.045	47.₃
1884	8.964	8.657	50.₉
1885	10.255	9.367	52.₃
1886[16])	10.636	8.515	55.₅

Acest tabel la prima dată să pare că nu relevă nimic important. In coloana intitulată: *cîțĭ la sută sînt condamnațĭ la amendă*, după maĭ multe oscilațiunĭ considerabile, aniĭ extremĭ 1869 și 1886 sînt aproape egalĭ. Să pare dar că după oare-care variațiunĭ inexplicabile orĭ capricioase, tribunalele în 1886 eraŭ tot atît de severe ca în 1869, deoarece proporția între ceĭ condamnațĭ la amendă și ceĭ condamnațĭ la închisoare a remas aproape neschimbată (diferență de 5 la 1000) în timp de 18 anĭ.

Dacă însă ținem samă de două legĭ ce aŭ intervenit între aniĭ 1869 și 1886, acest tabel devine foarte interesant.

In adevăr scăderea notabilă de 7% în aniĭ 1874 și 1875 în numărul condamnaților la amendă, să explică prin faptul că în aceĭ anĭ corecționalizîndu-să maĭ multe crime, a crescut numărul faptelor pedepsite cu închisoarea. In aniĭ următorĭ, pînă

16) In 1888 aŭ fost după statistica publicată în anul 1894, 7320 condamnațĭ la amendă și 6404 la alte pedepse, iar în 1889 după statistica publicată în 1895 aŭ fost 9027 condemnațĭ la amendă și 8820 la alte pedepse.

în 1879, proporţiunea creşte în favoarea condamnaţilor la amendă pînă la 53% din cauza direcţiuneĭ spre indulgenţă a judecătorilor noştri. In anul 1880 proporţiunea scade brusc la $37._{4}$%, nu din cauza uneĭ reacţiunĭ de severitate, ci din cauza că legea din 9 Martie 1879 a luat o mulţime de delicte maĭ micĭ din competinţa tribunalelor şi le-a dat juridicţiuneĭ judecătorilor de pace. După această schimbare de legislaţiune, condamnaţiunile la amendă îşĭ reiaŭ din noŭ mersul ascedent, şi, în ultimul an (1886) ele să urcă la 55_{5}%.

Prin urmare cu toate că două legĭ aŭ întrerupt mersul ascendent al condamnaţiunilor la amendă, totuşĭ în 1886 proporţiunea între condamnaţiĭ la amendă şi ceĭ la închisoare era aceiaşĭ ca în 1869; în acest interval de 18 anĭ mai multe crime să transformase în delicte, şi cîte-va delicte maĭ micĭ, care de ordinar să pedepseaŭ cu amendă, fusese distrase din competinţa tribunalelor corecţionale, şi totuşĭ în 1886 să condamnaŭ 555 la mie la simpla amendă! iar în 1869, 560.

In rezumat tribunalele romîneştĭ achită 52%, şi din ceĭ 48 condamnaţĭ, maĭ mult de jumătate sînt supuşĭ la o simplă amendă. Cînd vom maĭ ţine samă şi de achitările şĭ reducerile de pedeapsă de la Curte trebue să mărturisim că pedeapsa delictelor este la noĭ o deriziune.

Trecem acum la tribunalele franceze.

Criminalitatea franceză

Tribunalele corecţionale			
Aniĭ	Amenda	Alte pedepse	Cîţĭ la sută sînt condemnaţĭ la amendă
1826—1830	123.588	54.433	69
1831—1836	142.960	60.847	70
1836—1840	123.072	68.715	64
1841—1846	121.141	74.384	62
1846—1850	126.041	95.373	57
1851—1856	131.110	122.416	54
1856—1860	102.660	104.760	49
1861—1866	67.538	104.482	39
1866—1870	59.603	106.962	36
1871—1876	68.437	120.418	36
1876—1880	71.886	124.597	36

In acest tabel, lăsînd cifrele intermediare și luînd perioadele extreme, să vede că de la 1826—1880 numărul condamnaților la amendă a scăzut de la 123.588 la 71886; al celor condamnați la alte pedepse s-a suit de la 54.433 la 124.597. In ultima coloană să observă că proporția condamnaților la amendă față cu ceĭ condamnați la alte pedepse, a scăzut în același timp de la 69% la 36%, cifră la care s-a menținut în treĭ perioade de 5 anĭ (1866—1880).

Prin urmare la tribunalele franceze nu numaĭ că scade numărul achitaților, așa în cît a ajuns 5%; dar pe lîngă aceasta, severitatea lor crește în sensul acesta, că condamnările la amendă devin din ce în ce maĭ rare (36%), ceia ce n-a împedecat pe ministrul de justiție Humbert, în raportul săŭ către președintele republiceĭ, să le impute o indulgență excesivă [17]).

In cît despre tribunalele romînești, am văzut că numărul achitărilor în loc să scadă a crescut în 18 anĭ cu maĭ mult de 5%, iar condamnările la amendă aŭ rămas staționare, de și ele ar fi trebuit să scadă din cauza legilor din 1874, 1875 și 1879. Ast-feliŭ fiind lucrurile, nu ne vom maĭ mira că la Francejĭ numărul deliquenților condamnați a crescut în 55 de anĭ de la 150.821 la 184.119, pe cînd numărul deliquenților condamnați de tribunalele romînești s-a urcat numaĭ în 10 anĭ de la 13.422 (1869) la 34.791 (1878). Știința socială îșĭ are și ia legile sale și sancțiunea acestor legĭ, pe care le ignoră saŭ le nesocotesc legiuitoriĭ și magistrațiĭ noștri, e maĭ aspră și maĭ fatală de cît sancțiunea legilor ordinare, căcĭ după cum am spus, ele nu s-aŭ făcut și nu să aplică de legiuitorĭ și magistrațĭ ca aĭ noștri!

Să pare că țara noastră a scăzut în această privință și că magistratura și administrațiunea în loc să facă progrese în ceia ce concerne represiunea răŭ făcătorilor, este astăzĭ maĭ înapoiată de cît acum o jumătate de secol, la începutul domnieĭ luĭ Michaĭ Sturdza Vodă. După cum rezultă din mesagiile tronuluĭ rostite de Domn în Obșteasca adunare în aniĭ 1835, 1836 și 1837 să pare că tălhăria era foarte răspîndită în țară pe acele timpurĭ. Administrațiunea a luat măsurĭ energice ca să prindă pe răŭ-făcătorĭ și fiind ajutată și de magistratură, care pe acele timpurĭ

17) Op. cit. p. LXXXIX.

nu glumea cu pedeapsa, a reuşit ca în 3 saŭ 4 anĭ să-ĭ împuţineze considerabil, aproape să stărpească tălhăriile care să înmulţise în toată ţara. E destul să spunem că în anul 1835 a fost 10 condamnărĭ la moarte, 5 în anul următor şi 19 la ocnă. Graţie aceşteĭ energiĭ numărul răŭ-făcătorilor a scăzut de la 450 în 1835, la 186 în 1837, şi în acest din urmă an s-a putut suprima în fapt pedeapsa cu moarte, necondamnîndu-să absolut nicĭ un individ la această pedeapsă.

Aceste paginĭ din istoria represiuneĭ sînt foarte importante pentru ca să nu le reproducem aicĭ, maĭ ales spre a să vedea antiteza între ceia ce exista în ţara noastră înainte vreme, cînd instituţiunile noastre eraŭ naţionale, şi ceia ce există astăzĭ, cînd copierea şi parodiarea instituţiunilor streine pare că a devenit la noĭ o boală cronică.

„Ocîrmuirea—zicea mesagiul din 1835—aŭ avut cea maĭ lucrătoare priveghere întru prigonirea făcătorilor de răle, din care 357 s-aŭ prins în curgerea anuluĭ 1834 şi daţĭ tribunaluluĭ criminalicesc . . . . Ocîrmuirea nu contineşte de a lua măsurĭ pentru desrădăcinarea rămăşiţilor acestor bande şi pentru descoperirea gazdelor lor [18]).“

In anul următor mesagiul insistă maĭ mult asupra aceşteĭ chestiunĭ:

„Siguranţa comunicaţiilor, care este cea întăĭ îmbărbătare a comersuluĭ să află întru toată deplinătate.. Presimţirile ce ne dă măsurile lucrătoare de maĭ înainte aŭ venit în a lor sfetire [19]). Siguranţa comersuluĭ a fost întreagă. Este adevărat că în oareşcar localitate s-aŭ întîmplat cazurĭ de hoţiĭ, dar aceste aŭ fost rare şi fără urmărĭ primejdioase. A le întîmpina ar fi cu totul peste putinţă, însă prinderea făptuitoruluĭ acestor nelegiuirĭ aŭ urmat purure după cea întăĭ ivire a lor. Deosăbit de aceasta *asprimea* măsurilor statornice aŭ adus viderat împuţinarea făcătorilor de răle.

„In curgerea anuluĭ 1835 s-aŭ prins 450 tălharĭ şi s-aŭ

---

18) (Cuvînt a prea Inalţ. Domn. Mich. Grig. Sturza Vv. adresat generalniceĭ obişnuite adunărĭ la deschiderea sesiuniĭ anuluĭ 1835.
Eşii. Tipografia Albineĭ pag. 6.

19) In traducerea franceză care însoţeşte mesagiul să zice: realizare.

închiet [20]) zece sentenţiĭ de pedeapsă capitală, iar în curgerea anuluĭ acestuia s-aŭ prins 286 făcătorĭ de răle de tot felul, din care 35 s-aŭ slobozit, 5 s-aŭ pedepsit cu moarte şi 19 s-aŭ osîndit la ocnă. Numărul acelor închişĭ la temniţă nu aŭ fost de multă vreme maĭ puţin de una sută, iar în curgerea acelor din urmă doĭ anĭ nu s-aŭ urcat obicĭnuit peste şasăzăcĭ. Aceste isprăvĭ vederate dovedesc că organizaţia puteriĭ înarmate, întinderea privighieriĭ şi pripirea mijloacelor întrebuinţate pentru contenirea tâlharilor, aŭ agiutorat nu numaĭ întru a să statornici încrederea obştească, dar şi întru a să împuţina numărul faptelor răle, care aceasta meritariseşte nu maĭ puţin o cu dinadinsă băgare de samă" [21]).

In fine în anul 1837 Michail Sturza Voda zicea în mesagiul tronuluĭ:

„Pripirea [22]) mijloacelor întrebuinţate întru prinderea făcătorilor de răle aŭ adus în ţară o întreagă linişte. Douăzecĭ picheturĭ de străjărĭ s-aŭ aşăzat pe şasă trecătoare de căpetenie şi patrusprezece pe la alte locurĭ pe unde făcătoriĭ de răle aveaŭ obiceĭ a să pune la pîndă, în cît astăzĭ călătoriĭ nu sînt maĭ mult împrejmuiţĭ la cea maĭ mică primejdie. Triĭ potire ocîrmuite de capitaniĭ lor cercetează ades, posturile sus arătate, care în fieşte-care menunt sînt gata a să răpezi la goana făcătorilor de răle. O privighiere de toate menunturile şi răsplătirile hărăzite acelor ce s-aŭ arătat cu hărnicie maĭ osebită în goana hoţilor aŭ avut drept ispravă a să împrăştie bandele şi a să prinde la ce întâĭ ivire pe făcătoriĭ de răle. *Măsurile atingătoare de aceasta aŭ micşorat vederat numărul faptelor răle.* Împuţinarea în asprimea pedepselor este vrednică de a să lua în băgare de samă. In curgerea anuluĭ 1835 s-aŭ fost prins 450 cu învinovăţirĭ criminaliceştĭ, şi s-aŭ dat zăce hotărîrĭ de moarte. În anul 1836 s-aŭ prins 286 făcătorĭ de răle de tot felul din care 5 s-aŭ pedepsit cu moarte, iar în curgerea acestuĭ an 186 vinovaţĭ s-aŭ dat la tribunalul criminalicesc, din care nicĭ unul n-aŭ fost osîndit morţiĭ. Într-acest chip apli-

---

20) In textul francez: *pronunţat.*

21) (Idem, anul 1836 pag. 5.

22) În traducerea franceză . eficacitate.

caţia cea întocmaĭ a pravileĭ aŭ putut înpuţina întîmplările îngreunătoare a vinovăţiilor.

„De multă vreme o asemenea ispravă [23]) n-aŭ întregit dorinţele ocîrmuireĭ, şi privind neştine că populaţia Moldoveĭ înfăţoşază un total aproape de un milion de lăcuitorĭ de toate clasurile, şi că din numărul de 186 vinovaţĭ ca la o sută numaĭ să află pămîntenĭ, ar veni la încredinţare că analoghia vinovaţilor în deobşte este de unu la zăce miĭ suflete. Acest adevăr este un obiect vrednic de bucurie şi de nădejde. El dovideşte că norodul moldovenesc îndestulînduşĭ trebuinţele sale cu a sa industrie nu este împins la mijloacele nelegiuite pentru aş siguripsi traiul şi că bunile sale obiceiurĭ păşînd de o potrivă cu această fericită înavuţire, înfăţoşază o pildă rară de moral public“ [24]).

Iată cum nişte măsurĭ înţelepte aduc rezultate îmbucurătoare, tot aşa după cum neingrijirea şi o tendinţă nenorocită, precum este aceia a magistratureĭ şi a parlamentuluĭ nostru, produc consecinţe funeste pentru ţară. În 1837 criminalitatea era de 1 la 10.000, pe cînd în anul 1886, ia a ajuns la 14 la 1000, saŭ 140 la 10.000. Chiar de am esclude din această cifră contravenţiunile spre a face comparaţiunea maĭ exactă, tot rămîn 7 delicuenţĭ la 1000 de loouitorĭ saŭ 70 la 10.000, ceia ce probează că criminalitatea noastră de astăzĭ este de 70 de orĭ maĭ numeroasă de cît era acum o jumătate de secol în Moldova. Această decădere morală e înspăimîntătoare, şi un adevărat pericol naţional. Fără îndoială că fie-care ţară nu are de cît criminaliĭ pe care îĭ merită, şi de sigur că 'şĭ merită aceştĭ criminalĭ guvernul nostru care de 30 de anĭ nu are altă grijă decît, confundînd libertatea cu indulgenţa, să lase tot mai libere frînele oamenilor răĭ.

Noĭ nu plîngem de cît pe ţăran care întru nimic nu e vinovat de actele guvernanţilor, căcĭ nu el în realitate i-a ales. Şi cu atît maĭ vîrtos merită să fie plîns bietul ţăran, cu cît după cum am arătat, el sufere maĭ mult de cît orĭ ce clasă de creşterea criminalităţiĭ. Pe el îl plîngem şi pe biata ţară care de

---

23) În traducere franceză: rezultat.

24) Idem, idem pe anul 1837 pag. 6 şi 7.

sigur că nu să compune numaĭ din guvernanţĭ şi din cohorta cinstită a politicianilor şi alegătorilor de prin oraşe.

Ne consolăm însă cu cuvintele bătrînuluĭ Oraţiu:

Non, si male nunc, et olim sic erit.

* * *

Vom fi scurţĭ în ceia ce priveşte infracţiunile care să judecă de judecătoriĭ de pace, şi aceasta pentru două motive: 1) fiind-că aceste infracţiunĭ prezintă puţină gravitate, şi al 2-lea fiind-că statistica judecătoriilor de pace a fost foarte mult influenţată de diferitele legĭ, care aŭ intervenit în aniĭ 1869—1886. Totuşĭ această statistică departe de a contrazice cele spuse pînă aicĭ, le dă o deplină confirmare.

Iată maĭ întăĭ tabelul general al criminalităţiĭ din România la judecătoriile de pace.

Criminalitatea în România.

Judecătoriile de pace						
Aniĭ	Preveniţĭ	Condamnaţi	No. cond. la °/₀ de preveniţi	Amenda	Inchisoare	Cîţĭ la °/₀ sint cond. la amendă
1869	3.990	3.527	88.4	3.241	286	88.3 (1869–1874)
1870	5.611	4.808	85.6	4.500	308	
1871	7.423	5.612	76.5	5.384	228	
1872	5.302	3.844	72.5	4.835	467	
1873	6.759	5.424	80.2	5.013	411	
1874	20.441	9.693	47.4	9.693	2.634	
1875	25.096	14.462	57.6	10.398	4.064	71.9
1876	22.914	13.198	57.	9.338	3.860	70.8
1877	22.157	12.983	58.6	9.071	3.912	69.1
1878	28.431	17.240	60.6	13.251	3.990	76.9
1879	36.793	19.442	52.8	14.537	4.905	74.8
1880	62.847	31.389	50.8	19.910	11.479	63.4
1881	67.932	34.126	50.2	23.554	10.572	69.
1882	79.504	39.091	49.2	26.402	12.689	67.5
1883	79.686	39.731	49.9	27.474	12.257	69.1
1884	87.295	43.797	50.2	31.234	12.563	71.3
1885	100.455	53.664	53.4	40.823	12.841	76.1
1886[25])	102.593	55.587	54.2	41.182	14.405	74.1

25) In anul 1888 după statistica publicată în 1894 aŭ fost la judecătoriile de pace 101.062 preveniţĭ dintre care s-aŭ condamnat 59.915. Din

In lectura acestuĭ tabel atrage maĭ întăĭ atenţiunea creşterea enormă a preveniţilor la judecătoriĭ de pace de la 3990 în 1869 la 102.593 în 1886. Această creştere nu e datorată numaĭ indulgenţeĭ judecătorilor, care este cu atît maĭ mare cu cît infracţiunea e maĭ mică, ci şi diferenţeĭ de legislaţiune între aniĭ 1869 şi 1886. In adevăr în acest tabel pe lîngă creşterea constantă a număruluĭ preveniţilor în fie-care an, să observă două creşterĭ esceptionale în aniĭ 1874 şi 1880; în primul din aceştĭ anĭ, numărul preveniţilor devine de treĭ orĭ maĭ mare ca în anul precedent, iar în anul 1880 să vede un număr de preveniţĭ, îndoit de cît în anul 1879. Motivul acestor creşterĭ subite şi considerabile în numărul preveniţilor în anĭ consecutivĭ, sînt legile din 17 Fevr. 1874 şi 9 Martie 1879, care aŭ lărgit competenţa judecătorilor de pace. Totuşĭ în afară de aceste două legĭ creşterea miceĭ criminalităţĭ este simţitoare, ia e cu mult maĭ repede de cît a crimelor şi a delictelor, ceia ce probează că pedepsele micĭ aŭ o eficacitate foarte restrînsă.

Trecînd la coloana comparativă în care să arată cîţĭ indivizĭ la suta de preveniţĭ aŭ fost condamnaţĭ, să vede că, de şi în ultimiĭ anĭ este o urcare în numărul condamnaţiunilor, ia e departe de a fi ajuns la cifra rîdicată din primiĭ anĭ (1869—1873). Aşa încît şi la judecătoriile de pace să observă acelaşĭ lucru, ca şi la juraţĭ şi tribunale, între aniĭ 1869—1886, că numărul condamnaţilor a scăzut considerabil faţă cu al achitărilor. Din fericire însă între 1880—şi 1886 să observă o mişcare ascedentă în numărul condamnaţiunilor la judecătoriile de pace.

Incît despre feliul condamnaţiunilor am reunit primiĭ 6 anĭ (1869—1874) într-o singură medie $88._3$ %, care medie trebue separată de cifrele din ceĭ-lalţĭ anĭ, fiind-că să rapoartă la o altă legislaţiune. Dacă în anul următor 1875 numărul condamnaţilor la amendă scade iar al condamnaţilor la închisoare creşte, cauza nu este că judecătoriĭ aŭ devenit maĭ severĭ în acel an, ci fiind-că în anul 1874 s-a lărgit competinţa judecătorilor de pace, atribuinduli-să judecata oare-căror delicte maĭ micĭ. In consecinţă judecătoriĭ de pace avînd a judeca pe lîngă contravenţiunĭ, competinţa lor obişnuită, şi oare-care infracţiunĭ maĭ

aceştia 15 167 aŭ fost condamnaţĭ la inchisoare, şi 44.748 la amendă. In 1889. după statistica publicată in 1895 aŭ fost 101.799 inculpaţĭ dintre care s-aŭ achitat 38.283 şi s-aŭ condamnat 13.270 la inchisoare, iar 47.332 la amendă.

grave, a trebuit neaparat să condamne maĭ adese-orĭ la închisoare decît în aniĭ precedenţĭ, cînd nu judecaŭ decît contravenţiunĭ.

Din anul 1875 pînă în anul 1879, proporţiunea condamnărilor la amendă devine din ce în ce maĭ mare, ia ajunge aproape 75%; cu alte cuvinte judecătoriĭ devin din ce în ce maĭ indulgenţĭ. In urma reorganizăriĭ judecătoriilor de pace din 1879 să observă o reacţiune bine-făcătoare, şi anume, în anul următor 1880, proporţiunea condamnărilor la amendă scade la 63%; din acel an începe iarăşĭ a să urca pînă în 1886, cînd revine iarăşĭ la cifra din 1879 (74.1%)[26].

Prin urmare şi în privinţa feliuluĭ condamnaţiunilor este o tendinţă de îmblînzire a pedepselor la judecătoriĭ de pace ca şi la celelalte instanţe penale romîneştĭ.

Trecem la judecătoriile de pace franceze; aci vom da iarăşĭ tabelul reunit al raportuluĭ dintre condamnaţĭ şi preveniţĭ, şi dintre condamnaţiĭ la închisoare faţă cu condamnaţiĭ la amendă.

Criminalitatea în Franţa.

Judecătoriile de pace						
Aniĭ	Preveniţĭ	Condamnaţĭ	No. condamnaţilor la % prev.	Amenda	Inchisoare	Citĭ la sută condamn. la amendă
1826—1830	132.450	112.996	83	107.504	5.492	95
1831—1836	136.973	114.439	83	109.067	5.372	95
1836—1840	197.720	173.640	87.5	166.146	7.494	96
1841—1846	261.295	234.597	89	223.652	10.945	95
1846—1850	258.382	232.621	90	218.354	14.267	94
1851—1856	530.909	496.950	93.5	404.535	23.415	94
1856—1860	529.298	497.363	94	465.441	31.922	94
1861—1866	537.527	507.796	94.5	472.434	35.362	93
1866—1870	426.279	404.380	95	372.993	31.387	92
1871—1876	461.063	442.696	96	409.676	33.020	93
1876—1880	463.398[27]	446.399	96.5	410.597	35.802	92

După cum să vede din acest tabel, numărul condamnaţilor

26) După statistica publicată în 1895 a anuluĭ 1889 proporţia condamnaţilor la amendă să ridică la 78%. In curînd judecătoriile de pace nu vor maĭ condamna decît la amendă, cu toate că legiuitorul le-a atribuit judecata a o mulţime de delicte!

27) In 1889 acest număr a scăzut la 438,618 din care 371,488 aŭ fost condamnaţĭ la amendă, iar 48,761 la închisoare; cu alte cuvinte numărul condamnaţilor a ajuns de 88%. (M. Block. op. cit. p. 408).

de judecătoriĭ de pace din Franţa s-a împătrit în 55 de anĭ ; în ultimiĭ 30 de anì el a rămas staţionar, ba chiar a scăzut cu 50,000.

Incît despre subita şi enorma creştere din perioada 1851—1866, ia e datorită, după cum spune d-l Humbert, în raportul săŭ către Preşedintele republiceĭ, legiĭ din 8 Iunie 1851, care a creat maĭ multe contravenţiunĭ, [28]) aşa în cît această creştere e numaĭ aparentă, în realitate ia nu e decît îndoită.

Din tabel să vede că judecătoriĭ de pace francejĭ şi-aŭ făcut şi eĭ datoria, ca şi cele-lalte autorităţĭ judecătoreştĭ; pe fiecare an numărul achitaţilor a scăzut, aşa că în perioada 1876—1880, 965 la mie aŭ fost condamnaţĭ şi numaĭ 35 aŭ fost achitaţĭ. In 55 de anĭ achitările aŭ scăzut dar cu 135 la mie.

Dacă trecem la feliul pedepselor, vedem aceiaşĭ tendinţă de severitate în judecătoriĭ de pace francejĭ; condamnaţiunile la amendă aŭ scăzut de la 95°/₀ la 92°/₀, iar în 1889 aŭ ajuns la 88°/₀, cu alte cuvinte, pe cînd în perioada 1826—1831 să condamnaŭ abia 5°/₀ la închisoare, în perioada 1876—1880 să condamnaŭ 8°/₀, iar în anul 1889, 12°/₀.

In acelaşĭ tabel să vede că pe cînd numărul condamnaţilor la amendă s-a împătrit între 1826—1880, numărul condamnaţilor la închisoare aproape s-a făcut de 7 orĭ maĭ mare.

Am terminat această lungă comparaţiune între justiţia noastră penală şi justiţia penală franceză. Din ia să vede cît de slabă este represiunea răŭ-făcătorilor în Romînia la toate instanţele, începînd de la juraţĭ şi coborîndu-ne, nu ştim dacă această expresiune e potrivită, pînă la judecătoriĭ de pace. Cu această statistică comparativă am probat cele două puncte ce ne-am propus cînd am început a vorbi despre magistratură : 1) că autorităţile noastre judecătoreştì sînt de o indulgenţă exagerată, putem zice culpabilă faţă cu răŭ-făcătoriĭ; 2) că magistraţiĭ de profesiune din Romînia sînt inferiorĭ chiar juraţilor noştri în această privinţă.

Am probat că autorităţile noastre judecătoreştĭ sînt de o indulgenţă exagerată, arătînd pe de o parte că achitările sînt cu mult maĭ numeroase la noĭ de cît la Francejĭ şi tind a să înmulţi din ce în ce, iar pe de alta că condamnările uşoare

28) La Justice en France Paris 1882 pag. XCIV.

cresc necontenit la toate instanţele, pe cînd în Franţa să împuţinează pe fie-care an.

In rezumat din cele spuse pînă aicĭ să vede 1) că juraţiĭ franceјĭ achită 20%, şi din ceĭ condamnaţĭ numaĭ 49% sînt pedepsiţĭ corecţional, pe cînd juraţiĭ romînĭ achită 50% şi din ceĭ condamnaţĭ 62% sînt pedepsiţĭ corecţional; 2) că tribunalele corecţionale franceze achită 6% şi condamnă numaĭ 36% la amendă, pe cînd cele romîneştĭ achită 52%, şi 55.5 % din ceĭ condamnaţĭ scapă cu o simplă amendă; 3) că judecătoriile de pace franceze achită abia 3.5%, şi condamnă 92% la amendă, pe cînd cele romîneştĭ achită 46 la % iar din ceĭ condamnaţĭ 74% sînt pedepsiţĭ cu amendă [29]).

Şi cu toate acestea în Franţa, după cum spune d-l G. Vidal, „Nos législateurs se sont émus des abus et de cette faiblesse „communne à toutes les juridictions répressives". Şi s-aŭ luat măsurĭ de îndreptare prin legea Béranger [30]).

Dacă în Franţa, s-a emoţionat parlamentul de indulgenţa autorităţilor judecătoreştĭ, ce ar trebui să fie la noĭ, unde am văzut că indulgenţa este cu mult maĭ mare? Emoţiunea ar trebui să fie în raport cu faptul, dacă legiuitoriĭ noştri ar avea conştiinţă de cele ce fac şi nu ar fi maĭ mult preocupaţĭ de meschinele lor interese personale decît sacrele interese ale patrieĭ comune.

Să va crede poate că am ales ca termen de comparaţiune pe Franţa într-adins spre a putea susţine teza pe care ne-am propus s-o susţinem; aceasta ar fi o eroare; noĭ am luat drept comparaţiune statistica penală franceză, fiind-că toată lumea recunoaşte că ia este cea maĭ bine făcută dintre toate statisticele penale europene. Statistica juridiciară publicată sub auspiciile guvernuluĭ francez, în 1882 şi intitulată „La justice en France", de care ne-am servit în lucrarea noastră, este considerată de oamenii de ştiinţă ca un model în genul săŭ; alegerea n-am făcut-o noĭ, ci ia ni s-a impus odată ce voiam să facem o lucrare conştiincioasă.

In cît despre afirmaţiunea că magistraţiĭ de profesiune din Romînia sînt inferiorĭ chiar juraţilor noştri, ia rezultă din confrontarea tabelelor statistice de maĭ sus.

---

29) Dacă în Romînia proporţia condamnaţilor la amendă de judecătoriile de pace este maĭ mică, faptul să explică nu prin aceia că judecătoriĭ noştri de pace ar fi maĭ severi decît ceĭ franceјĭ, ci pentru că eĭ judecă şi oare-care delicte foarte frequente (bătăile şi injuriile).

30) G. Vidal. Principes foudamentaux de la pénalité Paris. 1890 p. 417.

In adevăr, pe cînd în Franța jurații achită 20%, iar magistrații de profesiune abia 6%, la noi curțile cu jurați achită 50%, iar tribunalele 52% !

Maĭ mult de cît atît.

Dacă facem media achitărilor la jurați între anii 1869—1886, găsim cifra de 46.35%, pe cînd magistrații de profesiune aŭ achitat în acelașĭ timp 50% ! A fi inferiori juraților romînĭ, chiar acelora care funcționaŭ în anii 1869—1875, de sigur că nu e o glorie pentru magistrații romînĭ și nicĭ un titlu la recunoștința țăriĭ!

Și, d-l Lahovari, cu inima ușoară, găsea de cuviință în 1874 ca să motiveze transformarea unor crime în delicte, să afirme în parlament că, luînd aceste crime de la jurați și dîndu-le tribunalelor făcea maĭ sigură pedepsirea lor. Aceasta ar fi fost exact dacă s-ar fi vorbit în Franța și de magistratura franceză; era însă o eroare, raportîndu-să la tribunalele romîneștĭ. Ministrul romîn din 1874 crescut în Franța și știind lucrurile din țara unde-și făcuse studiile, uita că vorbește în Romînia saŭ ignora ceia ce să petrecea în țara noastră, după cum și legiuitoriĭ noștri de maĭ bine de un sfert de secol uită că fac legĭ pentru poporul romînesc, și ignorează cu desăvîrșire trebuințele sale.

Numeroasele achitărĭ pronunțate de tribunalele și de curțile romîneștĭ sînt proba cea maĭ vădită că magistratura noastră îndoctrinată de ideile becariane, este departe de a prezenta o garanție serioasă pentru liniștea socială.

Știm că mulțĭ magistrațĭ caută să scuzeze aceste achitărĭ pretinzind că poliția, instrucția și parquetul nu-șĭ fac îndeajuns datoria; în special judecătoriĭ (magistratura șezătoare) pretind că, parquetul acuză cu ușurință, nu studiază îndestul afacerile spre a susține cu succes acuzațiunea, și că judecătoriĭ de instrucțiune nu aŭ destulă experiență spre a face o bună instrucțiune. Pe de altă parte parquetul și instrucțiunea să plîng în continuu de achitările nesocotite și pedepsele derizoriĭ date de autoritățile judecătoreștĭ culpabililor. Nu este aicĭ locul de a judeca această ceartă de familie între magistrațĭ; noĭ ne-am propus să demonstrăm numaĭ că magistratura de profesiune în Romînia, nu este la înălțimea misiuneĭ sale. Și, de sigur că a-

ceastă idee trebue să-şĭ facă cine-va cînd vede că peste 50% dintre persoanele tîrîte înaintea tribunalelor corecţionale şi înaintea curţilor cu juraţĭ sînt achitate. O dilemă este inevitabilă, şi orĭ care ar fi soluţiunea sa, ia nu face onoare magistratureĭ noastre. In adevăr saŭ ceĭ 50% achitaţĭ, sînt oamenĭ oneştĭ, şi atuncĭ cu ce drept parquetul şi instrucţiunea loveşte în reputaţiunea, în liniştea şi în libertatea lor? Saŭ ceĭ 50% achitaţĭ sînt culpabilĭ, şi în acest caz, ce gararanţie prezintă societăţiĭ magistratura noastră care dă drumul la maĭ mult de 50% de deliquenţĭ?

De sigur errare humanum est, dar a greşi peste 50 orĭ la 100, maĭ ales în materie penală e prea mult, maĭ mult de cît este permis unuĭ magistrat! Căcĭ incontestabil fie-care achitare e o greşală sigură saŭ a parquetuluĭ saŭ a judecătorilor; unul dintrînşiĭ a trebuit să să înşele.

Cîtă deosebire în această privinţă între justiţia franceză şi cea romînă! La Franceјĭ achitările la juraţĭ nu aŭ ajuns la 20%, la tribunalele corecţionale ele nu sînt de cît de 6% iar la cele de *simplă poliţie* $3._5$%. Şi încă trebue să notăm că această citră cuprinde şi urmăririle după plîngerea părţiĭ civile, în cît despre urmăririle începute de Ministerul public, achitările sînt şi maĭ rare în Franţa, abia de 28‰ perioada 1876—1880 [31]) Cu drept cuvînt d-l Humbert, ministrul de justiţie constatînd acest fapt aducea parquetuluĭ francez laude: „Il semble difficile de demander plus de circomspection dans le choix des actions à intenter, et l'amélioration que constatent les énonciations qui précèdent est appréciable au double point de vue de la dignité de la justice, et des intérêts du trésor“. [32])

Pe de altă parte, vorbind de achitările din ce în ce maĭ puţin număroase de la juraţĭ, dînsul zicea; „On doit s'en féliciter: les acquittements sont regretables à plusieurs titres, no-

31) In 1889 achitările la trib. franceze aŭ fost de 291 la 1000, cînd darea în judecată s-a făcut după iniţiativa părţiĭ civile de 32 la 1000, cînd ministerul public a luat iniţiativa şi de 21 la 1000 cínd prevenţiunea a rezultat dintr-un proces-verbal dresat de administraţiunea publică care s-a constituit parte civilă. (M. Block op. cit. p. 399 şi 400).

32) La justice criminelle en France p LXXI.

tamment en ce qu'ils infligent à des accusés déclarés innocents une détention préventive quelquefois assez longue et qu'ils imposent à l'Etat des frais souvent considérables" [33]).

* * *

Inainte de a încheia acest studiŭ trebue să respund la o obiecţiune care mi s-ar putea face.

Ar putea cineva să creadă că dacă criminalitatea s-a încincit în România în scurtul interval de 18 anĭ, cauza este progresul ce a făcut în acest interval diferitele autorităţĭ însărcinate cu descoperirea infracţiunilor. De la 1869—1886 poliţia, parquetul şi instrucţia aŭ făcut marĭ progrese şi de aceia să pare că numărul infracţunilor a crescut aşa de mult.

Punîndu-să sub acest punct de vedere d-l Humbert, în raportul săŭ către preşedintele republiceĭ franceze, merge maĭ departe şi crede că augmentarea afacerilor de simplă poliţie departe de a fi ceva răŭ, e un lucru îmbucurător.

„Si l'augmentation des poursuites criminelles et correction-„nelles peut alarmer le moraliste, celle du nombre des con-„traventions jugées, doit au contraire, être accueillie avec sa-„tisfaction, parce qu'elle n'a d'autre cause qu'une surveillance „plus active de la part de l'autorité municipale; à ce point de „vue les chifres de la statistique sont des plus rassurants" [34]).

Cînd am vorbit de cauzele generale ale creşteriĭ criminalităţiĭ în Europa, am arătat că de şi admitem că una din aceste cauze este progresul autorităţilor administrative judecătoreştĭ, însă nu trebue să fim prea optimiştĭ şi să dăm acesteĭ cauze maĭ multă importanţă de cît merită. In orĭ-ce caz chiar dacă am păcătui prin prea mare pesimizm, credem că fostul Ministru de justiţie al Franţeĭ greşeşte printr-un optimizm exagerat. A susţine că adăogarea număruluĭ contravenţiunilor trebue să bucure pe un moralist, ni să pare că e un paradox pentru a căruia susţinere ar trebuî pana luĭ Proudhon! Dacă înmulţirea proceselor de contravenţiunĭ trebue să ne bucure, evident împuţinarea trebue să ne întristeze, căcĭ ar proba incuria autorităţilor sociale; va merge însă d-l Humbert pînă acolo? Pentru ca să

33) Ibidem p. XL.
34) La justics en France p. XCIV.

ne bucurăm împreună cu fostul Ministru de justiţie al Franţieĭ de creşterea număruluĭ afacerilor de simplă poliţie, ar trebui să ni să probeze cu statistica în mînă, că această creştere provine din cauza vigilenţiĭ autorităţilor, iar nu din cauza înmulţireĭ criminalităţiĭ.

Cum vom putea însă să admitem acest lucru, cînd să ştie că criminalitatea atît cea mare, cît şi cea mică, şi maĭ ales cea mică creşte necontenit pe fie-care an?

Pe de altă parte dacă explicarea d-luĭ Humbert ar fi adevărată pentru contravenţiunĭ, nu vedem pentru ce nu ar fi adevărată şi cînd e vorba de crime şi delicte.?

Oare autoritatea e din ce în ce maĭ vigilentă numaĭ în ceia ce priveşte contravenţiunile, şi din ce în ce maĭ neglijentă în ceia ce priveşte crimele şi delictele?

De ar fi astfel ar trebui să ne intristăm, iar nu să ne pară bine, căcĭ autorităţile aplicîndu-să să ne apere de pericolele micĭ, ne-ar lăsa expuşĭ la pericolele cele maĭ grave.

Nu putem dar, să ne bucurăm de augmentaţiunea enormă a afacerilor de simplă poliţiĭ, din contra ele ne îngrijesc, fiind-că povîrnişul fărdelegilor e foarte alunecos, aşa în cît cu uşurinţă şi cu repeziciune ajunge cine-va în fundul prăpastieĭ. Tribunalul de simplă poliţie e adeseaorĭ anticamera tribunaluluĭ corecţional şi a curţiĭ cu jurĭ, iar contravenţiunile sînt şcoala primară a criminalităţiĭ. Viaţa criminaluluĭ este de ordinar o lungă piesă, al căruĭ prolog să petrece înaintea tribunaluluĭ de simplă poliţie, ultimul act la curtea cu jurĭ, iar epilogul în groapa ocneĭ. Cînd începe această dramă, moralistul nu poate să o privească cu surîsul pe buze, căcĭ sfîrşitul săŭ nu să ştie; să poate ca el să nu fie tragic, în orice caz începutul nu e un început de comedie, rîsul dar nu-şĭ poate avea loc.

Dar în fine, spre a reveni la criminalitatea romînă, chiar de am admite că poliţia noastră a făcut progrese imense între aniĭ 1869—1886, tot nu putem să atribuim progresuluĭ săŭ, creşterea excepţională a criminalităţiĭ romîne în acest scurt timp de 18 anĭ. In adevăr, dacă poliţia a progresat în Romînia între aniĭ 1869—1886, niminea nu poate tăgădui că şi poliţia franceză nu a progresat cel puţin tot atît între aniĭ 1826—1880. Orĭ-cît de bună ar fi fost poliţia de siguranţă a luĭ Carol al X-lea

ia nu ajunsesă incă la dezvoltarea pe care a primit-o sub Napoleon al III-lea şi sub Republica actuală; toată lumea ştie progresele enorme ce s-aŭ realizat în serviciul siguranţeĭ în ultimele timpurĭ, graţie d-lor Macé şi Goron, foştiĭ capĭ aĭ siguranţei publice [36]). Prin urmare nu să poate atribui progresuluĭ autorităţilor judiţiare şi administrative, şi creşterea excepţională a criminalităţiĭ romîneştĭ, căcĭ acest progres există pretutindenea şi maĭ ales în Franţa în timp de 55 de anĭ a trebuit să să realizeze un progres cel puţin analog, şi totuşĭ nicăerĭ criminalitatea n-a crescut ca la noĭ [37]).

IX

Poliţia

De poliţie ne vom ocupa puţin, fiind-că ne e greŭ a confirma susţinerile noastre cu probe, cum am făcut cînd am vorbit de legislaţiune şi de magistratură. Afară de aceasta, maĭ toată lumea recunoaşte că avem o poliţie detestabilă, ceia ce mă dispensează de a insista mult să demonstrez acest lucru, pe cînd multe persoane aŭ marĭ iluziunĭ în privinţa parlamentuluĭ şi magistratureĭ noastre, şi de aceia am căutat să probăm cu dovezĭ palpabile că să înşală.

Poliţia romînă este rea, fiind-că nu este îndestul de onorată şi remunerată. Pe lîngă aceasta nu există nicĭ-o stabilitate în personalul poliţienesc, aşa că multe persoane din poliţie n-aŭ destulă experienţă. Tot din cauza nestabilităţiĭ şi insuficienţeĭ remuneraţieĭ funcţionariĭ poliţieneştĭ sînt forţaţĭ să fure saŭ să primească mită, ceia ce le perverteşte caracterul şi le compromi-

---

36) G. Macé. Le service de la sûreté, par son ancien Chef. — Paris.

37) O altă obiecţiune relativă la statistica criminalităţiĭ ni s-a făcut de un înalt magistrat romîn. Dînsul ne observa că trebue a ţine samă de statistica penitenciară, iar nu numaĭ de cea judiciară, atuncĭ cînd să studiază criminalitatea uneĭ ţărĭ. Obiecţiunea nu cred să fie fundată. In adevăr, dacă am presupune că judecătoriĭ ar achita maĭ pe toţĭ făcătoriĭ de răle saŭ i-ar condamna numaĭ la simple amende, după cum aŭ obiceiul în ţara noastră, negreşit că populaţiunea penitenciarelor n-ar creşte, însă aceasta nu ar fi cîtuşĭ de puţin o probă că criminalitatea scade, ci pur şi simplu că judecătoriĭ devin din ce în ce maĭ indulgenţi. Aşa că statistica penitenciară studiată în sine însăşĭ nu poate arăta maĭ nimic; ia nu are importanţă decît atuncĭ cînd să studiază prealabil statistica judiţiară. De altmintrelea în toată Europa ceĭ care aŭ studiat criminalitatea aŭ ţinut samă de statistica judiţiară, iar nu de cea penitenciară.

te prestigiul. Aceĭ nenorociţĭ funcţionarĭ poliţieneştĭ, care voesc să trăiască cinstiţĭ, adeseaorĭ mor în mizerie după o viaţă de privaţiunĭ. In ast-feliŭ de circumstanţe poliţia noastră departe de a fi o aprigă luptătoare în contra criminalităţiĭ, este ia însă-şĭ un cuib de imoralitate şi une-orĭ, chiar de criminalitate, cu atît maĭ periculos cu cît ia dă un răŭ ezemplu, pe care poporul îl ştie, iar judecătoriĭ cu greŭ pot să-l descopere şi să-l combată.

Pe lîngă ignoranţa şi neexperienţa poliţiştilor noştrĭ, care de sigur nu sînt delicte, dar favorizază criminalitatea, de cîte orĭ din cauza cupidităţiĭ nu aŭ lăsat eĭ să scape culpabilul? In general agenţiĭ poliţieneştĭ fac scăpaţĭ pe aceĭ delicuenţĭ, care aŭ cu ce să plătească complicitatea lor. Cîte cazurĭ nu să pot cita spre a confirma acest trist adevăr!

Şi lucru nu e de mirare.

Cine să duce să să înregimenteze în cohortele poliţieneştĭ? Care tînăr cu oare-care învăţătură, inteligenţă şi aspiraţiunĭ primeşte să să facă epistat saŭ sub-comisar? Nimenea nu voeşte să între într-un corp în care nu există nicĭ stabilitate, nicĭ o leafă convenabilă, nicĭ demnitate, nicĭ lege, ci numaĭ capriciul superioruluĭ. Ceĭ care vor crede că voesc să lovesc în poliţie, să înşală; eŭ nu o lovesc, ci o plîng şi doresc să fie reformată. Dacă e cineva care merită nu loviturĭ, ci execuţiune, sînt domniĭ aceia care iaŭ diurnă pentru ca să parodieze instituţiunile streinilor şi să facă legĭ de care nu-şĭ daŭ samă!

Sub ministerul d-luĭ I. Brătianu s-a făcut încercare de a rîdica nivelul poliţieĭ capitaleĭ; prin lefi marĭ s-aŭ atras cîţi-va tinerĭ de valoare, cărora li s-aŭ dat posturĭ însemnate în poliţie. Din nenorocire, nu s-a asigurat soarta funcţionarilor poliţieneştĭ, şi pe de altă parte poliţia abia organizată, a fost deturnată de la scopul săŭ. Poliţia capitaleĭ, care servă de model în toată ţara, a făcut desigur progrese foarte marĭ în ultimiĭ anĭ, însă în loc de a o lăsa să fie o poliţie administrativă şi judecătorească, guvernele aŭ transformat-o într-o poliţie politică. Poliţia a ajuns cel maĭ puternic instrument în alegerĭ, şi să pare că acestă direcţiune nefastă va rămîne mult timp. Ast-feliŭ cum e organizată actualmente poliţia noastră, contravenţiunile şi une-orĭ chiar delictele sînt saŭ nu pedepsite, după fluctuaţiunile politice.

Să înţelege de la sine cît de mult contribue la înmulţirea infracţiunilor această tristă stare de lucrurĭ. Să maĭ spunem că fondurile secrete, care fac atîtea serviciĭ în Franţa şi în alte ţărĭ, în ceia ce priveşte descoperirea delicuenţilor, la noĭ nu servesc la nimic alt de cît la gratificarea în secret a prefecţilor şi altor favoriţĭ aĭ zileĭ ?

Dar, după cum am spus, nu voim să vorbim mult de politica noastră, toţĭ ştim ce valorează, şi de aceia e inutil să probăm că valorează puţin.

X

Penitenciarele.

Penitenciar ! nume pompos şi înşelător, maĭ ales în ţara noastră ! Cineva ar crede că penitenciarele sînt nişte locurĭ ar în care culpabiliĭ sînt deţinuţĭ pentru ca să-şĭ ispăşască fărdelegile săvîrşite, şi pocăiţĭ prin pedeapsă, să nu maĭ inspire temere societăţiĭ cînd reintră în sînul săŭ.

Aşa să petrec însă lucrurile în realitate ?

Astă-zĭ toţĭ aceia care aŭ studiat cu atenţiune problemul penitenciar, recunosc că penitenciarele, cel puţin aşa cum sînt organizate la noĭ, departe de a îndrepta pe deţinuţĭ, le pervertesc caracterele. Recidiva, această plagă socială, care e proba cea maĭ vădită a ineficacităţiĭ pedepselor, a ajuns să inspire cele maĭ marĭ îngrijirĭ tuturor statelor civilizate. Depuis le commen-„cement du siècle—zice d-l R. Garraud,—les statistiques crimi-„nelles constatent un double phènomêne : le nombre des actes dé-„lictueux augmente et celui des délinquents diminue ; la crimi-„nalité, se concentre donc sur un certain nombre d'individus que „nulle répression n' intimide et qui vivent en état de guerre déclarée avec la société régulière“ [38]). Statistica penală a Franţeĭ, probează cît de adevărată este observaţiunea eminentuluĭ profesor de legislaţiune penală de la facultatea de drept din Lyon ; în timp de 30 de anĭ, de la 1850, de cînd s-aŭ întrodus cazierele judiciare în Franţa şi pînă în 1880, numărul recidivîştilor preveniţĭ de delicte a crescut de la 21 %, la 46 % [39]) ; as-

---

38) R. Garraud, Traite du droit pénal francais. Paris 1888. T. II p. 307 ; şi Précis de droit criminel Paris 1888 ; 3-lea ed. p. 367.

39) La justice en France. p. LXXXVIII.

tăzĭ ia este de 47 $^0/_0$ [39]). In anul 1889 numărul preveniţilor în Franţa a crescut abia cu 111 la 228.322, pe cînd numărul recidiviştilor a crescut cu 2312, de şi el este maĭ mic decît jumătatea numărulŭĭ condamnaţilor. Prin urmare chiar în Franţa, creşterea criminalităţiĭ provine din cauza recidiviştilor; indiviziĭ certaţĭ de justiţie văd după ce aŭ suferit o pedeapsă, că ia nu e atît de grea după cum credeaŭ; şi în consecinţă îşĭ reîncep, o dată eşiţĭ din închisoare, activitatea lor delictoasă. Dacă acest lucru să întîmplă în Franţa unde represiunea e maĭ sigură şi maĭ aspră, şi unde delicuenţiĭ ştiŭ că există caziere judeciare şi că in caz de recidivă vor fi pedepsiţĭ maĭ grav, cu atit maĭ mare trebue să fie recidiva la noĭ, unde achitările sînt aşa de numeroase, pedepsele atît de uşoare, şi unde toată lumea ştie că nu există caziere judeciare.

In toate ţările recidiva a ajuns la o cifră spăimîntătoare; în Belgia, Danemarca şi Prusia, ia variază între 70 şi 80 $^0/_0$; în alte ţărĭ ia e maĭ mică, însă pretutindenea numărul recidiviştilor creşte cu mare repeziciune [40]).

Dar nu e numaĭ atît, o mare parte din liberaţĭ reîntră în închisoare în primiĭ anĭ după eşirea lor de acolo; dintre 6108 indivizĭ eşiţĭ din penitenciarele franceze în 1878, 2413, adică 39 $^0/_0$, aŭ reîntrat în închisoare în ceĭ doĭ anĭ următorĭ. Mulţĭ dintre deţinuţĭ sufăr maĭ multe condamnaţiunĭ într-un interval foarte scurt. Dintre arestaţiĭ anuluĭ 1880 în Paris, 27 $^0/_0$, fusese condamnaţĭ de maĭ mult de 4 orĭ în 10 anĭ [41]). In 1882 ne spune d-l Macé aproape 300 de indivizĭ urmăriţĭ în Paris, pentru vagabondaj, dintre care 269 cu numeroase antecedente judeciare, au fost arestaţĭ şi liberaţĭ de peste 5 orĭ în cursul anuluĭ, de şi mare parte din eĭ eraŭ învinovăţiţĭ şi pentru furt. Uniĭ din aceştĭ indivizĭ suferise între 20 şi 25 de condamnaţiunĭ, iar alţiĭ aŭ fost arestaţĭ de 15—16 orĭ în cursul anuluĭ [42]).

Prin urmare închisoarea nu sparie de cît pe aceia care nu aŭ văzut ce este această gogoriţă; departe de a produce un e-

---

39) M. Block. Annuaire p. 407.

40) Lombroso. La'uomo delinquente IV-le ediz. Torino 1889, T. I. p. 407 şi urm. Garofalo. Criminologia II-le ediz. Torino 1891 p. 232 şi urm.;

41) Lombroso op. et loc cit.

42) E. Macé Le service de la sûreté.—Paris. Charpentier; 12-eme mille p 239.

fect salutar, îndată ce vede cineva ce este închisoarea şi să o-bişnueşte cu ia, devine un delicuent de profesiune. Brétigneres de Courtelles, vorbind de recidiviştiĭ de la Clairvaux, spune că eĭ intră veselĭ în închisoare ca în propria lor casă şi sînt salutaţĭ de ceilalţĭ deţinuţĭ cu numele de călătorĭ, şi de bunĭ camarazĭ [43]). Pe de altă parte d-l Macé ne spune că în Paris, în mediŭ, 50,000 de indivizĭ să scoală dimineaţa fără să ştie unde vor mînca ziua şi unde să vor culca noaptea ; aceştĭ indivizĭ adeseaorĭ fură saŭ comit un delict pentru ca să aibă ce mînca şi unde dormi, iar poliţia adeseaorĭ îĭ liberează fără judecată, cu toate că mulţĭ din eĭ aŭ numeroase antecedente judiciare [44]). Singurile penitenciare care produc un efect maĭ serios sînt acele bazate pe sistemul celular, căcĭ a sta închis în singurătate e o perspectivă care nu suride deliquentuluĭ. Foarte mulţĭ pot suporta perderea libertăţeĭ, puţinĭ însă pot să sufere separarea de societate, fie chiar societatea puşcăriaşilor, fiind-că omul este prin excelenţă, după zisa luĭ Aristotel zoon politicon.

„Bréton, spune despre un mişel, care comitea furturĭ micĭ pentru a reîntra în închisoare ; a cincĭzecea oară în loc de carcera comună, dete peste închisoarea celulară.—Justiţia (să plîngea el) m-a păcălit de astădată, şi nu va maĭ pune mîna pe mine“ [45]).

Dar lăsînd aceste cauze generale, să vorbim despre penitenciarele romîneştĭ şi despre cauzele de îmulţirea criminalităţiĭ speciale lor.

Istoria penitenciarelor romîneştĭ este încă de făcut ; nu putem avea pretenţiunea de a o trata incidental, însă vom spune cîteva cuvinte în această privinţă.

Fără să ne urcăm în timpurile vechĭ şi străvechĭ, ci raportîndu-ne numaĭ la socolul nostru, putem afirma că nu s-a operat nicĭ o adevărată reformă serioasă în regimul penitenciarelor, ci din contra s-a micşorat eficacitatea lor. In ceia ce concerne munca silnică, în Moldova, condamnaţiĭ stăteaŭ altă dată şi ziua şi noaptea în saline şi nu eraŭ scoşĭ de cît de două orĭ pe

43) Lomroso op. cit. p. 410.
44) Macé. Op cit p. 213.
45) Bréton Prisons et emprisonnements Paris 1875 (după Lombroso op. cit. p. 411).

an, şi la fie-care lună odată li să schimba paele pe care dormeaŭ. Un veteran gardian de la Tîrgu-Ocna, care ne spunea acest lucru, exclama cu bunul simţ particular ţeranuluĭ de la Dunăre.—Atuncĭ era osînda grea, dar acum a ajuns ocna o batjocoră! Această stare de lucrurĭ a fost schimbată de Grigore Ghica Vodă, un Domn animat de cele maĭ bune intenţiunĭ, fără îndoială, însă din nenorocire crescut în prejudiciile vechiĭ scoale becariane, protectoare a asasinilor.

In Muntenia condica criminală a principeluĭ Ştirbeĭ din 5 Decembrie 1850, în art. 13 dispunea deasemenea că ceĭ osîndiţĭ la ocnă îşĭ vor face viaţa acolo, însă numaĭ cei osîndiţĭ la ocnă pe viaţă, iar ceĭ osîndiţĭ pe timp mărginit lucraŭ ziua la sare, şi noaptea să închideaŭ în temniţă cu fiare de picioare.

Incît despre celelalte închisorĭ, toate legile ce s-aŭ făcut asupra penitenciarelor aŭ avut de scop să asigure o maĭ bună trătare deţinuţilor decît maĭ înainte, aşa că astăzĭ mulţĭ ţăranĭ şi oamenĭ nevoiaşĭ ar fi mulţumiţi să aibă mîncarea, localul, încălzitul şi căutarea medicală, pe care o aŭ deţinuţiĭ din penetenciare.

Ce reformă s-a făcut însă în penetenciarele noastre în scop de a combate criminalitatea? Absolut nicĭ una! De mult, ştiinţa recomândă regimul celular şi toate statele civilizate aŭ făcut sacrificiĭ enorme pentru a transforma închisorile lor, pe cînd la noĭ nu s-a făcut nimic în acest sens. Maĭ mult decît atît criminalitatea a crescut la noĭ foarte mult de cînd s-a aplicat noua legislaţiune penală; în schimb însă penitenciarele sînt departe de a să fi înmulţit în aceiaşĭ proporţiune.

Deja în anul 1867, cînd nefasta noastră legislaţiune penală nu-şĭ dăduse încă toate roadele sale noĭ aveam 3180 de deţinuţĭ în diferitele penetenciare, de şi în statica aceluĭ an să spune că numaĭ 3110 deţinuţĭ puteaŭ încăpea în penetenciare [46]; ce să va fi întîmplat în urmă şi ce trebue să fie astăzi în penetenciarele noastre? [47]) Astfeliŭ fiind lucrurile, nu numaĭ că nu s-a putut aplica regimul celular la noĭ, dar chiar, neavînd destule penitenciare speciale, s-aŭ amestecat în acelaş penitenciar indivizĭ

46) Analele statistice pe 1867. An VIII Bucureştĭ 1870 p. 21.

47) In statistica pe 1887, să vede că ar maĭ fi disponibile încă 1000 de locurĭ în penitenciare; lucrul e cel puţin îndoelnic, în orĭ ce cas însă avis pentru amatorĭ!

cu pedepse foarte diferite, în contra tutulor principielor preconizate de penitenţiarişti. Graţie acesteĭ promiscuităţĭ deplorabile, micii deliquenţĭ puşĭ în contact cu ceĭ marĭ *les rois de la pègre* aŭ ocaziune de a învaţa de la eĭ şcoala înaltă a criminalităţiĭ.

Această lipsă de penitenciare speciale, e atît de mare la noĭ, încît foarte adeseaorĭ nu numaĭ că trăesc în acelaş penitenciar mariĭ criminalĭ împreună cu ceĭ micĭ, dar chiar preveniţiĭ sînt inchişĭ împreună cu condamnaţiĭ!

Spre a proba acest lucru, ne vom referi la statistica pe 1887 care, dacă nu ne înşălăm este cea din urmă statistică a penitenciarelor romîneştĭ, publicată pînă în anul 1893.

In tabela No. 1 din această statistică să vede că, din cele 20 de penitenciare centrale din Romînia, 3 cuprindeaŭ numaĭ osîndiţĭ la muncă silnică (Salinele marĭ, Slănicu şi Telega); două numaĭ osîndiţĭ la inchisoare corecţională (Bisericanĭ şi Mislea); iar restul de 15 sînt mixte, cuprinzînd toate categoriile de deţinuţĭ, de la preveniţĭ pînă la condamnaţĭ la munca silnică. Vom cita, Bucovăţul şi Dobrovăţul unde să aflaŭ corecţionaliĭ şi recluzioniştĭ; Cozia, Pîngăraţiĭ, Plătăreştĭ, Tîrgu-Ocna şi Tulcea unde să aflaŭ condamnaţĭ la închisoare corecţională, recluziune şi muncă silnică; Craiova şi Văcăreştiĭ, preveniţĭ, corecţionalĭ, recluzioniştĭ şi munca silnică [48]; şi în fine Constanţa, Focşanĭ, Galaţĭ şi Iaşĭ, unde preveniţiĭ să află amestecaţĭ cu diferite categoriĭ de condamnaţĭ.

Odată constatat acest lucru deplorabil, e inutil să insistăm asupra luĭ, fiind-că uşor înţelege orĭ-cine ce efecte dezastroase are asupra criminalităţiĭ [49].

Să nu să spună că şi în Franţa să găsesc în aceleaşĭ penitenciare condamnaţĭ corecţional, recluzioniştĭ şi chiar la munca silnică [50], fiind-că penitenciarele franceze sînt alt-feliŭ construite şi organizate, aşa în cît recluzioniştiĭ nu trăesc amestecaţĭ, cu corecţionaliĭ. In orĭ-ce caz nicĭ în Franţa şi nicĭ într-una din ţările civilizate ale Europeĭ, preveniţiĭ nu sînt puşĭ la un loc cu condamnaţiĭ. Chiar dacă în unele ţărĭ, eĭ să află în acelaşĭ peni-

48) Aceste două din urmă categoriĭ staŭ numaĭ provizoriŭ în penitenciarele Văcăreştı şi Craiova.

49) Statistica penitenciară pe 1887. Bucureştĭ 1888 pag. 4 şi 5.

50) Annuaire statistique de la France 1-ere année 1878. Paris 1878 p. 116 şi 117.

tenciar, separaţiunea acestor două categorii de deţinuţi e tot aşa de strictă, pe cît e de diferită poziţiunea lor faţă cu legea.

Să mai spunem că în penitenciarele noastre nu să face nimic pentru reformarea morală a deţinuţilor şi că după eşirea lor din penitenciare, niminea nu are grija de aceşti osîndiţi liberaţi, aşa în cît forţat ei sînt readuşi de unde aŭ plecat? Cine nu ştie şi nu a auzit despre societăţile de patronare a osîndiţilor liberaţi, care fără să împedece recidiva, o micşorează prin faptul că ele caută să reclaseze pe fostul osîndit în societate şi să-i facă posibilă o viaţă de muncă onestă?

La noi nu există atari societăţi şi nici nu e probabilitate că să vor înfiinţa în curînd, fiind-că ele reprezintă o muncă şi un sacrificiŭ, de care nu e capabilă societatea materialistă şi incultă în care trăim.

Cînd dar penitenciarele noastre sînt atît de răŭ organizate, cînd niminea nu să îngrijeşte să reformeze starea morală a deţinuţilor, lucru atît de anevoios de altmintrelea, ci numai să le asigure o mai bună stare materială în timpul detenţiunei, trebue să ne aşteptăm ca pe fie-care an criminalitatea să crească în Romînia, mai repede decît în ori-ce ţară. Nicăiri recidiva, care aduce cel mai mare contingent al criminalităţii, nu poate avea un teren mai favorabil ca în Romînia.

Nesocotiţii noştri cîrmuitori după vremuri aŭ crezut că fac bine ţării iconomisind cîte-va milioane care ar fi necesare pentru transformarea penitenciarelor noastre în penitenciare celulare, şi nu şi-aŭ închipuit ce triste consecinţe are şi va avea pentru ţară, această economie neînţeleaptă [52]) Acei care cheltuesc zecimi de milioane cu fortificaţiuni de o utilitate îndoioasă, nu vor să sacrifice cîteva milioane pentru a face din penitenciare nişte adevărate fortificaţiuni în contra criminalităţii. Tacticiani cu vederi înguste, ei nu inţeleg că inamicul cel mai de temut, e totdeauna cel dinăuntru şi că peirea unei ţări vine totdeauna de la ia însăşi. În această privinţă ca şi mul-

---

52) Tot o economie răŭ înţeleasă de genul acesta a făcut să nu să construiască penitenciare pentru debitorii de rea credinţă, aşa că de 30 de ani legea constrîngerii corporale rămîne neaplicată, şi adeseaori aceia care ar trebui să zacă în închisori ocupă cele mai înalte funcţiuni publice, spre ruşinea şi nefericirea ţării romîneşti.

te altele, pretinsa noastră pătură cultă, aceia care ne-a oblăduit şi ne oblăduesc, pare că ar fi voit să-şĭ bată joc de interesele cele maĭ de căpitenie ale ţăriĭ, dacă i-am crede conştienţĭ de cele ce făc!

Concluziune

Rezumând cele arătate pe larg pînă aicĭ vom spune că criminalitatea să îmulţeşte într-un mod spăimîntător în ţara noastră, după cum să vede din statisticele judeciare anuale publicate pînă astăzĭ. Cauzele îmulţireĭ criminalităţiĭ sînt pe lîngă acele generale şi comune tuturor ţărilor civilizate, unele particulare ţăriĭ noastre, saŭ maĭ bine zis, sînt cauze care lucrează în ţara noastră cu maĭ multă energie ca în alte ţărĭ.

Intre aceste cauze, ca cele maĭ importante am citat îndulcirea exagerată a pedepselor din codicele penal, şi indulgenţa din ce în ce maĭ mare a magistratureĭ noastre.

Care sînt mijloacele de a pune o stavilă acestuĭ pericol naţional? Iată ce ne maĭ rămîne de spus, şi o vom face pe scurt, căcĭ răspunsul e desigur în mintea orĭ-căreĭ persoane care a citit acest studiŭ şi s-a convins de cele spuse de noĭ.

Spre a scăpa de un răŭ, vădit lucru este că trebue să lovim în izvoarele sale, adecă în cauzele aceluĭ răŭ. Vom relua dar în parte fie-care din cauzele îmulţireĭ criminalităţiĭ şi vom arăta în scurt cum credem noĭ că trebuesc combătute acele cauze.

Maĭ întăĭ trebue să eliminăm din discuţiune îmulţirea populaţiuniĭ şi progresul poliţieĭ, fiind-că acestea nu sînt cauze reale de creşterea criminalităţiĭ, ci numaĭ aparente, aşa că aceste cauze nu trebuesc să fie combătute. Ar fi poate ceva de zis în privinţa concentrăriĭ locuitorilor în oraşe, însă acest fapt neproducînd prin sine însuşĭ creşterea criminalităţiĭ, e suficient a să combate cele-l-alte cauze spre a ajunge la scopul dorit.

De altmintrelea imigraţiunea locuitorilor în oraşe e un mers natural al lucrurilor care nu poate fi combătut cu succes; progresul civilizaţiuniĭ face ca un popor să treacă din starea agricolă în cea comercială-industrială şi în această stare, negreşit, că oraşele să măresc cu paguba satelor.

Trecem dar la alte cauze care pot şi care trebuesc să fie combătute.

Slăbirea sentimentuluĭ religios şi creşterea inegalităţiĭ sociale, sînt de sigur două rele care apasă societatea contimporană şi care o ameninţă cu o mare catastrofă. Insă dacă aceste rele sînt uşor de văzut, nu tot aşa de uşoară e combaterea lor; pe de o parte ştiinţa şi elementele înaintate lovesc în continu religiunea, iar pe de alta ignoranţa, interesul şi elementele reacţionare nu numaĭ că să opun la dezlegarea chestiuniĭ sociale, dar chiar neagă existenţa eĭ.

Nu ştim cum să va putea face ceva în această privinţă, deoarece este tot atîta de greŭ a face să între în capul radicaluluĭ saŭ socialistuluĭ că nu trebueşte să lovească în religiunea omuluĭ incult [53]), pe cît este de cu neputinţă a face să înţeleagă un burghez chestiunea socială şi a-l decide să lucreze pentru rezolvarea eĭ.

Spre a zădărnici întru cît-va inconvenientele slăbireĭ sentimentuluĭ religios, nu vedem decît, un mijloc: acela de a căta să rîdicăm sentimentul patriotic prin scoală. Negreşit că şi acest sentiment este combătut de elementele înaintate aproape cu aceiaşĭ energie ca şi sentimentul religios, însă el este maĭ uşor de inspirat de profesor fiind-că nu este în luptă cu ştiinţa. In ţara noastră saŭ în starea de cultură la care am ajuns nu credem că s-ar afla un profesor la o sută care să lupte pentru respîndirea sentimentuluĭ religios, pe cînd din contra, nu ne îndoim că nicĭ chiar unul la sută n-ar refuza să lupte pentru dezvoltarea sentimentuluĭ patriotic.

Prin urmare trebue ca pe de o parte Statul şi oameniĭ cu reflecţiune să nu dee nicĭ un ajutor acelora care atacă religiunea, iar pe de alta să caute ca prin şcoală şi literatură să propage sentimentul patriotic în masele populare. Dacă am reuşi să punem patriotizmul în sufletul în care sentimentul religios a dispărut, individul va fi salvat şi el va fi un element folositor societăţiĭ.

---

53) Ce e drept că clerul este întru cîtva culpabil de această luptă a partidelor înaintate în contra religiuneĭ, fiind-că adesea a fost aliat cu ceĭ de sus în contra celor de jos. In Romînia unde aceasta nu există, clerul fiind din popor şi al poporuluĭ, combaterea cleruluĭ e mult maĭ slăbă, şi chiar să poate zice că nu este decit o maimuţărie inconştientă a streinătăţeĭ.

Deviza frumoasă *sanctus amor patriae dat animum* e adevărată, însă după mine curajul este cea maĭ mică din calităţile pe care le dezvoltă patriotizmul. Ca şi religiunea patriotizmul e superior onoareĭ, căcĭ el este un sentiment altruist; onoarea cere a nu lovi dreptul altuia; patriotizmul şi religiunea nu să mulţumesc cu atîta, ci cer chiar sacrificiul dreptuluĭ nostru în interesul semenilor noştri. Răspîndind prin scoală sentimentul patriotizmuluĭ în masele populare, vom împuţina criminalitatea şi vom înmulţi probitatea şi devotamentul, două din cele maĭ preţioase calităţĭ sociale.

In cît despre creşterea inegalităţiĭ sociale, această plagă a civilizaţiuneĭ moderne, să sperăm că nu numaĭ nu va continua, ci chiar va scădea, graţie progresuluĭ ce face democraţia pe fiecare zi.

In caz contrar această cauză nu va putea să dureze mult timp, fiind-că e probabil că în curînd burghezia, saŭ îşĭ va deschide ochiĭ saŭ îĭ va închide pentru totdeauna. Dacă această clasă socială care e regina viacululuĭ nostru, nu va profita de învăţămintele istorieĭ şi nu va face sacrificiile cerute de dreptate şi umanitate, apoĭ să poate spune cu siguranţă absolută că, ceasul săŭ nu va întîrzia să sosască şi că ia va suferi aceiaşĭ soartă ca şi regalitatea şi nobilimea, a cărora ia este moştenitoare. Cum astăzĭ progresul civilizaţiuneĭ e maĭ repede decît totdeauna, regimul burghezieĭ ar fi fost cel maĭ scurt dintre toate, de mult burghezimea ar fi fost răsturnată dacă ia n-ar fi avut norocul să să nască în acelaşĭ timp cu militarizmul european; armata e scăparea burghezieĭ, şi de aceia ia o iubeşte atît de mult şi face atît de marĭ sacrificiĭ pentru ia.

In realitate astăzĭ armatele servesc maĭ mult înăuntru de cît în afară, maĭ mult burghezieĭ, decît patrieĭ comune. Desfiinţaţĭ armata dintr-un Stat, lăsînd simpla jandarmerie pentru combaterea răufăcătorilor, şi veţĭ vedea că streinul va veni peste un an, doĭ, poate nicĭ odată, pe cînd revoluţiunea socială va fi gata în cîteva lunĭ, poate în cîteva zile. Burghezia fără armată va cădea ca un edificiŭ, căruia i să doboară coloanele pe pe care să razimă. Insă ceia ce ne face să credem că această cauză nu poate să dureze mult timp, este că coloana pe care să susţine burghezia a devenit insuportabilă, aşa încît ia

singură a început să vadă că este necesar să o doboare. Burghezia să află astăzi între Scila și Carybda; ia e silită saŭ să să sărăcească întreținînd armate mari, saŭ să-și piardă stăpînirea sa, suprimînd armatele și expunîndu-să la o revoluțiune socială. Neavînd curajul să să decidă la o moarte repede, ia să expune la o moarte lentă, care este însă tot atît de sigură și inevitabilă, la moartea prin faliment.

Să poate prezice asasinilor și moștenitorilor lui Ludovic al XVI-lea, că precum regalitatea a căzut din cauza încurcăturilor financiare, tot așa și ei vor cădea din cauza cheltuelelor nemăsurate ce le fac cu întreținerea armatelor. Pas d'argent pas de Suisse; cînd nu va mai avea bani, burgezia nu va mai avea armată și atunci ia va fi zdrobită de popor, dacă nu va fi deja moartă de inanițiune.

Prin urmare această cauză de creștere a criminalității, care din fericire e foarte puțin întinsă în țara noastră, pe deoparte scade forțat prin progresul democrației, iar pe de alta e destinată a dura puțin timp, de oare-ce civilizațiunea mergînd foarte repede, burgezia va trebui în curînd să cedeze, saŭ va fi zdrobită de revoluțiunea socială.

Să trecem la cauzele de înmulțirea criminalității, care lucrează mai cu deosebire asupra țării noastre.

Deja în Franța autori de mare valoare, adversari declarați ai școlei penale italiene, critică slăbiciunea represiunei: „Si l'on peut adresser un reproche aux lois de notre époque aussi qu'à ceux qui sont chargés de les appliquer, c'est plutôt l'excès d'indulgence, quelquefois même de faiblesse. Or, il n'est pas douteux que cette faiblesse dans la répression ne soit une des causes de l'augmentation de la criminalité: car la grande majorité des délinquants qui comparaissent devant la justice se compose de gens qui ont été insuffisament frappés antérieurement" [54]).

Dl. Arthur Desjardins la rîndul săŭ să întreba dacă „pen„tru amorul de umanitate acești făcători de legi n-aŭ sacrificat „primele interese ale umanității, nu ne-am dezarmat prea mult?" [55]). In Italia de asemenea, d-l Lombroso susține că una

54) G. Vidal: Op. cit: p. 276 și 417.
55) A. Desjardins. Revue des deux mondes 1891 T. 103 p 191.

din cauzele creşteriĭ criminalităţiĭ este blîndeţa pedepselor [56].)

Revenind la România am relevat maĭ întăĭ blîndeţa exagegerată a legislaţiuniĭ noastre penale. Aci remediul e maĭ uşor, căcĭ e suficient să voim, pentru ca să facem să disparà acest răŭ. După ce în curs de aproape 30 de anĭ s-a modificat necontenit cu legislaţiunea noastră în interesul asasinilor, falşificatorilor, bancruţilor eschrochilor şi altor făcătorĭ de răle, cred că ar fi timpul ca legiuitoriĭ să să maĭ gîndească şi la victimile lor şi să să facă o revizuire a legislaţiuniĭ penale în interesul oamenilor cinstiţĭ. Această pretenţiune cred că nu este exagerată, deoarece oameniĭ cinstiţĭ sînt şi eĭ cetăţenĭ şi contribuabilĭ, cel puţin atît cit făcătoriĭ de rele; prin urmare aŭ dreptul ca interesele lor să fie ocrotite, precum de treĭ deceniĭ să ocrotesc interesele criminalilor; în definitiv eĭ nu cer decît egalitatea înaintea legei!

Poate că oameniĭ cinstiţĭ ar avea drept să pretindă ceva maĭ mult da la legiuitoriĭ noştri; eĭ ar putea să le zică: „Deoare-ce noĭ sîntem aceia care v-am trimis în parlament şi pe noĭ ne reprezentaţĭ, binevoiţĭ a ne apara interesele noastre, iar nu ale hoţilor şi asasinilor. Dacă pentru un motiv saŭ pentru altul vă simţiţĭ maĭ mult atraşĭ spre criminalĭ şi preferaţĭ să-ĭ reprezentaţĭ pe eĭ şi interesele lor în parlament, sinteţĭ liberĭ a o face însă în acest caz spuneţĭ-o clar şi renunţaţĭ la mandatul nostru, spre a alege alţĭ mandatarĭ, care să apere adevaratele nostre interese.“ Prin urmare după atîtea revizuirĭ empirice şi antisociale ale legislaţiuneĭ noastre penale, este de neaparată trebuinţă o revizuire ştiinţifică şi socială. Această revizuire să nu să facă de traducătorĭ poligloţĭ, ci de criminaliştiĭ serioşĭ, şi să sperăm că în toată ţară să vor găsĭ 4 saŭ 5 persoane care să să fi ocupat cu studiul chestiunilor criminale.

Pe lîngă profesoriĭ de legislaţiune penală care, de plăcere saŭ din datorie, trebue să să ocupe cu chestiunile penale şi să aibă oare-care competinţă, maĭ sînt magistraţĭ care stînd 10, 15 saŭ 20 de anĭ în parquet orĭ fiind judecător de instrucţiune, pot să aducă luminĭ foarte preţioase în revizuirea legislaţiuneĭ nostre penale. O comisiune compusă din specialiştĭ în care s-ar cu-

56) C. Lombroso. L'incremento del delitto in Italia. Torino 1879. p. 28.

prinde elementul teoretic şi elementul practic, ar produce fără îndoială o operă serioasă şi cu mult mai folositoare naţiunii, decît acele traduceri inconştiente, pe care ligiuitorii noştri le experimentează de 30 de ani pe socoteala bietei noastre ţări. Nu numărul membrilor unei comisiuni, ci specialitatea lor determină valoarea operii ce vor produce: procedura genevezǎ este redactată aproape în întreg de un singur om, de profesorul Bellot, şi totuşi este una din cele mai bine redactate, pentru că Bellot era un om competent. Greşala noastră este că atunci cînd facem legi nu ne dăm îndestul samă de diviziunea ocupaţiunilor, şi credem că un bun magistrat saŭ un jurisconsult distins poate în cîteva luni să redacteze ori-ce codice de legislaţiune ne-ar trebui. Această greşală trebue să înceteze, juriştii ştiŭ că fie-care ramură a dreptului e aşa de vastă, încît întreaga viaţă şi memorie a omului nu o poate cuprinde nici-o dată, chiar de s-ar consacra excluziv numai ei; cu atît mai puţin niminea, fie chiar geniul cel mai mare, nu va putea pretinde că cunoaşte atît de bine toate ramurile dreptului, în cît să fie în stare să facă un bun codice pentru ori-care din ele în cîteva luni saŭ ani. O dată ce am avea o bună comisiune, ia ar trebui să să pună serios pe lucru şi să ţină samă de lucrările stiinţifice ce s-aŭ produs în streinatate asupra criminologiei. Fără să pretindem, să arătăm toate modificările ce credem că ar fi bine să să întroducă în legislaţiunea noastră penală, căci aceasta ar lungi peste măsură prezentul studiŭ, ne mulţumim să relevăm trei care ni să par esenţiale

Relativ la codicele penal trebue a reveni la pedepsele din codicele penal francez, căci noi nu sîntem mai înaintaţi în civilizaţiune de cît Franţa pentru ca să avem un codice penal mai blînd. Pedeapsa cu moarte să să reîntroducă în legislaţiune, însă să fie rezervată pentru asasinate precedate de tortură şi suspendată în tot timpul în care asasinatele vor scădea saŭ vor rămîne saţionare în ţară.

In procedura penală sînt două reforme capitale de reîntrodus, care ambele să referă la organizarea judecătorească. Prima este de a separa justiţia civilă de justiţia penală, spre a avea magistraţi penali mai competinţi, şi a doua este de a suprima juriul în materie de drept comun, păstrîndu-l în materie politică. Separa-

rea celor două justiţiĭ nu are trebuinţă să maĭ fie susţinută, căcĭ nu e de cît una din multele şi folositoarele aplicaţiunĭ ale principiuluĭ diviziuneĭ ocupaţiunilor, şi nu am putea decît să rezumăm saŭ să repetăm ceia ce să găseşte pe larg în orĭ-ce tratat de economie politică.

Ca o consecinţă a acesteĭ separărĭ, facultăţile de drept însăşĭ trebue să să împartă în două secţiunĭ : secţiunea civilă şi secţiunea penală ; această din urmă va avea profesorĭ de dreptul penal, procedura penală, antropologia criminală, statistica criminală, ştiinţa penitenciară, medicina legală, etc. codicele penal neputîndu-să studia într-un mod suficient într-un an să fie predat în 2 saŭ 3 anĭ.

In cît despre supresiunea juriuluĭ în materie de drept comun, nu vom vorbi aicĭ fiind-că deja am tratat această chestiune cu altă ocaziune [57]), şi de altmintrelea şi ia e tot o aplicaţiune a fecunduluĭ principiŭ al diviziuneĭ ocupaţiunilor.

Organizaţiunea judiţiară actuală este atît de puţin raţională, încît de sigur că peste 100 saŭ 200 de anĭ lumea să va mira cum s-a putut că ia să subsiste în secolul vaporuluĭ şi al electricităţeĭ ! A separa două lucrurĭ de aceiaşĭ natură şi a uni unul dintrînsele cu un altul de o natură cu totul diferită, să pare concepţiunea uneĭ minţĭ bolnave ; eĭ bine ! tocmaĭ acesta e sistemul organizaţiuneĭ judiţiare a Romînieĭ şi a maĭ tutulor Statelor europene ! Anume justiţia penală nu să dă de aceiaşĭ judecătorĭ, ci sînt magistraţĭ specialĭ pentru marea şi mica criminalitate, în schimb însă judecătoriĭ penalĭ care nu pot să judece pe mariĭ criminalĭ sînt competinţĭ să judece afacerĭ civile şi comerciale ! Cînd vom cugeta că judecătoriĭ mareĭ criminalităţĭ sînt tocmaĭ ceĭ maĭ puţinĭ competinţĭ în afacerĭ penale, adică juraţiĭ, şi că distincţiunea între marea şi mica criminalitate este o distincţiune arbitrară neadmisă în ştiinţă, cînd ne vom maĭ aminti că la juraţĭ acelaşĭ fapt să separă în chestiunea de drept şi chestiunea de fapt, fie-care judecată de alţĭ judecătorĭ, va trebui să mărturisim că poate nicĭ odată bunul simţ n-a fost maĭ mult certat cu instituţiunile omeneştĭ decît în vremile noastre.

---

57) Vezĭ studiul nostru intitulat „Observatiunĭ asupra proectuluĭ de Procedura penală“ publicat în „Archiva Soc. Ştint. şi Liter. din Iaşĭ“ an III, (1892) p. 90—92).

Dar e inutil să insistăm, fiind-că aceasta este a predica în pustiŭ; de 30 de anĭ guvernanţiĭ noştri s-aŭ deprins să copieze instituţiunile streine, fără să-şĭ maĭ dea osteneală să reflecteze dacă ele sînt raţionale şi dacă convin ţăriĭ noastre; cu timpul acest răŭ obiceĭ a devenit o a doua natură, căcĭ lor nu le place să lucreze ci să ia pe de-a gata. Nu este lege streină orĭ-cît de rea, pe care să nu aibă curajul să o experimenteze pe socoteala bieteĭ ţărĭ, nicĭ-o-dată însă eĭ n-aŭ căutat să lucreze şi să-şĭ ia răspunderea uneĭ legĭ făcută de eĭ, probabil fiind-că sînt incapabilĭ de a face o lucrare proprie. Şi cînd aceste legĭ traduse, dar neadaptate, daŭ rezultate rele, eĭ găsesc mijlocul de apărare, de a arunca vina pe ceĭ care aŭ făcut legile, pe ceĭ care le aplică şi nu arare-orĭ pe poporul nostru care — zic eĭ — perverteşte legile cele maĭ bune. Cu alte cuvinte, vinovat este acel om care nu are corpul după haina croită pentru altă persoană, vinovat este croitorul care n-a făcut o haină potrivită pentru toate corpurile marĭ şi micĭ, vinovată e şi sluga care incearcă să imbrace pe un colos cu hainele unuĭ pitic, orĭ pe un pitic cu hainele unuĭ colos, iar aceia care concep şi impun ast-feliŭ de ideĭ nesăbuite sînt oamenĭ raţionalĭ şi merită să conducă destinele uneĭ ţărĭ!

Dar, să trecem la alte cauze de imulţirea criminalităţiĭ şi la remediile ce s-ar putea aduce.

Am spus şi am probat că una din principalele cauze ale imulţireĭ răŭ-făcătorilor în ţara noastră este indulgenţa extremă a judecătorilor. Remediul la acest răŭ ar fi ca judecătoriĭ să fie maĭ severĭ, însă dificultatea este de a şti cum am putea să ajungem la acest rezultat? O persoană şi maĭ cu samă o întreagă colectivitate nu-şĭ schimbă în scurtă vreme ideile şi caracterul, prin urmare ar fi absurd să sperăm că vom scăpa în curînd de această nenorocită deprindere a magistratureĭ noastre de a concura cu legiuitorul în ocrotirea răŭ-făcătorilor. Insă dacă s-ar reorganiza facultăţile de drept şi magistratura în modul pe care l-am arătat, putem afirma cu siguranţă că într-o singură generaţiune saŭ două vom ajunge să avem judecătorĭ maĭ competenţĭ, decît am avea cu actuala organizaţiune în zece generaţiunĭ. Aceştĭ judecătorĭ nu vor putea să fie indulgenţĭ, pentru că fiind specialiştĭ în ştiinţa penală eĭ vor înţelege că pedeapsa este o

forţă menită să deturne pe criminalĭ de la săvîrşirea infracţiunilor şi că cu cît ia e maĭ mică cu atît riscă maĭ mult să nu-şĭ producă efectul dorit. Fatalizmul ştiinţific şi determinizmul, la care conduce ştiinţa modernă, departe de a fi în contra pedepsiĭ, este pentru pedepse severe, căcĭ este vădit că cu cît cauza e maĭ forte cu atît efectul este mai sigur.

Relativ la poliţie, această preţioasă ajutătoare a magistratureĭ penale, vom observa că spre a face să-şĭ îndeplinească frumoasa sa misiune, trebuesc marĭ reforme şi sacrificiĭ. Funcţionariĭ poliţieneştĭ trebuesc bine plătiţĭ şi soarta lor asigurată prin inamovibilitate, întru cît eĭ îşĭ vor face datoria. Orĭcît de stranie s-ar părea această idee spiritelor strimte şi rutinare, eŭ perzist a susţinea inamovibilitatea orĭ-căruĭ funcţionar administrativ, pentru ca el să nu devină un instrument în mîna superiorilor săĭ. Inamovibilitatea este legea în locul arbitrariuluĭ, este apărarea celor micĭ în contra aroganţeĭ şi nedreptăţilor la care sînt expuşĭ din partea superiorilor lor; prin urmare nimic maĭ drept decît inamovibilitatea, şi nimic maĭ folositor pentru o societate. Ţăranul romîn are o zicătoare frumoasă: *nu e cu lopata ci e cu judecata*; eĭ bine! tocmaĭ judecata care face egal pe cel mic şi slab cŭ cel mare şi puternic, o susţinem noĭ cînd cerem inamovibilitatea funcţionaruluĭ care-şĭ face datoria.

Odată ce s-ar asigura soarta funcţionarilor poliţieneştĭ, eĭ nu ar maĭ avea trebuinţă să devină nişte agenţĭ electoralĭ saŭ zbirĭ politicĭ, fiind-că schimbarea guvernelor le-ar fi indiferentă şi guvernul nu ar avea putinţă să facă vre-o presiune asupra voinţeĭ lor. De aci ar rezulta ca consecinţă, că funcţiunile poliţieneştĭ ar fi maĭ onorate şi că tinerĭ de talent intrînd în poliţie şi rămînînd mulţĭ anĭ, poate întreaga viaţă, am avea o poliţie care ar fi vrednică de frumoasa sa misiune socială. Onestitatea, ştiinţa şi experienţa, aceste calităţĭ necesare funcţionarilor poliţieneştĭ, care însă în general astăzĭ le lipsesc, dacă s-ar reorganiza poliţia în acest sens, ar deveni pe atît de comune, pe cît sînt astăzĭ de rare.

De sigur că nu avem naivitatea să credem că să va găsi vre-un guvern care să facă această reformă salutară; guvernele sînt compuse de oamenĭ şi oameniĭ îşĭ caută, în general, maĭ mult interesele lor decît pe acelea ale ţăriĭ. Că să vor omorî

100 de oamenĭ maĭ mult într-un an, orĭ să vor prinde 200 de hoţĭ maĭ puţin, aceasta e indiferent pentru guvernul uneĭ ţărĭ de 5 milioane de oamenĭ; ceia ce-l interesează este de a sta încă un an la putere, şi spre a ajunge la acest rezultat nu e necesară o bună poliţie judecătorească, ci o bună poliţie politică. Prin urmare deşi tînăr, nu sperăm să vedem împlinindu-să vre-o dată această reformă, căcĭ maĭ ales în ţara noastră în care poliţiă e mîna dreaptă a guvernuluĭ în alegerĭ, ar fi o naivitate să creadă cine-va că să va găsi vre-un guvern care să asigure soarta funcţionarilor poliţieneştĭ în contra arbitraruluĭ ministerial. Să poate ca un nebun să-şĭ lege mîna dreaptă cînd să luptă, însă guvernele noastre orĭ-ce păcate pot avea, numaĭ nebune n-aŭ fost şi nu pot fi!

Prin urmare aceasta e un pium desiderium din partea noastră şi nimic maĭ mult deoare-ce noĭ sîntem convinşĭ, dorim să ne înşelăm, că creşterea criminalităţiĭ din cauza releĭ organizărĭ a poliţieĭ va dura încă mult timp în Romînia.

In fine penitenciarele trebuesc şi ele reformate sub două puncte de vedere:

1) Introducerea treptată a regimuluĭ celular. Maĭ ales ţara noastră care nu are coloniĭ unde să relege pe recidiviştĭ, nu vedem alt mijloc de a scăpa de recidivă, decît prin regimul celular, care este o adeverată şi spăimîntătoare pedeapsă. Bine înţeles că regimul celular nu să va aplica de cît cel mult pentru 4 saŭ 5 anĭ, altmintrelea el e maĭ teribil de cît moartea. Aş fi chiar de părere ca acest regim să nu să aplice decît recidiviştilor şi prin urmare o dată cu reforma penitenciarelor să să întroducă în ţară şi cazierele judiţiare. Pentru acel care comite primul delict, este destul necinstea de a sta în închisoare, pentru cel care comite al doilea, al treilea saŭ al patrulea, trebueşte o pedeapsă severă care să-l sperie şi să-l întoarcă din calea pe care a apucat.

2) Personalul penitenciarelor trebueşte să fie maĭ bine plătit şi inamovibil, spre a deveni o carieră şi a avea oamenĭ cu experienţă. Directoriĭ de penitenciare să aibă gradaţiunĭ, aşa cà la finele carieriĭ lor, aceia care şi-aŭ făcut datoria să aibă o leafă de cel puţin 7 saŭ 800 leĭ pe lună. In schimb la întrarea lor în funcţiune să li să ceară condiţiunĭ de capacitate,

preferindu-să foştiĭ magistraţĭ cu titlu academic de licenţiaţĭ saŭ doctorĭ în drept. Spre a-ĭ interesa maĭ mult la soarta deţinuţilor trebue ca legea să prevadă recompense pentru aceĭ directorĭ de penitenciare aĭ căror foştĭ deţinuţĭ apar maĭ rar, proporţional vorbind, înaintea justiţieĭ.

Negreşit că aceste două reforme ale penitenciarelor şi maĭ ales cea dîntăĭ vor costa destul de mult, poate între 5 şi 10 milioane leĭ, însă acest sacrificiŭ nu e mare cînd e vorba de a micşora criminalitatea uneĭ ţărĭ. Folosul ce trage un popor din împuţinarea criminalităţiĭ e atît de mare încît nu trebue să cruţe nicĭ o jertfă spre a ajunge la acest rezultat. Orĭ ce crimă impedecată, este salvarea a doĭ indivizĭ, a aceluia care era să comită crima şi aceluia ce era să fie victima luĭ. Şi pe lîngă acesta, e incalculabil folosul pe care îl trage societatea, din cauza că să evită răul exemplu şi contagiunea crimeĭ. Economia, cînd este vorba de a combate criminalitatea, e o mizerabilă economie ; este chiar o crimă ! Aceste economiĭ neînţelepte datorăm noĭ faptul că legea constrîngeriĭ corporale a rămas o literă moartă de un sfert de secol, şi că debitoriĭ de rea credinţă îşĭ rîd de nenorociţiĭ pe care i-aŭ înşălat. Ast-feliŭ că nu arare-orĭ insolvabiliĭ aŭ ocupat cele maĭ înalte funcţiĭ ale ţăriĭ, iar faliţiĭ aŭ lăsat milioane cinstiţilor lor urmaşĭ.

Prin urmare baniĭ cheltuiţĭ pentru o bună organizare a penitenciarelor, nu sînt banĭ răŭ întrebuinţaţĭ, ci din potrivă eĭ aduc cele maĭ marĭ foloase societăţiĭ, căcĭ un bun penitenciar face cel puţin atîtea foloase societăţiĭ cît o bună şcoală.

* * *

Şi acum înainte de a termina, fie-ne permis a zice cîteva cuvinte ca încheiere.

Făcutune-am noĭ vre-o iluziune scriind aceste liniĭ, în care propunem reforme radicale spre a împuţina criminalitatea în ţara noastră ? Sperat-am vre-un singur moment că guvernul de astăzĭ saŭ cel de mîine va bine-voi să ne asculte ? Evident că nu. Scriind, noĭ ne adresăm guvernelor ale căror urechi nu sînt plecate decît spre a auzi concertele linguşitorilor, ci acelora care ca şi noĭ formează astăzĭ turma necuvîntătoare a oblăduiţilor, în speranţă că maĭ tîrziŭ vre-unul din eĭ devenind oblăduitor va

avea poate și el rîvna pe care o avem și noĭ în acest moment de a lucra pentru binele obștesc. Și cine știe dacă, maĭ norocos decît noĭ, trăind în alte vremĭ și în mijlocul altor oamenĭ el nu va izbuti ca să îndeplinească aceia ce noĭ dorim, fără să putem face, și fără să avem cel puțin nădejdea că vom vedea, făcîndu-să de alțiĭ după îndemnul nostru.

Dacă maĭ curînd saŭ maĭ tîrziŭ, și chiar atuncĭ cînd noĭ nu vom fi, cele scrise de noĭ îșĭ vor găsi îndeplinirea lor, saŭ cel puțin vor face să să gîndească la interesele mult iubiteĭ noastre țărĭ, noĭ tot nu am lucrat de-geaba, și truda noastră va fi cu prisosință răsplătită. Iar dacă nicĭ atîta răsplată nu va fi menită ostenelelor noastre, ne va rămînea totușĭ o alta, cea maĭ prețioasă și pe care nu ne-o poate lua nimenea, aceia de a ști că semnalînd un pericol național și arătînd mijoacele prin care el trebuește combătut, am făcut tot ceia ce ne sta prin putință pentru binele țăriĭ noastre.

TH. T. BURADA

O călătorie la Romînii din Silesia Austriacă.

In urma cercetărilor mele făcute la Romînii din Moravia, m-am informat că ar exista niște remâșițe a le poporuluĭ romîn și în Silesia Austriacă învecinată cu Moravia [1]).

Hotărît a nu lasa ne esplorat nicĭ un colț de pămînt în care a resunat cînd va limba romănească, am pus imediat în aplicare dorința ce o aveam, de a mă duce și a studia, remășițele romînilor ce s-ar fi aflînd în acea țară.

Convins însă fiind, că aceste ramure îndepartate a le poporuluĭ romîn, care aŭ ajuns în migrațiunile lor pănă în Moravia, trebue să stee în legătură cu marele trup al națiuneĭ noastre din cetatea carpaților, m-am gîndit, că drumul pe care eĭ aŭ trebuit să-l apuce, spre a ajunge din țerile noastre în Silesia, și de acolo maĭ departe pănă în Moravia, nu poate fi decît Galiția; m-am hotărît prin ur-

1) Silesia austriacă se imparte în: Silesia de sus și Silesia de jos. Silesia de sus cu capitala Tropau, iar Silesia de jos cu capitala Teschen. Această din urmă se megieșește la O. cu Moravia, la E. cu Galiția, la S. cu Ungaria, iar la N. cu Silesia germană; are o populațiune de peste 300,000 locuitorĭ: polonĭ, cehĭ saŭ goralĭ, nemțĭ, evreĭ, și valahĭ. Orașe maĭ principale sunt: Oderberg, Freistadt, Friedek, Iablbuncov, Swarzwasser și Bielitz. (Vezĭ charta la finele scrieriĭ).

mare ca în drumul meŭ către Silesia, să cercetez în treacăt, ce urme aŭ maĭ remas astăzĭ prin Galiţia, despre existenţa acelor romînĭ.

Aşa dar în vara anuluĭ 1894, m-am şi pornit la ei, apucînd drumul spre Cernăuţĭ capitala Bucovineĭ.

Odată ajuns în acest oraş, cea întăĭ îngrijire a me a fost, de a mă întălni cu D-l E. Kalužniacki profesor la Universitatea de acolo, cunoscut prin cercetărilə sale despre coloniile romîne din Galiţia. Intrînd în vorbă cu acest barbat erudit, despre migraţiunea romînilor în Galiţia şi de acolo în Silesia şi maĭ departe pănă 'n Moravia, acesta s-a grăbit amĭ spune, că locuitoriĭ din satele aşa numite din vechime *woloski wsi*, (sate româneştĭ) în Galiţia, sunt veniţĭ în număr mare din Transilvania, din Maramureş, şi în număr maĭ mic din Moldova; că acele sate sunt intemeete încă de pe la 1378, pănă pe la anul 1572, că numărul lor este foarte mare, că în timpurile vechĭ, acele sate se ocărmuieaŭ *cu obiceie şi legĭ romăneştĭ*.

Primarul lor se numia *Kniaz*, terminologie ce nu ne întîmpină decît numaĭ în satele locuite de romînĭ. Religia locuitorilor din acele sate, era acea ortodocsă. Locuitoriĭ eraŭ cu deosebire ciobanĭ, încît chiar plugariĭ ajungeaŭ a lepada plugul pentru a se ocupa cu creşterea vitelor. Ciobaniĭ eraŭ voinicĭ şi îndrăzneţĭ, eraŭ muncitorĭ şi avuţĭ, turmele de oĭ ce aveaŭ eraŭ marĭ, caşul ce făceaŭ aceştĭ ciobanĭ era vestit şi se numea *sir valschi*, (caş romănesc), nu maĭ puţin şi brînza ce o făceaŭ era renumită şi se numea *brînza valaschi* (brînză romănească), care şi astăzĭ este foarte căutată de locuitoriĭ din Galiţia [2]).

Maĭ vorbind apoĭ despre această migraţiune a romînilor şi cu D-l Dr. Dimitrie Onciu profesor la şcoala pe-

---

2) Despre toate aceste vezĭ, Hăsdeu. Partea IV-a din Arhiva istorică a Romănieĭ intitulată: Materialurĭ pentru istoria coloniclor romîne în Galiţia.

dagogică [3]), și acesta mi-a spus: că atît numele satelor, cît și numele de localități, de păduri, de bălți, de dealuri, de podișuri și altele, care sunt cu totul romînești, precum și numărul cel mare de cuvinte romînești ce se află și până astăzi în graiul locuitorilor de prin acele sate, care sunt multe la număr, sunt dovezi în de ajuns că ele sunt întemeete de romînĭ

Cu aceste notițe am pornit maĭ departe spre Lemberg. Trecînd pe la Huțuli numiți și Huțanĭ, și prin Pocuția, am dat în calea me de multe sate romînești, pe care le-am tot cercetat în treacăt numaĭ, întrebînd pe bătrînĭ și pe învățătorĭ despre vechimea lor, adunînd în acelaș timp și un număr mare de cuvinte românești ce le-am auzit în gura locuitorilor de pe acolo. După aceia am întrat în Lemberg numit de leșĭ *Lwow*, capitala Galiției. Aicĭ am făcut maĭ întâiŭ cunoștință cu preotul romîn Evghenie Vorobchievicĭ de la capela romînă din Lemberg, apoĭ cu canonicul Anton Petrușevicĭ de la biserica mitropolitană unită sf. Gheorghe a Rutenilor, cu aceștia am vorbit mult despre migrațiunea romînilor în Galiția, Silesia și Moravia, maĭ cu seamă cu Canonicul Petrușevicĭ, care a făcut studiĭ aprofundate despre romîniĭ respîndițĭ în diferite țărĭ; D-sa me-a dat informațiunĭ de mare importanță pentru noĭ, atît din punct de vedere istoric cît și etnografic.

După aceia întovărășit de preotul Vorobchievicĭ ne-

3) Pe D-l profesor Onciŭ îl cunoșteam încă de la 1878. cînd îl văzusem pentru prima dată în casa părintelui seŭ Dimitrie Onciŭ, preot în comuna Straja din Bucovina, unde mă aflam în gazdă venit din cercetările mele etnografice ce făcusem în diferite comunĭ din Bucovina. Petrecerea mea în acele locurĭ și necontenitele convorbirĭ ce aveam cu bătrîniĭ și cu bătrînele de prin comunĭ, întrebîndu-ĭ despre obiceiurile și datinile poporuluĭ romînesc, aŭ atras bănuelĭ asupra me, și presupus de spion, am fost rîdicat de jandarmĭ chiar din casa sfinției sale, în ziua de 10 August 1878, și dus pe jos din cazarmă în cazarmă sub pază până la Radăuțĭ. Acolo am fost pus la închisoare unde am stat patru zile; apoĭ de și nu s-a descoperit nicĭ o vină în contra me în urma percheziținuneĭ ce mi s-a făcut și a interogatoruluĭ ce mi s-a luat de către judele de instrucțiune, totușĭ, am fost dus cu jandarmĭ până la fruntarie și izgonit din Bucovina.

am dus de am cercetat biserica zidită de Miron Bărnovski Vodă, la anul 1629, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, care se numeşte şi astăzi de popor *Volosca cirkìch* (biserica românească). Inscripţia slavonă care stă înăuntru bisericii în zid, arată vechimea şi pe ziditorul eĭ [4]).

Prin amabilitatea D-luĭ profesor de la Universitate Isidor Şaranevicĭ şi îngrijitor museuluĭ de anticităţĭ al aceleĭ bisericĭ, am putut vede tot ceia ce el conţine. Intrînd în acest museŭ, remăĭ uimit de bogata colecţiune de odoare bisericeştĭ, de veştminte, precum şi de numărul cel mare de manuscripte, cărţĭ vechĭ, hrisoave şi scrisorĭ de a Domnilor şi boerilor noştri. Despre aflarea acestor scrisorĭ, se ştiea la noĭ, încă din anul 1838. In suplementul literar a foaeĭ Albina Românească, intitulat *Alăuta românească* din 1 Sept. 1838, ce Gh. Asaki dădea la lumină, se enumeră acele scrisorĭ, dînd la unele şi conţinutul lor. [5])

---

4) Iată ce ne spune cronicarul Miron Costin despre această biserică: Mănăstirea în oraş în Iaşĭ ce se zice sfînta Maria şi Hangu la munte, şi Dragomirna la Suceava o aŭ sevîrşit şi aŭ istovit şi *biserica cea mare in Liov*, în tîrgul unde şi chipul luĭ este scris. Cogălniceanu. Letopisiţele ţereĭ Moldoveĭ. Tom. I pag. 268. Iaşĭ 1852.

5) Nu găsim de prisos a da cetitorilor noştri, ceia ce s-a scris în *Alăuta românească* despre acele scrisorĭ, fiind de o mare importanţă pentru istoria ţăreĭ noastre.

Ravaşurĭ vechĭ a domnilor moldovenĭ.

„In arhiva bisericiĭ romîneştĭ a uniţilor din Liov, zidită din noŭ de voevodul Bărnovski domnul Moldoveĭ, sunt păstrate multe scrisorĭ a domnilor şi a boerilor moldovenĭ. Aceste sunt scrise unele în limba rusnească şi altele leşeşte. Arhivarul şi păzitorul odoarelor acesteĭ bisericĭ Dumnealuĭ translatorul Dionis Zubrzyki şi-aŭ cîştigat recunoştinţa literaţilor romînĭ prin buna orînduealǎ în care ţine aceste hîrtiĭ de mult preţ, şi prin bunătatea cu care el le arată călătorilor romînĭ. In trecerea me, pe la Lemberg am mers de le-am cercetat, şi le-am aflat în numărul maĭ jos însemnat.

17—Ravaşurĭ de la Alexandru Vodă Lăpuşneanu, scrise de la anul 1558 până la anul 1567.

1 Ravaş de la Vasile Vodă de la 1641.

15—Ravaşurĭ de la Ierimia Vodă Movilă de la 1600 până la 1605; şi un ravaş tot de la el, cînd era numaĭ postelnic; de la 14 Dechembrie 1590.

2—Răvaşurĭ de la Petre Vodă cel şchiop scrise de la Iaşĭ, din 14 şi 15 Decembrie 1590.

1—Ravaş de la Simeon Vodă Movilă de la 1607.

9—Ravaşurĭ de la Doamna Elisabeta Movilina, de la 1604—1632.

3—Ravaşurĭ de la Domnul Constantin Movilă, de la 1610 până la 1611. Două ravaşurĭ sunt iscălite latineşte şi unul rusneste.

1—Ravaş de la Margareta Movilina scrisă de la Zdziedzilovna, 7 August 1614, foarte frumoasă şi curată scrisoare.

Pintre odoarele aflate în Lemberg, afară de mitra Mitropolituluĭ Dosofteĭ cu care și până astăzĭ la Paștĭ și alte serbătorĭ marĭ se oficiază de mitropolitul de la biserica unită sf. Gheorghe a Rutenilor, și o cruce mare de aur înfrumusețată cu petre scumpe, făcută pentru Radu Buzescu în anul 1603, duse aceste odoare de Mitropolitul Dosofteĭ de la mitropolia din Suceava, am văzut un epitrahil făcut de Ioan Vasile Vodă la anul 1643, apoĭ o cruce de lemn frumos lucrată din anul 1632, un felon, un covor de Persia, parte dăruite acesteĭ bisericĭ de Miron Bărnovski Vodă, precum și alte multe odoare de mare preț. In Zolkiev, orășel aproape de Lemberg, se maĭ află și un epitaf, dăruit mănăstireĭ de acolo, de Ioan Alexandru Domn țăriĭ Moldoveĭ, și fiul seŭ Ilie, la anul 1428 [6]).

După ce am cercetat în treacăt numaĭ, *Arhivul mu-*

1—Ravaş a Domnuluĭ Radu Mihnea scris de la Iaşĭ 31 Maĭ 1616.

5—Ravaşurĭ de la Domnul Moisi Movilă, de la 1624 până la 1660; cel de pe urmă ravaş este scris de la Welkieoczy, un tirguşor lîngă Liov, unde el trăia după ce aŭ fost isgonit de pe scaunul Moldoveĭ.

11—Ravaşurĭ de la Domnul Miron Barnovski ziditorul bisericiĭ moldoveneştĭ de la Liov. Ravaşele sunt scrise de la 1627—1632 Portreturile acestuĭ Domn şi a fiuluĭ său să află în biserică în fața altaruluĭ Eĭ sunt amîndoĭ înbracațĭ cu strae ungureștĭ roșie și cu ciobote galbene, lîngă dînşiĭ este cuca pe o masă.

1—Ravaş scris de cămăraşul Toader în Tabia de pe Țuțora în 9 Iulie 1627. El respunde preoților de la biserica moldovenească din Liov, carii cerea de la Barnovski Vodă, banĭ spre a mîntui biserica, că Domnul nu putuse până atuncĭ să li trimată aceşti baniĭ, din pricina cheltuelelor resboiuluĭ; însă el trimite vr-o cîteva care cu silitră ca să le vîndă la Liov, spre a sevărși biserica.

2—Ravaşurĭ de la Duca Vodă cel bătrîn, şi de la fiul său Constantin Duca Vodă. Duca cel bătrîn scrie prin răvaşul său din Iaşĭ în 26 Ghenarie 1671, către breasla bisericească din Liov să-ĭ tipărească 400 psaltirĭ și 200 ceasloave romîneştĭ cu slove kîrileştĭ. Iar Constantin Duca prin răvașul său din Iaşĭ de la 24 Februarie 1694, mulțemeşte preoților din Liov pentru prohodul ce aŭ cetit la moartea tătăni-său; şi le trimite o sută de leĭ spre mulțumire şi un pomelnic a familieĭ sale.

Şi în sfîrşit se maĭ află vr-o douezecĭ de ravaşurĭ scrise de boerĭ moldovenĭ, din care sunt multe a mareluĭ Logofăt Luca Stroicĭ de la 1599 până la 1603.

L. N.

6) Vezĭ Исидоръ Шараневичъ: Каталогъ Археологическо-библіографическои выставки ставропигійского института въ Львовѣ pag. 9. No. 20. Львовъ, 1888.

nicipal al orașului Lemberg, în care se află un însemnat număr de documente privitoare la noĭ, maĭ cu seamă la relațiunele Domnitorilor și boerilor noștri cu Galiția și maĭ cu deosebire cu orașul Liov, și *Arhivul provincial* al Galițieĭ, tot în Lemberg, care cuprinde asemene documente prețioase relativ la istoria țeriĭ noastre, m-am dus de am văzut biserica cu hramul s-ta Paraschiva zidită la anul 1641, toată de peatră cioplită, de Ioan Bărnovski după cum se povestește pe acolo. Peatra cu înscripția slavonă ce stă în zidul dinafară a bisericiĭ, în fruntea căreĭ se află capul de boŭ cu soarele și luna, mărturisește vechimea eĭ. Esistența acesteĭ biserică deosebită de a luĭ Miron Bărnovski Vodă, după cît știŭ, n-a fost cunoscută pănă acuma la noĭ. Ea a fost odinioară ortodocsă orientală, astăzĭ este greco-catolică.

Inainte de a mă porni din acest oraș m-am dus la capela românească [7]), cu hramul Sînteĭ Treimĭ, și am ascultat s-ta Litugie în limba românească, oficiată de părintele Evghenie Vorobchevicĭ preot gr. or. la acea capelă, după care apoĭ me-am luat remas bun de la acest cucernic păstor de suflete, și am pornit maĭ departe.

După o călătorie îndelungată, întîlnind în drumul meŭ o sumă de sate româneștĭ, am ajuns la fruntaria Silesieĭ, în orașul Biala [8]). Aicĭ m-am oprit maĭ mult timp, de me-am pus în ordine notițele ce adunasem, în tot timpul călătorieĭ mele.

---

7) Văzînd că această capelă este lipsită de numărul necesar de cărțĭ bisericeștĭ, ear vestmintele preoțeștĭ precum și vasele sfinte, cadelnițe și alte odoare, sunt vechĭ și în rea stare, după inițiativa și stăruința me pe lîngă sf. Sinod și pe lîngă Ministerul cultelor și instrucțiuneĭ publice, acea capelă în urma desbaterilor carĭ aŭ avut loc în ședințele de la 8 și 9 Martie 1895, în sf. Sinod, a fost înzestrată cu un rînd de veștminte preoțeștĭ, felon, stihar, epitrahil, cingătoare etc, potir discos, copie, steluță, cadelniță și altele, toate poleite cu aur, precum și cu cărțĭ bisericeștĭ în număr de 28 volume marĭ.

8) In treacăt observam, că numele de Biala, îl poartă două comunĭ româneștĭ, Biala de sus și Biala de jos, în apropiere de orașul Ohrida din Macedonia.

Despre aceste sate românești ce se află de-alungul Galiției, maĭ mult despre partea Carpaților, din cercetarea cea repede care am făcut, putem afirma, că numărul lor trece peste una sută cincizecĭ, în care în unele se vorbește rutenește iar în altele leșește.

Din numĕrul cel mare a acestor sate, enumerăm și noĭ aicĭ vr-o cîteva, și anume :

Acrișor
Balița
Banița
Bobîrca
Bolehov Valaschi, numit în vechime Vila Valachorum.
Bogușa
Bucoveț
Brusturi
Camionca Volosca
Cobilnița Volosca
Corosna
Crasnoila
Crolic valașchi, cu deosebire de *Crolic polschi*.
Ferescul
Horb
Iasenița
Iavornic
Leșna
Lodînia
Lubîcia
Lapușanca
Moldavieț
Nanova
Petranca
Ploschie
Polana
Rostochi
Runguri
Șandroveț
Stupnița
Stebnic
Stupoșani
Tărnava
Tirava volosca
Turca
Ulucĭ
Valohovca
Voloșanca
Volohi și altele [9].

Pe lîngă aceste numirĭ de sate, se maĭ află și o mulțime de cuvinte romîneștĭ ce aŭ munții, dealurile, bălțile-podișurile, pădurile și altele. Iată vr'o căteva :

---

9) Despre aceasta vezĭ și scrierea luĭ. E. Kalužniacki : *Verzeichiss der Ortschaften in Galizien, die durch Ansiedlung von Rumunen entstanden sind*, inserată în scrierea luĭ Fr. Miklosich, Über die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen und den Karpaten. Wien. 1879. pag. 25 și urmat.

Capul
Cerbul
Cucul
Gurgulat
Leurda
Lopușna
Lunga
Lupatul
Niagra
Pietros
Pietrosul
Pecura
Pinu
Plaĭ
Ripa
Ripiana
Rotundul
Secătura
Șesul
Sihla
Sihlos
Strunga
Strîmba
Teiuș
Troian
Turcul
Tusul
Volosca
Voloșani și altele [10]).

In graiul poporuluĭ se află o mulțime de cuvinte romîneștĭ, din care enumerăm și noĭ aicĭ cele ce urmează:

Aravona
Arcan
Arbuz
Arendaș
Baltă
Baltagul
Barda
Betega-beteag
Ber! ber!—bîr! bîr, chemarea la oĭ.
Bisiha-beșica
Borsuc
Bostan
Bovhar-boariŭ
Hadra-hîdru
Hutor-hotar
Jentița-Jintița
Harmasar
Hiaba-giaba
Hois! cea, !-häis!cea!la drea pta la stînga.
Hurda-urda
Huțul-hoțul
Livada
Loc
Magura
Malaiŭ
Mamaliga

10) Despre aceasta vezĭ și scrierea luĭ E. Kalužniacki, la locul citat.

Brindza
Bucata
Buhaĭ
Bunica
Butuchi-butuc
Brustur
Buzdugan
Caciulca-căciula
Camanac-comanac
Capestra-căpăstru
Caruţa
Cauș
Cerdac
Chiptar-peptar
Cioara
Ciobanic-cioban
Ciocan
Claca
Claga-chiag
Coliba
Cucĭma-cușmă
Falcĭa
Farfuri-farfurie
Flechev-flecăŭ
Floiara-fluer
Folos
Fortuna-furtuna
Fotă-vestmînt femeesc
Frembia-frînghie
Fudulia
Gugla-gluga
Marfă
Merenda
Moșa-moașa
Moșul
Nanaș
Pomana
Prajina
Putira-putina
Retez
Rindza-rînza
Ripa
Salaș-stîna
Saraca
Scam- Scamă
Socotiti-a socoti
Spuza
Stunca-strunga
Sihla
Șura
Șvara
Tarcati-tarcat
Tocma
Trifoĭ
Trimbiţa
Turma
Ţara
Vacar
Vatah-vatav
Vatra
Venit,
Zgarda și altele [11])

---

11) Vezĭ şi E. Kalužniacki, la locul citat.

Nimene de la noĭ pănă acum n-a fost în acele sate să le cerceteze, nimene n-a scris obiceiurile poporuluĭ de acolo, la nunţĭ, la inmormîntărĭ, la naşterĭ, la anul noŭ, şi la alte imprejurărĭ a le vieţiĭ lor, nimene n-a adunat poesiile lor, danţurile lor, musica lor; aŭ remas şi ele date uităriĭ ca şi multe altele care ne interesează maĭ de aproape, şi a căror cunoştinţă este de cea maĭ mare importanţă pentru studiul regiunilor ce aŭ fost cînd-va impoporate de neamul romănesc.

Aşĭ fi dorit mult se întreprind eŭ această cercetare, precum am făcut asupra diverselor grupurĭ de romînĭ vezuţĭ de mine pănă acuma, dacă timpul m-ar fi ingăduit, nu voĭ lipsi însă, de a mă duce şi prin acele locurĭ într-o viitoare a me călătorie.

Observînd şi urmărind continuitatea acestor sate preserate de alungul Galiţieĭ, era natural ca ele să se întindă maĭ departe, trecînd prin Silesia austriacă pentru ca se ajungă în Moravia.

In adevăr această observaţiune nu m-a înşelat de loc, căcĭ continuitatea acestor sate spre Moravia, să observă în satele care sunt preserate prin mijlocul Silesieĭ, spre a forma un şir care merg în Moravia, unde se şi infundă.

Am pornit decĭ tot înainte în Silesia, şi nu mult după aceia am şi întrat în Teschen capitala Silesieĭ de jos [12]). Aicĭ am căutat se mă întîlnesc cu profesorul de la gimnaziul de acolo Anton Landsfeld, căruia arătîndu-ĭ scopul călătorieĭ mele în acele locurĭ, me-a spus tot ce ştiea des-

---

12) Oraşul Teschen se află aşezat în apropriere de poalele munţilor Beschizi; are aproape 14,000 locuitori. Maĭ însemnat de văzut sunt următoarele clădirĭ: biserica cea mare protestantă, vechiul castel reconstruit din noŭ, Primăria cu teatru şi sala de concert; palatul administrătiv, gimnasiul catolic şi luteran, ateliere de postavărie. fabrică de arme, maĭ ales puşte Se face mare comerţ cu vinuri ungureştĭ, cu piei, lînă, miere şi ceară. In acest oraş s-a închiet în anul 1779 pacea între Maria Theresa şi Frederic II, punîndu-se capăt rezbeluluĭ pentru succesiunea la Bavaria.

pre valahiĭ cari se află în comunele de prin prejurul orașuluĭ Teschen.

Tot în acel oraș am făcut cunoștință cu Dr. Ioan Witzens profesor la gimnasiŭ de acolo, și cu bătrînul octogenar Fridrich Gelbfuhs membru de curte și procuror, de la cari luînd multe relațiunĭ importantĕ relativ la scopul călătorieĭ mele, m-am dus maĭ departe, și am ajuns în orașul Iablunеov, și de acolo trecînd apoĭ podul de peste părăul Olsa, m-am dus în Biala. Aicĭ am făcut cunoștință cu inginerul forestier Schaithauer, de la care am luat asemene multe informațiunĭ, apoĭ m-am îndreptat spre satul Nawsi, unde am făcut cunoștință cu Ks. Franciszek Micheida, preot la biserica evangelică de acolo și redactor la gazeta „Przyjacela Ludu“ și „Rolnika Şzlask“, cel maĭ erudit din locurile acele, care se ocupă de maĭ mult timp cu cercetarea obiceiurilor deosebitelor popoare din imperiul austriac. Spuindu-i și acestuia scopul călătorieĭ mele în acele locurĭ, me-a dat și acesta importante relațiunĭ despre ceia ce doream. El me-a spus că Silezia de jos, se imparte în treĭ regiunĭ, în ceia ce concerne diferitele naționalitățĭ ce sînt acolo, avînd în totul aproape la 300,000 locuitorĭ. In partea de la Nord pănă spre Teschen, locuitorul se numește *lah*, *lașı*, adecă leah, leșĭ, cum se numesc la noĭ poloniĭ și pănă astăzĭ încă, apoĭ locuitoriĭ de prin prejurul orașuluĭ Teschen și în jos spre comuna Bistrița, se numesc *Valahi*, *Valași*, iar de la Iablunkov spre munțiĭ Beschizĭ, se numese *Beschizi*, de la munțiĭ cu acelaș nume, care despart Silesia de Ungaria ; eĭ se maĭ numesc și *Goreli* de la cuvîntul slavon *gora* (munte) muntenĭ, că după părerea sa, aceștĭ valahĭ, fie că sunt venițĭ din Transilvania fie din Moldova, în trecerea lor spre Moravia, aŭ remas din eĭ și prin Silesia ; că eĭ sunt din aceĭ cari aŭ trecut din Galiția în Moravia, se dove-

deşte această din obiceiurile lor, din portul lor, din cuvintele lor româneştĭ, identice cu acele a valahilor din Moravia, de şi astăzĭ eĭ vorbesc limba polonă. Acel preot me-a spus şi numele a cîtorva comunĭ locuite de valahĭ, aceste sînt : *Bistriţa*, *Ropiţa*, *Libiţa*, *Leşna*, *Ligotca*, *Punicov*, *Vendrinia*, *Trjĭniţa*, *Mistroviţa*, *Drjisghielov*, *Goleşov*, *Godrişov* şi altele multe.

(Fig. 1).

Luîndu-mĭ remas bun de la acest preot, am pornit și eŭ prin satele indicate de el, spre a cerceta pe valahiĭ din acele locurĭ.

Mare a fost mirarea me cînd am văzut că aceĭ valahĭ putem zice, că maĭ nicĭ se deosebesc de aceĭ cari se află în valahia din Moravia.

Acelaș port la ciobanĭ, opincĭ, cojoc pe care-l poartă în timp de iarnă cu mițele în afară, cămeșă cu mînicele largĭ, fără guler, legată la gît numaĭ cu niște baere de ață, [13]) ca și la ciobaniĭ din Moravia, (fig. I).

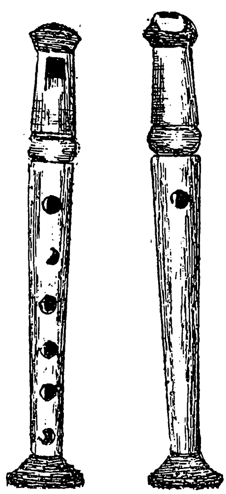

(Fig. 2).

Fluerul numit la eĭ *fuiara* (fig. 2) este instrumentul ciobanuluĭ, cu care cîntă la oĭ, și de multe orĭ și pe la petrecirile care se fac prin sate. Frumos a maĭ zis din fuiară Ioan Magură, maĭ multe cîntece ca de la dînșiĭ, maĭ toate duioase, și care se asemanaŭ cu cînticele pe care le auzisem la romîniĭ din Moravia. Femeele valahilor sunt foarte harnice, mergînd pe drum de la un sat la altul, torc lînă cu fusul. Ele lucrează pînză cu rezboiul pentru gospodăria caseĭ. Aceleași obiceiurĭ la nașterĭ, la înmormîntărĭ, la nunțĭ, la anul noŭ, la crăciun, ca și la valahiĭ din Moravia. Așa când se naște copilul în scăldătoare i se pune un ban de argint, ca se fie norocos; cînd este ca să se pună mortul în raclă, se înbracă cu straele cele care i-aŭ plăcut maĭ mult fiind în viață, în mănă i se pune un ban vechiŭ ca se plătească podurile.

---

13) Cămeșa, maĭ cu samă la baciŭ, este fiartă în unt, ca se nu maĭ fie nevoie a o spala.

La nunţĭ se zic maĭ multe conăcăriĭ, cînd vine mirele la mireasă, un vornicel ce ţine în mînă o naframă, îl primeşte cu muzica, iar nuntaşiĭ, daŭ din pistoale. Mireasa dă mireluĭ o cămeşă de pînză cusută de ea însuşĭ.

La anul noŭ băeţiĭ merg pe la casele locuitorilor cu colinda, care la eĭ se numeşte, *colenda*, în care se descrie naşterea luĭ Isus-Hristos. Maĭ aŭ şi colindele cu ceĭ treĭ craĭ de la răsărit: *Gaspar Melihar* şi *Baltazar*, iroziĭ noştri de astăzĭ, inbracaţĭ cu cămeşĭ albe, avînd în mînă buzdugane cu capetele poleite, pe cap cu chivere impodobite cu hîrtie colorată şi poleită, ca şi la aceĭ din Moravia.

Eĭ cred în strigoĭ, în farmece, în descîntece ca şi Valahiĭ din Moravia.

A maĭ enumera şi alte obiceiurĭ a acestor Valahĭ, ar fi a repeţi cele ce am scris în privinţa obiceiurilor datinilor şi moravurilor, valahilor din Moravia [14]).

Din numărul cel mare de cuvinte româneştĭ derivate din latineşte cît şi acele de altă origină ce se află în graiul acestor Valahĭ, enumerăm aicĭ vr-o cîteva:

Valaşca un soiŭ de oaie	Mierenda-merinde
Valaşca un soiŭ de topor	Neviasta
Baba	Ohrada-ograda
Bacĭa	Opanchi-opincĭ
Berca-oaie bercă	Otava
Brindza	Oţet
Bunda-bundă, straiŭ	Oves
Ciura-cioară	Pastir-păstor
Clag-chiag	Papuţĭ-papucĭ
Chirdel- cârd de oĭ	Pasce-paste oile
Cojuh-cojoc	Pistula-pistol
Coleba-colibă	Pistrula-pistrue

14) Vezĭ scrierea me: O călătorie la romîniĭ din Moravia. Iaşĭ. 1894.

Colenda-colindă
Cornuta
Coruna- coroană
Conopi-Cănepă
Copiţa-cadiţa
Curastva-coraslă
Cucĭma-cuşmă
Ḋzer-zer
Dobitec-dobitoc
Drac
Frombia-frînghia
Fuiara-fluer
Gazda
Ghieleta-găleata
Gospodar
Gromada-gramadă
Jintiţa
Hadalmas-adalmaş
Halusti-găluşti
Hotar
Laviţa
Lopata
Magura-măgura
Plug
Pluta
Poharec-păhăruţ
Prah-praf
Putira-putină
Redic ridic
Rindza-rînza
Rochita-răchită
Salaş-stîna
Sechira-secure
Sihla
Sindila-şindilă
Siuta-ciută, oaie ciută
Slanina
Smetana-smîntăna
Snopec-snop
Strang-strunga
Sumar-samar (un soiŭ de şea)
Tanistra-traistă
Trombita-trimbiţa
Ţapon-ţapîn
Zabava şi altele. [15])

Dacă aruncăm privirile noastre asupra stăriĭ actuale a acestor romînĭ, în comparaţie cu ceia ce aŭ fost în trecut, după cum m'am putut încredinţa din convorbirea ce am avut-o cu maĭ mulţĭ bătrînĭ, din diferite locurĭ, apoĭ constatăm, că conştiinţa de naţionalitate ce se pastrà la această frîntură a neamuluĭ nostru, rătăcită în acele părţĭ, astăzĭ putem zice, că a dispărut într-un mod aproape desevărşit.

15) Vezĭ şi Lucyan Malinowski : O niektórych Wyrazach ludowych polskich. Cracovia. 1892. pag. 6.

Din toate aceste cercetări ce am făcut, rezultă, că de și toțĭ aceștĭ romînĭ respîndițĭ în sinul Austrieĭ superioare, Galiția, Silesia și Moravia, sunt perduțĭ pentru naționalitatea romînă, totușĭ nu este maĭ puțin vrednic de luat a minte, aflarea lor în acele locurĭ, așa de îndepartate de noĭ, și maĭ ales înșirarea lor, pe o linie continuă, care începe de la Bucovina, se prelungește prin toată întinderea Galițieĭ, trece prin Silesia austriacă, și ajunge în Moravia, unde ramurele cele maĭ reșchirate a le poporuluĭ romănesc, se opresc și se înfundă. Așa fiind, credem că suntem îndreptățițĭ, a admite, că urmele lasate de romînĭ prin țările despre care am vorbit, arată calea urmată de eĭ, în lunga lor migrațiune nordică, care plecînd fie din Transilvania, fie din Bucovina, fie din Galiția resăriteană, unde se constată prin secolul al XIII-le esistența Knezilor Bolohovenĭ, aŭ urmat tot înainte călătoria lor, semănînd în drumul pe unde aŭ trecut, satele enumerate de noĭ maĭ sus, în Galiția și Silesia, oprinduse în Moravia în localitatea numită Valașca (Valahia), unde se înțelege, că așezînduse într'un număr maĭ compact, aŭ putut mai bine resista la influința destrugătoare de naționalitate, și cu toate că eĭ, n-aŭ putut apara bunul lor cel maĭ prețios, limba, aŭ pastrat totușĭ, conștiința naționalitățiĭ lor, deosebită, în sinul națiuneĭ slave a Moravilor.

Soarta acestuĭ ram desfăcut și rezlețit din trupul neamuluĭ nostru, cu care noĭ nu maĭ putem ave nicĭ o legătură, și nicĭ poate izvori pentru noĭ vre un interes de politică actuală, din atingerea cu eĭ, ar trebui să ne învețe, a apara cu maĭ multă energie partea remasă încă ne înghițită de oceanul ce ne încunjoară, ca să nu se ducă și ea, pe urma fraților noștri dispărŭțĭ pentru noĭ! dispăruțĭ pentru tot-deauna!

CHARTA
SILESIEI
50°
50°
30'
30
16°
30'
PRUSIA
MORAVIA
SILESIA
GALIȚIA
UNGARIA
Carpați
Oder
Weichsel
Biala
Oderberg
Hultschin
Mähr. Ostrau
Zabrcech
Lipina
Peterswald
Dombrau
Freistadt
Pruchna
Chiby
Drahomischel
Dziedilz
Rudnic
Baumgarten
Pogwisdau
Schotschau
Ob. Kurzwald
Bielitz
Biala
Ernsdf.
Gr. Gureck
Hrabova
Schönhof
Nied. Suchau
Mistrovila
Teschen
Lippowetz
Golleschau
Pasçau
Alt Biela
Braunsberg
Mitt. Bludowitz
Brusowitz
Volovăț
Sibița
Ropita
Lesna
Friedeck
Misteck
Hnojnik
Wendrinia
Weichsel
Freiberg
Hochwald
Baschka
Racovăț
Bistrița
Dobno
Krasna
Friedland
Kozlowitz
Navsi
Jablunkau
Jstebna
Morcov
Frenstadt
Zlabitz B.
Lomna
Mosti
Bucovăț
Zissa Hora
Troianovița
Cladnata
Radhoșt
Kneghina
Jamola B.
Predmirsch B.
Ciala
Roznov
Bucovina
Hutisco
Beciva
Kicera
Solanet
Bistrița
Ciartac
Thurzowka
Hilboca
Lindarowa B.
Carlovițe
Lapușna
Halencov
Kiszucza Ujhely
Nagy Biccse
Teplitz
Zsolna
Predmér
Varin
Pucho
Waag

Sub merĭ

Aceiașĭ casă, aceleașĭ lucrurĭ, aceiașĭ viață zdruncinată, fără nicĭ un pic de dulceață, fără nicĭ o simțire de traiŭ!

O buruiană, care crește și să hrănește; ploaia o udă, soarele o arde, seceta o usucă; o duce cît o duce, să dogorește, îngălbinește, să vestezește.... și a trăit!

Scaunul, masa, teancul de cărțĭ, toate împrejur, toate cunoscute: tovarășĭ de muncă, de rabdare și suferință!— Aceiașĭ casă, aceiașĭ viață!!

Speteaza scaunuluĭ par'că-ĭ un munte greŭ, care în loc să mă sprijine, mă apasă; în loc să mă odihnească maĭ răŭ mă trudește. Aerul din casă pare că-ĭ o duhoare; îmĭ usucă peptul, mă înădușă și mă zugrumă. Capul să pleacă dureros ca sub sarcina unor plumbĭ fierbințĭ care-l apasă și-l clocotesc. O toropeală, o înțepenire să lasă peste tot trupul. Parcă e moartea care să apropie și mă netezește cu mîna eĭ osoasă și înghețată.

Inima..... numaĭ ia lucrează cu putere, luptă cu tărie, izbindu-să sub părețiĭ peptuluĭ, ca și cum ar căuta să scape dintr-o închisoare strîmtă și neprielnică. O ascult cum svîcnește în aruncăturĭ înădușite și neregulate. Pare că să tângue, povestind cîte a tras, cîte a dorit, cît s-a chi-

nuit,—povestea uneĭ vieţĭ de durere. Cîte odată n-o maĭ aud. Par'că s-ar odihni, şi atuncĭ capul arde şi clocoteşte maĭ cu putere; iar în urechĭ îmĭ şueră a pustiŭ.

„Linişte! linişte“!! zic Doctoriĭ. Atîta ştiŭ!! Linişte şi iar linişte! pînă ce te linişteştĭ de vecĭ.

Dar a te linişti este a-ţĭ înăduşi simţirea, nu a sta pe pat saŭ a te primbla printre brazĭ, unde fugĭ căutînd odihna şi totuşĭ ducînd cu tine amorul, necazul, dorul şi suferinţa, singuriĭ tovarăşĭ, carĭ nu te părăsesc pînă la groapă. . . . .

Banca de lemn să arată albă în umbrişul merilor. Cararea prunduită să desfăşură îngustă prin iarba strălucitoare de rouă şi luminată de razele luneĭ pline. Căsuţa, cu micele eĭ ferestre luminate, zimbeşte a viaţă, a fericire. O mînă moale şi caldă întîlneşte şi apucă mîna mea—o strînsoare uşoară, o înfiorare nespus de dulce, şi pe cărăruşa, destul de largă pentru doĭ, ne afundăm în umbra merilor atît pe tainică şi atît de dragalaşă.

Pe bancă, sub merĭ, privim luna, care să furişază şiret printre crengĭ; privim uşa deschisă, dacă-n ea nu să arată vre-un ochiŭ ceretător şi, muţĭ, ne strîngem mînile plinĭ de acelaş dor, cuprinşĭ de aceiaşĭ simţire. Ne pricepem aşa de bine cu inima şi gîndul!.. Graiul ar fi de prisos. — Din cînd în cînd ne uităm pe furiş unul la altul şi luna la amîndoĭ. Din cînd în cînd ia ne cade drept pe faţă şi luminează aceĭ doĭ ochĭ viĭ plinĭ de farmec şi dulceaţă, cărora le cerşeşte o rază de viaţă, o scînteie de foc, pentru a-şĭ maĭ înviora faţa eĭ palidă.

Un braţ mă-nconjoară, atrăgîndu-mă încetişor şi mîna, dulcea mînă, a căreĭ atingere mă-nfioară, îmĭ apleacă capul pe umărul lipit de al meŭ. Şi rămîn astfel uitînd de toate. Cîtă fericire! Şi cu ce nesaţiŭ o gustă imima flămîndă de iubire, sărmana inimă hrănită numaĭ cu amar!!

Cîte odată tresărim sperieţĭ şi mînile ni să desfac: un măr cade din copac—par'că înadins a fost pus la cale ca să ne sperie. Apoĭ mîna cată mîna,—capul să pleacă cu drag pe umărul iubit şi aşa ar voi să steie o viaţă întreagă.

Două buze calde să lipesc de ochiul meŭ stîng cu un sărutat lung şi dulce. Ce fior plin de dulceaţă! Cum mi să izbeşte inima: bate iute şi arde straşnic; însă fără durere, fără suferinţă, bate cu dulceaţă şi cu dor de viaţă nouă, dorul dragosteĭ negustate încă, dorul fericireĭ dorite de mult şi întru-n minut îndeplinite.

Din cînd în cînd o vorbă scurtă, dar care cuprinde maĭ mult de cît întreg graiul omenesc, ne mişcă buzele, ne face să ne auzim glasul tremurător, apoĭ iarăşĭ tăcerea cea atît de prielnică şi de dulce vorbitoare, cari înlocueşte prin apăsarea mîneĭ iubită, prin răzămarea capuluĭ de pietuĭ iubit, cînd atuncĭ totul dispare şi-ntreaga lume parcă o strîngĭ în braţele tale.

Şi cît de tare te tulburĭ, te uiţĭ, te pierzĭ şi fără să ştiĭ cum şi cînd, braţile ţi să desfac, *îĭ* cuprinzĭ gîtul şi o ploae de sărutărĭ nebune *îĭ* acopăr ochiĭ, fruntea, părul şĭ buzele ferbinţĭ şi tremurătoare, care ştiŭ şopti atît de dulce şi săruta atît de înfocat.

Şi iarăşĭ rămîn cu capul pe umărul ce e lipit strîns de al meŭ, razăm drag şi alinător de necazurĭ şi suferinţĭ, şi amîndoĭ, strîngîndu-ne din ce în ce maĭ aproape unul de altul, privim căsuţa albă şi drăgălaşă cu micile eĭ ferestre luminate, care zimbesc a linişte şi fericire; privim la razele luneĭ, căre alunecă printre crengile merilor şi pe furiş sorb aceĭ doĭ ochĭ plinĭ de-o vapae mistuitoare şi aprinzătorĭ de dorurĭ nespuse.

. . .

. . .

Dar . . . . să deschide o ușă—să aud niște pașĭ! Capul greoiŭ să rîdică de pe mînă—raza de lună a ajuns pănă în mijlocul caseĭ și-mĭ arată aceleașĭ lucrurĭ, veșnic aceleașĭ: scaunul, masa, cărțile, calamarea, tovarășĭ de muncă, de rabdare și suferință. Rîdicîndu-nă de pe scaun o lacrimă cade, prefăcîndu-să într o picătură neagră, pe cărtea deschisă înainte-mĭ.

Meriĭ, cararea, căsuța . . . . aŭ dispărut și cu dînsele s-aŭ dus totul—totul s-a stîns, s-a șters și nu mi-a rămas de cîtca urma unuĭ vis. Șî oare n-am visat? — Numaĭ tu o știĭ, și groază mi-e că-mĭ veĭ zice că vis a fost!

Și totușĭ un dor nebun îmĭ strînge și-mĭ sfîșie inima. —Ce dulce e visul, dacă vis a fost și mult așĭ da să maĭ visez încă sub umbroasele crengĭ ale merilor, pe banca albă și ingustă, în capătul cărărușeĭ destul de lărgă pentru doĭ.

20 Septembrie 1895.

J. BONIFACE-HÉTRAT

Remîĭ cu bine....

Acum de mult, de vremile haine
Fugînd, s-aŭ dus din codrul pustiit
Aducătoriĭ zilelor senine,
Mînațĭ de-un dor spre Sudul fericit.

Doar icĭ colea să maĭ întrezărește
Prin crengĭ cernite-o frunză arămie;
Pămîntu-ĭ stors, iar cerul sur vestește
Că e pe ducă toamna cea tîrzie.

Și-șĭ spune grierul cu desperare,
Amar jălind, zădărnicita-ĭ viață;
La ruga-ĭ a rămas făr-îndurare
Furnica, darnică doar în povață...

De-aproape tînguirea'ĭ s'o asculte
Să tupilă-un scatiŭ pribeag, deprins
In zilele-ĭ să-ndure atît de multe,
Cînd codru-ĭ fără glas și câmpul nins.

... „Negrijeliv, neoțelit în viață,—
Stăpîn pe florĭ, pe steble și pe mlăjĭ,—
Cîntam voios din zorĭ de dimineață
Și pînă-n cătră amurgul cel cu vrăjĭ ...

Cîntam cum cîntă-izvoarele de munte
Cînd, în a primăverelor suflare,
Pornesc din sînul stîncelor cărunte
Să-șĭ țese pe sub florĭ a lor cărare.

Cîntam cum cîntă vîntul cel pribeag,
Ce prin desișul codruluĭ să pierde, —
Cînd crengile plecîndu-să cu drag
S-alintă par-că să le maĭ dezmierde.

Cântam ... Așa doar m-a făcut natura
Să cînt și eu ce-a fost cîntat în vecĭ ...
Da-n loc de dragoste găsit-am ura
Și luarea-n rîs a inimilor recĭ.

Degeaba-mĭ maĭ zimbea slăvitul soare,
Cînd tot așa zimbește la furnicĭ ...
Ce-ĭ pasă de-un blînd suflet care moare
Strivit de sufletele cele micĭ !

Şi m-a sosit nemilostiva vreme,
De nu maĭ vrea ţărîna să mă poarte!
Mi-ĭ foame, vaĭ! şi vîntul aprig geme
Un gemăt lung ca bocetul de moarte,

Storcînd cel de pe urmă strop de vlagă
Din pieptu-mĭ săgetat de fiorĭ de ghiaţă.
O, cerule! şi tu, câmpie dragă!
Voĭ, visurĭ dătătoarelor de viaţă,—

Mă sting... mă duc cu ne-nţeleasă-mĭ jale!...
—Te-nşelĭ, te-nşelĭ,—un dulce glas răspunde,—
Eŭ te-nţeleg!.. Cu vaerile tale
Tu inima imĭ rupĭ, dar n-am de unde!..

Priveşte aripa-mĭ de vênt sbîrlită,
Priveşte trupul meŭ de lipsă supt;
Să-mĭ pot hrăni odrasla hămesită
Din lan în lan mă zbucium ne-ntrerupt.

Dar n-am putut să trec cu nepăsare
Pe lîng'o inimă făr-de noroc;
Şi auzind cum plîngĭ de intristare,
Că să te mîngîĭ m-am oprit în loc...

—O cît -mi alinĭ tu ceasul morțiĭ mele,
Prietine, cu a ta compătimire!
Ș-a tale zile, dragă, știŭ că-s grele,
Dar nu te-atinge-a soarteĭ învrăjbire

Atît de mult în aspra luptă-a vieţiĭ,
Ce m'a invins!... O, vino lângă mine...
Pe ochiĭ meĭ se lasă vĕlul ceţiĭ...
Să mi-ĭ închizĭ... mă duc... remîĭ cu bine!...

Sinistrul glas al vîntuluĭ sporește
Vuind din resputerĭ a vijelie,
Pe când scatiu pe grier-l ocrotește
Cătînd sub aripele-ĭ să-l învie.

Dar fără de folos să maĭ frămîntă
Să-l smulgă din a morţiĭ ghiară -n silă;
Și-atuncĭ... răsună-un blăstăm fără milă,
Ș-apoĭ un plîns... plin de iubire sfîntă.

Demande pourquoi...

A TOI.

Demande pourquoi, quand l'aube renaît
Faisant frissonner la nature,
Le merle joyeux entonne à souhait
Sa note si douce et si pure.

Demande pourquoi, quand vient le printemps,
Le saule reprend son feuillage,
Le pré son gazon et la fleur des champs
Son parfum discret et sauvage.

Pourquoi, lorsque vient l'automne fatal,
La feuille retombe, jaunie;
Pourquoi de l'hiver le vent glacial
Réprime l'essor de la vie...

Demande pourquoi, de ses cimes fier,
L'aigle a du mépris pour la terre;
Pourquoi, déchaîné, le flot de la mer
Jamais ne revient en arrière.

Demande pourquoi jamais dans son cours
L'impassible temps ne s'arrête;
Et que, pour trancher le fil de nos jours,
La mort implacable nous guette;

Pourquoi les écueils demeurent debout
Tandis que la mer se démène;
Pourquoi la douleur, poussant l'homme a bout,
Engendre en des âmes la haine . . .

Demande pourquoi le libre ouragan
Se rit, furibond, de l'entrave . . .
Et que, de son sein, le sombre volcan
Fait jaillir des hoquets de lave.

Demande pourquoi le frêle roseau
Se plie à la moindre caresse
Du vent qui l'effleure,- et puis, de nouveau,
Demande d'où vient ma tristesse . . .

A. C. CUZA

Sonet.

S-aŭ risipit a mele visurĭ toate,
Şi-n umbra nopţei ce-a rămas in mine,
Stă mintea gînditoare pe ruine,
Şi zilele trecute le socoate.

C-aşĭ fi putut trăi altfel ? . . . Se poate !
Dar cum să crez că mi-ar fi fost mai bine ? . . .
Şi ce-ar fi oare viaţa pentru tine,
Din ea atîtea dulcĭ greşelĭ de-aĭ scoate ?

Ascult a ta vicleană sfătuire,
Dar în zădar te maĭ trudeştĭ, căinţă,
Pe gîndul meu nu-i pune stăpînire.

Un cuget am avut in tot de-a una :
Că soarta noastră -n lume-i suferinţă . . .
Şi de-i aşa, saŭ altfel, nu-i tot una ?

Pe cărarea părăsită . . .

Pe cărarea părăsită burueana crește mare,
De ciulinĭ și mărăcine, se ferește fie-care
Și nu pașiĭ tĕi, iubită, căuta-vor să răzbată . . .
La o parte rămîne-va groapa mea, pe vecĭ uitată.

Nu te maĭ trudi zădarnic, ințăleg ce vreaĭ să spuĭ,
Dar pe clipe trecătoare nu-ncerca temeiŭ să puĭ,
Schimbător e tot in lume și schimbăreĭ eștĭ robită :
Năzuințele-s aceleașĭ, ținta lor e osebită.

Și de-aceea cînd uitarea s'o așterne peste mine,
Și cînd nu mi-or da de urmă pe cărărĭ cu mărăcine,
Alte dorurĭ vor cuprinde inima ta femeească,
Iar pe groapa mea pustie veĭ lăsa dudău să crească.

In dragoste . . .

In dragoste de cînd ne-am dat
Cu-atîta patimă ferbinte,
De mine spun că-s de legat,
Și ție că te-am scos din minte.

Noĭ să tăcem și dacă poțĭ,
Te rog să-mĭ fiĭ și maĭ nebună,
Că doar atuncĭ s-or pune toțĭ
Ca să ne lege impreună.

Epigrame.

UNEI COPILE.

Aşĭ vrea să-ţĭ fiu oglinda ce te-arată,
Tăcînd să-ţĭ spun cît de frumoasă eştĭ,
Căcĭ ce cuvînt ar încăpea vreodată,
Intregul farmec care-l răspîndeştĭ.

UNUI DOCTOR RĂPOSAT.

A murit, sărmanul,
Şi nu că-l insult,
Dar cîţĭ oamenĭ teferĭ,
De murea de mult!

RĂSPUNS.

Răspuns tuturor întrebărilor vreĭ,
In forma sa potrivită?
Ştiinţa î-şĭ are hotarele eĭ,
Prostia-ĭ nemărginită.

GÎCITOARE.

Cine omoară
Şi n-are vină?
Orĭ-care doctor
In medicină.

N. VASCHIDE

Epitalam

Vulnerant omnia, ultima necat.

De-'i mireasă orĭ de-'i moartă
Tot în alb e îmbrăcată
Orĭ ce fată.

I-a scris luĭ: „N-am vrut să-ţĭ spun,
Dar m-a dat cu sila tata;
Vino. Mîine mĕ cunun."

— Nu! Iubirea-'i nu trăesce.
Dac-a fost, a fost poveste
Ş-adĭ nu este.

Inima-'ĭ, —căcĭ el n-a vrut —
L-a fost dus la cununie
Să n-o vadă n-a putut

Sĕrbătoarea fuse mare
Pentru-unul a fost nuntă
Pentru altu-înmormîntare.

SPIRU S. HASNAS

Spune-mĭ

In pieptu-mĭ iarăşĭ s-au deschis
   Azĭ ranele iubireĭ
Şi-mĭ sîngerează inima
   In prada amintireĭ.

Perdută te credeam pe vecĭ
   Divină intrupare;
De ce acum mi-aĭ apărut
   Din valul de uitare?

Aŭ spune-mĭ nu ţ-a fost de-ajuns
   Robind a mea simţire
Şi chinuindu-mĭ sufletul
   In spasmurĭ de iubire?

A mele lacrimĭ nu ţ-aŭ fost
   O jertfă ne-mpăcată
Căcĭ ochi-mĭ secĭ de-atuncĭ nu pot
   O lacrimă să scoată?

Au spune-mĭ tu acum ce vreĭ
De-mĭ apăruşĭ în minte?
Au nu ţ-am dat tot ce-am avut
In ceasurile sfinte?

Strĕină fiĭ ca maĭ de mult
In voea nesimţireĭ
Şi lasă-mă să stîng pe vecĭ
Făclia amintireĭ.

N. MUSCA

Copilașilor meĭ.

Treĭ, doamne, tu mi-aĭ dăruit,
Odrasle mîndre de iubit,—
Treĭ flutureĭ, treĭ îngerașĭ,—
Frumoșĭ și veselĭ copilașĭ—,
Cum nicĭ odată n-am gândit.

La jocurĭ când s-alintă eĭ,
Așa cum sînt de mititeĭ
Privind mĕ perd de dragul lor,
Mi-e traiul maĭ fermecător,
Mĕ simt ferice ca și eĭ.

O dragiĭ meĭ, jucaţĭ, sărițĭ,
Acuma sunteţĭ fericiţĭ;
Căcĭ viaţa voastră e un vis
Și lumea e un paradis,
De îngerĭ sunteţĭ ocrotiţĭ.

Veni-va vremea, când și voĭ
Veţĭ încerca multe nevoĭ,
Dar pînă-atuncĭ dar pînă-atuncĭ
Petreceţĭ-vĕ-n pace pruncĭ,
Căcĭ grijile le ducem noĭ!

O Doamne zile de-aş avea,
O Doamne marĭ de i-aş vedea,
Scapaţĭ din orĭ şi ce necaz
Şi veselĭ tot aşa ca az,—
Ascultă, Doamne, ruga mea !

Sub scutul tĕu adăpostiţĭ
Se fie de orĭ-ce reŭ păziţĭ,
Şi fă-ĭ pre eĭ aşa cuminţĭ,
Podoabă la aĭ lor părinţĭ,
De toată lumea drag priviţi.

Iar cînd a vieţiĭ mele stea
Spre-apus să va apropia
Atuncĭ cu toţiĭ în jurul meŭ,
Precum cu eĭ fac astăzĭ eŭ,
Cu vorbe dulcĭ m-or mângăia.

Şi când de mult voiŭ fi pămênt,
Vor pune flori pe-al meŭ mormînt,
De mine îşĭ vor aminti,—
In traiul lor eŭ voiŭ trăĭ,
Ca armonia unuĭ cînt.

IOHANNA PHILIPPIDE

Din Eminescu

Singurătate

Heim am Tannentische pfleg'ich
Oft im Dunkel still zu weilen,
Im Kamine knistert Feuer,
Fernab die Gedanken eilen.

Schaaren, Schaaren zieh'n vorüber
Bilder, Träume, die mir teuer,
Zirpen leise gleichwie Heimchen
Im verwitterten Gemäuer,

Oder senken in die Seele
Sich als Balsam lösend lind,
Wie in Tropfen eine Kerze
'Zu den Füssen Christi rinnt.

Im Gemache durch die Ecken
Woben Spinnen luft'ge Kreise,
Zwischen aufgetürmten Büchern
Huschen flinke Mäuse leise.

In der süssen Friedensstille
Richt'ich aufwärts meinen Blick,
Hör' sie an den Büchern nagen
Mit nie endendem Geschick.

Ach! Wie oft schon wollt' die Leyer
Müd' ich an den Nagel hängen,
Sehnt' ein Ende dieser Oede,
Sehnt' ein Ende den Gesängen!

Doch die Grillen und die Mäuse
Trippelnd ihren alten Gang,
Wecken meine Sehnsucht wieder,
Die sich wandelt zu Gesang. *)

Zwar bisweilen .... allzu selten,
Nur bei Licht, zu später Stunde
Will mein Herz den Busen sprengen,
Wenn der Riegel schwirrt mir Kunde,

Dass „*sie*“ naht. Die öden Räume
Scheinen plötzlich mir gefüllt,
In dem düstren Lebensrahmen
Strahlt ihr Bild in Glanz gehüllt.

Und ich staune, dass die Zeit nicht
Hemmt den altgewohnten Fluss,
Wenn ich flüsternd mit dem Liebchen
Tausche Händedruck und Kuss.

---

*) Strofă adausă la téxtul Convorbirilor după manuscriptul original în ed. Şaraga p. 12.

In der Hand die Cigarette,
Senk'ich sinnend meine Lider,
Finde selbst in meiner Oede
Noch ein schmerzlich—süsses Glück.

DĂRĬ DE SAMĂ

Răspuns la replica d-luĭ I. Tanoviceanu.

Scurtul meu răspuns la critica făcută de d-l I. Tanoviceanu lucrăreĭ mele asupra juriuluĭ a avut darul de a provoca o replică a căreĭ intinsă desvoltare pare a fi in proporţiune inversă cu tăria argumentelor invocate de onoratul meu contradictor în susţinerea teoriilor sale.

De şi am ultimul cuvînt în acest litigiu şi aşĭ fi în drept să desvolt cu aceaşĭ latitudine consideraţiunile ce le opun argumentelor d-luĭ Tanoviceanu, totuşĭ nu voiŭ urma pe această cale pentru două motive:

Din moment ce d-sa admite concluziunea principală a studiuluĭ meŭ, desfiinţarea juriuluĭ în materie criminală, şi nu combate decît concluziunea mea subsidiară, restrîngerea competinţeĭ acesteĭ juridicţiunĭ, cred, în primul loc, că critica premiselor pe care m-am sprijinit în lucrarea mea nu prezintă un interes indestulător pentru prelungirea discuţiuneĭ, şi aceasta cu atît maĭ mult, că rezultatul statisticeĭ oficiale, pentru care d-l Tanoviceanu, fost funcţionar statistic, a pastrat un cult care îl onorează, este, precum am văzut, aproape identic cu rezultatul datelor statistice culese de mine.

In aldoilea loc, replica, cu toată amplificarea eĭ, nu e, în fond, decît reproducerea dăreĭ de samă primitive, încît a respunde la ea ar fi, in mare parte, a mă repeta.

De acea, referindu-mă la explicaţiunile din răspunsul

meŭ anterior, mă voiŭ mărgini a releva numaĭ cîteva puncte din replică, în privinţa cărora d-l Tanoviceanu emite nisce apreciărĭ cam prea hazardate.

Am zis că, pentru a determina numărul achitărilor nejustificate, din punctul de videre al efectului lor asupra moralităţeĭ publice, nu trebue să ţinem samă de achitările în afacerile în care parte din preveniţĭ sînt condamnaţĭ, căcĭ, în asemine cazurĭ, crima nu rămîne nepedepsită şi represiunea îşĭ produce efectul său salutar. Am dat, ca exemplu, două tălhăriĭ comise fie-care de către un singur autor condamnat, şi a treia tălhărie comisă de patru coautorĭ, dintre carĭ unul condamnat şi treĭ achitaţĭ ; şi am adaogat că, dacă am ţinea samă de toate achitările, am avea, din 6 preveniţĭ, 3 condamnaţĭ şi 3 achitaţĭ, adică egalitate între condamnărĭ şi achitărĭ, pe când, în fapt, câte trele crime sînt pedepsite.

D-l Tanoviceanu găseşte acest raţionament greşit şi susţine că, în exemplul de maĭ sus, avem nu 3 crime, ci 6, din care 2 *izolate* şi 4 *colective* (?)

Iată ceva nou. Ar fi interesant a să şti dacă asemiue teorie e luată din vre un tractat de drept penal saŭ este creaţiune proprie a d-luĭ Tanoviceanu.

Cum ? o tălhărie comisă de 4 inşĭ să consideră drept 4 tălhăriĭ ? sînt atîtea fapte cîţĭ sînt şi făptuitoriĭ ? tălhăria să repetă ea de 2, 3, 4 orĭ, după cum hoţiĭ sînt în număr de 2, 3, 4 ? un omor săvîrşit de 4 ucigaşĭ, constitue 4 crime de omor ? nu cumva victima e omorîtă de 4 orĭ ? Este serios aceasta, şi cu atare argumente speră d-l Tanoviceanu să obţină cîştig de cauză ?

Cu toată stranietatea argumentuluĭ nu voiŭ zice : *ab uno disce omnes;* căcĭ, poate, în căldura lupteĭ, condeiul a tradat gîndirea adversaruluĭ meu. Dar în tot cazul, asemine argumente denotă slăbăciunea tezeĭ ce o susţine.

Am zis apoĭ că, eliminînd achitările în procesele unde parte din acuzațĭ aŭ fost condamnațĭ, am voit să demonstrez că, chiar cu acest mod de a socoti favorabil juriuluĭ, rezultatul statistic nu e maĭ puțin ingrijitor.

D-l Tanoviceanu pretinde că n-am făcut această dovadă. D-sa însă nu contestă semnificarea evidentă a proporțiuneĭ de 44 la 100 a achitărilor, pe care am stabilit-o după tablourile Curților cu jurațĭ din circumscripțiunea noastră. Atuncĭ ce a voit să zică? Mărturisesc că n-am ințeles observațiunile d-sale în astă privință.

Și după o lungă discuțiune asupra acestuĭ punct, discuțiune lipsită de verĭ ce interes practic față cu mica deosebire în plus de 2 la 100 a achitărilor, rezultînd din statistica oficială, și care, de altfel, nu poate decît să întărească concluziunile studiuluĭ meu, d-l Tanoviceanu observă că, dacă ambele calcule conduc la acelașĭ rezultat, nu era trebuință să-mĭ dau osteneală de a aduna eu însumĭ datele statistice necesare.

Apoĭ, dacă nu pot fi invinuit decît pentru osteneala ce-mĭ am dat, iutreb de era loc a se face atîta larmă ca să să ajungă la asemine concluziune.

Maĭ departe, în chestiunea relativă la aptitudinea magistraților noștrĭ de a judeca faptele corecționale, d-l Tanoviceanu persistă a nu mă înțelege.

Am zis că judecătoriĭ noștrĭ, avînd chiar de la introducerea legilor nouĭ, în 1864, o competință corecțională întinsă, mărită încă la 1874, sînt *deprinșĭ* a cerceta și aprecia faptele fără acea judecată sistematică, acel spirit preconceput de care să ferește F. Hélie, și am explicat temerea acestuĭ din urmă prin acea că, în Franța, Curtea cu jurațĭ constitue adevarata juridicțiune represivă, tribunalul corecțional nejudecînd, de la inființarea juriuluĭ, decît infracțiunile de ordine secundară.

După d-l Tanoviceanu, aşĭ confunda competinţa cu aptitudinea de a judeca. In zadar lămuresc că prin lărgirea competinţeĭ corecţionale s-a atribuit magistraţilor romînĭ, cu deosebire de magistraţiĭ francejĭ, judecarea faptelor penale celor maĭ numeroase, şi că astfel dînşiĭ au cîştigat, prin o experienţă de 30 anĭ, o aptitudine, o *deprindere* de judecată care ar lipsi celor din urmă; în zadar subliniez cuvîntul. D-l Tanoviceanu reproduce aceaşĭ imputare şi, pentru plăcerea de a face spirit (?), prezintă răspunsul meŭ sub o formă neserioasă. *Il n'y a pire sourd* ... d-l Tanoviceanu, care a dovedit că cunoaşte şi d-sa proverbe franceze, va bine voi sa isprăvească pe acesta, şi să priceapă tot o dată că prin cuvintele „dacă n-am fost înţeles, nu-s eu de vină“ n-am exprimat altă idee decît că d-sa nu *voeşte* să mă înţeleagă, încît observaţiunile motivate de greşita interpretare a gîndireĭ mele nu aŭ raţiune de a fi.

In cît priveşte restrîngerea competinţeĭ juriuluĭ prin corecţionalizarea uneĭ nouă serie de crime, d-l Tanoviceanu repetă intrebarea ce o făcusă deja în darea de samă. Pănă unde voesc să merg pe această cale? Trebue să transformăm şi asasinatul în delict pentru a evita achitarea asasinilor? La această întrebare am răspuns că aşĭ merge pănă acolo unde gravitatea infracţiunei nu permite reprimarea eĭ cu pedeapsă corecţională, şi m-am referit la lucrarea mea, în care arăt crimele susceptibile prin natura lor de a fi pedepsite cu închisoare şi a căror reprimare este astăzĭ absolut neindestulătoare. Răspunsul, cred, e destul de clar şi precis. Cu toate acestea, d-l Tanoviceanu mă întreabă din nou în replica: dacă juraţiĭ achită pe asasinĭ, cred eu câ trebue să să transforme asasinatul în delict pedepsit cu 5 anĭ închisoare corecţională?

D-l Tanoviceanu însă tăgădueşte eficacitatea corecţionalizăreĭ crimelor şi contestă un adevăr recunoscut de toţĭ

criminaliştĭ, de la Beccaria până astăzĭ, precum arată însuşĭ d-sa. Credinţa că certitudinea osindeĭ importă maĭ mult decît rigoarea eĭ pentru infrînarea criminalităţeĭ este, după d-l Tanoviceanu, lipsită de temeĭ, şi d-sa prezintă o sumă de consideraţiunĭ pentru a demonstra eroarea generală, în dispreţul acelor două proverbe franceze pe care le aminteşte puţin maĭ înainte şi pe care ştie aşa de bine să le aplice altora.

De altfel, raţiunea ne spune că delicuentul, care nu să va opri înaintea ameninţăreĭ pedepseĭ recluziuneĭ, spre exemplu, în speranţa de a fi achitat de juriu, va ezita să comită faptul cînd va şti cu siguranţă că va fi condamnat la închisoare de instanţele corecţionale.

Şi aceasta este atît de adevarat, că falşul în acte publice, care era aşa de frecuent atuncĭ cînd să achita în mod regulat de juraţĭ, a devenit mult maĭ rar acum cînd să judecă de tribunalul corecţional care el condamnă tot atît de regulat. Acest fapt singur doboară întregul eşafodaj de argumente clădit de eruditul profesor pentru stabilirea uneĭ doctrine contrarie realităţeĭ lucrurilor.

E uşor de prevăzut că şi pruncuciderea, precum şi celelalte crime, a căror corecţionalizare o propun, să vor împuţina în mod simţitor, ca şi falşul în acte publice, cînd să vor da în judecata instanţelor corecţionale.

D-luĭ Tanoviceanu îĭ place a inova. Atît însă teoria *crimelor colective* despre care am vorbit la început, cît şi teza pe care am discutat-o la urmă, par a fi inovaţiunĭ nefericite.

Şi dacă unul din doi să crede un nou Galileu cu pretenţiune de a avea dreptate impotriva tuturor, de sigur, nu-s eu.

M. Suţu.

Raportul anual al D-luĭ doctor C. Istrati inspector general al invățămîntuluĭ superior cătră D-l Ministru al cultelor: Bucureștĭ 1894.

D-l Istrati începe prin a arăta părerea sa de răŭ că nu s-ar putea reduce cele două universitățĭ din România în una singură, spre a o organizea și înzăstra pe acesta apoĭ în chipul cel maĭ deplin. S'înțelege că D-l Istrati se gîndește la sacrificarea universitățiĭ din Iașĭ; un *dar*... însă îl impedică de a-șĭ rosti fundul gîndireĭ, și de aceea propune alt mijloc: constituirea tot a uneĭ singure universitățĭ, însă impărțită în două corpurĭ: teologia, literile și științile la Iașĭ, dreptul și medecina la Bucureștĭ. Cu toate aceste, D-l Istrati, maĭ la vale ceva, arată cît de păgubitor e pentru orĭ ce țară de a avea un singur centru mare de cultură, de oare ce lipsește emulația, una din condițiile cele d'ntăĭ ale progresuluĭ: „Cînd o universitate este lăsată numaĭ la propiul eĭ impuls, la indiferența și aproape lenea, ce se nasc în ceĭ maĭ decișĭ, orĭ de cîte orĭ vieața este asigurată, iar controlul și indemnul nu; o astfel de universitate va lîncezi, nu va produce mult și nu va fi un far de lumină în regiunea pusă să o lumineze“.

„Exemplele sunt numeroase și voind intenționat a trece frontiera, vom lua maĭ întăĭ ca exemplu universitatea franceză, care ajunsese la un nivel foarte jos inainte de 1870, de oare-ce afară de Paris, abia avea un stimulent pentru știința medicineĭ în facultatea de la Montpellier.

„Şi să nu uităm că, universitatea din Paris, „Sorbona,“ avea totuşĭ un stimulent în „Museul“ şi în „Colegiul Franţeĭ“ aflătoare tot în marea capitală a lumiĭ, şi că Parisul concura de fapt cu Londra, cu Viena şi cu universităţile germane.

„In ţara sa însă, în Franţa, Sorbona nu avea o rivală la muncă, şi producţiunea eĭ se resimţea în răŭ.

„Astăzĭ, cînd numeroase focare aŭ fost ajutate să se nască şi să se menţie cu demnitate în provincie; cînd cu deosebire universităţile din Lyon şi Nancy încep a juca un oare-rare rol, Parisul se resimte, şi din această geolozie ferícită, profită cultura generală, profită progresul în diferitele ramurĭ ale scrutăreĭ minţiĭ omeneştĭ.

„Franţa îşĭ reface cercul larg al cultureĭ generale, înmulţind universităţile sale.“

Mărturisim că nu prea înţălegem logica D-luĭ inspector general. Franţia, ţară cultă şi luminată, în care controlul ar putea fi făcut de public, are nevoie de maĭ multe centrurĭ de cultură universitară, iar în România, undecontrolul nu se poate face de cît de centrele culturale însăşĭ, să se contopească cele două univsrsităţĭ în una, de oare ce pentru *nenorocirea noastră* nu se poate suprima una din ele!

Această parte a raportuluĭ D-luĭ Istrati o considerăm ca lipsită de orĭ ce temeiŭ. A doua acea referitoare la modul mizerabil cum sunt plătiţĭ profesoriĭ de universitate, pe picior egal cu suprefecţiĭ şi comisariĭ de poliţie, maĭ jos de cît avocaţiĭ statuluĭ, inspectoriĭ financiari, subdirectoriĭ de serviciĭ de la finanţe, maĭ jos în fine decît mulţĭ amploĭaţĭ cu totul inferiorĭ din administraţie (d-l Istrati ilustrează argumentarea d-sale cu un tabloŭ comparativ de onorare luat din budgetul statuluĭ), accastă parte a raportuluĭ este din potrivă foarte intemeiată şi foarte bine conchide d-l Istrati cînd spune că: „a cere de la un

om să corespundă moralicește și materialicește situației ce i se crează, ca profesor de universitate; a cere ca el să fie un factor activ și producĕtor în ramura specialităţiĭ pe care a îmbrăţișat-o; a cere ca el, cu calmul necesar, să aibă totdeauna în vedere orizontul vast și senin al științeĭ pure; a cere ca să se menţină prin relaţiunile și activitatea sa, în a nu face alt-ceva, de cît cele reclamate prin cerinţele universităţiĭ; a cere în fine toate acestea și a i se oferi *450* leĭ pe lună este *saŭ a fi de rea credinţe saŭ a nu înţelege rolul învĕţămêntuluĭ superior.*"

D-l Istrati maĭ atinge în raportul săŭ o a treia chestiune insemnată, crearea unuĭ mare centru de cultură internaţional, în Bucureștĭ, o universitate cu limbă franceză ca limbă de predare, pentru a deveni un focar de învăţămînt pentru Europa răsăriteană. Profesorĭ la această universitate ar trebui recrutaţĭ pintre celebrităţile străine, dar fiind că aceste nu ar putea părăsi orașul lor, apoĭ să li să ceară o predare numaĭ de două lunĭ pe an în universitatea bucureșteană. Proiectul D-luĭ Istrati ar cere o desbatere maĭ lungă de cum putem să o facem într'o dare de samă; de aceea ne mărginim numaĭ a-l aminti, pentru ca aceĭ ce se interesase și în cunoștinţe de el în raportul înscris al D-luĭ doctor; apoĭ după cît ni să pare, sub ministeriul actual nu maĭ are nicĭ un sorţ de izbîndă.

Din potrivă chestiunea universităţiĭ de Iașĭ care continuu a fost relegată pe al doile plan, este și astăzĭ încă la ordinea zileĭ; dacă nu maĭ poate fi vorba de solicitudinea Moldovanuluĭ d-luĭ C. Istrate, cel puţin să poate tot deauna pune în desbatere prea marea favorare a universităţeĭ din capitală faţă cu acea din Iașĭ.

V. S.

Ch. Arion, la situation économique et sociale du Paysan en Roumanie—Paris 1895.

Sub acest titlu, d. Sc. Arion, avocat, a cercat în o broșură apărută acum cîte-va lunĭ, să expună starea ţaranuluĭ nostru. Romănia fiind încă tot puţin și inexact cunoscută, în străinătate, e foarte bine ca compatrioţiĭ noștri să caute să facă să înceteze această stare de lucrurĭ. Încă și acum, străiniĭ, și mulţĭ Romînĭ chiar, îșĭ iaŭ cunoștinţele despre Romănia tot din Vaillant și Regnault, care aŭ dovedit însă că pasiunele politice și iubirea generală a uneĭ ţărĭ nu sunt izvoare indestulătoare pentru a putea face o descriere exactă a aceleĭ ţărĭ. Nu credem, însă, că d. Arion, se fi contribuit la stîrpirea cunoștinţelor greșite, căcĭ dacă scrierea sa arătă o călduroasă iubire pentru ţaranĭ, lasă însă de dorit, întru cît-va în privinţa exactităţeĭ.

Generoasele dar pripitele generalizărĭ ala D-luĭ Obedenar, care din ţaranĭ, nu cunoștea de cît pe aceĭ ce-ĭ eraŭ adușĭ la spital în Bucureștĭ, notele strînse în călătoriele lor pripite de Macmichael în 1819, de St. Marc-Girardin în 1831 și chiar de Laveleye în 1888, nu sunt documente indestulătoare pentru studiile sociale, așa cum le cere rigurozitatea cercetărilor, științifice.

In lipsă de documente complecte pentru studiul tuturor amănuntelor ce privesc pe ţaranĭ, totușĭ, se pot găsi

la noĭ, în deajunse date pentru a studia cel puţin unele din punctele privitoare la ţara noastră şi la chestinnea ţărănească. Din lipsa cercetăreĭ lor, provenită probabil din faptul că autorul scriea în străinătate, observaţiunile bune din această broşură se pierd, şi-şĭ micşurează însemnătatea lor, prin erorile ce le incunjoară. Suntem sigurĭ ca reluînd studiarea cestiuneĭ, autorul, odată reîntors în ţară, va căuta se ne dee o lucrare demnă de subjectul ce a întreprins, şi va ţinea să facă singur să dispară apreţuirile greşite ce a putut contribui să se răspîndească.

Invinuirea de căpitenie ce i s-ar putea aduce este aplicarea observaţiunilor sale la toată populaţia rurală fără deosebire, pe cînd este cunoscut, de pildă ca aspectul locuinţelor, unde se adăpostise Macmichael în 1819, pe drumul mare din Turcia spre Polonia, saŭ „vizunia maĭ rea de cît a Negrilor din Africa“ ce a văzut-o Laveleye, în drumul seŭ de la Predal la Giurgiŭ, sunt înlocuite aiurea, maĭ ales la munte, prin locuinţĭ cu totul de altfel.

Aseminea credem că nu e potrivit lucru a vorbi de descreşterea populaţieĭ noastre rurale, cînd cea dintăiŭ lucrare de statistică ne arată contrariul, şi anume că populaţia rurală a ţăreĭ, cu toate mortalitatea eĭ destul de mare, maĭ ales printre copiĭ, creşte în proporţiunĭ egale cu acele maĭ rîdicate ce se găsesc în puţine ţărĭ numaĭ. Aceasta vine de la natalitatea cea mare a acesteĭ populaţiunĭ, căcĭ, a zice că „suntem *ceĭ din urmă* în privinţa natalităţeĭ“, este tocmaĭ contrarul stăreĭ reale, şi de sigur că autorul, a spus-o numaĭ din scapare de videre. Suntem, cum o dovedesc scrierile D-luĭ Felix şi a D-luĭ Crupenski, pintre ţările ce aŭ cea maĭ mare natalitate, datorită ţaranilor. Chiar d. Levasseur, autoritatea citată în un chip cam curios de autor, arată aceasta. De alt fel faptul se vede

și din tabelele ce d. Arion publică, ceea ce nu 'l impedică ca se zică, că populația e staționară.

Calculele d-luĭ Levasseur, se pare a se uita, nu aŭ fost stîrnite de d-luĭ, ci luate după publicațiunile noastre oficiale. Și e de mirat de pildă, cum d. Arion, dînd pentru populația noastră, pe la 1890, cifra de 5,500,000, zice la începutul noteĭ de la p. 21: „această cifră nu se găsește nicăerĭ", iar la sfîrșit aceleiașĭ note adaoge, vorbind de aceeașĭ cifră: Buletinul statisticeĭ generale al Româniеĭ dă: 5,500,000". De sigur e iarășĭ o săpare din vidère, de oare ce, pe cît ne amintim, *Buletinul* tălmăcește amănunțit cifrele ce dă.

Că stârea țaranuluĭ nostru, în unele regiunĭ maĭ ales este rea, o recunoaștem și o deplîngem cel dintăiŭ; să admitem chiar, ceea ce nu este dovedit că populația rurală în unele localitățĭ degenerează, cuvînt de care se cam abuzează. Ceea ce este sigur, insă este că e o nepotrivire a generaliza această degenerare, și a vorbi în urmă de bărbăția țaranilor în 1877—78, ceea ce nu este de obiceiŭ pintre faptele uneĭ rase degenerate.

Pentru ce să spune că sunt la noĭ țaranĭ la care superstiția e așa de mare, în cît *n-ar mînca carne chiar de li s-ar da degeaba* în tot cursul anuluĭ? Ar crede cineva că d-sa nu a auzit vorbindu-se de suferințele muncitorilor industrialĭ în Francia și aiurea, cînd ne spune că în Francia, „cerșitorii" se hrănesc maĭ bine de cît țaraniĭ noștri proprietarĭ; Cerșitoriĭ de meserie din Paris descrișĭ de d. Paulan poate! Dar muncitoriĭ; cine nu cunoaște suferințele lor? [1]).

In partea a doua a broșureĭ sale, d. Arion, espune pe scurt legislația noastră rurală. Pentru istoria formațiu-

1) Iată ce spune un autor engles despre muncitorĭ agricolĭ din Anglia. „Eĭ trebue se fie pușĭ în scara civilizațiuneĭ, sunt ceĭ maĭ mulțĭ din țaraniĭ din Europa."

neĭ proprietăţeĭ să serveşte, ca autoritate de nediscutat, de cunoscuta scriere fără valore serioasă a luĭ Elias Regnault, şi după ea ne spune, că ţăraniĭ ce nu eraŭ moşierĭ „eraŭ proprietariĭ in devălmăşie a moşieĭ pe care locuiaŭ, moşie ce aparţinea statuluĭ, saŭ uneĭ biserică, saŭ unuĭ boier. „Din acest chip de a expune starea, nu ştim ce pot înţălege streiniĭ, prin cineva care e proprietar a moşieĭ ce aparţine altuia !

Regnault, copiat de Boerescu, ne spune că boeriĭ au ruinat cu totul pe moşieri, pe cînd orĭ cine ştie, că eĭ sunt şi astăzĭ numeroşĭ şi în Muntenia şi în Moldova.

Legeĭ de la 1864, nu are altă invinuire de adus, de cît că a dat o despăgubire proprietarilor, fără se ne spună, pentru ce autoriĭ legeĭ aŭ făcut răŭ, urmînd astfel.

Observăm aseminea că pentru ca scrierea să poată servi la studiĭ pentru străinĭ, şi pentru că aceştia să 'şĭ poată da samă de starea reală, ar fi trebuit să se întrebuinţeze măsurĭ cunoscute, iar nu prăjînĭ saŭ stînjenĭ, cu condiţiune ca transformîndu-se măsurile vechĭ în măsurĭ zecimale să se evită de a se spune, ca în nota 3 de la p. 50 că „falcea este equivalentul hectaruluĭ".

Despre legile ce aŭ urmat şi complectat opera de la 1864, ne spune foarte puţin lucru, saŭ nimic.

Regenerarea şi înbunătăţirea soarteĭ ţaranuluĭ, d. Arion o vede în legea din 1893 care a schimbat legea din 1881 asupra credituluĭ agricol. Puţinul rezultat bun dat de legea din 1881, nu'l descurajază. După ce ne asigura că nu e vorba de socialism de stat în măsura admĭsă, crede ca viitorul ţăreĭ atîrnă de la această lege. „*In puţină vreme, zice D-sa (p. 126) toată agricultura noastră va înfăţoşa o privelişte cu totul alta, şi nu vom maĭ avea să vedem starea ticăloasă ce este astăzĭ în satele noastre.* Mizeria va dispărea şĭ în urmă vom putea şi noĭ să ne

numărăm printre statele noastre Europeĭ; până atuncĭ existenţa chiar a statuluĭ nostru va fi precarie."

Aceste sunt principalele concluziĭ, ce le trage, după expunerea amănunţită şi bine făcută a economieĭ legeĭ din 1893. Mărturisim că dacă nu videm trecutul, şi maĭ ales, prezentul sub culorile atît de negre pe care le-a înfăţoşat şi d. Arion, după atîţia alţiĭ, nu punem insă nădejdea viitoruluĭ în nevinovata lege asupra credituluĭ agricol. Şi noĭ zicem că este nevoe de îndreptare, şi ca fie care trebue se pună mîna la această lucrare, dar nu cu o lege, fie chiar asupra credituluĭ agricol, *„opera viitoruluĭ va fi asigurată."*

Stăruim asupra acesteĭ scrierĭ, care dovedeşte o în încercare plină de buna voinţă şi de făgăduinţă, fiind că credem, că primejdia este în aceea că punindu-se rău chestiunea, mijloacele ce s-ar lua pentru îndreptare nu se vor potrivi stăreĭ adevărate a lucrurilor.

Sperăm că în unul din numerile viitoare ale Archiveĭ, unul din colaboratoriĭ noştri, va vorbi pe larg de chestiunea rurală.

M C. Stănescu.

DOCUMENTE.

Cîntece populare din Macedonia

culese și adnotate de

Tașcu Șunda.

Poeziile populare ce le publicăm maĭ jos, sînt culese din diferitele părțĭ ale peninsuleĭ balcanice de către dl. Tașcu Șunda din Crușova (Macedonia). D-sa s-a servit pentru transcrierea sunetelor de un sistem pur fonetic, alcătuit după arătările subsemnatuluĭ. Dăm în notă explicarea semnelor întrebuințate. [1])
Prima poezie ofere un interes îndoit, fiind o variantă a cîntecului „Miorița“ publicat în fruntea colecțieĭ luĭ Alexandri.

H. Tiktin.

I

Gĭonle ți s-însur*ă* cu l*o*clu.

(Mirele pămîntuluĭ.)

V*o*ĭ, a s*o*ț, voĭ ca fr*a*ț, [1]	O voĭ soțĭ, o voĭ frațĭ,
Pi vîngh*e*ly n*o*ĭ h*i*m gĭur*a*ț	Pe evanghelie sîntem jurațĭ
C*a*re s*o*ț si s-lîndzidz*a*scă, [2]	Care soț s-ar îmbolnăvi,
C*a*re s*o*ț si s-pliguĭ*a*scă, [3]	Care soț s-ar răni,
S*o*sly-al*a*nțî si-l mutre*a*scă, [4]	Soții ceilalțĭ să-l îngrijască

1) *ly*=*l* muiat (ital. *gl* în *figli*) ; *ny*=*n* muiat (ital. *gn* în *bagno*) ; *y* singur=neogrec. γ înainte de ε, ι, de ex. a*yu* = ἅγιος, maĭ acelașĭ sunet ca nem. *j* (în *ja*), franț. și engl. *y* (în *yacht*) ; *gh* înaite de *e*, *i* ca la noĭ (de ex. *ghine*=*bine*), altfel=neogrec. γ în γάμμα. De-almintrelea, literele aŭ aceiașĭ valoare ca în scrierea fonetică romînă. In special, *e*, *ea* la începutul cuvîntuluĭ nu se pronunță niciodată *ĭe*, *ĭa*, de ex. *el*, *earbă*, nu *ĭel*, *ĭarbă*, ca în dacoromîna.

i și *u* fără semnul scurtimiĭ sînt totdeauna întregĭ, de ex. *niete*, pronunță *ni*-e-*te*, in trei silabe.

ea și *oa* aŭ a se citi ca diftongĭ, de ex. *loaĭ* (o singură silabă) = dacorom. *luaĭŭ* (două silabe). Tot așa și *e-a* și *o-a* unițĭ printr'o liniuță, de ex. *me-alîsaț*, *pre-acasă*, *co-alantu*, *ny-o-arăŭ*, *s-o-aveț*.

Vocala intonată e tipărită cu literă cursivă in cuvintele tipărite cu antiqua, și vice-versa.

1) Voĭ care-mĭ sînteți ca și frațĭ.
2) *lîndzit*, bolnav.
3) *pliguescu*, rănesc ; *pliyie*, rană proaspătă, sîngerîndă; *arană*, rană veche.
4) *mutresc*, privesc, iaŭ seama.

Pîn si scoală i pîn s-moară.	Pînă s-ar scula orĭ pînă ar muri.
Io laĭlu-ny mi pliguiră,	Pe mine biet m-aŭ rănit,
Nu ny-o-arăŭ că-ny mi pliguiĭ,	Nu-mĭ pare răŭ că sînt rănit,
Ny-o-arăŭ ti un zbor ţe-avdziĭ,	Imĭ pare răŭ de o vorbă ce am auzit
Un co-alantu vĭ zburît	Unul cu altul v-aţĭ vorbit
Ta[5] s-fudziţ, ta s-me-alîsaţ.	Să fugiţĭ, să mă lăsaţĭ.
Rigeae[6] v-am, a voĭ, a soţ:	O rugăminte am cătră voĭ, o voĭ, o soţĭ,
Aţea niete[7] cara s-o-aveţ,	Acel gînd cumva de-l aveţĭ
Aŭa laĭlu s-nu me-alîsaţ	Pe-aicea biet să nu mă lăsaţĭ
To[8]-aestu ermu[9] di loc,	Intr-acest pustiŭ de loc,
Că yin[10] aghrinyle[11] si-ny mĭ-aspargu; [12]	Că vin fiarăle să mă sfîşie;
Sus prin munte s-me-alinaţ,	Sus pe munte să mă urcaţĭ,
Aclo laĭlu si-ny me-alîsaţ	Acolo biet să mă lăsaţĭ
Sum vîrn'[13] aumbră di fadzĭ,	Sub vre-o umbră de fagĭ,
Umbră di fadzĭ, umbră di chin,	Umbră de fagĭ, umbră de pin,
Acolo aghrinyle nu yin.	Acolo fiarăle nu vin.
Toamna cara z-ină,[14] a soţ,	Toamna cînd va veni, o soţĭ,
Voĭ pre-acasă va z-vî ţeţ; [15]	Voĭ pe-acasă o să vă duceţĭ;
Pin[16] hoara mea cara s-triţeţ,	Prin satul meŭ de veţĭ trece,
Cîntiţe s-nupu cîntaţ,	Cîntece nu cumva să cîntaţĭ,
Tufeche s-nupo-aminaţ,[17]	Puşcă nu cumva sloboziţĭ,
Că va z-v-avdă laĭa dadă,	Că o să vă auză biata mamă,
Va s-easă-n cale j-va z-vî 'ntreabă	O să iasă în cale şi o să vă întrebe;
S-nu-ly dzîţeţ că muriĭ,	Să nu-ĭ spuneţĭ că am murit,
Si-l dzîţeţ că mi 'nsuraĭ,	Să-ĭ spuneţĭ că m-am însurat,
Loclu nveast' a daŭra-ny loaĭ,	Pămîntul mireasă a doua oară l-am luat,
Soacră chĭatr' a daŭra-ny feciŭ.	Soacră piatra a doua oară mi-am făcut-o.

Auzit de la Gheorghe Teoharița din Cruşova, originar din Gramostea (Yoryi al Thĭuharița Ghrîmustean).

---

5) *ta*, ca. Să maĭ zice şi *tea*, *tra*.

6) Cuvînt turcesc, dacorom. vechiŭ *regea*. Să zice şi *pîlîcîrie* (grec. *paracalo*, rog)

7) Turc. *niet*, scop. Să maĭ zice şi *scupo* (grec.)

8) *tu*, în(tru); să maĭ zice şi *tru*.

9) *ermu* (grec.), *pustu* (bulg.), *pondu*, pustiŭ

10) *yin*, vin; perf. *vinĭ* veniiŭ; part *vinită* venit; inf. *yineare* venire.

11) *aghrime*, pl. *aghriny*, fiară sălbatică (literal „sălbătăcime", de la *aghru*, sălbatic, grec. *aghrios*).

12) *aspargu*, stric; *si-ny mĭ-aspargu* în loc de *si-ny mĭ-aspargă*, probabil licenţă poetică, rimele învecinate nefiind în *ă*.

13) *vîrnu*, vre-un; *vîrnă*, vre-o. La Ohrida *vărun*, la Gopeş *barun*. Are şi înţeles negativ=nicĭ un, nicĭ o.

14) *z-ină* maĭ rar *z-yină*, să vină

15) *ţeţ*, duceţĭ. Comun să zice *duţiţ*. Formele scurtate să aud la Epiroţĭ: *ţem*=ducem, *ţeţ*=duceţĭ; *ţeam*, *ţeaĭ*, *ţea* etc.=duceam, duceaĭ, ducea etc; *s-mi ţearim*=de m-aş duce.

16) *pin*, prin. Alte forme sînt: *pit*, *pitu*, *pritu*, *pret*, *prin*.

17) *amin*, arunc.

II

Fe*a*ta ți ș-arîse[1] gĭonle c-un cîlîr*u*ș de-a*u*ă *a*lbă.
(Fata ce a înșalat pe mirele eĭ cu o ciorchină de strugurĭ albĭ.) [2])

Gĭone l*a*ĭ, ț*i* n*u*-ny ti 'ns*o*rĭ	June măĭ, ce nu te 'nsorĭ
Pîn s*î*ntu fe*a*tile *e*ftine,	Pînă sînt fetele eftine,
C*î*ti *u*nă, c*î*ti d*a*o,	Cîte una, cîte două,
C*î*ti tr*e*ĭ t*u* pîr*ă*?	Cîte treĭ de o para?
C*ă* de-ap*o*ĭa va-ș si sco*a*lă,	Că pe urmă o să să rîdice (la preț),
Va-ș si f*a*că *u*nă ny*i*lye,	O să să facă de o mie,
*U*nă ny*i*lye-ș ț*i*nți s*u*te,	O mie și cincĭ sute,
Aț*ea* ma b*u*na d*a*o ny*i*lye,	Cea maĭ bună de două miĭ,
J-, gĭone l*a*ĭ, n*u* pos ta s-*a*flyi	Și (încă), june, nu poțĭ găsi
N*i*-n Pole n*i* Misir*i*e,	Nicĭ în Constantinopole nicĭ în Egipt,
M*a*-n Vlîh*i*e [3] po*a*te s-*a*flyi,	Doar în România poate să găseștĭ,
C-acl*o* ș-*a*re fe*a*te m*u*lte,	Că acolo sînt fete multe,
Fe*a*te m*u*lte j-diznyird*a*te.	Fete multe și dezmierdate.

Auzit de la D-na Fania Cionescu (F*a*ncea al Cĭon*e*scu) din Crușova.

III

Ți-j b*a*te[1] birb*i*ly[2] pi s*a*lțe	Ce frumos cîntă privighetoarea pe salce
Di-j ve*a*de d*a*o mușate	Zărind două frumoase,
D*a*ŭle cusur*i*ne ve*a*re [3]	Amîndouă vere primare,
D*a*ŭle m*a*rdzinea de-am*a*re	Amîndouă pe margine de mare,
D*a*ŭle cu fust*ă*ny[4] ar*o*șe	Amîndouă în rochiĭ roșiĭ,
Ș-si primn*a* pitu var*o*șe[5]	Să primblaŭ prin oraș
Z-bît*u*ră p*a*turle chĭ*o*șe.	De s-aŭ mișcat cele patru colțurĭ (ale lumiĭ).

Auzit de la D-na Zaharia a Ziței Bușa (Z*a*h' ali Z*i*ț' al B*u*șa) din Crușova. Comunicat de Nicolae Bațaria, student.

---

1) *arîd*, *arîs*, *arîsă*, *arîdeare*, rîd și înșel.
2) Judecînd după titlu, cîntecul pare a fi necomplect.
3) Pe Dacoromînĭ, Macedoneniĭ îĭ numesc *Caravlahĭ* saŭ *Vlîhuț*.

1) *Cîntă* să zice maĭ numaĭ despre oamenĭ.
2) Articulat *birbiĭlu*, *a birbiĭluĭ*, pl. *birbily*, art. *birbiĭlyi*, *a birbiĭlor*. Tot așa să declină și *cundily*, condeiŭ.
3) *cusurin ver*, văr bun; *cusurină veară*, vară bună (lat *consobrinus verus*, de unde dacorom. *văr*); *cusuriny an doilea*, *an treilea* etc.=verĭ de al doilea, de al treilea etc. Pîn la a șaptea spiță (*an șaptilea bîrnu*) să socotește rudenia de sînge, care nu permite a să contracta căsătoriĭ între asemenea rude.
4) *fustane*, pl. *fustăny*.
5) Sîrb. *varoș*, oraș. In Macedonia sînt cîteva orașe a căror parte centrală, maĭ veche, e întărită cu zid de jur împrejur. Această parte întărită să chiamă *varoșe*.

IV

Vr*u*tă le*a*, m*u*ltu-ny te-ave*a*m tu vre*a*re,	Iubito, mult îmĭ eraĭ dragă,
Tu vre*a*re ş-tu sivd*a*e; [1]	Dragă şi plăcută;
Vr*u*tă lea, de-*a*nda-ny fudz*ă*ĭ tu xe*a*ne, [2]	Iubito, de cînd am plecat în streinătate,
M*i*ntea la t*i*ne o-ave*a*m;	Mintea la tine-mĭ era;
No-amint*a*m ta s-nyi yine*a*m,	N-am cîştigat (destul) ca să viŭ,
Vr*u*tă le*a*, ţ*i*nţi *a*ny cu dz*a*ţe-asl*a*ny; [3]	Iubito, (în) cincĭ anĭ (m-am ales) cu zece leĭ;
Vr*u*tă le*a*, 'nchis*i*ĭ ta z-*i*no-ac*a*să	Iubito, am pornit să viŭ acasă,
Ma ţ*i*nţĭ-asl*a*ny ş-m*i*ne-ny mic*a*ĭ, [4]	Dar cincĭ leĭ am mîncat eŭ,
Al*a*nţî ţ*i*nţi inş*i*ră cîlpîz*a*ny. [5]	Ceilalţĭ cincĭ aŭ eşit calpĭ (falşĭ).

Auzit de la aceiaşĭ persoană.

V

„A moĭ [1] fe*a*tă, moĭ muş*a*tă,	„Măĭ fată, măĭ frumoaso,
Muşute*a*ţa d-ĭu-ny [2] ţ-o-aĭ afl*a*tă?	Frumuseţea de unde aĭ aflat-o?
D*i*si [3] di Dumnidză-ĭ d*a*tă,	Oare de la D-zeŭ e dată
Cu cund*i*ly ĭ*a*ste scri*a*tă?“ [4]	(Orĭ) cu condeiul e desemnată?“
„Nu-ĭ d*a*tă ni-ĭ scri*a*tă,	„Nu e nicĭ dată nicĭ desemnată,
Că ĭ*a*ste acumpăr*a*tă	Că e cumpărată
*U*nă ny*i*lye ş-ţ*i*nţi s*u*te,	(Pentru) una mie şi cinci sute, [5]
Ny*i*lya ĭ*a*ste-a t*a*tî-suĭ	Mia e a tătîne-săŭ,
S*u*ta ĭ*a*ste-a fr*a*ti-suĭ.“	Suta e a fraţine-săŭ.“

Auzit de la soră-mea Paraschevia (P*a*şca).

---

1) Literal: mult mi-te-aveam în dragoste, în dragoste şi în plăcere; turc. *sevda*, plăcere.
2) Din grec. *xena*, streinătate; *axen* (*axeană*, pl. *axeny*, *axeane*), strein.
3) *aslan*, leŭ (animal) şi leŭ vechiŭ de 40 parale; turc. *arslan*. Există o monedă de ţinţi aslany, ceva maĭ mare decît o piesă de un franc.
4) *Mîcare* are şi inţelesul figurat de a cheltui.
5) Cînd moneda e ştearsă, uzată, să zice că e *sîldisită*.

1) *a moĭ*=dacorom. *măĭ*, *fa*. In graiul de toate zilele să zice în Cruşova *a laĭ* cătră bărbaţi şi *a lea* (în Bitolia ale cătră femeĭ.
2) *ny*=dacorom. *îmĭ*, dativ etic, foarte întrebuinţat, dĭ vorbiriĭ o nuanţă de familiaritate.
3) *Disi*, dacă, nu cumva. Să maĭ zice şi *s-nupu*, *napu*
4). *scriată*, scrisă, desemuntă; *oŭ scriat i chindisit*, oŭ zugrăvit de Paştĭ.
5) De leĭ vechĭ.

NOTIŢI.

O datorie de autor în 1857. Răsfoind nişte vechĭ hîrtiĭ de familie, am aflat două piese privitoare la un proces între Manolachi Drăghicĭ, autorul uneĭ istoriĭ a Moldoveĭ şi Gheorghe Asachi.

La o citaţie din 31 Ianuar 1862 e alăturată copia înscrisuluĭ dat de Drăghicĭ. Iat'o:

139 galb. adică una sută treĭ-zecĭ (şi) nouă (c.., galbenĭ zimţĭ am a plăti restul costuluĭ cărţiĭ mele intitulate; „Istoria Moldoveĭ", tipărită în anul 857 la Institutul Albineĭ în 8, peste tot 502 pagine, în număr de 1000 exemplare legate, care le-am primit. Drept care mă îndatoresc a-ĭ număra suma sus-citată la acel Institut, în termin de un an de zile, pentru care adeverez aceasta prin a mea iscălitură.

Fără dobîndă.

Iaşĭ în 27 Aprilie 860.

M. Drăghicĭ.

(Timbru din 22 April 1860).

N. I.

Scrierĭ de natură economică publicate asupra Romînilor în limbĭ streine.

Teza de doctorat, susţinută la sfîrşitul anuluĭ trecut de dl. C. Geblescu, la facultatea de drept din Paris, are de subject chestiunea agrară la Romanĭ, în Franţa şi în Rominia; cuprinde 88 de paginĭ marĭ. In ia, noul doctor în drept, nu face comparaţiunĭ cu Roma saŭ Franţa, ci expune numaĭ starea în această privinţă în Romînia. Expunerea sa să resimte de inexperienţa autoruluĭ şi să vede a fi rezultatul unor studiĭ făcute cam în pripă. Cu toate cele cîte-va greşele şi lipsurĭ ce cuprinde, tabloul dat de dl. Geblescu este poate cel maĭ aproape de adevăr ce s-a făcut în limba franceză. O altă invinuire ce aducem tînăruluĭ autor este că prea amestecă cele ce ne spune, cu declamaţiunĭ sentenţioase, dînd ca principiurĭ insemnate unele banalităţĭ comune asupra libertăţeĭ, moraleĭ, iubireĭ de patrie şi alte asemenea, care nu sînt la locul lor în o teză de drept. In fine credem că ar fi fost bine să supravegheze puţin citaţiunile sale, şi să fie maĭ clar, căcĭ unele lucrurĭ (d. ex. legea tocmelilor agricole), aşa cum sînt expuse, nu pot fi înţelese decît de ceĭ ce trăesc în Romînia. Nu ar fi fost răŭ, să facă rezerve asupra dezvoltăriĭ istorice a proprietăţiĭ la noĭ, de-oare-ce această istorie e departe de a fi definitiv stabilită.

Poate că pentru dezvoltarea stării ţaranilor pune o prea mare speranţă pe învăţămîntul primar. In un loc pare a spune că starea maĭ bună în alte ţărĭ a ţăranilor, să datoreşte instrucţiuneĭ lor agricole prin scoale speciale, ca şi cum ar crede că în acele ţărĭ toţĭ ţăraniĭ trec prin scoalele de agricultură.

Lucrarea d-luĭ Geblescu, are merite, şi d-sa ne va fi

recunoscător a nu le exagera. Ne rămîne acum, să-l îndemnăm cu stăruinţă la aceasta, ca odată reîntors în ţară, să reeie studiarea chestiuneĭ, şi cu documentele ce nu aŭ cunoscut, şi alegînd pe cele de întăia mînă, să ne facă îndatorirea a ne da o a doua ediţiune revăzută şi complectată a lucrăreĭ sale asupra Romînieĭ. Dorim ca lucrătorĭ competenţĭ să să găsască cît de mulţĭ, pentru a face cunoscută ţara noastră în streinătate aşa cum este.

II. Cu toate progresele ce le-a făcut, Romînia pare a nu fi maĭ cunoscută în streinătate decît înainte, şi tot să daŭ asupra eĭ nişte amănunte din cele maĭ bizare. Aşa iată cum învăţatul economist socialist A. Loria, profesorul de la Universitatea din Padova, vorbeşte în scrierea sa, apărute de curînd, *Problemi sociali contimporanei*, despre formarea proprietăţeĭ la noĭ.

După ce susţine că proprietatea individuală, *capitalistă*, cum o numeşte d-sa, are de izvor spoliaţiunea prin distrugerea proprietăţeĭ comuniste, fapt pe care zice că s-ar putea dovedi prin istorie, urmează ast-feliŭ:

„Dar nu e nevoe să ne cufundăm în noaptea vremurilor pentru a afla obîrşia proprietăţiĭ capitaliste, deoare-ce o putem studia oare-cum maĭ în relief în o epocă foarte recentă şi în o ţară aproape de noĭ. In principatele Dunărene, pînă la 1840, exista proprietatea colectivă a pământului aşa cum a existat în vremurile primitive; şi numaĭ la această epocă, sub îmboldirea creştereĭ necontenite a populaţiuneĭ, încep a să ivi gravele neajunsurĭ a aceluĭ sistem înapoiat de proprietate şi de producţiune. Dar de-abea să arată în acele regiunĭ neajunsurile economieĭ colective, că aŭ şi început, şi nu aŭ maĭ încetat, încălcările celor maĭ puternicĭ saŭ maĭ lacomĭ în scop de a

o nimici cu totul. Cum, firește, nu să putea lua, așa deodată, pămînturile, dela ceĭ ce le stăpîneaŭ în devălmășie, după un obiceiŭ secular. fu nevoe a să recurge maĭ întăiŭ, la niște măsurĭ maĭ dosnice, la tertipurĭ jesuitice; și să împărți pămîntul în treĭ părțĭ, din care două fură lăsate țăranilor și a treia să atribui proprietaruluĭ, cu îndatorire pentru țăranĭ, ca să o muncească pe aceasta fără plată. Astfeliŭ să născu în Statele Dunărene proprietatea capitalistă, dar tot avînd urme vădite de colectivitate, ceia ce-ĭ dă o formă care să asamănă cu acea a proprietăţiĭ feudale din Europa. Dar această formă mărginită de proprietate nu convenea noilor proprietarĭ; de aceia eĭ, fără întîrziere, să hotărîră și începură să hrăpească țăranilor acele două părțĭ ale pămîntuluĭ ce le fusese lasate. Intreprinderea care era departe de a fi lesnicioasă, dar a căreĭ executare fu totușĭ bine începută, fu pe neașteptate împedicată de revoluția dela 1848, cînd țeraniĭ răsculațĭ aŭ cerut cu tărie să li să înapoiască pămîntul ce li să hrăpise; un moment proprietariĭ fură silițĭ a să supune. Dar cu acel simț practic viŭ pe care-l aŭ toțĭ proprietariĭ, aceĭ boierĭ (*bojari*), aŭ înțeles că metoda cea maĭ puternică pentru a împedica o nouă împărțire a pămîntuluĭ era de a încredința această sarcină uneĭ comisiunĭ; și eĭ izbutiră a face să să întocmească o comisiune alcătuită din 18 proprietarĭ și 18 țaranĭ, care trebuia să pregătească reîntegrarea parțială a muncitorilor de pămînt în proprietățile de care fusese despoiațĭ. Acum încep ticăloșiile. In discuțiunea nesfîrșită, iscată în comisiune, proprietariĭ, darnicĭ în teorie, fură în practică nestrămutațĭ; și pe cînd susțineaŭ cu limbuția lor meridională că proprietatea ișĭ are izvorul săŭ în muncă, căutaŭ în tot chipul să ajungă la aceia ca să nu să lese țaranilor decît o intindere de pămînt ca să le ajungă de-abea pentru ca să nu moară de

foame. Rezultatul acestor discuţiunĭ a fost acel care trebuea aşteptat. Cînd furiile revoluţionare dispărură, şi ţăranii fură ameţiţĭ şi obosiţĭ de subtilităţile discuţiuneĭ, comisiunea încetă fără să fi dat nicĭ o roadă ; şi proprietariĭ putură şi deacum înainte să-şĭ urmeze hrăpirile, care nu încetară, decît atuncĭ cînd cel din urmă dintre ţăranĭ fu despoiat şi schimbat în proletar. Astfeliŭ să stabili biruitoare şi pe malurile frumoase ale Dunăreĭ albastre, proprietatea capitalistă, şi cu tristul săŭ corolariŭ, proletariatul ; şi astăzĭ numaĭ în Romînia sînt 800,000 de familiĭ de proletarĭ agricoli, care (cum a spus unul din eĭ) nu mînîncă păpuşoiŭ stricat fiind că nu-ĭ nicĭ de acesta, şi tot mor, ca în Lombardia, de pelaj saŭ sînt duşĭ cu sila la muncă de *calabrasĭ* (sic), jandarmĭ comunalĭ, pe care autorităţile administrative, cu o îmgrijire demnă de laudă, le pun la dispoziţia proprietaruluĭ."

Credem că aceste nu aŭ nevoe de nicĭ o observaţiune. Am citat întreg acest pasagiu, fiind că d-l Loria este socotit ca unul din economiştiĭ ceĭ maĭ marĭ a Italieĭ, şi fiind-că sîntem sigurĭ că notiţa sa *istorică* (!) o vom regăsi-o în deosăbite alte scrierĭ socialiste, pentru a *ilustra*, istoria formăreĭ proprietăţiĭ. Nimenea nu va pune în îndoială spusele luĭ Loria !!

III. D. Fournier de Flaix, este socotit a fi printre publiciştiĭ franceji, unul din aceĭ ce cunosc maĭ bine ţările streine. In fiecare săptămînă, d-sa vorbeşte în cunoscuta Revistă a d-luĭ Leroy-Beaulieu, *l'Economiste français*, despre cîte o ţară streină, luînd pe rînd în cercetare toate continentele, despre care vorbeşte cu aceiaşĭ *competenţă recunoscută*.

In numărul de la 19 Octomvrie a venit şi rîndul Romînieĭ, şi d-sa ne dă un articol intitulat *les Progrès de la*

Bulgarie et de la Roumanie. Măĭ întăĭ ne dă cîteva consideraţiunĭ istorico-politice, printre care va fi de-ajuns să cităm următoarea: „Moldova să desparte de Valahia la sfîrşitul viaculuĭ al XIII-lea, prin stabilirea coloniilor venite din Transilvania. Atuncĭ să alcătueşte în Moldova şi în Valahia o aristrocraţie puternică, care prin legăturile cu familiele din Constantinopole, alcătui partidul *Fanaruluĭ*„!

După ce face nişte consideraţiunĭ tot atît de stranie asupra raporturilor Romanilor cu Ruşiĭ, autorul prezintă starea economică a ţăriĭ maĭ cu samă după Laveleye, *Ţara noastră* a d-luĭ Aurelian, şi *The Statesman's Yearbook* cunoscutul Anuar economic statistic, ce publica la Londra dl. Scott-Keltie.

IV. Raportul diplomatic No. 1609 din 1895, publicat de Min. Afac. streine englez, cuprinde rapoartele consulilor din Galaţĭ, Constanţa, Brăila şi Sulina pe 1894.

Consulul din Galatz, constată şi el criza agricolă pricinuită de preţurile scăzute pentru grîne, şi ca dovadă a marimeĭ crizeĭ arată că pe cînd, în aniĭ dinainte, vînzătoriĭ englejĭ de maşine agricole nu aveaŭ de făcut de cît vre-o 10 reclamaţiunĭ pe an pentru neplată, în 1894, aŭ fost siliţĭ să facă vre-o 50 de asemenea reclamaţiunĭ. D-sa dă şi amănunte asupra săcăreĭ mlaştinilor, începută la Gurile Dunăreĭ de o companie anglo-olandeză. In 1894, s-aŭ închis cu dige, curăţit de trestie şi pus în stare de a fi agricultate vre-o 600 hectare, din care chiar vre-o 300 s-aŭ sămănat cu rapiţă. Dacă lucrarea va fi scoasă la capăt bun, maĭ multe miĭ de hectare vor putea fi date cultureĭ.

Ceilalţĭ consulĭ, arată şi eĭ scăderea exportuluĭ nostru de grîŭ şi porumb, ca dovadă a crizeĭ prin care trece ţara.

In fine maĭ găsim în aceste raporturĭ amănunte tehnice asupra lucrărilor Companieĭ europene la Gurile Dunăreĭ, precum și asupra mișcăreĭ comerciale între Romînia și Anglia.

In general aceste raporturĭ anuale engleze sînt de mare interes pentru țara noastră.

O singură observațiune numaĭ, poate ar fi bine ca d-niĭ consulĭ să întrebuințeze numele exacte ale localităților, spunînd de pildă *Constanța* în loc de *Kustendje*.

V. La întrunirea Institutuluĭ internațional de statistică ce s-a ținut anul acesta la Berna, aŭ luat parte doĭ din compatrioțiĭ noștrĭ, dl. Gr. Olănescu deputat, și dl. C. Crupenski, directorul serviciuluĭ nostru de statistică. Amîndoĭ aŭ prezentat cîte un memoriŭ în limba franceză. Dl· Olănescu a aratat întinderea ce a capatat de cîți-va anĭ la noĭ statistica, a căreia dezvoltare îĭ pare asigurată pentru viitor. Tot-odată arată organizarea și funcționarea serviciuluĭ antroprometric din Bucureștĭ, sub iscusita direcțiune a d-ruluĭ Minovicĭ. D-sa și-a publicat de curînd memoriul săŭ—Dl. Crupenski a făcut o expunere a stăreĭ demografice, în scop de a indrepta unele vechĭ ideĭ neexacte răspîndite asupra noastră chiar de uniĭ Romînĭ. Memoriul săŭ va apare în curînd în *Buletinul* Institutuluĭ de Statistică ce apare la Roma.